

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL
BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

ISSN: 1308 - 5107

YIL 8 SAYI 1

HAZİRAN 2015

Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

ISSN 1308-5107

Haziran 2015, Cilt: 8, Sayı: 1

Hitit University

Journal of Social Sciences Institute

ISSN 1308-5107

June 2015, Volume: 8, Issue: 1

Yayın Sahibi / Owner on behalf of Hitit University
Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. Reha Metin ALKAN
(Rektör / Rector)

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
(Enstitü Müdürü/ Director of the Institute)

Editor / Editor
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
Yrd. Doç. Dr. Veysel DİNLER
Yrd. Doç. Dr. Özden KANTER
Yrd. Doç. Dr. Gökhan KAYA

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ
Prof. Dr. İrfan ÇAĞLAR
Prof. Dr. Osman EĞRİ
Prof. Dr. Yaşar Erkan ERSOY
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK
Doç. Dr. Habib AKDOĞAN
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
Doç. Dr. Meral DEMİRYÜREK
Doç. Dr. Ahmet ÖZALP
Doç. Dr. Hakan REYHAN
Doç. Dr. Metin SAĞLAM
Doç. Dr. Faruk YAMANER

Yazı ve Redaksiyon Kurulu / Proofreading Board
Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
Çorum, 2015

Tasarım - Baskı / Design - Printing
BirMedya
Yeni yol Mah. Gazi 12. Sok. No:9/13 ÇORUM
t: 0.364 225 66 64
www.birmedya.net

Tarandığı İndeks ve Veritabanları / Indexed by

TÜBİTAK- ULAKBİM

INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL

ASOS- AKADEMİA SOSYAL BİLİMLER İNDEKSİ

ARAŞTIRMAX- BİLİMSEL YAYIN İNDEKSİ

AKADEMİK DİZİN- AKADEMİK TÜRK DERGİLERİ İNDEKSİ

SCPIO- SCIENTIFIC PUBLISHING & INFORMATION ONLINE

TEİ- TÜRK EĞİTİM İNDEKSİ

IDEAL ONLINE KUTUPHANE

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi hakemli ve bilimsel bir süreli yayın organıdır. Yılda iki sayı olarak yayımlanır. Dergide yayınlanan yazıların her türlü içerik sorumluluğu yazarlarına ait olup Enstitümüzün kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır. Yazılar yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen veya tamamen bir başka yerde yayınlanamaz.

Hitit University Journal of Social Sciences Institute is a peer-reviewed academic journal which is published twice per year. All the responsibility for the content of the papers published here belongs to the author/authors, and does not express the official view of the Institute. Copyright©: Without getting permission of the journal, papers published here cannot be published partially or totally on other media.

Dergimizin Yayın ve Yazım İlkeleri bu sayının son kısmındadır

BU SAYININ HAKEMLERİ / *Peers of this Issue*

- Prof. Dr. Ali ALAGÖZ
(Selçuk Üniversitesi)
- Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Adem EFE
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
- Doç. Dr. Adem KORUKCU
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ERKMAN
(Ahi Evran Üniversitesi)
- Doç. Dr. Ahmet ÖZALP
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Cenksu ÜÇER
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Doç. Dr. Faruk YAMANER
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Fatih DUMAN
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Habib AKDOĞAN
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hakan REYHAN
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Halil APAYDIN
(Amasya Üniversitesi)
- Doç. Dr. Harun YILDIZ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Hayrettin GÜMÜŞDAĞ
(Bozok Üniversitesi)
- Doç. Dr. İsmail DEMİREZEN
(İstanbul Üniversitesi)
- Doç. Dr. Metin SAĞLAM
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Muammer CENGİL
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Nuray ERTÜRK KESKİN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Doç. Dr. Sabiha KILIÇ
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Süleyman GEZER
(Hitit Üniversitesi)
- Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU
(Hitit Üniversitesi)
- Dr. Demirhan ERDEM
(Gazi Üniversitesi)
- Dr. Ömür KAYA
(Polis Akademisi)
- Kürşat ÇEVİK
(Polis Akademisi)
- Yrd. Doç. Dr. Alpaslan KARTAL
(Bozok Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Asuman ÇIRAK
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Atiye NAZLI
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Aykut EKİYOR
(Gazi Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Aykut İŞLEYEN
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ŞARBAK
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Deniz AYTAÇ
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Diren ÇAKMAK
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Elif AYAN NİZAM
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ensar ÇETİN
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin DOĞAN
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hediyeullah AYDENİZ
(Marmara Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Hiroki WAKAMATSU
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. İbrahim TURAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Metin UÇAR
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mumine ÇAKIR
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇIRAK
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Münir CERRAHOĞLU
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Onur BEKİROĞLU
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ömür DEMİRER
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Özgür Emre KOÇ
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Özlem SİR GAVAZ
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Sefer YAVUZ
(Hitit Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Şeyma BÜYÜKKAVASKURAN
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Tuğrul BALABAN
(Amasya Üniversitesi)
- Yrd. Doç. Dr. Ziya BAHADIR
(Erciyes Üniversitesi)

EDİTÖRÜN NOTU

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED) 8. cilt 1. sayısıyla siz değerli okuyucularının beğenisine sunulmuş bulunmaktadır.

Dergimizin ulusal ve uluslararası düzeyde tanınırlığını artırmaya yönelik çalışmalarımız devam etmektedir. Bu kapsamda, dergimiz, mevcut indekslerin yanı sıra, ulusal bir veri tabanı olan “İdeal Online” tarafından da taranmaya başlanmıştır. Ayrıca, uluslararası indeks olan DOAJ’a da başvuru gerçekleştirilmiş ve katılım süreci devam etmektedir.

HÜSBED, sekizinci yılında, Doçentlik başvuruları için istenilen nitelikli dergi sınıfında yer alan, yayın periyodu düzenli olan bilimsel nitelikli bir akademik dergidir. Bu niteliklerinden dolayı dergimize gönderilen çalışmaların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu yoğun ilgi, aynı sene içerisinde gönderilen bazı çalışmaların takip eden periyotta yayımlanmamasına neden olabilmektedir. Bu konuda, dergimize çalışmalarını gönderecek siz değerli araştırmacıların anlayışlı olacağını ümit etmekteyiz.

Yayımlanması isteğiyle Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi’ne göndereceğiniz makale, çeviri, tanıtım ve değerlendirme yazılarınızı, www.sbedergi.hitit.edu.tr/ adresinden Açık Dergi Sistemi’ne ücretsiz üye olarak, kendi hesabınız üzerinden gönderebilirsiniz.

Yeni sayılarda buluşmak temennisiyle...

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES

Nesime CEYHAN AKÇA	11
Osman Çeviksoy'un Hikâyelerinde Almanyadaki Birinci ve İkinci Kuşak Göçmen Türkler <i>The First and Second Generation Immigrant Turks in Germany in the Stories of Osman Ceviksoy</i>	
Okşan BAŞOĞLU - Ahmet Cem ERKMAN	25
Diyarbakır / Salat Tepe Orta Tunç Çağı İnsanları: Antropolojik Bir İnceleme <i>The Middle Bronze Age of Diyarbakır/Salat Tepe People: An Anthropological Review</i>	
Yakup ÇOŞTU - M. Akif CEYHAN	39
DİTİB'in Din Eğitimi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme <i>An Investigation on the Religious Education Services of DİTİB</i>	
Hayrettin GÜMÜŞDAĞ - Halit EGESoy - Emrah CERİT	53
Sporla Toparlanma Stratejileri <i>The Strategies of Recovery in Sport</i>	
Zekai ÖZTÜRK - Ebrar Zeynep İLİMAN	71
Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Bölümü Tercih Nedenleri ile Beklenti ve Motivasyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma <i>A Survey on the Choice of Field of Study, Expectation and Motivation Levels of Two Groups of Students Enrolled in the Departments of Health Management and Health Business Administration</i>	
Betül ALTAY TOPCU - Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL	95
Gelir Vergisi Kanunu Çevesinde Değer Artış Kazancı Vergileme <i>Taxation of Value Increment Gains in Income Tax Law Framework</i>	
Hakan ARSLAN	111
Farklı Gelir Gruplarına Yönelik TOKİ Konutlarında Komşuluk İlişkileri ve Konut ve Çevresinden Memnuniyet <i>The Neighborhood Relations and the Satisfaction with the Housing and It's Surrounding in TOKİ Housing for Different Income Groups</i>	
Gülüşan Özgün BAŞIBÜYÜK - Gamze SÖNMEZ - Burcu AKTAN KORKMAZ - Murat DOĞAN - Faruk AY - Ziynet ÇINAR	133
Sivas'ta Yetişkin Bireylerde Antropometrik Ölçümlerin Değerlendirilmesi: Yaş ve Cinsiyet Farklılıkları <i>Assesment of Anthropometric Measurements in the Adult Individual in Sivas: Age and Gender Differences</i>	
Mustafa Tolga ÇIRAK	143
Antik Dönemde Orbital Selülit: Cide/Türbetepe Tümülüsü'nden Bir Örnek <i>Orbital Cellulitis in Antiq Era: A Sample From Cide / Türbetepe Tumulus</i>	
Demokan DEMİREL	153
Performans Esaslı Bütçe: ABD, İngiltere ve Türkiye Örnekleri <i>Performance Based Budget: The Cases of USA, UK and Turkey</i>	
Ahmet YAZICI- Mustafa KARA	177
Murselât Süresinde Tekrar Eden Âyetler Üzerinde Bağlam Etkisi <i>The Impact of Context on the Repeated Ayahs in Surah al-Mursalat</i>	
Aydoğan SOYGÜDEN - Emrah CERİT	197
Yaşlılar İçin Egzersiz Uygulamalarının Önemi <i>The Importance of Exccercise Applications For Elderly</i>	

Gülây YILMAZEL - Nuriye BÜYÜKKAYACI DUMAN - Ayşe Burcu BAŞÇI 225

Relation Between Learning Styles, Methods for Obtaining Information and Academic Achievements of Turkish University Student

Türk Üniversite Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri, Bilgiyi Edinme Yöntemleri ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişki

Eylem ARSLAN 235

A Content Analysis of Male and Female Characters Portrayed in Turkish Television Commercials

Türk Televizyon Reklamlarında Betimlenen Erkek ve Kadın İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi

Savaş ŞİMŞEK 253

Polisliğin Kronik Hastalığı: Kinizm

The Chronic of Police: Cynicism

Gülistan BAŞÇI 273

Yerel Yönetim Seçimlerinde Kadın Seçmen ve Temsilcilik: Çorum İli Örneği

Woman Voter and Representation on Local Government Elections: The Case of Çorum City

Mehmet KANATLI 301

Rawlsian Theory of Justice As Fairness: A Marxist Critique

Rawls'un Adalet Teorisi Üzerine Marksist Bir Eleştiri

Salih Özgür SARICA 319

Türk Kamu Yöneriminde Yeniden Yapılandırma Çalışmalarının Bireyselci ve Kurumsalçı Yaklaşımlar Açısından İncelenmesi

A Study of Reform in Turkish Public Administration in Terms of Individualism and Institutionalism

Fatih KAHRAMAN - Songül SALLAN GÜL 339

Türkiye'de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma

Child Poverty in Turkey: A Research on Gaziantep

Erol KUYMA 367

Harezmi Dönemi Türkçesi ve Eserlerine Genel Bir Bakış

A General Look Into Khwarazm Turkish and Its Texts

Şenay ŞEKER 385

Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Psikopatolojik Semptomlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma (Amasya İli Örneği)

A Study for Determination of Psychopathologic Symptoms of th Parents Who Have Disabled Child

TANITIM VE DEĞERLENDİRME YAZILARI / BOOK REVIEWS

Meral DEMİRYÜREK 421

Diplomat Bir Yazarın Kaleminden: İzmirli

Hacı Mehmet BOYRAZ 425

Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika

Şahin YETİK 429

IV. Uluslararası Türk Dünyası Ekonomi Forumu Düzenlendi

OSMAN ÇEVİKSOY'UN HİKÂYELERİNDE ALMANYA'DAKİ BİRİNCİ VE İKİNCİ KUŞAK GÖÇMEN TÜRKLER¹

Nesime CEYHAN AKÇA²

Atıf/©: Ceyhan Akça, Nesime, (2015). Osman Çeviksoy'un Hikâyelerinde Almanya'daki Birinci ve İkinci Kuşak Göçmen Türkler, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 11-24

Özet: Göç, birçok sebebe dayalı insanî bir olgudur. Almanya'ya gerçekleşen ilk Türk göçleri ekonomik nedenlere dayalı "ücretli işgücü göçü" olarak adlandırılır. Daha zengin ve daha iyi şartlarda yaşama arzusu, Türkiye'de karşı karşıya kalınan işsizlik, önemli bir göç sebebi olmuştur. Bir müddet sonra siyasal sebeplerle Almanya'ya göçler ve iltica da başlayacaktır.

Biz bu çalışmamızda Almanya'da bir müddet yaşamış ve 1982-1987 yıllarında burada göçmen Türk çocuklarına Türkçe eğitim vermiş bir öğretmen yazarımız olan Osman Çeviksoy'un hikâyelerinden hareketle birinci ve ikinci kuşak göçmen Türklerin yaşam karelerini yakalamaya, Türkler gözüyle Almanları, Almanlar gözüyle Türkleri izlemeye çalışacağız. Burada hikâye türünün küçük insanın mahremine dokunabilen ayna fonksiyonundan yararlanmaya gayret edeceğiz.

Osman Çeviksoy'un Almanya'da çalıştığı dönemlerden ruh ve gönül dünyasına tesir eden ve buradan yansıyan hadiselerin kaleme döktüğü hikâyeleri, ağırlıklı olarak üç kitabında önümüze çıkar. Biz diğer hikâye kitaplarını da elden geçirmekle birlikte ağırlıklı olarak Ağlamak Yasak (1984), Duvarın Öte Yanı (1984) ve Derdimi Gül Eyledim (1989) adlı kitaplarında yoğunlaşacağız. Osman Çeviksoy'un hikâyelerinde Anadolu'dan Almanya'ya çalışmaya gitmiş saf Anadolu insanının içine düştüğü hasretten başka Alman insanı ile yaşam ve zihniyet farklılığından doğan büyük şaşkınlık çok soğukkanlı bir üslupla aktarılır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Göç, Türkler, Osman Çeviksoy, Hikâye.

Makale Geliş Tarihi: 14.04.2015/ Makale Kabul Tarihi: 16. 04. 2015

¹ Bu çalışma 14-17 Kasım 2013'te Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi ile Würzburg Maximilians Üniversitesi işbirliğiyle düzenlenen Uluslararası Tarih ve Kültürel Yönleriyle II. Türk Alman İlişkileri Sempozyumunda Würzburg/ ALMANYA'da sunulan bildirimden yeniden düzenlenmiş ve geliştirilmiş halidir.
² Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: nesimeceyhan@hotmail.com.

The First and Second Generation Immigrant Turks in Germany in the Stories of Osman Ceviksoy

Citation/©: Ceyhan Akça, Nesime, (2015). *The First and Second Generation Immigrant Turks in Germany in the Stories of Osman Ceviksoy*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 11-24

Abstract: *Immigration is a human phenomenon which depends on many reasons. The first Turkish immigrations to Germany are called as “wage labor immigration” which depends on financial reasons. The desire to live richer and in better conditions, the exposed unemployment in Turkey has been a major reason for immigration. After a while, due to the political reasons, immigrations and asylum to German will begin as well.*

In this study, we will try to catch the frames of life of the first and second generation immigrant Turks and observe the Germans in the eyes of the Turks, and Turks in the eyes of the Germans starting from the stories of Osman Ceviksoy, a teacher story writer, who lived in Germany for a while and taught Turkish to immigrant Turkish children between the years of 1982-1987. Here, we will try to utilize from the mirror function of the genre of story which can touch the privacy of little human.

The stories of Osman Ceviksoy , which emerged as a result of the reflection of the events that affected his world of soul and heart while working in Germany, come forward mainly in his three books. We will focus on the books named Ağlamak Yasak (1984), Duvarın Öte Yanı (1984) and Derdimi Gül Eyledim (1989) beside revising the other ones. In the stories of Osman Ceviksoy, the yearning of the naive Anatolian people who went to Germany to work from Anatolia besides the great confusion that arose from life and mental differences with German people is mentioned in a very cool style.

Keywords: *Germany, Migration, Turks, Osman Ceviksoy, Story.*

I.GİRİŞ

Göç, birçok sebebe dayalı insanî bir olgudur. Savaşın, tabii afetlerin, geçim derdinin, siyasal baskıların, kan davasının, terörün, inancını yaşayamamanın, göç sebebi olması kadar kişinin yaşadığı yerden duyduğu her türlü memnuniyetsizlik göç sebebi sayılabilir.

Almanya'ya gerçekleşen ilk Türk göçleri ekonomik nedenlere dayalı “ücretli işgücü göçü” olarak adlandırılır. Daha zengin ve daha iyi şartlarda yaşama arzusu, Türkiye’de karşı karşıya kalınan işsizlik, önemli bir göç sebebi olmuştur. Bir müddet sonra siyasal sebeplerle Almanya'ya göçler ve iltica da başlayacaktır.

Bugün üçüncü kuşağı ve çocuklarını da gördüğümüz Almanya'daki Türkler, işveren konumunda, birçoğu Alman vatandaşlığını almış, bu ülkede mülk edinmiş kimseler durumundadırlar. Türkiye'den farklı farklı bölgelerden gerçekleşen göçler, Almanya'da Türklük ortak paydasında birleşmiş, ikinci ve üçüncü kuşak, köken şehirlerden getirdikleri gelenek, görenek ve estetik zevklerin dışında ortak bir üst zevkte buluşmuşlardır. Türk göçmenler arasında ortaya çıkan sözlü ya da yazılı Türkçe edebî ürünler sahamızda önemli bir çalışma alanını oluşturmaktadır. Diğer yanda bu kimselerin göç hikâyeleri, yeni yurda uyum süreçleri, bırakılan vatanla devam eden ya da kesilen ilişkileri, kurulan yeni düzenler, yeni hayatlar, terk edilen hayaller ve onların yerine ikame edilen yeni hayallerin makes bulduğu edebî ürünler (şiir/ hikâye/ roman/ tiyatro oyunu) tarih ve sosyoloji bilimlerini de besleyecek ayrı bir çalışma alanını oluşturmuştur. Burada, Türk kökenli olup yeni yurtda Almanca eser veren sanatçıların varlığını da anmak gerekir.

Biz bu çalışmamızda Almanya'da bir müddet yaşamış ve burada göçmen Türk çocuklarına Türk Kültürü ve Türk Dili dersleri vermiş bir öğretmen yazarımız olan Osman Çeviksoy'un hikâyelerinden hareketle birinci ve ikinci kuşak göçmen Türklerin yaşam karelerini yakalamaya, Türkler gözüyle Almanları, Almanlar gözüyle Türkleri izlemeye çalışacağız. Burada hikâye türünün küçük insanın mahremine dokunabilen ayna fonksiyonundan yararlanmaya gayret edeceğiz.

II. VE BİR TÜRK ÖĞRETMENİN YOLU ALMANYA'YA DÜŞER

1951 yılında Çorum'da doğan Osman Çeviksoy, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak 1982-1987 yılları arasında Almanya'da Türk işçi çocuklarına Türkçe ve Türk Kültürü dersleri verir.

Osman Çeviksoy'un Almanya'da çalıştığı dönemlerden ruh ve gönül dünyasına tesir eden ve buradan yansıyan hadiselerin kaleme döküldüğü hikâyeleri, ağırlıklı olarak Ağlamak Yasak (1984), Duvarın Öte Yanı (1984) ve Dördüncü Gül Eyledim (1989) adlı kitaplarında önümüze çıkar. Yazarın Geriye Hüzün Kalır (1990), adlı kitabında ise kitapla aynı adlı hikâyede konu Almanya'da geçer.³ Osman Çeviksoy'un anılan bu dört hikâye kitabında toplam otuz üç hikâyede temaların Almanya etrafında şekillendiğini gördük.

Osman Çeviksoy'un hikâyelerinde Anadolu'dan Almanya'ya çalışmaya gitmiş

³ Osman Çeviksoy'un *Beyaz Yürüyüş* (1982), *Tutuklu Yürek* (1982), *Kar Yağar Gül Üstüne* (1986), *Sana Seni Anlatmak* (1994), *Aklıma Yıldız Düştü* (2011) ve *Karanlıkta Ses Gibi* 2011 adlı hikâyeleri mevcuttur. Yazarın ayrıca *Başıma Dağlar Düştü* (1994), *Ömrümüz Gurbet* (2008) adlı romanları, ilk gençlik hikâyeleri kitapları ve radyo oyunu vardır. Yazarın *Ömrümüz Gurbet*, adlı romanında da konu Almanya'daki bir Türk aile etrafında şekillenirse de biz bu çalışmamızda sadece hikâyeleri merkeze alacağız.

saf Anadolu insanının içine düştüğü hasretten başka Alman insanı ile yaşam ve zihniyet farklılığından doğan büyük şaşkınlık, çok soğukkanlı bir üslupla aktarılır. Hikâyelerde sadece Türkler değil, Türkler gözüyle Almanlar da çözümlenmeye çalışılmış, zaman zaman trajikomik manzaralar ortaya çıkmıştır. Yaşanmış hadiselerin yazara anlatılmasından doğan hikâyeler yanında yazarın bizzat şahit olduğunu düşündüğümüz bu realist hikâyeler, birinci ve ikinci kuşak Türk göçmenlerin durumunu, bu ilk göçmen nesle Almanların bakışını tespit edebilmemiz açısından önemli vesikalar sayılabilir. Realist gözleme dayalı bu hikâyeler, şaşırtıcı sonları ve hikâye boyunca diri kalan merak unsuru ile her yaştan okuyucu zümresini kendisine çekebilecek niteliktedir.

Yazarın Almanya'ya dair hikâyelerinde belli başlı meseleler şunlardır: Kişilerin Almanya'ya gidiş kararı; Almanya ile ilk karşılaşma ve Almanya'ya adapte süreci; sıla hasreti, Almanya'da yaşanan değişim ve ruhî kaos; Türklerin Almanlara, Almanların Türklere bakışı; Almanların yaşantısına dair Türklerin dikkatini çeken şeyler; Almanya'ya ailesiyle birlikte gelenlerin sorunları; eş ve çocuklarını Türkiye'de bırakanların sıkıntıları; Almanya'da Türklerin Türklerle diyalogları; Türklerin Almanlarla diyalogları; Almanya'da kazanılanlar ve kaybedilenler; Almanya'dan kesin dönüş yapanlar; Almanya'da hayatlarının kalanını geçirmek isteyen Türkler.

İncelenen hikâyelerdeki meselelerin yukarıdaki şekilde sıralanmasında yazarın üzerinde durduğu neslin ilk kuşak göçmen Türkler ve onların çocuklarının olması etkilidir. Muhakkak ki bugünkü neslin sorunları ve sorunlarına buldukları çözümler daha farklıdır.

III. VER ELİNİ ALMANYA!

Hemen bütün hikâyelerde ifade bulduğu üzere kahramanlarımız Almanya'ya Türkiye'deki maddî sıkıntılarını gidermek üzere yönelmişlerdir. Hikâyelerde Almanya'ya Türkiye'de memur iken (öğretmen) gidenler de vardır, inşaat işçisi iken, çiftçi iken yahut işsizken gidenler de... Tüm gidenlerin karşılaştığı ilk ortak sorun iklime dayalıdır. Almanya'daki kapalı hava, hikâyelerde sık sık anılır.

“Gökten yeni bir dünyaya inince, yıkık suratlı, ıslak, soğuk bir havayla karşılaştı. Nefes borusu, ciğerleri yanmaya başladı. Öksürdü. Çok geçmeden anladı ki; güneş gerilerde kalmıştır, güneş yüzlüler gerilerde kalmıştır... Ve yine anladı ki, geçmiş artık bir efsanedir”(ÇEVİKSOY, 2011c,57).

Aralıksız yağan yağmur bunaltsa da, yollarda su birikmesine engel altyapı gücü anılmadan edilmez. Her yer yemyeşildir; ancak bir avuç el değmemiş, müdahale edilmemiş çayır çimen bulunamaz: “Bir Avuç Toprak” (Ağlamak Yasak)

“Sinyal lambaları yanık arabalar, kimse olmadığı ve olmayacağı halde yaya geçidini tedbirli, yavaş geçiyorlar. Bu yağmura rağmen caddede su birikmiyor, sel oluşmuyor. Kısa aralıklarla yerleştirilmiş uzgaralar suları selleşmeden yutuyor, sular yer altı kanallarında...”(ÇEVİKSOY, 2011b;85).

İkinci sorun kalacak yer sorunudur. İklim çare bulunamamıştır; ancak artık bugün Türklerin büyük bölümü kendi evlerinde oturabilmektedir. İlk kuşak göçmen bekâr işçilerin büyük çoğunluğu “haim” denilen yerlerde kalır. Bazı işçilerse zor bulunmasına rağmen Alman aileler yanında bir göz odadan ibaret kiralık yerler bulabilmişlerdir. Türkiye’den ailelerini getirebilmeleri ailelerine uygun büyüklükte kiralık daire bulmalarına bağlıdır. Çoğu zaman aileler için vize sıkıntısı uygun daire bulunamayışından kaynaklanır.

“Sarı Mantolu Kız” (Ağlamak Yasak) adlı hikâyede çocuklarıyla birlikte eşinin yanına gidebilmek için Vize bekleyen kadın, gösterilen evin aile için küçük olduğu gerekçesiyle vizelerinin Alman Büyükelçiliği tarafından reddedildiğini eşine mektupla yazar. Şimdi bu durumu aylardır babalarının yanına gidecekleri hayaliyle yanan çocuklarına nasıl anlatacaktır?

Aileleri getirmek sorunundan başka, kahramanların kendileri için küçük ya da büyük buldukları oda ya da dairelerin sahipleri için başka bir sıkıntılı cephesini oluşturur. Evlerini, odalarını kiraya veren Almanlar, kiracıyı adeta esir almaktadır. Almanlar için iyi bir gelir kapısı olan Türk kiracılar sürekli takip altındadır. İlk günden itibaren ne yapıp ne yapmayacakları tekrar be tekrar hatırlatılır: Şu saatlerde girip çıkılacak, odada yemek pişirilmeyecek, arkadaşlar misafir edilmeyecek, misafir edilecekse gürültü yapılmayacak ve misafirlik erken bitecek, temizlikte şunlara riayet edilecek vs.

Türk kiracılara, eşimi elimden almaya kalkmayacaksınız, şeklinde uyarılar dahi yapılmıştır. “Terbiyeli Köpek” (Duvarın Öte Yanı) adlı hikâyede bu durum yaşanır. Böringer ailesi, adam, eşi ve bir köpekten ibarettir. Eşler arasında yirmi yaş fark vardır ve adam, karısını kiracısından kıskanacaktır. Bu durumu, hemen tanışmalarının ardından açıkça söyler ve evle ilgili kurallar zincirine karısının elinden alınmaması sözü de eklenir.

Evlerin birçoğunda ev sahipleriyle ortak olarak kullanılan tuvalet, mutfak ve banyo da Türk göçmenleri rahatsız eder:

“Her ne kadar elektrikli ocağım varsa da, yalnız çay kahve yapmama izin veriliyordu. Yemek yapmak istediğim zamanlar mutlaka mutfağa inmem gerekiyordu. Zaman sınırlaması yoktu. Akşam saat dokuza kadar istediğim zaman kullanabilirdim.

Tuvalet zaten belli... Ne zaman ihtiyaç duyarsam o zaman kullanacaktım. Tabi, harca yacağım kâğıdı almam gerekiyordu. Ev sahiplerimin kâğıdından harcamam yasaktı. Onlar da benim kâğıdıma dokunmayacaklardı.

Banyoda ancak haftada bir kere uzun banyo yapabilecektim. Gün ve saat seçiminde serbesttim. Bunun yanında istersem her gün üç dakikalık soğuk veya ılık duş alabilecektim...” (ÇEVİKSOY, 2011a: 22).

Hikâyelerden ev sahiplerinin büyük çoğunluğunun ihtiyar dul Alman kadınlar olduğunu görüyoruz. Aileleri tarafından yeterince ilgi görmeyen bu kadınların kaptisleri ve titizlikleri, bazen uygun olmayan beklentileri de Türk göçmenler için önemli bir sorundur: “Komşu” (Duvarın Öte Yanı)

Almanya’da bol miktarda ihtiyar ev sahibesi kadın vardır. “Kocakarı” adlı hikâyede, evi kiralayan kahramanımıza sokak kapısından kiraladığı odaya kadar nasıl hareket edeceğine dair talimatlar veren ev sahibesi ihtiyar, kiracısının elektrikli tıraş makinesi olmadığını görünce “Türkiye’de elektrik yok mu?” diye soracaktır. Sorgu sualden ve talimatlardan bezlen kahramanımız, içinde bulunduğu ruh hâlini “İçimde esir düşmüşüm gibi bir duygu.”(ÇEVİKSOY;2011b,27) diyerek anlatır.

Alman ev sahiplerinin Türklerin dikkatini çeken bir başka yanı da köpeklere olan düşkünlükleridir. Almanların köpeklerini adeta ailelerinin kan bağıyla bağlı bir ferdi gibi görmeleri hikâyelerde ince ince eleştirilen bir husustur. “Terbiyeli Köpek” adlı hikâyede kiracıya evin adeta çocuğu gibi takdim edilen Tobi, kahramanı şaşkına çevirir:

“Bir ara söz arasında “Tobi” adı geçti. “Tobi kim?” diye sordum. Sözü kocasından önce kadın aldı. “Tobi, evimizin neşesi, mutluluğu, köpeğimiz...” dedi. Yabancıdan pek hoşlanmazmış. Onun için yanımıza gelmiyor, yatak odasının kapısından bakıyormuş. Çok akıllı, çok terbiyeliymiş. “Köpeğin akıllısı, terbiyelisi nasıl olur acaba?” diye düşünerek arkama döndüm. Gerçekten de salona açılan bir kapıdan boz tüylü bir köpek bana bakıyordu. Alman aileler arasında köpeğin ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu bildiğimden ilgi gösterdim. Ailenin tek çocuğunu çağırıyormuşum gibi sesimin en tatlı tonuyla ve Almanca olarak. “Tobi! Gelsene Tobi... Bana hoş geldin demek yok mu?” dedim. Bay ve bayan Böringer öyle memnun oldular ki anlatamam. Hemen benden önceki kiracılarında köpek sevgisinin bulunmadığından söz açtılar” (ÇEVİKSOY, 2011a:24).

“Çiçekli Mezar” adlı hikâyede ise kahramanımız, başlangıçta fazla sevemediği ev sahiplerini zamanla tanımaya ve benimsemeye başlar. Bir kızları olduğunu bilir; ancak hiç görünmediğine, bahçedeki küçük süslü mezara ve ailenin yoğun kederine bakarak kızlarını kaybettiklerine hükmeder ve üzüldür. Neredeyse Bayan Stiegler’i çileli Anadolu analarına, Bay Stiegler’i ise kasaba amcalarına benzetecektir. Noel gecesi, ailenin kederinin sebebi ortaya çıkar. Yaşlı kadın, kiracısının odasına çam dalları, mum ve bir dilim pasta ile gelir. Kızından gelen kartı gösterir. Kahramanımız bahçedeki mezarı sorar. Mezar, köpeklerininidir. (Ağlamak Yasak)

İşçi Türklerin Almanya’da işverenleriyle yaşadıkları sıkıntılar da hikâyelerde yer alır. Kendini çalışma disipliniyle ve kaliteli mallarıyla dünyaya tanıtan Almanya, işçiye muhtaç olduğu dönemlerde davulla zurnayla karşıladığı Türklere ihtiyacı azaldığında aynı iyi muameleyi yapmayacaktır. İşten çıkarma için bahaneler üretilmeye başlanır. Senelerce aynı kurumda çalışan işçiler dahi bir kalemde harcanır:

“Dönüyoruz” adlı hikâyede on iki yıldır çalıştığı fabrikada en gözde elemanken bir sabah 20 dakikalık gecikmesi, patronunun işkencesine dönüşen bir Türk işçisi anlatılır. Ona yapmadığı birçok aşağılayıcı işi yaptıran patron, artık işçiye ihtiyacı olmadığından onu isyan ettirip atmak niyetindedir. Türk işçi uzun süre sabreder, sonra işverenin karşısına geçer, kova ve süpürgeyi ona uzatarak onun devam etmesini söyler, çünkü çıkışını alacaktır. İşveren ondan korkar. Aniden kesin dönüş kararı vermiştir, ailesi bu habere sevinir. “Dönüyoruz” (Duvarın Öte Yanı)

Türk işçiler hem çalıştırılmış hem de yeterince değer görmemiştir. Bunda genel olarak Almanların Türkler hakkındaki önyargıları da etkindir. Mercedes fabrikasında çalışan Nihat, çok fazla içki içmektedir. Ailesini Türkiye’de bırakmıştır ve içkiye bağımlılığı hasretle daha bir perçinlenmiştir. İçki ile ilişkisi işlerini aksatmasına sebep olmaz; ancak bu kötü alışkanlık ustabaşının onu sarhoşken duş kabinine büyük abdestini yapmakla suçlamasına yol açar. Bu utanç verici suçlama tüm Türk işçilere mal edilir ve hepsini mahcup eder. Türk işçiler, sarhoş halleri yüzünden “Nihat bunu yapmamıştır.” diyememişlerdir. Nihat, iyice içine kapanır, herkesle ilişkiyi keser ve bu lekeyi üzerinden silmeye odaklanır. Sonunda Nihat, uzun süren takip ardından alkolik bir Alman’ı suç üstünde yakalar ve herkese gösterir. Ertesi gün fabrikadan çıkışını alır ve kesin dönüş yapar. “Leke” (Duvarın Öte Yanı)

Görüldüğü gibi Almanlar, Türkleri işlerine yaradığı kadar benimsemişlerdir. Bir de Türkleri kendilerine ne kadar benzetebilirlerse o kadar benimseyeceklerdir.

Göçmenlere yol gösteren Alman kurumlarının Türklere tavsiyesi Almanlarla “Kontakt” kurlmalarıdır. Bu Türklerin, dil öğrenmelerini ve Almanya’ya adapte olmalarını kolaylaştıracaktır. Hikâyelerde “kontakt”tan kastın büyük ölçüde karşı cinsle arkadaş olma, şeklinde anlaşıldığını görürüz. Hikâyeler, bu tavsiyeye uyan Türklerin büyük bir kültür yozlaşması yaşadığını, Alman tarafın bu konuda kültürlerini benimsetme ve dinlerini yayma noktasında fazlasıyla şuurlu hareket ettiğini gösteriyor. Türkiye’den tarihini ve inançlarını doğru düzgün bilmeden gelen göçmen Türklerin süratle yeni arkadaşlarına uyum sağladığını, aslında Alman devletinin de biraz bunu istediğini anlıyoruz. Duvarın Öte Yanı’nda yer alan “Komşu”, “Elke” ve “Teklif” adlı seri hikâyeler, Almanya’ya Türk çocuklarına Türkçe ve Türk Kültürü öğretmek üzere gönderilmiş bir Türk öğretmenin kontakt kuruyorum derken koyu Katolik, şuurlu bir Alman milliyetçisi genç kız elinde kimlik bunalımı yaşamayı anlatılır. Öğretmen, ailesini Türkiye’de bırakmıştır, inançlarına ve milletinin değerlerine yabancı biridir. Hikâyelerde kendi kabuğunu beğenmeyen ve dinine yabancı Türklerin, Almanya’da kaybolmaya aday olduklarını sezeriz. Yazar, Elke aracılığıyla Türk devletini de eleştirir. Bu özelliklerde bir öğretmenin Türk çocuklarına ne verebileceği ayrıca sorgulanır:

“Müslüman olduğun halde Müslümanlığı bilmiyor, gereklerini yerine getirmiyordun. Türk olduğun halde Türk tarihini bilmiyor, milletine yüksekte bakıyordun. Türk-İslâm kültürünü devamlı karalarken, Batı kültürüne karşı duyduğun hayranlığı belirtmekten de geri kalmıyordun. (...) Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin “Türkçe ve Türk Kültürü Dersleri” için ne diye seni gönderdiğine bir türlü akıl erdiremedi. Türk çocuklarına Türk kültürü adına verebileceğin pek bir şey yoktu ki” (ÇEVİKSOY, 2011a, 36-37).

Elke, Cemil’i evirip çevirir. Onu sosyalist fikirlerinden de arındırır, Cemil Türklük ve Müslümanlıktan çıkmalı çok olmuştur ve boşlukta sallanmaktadır. Elke, görevinin son senesinde Cemil’e ailesini terk etmesini, ona kilise aracılığıyla sağlam ve dolgun ücretli iş bulacağını söyler. Misyonerlere yabancılara yönelik çalışmalarında yardım edecektir. Alman vatandaşlığı ve Hıristiyanlığa geçişine zorlama olmayacaktır. Cemil, uzun süren ruh mücadelesi ardından Elke’yi terke ve Türkiye’ye ailesinin yanına dönmeye karar verir.

“Geriye Hüzün Kalır” (Geriye Hüzün Kalır) adlı hikâyede de dil öğrenme bahanesiyle Angelika ile başlayan kontakt, kahramanın ahlâki değerlerini muhafaza için verdiği mücadeleyi kazanmasıyla sona erecektir, herkes bu kadar güçlü değildir.

IV. ALMANYA NE VERDİ, NE ALDI?

Almanya'nın Türk misafirlerine kişi ayırt etmeksizin mutlaka verdiği şey, "hasret"tir: Türkiye'de bırakılan aileye yahut memlekete hasret. Hikâyelerde yalnızlık hissi ile birlikte işlenen hasret, sigara ve mektup'la özdeştir. Birinci ve ikinci kuşak Türkler için Türkiye ile irtibat, mektupla sağlanır. "Bir Çağ Masalı"nda (Duvarın Öte Yanı) kahraman, hasret yüzünden sigarayı bırakamamıştır. Eve gelir gelmez otomatik olarak bakılan ilk yer posta kutusudur: "Sarı Mantolu Kız" (Ağlamak Yasak). Sokak başından postacının gelişi gözlenir, sigara üstüne sigara içilir: "Sokakların Çağrısı" (Ağlamak Yasak). "Yalnızlık" adlı hikâyede ise Türkiye'ye eşe, evlatlara gönderilen mektubun satırları arasında Almanya rüyasının acı neticesi ve sorgulama tüm çıplaklığıyla ortaya koyulur:

"Yeter be.." yazdı hitabın altına. "Yedi ayda yedi yıllık ömrümüz gittiyse yeter. Yeryüzünde tek dikili ağacımız yokmuş, evimiz yokmuş, eşyamız yokmuş vesairemiz, vesairemiz yokmuş, olmayversin... Bir biz miyiz bu durumda olan?" (ÇEVİKSOY, 2011b:76).

Almanya, önce Türkiye'deki maddî güçlüklerin aşılması için bir araç olarak görülmüşse de maddî olarak kazanılanlar, kaybedilenlerin yanında çok mühim bir yekun tutmamıştır. Türkler, kültürlerini ve inançlarını terkten başka Türkiye'deki ailelerini de kaybetmekle yüz yüze kalmışlardır. Aileleriyle gelenler adeta çocuklarını Almanya'ya rehin bırakırlar. Kesin dönüş, cesaret istemektedir.

"Bu millet niye bu hale düştü? Yirmi yıl dayandık, yirmi yıl daha dayanabilecek miyiz? sözü sakız. Köleliği kurtuluş bildik, fakat analarımızın yüreği taş bağladı. Karılarımız dul, çocuklarımız yetim kaldı... Para verildi, parayla alınamayacak nemiz varsa alındı. Yozlaştık, posalaştık... Bunu bilmez mi beyler? Bilirse bu tren, bu kalabalık nedir? Ben niye buradayım... Niye boynu bükük çocuklarımın? Ah! Yağız aş, kuru ekmek yiyip ele minnet etmeyen anam, ah!" (ÇEVİKSOY, 2011b,12).

Hikâyelerde Almanya'ya gelişi ile ahlâkî değişen erkek yahut kadınlar sebebiyle ailesi dağılan birçok farklı hikâyeye işaret edilir. Aileye dayalı kayıplar, Almanya'nın en acı yüzüdür:

"Bekleyiş" (Ağlamak Yasak) adlı hikâyede değişen baba ve dağılan bir aile anlatılır. Baba, iki kızı ve bir oğlu oluncaya kadar Türkiye'deki eşini "sizi yanıma aldıracağım" diye oyalamıştır. Oğlu yedi yaşına girene kadar Almanya'da kurduğu yeni aileyi kimseye hissettirmez. Gizlice hazırlanan evraklarla erkek

çocuk anne ve kardeşlerden ayrılır, Almanya'ya kaçırılır. Alman kadının ve yeni kardeşlerin elinde oğul perişan edilecektir. Bir diğer hikâyede ise Almanya'ya işçi giden Türk, üç yıl sonra Türkiye'deki eşini boşar, Almanya'da evlenir. Kızını mahkeme kararı ile Almanya'ya getirtir. Kız, üvey anne ve kardeşler elinde hırpalanır, durumu öğretmenine anlatır. Sivil polisler gelip kızı alır ve yetiştirme yurduna verirler ve kızın ailesiyle görüşmesi yasaklanır. Yasemin, Almanya'daki kayıp çocuklarımızdan biri olacaktır. "Kayıp Kızlar" (Derdimi Gül Eyledim)

Almanya yokken her şey yolundadır oysa. Bir çocuk kahramanın dilinden: "Öğretmenim, babam Almanya'ya gelmeden önce namazını kılar, orucunu tutarmış. İyi adammış. Herkes severmiş. Almanya'ya gelince namazı, orucu bırakmış, azmış, kötü kadınlarla arkadaş olmuş" (ÇEVİKSOY, 2011b, 20).

Aslında dini ve milli değerleri terkle başlar sorun. Bunları önce kişinin ihmali ya da reddi, ardından çocuklarına aktarmayışı sorunları katlayarak büyütür. İlk kuşak Almanya'ya adapte olacağı derken açılmıştır gedik. Ve bilhassa çocuklar, kimliksizlikle karşı karşıya kalmışlardır:

Türkiye'de fakirlik yüzünden Almanya'ya giden baba, orada davulla zurnayla karşılaşır. Kısa zaman sonra karısı ve oğlunu da yanına aldırır. Çocuğunu Alman bakıcılara bırakıp karısını da çalıştıran adam, önce eşinin başını açtırır. İki eş para kazanmaya odaklanır. Aralarda büyüyen çocuk Türkçe konuşamaz, anlayamaz. Televizyona bağımlı hale gelir. Çocuk, Almanlar içinde Türk diye; Türkler içinde ise Türkçe bilmediği için yadırganır. Üstelik inancına dair de hiçbir bilgisi yoktur: "Türk'üm Doğruyum" (Ağlamak Yasak)

Almanya'da kaybedilen çocuklara bir başka örnek ise "Arayış" adlı hikâyede önümüze çıkar. Genç, annesine para vermesi için yalvarır. Parayı annesinden zorla alacak, haşhaş edininip bir köşede sızacaktır. Anne, gözyaşları içinde oğlunu yarım Almancası ile polise ihbar edecektir. Babanın kendi içinde hesaplaşması, Almanya rüyasının acı tarafını ortaya koyar:

"Aç değildik, açık değildik. Küçük dükkânımın kazancı padişahlar gibi yaşatmasa da bize yetiyordu. Almanya sevdasına tutulduğum gün mü hata yaptım? Memleketimde olsun, burada olsun hilesiz çalıştım. Helâl para kazandım. Helâl lokmayla besledim karımı, kızımı, oğlumu... Kızım on sekizine girince bizleri habersizce terk etti, oğlum esrara alıştı. Birini polis arıyor, birini polise annesi teslim etti. Bilerek yapmadım, acaba bilmeden mi yaptım hatayı?" (ÇEVİKSOY, 2011b:120).

“Sorgulama”, (Ağlamak Yasak) nezarete gerçeğe uyanan bir Türk işçiyi hikâye eder. Sarhoş halde polisler tarafından tutuklanan kahraman, geceyi nezarete geçirir. Bir suçu olmadığından sabaha temize çıkacağından emindir. Almanya'ya gelişini ve burada kaybettiklerini düşünür. Çorumlu bir inşaat işçisi iken karısıyla Almanya'ya işçi yazılmıştır. Kadınlar önden gidip sonra kocalarını istetmektedirler. Böyle olur. Almanya'da içkiye, kumara ve her türlü kötü alışkanlıklara bulaşır. Karısı da pek iyi halde değildir, sürekli tartışırlar. Hep daha zengin yaşama arzusu ikisini de bitirmiştir. Nezarete ne ile suçlandığını öğrendiğinde hayatı biter: Karısı, onu kızına tecavüzle suçlamıştır.

Ailesi tarafından tüketilen diğer bir kahraman Haydar Emmidir. Hikâye Türkiye'de geçer. Alıncı Haydar Emmi, ailesi hakkında ayyuka çıkmış türlü dedikodular arasında kasabaya gelir; kimseyle konuşmaz, surat eder, kahveye, lokantaya girer; ancak kimseyle iletişim kurmaz. Bir gün kahveye girer, fötr şapkasını masaya koyar, neşe ile Hidayet'ten Kızılırmak'a balık tutmaya gitmek istediğini söyler. Haydar Emmi'yi konuşturup rahatlatmak isteyen gençler, hemen kabul ederler. Üç şişe Alman viskisi de yanlarına alınır ve balığa çıkılır. Haydar Emmi, çılgınca eğlenir, ailesi hakkında tek söz etmez. Karısı, kızı yoldan çıkmış, oğlu trafik kazasında ölmüş, kendisi ise işten atılıp sınır dışı edilmiştir. Tüm bu dedikoduların gerçekliği meçhuldür; ancak Haydar Emmi hava karardığında kaşla göz arasında kendisini ırmağa atıp intihar ettiğine göre bir kısmının dahi olsa doğruluk payı olduğuna hükmedilir. “Kızılırmak” (Ağlamak Yasak)

Haydar Emmi, ailesinin içinde bulunduğu durumu kendine yedirememiş bir babadır ve neticede kendisine zarar verir “Cahit Bey'in Kızları” adlı hikâyede Cahit Bey ailesi toplu halde Alman yaşamına ayak uydurmuş, dolayısıyla iç mücadeleden kurtulmuşlardır. Ailece içki içer, domuz eti yer, kızların erkek arkadaşlarıyla birlikte yaşamalarını, tatile çıkmalarını tabii algırlar. “Cahit Bey'in Kızları” (Derdimi Gül Eyledim)

Aileye dair bunca kayıp varken, Almanya ne kazandırmıştır? Osman Çeviksoy, bu soruyu çok sık sorar ve okuyucuyu düşünmeye sevk eder.

“Evlatlarını yurtlara, islahevlerine, hapishanelere ve daha bilmem nerelere kaptırmuş annelerin, babaların bile biriktirdikleri paralardan, yaptırdıkları binalardan dem vurarak kazançlarına dikkat çekmeleri, onu en çok düşündüren konu oldu. Böylesi anne babalar da rahat huzurlu görünüyordular. “İnkâr edemeyiz, kazandık.” diyorlardı. “Kazandık”...

Bir insan ne kadar az düşünürse düşünsün, ince hesaplardan ne kadar kaçarsa kaçsın evlatlarını kaybetmişse “Kazandım” diyebilir miydi? Fakat diyorlardı. Artistik bir dille şükretmeyi de ihmal etmiyorlardı. (...)

Geldik ama hesabımızı bildik. İstanbul’da dört katlı bir ev yaptırдық. Kartal’dan iki dükkân, Yalova’dan bir de yazlık daire aldık. Yetmiş bin mark kadar da birikmiş paramız var. Karı koca çalışmasaydık, hesabımızı bilmeseydik bu kadar yapabilir miydik? Tanrı’ya şükür...

Ya çocuklar...

Oma’lar, Tante’ler elinde büyüyen çocuklarınız nerede?

Çocuklar okullarını birincilikle bitirip meslek sahibi olmuşlar. Oğlan bir Alman’la, kız bir İtalyan’la yaşıyormuş. İleride evleneceklermiş. Mutlularmış. Değişen çağ, çağdaşlık vesaire...” (ÇEVİKSOY, 2011c:68-69).

Bir de Türkiye’den Almanya’ya ümit bağlamış genç kız ve kadınlar vardır. Onlar da Almanya’nın diğer bir yüzüdür. Bir Almancı ile apar topar yapılan evlilik, ümitler ve sukutu hayâl... “Evime Dönüyorum” adlı hikâye yıkılan hayallerden sadece biridir. Hikâyede Almanya’ya gelin edilip yollanmış genç bir kızın dramı anlatılır. Almancı eş, iyi tanınmasa da kızları rahat edecek, eli sıcak sudan soğuk suya girmeyecek diye tercih edilir. Yıllık izne geldiği vakit bir çırpıda ikna edilen kız, Almancı eş adayına verilir, düğün yapılır; oysa damat, görünenden çok başka biridir. Adam, bekâr vakitlerinin alışkanlıklarını bırakamaz: İçki, kumar, eski kadın dostlar... Kız, ailesine hasta annesine hiçbir şey anlatamaz. Kendini öldürmek ister, öldüremez. Her yıl mutluluk oyunuyla izne gelir, gider.

“Adam Almancıydı. Evi, arabası, parası vardı. Rahat edecektim. Elimi sıcak sudan soğuk suya sokmayacaktım. Üstelik kaynanam, kayınpederim, elim, görüncem hiçbir kanşanım olmayacaktı. Erkek için on yaşın ne önemi vardı ki... Benim yaşımda hangi kıızı istese alabilirdi. Kimseyi değil beni istemişti. Almancıydı. Böyle fırsat kaçırılır mıydı? Hem Avrupalılar görecektim, kötü mü?” (ÇEVİKSOY, 2011a:46).

Türkiye’de eşinden ayrılıp kızını alarak yeni bir hayat kurmak için Almanya’ya gelen bir başka genç kadın da “Kaderi Zorlamak” adlı hikâyede anlatılır. Almanya’da yeni bir evlilik yapmak için birçok Almanla ilişki kuran genç kadın, Peter’le yaşamaya başlar. Onunla evleneceğine emindir. Tüm Türkler ondan uzaklaşır. Peter, kadının kızını istemez. Kadın, canının parçası kızını Türkiye’ye yollar, hasretiyle perişandır. Peter, evlilik için bir yıl birlikte yaşamayı şart koşar. Kadının kızına olan hasretini bahane edip bir müddet

sonra ondan ayrılır. Kadın yeni bir çöküntü ile ortada kalır. Şimdi kızını getirmek derdine düşer ve sadece onun için yaşamaya karar verir. “Kaderi Zorlamak” (Duvarın Öte Yanı)

Türkiye'den Almanya'ya bir şekilde para kazanmaya gelip Almanya'da ahlâken düşük işlere bulaşan kadınlar da vardır: “*O kadını film çalışmaları sırasında tanıdım. Sokağa düşmüş, genç ve güzel bir kadındı. Almanya'da böyleleri çok var. Bu işi niçin yaptığını sordum da bana ne dedi biliyor musun? Türkiye'ye dönüp namusumla yaşayabilmek için, dedi. Bu söz o günden beri hep düşündürdü beni. Kadın yeterli parayı biriktirdikten sonra Bursa'dan bir daire alıp oraya yerleşecekti. Bir de küçük işyeri açacaktı kendisine. Tuhafiye yahut kırtasiye dükkânı gibi. Münasip birisiyle evlenecek ve namuslu, huzurlu yaşayacaktı*”(ÇEVİKSOY, 2011c:85) Bu da bir başka kadın dramıdır.

Osman Çeviksoy'un Almanya'dan ve Almanya'ya giden Türk işçilerinden fotoğrafladığı küçük hayat sayfaları yukarıda sunulandan başka birçok küçük ayrıntıyı daha içerisinde barındırır. Türklerin bir araya gelip vakit öldürdükleri dernek lokallerini, Türkler içerisinde farklı cemaatlerin farklı camilere devam ettiklerini, Diyanet'in de ayrıca bir camii ve din görevlisi olduğunu hikâyelerin arasında şöyle bir okuruz: “Geriyeye Hüzün Kalır” (Geriyeye Hüzün Kalır) Almanlar arasında dünyanın tüm zevklerini çok gençken tüketip bunalımlar yaşayan, intihar eden gençler olduğunu, bunların bir kısmının İslâmiyet'i Türk bir eşle tanımak isteyip hayal kırıklığına uğrayanlar olduğunu yine bu hikâyelerde görürüz. “Derdimi Gül Eyledim” (Derdimi Gül Eyledim) Alman gençlerin on sekiz yaşına geldiğinde bağımsızlıklarını kazandıklarını ve ailelerine danışmaksızın her istediklerini yapabildiklerini; kadınların hızlı geçen ilk gençlikleri ardından süratle yalnızlaştıklarını, bir aile sıcaklığına muhtaç kaldıklarını yine bu hikâyelerden öğreniriz: “Derdimi Gül Eyledim” (Derdimi Gül Eyledim)

V.SONUÇ YERİNE

Almanya'nın ilk kuşak Türk misafirleri birçok güçlüğü, orada doğru oryantasyonla karşılaşamadıkları için yaşamışlardır. Hem Almanların hem de Türk yetkililerin giden bu ilk kuşak için yol göstermelerinde büyük eksiklikler olduğu anlaşılmaktadır. Türkler, yeni kültürle karşılaştıklarında ya içlerine kapanıp bütünüyle kendilerini muhafazaya yönelmiş; yahut tamamen Almanlar gibi yaşamaya başlayarak kimlik bunalımı yaşamışlardır. Türkiye'de bıraktıkları aileleriyle yaşadıkları sorunlar bu hikâyelerde de yer aldığı şekilde filmlere konu olmuş; çocuklar, bölünen aileler elinde kaybedilmiştir. Birinci ve ikinci kuşak Türklerin Türkiye ile irtibatlarının ulaşım ve medya boyutuyla

bugünle kıyaslanamayacak kadar az oluşu onları Türkiye'deki gelişmelerden de koparmıştır. Türkiye'deki teknolojik değişim, eğitimdeki gelişmeler, zihniyet değişiklikleri Almanya'daki Türk işçilerden uzak gerçekleştiği için bir süre sonra ilk gidenler entelektüel olarak Türkiye'deki Türklerden de geride kalmışlardır. Bugün bilhassa medyanın, telefonun ve internetin dünyayı küçük bir köye dönüştürmesi Almanya'daki yeni neslin Türkiye ile ortaklıklarını artırmaktadır. İşçi ailelerin bir kısmının işveren haline dönüşmesi, zenginleşmesi, Türklerin Almanya'da mülk edinmesi, çocuklarının siyasette söz sahibi olması yeni kuşakların birinci ve ikinci kuşağa kıyasla daha özgüven sahibi olmasına ve kendisini daha rahat ifade etmesine imkân sağlamıştır.

Osman Çeviksoy'un yaşanmış hadiselerden hareketle kurguladığını düşündüğümüz bu hikâyeleri, bilhassa Almanya'daki Türk ailelerin dramlarını ortaya koyması bakımından önem arz eder. Çeviksoy; geleneklerinden, inançlarından, değerlerinden habersiz yahut bunlara karşı ilgisiz fertlerin, ailelerin Almanya'da kazanmaktan ziyade kaybettiklerine vurgu yapmıştır. Kendi yaşam hikâyeleri diyebileceğimiz Türk öğretmen kahramanın gözlemlerine dayalı hikâyelerinde ise daha çok Almanlar ve yaşamları izlenmiştir. Bu hikâyelerde hasret ve özlem de büyük yer tutar. Hikâye türünün bir özelliği olarak küçük hayat parçalarına dokunabildiğimiz Almanya'daki birinci ve ikinci kuşak Türkler, bu hikâyelerle adeta kameraların gerçekleştiremediği kayıtlara hikâye ile girmiştir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- ÇEVİKSOY, Osman (2011a), *Duvarın Öte Yanı*, (1.b.1985), Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011b), *Ağlamak Yasak*, (1.b.1984), Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011c), *Geriye Hüzün Kalır*,(1.b.1990), Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman(2011d), *Derdimi Gül Eyledim*,(1.b.1989), Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011e), *Beyaz Yürüyüş*,(1.b.1982), Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011f), *Tutuklu Yürek*,(1.b.1982), Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011g), *Kar Yağar Gül Üstüne*,(1.b.1986), Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011h), *Sana Seni Anlatmak*,(1.b.1994), Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011ı), *Akluma Yıldız Düştü*, Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011i), *Karanlıkta Ses Gibi*, Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011j), *Ömrümüz Gurbet*,(1.b.2008), Akçağ Yay., Ank.
 ÇEVİKSOY, Osman (2011k), *Başıma Dağlar Düştü*, (1.b.1994), Akçağ Yay., Ank.

DİYARBAKIR / SALAT TEPE ORTA TUNÇ ÇAĞI İNSANLARI: ANTROPOLOJİK BİR İNCELEME

*Okşan BAŞOĞLU¹
Ahmet Cem ERKMAN²*

Atıf/©: Başoğlu, Okşan; Erkman, Ahmet Cem, (2015). Diyarbakır/Salat Tepe Orta Tunç Çağı insanları: Antropolojik Bir İnceleme, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 25-38

Özet: Ilısu Barajı gölalanı altında kalan Diyarbakır/Salat Tepe kurtarma kazılarında ele geçen 12 adet iskeletin paleopatolojik, paleodemografik, morfolojik ve non-metrik açıdan incelenmesi yapılmıştır. Analiz sonucunda Orta Tunç Çağına tarihlendirilen Salat Tepe insanların tarıma dayalı küçük sosyo-ekonomik bir yapıya sahip oldukları ve zor hayat koşulları içinde mütevazı bir yaşam sürdürdükleri elde edilen arkeolojik ve antropolojik bulgulardan anlaşılmaktadır. İleri bir tarım toplumundan ziyade küçük ve yerel tarımcılıkla uğraşan Diyarbakır/ Salat Tepe insanları dönemin eski Anadolu toplumlarının genel karakteristiğini yansıtmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Orta Tunç Çağı, Antropoloji, Paleodemografi, Paleopatoloji, Boy Uzunluğu.

Makale Geliş Tarihi: 13.03.2015/ Makale Kabul Tarihi: 16. 04. 2015

1 Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, e-posta: oksanbasoglu@gmail.com.

2 Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, e-posta: cemerkm@hotmai.com.

The Middle Bronze Age Of Diyarbakır/Salat Tepe People: An Anthropological Review

Citation/©: Başoğlu, Okşan; Erkman, Ahmet Cem, (2015). *The Middle Bronze Age Of Diyarbakır/Salat Tepe People: An Anthropological Review*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 25-38

Abstract: *During the rescue excavations at Salat Tepe site in Diyarbakır , which is currently under the lake of Ilisu dam region, 21 skeletons were unearthed; the paelopathological, paleodemographical, morphological and non-metrical aspects of the seskeletons were analyzed. The results of the archaeological and anthropological findings indicate that the inhabitants of Salat Tepe during the Middle Bronze Age period based their socio-economic structure on agriculture with a modes tlifestyle. The population of Salat Tepe reflects the general characteristics of ancient Anatolian communitie swith a rather small farming community depending on local farmin.*

Keywords: *The Middle Bronze Age, Anthropology, Paleodemography, Paleopathology, Height Estimations.*

I. GİRİŞ

Farklı zaman dilimlerinde ve farklı coğrafik bölgelerde yaşamış eski Anadolu toplumlarına ait iskelet kalıntılarının incelenmesiyle bu toplumlar hakkında önemli bilgilere ulaşılabilmektedir. Çeşitli dönemlerde yaşamış toplumların demografik ve morfolojik yapıları, bazı hastalıkların kemiklerde bıraktığı izlerden yola çıkarak sağlık durumları, beslenme pratikleri, yaşam tarzları, kültürel alışkanlıkları, non-metrik karakterlere bakılarak biyolojik ve genetik yakınlık-uzaklık gibi konular hakkında daha detaylı bilgi sahibi olunabilmektedir. Eski Anadolu toplumlarıyla ilgili son yıllarda artan paleoantropolojik çalışmalar tarih boyunca Anadolu'da yaşamış insanların beslenme ve yaşam tarzları, ekolojik ortamları, karşılaştıkları hastalıklar ve demografik yapıları, kültürel alışkanlıkları gibi konular hakkında daha fazla bilgi edinilmesine olanak vermiştir. Az sayıda iskelet materyalinin ele geçtiği ve dolayısıyla da insanları hakkında daha az bilgi elde edilen bir dönem olan Tunç Çağı ve bu döneme tarihlendirilen Salat Tepe insanların antropolojik özelliklerinin ortaya konulması bu açıdan oldukça önemlidir.

II. MATERYAL

Diyarbakır ili, Bismil ilçesi sınırları içerisinde yer alan Salat Tepe, Salat Çayının kuzey terası üzerine kurulmuş önemli bir yerleşim alanıdır. Bu çalışmaya konu olan

insan iskeletleri, Salat Tepe’de Ilısu Barajı göl alanı altında kalan kültür varlıklarının korunması projesi kapsamında 2011 ve 2012 yılı kurtarma kazılarında ele geçmiştir. Kazılar, Diyarbakır Müze Müdürlüğü başkanlığı ve Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. A. Tuba Ökse’nin bilimsel başkanlığı altında yürütülmektedir. Çalışmayı, Salat Tepe Orta Tunç Çağı tabakalarından açığa çıkarılmış 7 mezardan ele geçen toplam 12 birey üzerinde yapılan paleoantropolojik analizler oluşturmaktadır. Yapılan yüzey araştırmalarında bulunan seramiklere göre höyüğün, Erken Kalkolitik’den Helenistik Dönem sonlarına kadar iskan edildiği ortaya çıkmaktadır. M.S. 7. yüzyıldan itibaren yerleşme olmayıp tepenin mezarlık olarak kullanılmış olduğu belirtilmektedir. Orta Tunç Çağı’na tarihlenen mezar ve gömülerde, ölü gömme adetleri açısından bir bütünlük vermemektedir (Ökse 2005; 2009; 2012a; 2012b; 2014).

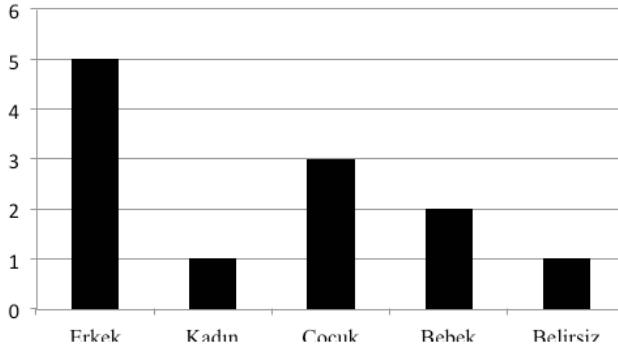
III. METOT

Kemikler laboratuvar ortamında temizlenmiş ve onarılmıştır. İskeletlerin cinsiyetleri, kemiklerin gösterdiği anatomik ayrıntılardan yararlanılarak makroskobik analizlerle belirlenmiştir. Bebek, çocuk yaşlarının belirlenmesinde dişlerin gelişim kronolojileri (Buikstra ve Ubelaker 1994) ve epifizlerin kaynaşma dereceleri (White ve Folkens 1991) kullanılmıştır. Erişkinlerde ise kafatası dikişlerinin kapanma dereceleri (Olivier 1969), kaburgaların sternal uçları (İşcan v.d.1984; 1985), pelvis kemiğinde görülen makroskobik değişim süreci (Krogman ve İşcan 1986; Buikstra ve Ubelaker 1994; White ve Folkens 1991) ve kompleks yaşlandırma metotlarından (WEA 1980) yararlanılmıştır. Boy tahminleri uzun kemiklerin maksimum uzunluklarına göre yapılmıştır (Pearson 1899; Trotter ve Gleser 1952). Paleopatolojik bulgularda Buikstra - Ubelaker ve Ortner tarafından önerilen kriterler esas alınmıştır (Buikstra ve Ubelaker 1994; Ortner 2003). Varyasyon analizleri ise Berry - Berry ve Brothwell’e göre değerlendirilmiştir (Berry ve Berry 1967; Brothwell 1972). Ağız ve diş sağlığının belirlenmesinde topluluğu oluşturan bireylerin sürekli dişleri çürük, aşınma, abse, hypoplasia ve varyasyon açısından incelenmiştir (Hillson 1990). Aşınma derecelerinin belirlenmesinde ise Brothwell ve Boulville’nin dişlere uygulanan şemalarından yararlanılmıştır (Brothwell 1972; Boulville v.d.1983).

IV. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

A. Paleodemografik Yapı

Birey sayısı az olmakla birlikte ait olduğu dönem hakkında fikir vermesi açısından Orta Tunç Çağı tabakalarına ait 7 mezardan ele geçen 12 birey paleodemografik açıdan değerlendirilmiştir. Bu bireylerin 5 tanesi erkek, 1’i kadın, 3’ü çocuk, 2’i bebek ve 1 tanesi belirsiz olarak tespit edilmiştir (grafik 1). Erişkinlerin cinsiyete göre yaş dağılımları tablo 1’de yer almaktadır. Buna göre bireylerin % 42,85’nin genç erişkin, % 57,15’nin orta erişkin yaş gruplarında yer aldığı görülmüştür. Bebek ve çocukların yaş tayini sonuçları tablo 2’de gösterilmiştir.

Grafik 1: Salat Tepe Orta Tunc Çağı İskeletlerinin Cinsiyet Dağılımı.**Tablo 1:** Erişkin İskeletlerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.

Yaş Grupları	Kadın	%	Erkek	%	Cinsiyeti Bilinmeyen	%	Toplam	%
Genç Erişkin (18-25)	1	33.33	2	66.66	-		3	42.85
Orta Erişkin (25-45)	-	-	3	75.00	1	25.00	4	57.15
TOPLAM	1		5		1		7	100

Tablo 2: Bebek ve Çocukların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı.

Bebekler	Çocuklar
1. Birey: 9 aylık (fetüs)	1. Birey: 4-5 yaş
2. Birey: 6 ay (± 3 ay, doğum sonrası)	2. Birey: 4-5 yaş
	3. Birey: 6-7 yaş

Paleodemografik veriler bize salat Tepe yetişkin bireylerinin genç yaşta yaşamlarını yitirmiş olduklarını göstermektedir. 20-35 yaş arasının eski toplumlarda özellikle erkekler için riskli bir dönem olduğu paleoantropolojik çalışmalardan bilinmektedir. Patolojik veriler Salat Tepe erkeklerinin zor bir yaşam sürdürdüklerini göstermektedir. Bebekler ise bir yaşını doldurmadan yaşamlarını yitirmişlerdir. Bebek ve çocuk ölümleri toplumların gelişmişlik durumlarının, çevre koşullarının, sağlık ve beslenme şekillerinin bir göstergesi olarak görülmektedir (Erdal 2000a). Prehistorik toplumlarda 10 yetişkine karşılık 5 ila 8 çocuk ölümünü gerçekleştirdiği literatürden bilinmektedir (Acsadi ve Nemeskeri 1970). Söz konusu ölümler üzerinde biyolojik çevre (virüs, bakteri, parazit), fiziki çevre (hijyen, yeterli beslenme, yaşam koşulları), sosyal çevre (kültürel uygulamalar, anne sağlığı, ekonomik yapı) ve çocuğa ait özellikler olmak üzere dört faktör etkili olmaktadır

(Özcebe 2006). Tüm eski Anadolu toplumlarının genel özelliği olan bu yüksek oranlar yetersiz ve kötü beslenme, sağlık koşulların iyi olmaması, enfeksiyonel hastalıkların etkili olmasıyla açıklanabilir. Ancak birey sayısının az oluşu Salat Tepe halkının demografik yapısının daha net bir şekilde ortaya konmasını güçleştirmektedir.

B. Morfolojik Yapı

Bireylerin morfolojik yapılarının belirlenmesinde önemli göstergelerden birisi olan boy uzunluğu uzun kemiklerin maksimum uzunluklarına göre Salat Tepe insanların morfolojik yapısı hakkında bilgi vermektedir. Bu amaç doğrultusunda elimizde sağlam olarak bulunan 4 erkek bireyden boy uzunluğu (tablo 3) hesaplanmıştır. Pearson formülüyle hesaplanan boy uzunlukları Martin'in boy sınıflamasına göre orta altı kategorisine, Trotter ve Glesser formülüyle hesaplanan boy uzunluğu ise orta üstü kategorisine girmektedir (tablo 4).

Tablo 3. Orta Tunç Çağı Erkek Bireylerin Boy Uzunlukları.

İskelet No	Pearson Formülü	Trotter ve Glesser Formülü
L-11/0118/i/01 M1	162,2 cm	169.4 cm
K-13/0213/i/04 M37	160,7 cm	169.4 cm
M13/0268/i/09	156,4 cm	158.3 cm
M 13/0268/i/08	163,8 cm	167.4 cm

Tablo 4: R. Martin ve K. Saller'in Boy Sınıflaması (Güleç 1989).

	Erkekler (cm.)	Kadınlar (cm.)
Cüce	130'dan az	
Çok küçük	130 - 149.9	121 - 139.9
Küçük	150 - 159.9	140 - 148.9
Orta-altı	160 - 163.9	149 - 152.9
Orta	164 - 166.9	153 - 155.9
Orta-üstü	167 - 169.9	156 - 159.9
Büyük	170 - 179.9	159 - 167.9
Cok-büyük	180 - 199.9	168 - 186.9
Dev	200 üzeri	187 üzeri

C. Kafatası ve Vücut Patolojisi

M13/0268/i/08 ve M13/0268/i/09 numaralı erkek bireylerde, L11/0140/i/01 M70 ve L12/0275/02 M70 numaralı bebek kafataslarında tespit edilen lezyonların oluşumu, kafatası ile sınırlı kalması ve hafif düzeyde seyretmesinden dolayı demir eksikliği sonucu edinilen anemiye bağlanabilir (fotoğraf 1). Kalıtsal olmayan aneminin en önemli nedenlerinden biri demir eksikliğidir. Bu bireylerde beslenme yetersizliğine bağlı anemiden söz edilebilir. Kafatasında gelişen, porotichyperostosis ve criabraorbitalia olarak bilinen lezyonlar aneminin ayırt edici özellikleri olarak bilinmektedir. Porotichyperostosis ve

cribraorbitalia varlığı eski insan topluluklarının beslenme durumları hakkındaki önemli göstergelerden biridir. Bu lezyonun oluşumu beslenme bozuklukları, bazı enfeksiyon ve metabolik hastalıklar sonucu edinilen anemiye bağlanmıştır (Stuart ve Macadam 1992; Ortner 2003).

Fotoğraf 1:a) Göz çukurunda cribraorbitalia **b)** Kafatasında porotichyperostosis

M13/0268/i/08 numaralı erkek bireyin ayak parmak kemiklerinde, M13/0268/i/09 numaralı erkek bireyin sol femurunun distal ucunda, sağ ve sol tibiaların proximal uçlarında, sol fibulanın proximal ucunda ve ayak parmak kemiklerinde osteoartrit görülmüştür (fotoğraf 2). Osteofit, osteoartrit ve schmorlnodülü günlük yaşamdaki fiziksel stres ya da enfeksiyonel rahatsızlıklar sonucunda oluşan eklem rahatsızlıklarıdır. Osteofit, günümüzde daha çok yaşlılarda görülen ve genellikle omurlarda dışarı doğru ekstra kemik büyümeleridir. Schmorlnodülü vertebra disklerinin üst ve alt yüzeylerinin fıtıklaşması olarak tanımlanır. Osteoartrit eklem yüzeylerinin bozulması şeklinde ortaya çıkar.

Fotoğraf 2:a) Ayak parmak kemiğinde osteoartrit **b)** Femurda osteoartrit.

M13/0268/i/08 ve M13/0268/i/09 bireyin yanında L11/0118/i/01 M1 numaralı erkek bireyin ve K13/0213/i/04 M37 numaralı mezardan çıkan kadın bireyin bel omurlarında schmorl nodülü ve osteofit belirlenmiştir (fotoğraf 3).

Fotoğraf 3:a) Vertebrada Schmorlnodülü **b)** Osteofit

Ayrıca L11/0118/i/01 M1 numaralı erkek bireyin thoracal vertebralarında deformasyon mevcuttur. Hemen hemen tüm yetişkin bireyler bu patolojileri göstermektedir. Bu bireyler genç olduklarından bu oluşumlar; ağır fiziksel aktivite ve yaşam koşullarına bağlanabilir. Günlük aktivitelerinde ağırlık ve güce bağlı işler yaptığının bir göstergesi olabilir (Özbek 2007b; Ortner ve Putschar 1985).

D.Diş ve Çene Patolojisi

Eski dönemlerde yaşamış topluluklara ait diş ve çenelerin paleopatolojik açıdan incelenmesi o toplumun yaşam biçimleri, beslenme alışkanlıkları, ağız ve diş sağlıkları, besin hazırlama şekilleri gibi birçok konuda bilgi vermektedir (Özbek 2007b). Bunların yanı sıra bireylerin doğum öncesinden ölümlerine kadar yaşamlarında karşılaştıkları fizyolojik stresleri de yansıtan bilgiler ortaya koyar. Salat Tepe Orta Tunç Çağı bireylerinden elde edilen toplam 112 daimi diş bu açıdan incelendiğinde çürük, diş taşı, hypoplasia ve aşınma gibi patolojik olgularının varlığı belirlenmiştir (tablo 5), (fotoğraf 4). Bu dişlerden 8 tanesinde çürük, 6 dişte hypoplasia, 10 dişte diş taşı oluşumu gözlenmiştir. Bunun yanı sıra 4 dişin postmortem ve 1 dişin antemortem kayıp olduğu tespit edilmiştir. 19 dişte 1. derecede aşınma, 4 dişte 2. derecede aşınma, 18 dişte 3. derecede aşınma ve 36 dişte 4 ve 4+ derecelerde aşınma olduğu saptanmıştır.

Tablo 5: Diş Patolojileri ve Varyasyonlar.

Patoloji ve Varyasyon	n	%
Çürük	8	7. 14%
Aşınma	77	68. 75%
Hypoplasia	6	5. 35%
Diş Taşı	10	8. 92%
Birleşik ve kıvrık kök	7	6. 25%
Kürek Biçimli Diş	4	3. 57%

Salattepe insanların ağız ve diş sağlığı açısından gösterdiği patolojik olgular diğer eski Anadolu toplumlarıyla karşılaştırılmıştır (tablo 6).

Tablo 6: Eski Anadolu Topuluklarının Diş Patolojilerinin Karşılaştırılması.

Topluluk	Dönem	Araştırmacı	Çürük	Diştaşı	Hypoplasia
Karataş	E. Tunç	Angel (1970)	5. 6	_	6.00
Resuloğlu	E. Tunç	Atamtürkve Duyar (2010)	3. 74	79. 77	57. 23
Hayazhöyük	E. Tunç	Özbek (1984)	3.93	_	_
Küçükhöyük	E. Tunç	Açıkkol (2000)	2. 92	1. 58	13. 79
Salur	E. Tunç	Yiğit ve diğ. (2010)	2. 80	25. 00	22. 92
Aşağısalat	G . U r u k - E.Tunç	Başoğlu ve diğ. (2013)	9.00	_	_
Panaztepe	O. Tunç	Güleç ve Duyar (1998)	3.01	20. 89	31. 51
Salat Tepe	O. Tunç	Bu araştırma	7. 14	8. 92	5. 35

Diş aşınmasında en büyük etken beslenme ve besin hazırlama teknikleridir. Bunun yanı sıra dişi bir alet olarak kullanma gibi kültürel alışkanlıklar da diş aşınmasına yol açmaktadır. Salat Tepe toplumunda tüm daimi dişler aşınmadan etkilenmiştir. En fazla aşınan diş grupları premolar ve molar dişlerdir. Premolar ve molar diş gruplarının diğer diş gruplarına göre daha fazla sayıda ele geçmiş olması, aşınma değerinin yüksek oranda bulunmasını etkilemiş olabileceği göz ardı edilmemelidir. Aşınan daimi dişler Boulville ve arkadaşlarının aşınma ölçeğine göre derecelendirildiğinde en fazla rastlanan aşınma 3 ve 4 derece düzeyindedir (Boulville v.d. 1983). Sonuçlar yakın dönemlerde yaşamış diğer Anadolu toplumlarıyla karşılaştırılmış ve benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır (tablo 7). Yapılan araştırmalar bize sunduğu sonuçlara göre Tunç Çağı Anadolu toplumlarının hemen hemen hepsinde 3 ve 4 derece düzeyde diş aşınması mevcuttur. Aşınmanın ileri düzeyde olması, bireylerin rafine edilmemiş yiyeceklerle beslenmiş olduğunun göstergesi olabilir (Erdal 2000b).

Tablo 7: Eski Anadolu Topluluklarının Diş Aşınma Dereceleri

Topluluk	Dönem	Araştırmacı	Aşınma Dereceleri
Küçükhöyük	Erken Tunç	Açıkcol (2000)	3 ve 4
Hayazhöyük	Erken Tunç	Özbek (1984)	1 ve 2
Salur	Erken Tunç	Yiğit ve diğ. (2010)	4
Resuloğlu	Erken Tunç	Atamtürk ve Duyar (2010)	3 ve 4
Aşağı Salat	Geç Uruk-ETÇ	Başoğlu ve diğ. (2013)	4+
Panaztepe	Orta Tunç	Güleç ve Duyar (1998)	Orta ve İleri
Çavlum	Orta Tunç	Sevim ve diğ. (2004)	4
Ağzören	Orta Tunç	Yılmaz ve diğ. (2003)	4
Salat Tepe	Orta Tunç	Bu araştırma	3 ve 4
Hakkari	Erken Demir	Gözlük ve diğ. (2003)	4
Karagündüz	Erken Demir	Erkman ve diğ. (2008)	4
Altın-tepe	Urartu	Yiğit ve diğ. (2005)	2 ve 3

Eski insan toplumları diş çürüğü açısından incelendiğinde, diş çürüğünün Neolitik öncesi topluluklarda çok az rastlandığı, tarıma geçişle birlikte hafif bir artış gösterdiğini, yoğun tarıma geçişle birlikte ise artışın hız kazandığı literatürden bilinmektedir (Özbek 2007b, Erdal 2000b). Yoğun tarım toplumuna geçişle birlikte şeker ve karbonhidrat kullanımının beslenme sistemine girmesi, diş çürüğünün artmasına neden olmuştur. Salat Tepe insanların diş çürük oluşumu oranı yaklaşık % 7'dir (tablo 6, fotoğraf 4a). Beslenme koşulları, genetik yapı, çevre ve günlük aktiviteye bağlı olarak yapılan işler gibi faktörler diş çürüğünün oluşmasında etkilidir (Hilson 1990). Kimi araştırmacılara göre; dişlerde ileri derecede aşınmanın olduğu topluluklarda diş çürüğü oranının düşük olduğunu ileri sürmektedir (Maat ve Van der Velde 1987). Salat Tepe bireylerinin odontolojik

analizi de bu görüşü desteklemektedir. Bunların yanı sıra, kesici ve köpek dişlerinde % 9 oranında diş taşı belirlenmiştir (fotoğraf 4b). Diş taşı eski Anadolu insanların hemen hemen hepsinde görülen bir patolojik olgudur. Neolitik Dönemden itibaren tarıma geçen toplumların diyetlerine öğütülüp un haline getirilen nişastalı besinleri dahil etmeye başlamalarıyla diş taşı oluşumu artmıştır (Özbek 2007a).

Fotoğraf 4:a) Cürük **b)**Diş taşı **c)** Hypoplasia örneği

Diş minesinde oluşan kusurlar şeklinde tanımlanan hypoplasia minenin kendini yenileyememesinden dolayı hayat boyu kalıcı olmaktadır. Dişin mine tabakasındaki renk değişimi, çizgi ve küçük kusurlar şeklinde kendini gösteren hypoplasia (fotoğraf 4c) verileri bireyin anne karnındaki gelişim sürecinden itibaren maruz kaldığı fizyolojik streslerin en iyi göstergeleri sayılmaktadır (Buisstra ve Ubelaker 1994). Hypoplasia'ye neden olan etkenler arasında kronik beslenme yetersizliği, bazı metabolizma bozuklukları, yüksek ateşli bazı çocuk hastalıkları, bağırsak enfeksiyonları, travmalar, A ve D vitamini eksikliği ve genetik faktörler gösterilmektedir (Hilson 1990, Özbek 2007a). Tarih öncesi dönemden itibaren gözlenen hypoplasia Salat Tepe bireylerinde % 5 frekansındadır ve bu bireyler hypoplasia'ye neden olan etkenlerden en az bir ya da bir kaçına maruz kalmış olabilir. Dişlerin geneline baktığımızda lezyonun en çok kesici ve köpek dişlerini etkilediği görülmüştür.

E. Ölçülemeyen (Non-Metrik) Özelliklerin Değerlendirilmesi

Ölçülemeyen karakterler, iskelet çalışmalarında toplumların biyolojik açıdan yakınlığı veya farklılığını ortaya koymada önemli veri kaynaklarıdır. İnsan iskeleti üzerinde bulunan ve metrik olarak ifade edilemeyen bazı genetik karakterler mevcuttur. Varyasyon olarak adlandırılan bu karakterlerin genlerle kalıtsal olarak taşındığına inanılmaktadır (Berry ve Berry 1967; Çırak v.d 2014). Populasyon düzeyinde yapılacak varyasyon analizleri toplumların birbirlerine yakınlık derecelerini ya da başka bir deyişle biyolojik uzaklıklarını ortaya koyabilmektedir. Bazı varyasyonların bazı toplumlarda daha sık rastlandığı görülmektedir (White and Folkens 2005; Berry ve Berry 1967). Bu amaç

doğrultusunda Salat Tepe iskeletleri non- metrik karakterler açısından incelenmiştir. Bu incelemeler sonucu M13/0268/i/09 numaralı erkek bireyin calcaneusunda anteriorcalcaneal facet double ve her iki tibiada lateral ve medial tibialfacet (çömelleme faseti) saptanmıştır (fotoğraf 5). Çömelleme faseti Eski Anadolu toplumlarında sıklıkla görülmektedir.

Fotoğraf 5: a) Calcaneus da anteriorcalcaneal facet double. **b)** Tibiada lateral ve medial tibialfacet (çömelleme faseti).

Aynı bireyin göz çukurlarının üzerinde supraorbital foramen tespit edilmiştir (fotoğraf 6a). Çömelleme faseti L11/0118/i/01 M1 numaralı erkek bireyin tibialarında da gözlenmiştir. M13/0268/i/08 numaralı erkek bireye ait humerusta dirsek çıkıntısında coronoid çukuru ayıran ve septum içinde bulunan açıklık veya delik olarak tanımlanan foramen olecrani saptanmıştır (fotoğraf 6b).

Fotoğraf 6:a) Supraorbital foramen **b)** Foramen olecrani

V.SONUÇ

Salat Tepe kurtarma kazıları sonucunda ele geçirilen toplam 12 adet iskelet Orta Tunç Çağı döneme aittir. İskelet sayısının azlığı ve var olan iskeletlerin de korunma durumların kötü olması popülasyon genelinde antropolojik inceleme ve değerlendirmeyi zorlaştırmıştır. Bütün bunların yanında istatistiksel değerler olarak toplumun genelini yansıtmada yetersiz kaldığı söylenebilir. Ancak Tunç Çağına ait antropolojik verilerin azlığı göz önüne alındığında bu çalışma önemli bilgiler ve saptamalar sunmaktadır. Paleodemografik olarak incelendiğinde yetişkin bireylerin genç yaşta yaşamlarını yitirdiklerini ve bu yaş aralığının eski Anadolu toplumları içinde riskli bir dönem olduğu literatürden anlaşılmaktadır. Kadın birey sayısı yetersiz olduğundan sağlıklı bir

yorum yapılamamaktadır. Burada dikkat çeken durum bebek ölümlerinin fazlalığıdır. Bir yaşını doldurmadan yaşamlarını yitiren bebeklerin oranı Orta Tunç Çağında % 50 oranındadır. Bebek ve çocuk ölümleri toplumların gelişmişlik durumlarının, çevre koşullarının, sağlık ve beslenme şekillerinin bir göstergesi olarak görülmektedir. Tüm diğer eski Anadolu toplumlarının genel özelliği olan bu yüksek oranlar yetersiz ve kötü beslenme, olumsuz sağlık koşullarının varlığı, enfeksiyonel hastalıkların etkili olmasıyla açıklanabilir. Patolojik veriler, bireylerin yetersiz beslenme, ağır fiziksel aktivite ve yaşam koşullarına maruz kaldıklarını göstermektedir. Günlük yaşamlarında ağırlık ve beden gücüne bağlı işler yapıldığının bir göstergesi olabilir. Toplumun bir tarım toplumu olması ve tarlada ya da ağır işlerde çalışmış olabilecekleri göz önünde bulundurulduğunda bu koşulların da osteoartrit ve schmorl nodülü oluşması üzerinde etkisi olduğu düşünülebilir. Bireylerin patolojik verileri zor bir yaşamları olduğunu göstermektedir.

Ağız ve diş sağlığına bakıldığında yaşlanmaya fırsat bulamayan bireylerin dişlerinde orta düzeyde aşınma görülmektedir. Bunun yanı sıra diş taşı ve çürük oranları göz önüne alındığında rafine edilmemiş nişastalı yiyeceklerin tüketildiği bir tarım toplumu görüntüsü çizdiği rahatlıkla söylenebilir. Salat Tepe dişleri üzerindeki hypoplasia bulguları, gelişimin bir süre duraksadığını gösterse de diğer eski Anadolu toplumları ile karşılaştırıldığında oranlarının ortalamanın altında olması dikkat çekicidir.

Toplumların biyolojik açıdan yakınlık ve uzaklık derecelerini ortaya koyan non-metrik karakterler açısından değerlendirildiğinde, çift anteriorcal canalfacet, lateral ve medial tibialfacet, supra orbital foramen ve foramen olecrani varyasyonları tespit edilmiştir. Bu varyasyonlar eski Anadolu toplumlarında sıkça rastlanan olgulardır. Arkeolojik verilere bakıldığında Orta Tunç Çağı mezarlarında az sayıda ve basit nitelikli eşyalar bulunmaktadır. Yerleşim, birkaç odalı küçük konutlardan oluşan mütevazı bir şekildedir. Bu durum ekonomik açıdan büyümemiş bir topluluğun yaşadığı izlenimini bırakmıştır. Zayıf mimari ve basit buluntular bir arada değerlendirildiğinde Salat Tepe insanların refah düzeyinin yüksek olmadığı arkeolojik kayıtlardan anlaşılmaktadır (Ökse 2012a;2012b). Arkeolojik bulgular ile antropolojik bulgular örtüşmektedir.

Sonuç olarak Salat Tepe insanların küçük ve yerel tarımcılığa dayanan sosyo-ekonomik bir yapıya sahip oldukları ve çağdaşı diğer eski Anadolu toplumlarının genel karakteristik yapısını yansıttığı söylenebilir.

Teşekkür

Kazı sırasında ve sonraki aşamalarda verdikleri destek ve yardımlar için Prof. Dr. Tuba Ökse'ye teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- ACSADI, G. Y. & Nemeskeri, J. (1970). *History of Human Life Span and Mortality*, Macaristan: Budapeşte.
- AÇIKKOL, A. (2000). *Küçük Höyük Eski Tunç Çağı İnsanlarının Paleoantropolojik Açından İncelenmesi*(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ANGEL, J.L. (1970). Human Skeletal Remains at Karataş. *American Journal of Archaeology*, 74, 253-259.
- ATAMTÜRK, D. & DUYAR, İ. (2010). Resuloğlu Erken Tunç Çağı Toplumunda Ağız ve Diş Sağlığı. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Dergisi/ Journal of Faculty of Letters*, 27: 1, 33-52.
- BAŞOĞLU, O., AKÇAY, A., GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU, P., GÖKKOYUN, S. & ŞENER, T. (2013). Diyarbakır / Aşağısalat Höyüğü İskeletleri. *Olba Dergisi*, 21, 27-44.
- BERRY, A. C. & BERRY, R. J. (1967). Epigenetic Variation in the Human Cranium. *J. Anatomy*, 101(pt2), 361-379.
- BOUVILLE C., CONSTANCE WESTERMANN T.S., NEWELL R.R. (1983). Les Restes Humains Mesolithiques de l'Abri Corbille, Istres (Bouches du Rhone). *Bulletins et Memoires de la Societe d'anthropologie de Paris*, 13, 89-110.
- BROTHWELL, D. (1972). *Digging up Bones*. London, Great Britain: BAS Printers Ltd.
- BUIKSTRA, J. E. & UBELAKER, D.H. (1994). *Standarts for Data Collection from Human Skeletal Remains*. Arkansas Archaeological Survey Research Series, 44, Fayetteville, Arkansas.
- ÇIRAK A., KARAÖZ ARIHAN S., ERKMAN A.C. & ÇIRAK M. (2014) , "Epigenetic Features Of Human Skulls From Datca-Burgaz Excavations", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry (MAA)*, 14:1, 13-24.
- ERDAL, Y.S. (2000a). Eski Anadolu Toplumlarında Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 43, 5-19.
- ERDAL, Y.S. (2000b). Antandros İnsanlarında Ağız Sağlığı. *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1, 45-55.
- ERKMAN, A. C., ŞİMŞEK N., ÇIRAK A. & KARAÖZ ARIHAN S. (2008). Karagündüz Erken Demir Çağı Toplumunda Ağız ve Diş Sağlığı. *23. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 141-156.
- GÖZLÜK, P., YILMAZ H., YİĞİT A., AÇIKKOL A. & SEVİM A. (2003). Hakkari Erken Demir Çağı İskeletlerinin Paleoantropolojik Açısından İncelenmesi. *18. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 31-40.
- GÜLEÇ, E. (1989). Paleoantropolojik Verilere Göre Eski Anadolu Bireylerinin Boy Açısından İncelenmesi. *5. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 147-160.

- GÜLEÇ E. & DUYAR İ. (1993). Panaztepe M.Ö. 2. Bin ve Roma Dönemi İskeletlerinin Antropolojik Analizi. *Antropoloji*, 13, 179-206.
- HILSON, S. (1990). *Teeth*. New York, USA: Cambridge University Press.
- İŞCAN M.Y., LOTH SR. & WRIGHT RK. (1984). Age Estimation from the Ribby Phase Analysis: White Males. *Journal of ForensicScience*, 29, 1094-1104.
- İŞCAN, M.Y., LOTH S.R. & WRIGHT R.K. (1985). Age Estimation from the Ribby Phase Analysis: White Females. *Journal of ForensicScience*, 30, 863.
- KROGMAN, W.M. & İŞCAN M.Y. (1986). *The Human Skeleton in Forensic Medicine*. Illinois, USA: Charles C Thomas Publisher Ltd.
- MAAT, G. J. R. & VAN DER VELDE, A. (1987). The Caries-Attrition Competition. *International Journal of Anthropology*, 2: 4, 281-292.
- OLIVIER, G. (1969). *Practical Anthropology*. Illinois, USA: Charles C. Thomas Publisher.
- ORTNER, D. J. & PUTSCHAR, G. J. (1985). *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*. Washington DC: Smithsonian Institution Press.
- ORTNER, D. J. (2003). *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*. Londra: Academic Press.
- ÖKSE, A. T. (2014). "Salat Tepe and its Vicinity in the Middle Bronze Age: Stratigraphical Sequence and Ceramic" *The Archaeology of Political Space: The Upper Mesopotamian Piedmont in the Second Millennium BCE*, Topoiseries. Berlin Studies of the Ancient World (Ed. Dominik Bonatz). Berlin: 151-166.
- ÖKSE, A. T. (2012a). "Salat Tepe Orta Tunç Çağı Mezarları". *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 15, 47-69.
- ÖKSE, A. T. (2012b). *Salat Tepe Orta Tunç Çağı Mezarları* (Yayınlanmamış Rapor).
- ÖKSE, A. T. (2009). Salat Tepe Kazısı 2005 Yılı Sonuçları: Stratigrafi ve Anıtsal Orta Tunç Çağı Yapısı. *Arkeoloji ve Arkeologlar Derneği Dergisi*, 27, 5-9.
- ÖKSE, A. T. (2005). Salat Tepe Kazılarının Stratigrafik Sonuçları. *Belleten*, LXIX-256, 781-800.
- ÖZBEK, M. (1984). Etude Anthropologique des Restes Humaines de Hayaz Höyük. *Anatolica*, 11, 155-168.
- ÖZBEK, M. (2007a). *Dişlerde Zamanda Yolculuk*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- ÖZBEK, M. (2007b). *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- ÖZCEBE, H. (2006). Çocukluk Dönemleri ve Çocuk Sağlığının Değerlendirilmesi. Ed. Güler, Ç., L. Akın, *Halk Sağlığı: Temel Bilgiler*, 325-335. Ankara: H.Ü. Yayınları.
- PEARSON, K. (1899). Mathematical Contribution on the Theory of Evolution on the Reconstructions of the Stature of Prehistoric Races. *Philosophical Transaction of the Royal Society*, 192, 169-224.
- SEVİM A., YILMAZ H. & AÇIKKOI A. (2004). Çavlım İskeletlerinin Paleoantropolojik Analizi. I. Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu - Siyasal,

- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Yapı. *T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1631, Edebiyat Fakültesi Yayınları , No: 21*, 337-355.
- STUART-MACADAM, P.L. (1992). Diet, Demography and Disease: Changing Perspectives on Anemia. Ed. Aldine De Gruyter, *Anemia in Past Human Populations*, 151-170. New York.
- TROTTER, G. & GLESER, G.S. (1952). Estimation of Stature from LongBones of American Whitesand Negroes. *American Journal of Physical Anthropology*, 10, 463-514.
- WEA (Workshop of European Anthropologists). (1980). Recommendation for age and sex diagnosis of skeletons. *Journal of Human Evolution* 9:517-549
- WHITE, T. & FOLKENS, P.A. (1991). *Human Osteology (firstedition)*. San Diego, California: Academic Press.
- WHITE, T. & FOLKENS, P.A. (2005). *The Human bone Manual*, San Diego, CA: Elsevier Academic Press.
- YILMAZ, H. & AÇIKKOL, A. (2003). Kütahya Ağızören İskeletlerine Ait Dişlerin İncelenmesi. *Antropoloji*, 17, 71-108.
- YİĞİT A., GÖZLÜK P., ERKMAN A.C., ÇIRAK A. & ŞİMŞEK N. (2005). Altın-tepe Urartu İskeletlerinin Paleoantropolojik Açından Değerlendirilmesi. *20. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 79-90.
- YİĞİT A., GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU P., İBİŞ R. & SEVİM EROL A. (2010). Çankırı Salur Erken Tunç Dönemi İnsanları, *26. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 27373-291.

DİTİB'İN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Yakup ÇOŞTU²
M. Akif CEYHAN³

Atıf/©: Çoştı, Yakup, Ceyhan M.Akif, (2015). DİTİB'in Din Eğitimi Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 39-51

Özet: Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın bulunduğu Avrupa ülkelerindeki Büyükelçilikler nezdinde 'Din Hizmetleri Müşavirlikleri' adı altında yurt dışı teşkilatları bulunmaktadır. Bu kapsamda, 1980 yılında Almanya'daki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği nezdinde Din Hizmetleri Müşavirliği kurulmuştur. 5 Temmuz 1984 yılında Müşavirlik hizmetlerinin alt yapısını oluşturmak amacıyla Köln'de 'Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB)' tesis edilmiştir. DİTİB, Almanya'da yerleşik göçmen vatandaş ve soydaşlarımıza yönelik, bağlı cami dernekleri vasıtasıyla, sosyal, kültürel, eğitsel ve dini faaliyetler yürütmektedir.

Bu çalışmada, DİTİB'in yürüttüğü din eğitim faaliyetleri makro-perspektiften hareketle ele alınacaktır. Bu faaliyetler, Türk göçmen topluluğunun hem dini ve millî kimliğinin korunmasına ve iç dayanışmasının artmasına, hem de yaşanan ülkeye uyum sürecine büyük katkılar sağlamaktadır. Almanya'da yaşayan Türk Müslüman göçmenler, DİTİB'i Türk dini kuruluşları arasında en güvenilir kurum olarak görmektedirler.

Anahtar Kelimeler: DİTİB, Din Eğitimi Faaliyetleri, Türk Göçmenler, Almanya.

Makale Geliş Tarihi: 11.03.2015/ **Makale Kabul Tarihi:** 22. 04. 2015

¹ Bu makale, 14-17 Kasım 2013 tarihleri arasında Almanya/ Würzburg'da düzenlenen "250. Yılında II. Uluslararası Tarihi ve Kültürel Yönleriyle Türk-Alman İlişkileri" konulu sempozyumunda sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve güncellenmiş halidir.

² Doç. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Çorum. e-posta: yakup-costu@hitit.edu.tr

³ Doktora adayı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü ve DİTİB Genel Merkez Din Görevlisi, Köln. e-posta: eylul980@hotmail.com

An Investigation on the Religious Education Services of DITIB

Citation/©: oŐtu, Yakup; Ceyhan M.Akif, (2015). *An Investigation on the Religious Education Services of DITIB*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 39-51

Abstract: *The Presidency of Religious Affairs (DIB) has overseas organizations under the name of ‘Office of the Counsellor for Religious Services’ affiliated to the Turkish Embassies in European countries where Turkish citizens reside. Within this framework, The Religious Services Office of the Embassy of the Republic of Turkey in Germany was founded in 1980. In July 5, 1984, ‘The Turkish-Islamic Union for Religious Affairs-DITIB’ affiliated with this Office was established in Cologne. DITIB started organizing various activities, such as religious, social, cultural and educational, through mosque unions for both Turkish and other Muslim immigrants living in Germany.*

In this paper, we will try to analyse its religious education activities with a macro-descriptive method. It is thought that DITIB has tried to solve Turkish immigrants’ problems that come out during the integration process, to keep their integrity, and to ensure the continuity of their community. According to our research, DITIB has been considered by Turkish Muslim immigrants as the most reliable foundation among the other Turkish religious organizations in Germany.

Keywords: *DITIB, Religious Education Services, Turkish Immigrants, Germany.*

I. GİRİŞ

Türkiye’de din hizmetleri ve dini irŐat görevini kamusal düzeyde ‘Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı’ yürütmektedir. Anayasal bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı, merkez teşkilatı, taşra teşkilatı, yurtdışı teşkilatı ve medya kanalları vasıtasıyla Türk toplumunun dini ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın bulunduğu Avrupa ülkelerindeki Büyükelçilikler nezdinde ‘Din Hizmetleri Müşavirlikleri’, Başkonsolosluklar nezdinde de ‘Din Hizmetleri Ataşelikleri’ ve ‘AtaŐe Yardımcılıkları’ adı altında yurt dışı teşkilatları bulunmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yurt dışındaki bu teşkilatlarıyla organik bağı bulunan ‘Türk Diyanet Vakfı’ adı altında bir örgütlenmesi de yer almaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, bahsi geçen Müşavirlikler ve Vakıflar aracılığıyla, vatandaş, soydaŐ ve dindaŐlarımızın göçmen ya da azınlık olarak yaşadıkları ülkelerde dinsel, sosyal, kültürel ve eğitsel, vb. faaliyetler yürütmektedir.

Bu çalışma, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışı teşkilatlanmasının sivil bir kanadı olan Almanya/Köln merkezli üst çatı kuruluş 'Diyanet İşleri Türk İslam Birliği' (DİTİB) üzerine odaklanmaktadır. Buna göre, öncelikle, Türkiye'den Almanya'ya göç süreci ile DİTİB'in kuruluş serüveni ve günümüzdeki yapılanması hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra, gerek Türkiye'den gelen din görevlileri, gerek Türk kökenli Alman vatandaşı olup Uluslararası İlahiyat Projesi kapsamında Türkiye'de dini yükseköğrenim görerek tekrar Almanya'da görevlendirilen sözleşmeli din görevlileri, gerekse Almanya'da eğitim görmüş personeliyle Almanya'da yaşayan vatandaş ve soydaşlarımıza yönelik DİTİB Genel Merkez, DİTİB Eyalet Birlikleri ile bağlı dernek ve camiler vasıtasıyla yürütülen din eğitimi faaliyetleri incelenecektir. Anılan inceleme, makro perspektiften hareketle ana hatlarıyla yapılacaktır. Çalışma, DİTİB'in din eğitimi faaliyetleriyle sınırlandırılmıştır. DİTİB'in diğer sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlerine kısmi bir atıf yapılmıştır.

II. ALMANYA'DA TÜRK GÖÇMENLER

Batı Avrupa devletleri, II. Dünya savaşı akabindeki ekonomik kalkınma sürecinde işgücü arzlarındaki eksikliklerini karşılamak için az gelişmiş ülkelere yönelerek, ikili anlaşmalarla bu ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Bu kapsamda, söz konusu ülkeler Türkiye'ye yönelmişler ve 1961 yılında Almanya ile başlayan ikili anlaşmalar zinciri, 1964'te Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965'te Fransa, 1967'de İsveç, 1969'de İsviçre, 1970'te de Danimarka ile devam etmiştir (Abadan-Unat, 2006). Yapılan bu ikili anlaşmalarla Türkiye'den Avrupa'ya işçi göçü süreci başlamıştır. Geri dönme amaçlı gerçekleştirilen bu göç faaliyeti, zamanla zincirleme göç dalgası (aile birleşmeleri, evlilik, vb.), eğitsel ve ekonomik kaygılar, iltica, ikinci ve üçüncü neslin oluşması, yaşanan ülkenin vatandaşlığına geçiş gibi çeşitli nedenlerden dolayı kalıcı hale gelmiştir. Günümüzde Avrupalı Türkler, yaşadıkları ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal hayatında göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir demografik güç haline gelmişlerdir.

Türkiye ile Almanya, köklü bir tarihsel ilişkiye sahiptir. Siyasal, kültürel ve benzeri alanlarda tarihsel süreç içerisinde iki ülke arasında çeşitli dönemlerde farklı biçim ve düzeylerde ilişkiler gerçekleşmiştir. Göçe bağlı olarak gerçekleşen ilişki biçimi ise, daha çok 1960'ların başlarından itibaren yoğunlaşmıştır. Anılan yıllarla birlikte Türkiye'den Almanya'ya yoğun bir göç süreci başlamıştır (Perşembe, 2005).

Türkiye'den Almanya'ya gerçekleşen göçe ilişkin önemli oranda bir literatür bulunmaktadır (bkz. Abadan-Unat, 2006; Kaya & Kentel, 2005; Şahin, 2010). Bu literatürde göçün çeşitli periyodik dalgalar halinde gerçekleştiği belirtilmektedir. Bunlar arasında Yurdakul, göç sürecini, altı dalga halinde kategorik bir sınıflandırma içerisinde ele almaktadır (Yurdakul, 2009):

1. Misafir işçilik statüsünde işçi göçü (1961-1972).
2. Aile birleşimi yasasıyla gerçekleşen göç (1973-1979).

3. Türkiye'deki askeri darbe sonucu gerçekleşen iltica süreci (1980-1988).
4. Berlin Duvarı'nın çöküşü ve akabindeki göç süreci (1989-1998).
5. Yeni vatandaşlık yasasına bağlı gerçekleşen göç (1999 ve sonrası).
6. 11 Eylül 2001 olayı sonrası göç dalgası (2001 ve sonrası).

Almanya, II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik kalkınma ve sanayi alanlarında ihtiyaç duyduğu işgücünü karşılamak üzere Türkiye'ye yönelmiş ve ikili anlaşmayla göçü teşvik etmiştir. Almanya'ya gelen ilk kuşak Türk göçmenler, çoğunlukla vasıfsız işçilerdir ve erkeklerden oluşmaktadır. Bu insanlar Almanya'nın sanayi bölgelerine yerleşmişler ve çeşitli hizmet alanlarında istihdam edilmişlerdir. Bu süreçte göç edenler, bir gün anavatanlarına geri dönme umuduyla ekonomik olarak güçlenmeyi hedeflemişlerdir. Takip eden yıllarda Türkiye'den, arkadaşlık ve akrabalık bağları, aile birleşimleri yoluyla zincirleme göç devam etmiştir. İkinci ve üçüncü kuşak neslin oluşmaya başlamasıyla birlikte ise, Almanya'daki Türk yerleşimcilerin artık kalıcı oldukları anlaşılmıştır. 1980 ve 1990'lı yıllara gelindiğinde ise, Türkiye'nin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik, siyasal ve kültürel koşullar, insanların ilticacı veya sığınmacı olarak Almanya'ya yönelmelerini sağlamıştır. 2000'li yıllara birlikte de göç süreci devam edegelmiştir (Yurdakul, 2009; Şahin, 2010; Adıgüzel, 2011). Günümüzde, Almanya'da yerleşik olan Türkiye kökenli göçmenlerin sayısının üç milyonun üzerinde olduğu tahmin edilmektedir (DİTİB, 2015).

Anavatana geri dönme ümitleri de git gide azalan ve Almanya'da kalıcı hale gelen Türkler, buldukları yerleşim bölgelerinde kendilerine özgü kimlik ve aidiyet dünyaları inşa etme yoluna gitmek zorunda kalmışlardır. Bu doğrultuda topluluğun, çeşitli alanlarda hizmet sunmak üzere tesis ettiği dernek ve vakıflar, aidiyet dünyası kurma yönünde atılan önemli adımlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Tesis edilen bu sivil organizasyonların, topluluğu oluşturan her bir alt grubun etnik, kültürel, ideolojik ve politik söylemlerine göre farklılaştığı görülmektedir. Topluluğa ait sivil organizasyonların sayısı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, bu kuruluşlar göçmen grupların nüfus oranlarının yoğunlaştığı bölgelerde toplanmıştır. Bu kuruluşlar arasında, eğitim, kültür, sanat, spor ve din hizmeti gibi çeşitli alanlarda faaliyet yürüten dernek ve vakıflar olduğu gibi, sadece tabela kuruluşu niteliğinde oluşumların varlığı da bilinmektedir (Perşembe, 2005; Altuntaş, 2008; Adıgüzel, 2011).

Almanya'daki yerleşik Türk topluluğun kimlik ve aidiyet dünyası inşa etme girişimlerinden biri de, dini değerlerin ve kimliğin korunması, genç kuşaklara aktarılması ve yaşatılması gibi kaygılardan hareket edilerek tesis edilen dini organizasyonlardır. Bu kuruluşlar, amaç, hedef kitle, hizmet türü ve hizmet alanı gibi hususlarda diğer sivil örgütlenmelerden farklılaşmaktadır. Türklere yönelik dini temelli hizmet sunan vakıf ve derneklerin önemli bir kısmı, Türkiye'deki mevcut dini grup, cemaat ve hareketlerin lokal söylemlerinin ve parçalanmışlıklarının adeta bir izdüşümü görünümündedir.

Bu nedenle, Almanya'daki dini yapılanmaların söylem içeriği ve ideolojik duruşları, büyük ölçüde anavatanda belirlenen gündemi takip etmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Perşembe, 2005; Altıntaş, 2008; Adıgüzel, 2011).

Şimdi, Almanya'daki Türk göçmenler tarafından tesis edilen cami derneklerinin bir araya gelerek kurdukları üst çatı organizasyon olarak DİTİB'in kuruluş serüveni ve bugünkü durumu hakkında kısaca bilgi verilecek, daha sonra, özelde Türk göçmenlere genelde de Almanya'daki diğer Müslümanlara yönelik yürüttüğü din eğitimi faaliyetleri ele alınacaktır.

III. DİYANET İŞLERİ TÜRK İSLAM BİRLİĞİ-DİTİB

1960'larda Avrupa'nın çeşitli ülkelerine 'konuk işçi' olarak göç eden Türklerle ilgili olarak, hem gönderen ülke Türkiye'nin, hem de göç edilen ülkelerin 'geri dönecekler' düşüncesiyle, göçün ilk yıllarında her hangi bir politika belirlemedikleri görülmektedir. 1970'lerin sonlarından itibaren Türk işçilerin geçici olmayıp kalıcı oldukları kanaati oluşmaya başlayınca, göç alan ülkeler bu göçmen işçilere yönelik bir takım politikalar (sosyal güvenlik yasaları, kaçak ya da turist işçiler için af yasası, aile birleşimi yasası, yabancılar yasası gibi) geliştirmeye başlamışlardır. Bu politikaların temel amacını, yaşanan ülkeye entegrasyonun sağlanması ve göç dalgasının kontrol altına alınması oluşturmuştur. Gönderen ülke olarak Türkiye ise, yine bu tarihlerde, Avrupa'da yaşayan vatandaşlarının asimilasyondan korunması ve yaşadıkları ülkelere başarılı bir şekilde entegrasyonlarının sağlanabilmesi için bir takım adımlar atmaya başlamıştır (Çoştı, 2013a). Bu adımlar arasında, 1970'lerin sonlarında Ramazan ayı ve Kurban Bayramı münasebetiyle Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Almanya'da Türk işçilerinin yoğun olarak bulunduğu şehirlere/bölgelere 'mevsimlik din görevlisi' gönderilmesi uygulaması zikredilebilir (bkz. Perşembe, 2005; Altıntaş, 2008).

Almanya'da göçle birlikte oluşan Türk topluluğunun dini alanda organize olmaya yönelik ilk teşebbüsleri, dini pratikleri ifa etmek üzere satın aldıkları veya kiraladıkları küçük mekanlarda başlamıştır. Zamanla bu mekanların yetersiz kalışı ve topluluğun beklentilerinin artması ve farklılaşması, daha kurumsal ve organize bir örgütlenme biçimine yönelmeyi zorunlu hale getirmiştir. Türkiye bağlantılı dini grup ve cemaatlerinde devreye girmesiyle birlikte, Türk göçmenlerin inşa ettirdiği veya satın aldığı mekanların mescit veya camiye dönüştürülmesi suretiyle hizmet alanları genişletilmiştir. Söz konusu bu camilerin, ibadetlerin yapıldığı yerler olmalarının yanı sıra, her türlü eğitimsel, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü mekanlar haline dönüşmesi, topluluğu buraların merkez alındığı vakıf ve dernekler halinde kurumsallaşmaya itmiştir (Çoştı, 2013b).

1980'li yılların başlarından itibaren, Diyanet İşleri Başkanlığı, yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın dini ve kültürel konularda bilgilendirilmesi, milli ve dini

değerlerinin guclendirilmesine ynelik olarak, Avrupa lkelerindeki Büyükelçilikler nezdinde Din Hizmetleri Müşavirlikleri, Başkonsolosluklar nezdinde de Din Hizmetleri Ataşelikleri ve AtaŐe Yardımcılıkları adı altında yurtdışı teşkilatlanma sürecini baŐlatmıŐtır (DİB, 2012).

Bu erevede, Diyanet İŞleri Başkanlığı, yurt dışındaki Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçilikleri ve BaŐkonsoloslukları nezdindeki teşkilatlarıyla organik bağı bulunan 'Türk Diyanet Vakfı' adı altında bir örgütlenmeye gitmiştir. 1982'de Belçika'da 'Belçika Diyanet Vakfı', 1982'de Hollanda'da 'Hollanda Diyanet Vakfı (HDV)', 1984'te Almanya'da 'Diyanet İŞleri Türk İŐlam Birliği (DİTİB)', 1984'de İŐve'te 'İŐve Diyanet Vakfı', 1985'te Danimarka'da 'Danimarka Türk Diyanet Vakfı', 1986'da Fransa'da 'Fransa Diyanet İŞleri Türk İŐlam Birliği (DİTİB)', 1987'de İŐvire'de 'İŐvire Türk Diyanet Vakfı (ITDV)', 1990'da Avusturya'da 'Avusturya Türk İŐlam Birliği (ATİB)', 2001'de İngiltere'de 'İngiltere Türk Diyanet Vakfı (İTDV)' kurulmuştur. Diyanet İŞleri Başkanlığı, 1985 yılından itibaren maaŐları Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından karŐılanmak suretiyle, yurt dışındaki teşkilatları bünyesinde faaliyet yürüten cami ve mescitlere din görevlisi gönderme uygulamasını baŐlatmıŐtır. Bugün, Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Hollanda, İngiltere, İŐve ve İŐvire'de faaliyet yürüten Diyanet Vakıfları bünyesindeki cami ve derneklerinin sayısı yaklaşık 1500 civarındadır (DİB, 2012).

1960'ların başlarından itibaren başlayan g sürecinde, 1980'lerin ortalarına kadar Türkiye'nin çeşitli Avrupa lkelerinde yaşayan göçmen Türklere ynelik din hizmeti alanında resmi bir politikasının olmadığı anlaşılmaktadır. Yaklaşık bu 20 yıllık zaman dilimi, göçmenlerin din konusunda kendi kaderlerine bırakıldığı bir döneme işaret eder. Bu zaman dilimi içerisinde din hizmeti faaliyetleri ise, ağırlıklı olarak Türkiye bağlantılı dini grup ve cemaatler tarafından yrtlmeye çalışılmıştır. Bu faaliyetler, bir taraftan yabancı bir memlekette azınlık olarak yaşayan göçmen Trklilerin dini ve kültürel varlıklarının korunması ve devam ettirilmesi noktasında önemli bir işlev üstlenmiştir. Diğer taraftan ise, söz konusu bu dini grup ve cemaatlerin dini söylem farklılıkları, ideolojik ve politik duruş ayrılıkları, göçmenler arasında birlik ve beraberliğin tesisini zorlaŐtıran, ayrıŐma ve rekabeti derinleŐtiren bir işlev de görmüştür (oŐtu, 2013b).

20 yıllık bir kayıp zamandan sonra, 1980'li yıllardan itibaren Diyanet İŞleri Başkanlığı'nın Avrupa lkelerinde teŐkilatlanması, Türkiye'nin göçmen vatandaŐlarını sahiplenmesi ve devlet eliyle onlara din hizmeti götürmesi olarak değerlendirilebilir. Bu aynı zamanda, dinsel alanda gözlemlenen ayrılıkların ve farklılıkların giderilmesine, birlikteliğin ve beraberliğin sağlanmasına ynelik bir adım olarak da düşünülebilir (oŐtu, 2013a).

Diyanet İŞleri Başkanlığı'na bağlı yurtdışı teşkilatı olarak Almanya'daki 'Din Hizmetleri Müşavirliği' 1980 yılında, Türkiye Cumhuriyeti Bonn Büyükelçiliği nezdinde kurulmuştur. Almanya'daki Türk Büyükelçiliğinin Berlin'e taŐınması nedeniyle,

1999 yılından itibaren Din Hizmetleri Müşavirliği faaliyetlerini Berlin merkezli olarak yürütmektedir (DİTİB, 2015).

Merkezi Köln'de bulunan '*Diyanet İşleri Türk İslam Birliği* (DİTİB)', 230 cami derneğinin bir araya gelmesiyle 05.07.1984 tarihinde kurulmuştur (bkz. www.ditib.de)⁴. DİTİB, günümüzde, din hizmetleri faaliyetlerinin yürütülmesi noktasında Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği ile işbirliği içerisinde hareket etmektedir. DİTİB, bugün 942 derneği bünyesinde barındıran Almanya'nın en büyük Müslüman ve göçmen sivil kitle örgütüdür (DİTİB 2015; Ayrıca bkz. Altıntaş, 2008). Bağlı cami ve dernekleriyle birlikte DİTİB, eyaletler nezdinde başta Türkiye kökenli Müslümanlar olmak üzere, Almanya'daki diğer göçmen Müslümanların temsil edilmesi ve örgütlenmesi için faaliyetlerde bulunmaktadır (DİTİB, 2015).

Alman yasalarına bağlı olarak 'toplum yararına' kurulmuş bir üst çatı organizasyonu olarak DİTİB'in kuruluş amacı; Almanya'da yaşayan vatandaş ve soydaşlarımıza dini, sosyal ve kültürel alanlarda hizmet sunmak, bağlı dernekler aracılığıyla yürütülen hizmetlerde rehberlik yapmak, faaliyetleri koordine etmek, dini, sosyal, kültürel ve hukuki konularda derneklere yardım etmek ve imkânlar ölçüsünde onlara destek olmaktır (www.ditib.de; Ayrıca bkz. Perşembe, 2005; Altıntaş, 2008; Adıgüzel, 2011).

Berlin Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği bünyesinde, halen, Diyanet İşleri Başkanlığı kanalıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından gönderilen, 1 Din Hizmetleri Müşaviri, 13 Din Hizmetleri Ataşesi ile DİTİB cami derneklerinde 858 din görevlisi görev yapmaktadır (DİTİB, 2015). DİTİB, dini, sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlerini, Din Hizmetleri Müşavirliği bünyesindeki anılan görevlilerin koordinesinde yürütmektedir.

Bir üst çatı organizasyonu olarak DİTİB, Almanya'daki Türk göçmenlere yönelik, başta DİTİB Genel Merkezde olmak üzere ve bağlı dernekler ve camiler vasıtasıyla sosyal, kültürel, eğitsel ve dinsel birtakım faaliyetlerini, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı ile kurumsal işbirliği içerisinde yürütmektedir. DİTİB'in teşkilatlanma yapısı Merkez teşkilatı, Eyalet birlikleri ve derneklerden oluşmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. www.ditib.de). Almanya'daki yerleşik Türk Müslümanların Alman devleti tarafından muhatap alınması ile haklarının korunması için eyaletler düzeyinde yoğun girişimlerde bulunmaktadır. DİTİB Genel Merkezi tarafından, Eyalet Birliklerinin ve derneklerin destekleri ile Müslüman cemaat kütüğü oluşturularak, İslam'ın Almanya'da kurumlaşması için çalışmalar sürdürülmektedir. Bu doğrultuda, Hamburg, Bremen ve Hessen Eyaletlerinde ilgili kurumlarla çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Diğer eyaletlerde ise, çalışmalar devam etmektedir. Öte yandan, 2012 yılında hazırlanan yeni dernek ve eyalet birliği tüzüklerine göre, Eyalet birlikleri ve dernekler bünyesinde yönetime

⁴ DİTİB'in temel ilkeleri, amaç ve hedefleri, teşkilat yapısı hakkında resmi web sitesine bkz. www.ditib.de

doğrudan iştirak eden hanımlar kolu, gençlik kolu ve veliler kolu, ayrıca yaşlılar temsilciliği bulunmaktadır. Bu yeni oluşumla her yaştan Müslüman'ın, DİTİB aracılığıyla daha güçlü bir temsili hedeflenmektedir. Öte yandan, Hessen Bölgesinde ilkokullarda verilen İslam din dersi müfredat çalışmaları da DİTİB tarafından organize edilmektedir (DİTİB, 2015).

IV. DİTİB'İN DİN EĞİTİMİ FAALİYETLERİ

Toplumun sosyal yapısını oluşturan kurumlardan biri olan Camiler, sadece dini pratiklerin ifa edildiği mekânlar olmayıp, aynı zamanda toplumun dinsel hafızasının oluşturulması ve korunması bakımından Müslüman kimliğinin teşekkülünde önemli bir gerçekliği temsil etmektedir. Bu kimliğin, sosyal, siyasal, kültürel boyutları olabileceği gibi, konuşulan dile, sahip olunan tutumlara, yaşanılan yere ve yapmaktan hoşlanılan aktivitelere bağlı yönleri de bulunabilmektedir. Bu anlamda camiler, Müslüman kimliğinin kültürel, dini ve etnik boyutlarının göstergesi olarak işlev görmektedir (Çoştu, 2013a).

Cami, içinde bulunduğu toplumun sosyal yapısını oluşturan aile, ekonomi, eğitim, siyaset, hukuk gibi kurumlardan biridir. Bir kurum olması yönüyle de, diğer kurumlara sürekli bir ilişki içindedir. Bu nedenle, toplumsal bir kurum olarak cami, içerisinde yer aldığı toplumsal çevreden ayrı tutularak anlaşılabilir. Caminin toplumsal örgütlenişi, içinde yer aldığı toplumsal örüntünün iç işleyişiyle paralellik arz eder ve bu örüntü caminin önemi ve doğasının kavranabileceği bir bağlam sunar. Çoğunluğu Müslümanlardan oluşan bir toplumsal çevrede caminin rolü, genellikle bir ibadet mekânı olarak sınırlanırken, azınlık ya da göçmen olarak yaşayanların buldukları bölgelerde, ibadet mekânı olmanın yanında sosyal, kültürel, eğitsel farklı işlevlerle birlikte sığınılacak bir liman konumundadır.

Bu noktada, bir kurum olarak caminin toplumsal fonksiyonu nedir? ve göçmen Türklerin buldukları ülkelere entegrasyon süreçlerinde ne gibi roller icra etmektedir? şeklinde bir takım sorular akla gelebilmektedir. Bu ve benzeri sorulara, net bir cevap vermek zor görünmektedir. Çünkü değişen sosyal, kültürel, coğrafi, siyasi ve benzeri değişkenlere göre camiler değişik fonksiyonlar icra edebilmektedirler (Ataman, 2005). Almanyalı Türkler için de camiler, salt ibadet mekânı olmanın yanında, farklı sosyal işlevler üstlenmişlerdir. Cami, anavatandan taşınan kültür ve değerlerin paylaşıldığı, bir takım kurs ve eğitim hizmetlerinin sunulduğu, karşılaşılan sorunların çözüme kavuşturulduğu, ev sahibi toplumla dinsel ve kültürel ayrılıkların sembolize edildiği bir mekânı temsil etmektedir. Mekânsal birlikteliğin odağında yer alan cami, bir yandan ibadet mekânı olma fonksiyonunu yerine getirirken, öte yandan kitabevi, çay ocağı, bakkal, market, dil ve eğitim kursları, hanımlar ve gençler lokali, seyahat acentesi, düğün ve konferans salonu gibi iç içe geçmiş yapılarla göçmen Türklere sosyo-kültürel

bir ortam sunmaktadır. Kısacası, dini ve sosyo-kültürel organizasyonların simgesel ve yapısal çevresinin bir ibadet mekânı olan 'cami'de somutlaştığını söylemek mümkündür (Çelik 2008).

Bu çerçevede DİTİB, Türk göçmenlere yönelik din eğitimi faaliyetlerini ağırlıklı olarak birliğe bağlı cami derneklerinde yürütmektedir. Bu hizmetler, çoğunlukla Diyanet İşleri Başkanlığı'nca Türkiye'den Almanya'ya görevlendirilen din görevlileri tarafından ifa edilmektedir. Almanya genelinde DİTİB'e bağlı 942 cami ve spor derneği bulunmaktadır. DİTİB bünyesinde, 124 bayan din görevlisi ve 734 erkek din görevlisi olmak üzere, toplam 858 din görevlisi görev yapmaktadır. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Almanya'da din hizmeti yürütmek üzere görevlendirdiği din görevlisi sayısı bununla kalmayıp, Türklere ait diğer dini organizasyonlara bağlı derneklere ve bağımsız derneklere yapılan görevlendirmeler de hesaba katıldığında, din görevlisi sayısı binin üzerine çıkmaktadır (DİTİB, 2015).

DİTİB tarafından yürütülen din eğitimi faaliyetleri⁵, cami içi ve cami dışı din hizmetleri çerçevesinde yürütülmektedir. Cami içi din hizmeti ve eğitiminin bir parçası olarak vakit namazları öncesi cami dersleri, Cuma ve bayram namazları öncesi vaaz ve sohbetler, dini gün ve gecelerde camilerde yapılan ve her yaştan cemaat kitlesine yönelik kandil programları, ramazan aylarında günlük olarak yürütülen Türkçe, Almanca (Merkezi camilerde) ve Arapça mukabele okuma geleneği, ayrıca ramazan ayı boyunca teravih namazları öncesi Din Hizmetleri Müşavirliği'nce hazırlanan konu planları çerçevesinde sistematik olarak yapılan sohbetler zikredilebilir.

DİTİB tarafından, Almanya genelinde faaliyet gösteren bağlı cami derneklerinde yıl boyunca hafta sonlarında ve okulların tatil olduğu dönemlerde, hafta içi günler de dahil olmak üzere 6-18 yaş gurubu çocuklar için Kur'an-ı Kerim ve Dini Bilgiler Kursları düzenlenmektedir. Sistematik olarak yıl boyu düzenlenen bu kurslar, DİTİB tarafından hazırlanmış olan bir eğitim müfredatı çerçevesinde yürütülmektedir. Söz konusu kurslara cemaatin yoğun ilgi göstermesi ve öğrenci sayılarının 300-400'ü bulması sebebiyle, Almanya'da yaşayan, dini yeterliliğe sahip ve Din Hizmetleri Ataşelikleri'nce zaman zaman yapılan fahri din görevliliği sınavına girerek başarı gösteren kişiler, yardımcı (fahri) din görevlisi olarak cami derneklerince saat ücreti karşılığında istihdam edilmektedir. Ayrıca cami derneklerinde 4-6 yaş grubu anaokuluna giden çocuklara yönelik olarak (Kindermoschee) din eğitimi faaliyetleri de yürütülmektedir.

Camilerde yürütülen bu kurslarda eğitim gören öğrencilere yönelik DİTİB ve Din Hizmetleri Müşavirliği işbirliği ile her yıl yarışmalar düzenlenmektedir. Yıl boyunca camilerde din eğitimi gören çocuklar, söz konusu yarışmalara din görevlileri tarafından hazırlanmakta, Din Hizmetleri Ataşelikleri alt bölgelerinde yapılan yarışmalarda başarı

⁵ DİTİB'in yürüttüğü din eğitimi faaliyetlerine ilişkin bilgiler, DİTİB Genel Merkez'den alınmıştır.

gösterenler, Ataşelik finallerine katılmakta, Ataşelik finallerinde dört farklı kategoride düzenlenen Temel Dini Bilgiler ve Genel Kültür, Kur'an-ı Kerim'i Güzel Okuma, Hutbe Okuma ve Güzel Ezan Okuma yarışmalarında başarı gösteren öğrenciler Almanya finallerinde yarışmaktadırlar.

DİTİB tarafından Camilerde yürütülen din eğitimi faaliyetlerinden biri de yetişkinlere yönelik Kur'an-ı Kerim ve Temel Dini Bilgiler dersleridir. Camilere göre farklılık arz eden bu kurslar, bölge cemaatinin istekleri doğrultusunda akşam ve yatsı vakitleri arasında gerçekleştirilmekte, emekli cemaatin yoğun olduğu bölgelerde ise gündüz vakitlerinde yapılmaktadır.

Almanya'daki Türk camileri, sadece ibadet mekânı olarak kullanılmamaktadır. Camiler, cemaatin nikâh, düğün ve sünnet merasimlerini gerçekleştirdiği, bu merasimler esnasında dini aktivitelerin ve eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekânlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zira din görevlileri tarafından, düğün, nişan ve sünnet merasimlerinde, cemaate yönelik olarak bilgilendirici sohbetler, eğitim materyalleri kullanılmak suretiyle gerçekleştirilmektedir. Bu çerçevede 2010 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı'nca başlatılan Aile seminerleri, DİTİB'e bağlı cami derneklerinde devam etmektedir. Türkiye'den gelen alan uzmanları tarafından İslam'da ailenin önemi, eşlerin birbirlerine karşı görevleri ve İslam'da çocuk yetiştirme konularında cami derneklerinde seminerler düzenlenmektedir.

DİTİB tarafından yürütülen din eğitimi faaliyetleri özel gün ve haftalar vesilesiyle yapılan programlarla da yürütülmektedir. Kutlu Doğum Haftası programları çerçevesinde, her yıl Diyanet İşleri Başkanlığı'nca belirlenen bir ana tema üzerinden Hz. Peygamber'i anlamak, O'nun mesajlarını günümüze aktarmak amacıyla Almanya'da bulunan din görevlileri, ilahiyatçılar ve Türkiye'den davet edilen konuşmacılar marifetiyle Almanya'da yaşayan vatandaş ve soydaşlarımıza dini eğitim sunulmaktadır. Bununla birlikte, Çanakkale Zaferi Haftası'nda, İstiklal Marşı'nın kabulüne tekabül eden haftada, Mevlana'yı anma haftası çerçevesinde Şeb-i Arûs programlarında, kandil gecelerinde Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin milli, manevi ve dini duygularının kaybolmaması amacıyla DİTİB dernekleri tarafından dini programlar tertip edilmektedir.

Almanya genelinde DİTİB tarafından yürütülen din eğitimi faaliyetleri sadece cami içinde gerçekleşmemektedir. DİTİB, son yıllarda Cami dışı din eğitimi faaliyetlerine de ağırlık vermiş, Eyalet Birlikleri ve Din Hizmetleri Ataşelik bölgelerinde bulunan cezaevlerinde yatan Müslüman mahkûmlara yönelik olarak belirli programlar çerçevesinde din eğitimi sunmaktadır. Almanca'ya vakıf sözleşmeli din görevlileri marifetiyle cezaevlerinde Almanca din eğitimi sunulmakta, hedef kitesinin sadece Türklerden oluştuğu cezaevlerinde de din görevlileri aracılığıyla din eğitimi hizmeti yürütülmektedir.

Aynı şekilde hastane ve yaşlılar yurtlarına (Altesheim) yönelik dini rehberlik ve

danışmanlık hizmetleri DİTİB tarafından sunulmaktadır. DİTİB Genel Merkezi'nde oluşturulan Alo Dini Danışmanlık Hattı vasıtasıyla da, Almanya genelinde yaşayan Müslüman Türklere yönelik hizmet sunulmaktadır.

DİTİB'in yürütmekte olduğu din eğitimi faaliyetlerinin belki de bel kemiğini oluşturan, temelleri 2012 yılında atılan ve faaliyetlerine 2013 yılında başlayan DİTİB Akademisi, bu alanda büyük öneme sahiptir. DİTİB Akademisi tarafından, Almanya'da İlahiyat Fakültelerinde okuyan öğrencilere yönelik olarak üç aşamalı Uygulamalı Din Hizmetleri Sertifika A, B ve C programları düzenlenmektedir. Bu programın amacı, Almanya'da bulunan İlahiyat Fakültelerinde okuyan öğrencilerin, başta Kur'an-ı Kerim, tecvid, akâid, hitâbet gibi alanlarda cami hizmetlerine yönelik olarak yeterlilik kazandırılmasıdır.

Ayrıca DİTİB Akademisi tarafından bölgelerde din eğitimi amaçlı öğrenci yurtları ve eğitim merkezleri kurulması çalışmaları devam etmektedir. Bunun yanında, üniversite bulunan şehirlerde öğrenci evleri projesi başlatılmış, üniversitede okuyan öğrencilerin barınmaları ve bu evlerde milli-manevi değerleri kazanmaları amaçlanmıştır.

Yine DİTİB Akademisi tarafından, ilköğretim okullarında okutulacak olan İslam Din Dersi kitaplarının hazırlanma çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca temel İslam eserleri, Türkçe'den Almanca'ya tercüme edilmekte ve din eğitimi faaliyetlerine bu yönde katkı sağlanmaya çalışılmaktadır.

Almanya'da İslam din eğitimi konusunda son zamanlarda artan ihtiyaç da göz önüne alınarak, Mayıs 2015 tarihinde DİTİB Akademisi bünyesinde "İslam Din Eğitimi Koordinasyon Bürosu (Kompetenzzentrum)" oluşturulmuş, camilerde ve okullarda verilen/ verilecek İslam din eğitiminin daha sağlıklı yürütülmesi amacıyla çalışmalar yapılması hedeflenmiştir.

İzlenimlerimize göre, Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın topluma deklare ettiği çatışmadan uzak, karşılıklı hoşgörü ve uzlaşya dayalı din hizmet politikasının bir yansıması olarak DİTİB, Türk göçmenler arasında ayırım yapmadan kucaklayıcı bir vizyonla hizmet sunmaya çalışmaktadır. DİTİB'in 'kaynaklara uygunluk, süreklilik, denetlenebilirlik ve kamu yararına uygunluk' ilkelerine dayalı bir misyon çerçevesinde din hizmeti sunması, bir taraftan, Türkiye kökenli topluluğun hem DİTİB'i güvenilir bir organizasyon olarak değerlendirmelerine, hem de, bağlı cami ve dernekleri sahiplenmelerine neden olmaktadır. Diğer taraftan ise, Almanya'daki Türklere ait diğer dini organizasyonlara bağlı bazı dernek ve camilerin ayrılmak suretiyle, DİTİB'e katıldıkları ya da kendi mekânlarında din hizmeti faaliyeti yürütecek din görevlilerinin Din Hizmetleri Ataşelikleri aracılığıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan talep ettikleri gözlemlenmiştir. Almanya'daki diğer Türk dini kuruluşlarında görevlendirilmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı'na DİTİB nezdine gönderilen 172 din görevlisi bulunmaktadır (DİTİB, 2015).

V.SONUÇ

Egemen kültürün etkisi ve hızlı sosyal değişme, bunun sonucu olarak ortaya çıkan değerler atıŐması, göçmenlerin kimlik dünyasının yıpranmasına neden olabilmektedir. Öyle ki, oluşan kültür ve kimlik Őoku zamanla göçmenleri ruhi bunalıma, kötü alışkanlıklara, uyumsuzluğa ve çatıŐmalara sürükleyebilmektedir. Türk göçmenler, karşı karşıya kaldıkları bu ve benzeri sorunlara çözüm bulmak ve yaşanılan topluma uyum sağlayabilmek için çeşitli alanlarda faaliyet yürüten sivil organizasyonlar etrafında örgütlenme yoluna gitmiŐlerdir. Bu örgütlenmeler, yabancı bir memlekette yaşayan göçmenlerin kendi anlam dünyalarını inşa etme giriŐimleri olarak değerlendirilmelidir.

Almanya'da yaşayan Türkler tarafından oluşturulan ve tesis edilen camiler vasıtasıyla özelde kendi göçmen topluluklarına, genelde de diğer Müslüman topluluklara yönelik dini ve kültürel ağırlıklı faaliyet yürüten birçok organizasyon bulunmaktadır. Bu organizasyonlar sahip oldukları kimlik, ideolojik duruş ve dini bakış açısı gibi bir takım faktörlere bağlı olarak tesis ettikleri bu yapılarda, muhataplarının beklentilerini de dikkate alarak, farklı hizmet alanlarına yönelmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, çevresindeki diğer yapılanmalarla bir bütün oluşturan Almanyalı Türklere ait camilerin, anavatanda kendilerine yüklenen geleneksel rollerinden ayrıŐtıęı ve dini hizmetler yanında sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlerin de yürütüldüğü mekânlar haline dönüŐtüęü görülmektedir.

Türk Müslüman göçmenler için camiler, dini ve sosyal aktivitelerin yapıldığı önemli yerlerdir. Bir yandan dini pratikler yerine getirilirken, diğer yandan azınlık olarak yaşayan Müslüman göçmenlerin dini sosyalleşme imkânı buldukları meknlardır camiler. Aynı zamanda camiler, bilgi paylaŐımlarının yapıldığı, sosyal ağların tesis edildiği ve göçmenler için birer sığınak olarak işlev gören müesseselerdir.

DİTİB'in, Genel Merkez, Eyalet Birlikleri ile bağlı dernek ve camiler vasıtasıyla yürüttüğü faaliyetler, topluluğun dini, sosyal, kültürel ve eğitsel hayatının geliştirilmesi ve i dayanıŐmanın arttırılmasında önemli iŐlevlere sahiptir. Ayrıca, st bir sivil örgütlenme olarak DİTİB, bireylerin entegrasyon ve asimilasyon süreçleri içerisinde sosyal vaziyet alışlarını ve davranıŐlarını Şekillendiren güçlü bir kaynaktır. Özellikle, asimilasyonun tahakkümüne direniŐ oluşturmada ve karşılaşılan yapısal eŐitsizliklerle mücadele etmede aracı bir işlev üstlenmektedir.

Öte yandan, bağlı cami ve dernekler aracılığıyla DİTİB, anayurttan getirilen kültür ve geleneğin, yaşanılan sosyal bağlam içerisinde korunmasını ve sürdürülmesini sağlamaktadır. Duyarlı aileler ise, Alman toplumu içerisinde, camileri doğal ve alternatifsiz bir sığınak olarak değerlendirmektedirler. DİTİB'in sahip olduğu din hizmeti misyonu ise, ona topluluk içinde ayrıcalıklı bir konum sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- ABADAN-UNAT, Nermin. (2006). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ADIGÜZEL, Yusuf. (2011). *Yeni Vatanda Dini İdeolojik Yapılanma Almanya'daki Türk Kuruluşları*, İstanbul: Şehir Yayınları.
- ALTINTAŞ, İsmail. (2008) *Dış-Göç ve Din (Almanya'daki Türklerin Dini Hayatına İlişkin Sosyolojik Bir Çözümleme)*, İstanbul: DEM Yayınları.
- ATAMAN, Kemal. (2005). "Yapısal Adaptasyon ya da Caminin Asli Fonksiyonlarını Üstlenme Süreci", *III. Din Şûrası Tebliğ ve Müzâkereleri*, Ankara: DİB Yayınları, ss. 531-538
- ÇELİK, Celaledin. (2008). "Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel Çatışma ve Din", *Milel ve Nihal*, cilt: 5, sayı: 3, ss. 105-142.
- ÇOŞTU, Yakup. (2013a). İngiltere'deki Türk-Müslüman Göçmenler; Dini Organizasyonlar, Çorum: Lider Matbaası.
- ÇOŞTU, Yakup. (2013b). «Avrupalı Türklerin Entegrasyonu Sürecinde Camilerin Rolü», *Uluslararası Türkiye-Belçika İlişkileri ve Türk Kültür-Sanatı Sempozyumu Bildiriler*, (03-07 Haziran 2012 Belçika/Brüksel), haz. İ. Ünver Nasrattinoğlu, Halk Kültürü Araştırmaları Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 139-147.
- DİB. (2012). *Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü*. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- DİTİB. (2015) *Özel Kalem Müdürlüğü*. DİTİB Genel Merkezi, Köln, Almanya.
- KAYA, Ayhan & Ferhat KENTEL. (2005). *Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü Mü Engel Mi? Almanya Türkleri ve Fransa Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- PERŞEMBE, Erkan. (2005). *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*, Ankara: Araştırma Yayınları.
- ŞAHİN, Birsen. (2010). *Almanya'daki Türkler; Misaafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşturulması Süreci*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- YURDAKUL, Gökçe. (2009). *From Guest Workers into Muslims: the Transformation of Turkish Immigrant Associations in Germany*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- www.ditib.de (Erişim Tarihi: 25.02.2015)

SPORDA TOPARLANMA STRATEJİLERİ

Hayrettin GÜMÜŞDAĞ¹
Halit EGESOY²
Emrah CERİT³

Atıf/©: Gümüüşdağ, Hayrettin; Egesoy, Halit; Cerit, Emrah, (2015). Sporda Toparlanma Stratejileri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 53-69

Özet: Herhangi bir egzersizden sonra organizmanın normale dönme süreci toparlanma olarak değerlendirilmektedir. İyi bir toparlanma, sporcunun antrenman ya da yarışma sonucunda meydana gelen yorgunluktan kurtulmasına ve enerji rezervlerinin tekrar dolmasına imkan sağlayan bir süreçtir. Günümüzde çoğu spor dallarında sporcular günde 2-3 kez oldukça zorlayıcı antrenmanlar uygulamaktadırlar. Hatta üst düzey kulüplerde görev yapan futbolcular aynı hafta içinde uluslararası bir kupa maçı, lig maçı, ulusal kupa maçı veya kendi ülkesinin milli maçında görev yapmak zorunda kalabilmektedirler. Bu durum sporcuları müsabakalarda ve antrenmanlarda yaşadıkları fizyolojik stresin yanı sıra yolculuk stresi ile de karşı karşıya bırakmaktadır. Bu stresli antrenman, yarışmalar ve yolculuklar sporcuların performanslarında geçici düşüöşlere yol açabilmektedir. Tam toparlanma gerçekleşmeden yapılan yüklenmeler sporcunun yorgunluğunun kronikleşmesine, kronik yorgunluk ise sporcunun sakatlanmasına neden olabilmektedir. Aşırı antrenman sendromundan kaçınmak ve optimum performans yakalamak için sporcuların fizyolojik ve psikolojik toparlanmalarının antrenmanın bir parçası olarak programlanması gerekmektedir. Sporcuların tam bir toparlanma sağlamaları için uzun zamandır spor bilimciler ve antrenörler en uygun toparlanma yöntemini bulmak için çaba harcamaktadırlar. Optimum performans ,yüklenme ile toparlanma arasında dengenin sağlanması ile mümkün olacaktır.Bu nedenle,stretching, masaj,çeşitli ıslardaki suya girme terapileri,kontrast banyo veya duşlar,aerobik koşular,yüzme,havuzda yürüme gibi düşük şiddetli aktiviteler,yorucu antrenman veya müsabaka sonrası toparlanmayı hızlandırmak amacıyla kullanılmalıdır. İleriye dönük toparlanma programlarının oluşturulması ve uygulanması ,sporcuların bir sonraki antrenman ve müsabakaya dinlenmiş olarak çıkmasına ve dolayısıyla müsabaka ve antrenman performanslarının yükselmesine neden olacaktır. Bu çalışmanın amacı literatür de toparlanmayla ilgili yapılmış çalışmaların inceleyerek toparlanmanın performans üzerindeki etkisini araştırmak ve bu konuda daha sonra yapılacak çalışmalara referans olmaktır.

Anahtar Kelimeler: Toparlanma, sporcu, antrenman

Makale Geliş Tarihi: 17.04.2015/ Makale Kabul Tarihi: 04. 06. 2015
1 Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, BESYO, e-posta: hgumusdag06@hotmail.com.
2 Okt., Pamukkale Üniversitesi, e-posta: hegesoy@pau.edu.tr.
3 Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, e-posta: emrahcerit@hitit.edu.tr.

The Strategies of Recovery in Sport

Citation/©: Gümüşdağ, Hayrettin; Egesoy, Halit; Cerit, Emrah, (2015). *The Strategies of Recovery in Sport*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 53-69

Abstract: *The process of returning to normal of the organism after any exercise is considered to be recovery. A good recovery is a process of recovering from fatigue caused by athlete's training or competition and that allows energy reserves to fill again. Today the athletes in the most sports have applied to hard trainings by 2-3 times a day. The players who plays in the top level soccer clubs, plays in an international soccer cup match, league matches, national cup match or in their own country's national games in the same week. This situation exposes the athletes in competitions and trainings by physiological stress and journey with stress. This stressful training, competitions and trips can cause transient decreases in performance of athletes. The loadings without the full recovery bring about chronic fatigue and it can cause injuries to the athletes. To avoid overtraining syndrome and to get optimum performance, the physiological and psychological training of athletes as part of the programming is required. Optimum performance will be possible to maintain the balance between load and recovery. Therefore, stretching, massage, the therapies at which entering the water at various temperatures, contrast baths or showers, aerobic runnings, swimming, low intensity activities such as walking at pool, should be used to speed up recovery after strenuous training or competition. Creation and implementation of a prospective recovery program, training and competition for athletes rested the next rise and thus will lead to an increase in competition and training performances. The aim of this study is to examine the literature studies regarding the recovery, investigate the effect on the performance of the recovery and the reference is to the studies on this issue.*

Keywords: *Recovery, athlete, training*

I. GİRİŞ

Herhangi bir egzersizden sonra organizmanın normale dönme süreci toparlanma olarak değerlendirilmektedir. Toparlanma, sporcuların antrenman ya da müsabaka içerisindeki yoğun yüklenmelerden sonra ortaya çıkan yorgunluğun en iyi derecede giderilmesi ve/veya sporcunun antrenman veya maç öncesindeki fiziksel ve psikolojik durumuna geri dönebilmesi için sporcunun bedensel ve ruhsal olarak yenilenmesi olarak açıklanmaktadır (Köseoğlu ve Kin, 2008). İyi bir toparlanma, sporcunun antrenman ya da yarışma sonucunda meydana gelen yorgunluktan kurtulmasına ve

enerji rezervlerinin tekrar dolmasına imkan sağlayan bir süreçtir. Tam bir toparlanmanın gerçekleşmemesi durumunda sporcuda; Kronik yorgunluk, Kas sakatlığı görülebilmektedir. Bunlarda, sporcunun spordan belli bir süre uzaklaşmasına hatta sporu bırakmasına bile neden olabilmektedir (Bishop ve diğ., 2008;22(3):1015-24).

Günümüzde çoğu spor dallarında sporcular günde 2-3 kez oldukça zorlayıcı antrenmanlar uygulamaktadırlar (Bompa ve Gregory, 2009: 99-107). Bu antrenmanlar sporcuyu için fizyolojik ve psikolojik stres yaratırken, tekdüze antrenman yüklenmeleri, günde üç saatin üzerinde yapılan antrenmanlar, antrenman yükünün haftada %30'dan daha fazla artırılması, art arda yapılan aşırı yüklenmeler, antrenman periyotlamasında yapılan hatalar ve dinlenme gününün verilmemesi sporcuların bu streslerini daha da artırmaktadır (Alemdaroğlu ve Koz, 2011;3(1)). Örneğin üst düzey kulüplerde görev yapan futbolcular aynı hafta içinde uluslararası bir kupa maçı, lig maçı, ulusal kupa maçı veya kendi ülkesinin milli maçında görev yapmak zorunda kalabilmektedirler (Reilly ve Ekblom, 2005;23(6): 619-27). Bu durum sporcuları müsabakalarda ve antrenmanlarda yaşadıkları fizyolojik stresin yanı sıra yolculuk stresi ile de karşı karşıya bırakmaktadır (Waterhouse ve diğ., 2003:199). Bu stresli antrenman, yarışmalar ve yolculuklar sporcuların performanslarında geçici düşüslere yol açabilmektedir (Barnett, 2006;36(9):781-96). Tam toparlanma gerçekleşmeden yapılan yüklenmeler sporcunun yorgunluğunun kronikleşmesine, kronik yorgunluk ise sporcunun sakatlanmasına neden olabilmektedir (Silva, 1990;2(1):5-20). Tüm bunlar göz önüne alındığında aşırı antrenman sendromundan kaçınmak ve optimum performansı yakalamak için sporcuların fizyolojik ve psikolojik toparlanmalarının antrenmanın bir parçası olarak programlanması gerekmektedir (Alemdaroğlu ve Koz, 2011;3(1)). Sporcuların tam bir toparlanma sağlamaları için uzun zamandır spor bilimciler ve antrenörler en uygun toparlanma yöntemini bulmak için çaba harcamaktadırlar (Bompa ve Gregory, 2009: 99-107). İleriye dönük toparlanma programlarının oluşturulması ve uygulanması, sporcuların bir sonraki antrenman ve müsabakaya dinlenmiş olarak çıkmasına ve dolayısıyla müsabaka ve antrenman performanslarının yükselmesine neden olacaktır. Optimum performans ,yüklenme ile toparlanma arasında dengenin sağlanması ile mümkün olacaktır.Bu nedenle,stretching, masaj, çeşitli ısılardaki suya girme terapileri,kontrast banyo veya duşlar,aerobik koşular,yüzme,havuzda yürüme gibi düşük şiddetli aktiviteler,yorucu antrenman veya müsabaka sonrası toparlanmayı hızlandırmak amacıyla kullanılmalıdır (Burke ve diğ., 2006;24(7):675-85). Bu çalışmanın amacı literatür de toparlanmayla ilgili yapılmış çalışmaları inceleyerek toparlanmanın performans üzerindeki etkisini araştırmak ve bu konuda daha sonra yapılacak çalışmalara referans olmaktır.

II. TOPARLANMANIN AMAÇLARI

Müsabakada meydana gelen hasarları iyileştirmek, yorgunluğu en aza indirmek veya ortadan kaldırmaktır (Bishop ve diğ., 2008;22(3):1015-24).

Yorgunluğun azaltılmasına yarayan diğer amaçları ise;

Vücut fonksiyonlarının normale dönmesi

Homostatik dengenin normale dönmesi

Enerji kaynaklarının yenilenmesi

Enzimatik fonksiyonların yeniden normal hale gelmesi şeklinde açıklanmaktadır (Vuru, 1995).

III. TOPARLANMA ÇEŞİTLERİ

Sporcular antrenman/müsabaka sonrası zamanlarının büyük bir bölümünü toparlanma faaliyetleri için geçirirler. Bu uygulamalar optimal performans için oldukça önemlidir. Buna karşın toparlanmayla ilgili literatürde fazla çalışma bulunmamaktadır.

Literatürdeki çalışmalara göre, toparlanma 3 bölümde sınıflandırılmaktadır.

A. Çabuk Toparlanma

Çok kısa sürelerde tekrarlanan hareketler arasındaki toparlanma sürecini ifade etmektedir. Buna örnek olarak yürüme yarışlarında bir ayağın her iki adım arasında toparlanması gösterilebilir. Bu toparlanma esnasında ayak kasındaki ATP'nin yenilenmesi ve yan ürünlerin uzaklaştırılması gerekmektedir. Her bir ayağın daha hızlı toparlanması sporcunun belirlenen mesafeyi daha hızlı şekilde tamamlamasını sağlar. Eğer sporcunun adımları hızlandırılarak sporcunun toparlanma süresi kısaltılırsa, egzersiz süresinin ve egzersiz mesafesinin azaldığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir. Bu durum daha yüksek egzersiz şiddetlerinin daha kısa sürede yorulmaya neden olduğunun göstergesidir (Bishop ve diğ., 2008;22(3):1015-24).

B. Kısa Süreli Toparlanma

Kısa süreli toparlanma tekrarlı sprintler veya ağırlık çalışmasındaki setler arasındaki dinlenmedir. Kısa süreli toparlanmada dinlenme süresi sporcunun bir sonraki performansı gerçekleştirebilmesi için çok önemlidir (Bishop ve diğ., 2008;22(3):1015-24). Bu sürenin belirlenmesi için aynı tipte yapılan egzersizler sonrası değişik sürelerde dinlenme araları verilmiş ve sonuçlar birbiriyle karşılaştırılmıştır. Bu çalışmalar sonucu şiddetli egzersizlerin setleri arası verilen 15s ve 30s lik dinlenmelerin 60s ve 120s'lik dinlenme sürelerine göre performansta anlamlı şekilde düşüşe yol açtığı tespit edilmiştir (Balsom

ve diğ., 1992;13(7):528-33). Kısa süreli yapılan dinlenmelerden algılanan zorluk derecesi, laktik asit değerleri ve üretilen güç miktarının anlamlı şekilde olumsuz etkilendiği bulunurken, zirve güce ulaşma süresinin dinlenme süresinden etkilenmediği belirlenmiştir (Coffey ve diğ., 2004;7(1):1-10). Şiddetli bir egzersiz sonrası yapılan bir dakikalık dinlenmenin kreatin fosfat depolarının (PCr) çok az bir bölümünün dolmasını sağladığı belirtilmektedir. 4 dakikalık dinlenmenin PCr anlamlı şekilde etkilediğini, ancak depoların tamamen dolmasını sağlamadığı tespit edilmiştir (Norman ve Diğ., 1986;128:28 A). Bogdanis ve ark (1995). PCr yeniden sentezlenmesinde 1.5 dakikada %64, 5 dakikada ise %85'e ulaştığını tespit etmişlerdir. Merlau (2005) yapmış olduğu çalışmada, motor öğrenme becerisinin optimum olması için 10s ve üzeri sprint performanslarında en az 6 dakikalık ara verilmesi gerektiğini belirtmektedir.

C. Uzun Süreli Toparlanma

Bu toparlanma çeşidi birbirini izleyen iki antrenman veya maç arasında yaşanan toparlanma sürecini içermektedir. Bazı spor dallarında sporcular aynı gün içinde iki antrenman yaparlarken bazı spor dallarında ise aynı güne iki yarışma veya maç yapmak zorunda kalabilmektedirler. Bu durum toparlanma sürecinin önemini açıkça ortaya koymaktadır (Bishop ve diğ., 2008;22(3):1015-24). Bir aerobik egzersiz sonrası yapılan 4 ve 8 saatlik dinlenmelerin performansı olumsuz yönde etkilediği, bu yüzden aerobik egzersiz sonrası dinlenme arasının en az 8 saat olması gerektiği, tam bir toparlanma için ise 24 saatlik bir dinlenmenin gerektiği araştırmacılar tarafından belirtilmiştir (Sporer ve Wenger, 2003;17(4):638-44). Enerji kaynaklarının yenilenmesi toparlanma sürecini doğrudan etkileyen faktörlerden bir tanesidir, bu nedenle müsabaka ya da antrenman sonrası ilk bir saatte alınan karbonhidrat miktarı çok önemlidir. Kas glikojenin saatte %5'i dolarken, tam bir toparlanma için 20 saat gerektiği unutulmamalıdır (Burke ve diğ., 2006;24(7):675-85).

IV. TOPARLANMA SÜRECİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Toparlanma sürecinde etkili olan faktörler aşağıda sıralanmıştır.

- Sporcunun yaşı, cinsiyeti, deneyim
- Sağlık durumu, sakat veya yaralı olup olmayışı,
- Toparlanabilme kabiliyeti, aerobik gücü,
- Genetik Faktörler (Kas lifi Dağılımı),
- Yapılan alıştırmaların enerji ihtiyacı,
- Sporcunun yaptığı spor branşının özellikleri ve ihtiyaçları,

Benzer yüklenmeler ve aşırı antrenman (kortizol-amonyak),

Beslenme durumu,

İklimsel farklılıklar, yükseklik (Çevresel etmenler),

Psikolojik etmenler,

Özel yaşantı (Uyku, yaşam biçimi, kötü alışkanlıklar), rahatlatıcı, sakin, olumlu, güvenilir bir sosyal ortam,

Jetlak etkisi,

Özel toparlanma tekniklerinin kullanılması (masaj, ultrason, hidroterapi, termoterapi, kemoterapi (vitaminler), akupunktur, yoga, psikolojik tedavi (telkin ve motivasyon , rekreatif etkinlikler),

Zaman (Jemni ve diğ., 2003;28(2):240-56).

V. TOPARLANMA YÖNTEMLERİ

Yapılan çalışmalarda toparlanmada etkili olan yöntemler aşağıda sıralanmıştır (Tessitore ve diğ., 2007;21(3):745-50).

- a) Beslenme, sıvı alımı ve ergojenik yardımcılarının kullanımı
- b) Su terapisi veya suya girme terapisi (soğuk, sıcak ya da kontrast uygulama)
- c) Düşük şiddette aerobik koşu
- d) Stretching
- e) Masaj
- f) Antiinflamatuvar ve analjezik kullanımı
- g) Elektromyostimulasyon
- h) Ultrason
- ı) Hiperbarik oksijen terapisi
- i) Psikolojik rahatlama terapisi
- j) Yaşam tarzının iyileştirilmesi.

VI. TOPARLANMA İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Bosak ve ark. (2006) yapmış oldukları bir çalışmada, aktif ve pasif dinlenme yöntemleri karşılaştırılmıştır. Birinci gruptaki 12 antrenmanlı koşucuya, 5 km'lik bir koşudan sonra aktif dinlenme yaptırılmış, ikinci gruptaki 12 rekreasyonel koşucuya da aynı mesafe koşturularak pasif dinlenme yaptırılmıştır. Her iki dinlenme yönteminin karşılaştırılmasında istatistiksel

açından anlamlı bir fark bulamamışlardır. Buna karşın bazı sporcuların toparlanma süreleri arasında bazı farklar olduğu o yüzden toparlanma egzersizlerinin bireye özgü yapılması gerektiğini rapor etmişlerdir.

Doppler ultrason ve Xenon ile yıkama tekniği kullanılarak yapılan çalışmalarda, egzersiz öncesi ve sonrası yapılan masajın kan akımını artırmaya yönelik herhangi bir anlamlı etkisinin olmadığını bildiren çalışmalar bulunmaktadır (Tiidus ve Shoemaker, 1995;16(7):478-83).

Masajın toparlanma çalışmalarında kullanılma gerekçelerinden biriside laktatın uzaklaştırılmasını hızlandırdığı iddiasıdır. Laktat oluşumu ile birlikte pH düşer, pH'nın azalması fosfofruktokinaz enziminin inhibisyonuna neden olur ve glikoliz yavaşlar, enerji verici maddeler azalarak kas kasılması sınırlanır. Kas içinde ve kanda biriken laktat yorgunluğa yol açar. Yorgunluk oluşturucu bu yan ürüne masajın etkisini belirlemek için birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucu masajın laktik asit eliminasyonu üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir (Bangsbo ve diğ., 1994;77(4):1890-5).

Robertson ve ark.(2004) yapmış oldukları bir çalışmada,30 sporcuyla 30 sn'lik wingate testi ,arkasından 30 sn'lik bir dinlenme ve 20 dk'lık bir masaj sonrası incelemişlerdir.Bulgularda kan laktadı oranı açısından hiçbir değişiklik olmadığını,yorgunluk indeksi açısından %34'den %30'a doğru bir iyileşmenin görüldüğünü rapor etmişlerdir.

Ancak yorgunluk indeksi, yapılan toplam iş, gibi performans değerlerinde masajın anlamlı etkisinin olduğunu gösteren çalışmalar literatürde yer almaktadır (Lane ve Wenger, 2004;18(4):855-60). Genellikle eksantrik kasılma içeren egzersizler sonrası 24 ile 72 saat arasında görülen GKA toparlanma sürecinde sporcular ve antrenörler için önemli problemlerden bir tanesidir. GKA sporcularda kronik ağrıya, kasın fonksiyonlarının zayıflamasına ve sporsal yeteneğin azalmasına sebep olmaktadır (Ernst, 1998;32(3);212-4). Smith ve ark. (1994) çalışmalar masajın GKA'da önemli derecede azalmaya yol açtığını göstermektedir.

Masajın laktik asit eliminasyonu gibi antrenman sonrası toparlanma sürecindeki fizyolojik olaylara etkisi üzerine olumlu sonuçlar bulan çok fazla çalışma yoktur. Birkaç çalışma GKA üzerine masajın olumlu etkisi olduğunu belirtirken buna ters düşen yayınlar da mevcuttur. Bütün bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda masajın toparlanma sürecindeki en önemli etkisinin psikolojik olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Malm ve ark.(2004) tarafından yapılan bir çalışmada, futbol müsabakasından ve yorucu futbol antrenmanlarından sonra oluşan yorgunluğun bağışıklık sistemi üzerindeki etkisinin 24-48 saat boyunca sürdüğü rapor edilmektedir.

Buna benzer olan başka bir çalışmada, futbol müsabakası sonucu oluşan yorgunluğun, 51 saate kadar çeşitli zaman dilimlerinde, futbolcuların 20m sprint(%-3.0), dikey sıçrama(%-4.4), bacak hamstring(%-7.1) ve quadriceps (%-9.4) kası izokinetik kuvvet performanslarını azalttığı ileri sürülmektedir (Andersson ve diğ., 2008;40(2):372-80). Aynı yönde Ispirlidis ve ark.(2008) yapmış oldukları çalışmada, müsabaka bitiminden sonraki 72 saat içinde sporcuların sıçrama,sprint,kas kuvveti,kas ağrı hissinde bozulmaların devam ettiği belirtilmektedir. Thorlund ve ark.(2009) tarafından yapılan benzer bir başka çalışmada, futbol müsabakası sonrasında oyuncuların şut, pozitif ivmelenme ve sprint performansında bozulmaların olduğu rapor edilmektedir.

Aktif toparlanmanın etkisini araştırmak amacıyla yapılan çalışmalarda, genellikle maksimal oksijen tüketiminin %30 ile %60 arasında yapılan aktif toparlanma egzersizleri kullanılmıştır. Literatürde bu şiddetin ne olması gerektiğini araştıran çalışmalar da bulunmaktadır. Belcastro ve Bonen (1975) yaptığı bir çalışmada,VO2max'ın %30'una denk gelen şiddetten %80'inde denk gelen şiddet aralıklarında değişik toparlanma şiddetleri kullanmış ve şiddet arttıkça uzaklaştırılan laktik asit miktarının azaldığını tespit etmişlerdir. Arslan ve ark.(2006) ise , VO2max'ın %40'ında ve %60'ında yapılan aktif dinlenmelerde laktik asit yarılanma sürelerinin arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulamamışlardır.

Baldari ve ark.(2004) ise, toparlanma şiddetinin anaerobik eşik hızı üzerinden olması gerektiğini öne sürmüşler ve yaptıkları çalışmada eşige denk gelen ve eşik altında yapılan toparlanmaların laktik asit eliminasyonun da daha etkili olduğunu bulmuşlardır. Yapılan çalışmalarda aktif toparlanma yöntemi ile ilgili tartışılan bir diğer faktör ise, aktif toparlanmanın uygulama süresidir; bu çalışmalarda 3 ve 5 dakika süreyle yapılan aktif toparlanmaların performansı olumlu yönde etkilediği ancak bunun laktik asitten bağımsız olduğu belirtilmiştir.

Aktif toparlanmanın laktik asit seviyesini düşürmekteki etkisi tüm araştırmalarda ortaya konmuşken, performans çıktıları ile ilgili çelişkiler bulunmaktadır (Arslan ve diğ., 2006;17(3):112-23). Aktif toparlanmadan etkili şekilde yararlanmak için yapılması gereken en önemli şey ise aktif toparlanmanın süresinin ve şiddetinin iyi ayarlanmasıdır. Gereğinden uzun yapılan aktif toparlanma sporcu yorarken, yüksek şiddette yapılması laktik asit artışının devam etmesine neden olacaktır. Bu nedenle anaerobik eşğin altında 10 dakika ile 30 dakika arası yapılan aktif toparlanma tercih edilebilir.

Uzun süreli egzersizler sonrası alınan karbohidratın kas glikojeninin yenilenmesinde etkili olduğu bilinmektedir (Burke ve diğ., 2006;24(7):675-85). Miles ve ark.(2007) yüksek şiddetli bir egzersiz sonrası karbohidrat yüklemesinin kas ağrısı ile ilişkili C-reaktif protein, kortizol ve Kreatin kinaz üzerinde etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Müsabaka sonrası toparlanmada anahtar olan harcanan enerjinin ve kaybedilen sıvının yerine konmasıdır. Müsabaka veya antrenman bittikten sonraki ilk iki saat çok önemlidir ve bu periyot 'altın saatler' olarak adlandırılmaktadır. Bu periyot sırasında glikojen sentezini sağlayan enzim aktivitesi daha fazla oluşmaktadır. Müsabakadan veya antrenmandan iki saat sonra tüketilen karbohidratların, altı saat sonra tüketilenden daha etkili ve hızlı olarak glikojen seviyesini yükselttiği rapor edilmektedir. Müsabaka sonrası ilk 30 dk içinde, sporcunun kg başına 1.5 gr karbohidrat alınması gerektiği tavsiye edilmektedir. Müsabaka sonrası bu altın saatler (ilk iki saat) içinde sindirimi kolay, yüksek glisemik indekse sahip, alındıktan kısa süre sonra kana karışan karbohidratlı (şekerli-unlu gıdalar,pilav,makarna vs) gıdaların alınması uygun olacaktır (Ivy ve diğ., 1988;65:2018-2023).

MacLaren'in (2003) yapmış olduğu benzer bir çalışmada, enerji rezervleri tükenen oyuncuların futbol müsabakasının sonlarına doğru kan glikoz konsantrasyonunun 3.8 mmol/l'den 3.0-3.2mmol/l'ye düştüğü ve bu azalmanın sporcuların zihinsel fonksiyonlarında bozulmaya neden olduğu ileri sürülmektedir.

Karbohidrat yüklemesi ile ilgili birçok çalışma olması protein yüklemesinin de toparlanma üzerinde etkili olabileceği düşüncesini doğurmuştur. Rowlands ve ark. yaptıkları bir çalışmada, protein ağırlıklı beslenmenin plazma insülin, kortizol ve büyüme hormonu üzerine etkisinin olmadığını ancak testosteron düzeylerinde %25 daha yüksek bir sonuç verdiğini tespit etmişlerdir. Bunun yanı sıra aynı çalışmada performans çıktılarının da protein ağırlıklı beslenmeden etkilenmediği tespit edilmiştir (Rowlands ve diğ., 2007;17(6):521-43).

Toparlanma sürecinde kullanılan sıvıların toparlanma üzerine etkisiyle ilgili literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Karbohidrat içerikli içeceklerin plazma glutamin ve diğer amino asitler üzerine ne egzersiz sırasında ne de dinlenmede etkisinin olmadığı, ayrıca egzersizin plazma amino asit konsantrasyonunda önemli düşüşe yol açmadığı tespit edilmiştir. Karbohidrat-elektrolit içeren sıvıların 90 dakikalık maç sonrası etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada maç sonunda kan glikoz konsantrasyonunun ve

top sürme testi performansının bu içecekleri kullanan grupta daha iyi olduğu bulunurken, koordinasyon testi ve güç testi sonuçlarına anlamlı bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir (Hall ve diğ., 1998;19(2):82-86).

Reilly ve Ekblom (2005) bir futbol müsabakası sırasında, terleme ile kaybedilen sıvı miktarının 2 litrenin üzerinde olduğu belirtmişlerdir. Mustafa and Mahmoud (1979) ise yapmış oldukları çalışmada, 33C hava sıcaklığında %40 nem oranında, vücut ağırlığının % 3.1 kadar sıvı kaybedildiğini rapor etmişlerdir. Su kaybı vücut ağırlığının %2'ni aştığında fiziksel performans kabiliyeti bozulmaktadır. Müsabaka bitiminden sonra sadece su alımı, plazmaya su akışını ve plazma sodyumunu azaltır. Bu etki susamanın azalmasına ve ürün üretiminin artmasına, her iki etki sporcunun rehidratasyonu ertelemesine neden olmaktadır. Bu yüzden, içilecek sıvıya elektrolit özellikle sodyum ilave etmek, bağırsaklardaki duvarlardan suyun emilimini kolaylaştırmaktadır (Maughan 1991;9:117-142). İki antrenman arasında alınan çikolatalı sütün performansı sürdürme üzerinde olumlu etkisi tespit edilmiştir. Normalden 7-10 kat daha fazla oksijen içeren suyun egzersiz ve toparlanma sırasında maksimal KAH (kalp atım hızı), kan basıncı, kan laktat ve algılanan zorluk derecesi üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir (Willmert ve diğ., 2002;5(4):16-2).

Protein içerikli içecekler ile karbonhidratlı içeceklerin karşılaştırıldığı çalışmalarda literatürde yerini almıştır. Hall ve ark. sade su, karbonhidratlı içecek ve karbonhidrat ile birlikte alınan proteinin glikojenin yenilenmesi üzerine etkisine bakmışlar ve proteinli içeceğin önemli bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir (Van Hall ve diğ., 2000;88(5):1631-6). Williams ve ark.(2003) yapmış oldukları çalışmada karbonhidrat ve proteinin birlikte kullanıldığı içeceklerle sadece karbonhidrat içeren içecek olan sporcuların performanslarını karşılaştırmışlardır. Her iki grubun kalp atım hızları, RER (solunum değişim oranı) değerleri, plazma hacmi değerleri, kan sodyum, potasyum, hematokrit ve hemoglobin değerleri arasında anlamlı fark bulmamışlardır. Aynı çalışmada 4 saatlik dinlenme sonrası plazma glikozunda ve kan laktik asit oranlarında gruplar arası fark yokken, glikojen depoları ve plazma insülin düzeyleri proteinli grupta daha yüksek bulunmuştur.

Sonuç olarak antrenman ya da müsabakadan hemen sonra alınan karbonhidratın uzun süreli toparlanmada oldukça etkili olduğunu söylemek mümkündür. Sıvı alımı da performansın devamı için çok önemlidir ancak protein ve yağ alımının veya içeceklere ilave edilmesinin herhangi bir katkısının olduğunu gösteren bulgular yoktur.

Beslenme ve sıvı takviyesi ile yapılan toparlanma stratejilerinin tam olarak başarılı olabilmesi için, sadece müsabakadan ve antrenmandan sonra değil, aynı zamanda müsabaka/antrenman öncesinde ve sırasında da uygulanması gerekir. Müsabaka/antrenman öncesi, düşük seviyede yağ ve selüloz, orta seviyede protein ve yüksek seviyede karbonhidrat içeriği olan yiyecekler tercih edilmelidir. Alınan karbonhidratların düşük glisemik indekse sahip olması gerekir. Ayrıca müsabaka ve antrenman öncesi sıvı alımı da ihmal edilmemelidir. Müsabaka ve antrenman sırasında %4-8 karbonhidrat içeriği olan sıvı alınması, hem sıvı hem de enerji ihtiyacını karşılaması açısından önemlidir (Jeffreys, 2005;27(5):78-85).

Toparlanmada çeşitli su içi uygulamalarının (soğuk su, sıcak su ve her ikisinin birlikte kullanıldığı uygulamalar) popülerliği giderek artmaktadır. Yapılan su uygulamalarının kalp atım hızını ve kalp debisini düşürürken aynı zamanda arterial kan basıncını ve periferik direnci artırdığı tespit edilmiştir (Vaile ve diğ., 2007;21(3):697-702). Buna ek olarak akut iltihaplanmayı ve ağrı derecesini düşürdüğünü gösteren yayınlarda bulunmaktadır. Soğuk su uygulamalarının da performans değerleri üzerinde de anlamlı etkisi tespit edilmiştir (Vaile ve diğ., 2008;29(7):539-44). Soğuk uygulama ile dokulardaki ısının azalması sayesinde, metabolizma ve atık ürünlerin üretimi yavaşlatılarak doku inflamasyonunun ve şişliğinin azaldığı düşünülmektedir. Sinirsel aktivitelerde soğuktan etkilenmektedir. Soğuk uygulama, dokuda sinir iletimini sağlayan madde olan asetil kolin üretimini azaltır, kas içiği afferentleri ve refleks cevapların uyarılmasını yavaşlatır, dolayısıyla sinir iletim hızı yavaşlar. Bu durumda kas spazmını ve ağrı algısını azaltmaktadır (Cochrane, 2004;5(1):26-32).

Viitasalo ve ark.(1995) yapmış oldukları çalışmada, üç gün art arda yapılan kuvvet antrenmanı sırasında uygulanan su-jet masajının çoklu sıçrama güç çıktılarındaki düşüşü ve temas zamanındaki gecikmeyi azalttığını ve serum myogloblin oranını artırdığını tespit etmişlerdir. Yine bu çalışmada, su masajının güç ve kuvvet antrenmanlarında kas dokusundan kana salınan proteinlerin salınımını artırdığını ve sinir-kas etkileşiminin devamlılığını sağladığını bildirilmiştir. Sıcak banyo uygulamasının kan basıncı, kalp atım hızı değerlerinde herhangi bir anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilen bir başka çalışmada, laktatın uzaklaştırılmasında sıcak su uygulamasının pasif dinlenme yöntemine göre çok daha etkili olduğu bildirilmiştir (Nakamura ve diğ., 1996;39(2): 257-66).

Sıcak su terapisi ile deri ve deri altındaki kan akımı artmakla birlikte, daha düşük su sıcaklığı ile karşılaştırıldığında kaslardaki kan akımı daha düşüktür. Dolayısıyla kaslarda besinlerin ve atık maddelerin taşınmasında, sıcak suya girme terapisinin etkisi, daha soğuk suya göre daha az etkili olduğu belirtilmektedir (Willcock ve diğ., 2006;36(9):747-65). Sıcak ve soğuk su uygulamalarının birlikte kullanıldığı toparlanma çeşitlerinin de sporcuların toparlanmasında kullanılan yaygın bir yöntem olduğu bilinmektedir (Cochrane, 2004;5(1):26-32). Coffey ve ark.(2004) yapmış oldukları çalışmada aktif, pasif ve kontrast su yöntemlerinin toparlanma üzerindeki etkilerini karşılaştırmışlardır. Çalışma sonunda laktik asit konsantrasyonu aktif dinlenme ve kontrast banyo uygulamasında anlamlı şekilde düşük olduğu görülmüştür. Algılanan yorgunluk derecesinde ise en etkili yöntemin kontrast banyo yöntemi olduğu belirtilmektedir.

Soğukla vazokonstriksiyon, sıcakla vasodilatasyon değişimi, kaslarda pompalama etkisi yaratarak kan akımını arttırdığı, metabolik atıkları uzaklaştırdığı ve toparlanmayı hızlandırdığı düşünülmektedir. Soğuk-sıcak su terapisi, kan damarlarındaki ısı değişimi cevabı olan kan damarlarının daralması ve genişlemesi vasıtasıyla ile ödemi azalttığı, kan akımının yönünü değiştirdiği ve kas spazmını azalttığı düşünülmektedir (Cochrane, 2004;5(1):26-32).

Yapılan benzer çalışmalarda, kontrast terapide, yaklaşık 1 dk 10-15 C'de soğuk, yaklaşık 2-4 dk 38-45 C 'de sıcak suya girme uygulamasının 3-7 kez tekrar edilmesi önerilmektedir. Bazı yazarlar, soğuk ile başlayıp sıcak ile bitirilmesini tavsiye ederken, bazıları da sıcakla başlayıp soğuk ile bitirilmesini tavsiye etmektedirler (Johansen ve diğ., 1997;83(3):695-99).

Kombine şekilde uygulanan antrenmanların toparlanma üzerinde katkısının olduğu düşüncesiyle birkaç çalışma daha yapılmıştır. Tessitore ve ark.(2007) yaptıkları çalışmada, su uygulaması ile aktif toparlanmayı birleştirmişlerdir. Suyun içinde yapılan jog, yürüme, yanlara ve geriye koşma hareketlerinden oluşan toparlanma yönteminin squat sıçrama, aktif sıçrama ve 10 metre sürat koşusu performansları üzerine etkisinin aktif, pasif ve elektrik stimülasyonu toparlanma yöntemleri ile benzer olduğu gözlenmiştir. Ancak algılanan kas ağrısında uygulanan bu kombine yöntemin pasif toparlanma yöntemiyle birlikte en etkisiz yöntem olduğu tespit etmişlerdir.

Derin suda yapılan toparlanma faaliyetlerinde, su içindeki hafif şiddetteki egzersizler sayesinde dolaşım arttırılarak suyun hidrostatik basınç sayesinde sıvıların yer değiştirmesiyle sporcuların toparlanması sağlanabilir.

Dawson ve ark.(2005) yapmış oldukları çalışmada, müsabaka sonrası uygulanan stretching(15dk), havuzda yürüyüş(28C'de 15 dk), dört kez soğuk (12 C'de 1 dk), beş kez sıcak(45 C'de 2 dk) uygulaması yapan sporcularda, bu uygulamayı yapmayanlara göre müsabakadan 15 saat sonra az da olsa kas ağrısı, esneklik ve güç performansında iyileşmeler görüldüğünü rapor etmişlerdir.

Yapılan bir başka çalışmada, aktif toparlanma ve masajın birleştirilmesinden oluşturulan 20 dakikalık toparlanma periyodunun 5 dakikalık performansı sürdürmede aktif, pasif ve masaj toparlanma yöntemlerinden daha etkili olduğu bildirilmiştir. Ayrıca laktik asit uzaklaştırılmasın da en etkili yol aktif toparlanma olurken, yapılan kombine yöntem 3. dakika itibariyle pasif toparlanmadan, 15.dakika itibariyle tüm yöntemlerden daha etkili olmuştur (Cochrane, 2004;5(1):26-32).

Bu çalışmalar sonucunda birçok toparlanma yöntemini birbiriyle birleştirerek yeni kombine yöntemler oluşturmanın mümkün olabileceği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Yapılan çalışmalar da aktif toparlanmayla masaj birleştirildiğinde toparlanma sürecinin psikolojik ve fizyolojik açıdan hızlandığı görülmektedir. Aktif toparlanma ile soğuk su uygulamasının kombine yapılmasının da psikolojik rahatsızlık vermesi ve malzeme gerektirmesi gibi dezavantajlarına rağmen toparlanmayı hızlandıracakı düşünülmektedir.

VII. SONUÇ

Birçok çalışmada toparlanma modellerinin hangisinin laktik asit eliminasyonu, kas hasarı, GKA gibi performansı etkileyen faktörler üzerinde daha etkili olduğunu sorgulanmıştır. Yapılan çalışmalarda birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı gibi benzer sonuçlara ulaşan çalışmalarda mevcuttur. Bu farkların çalışmalarda kullanılan denek grubunun çeşitliliği, seçilen metodun uygulama süresi, uygulama şiddeti, uygulanan toparlanma egzersizi öncesi sporcunun yorgunluğuna yol açan egzersizin yapısı gibi sebeplerden kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Laktik asidin kandan uzaklaştırılması üzerine aktif toparlanmanın pasif toparlanmadan çok daha etkili bir yöntem olduğu bütün araştırmacılar tarafında vurgulanırken diğer yöntemlerle ilgili çelişkili sonuçlar bulunmaktadır.

Masaj yöntemi üzerinde yapılan çalışmalar ise bu yöntemin psikolojik olarak sporcuları olumlu yönde etkilediğini ortaya koyarken fizyolojik cevaplarla ilgili çalışma sonuçları birbiriyle çelişkilidir. Etkili bir toparlanma için iki yüklenme arasında uygulanan yöntem kadar verilen dinlenme süresinin de çok önemli olduğu bilinmektedir.

Gelecekte yapılacak araştırmalarda spor bilimcilerin çalışmalarını planlarken dikkat edeceği noktalar şu konular olabilir; çalışmalar da denek gruplarının farklı gruplardan seçilmesi, uygulanan aktif dinlenmenin optimum süresinin ve egzersizin şiddetinin belirlenmesi, masajın uygulama süresi, metodu ve özellikle farklı ortam koşullarındaki etkilerinin belirlenmesi su uygulamalarında farklı ısıya sahip suların kullanılması ve uygulama süreleri, dar kıyafetlerin kullanım süreleri, farklı besin maddeleri ve kullanım miktarları, farklı toparlanma metodlarının değişik süre ve şekillerde birleştirilmesiyle yeni yöntemlerin denenmesi gibi konular dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALEMDAROĞLU U, Koz M, (2011). *Egzersiz sonrası Toparlanma:Toparlanma çeşitleri ve yöntemleri*.Türkiye Klinikleri J Sports Sci;3(1)
- ANDERSSON H, Raastad T, Nilson J, Paulsen G, Garthe I, Kadi F (2008). *Neuromuscular fatigue and recovery in elite female soccer;effects of active recovery*. Med.Sci Sport Exerc.40(2),372-80.
- ARSLAN E, Hazır T, Şahin Z, Hazır S, Karakoç B, Aşçı A, et.al. (2006). [*Effect of passive and active recovery at various intensities on blood lactate removal rate after supramaximal leg exercise in young soccer players*]. Spor Bilimleri Dergisi;17(3):112-23.
- BALDARI C, Videira M, Madeira F, Sergio J, Guidetti L. (2004). *Lactate removal during active recovery related to the individual anaerobic and ventilatory thresholds in soccer players*. Eur J Appl Physiol;93(1-2):224-30.
- BALSOM PD, Seger JY, Sjödin B, Ekblom B. (1992). Maximal-intensity intermittent exercise: *Effect of recovery duration*. Int J Sports Med;13(7):528-33.
- BANGSBO J, Graham T, Johansen L, Saltin B. (1994). *Muscle lactate metabolism in recovery from intense exhaustive exercise: impact of light exercise*. J Appl Physiol;77(4):1890-5.
- BARNETT A. (2006). *Using recovery modalities between training sessions in elite athletes does it help?*Sports Med.;36(9):781-96.
- BELCASTRO AN, Bonen A. (1975). *Lactic acid removal rates during controlled and uncontrolled recovery exercise*. J Appl Physiol;39(6): 932-6.
- BISHOP AP, Eric J, Krista W. (2008). *Recovery from training: a brief review*. J Strength Cond Res;22(3):1015-24.
- BOGDANIS GC., Nevill ME., Boobis LH., Lakomy HK and Nevill AM. (1995). *Recovery of power output and muscle metabolites following 30 s of maximal sprint cycling in man*. J.Phys.;482(pt2):467-80.
- BOMPA TO, Gregory H. Rest and recovery. (2009). In: Bahrke MS, Ewing S, eds. *Periodization: Theory and Methodology of Training*. 5th ed.Leeds: Human Kinetics Publishers; p.99-107

- BOSAK A, Bishop P, Smith J, Green M, Richardson M, Iosia M. (2006). *Impact of cold water immersion on 5 km racing performance*. Medicine and science in sport and exercise. 38(5) supplement;S233.
- BURKE LM, Loucks AB, Broad N. (2006). *Energy and carbohydrate for training and recovery*. J Sports Sci;24(7):675-85.
- COCHRANE DJ. (2004). *Alternating hot and cold water immersion for athlete recovery: a review*. PhysTher Sport;5(1):26-32.
- COFFEY V, Leveritt M, Gill N. (2004). *Effect of recovery modality on 4-hour repeated treadmill running performance and changes in physiological variables*. J Sci Med Sport;7(1):1-10.
- DAWSON B, Gow S, Modra S, Bishop D and Steward G. (2005). *Effects of immediate post-game recovery procedures on muscle soreness, power and flexibility levels over the next 48 hours*. J Sci Med Sport, 8(2), 210-221.
- ERNST E. (1998). *Does post-exercise massage treatment reduce delayed onset muscle soreness?*
A systemic review. Br J Sports Med. 32(3);212-4.
- HALL VG, Saris WH, Wagenmakers AJ. (1998). *Effect of carbohydrate supplementation on plasma glutamine during prolonged exercise and recovery*. Int.J.Sport Med. 19(2);82-86.
- ISPIRLIDIS I, Fatouros IG, Jamurtas AZ, Nikolaidis MG, Dourodous I. (2008). *Time course of changes in inflammatory and performance responses following a soccer game*. Clin J Sport Med 18(5), 423-31.
- IVY JL and et all (1988). *Muscle glycogen synthesis after exercise; Effect of time of carbohydrate ingestion*. J. of applied Phys. 65, 2018-2023.
- JEFFREYS I (2007). *Post game recovery strategies for rugby*. NSCA's performance training journal, 6(4), 13-16.
- JEFFREYS I (2005). *A Multidimensional Approach to Enhancing Recovery*. Strength and Conditioning Journal. 27(5), 78-85.
- JEMNI M, Sands WA, Friemel F, Delamarche P. (2003). *Effect of active and passive recovery on blood lactate and performance during simulated competition in high level gymnasts*. Can J Appl Physiol; 28(2):240-56.
- JOHANSEN LB, Jensen TUS, Pump B, et al. (1997). *Contribution of abdomen and legs to central blood volume expansion in humans during immersion*. J Appl Phy. 83(3):695-99.
- KÖSEOĞLU A, Kin, A. (2008). *Supramaksimal bir bacak egzersizi sonrası farklı sürelerde uygulanan bacak masajının toparlanmaya etkisi*. 10. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Özet Kitabı. p. 49.
- LANE KN, Wenger HA. (2004). *Effect of selected recovery conditions on performance of repeated bouts of intermittent cycling separated by 24 hours*. J. Strength Con. Res. 2004; 18(4):855-60.

- MACLAREN, D. (2003). *Nutrition in Science and Soccer*. (edit by T Reily and AM Williams). London: Routledge,73-95.
- MALM C, Ekblom O and Ekblom B. (2004). *Immune system alteration in response to two consecutive soccer games*. Acta physiological scandinavica,180,143-155.
- MAUGHAN RJ (1991). *Fluid and electrolyte loss and replacement in exercise*. J.of Sports Sciences,9(special issue),117-142.
- MERLAU S. (2005). *Recovery time optimization to facilitate motor learning during sprint intervals*. NSCA ;27(2):68-74.
- MILES MP, Pearson SD, Andring JM. (2007). *Effect of carbohydrate intake during recovery from eccentric exercise on interleukin 6 and muscle damage markers*. Int. J.Sport Nut.Exerc.Metab.17(6);507-20.
- MUSTAFA KY, Mahmoud N. (1979). *Evaporative water loss in African soccer players*. J.of Sport Med. And Physical Fitness,19,181-183
- NAKAMURA K, Takahashi H, Shimai S, Tanaka M. (1996). *Effects of immersion in tepid bath water on recovery from fatigue after submaximal exercise in man*. Ergonomics;39(2): 257-66.
- NORMAN B., Colliander GD., Jansson E., Tesch P., Thorsson A. (1986). *A muscle fatigue and recovery pattern in relation to muscle energy metabolites* (abstract). Acta Physiol Scand;128:28 A.
- REILLY T, Ekblom B. (2005). *The use of recovery methods post-exercise*. J Sports Sci;23(6): 619-27.
- ROBERTSON A, Watt JM, Galloway SDR. (2004). *Effects of leg massage on recovery from high intensity cycling exercise*. Br J Sports Med;38(2):173-6.
- ROWLANDS DS, Thorp RM, Rossler K, Graham DF, Rockell MJ. (2007). *Effect of protein-rich feeding on recovery after intense exercise*. Int J Sport Nutr Exerc Metab;17(6):521-43.
- SILVA JM. (1990). *An analysis of the training stress syndrome in competitive athletics*. J Applied Sport Psychol;2(1):5-20.
- SMITH LL, Keating MN, Holbert D, Spratt DJ, Mc Cammon MR, Smith SS, et al. (1994). *The effects of athlete massage on delayed onset muscle soreness, creatine kinase and neutrophil count: a preliminary report*. J Orthop Sports Physther;19(2):93-9.
- SPORER BC, Wenger HA. (2003). *Effects of aerobic exercise on strength performance following various periods of recovery*. J Strength Cond Res;17(4):638-44.
- TESSITORE A, Meeusen R, Cortis C, Capranica L. (2007). *Effects of different recovery interventions on anaerobic performances following preseason soccer training*. J. Stretigth Cond. Res;21(3):745-50.
- TIIDUS PM, Shoemaker JK. (1995). *Effleurage massage, muscle blood flow and long term postexercise recovery*. Int J Sports Med;16(7):478-83.

- THORLUND JB, Aagaard P, Madsen K. (2009). *Rapid muscle forces capacity changes after soccer match play*. Int.J Sport Med. 30(4),273-8.
- VAN HALL G, Shirreffs SM, Calbet JA. (2000). *Muscle glycogen resynthesis during recovery from cycle exercise: no effect of additional protein ingestion*. J Appl Physiol;88(5):1631-6.
- VAILE J, Gill N, Blazevich AJ. (2007). *The effect of contrast water therapy on symptoms of delayed onset muscle soreness (DOMS) and explosive athletic performance*. J Strength Cond Res;21(3):697-702.
- VAILE J, Halson S, Gill N, Dawson B. (2008). *Effect of hydrotherapy on recovery from fatigue*. Int J Sports Med;29(7):539-44.
- VIITASALO JT, Niemelä K, Kaappola R, Korjus T, Levola M, Mononen HV, et al. (1995). *Warm underwater water-jet massage improves recovery from intense physical exercise*. Eur J Appl Physiol;71(5):431-8.
- VIRU A. (1995). *Adaptation in sport training*. Boca Raton,FL;CRC Press.
- WATERHOUSE JM, Minors DS, Waterhouse ME, Reily T, Atkinson G. (2003). *Keeping in time with your body clock*. 1st ed. Oxford :Oxford University Press; page;199.
- WILLCOCK IM, Cronin JB, Hing WA. (2006). *Physiological response to water immersion: a method for sport recovery?* Sports Med;36(9):747-65.
- WILLIAMS MB, Raven PB, Fogt DL, Ivy JL. (2003). *Effects of recovery beverages on glycogen restoration and endurance exercise performance*. J Strength Cond Res;17(1):12-9.
- WILLMERT N, Porcari JP, Foster C, Doberstein S, Brice G. (2002). *The effects of oxygenated water on exercise physiology during incremental exercise and recovery*. JEP online;5(4):16-2.

SAĞLIK YÖNETİMİ VE İŞLETMECİLİĞİ BÖLÜMÜNDE OKUYAN ÖĞRENCİLERİN BÖLÜMÜ TERCİH NEDENLERİ İLE BEKLENTİ VE MOTİVASYON DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Zekai ÖZTÜRK¹
Ebrar Zeynep İLİMAN²

Atıf/©: Öztürk, Zekai; İlman, Ebrar Zeynep, (2015). Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Bölümü Tercih Nedenleri ile Beklenti ve Motivasyon Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 71-93

Özet: Bu çalışmanın amacı Gazi Üniversitesi Sağlık Kurumları İşletmeciliği bölümü ve Ankara Üniversitesi Sağlık Kurumları Yöneticiliği bölümünde lisans eğitimini sürdürmekte olan öğrencilerin bölümü seçme nedenleri, beklenti ve motivasyon düzeyleri ile bölümlerinden memnuniyet düzeylerini saptamaktır. Tanımlayıcı araştırmada yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2014-2015 eğitim-öğretim yılında lisans eğitimi alan Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Kurumları İşletmeciliği bölüm öğrencileri ve Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Kurumları Yöneticiliği bölüm öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem seçiminde tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmaya 150 öğrenci katılmış olup, katılımcıların 95'i Ankara Üniversitesi, 55'i Gazi Üniversitesi öğrencileridir. Gazi Üniversitesi'nde 3. ve 4. sınıf öğrencileri olmadığı için sayı eksik kalmıştır. Çalışmamızın profilini yaşları genelde 20-22 arasında, % 66,7'si kız, çoğunluğu Anadolu Lisesi mezunu olan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma sonunda; öğrencilerin bölümü tercih etme nedenlerinden en önemlisinin mezun olunca iş bulma beklentisi olduğu, yaklaşık olarak yarısının okudukları üniversiteden ve bölümden memnun oldukları, bölüm- derslere ilişkin beklentilerinin ve motivasyon düzeylerinin yüksek olduğu ve beklenti ile motivasyon arasında ilişki olduğu, son olarak ise öğrencilerin memnuniyetleri ile beklenti ve motivasyon düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği, Beklenti, Motivasyon.

Makale Geliş Tarihi: 05.03.2014/ **Makale Kabul Tarihi:** 15. 06. 2015

¹ Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İİBF, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Bölümü, e-posta: zozturk@gazi.edu.tr.

² Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Kurumları İşletmeciliği A.B.D., e-posta: ebrar-zeynep58@gmail.com

A Survey on the Choice of Field of Study, Expectation and Motivation Levels of Two Groups of Students Enrolled in the Departments of Health Management and Health Business Administration

Citation/©: Öztürk, Zekai; İlman, Ebrar Zeynep, (2015). *A Survey on the Choice of Field of Study, Expectation and Motivation Levels of Two Groups of Students Enrolled in the Departments of Health Management and Health Business Administration*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 71-93

Abstract: *The purpose of this survey is to set the determinants of the choice of fields of study, the expectation, motivation and satisfaction levels of students enrolled in undergraduate programs either in the Department of Health Business Administration at Gazi University or in Health Management Department at Ankara University. In this descriptive research, the personal interview method was used. The respondents of this survey is confined to two groups of students who are currently enrolled in undergraduate program for the academic year of 2014-2015, either in the Department of Health Business Administration at Gazi University Faculty of Economics and Administrative Sciences or in Health Management Department at Ankara University Faculty of Health Sciences. Stratified sampling method was used to draw samples. The sample size of this study is limited to 150 students consisting of 95 students of Ankara University and 55 students of Gazi University. The total number of the latter group was less than that of Ankara University as there were no students in their third and the last years at Gazi University. The demographic profile of the study illustrates that the majority of the respondents, whose ages range between 20-22 and %67 of whom were female, were graduates from Anatolian High Schools. Analysis of the study has revealed that the most important determinant of the choice of field of study is the expectation of their job prospects on graduating. The study further suggests that approximately half of the students are pleased with their fields of study and university and it also shows that they have high levels of expectation and motivation concerning their fields of study. Overall, the study has concluded that there is a significant relationship between the students' satisfaction, expectation and motivation levels.*

Keywords: *Health Management And Health Business Administration, Expectation, Motivation.*

I. GİRİŞ

Üniversite eğitimi; öncesinde alınan eğitimlerden çok farklı olmakla birlikte, eğitimin son noktasıdır. Üniversite eğitiminde öğrenilen bilgilerle iş hayatına başlanılmaktadır. Kariyerli bir işe başlamanın ve nitelikli eleman olmanın ilk şartı eğitim konusunda belirli bir noktaya gelmiş olmaktır. İş yaşamında başarılı olabilmek için sadece eğitim almak yeterli olmayıp, bu eğitimin içeriğini doldurmuş bireylere ihtiyaç vardır.

Değişen dünya koşulları ile birlikte insanların ihtiyaçları ve beklentileri de değişmiştir. Toplumsallaşma sonucunda insanların birbirleri ile etkileşimleri artmıştır. Yaşanan değişimler hizmet işletmelerinin yaygınlaşmasına ve önem kazanmasına sebep olmuştur. Hizmet işletmelerinin ise en geniş ve en önemli halkasını, sağlık hizmetleri veren, sağlık kurumları oluşturmaktadır. Sağlık kurumları verdiği hizmetlerin özelliğinden dolayı birçok farklı disiplini bünyesinde barındırmakta olup, hata kabul etmeyecek öneme sahiptir. Sağlık kurumlarının da hizmeti en etkin ve verimli şekilde sunabilmeleri için planlama, örgütlenme, yöneltme ve koordinasyon işlevlerini en doğru şekilde yerine getirebilecek profesyonel yöneticilere ihtiyaçları vardır. Profesyonel yöneticiler ise verimli, etkin ve kaliteli bir üniversite eğitimi ile yetiştirilebilir. Bu durum üniversitelerde sağlık yönetimi ve işletmeciliği alanının açılmasını ve yaygınlaşmasını gerekli kılmıştır.

Sağlık yönetimi ve işletmeciliği eğitimi ülkemizde ilk olarak 1963 yılında "Sağlık İdaresi" adı altında, lisans düzeyinde başlamıştır. Bölüm zaman içerisinde yaygınlaşmış olup; sağlık yönetimi adı altında 24, sağlık kurumları işletmeciliği adı altında 6, sağlık kurumları yöneticiliği adı altında 11 üniversitede açılmıştır. Bu alanda 2014 yılı itibarı ile 1 Açık öğretim, 1 uzaktan eğitim, 39 üniversitede ön lisans (25 Devlet-14 özel), 47 üniversitede lisans (25 Devlet- 17 Özel- 5 K.K.T.C) ve 47 üniversitede yüksek lisans düzeyinde eğitim verilmektedir. Sağlık Yönetimi alanında doktora düzeyinde de eğitim verilmektedir (ÖSYM, 2014).

Sağlık yönetimi ve işletmeciliği alanından mezun olan öğrencilerin, yapacakları işin önemini ve zorluklarının farkında olmaları gerekir. Bu zorluklarla baş edebilmeleri ve etkin bir hizmet sağlayabilmeleri için kendilerini hem bilgi anlamında hem yönetici becerileri anlamında en iyi şekilde yetiştirmeleri gerekir. Öğrencilerin bunu yapabilmeleri için motivasyonlarının yüksek olması önemlidir; çünkü motivasyon davranışları etkiler. Beklentilerin karşılanması ile motivasyon düzeyinin de genellikle artacağı varsayıldığında öğrencilerin beklentilerinin belirlenmesi ve karşılanması önem taşır. Beklentiler ise bölüm amaçlarına uygun olmalıdır. Bunun tersi olduğunda beklentiler karşılanamayacak ve motivasyon düşecektir.

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

Motivasyon kelimesi İngilizce ve Fransızca "Motive" kelimesinden türetilmiştir. Terimin Türkçe karşılığı; güdü, saik veya harekete geçme anlamına gelmektedir. (Eren, 1989:388)

"Motive; harekete geçirici, hareketi devam ettirici ve olumlu yöne yöneltici olarak üç temel özelliğe sahip bir güçtür. Bu kavramdan türetilen güdülenme ise, bir veya birden çok insanı belirli bir yöne (gaye veya amaca) doğru devamlı şekilde harekete geçirmek için yapılan çabaların toplamıdır. (Eren, 1989:388)" "Güdüler; iç güdüler, fizyolojik güdüler, sosyal güdüler ve psikolojik güdüler olarak dörde ayrılabilir. (Sabuncuoğlu, Vergiliel Tüz, 2005: 42-44)"

Eren'e göre sosyal örgütlerdeki bir çok olumsuz tutum ve davranışlar ve hatta isyanlar kişilerin tatmin edilmeyen arzu ve ihtiyaçlarından ileri gelmektedir. (Eren, 1989:390)"

Sabuncuoğlu "Motivasyon sürecinde; gereksinme, uyarılma, davranış ve doyum(amaç) olarak dört aşamadan söz etmiştir. (Sabuncuoğlu, Vergiliel Tüz, 2005:40)"

Motivasyon teorileri iki ana başlıkta incelenmektedir. Birincisi içsel faktörlere ağırlık veren "Kapsam Teorileri", İkincisi ise dışsal faktörlere ağırlık veren "Süreç Teorileri" dir.

A. Kapsam Teorileri

Kapsam teorileri, kişinin içinde bulunan ve kişiyi belirli yönlerde davranışa sevk eden faktörlere önem vermektedir. Bu teoriler, bireyin sahip olduğu ihtiyaç ve dürtüler ile bu dürtülerin öncelik sırasını araştırmaktadır. Kapsam teorilerden en çok bilinen dört tanesi şunlardır (Taşdemir, 2013: 23);

- Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Yaklaşımı
- Herzberg'in Çift Faktör Teorisi
- Alderfer'in ERG Teorisi
- Mc Clelland'ın Başarı İhtiyacı Teorisi

Maslow'a göre bireyin motive olmasının temelinde ihtiyaçlar vardır. Birey bu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla harekete geçer. Maslow bireylerin bu ihtiyaçlarını, fiziksel ihtiyaçlar, güvenlik ihtiyacı, sosyal ihtiyaçlar, saygınlık ihtiyacı ve kendini gerçekleştirme şeklinde önem sırasına dizerek ihtiyaçlar hiyerarşisi oluşturmuştur. Ayrıca alt bir grupta yer alan ihtiyaçlar karşılanmadan bir üst grup ihtiyaçların doyurulmasına geçilememektedir. (Taşdemir, 2013: 28).

Hezberg 200 mühendis ve muhasebeciden oluşan grup üzerinde yaptığı bir çalışmanın sonuçlarının ardından Motivasyon-Hijyen teorisini kurmuştur. Araştırma sonucunda Herzberg çalışma ortamında kişiyi tatmin eden faktörleri “motive edici faktörler”, tatminsiz eden faktörleri de “hijyen faktörler” olarak sınıflandırmış ve bu iki grubun birbirinden bağımsız olduğunu ileri sürmüştür. Motive edici faktörler (içsel faktörler) adı verilen grupta; başarı, tanınma, işin kendisi, sorumluluk, ilerleme, gelişme ve büyüme gibi faktörler bulunmaktadır. Bu faktörlerin varlığı kişisel başarı için önemlidir ve bireyi motive edecektir. Bunların yokluğunda birey motive olamaz. Bu tip faktörler iş görenleri çalışmaya özendirir ve yaptıkları işi ve çalıştıkları örgütü benimsemelerini sağlar. Hijyenik faktörler (dışsal faktörler) adı verilen grupta; şirket politikası, yönetim, statü, maaş, çalışma koşulları, iş güvenliği gibi hijyenik faktörler vardır. Hijyenik faktörler örgütlerde bulunması gereken asgari faktörlerdir. Örgütler önce hijyenik faktörleri sağlamalı ve sonrasında motive edici faktörleri sağlayarak iş göreni motive etmelidirler. (Taşdemir, 2013: 30).

ERG Teorisi, Alderfer’in, Maslow’un yaklaşımını basitleştirerek geliştirmiş olduğu bir motivasyon yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda, ilke yine aynı, sıralama önemli ancak daha basittir. Buna göre Alderfer; var olma (existence), bağlılık (relatedness) ve gelişim (growth) olarak üç grup ihtiyaç ayırt eder. Önce alt düzey ihtiyaçlar giderilmeli, daha sonra üst düzey ihtiyaçlar tatmin edilmelidir. (Taşdemir, 2013: 33).

McClelland’a göre bireyler yaşamları boyunca bazı ihtiyaçlar duymaktadırlar, ancak diğer teorilerden farklı olarak bu ihtiyaçları doğuştan değil, sonradan yaşam tecrübeleri yoluyla öğrenmektedirler. “Kazanılmış İhtiyaçlar Teorisi” adıyla bilinen teoride üç temel ihtiyaç vardır. Bunlar; başarı, bağlılık kurma ve güç ihtiyacıdır. Bu teoriye göre, her bireyde bu ihtiyaçlardan biri daha baskındır. Diğer iki ihtiyaç ise koşullara göre etkide bulunabilir. McClelland’a göre motivasyon, bir işletmenin başarı ya da başarısızlığı üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yüksek başarı motivasyonuna sahip olanlar, başkalarına göre daha gerçekçi, kararlı ve uygulayıcı bir zekâyâ sahip olmakla birlikte bu özellikleri zorunlu olarak, işin doğasına, kişisel çaba ve yaratıcılığa açık olup olmadıklarını belirlemektedir. (Taşdemir, 2013: 36).

Sonuç olarak; Kapsam Teorileri insanların güdülerini ve bunların görece güçleri ile insanların bu güdülerini tatmin etmek için peşine düştüğü hedefleri tanımlamakta, ihtiyaçların doğasına ve insanları neyin motive ettiğine önem vermektedir. (Taşdemir, 2013: 38).

B. Süreç Teorileri

Süreç teorileri kişilerin hangi amaçlar tarafından nasıl motive edildikleri ile ilgilenebilir. Bu motivasyon teorilerinin ağırlık noktası “beklenti” kavramına dayanmaktadır. Süreç teorilerinde kapsam teorilerindeki içsel faktörlere ek olarak bireyin davranışı üzerinde önemli etkide bulunan çevre faktörleri de göz önünde bulundurulmaktadır. Başlıca süreç teorileri şunlardır(Taşdemir, 2013: 39);

- Beklenti Teorileri
- Davranış Şartlandırma Teorisi
- Eşitlik Teorisi
- Amaç Teorisi

1. Beklenti Teorileri

Beklenti teorisi bireylerin yapmış oldukları veya yerine getirmiş oldukları görevleri sonucunda elde edecekleri ödüle bağlıdır. Beklenti teorileri; Vroom’ un Bekleyiş Kuramı ve Edward E.Lawler ve Layman W. Porter’ ın Beklenti Teorisi olarak iki ayrı teoriden oluşmaktadır.

Vroom’ un kuramında iki önemli kavram söz konusudur. Bu kavramlardan birincisi bireyin sahip olduğu tercih hakkı olarak ifade edilen “Valens” (değer) kavramıdır. Valens bireyin belirli bir sonuca ulaşma arzudur. İkinci önemli kavram ise beklenti kavramıdır. Bu ise bireylerin göstereceği davranış neticesinde ulaşacağı sonuca ilişkin beklentisini oluşturmaktadır. Vroom’ un modeline göre, bir bireyin motivasyon gücü belirli bir sonuca ulaşma beklentisi ile onun sonuca verdiği değer çarpımına eşittir. Kişinin işini yapması için çaba harcaması gerekmektedir, bu ise bir güç ya da motiv tarafından eyleme geçirilmesi anlamına gelmektedir. (Öneren, 2013:271)

Lawler ve Porter Vroom’ un Bekleyiş kuramını biraz geliştirerek bu teoride olmayan başka tutumsal değişkenleri kendi teorilerinde ele almışlardır. Lawler ve Porter çabının doğrudan doğruya performansa yol açmadığını, kişi gerekli bilgi ve yetenekten yoksunsa ne kadar çaba gösterirse göstereceği iyi bir performans sergileyemeyeceğini belirtir. Model, performansın doyuma yol açtığını ileri sürdüğü için, performansla ulaşılan ödüller ve bunların nasıl algılandığı doyumu belirleyecektir. (Öneren, 2013:272)

Davranış Şartlandırma Teorisi, psikolojide insanların öğrenme ve adapte olma işlem basamaklarının, bir örgütte çalışan insanların, iş performans ve

motivasyonlarının artırmak için uygulanmasıdır. İlk olarak psikoloji uzmanı Skinner tarafından ortaya atılmış olan davranışı şartlandırma teorisine göre iyi ve güzel sonuç elde edilmiş davranışlar gelecekte daha sık, diğer taraftan kötü ve istenmeyen sonuç elde edilmiş davranışlar ise gelecekte daha az tekrarlanacaklardır. Bu teoride; olumlu pekiştirme, olumsuz pekiştirme, ortadan kaldırma ve cezalandırma şeklinde dört ana yöntem ile davranış pekiştirilmeye ve alışkanlık haline getirilmeye çalışılmaktadır. (Taşdemir, 2013: 45).

Adams tarafından geliştirilen Eşitlik Teorisinin temelinde bireyin kendi kurumundan başka bir bireyle veya kendi durumunda olan başka bir organizasyonda çalışan kişinin durumu ile kendisini karşılaştırması ve iş ortamı ile ilgili algıladığı eşitlik ve eşitsizlik olgusu bulunmaktadır. (Taşdemir, 2013: 49).

Locke'un amaç teorisinin ana fikri; kişilerin edindikleri amaçları, onların motivasyon derecelerini belirleyecektir. Erişilmesi zor ve yüksek bir amaca ulaşmayı hedefleyen birey, ulaşılması gayet kolay amaçlar hedefleyen bireye oranla daha yüksek performans gösterecek ve daha fazla motive olacaktır. Locke'a göre bir amaç belirleme sürecinde; amaçların açıklığı, amaçların güçlüğü ve amaçların yoğunluğu şeklinde ifade edilen üç temel özellik bulunmaktadır. (Taşdemir, 2013:50).

Eren motivasyon teorilerini analizi sonucunda, insanın ihtiyaçlarla dolu bir organizma olduğu ve ihtiyaçların bir sıraya uygun olarak ortaya çıktığı şeklinde iki önemli husustan bahseder(Eren, 1989: 398)" Kişi ilk sıradaki ihtiyacını tatmin etmeden bir sonraki ihtiyacını tatmin etmek isteği duymayacaktır.

Literatür incelendiğinde kişilerin motivasyonunu etkileyen birçok özendirici araç olduğu görülmektedir. Ertek ise üniversite öğrencileri için motivasyon yöntemlerini; ödüllendirmek, çalışma ortamı ve sosyal ortam, takdir etmek ve değer vermek, prestij ve kariyer gelişimi, iş güvencesi, sorumluluk ve yetki vermek olarak altı ana başlıkta incelemiştir.(Ertek,2012: 7) Anket soruları yukarıda bahsedilen motivasyon teorileri dikkate alınarak hazırlanmış ve değerlendirilmiştir.

II. BENZER ARAŞTIRMALAR

Literatür tarandığında, bu çalışma ile benzerlik gösteren araştırmalar şöyledir: Pazarlıoğlu, Emeç ve Erdoğan öğrencilerin üniversite eğitiminden beklentileri üzerine araştırma yapmışlardır ve sonuçları faktör analizi ile değerlendirmişlerdir. Sonuç olarak; fiziksel ve yapısal faktörler; sosyal olanaklar, kantin vb. ek faktörler; üniversite, fakülte, öğretim üyeleri ve araştırma görevlileri değişkenleri yüksek katsayı vermiştir. (Pazarlıoğlu, Emeç ve Erdoğan, 1999: 97-109).

Acat ve Demiral yabancı dil öğrenenlerin yaşadıkları motivasyon problemleri, bireyleri yabancı dil öğrenmeye motive eden etmenlerin ne olduğu, bunların bireylerin cinsiyet ve eğitim durumlarına göre nasıl farklılık gösterdiğinin belirlenmesi amacıyla araştırma yapmışlardır. Sonuçlara göre yabancı dil öğrenmede Türkiye’de en önemli motivasyon kaynağı yabancı dil öğrenmenin gelecekte bireylere iş bulmada ve işte yükselmeye destek sağlaması olmuştur. (Acat ve Demiral, 2002: 312-329).

Korukoğlu’nun birinci ve dördüncü sınıfta okumakta olan öğrencilerin beklentilerini saptamak ve beklenti değişimlerini incelemek amacı ile yapmış olduğu araştırmanın sonucunda öğrencilerin en önemli beklentisinin iyi iş edinme olduğu saptanmıştır. (Korukoğlu, 2003: 79-89).

Özer öz-belirleme kuramı çerçevesinde ihtiyaç doyumu, içsel güdülenme ve bağlanma stillerinin üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarına olan etkilerini incelemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışmasının sonucunda ihtiyaç doyumunun öznel iyi oluşu açıklamada büyük önem taşıdığı saptanmıştır (Özer, 2009).

Şahin, Zoraloğlu ve Şahin Fırat üniversite öğrencilerinin yaşam amaçlarını, eğitsel hedeflerini, üniversite öğreniminden beklentilerini ve okudukları bölüme ilişkin memnuniyet durumlarını ortaya koymak amacıyla araştırma yapmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre; öğrenciler üniversiteden birinci öncelikle “mesleğe hazırlama” işlevini yerine getirmesini beklemektedir. Öğrencilerin okudukları bölümü tercih etmelerindeki en önemli etkenler; “okudukları alanı sevme”, “mezun olunca iş bulma kolaylığı” ve “alanın toplumdaki saygınlığı”dır. Birinci sınıf öğrencilerinin okudukları bölümdeki yaşantılarından aldıkları doyum düzeyi, son sınıf öğrencilerinininkinden daha yüksek bulunmuştur (Şahin, Zoraloğlu ve Şahin Fırat, 2011: 429-452).

Dursun ve Aytaç üniversite son sınıfta eğitim gören öğrencilerin, kaygı ve umutsuzluk düzeylerini ortaya çıkarmak, ayrıca öğrencilerin işgücü piyasasına yönelik beklenti ve iş deneyimi ile durumluk-sürekli kaygı ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla araştırma yapmışlardır. Araştırmanın sonucunda; öğrencilerin kaygı ve umutsuzluklarını etkilediği varsayılan faktörlerden en önemlisi gelecek kaygısı ve iş bulma endişesi olmuştur. Araştırmadan elde edilen en önemli bulgulardan biri de işgücü piyasasında herhangi bir iş deneyimi olan öğrencilerin kaygı ve umutsuzluk düzeyinin daha düşük çıkmasıdır (Dursun ve Aytaç, 2012: 373- 388).

Zeytinoğlu muhasebe bölümü öğrencilerinin yükseköğretimden beklentilerinin, üniversite eğitimi için ne kadar motive olduklarının, yükseköğretime ne kadar hazır olduklarının ve kendine ne kadar güvendiklerinin tespit edilmesi amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda; eğitim düzeyinin ve gelecekteki iş fırsatlarının motive edici olduğu, öğrencilerin en dikkat çeken beklentilerinin kendine olan güveni arttırmak ve yeni fikirler elde edebilmek olduğu belirlenmiştir (Zeytinoğlu, 2012: 103-116) .

Öztürk' ün araştırmasında ön lisans düzeyinde büro yönetimi eğitimi programlarında öğrenim gören öğrencilerin talep, öncelik ve beklentileri değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda sınıf değişkeninin; öğrencilerin öncelik, beklenti ve değerlendirmeleri üzerinde önemli bir faktör olmadığı belirlenmiştir (Öztürk, 2013).

Görüldüğü üzere öğrencilerin beklentileri ve motivasyonları üzerine çalışmalar yapılmıştır; fakat Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği alanında böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır. Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği alanıyla ilgili yakın zamanda yapılan çalışmalar aşağıda yer almaktadır.

Şener, Erdem ve Akçakanat sağlık yöneticiliğinin Türkiye'deki akademik ve eğitsel durumuna ilişkin bir profil ortaya koymaya çalışılmışlardır (Şener, Erdem ve Akçakanat, 2010).

Ulusoy, Tosun ve Aydın Sağlık Yönetimi alanında lisans eğitimini sürdürmekte olan öğrencilerin genel profilini saptamak amacıyla araştırma yapmışlardır (Ulusoy, Tosun ve Aydın, 2014: 10-22).

III. AMAÇ

Araştırmanın amacı Gazi Üniversitesi Sağlık Kurumları İşletmeciliği bölümü ve Ankara Üniversitesi Sağlık Kurumları Yöneticiliği bölümünde lisans eğitimini sürdürmekte olan öğrencilerin bölümü seçme nedenleri, beklenti ve motivasyon düzeyleri ile bölümlerinden memnuniyet düzeylerini saptamaktır.

Araştırmanın bu amacı ışığında aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H1: Öğrencilerin bölümü tercih nedenleri okudukları üniversiteye göre farklılık göstermektedir.

H2: Öğrenciler Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği alanını yüksek beklentilerle seçmektedir.

H3: Öğrencilerin beklenti ve motivasyon düzeyleri üst sınıflara geçildikçe düşmektedir.

H4: Öğrencilerin beklenti ve motivasyon düzeyleri okudukları üniversiteye göre farklılık göstermektedir.

H5: Beklenti ile motivasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki olup; beklenti düzeyleri yüksek olan öğrencilerin motivasyon düzeyleri de yüksektir.

H6: Bölümden memnun olan öğrencilerin beklenti ve motivasyon düzeyleri yüksektir.

IV. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yukarıda görüldüğü gibi öğrencilerin beklentileri ve öğrencileri motive eden faktörler üzerinde çok sayıda araştırma olmasına rağmen Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği bölümü öğrencileri üzerinde bu tür bir araştırmanın olmaması bu araştırmayı önemli kılmaktadır.

Bu çalışmanın sonuçları, bu bölümde okuyan lisans öğrencilerinin bölümü seçme nedenlerini, beklenti ile motivasyon düzeylerini belirlemek ve bölümde okuyor olmaktan olan memnuniyetlerini saptamak açısından önem taşımaktadır.

Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği alanıyla ilgili gelişmeler devam ederken, öğrencilerin beklentilerinin bilinmesinin, öğrencilerin motivasyonunu ve bölüme bağlılıklarını artıracak kararların alınmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

V. YÖNTEM

A. Evren ve Örneklem

Tanımlayıcı araştırmanın evrenini 2014-2015 eğitim-öğretim yılında lisans eğitimi alan Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Kurumları İşletmeciliği bölüm öğrencileri (N:155) ve Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Kurumları Yöneticiliği bölüm öğrencileri (N:275) oluşturmaktadır. Araştırmaya katılmayı kabul eden öğrenciler (evrenin % 35'i) örnekleme alınmış olup; örneklem seçiminde tabakalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. (Ankara Üniversitesi N: 275/430x150= 95; Gazi Üniversitesi N: 155/430x150= 55).

B. Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Anket soruları hazırlanırken Zeytinoğlu'nun 2012, Akbaba vd.'nin 2006, Korukoğlu'nun 2003 çalışmalarında kullandıkları anket formlarından yararlanılmakla birlikte, sorular araştırmanın amacına ve evrenin özelliklerine göre araştırmacılar tarafından düzenlenmiştir. Ölçek aracının geçerliliği için akademisyenlerin görüş ve önerileri alınmıştır. Ölçeğin Cronbach alpha katsayısı 0,876 olarak saptanmıştır.

Uygulanan anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilerle ilgili bilgiler yer almaktadır. İkinci bölümde bölümü tercih nedenlerine verilen önem derecesini belirlemeye yönelik sorular, üçüncü bölümde öğrencilerin bölümden beklentilerini değerlendirmeyi sağlayacak derecelendirme soruları vardır. Son bölümde ise öğrencilerin motivasyon düzeylerini belirleme yönelik derecelendirme soruları yer almaktadır. Anket formunda 44 adet önerme bulunmakta olup Beşli Likert ölçeği kullanılmıştır.

Anketler ilgili üniversitelerden gerekli izinler alındıktan sonra uygulanmıştır.

Ankete katılan öğrencilerin anket sorularına vermiş oldukları cevaplar SPSS 22 programı kullanılarak; frekans analizi, Ki- Kare, T testi, anova analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizi ile değerlendirilmiştir.

VI. BULGULAR VE YORUM

Çalışmada öncelikle tanımlayıcı istatistiklere, ikinci olarak ise öğrencilerin bölümü tercih nedenleri ile ilgili sonuçlara yer verilmiştir. Daha sonrasında araştırmanın temelini oluşturan öğrencilerin beklenti ve motivasyonları ile ilgili sonuçlara yer verilmiş ve bu sonuçların tanımlayıcı istatistiklerle arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır. Son olarak ise beklenti ile motivasyon arasındaki ilişki incelenmiştir.

Tablo 1. Öğrencilere İlişkin Kişisel Bilgiler

OKUL KİŞİSEL BİLGİLER	ANKARA ÜNİVERSİTESİ		GAZİ ÜNİVERSİTESİ		TOPLAM	
	N	%	N	%	N	%
<u>Cinsiyet</u>						
Kadın	62	65,3	38	69,1	100	66,7
Erkek	33	34,7	17	30,9	50	33,3
<u>Yaş</u>						
17-19	6	6,3	30	54,5	36	24,0
20-22	75	78,9	25	45,5	100	66,7
23-25	14	14,7	0	-	14	9,3
<u>Sınıf</u>						
1	35	36,8	34	61,8	69	46,0
2	35	36,8	21	38,2	56	37,3
4	25	26,3	0	-	25	16,7
<u>Mezun Olduğu Lise</u>						
Lise	36	37,9	11	20,0	47	31,3
Meslek Lisesi	2	2,1	4	7,3	6	4,0
Anadolu Lisesi	55	57,9	39	70,9	94	62,7
Diğer	2	2,1	1	1,8	3	2,0
<u>Uzun Süre Yaşadığı Yer</u>						
Köy	14	14,7	6	10,9	20	13,3
İlçe	21	22,1	22	40,0	43	28,7
Şehir	24	25,3	10	18,2	34	22,7
Büyük Şehir	36	37,9	17	30,9	53	35,3
TOPLAM	95	63,3	55	36,7	150	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere ankete katılan 150 öğrencinin 95’i (% 63,3) Ankara Üniversitesi öğrencisi, 55’i (% 36,7) Gazi Üniversitesi öğrencisi olup toplamda 150 kişi ankete katılmıştır. Ankete katılan öğrencilerin cinsiyetlerine bakıldığında % 66,7’si (N:100) kadın % 33,3’ü (N: 50) erkek öğrencidir. Öğrencilerin % 24’ü (N:36) 17-19, % 66,7’si (N:100) 20-22, % 9,3’ü (N:14) 23-25 yaş arasındadır.

Sınıflara göre incelediğinde öğrencilerin % 46’sı (N: 69) 1.sınıf (N:35 Ankara, N:34 Gazi), % 37,3’ü (N:56) 2.sınıf (N:35 Ankara, N:21 Gazi), % 16,7’si (N:25) 4.sınıftır. Gazi Üniversitesi’nde bölümün ikinci yılı olması dolayısıyla 3. ve 4. sınıfta okuyan öğrenci yoktur. Ankara Üniversitesi’nde ise ikinci sene hazırlık zorunluluğu getirildiği için 3.sınıfta okuyan öğrenci yoktur.

Öğrencilerin % 62,7’si (N:94) anadolu lisesi, % 31,3’ü (N:47) lise, % 4’ü (N:6) meslek lisesi mezunudur.

Öğrencilerin % 35,3’ü (N:53) uzun süre büyük şehirde, % 28,7’si (N:43) ilçede, % 22,7’si (N:34) **şehirde**, %13,3’ü (N:20) köyde yaşadığını söylemiştir.

Tablo 2 incelendiğinde anketi cevaplayan öğrencilerin % 49,3’ünün (N:74) üniversitelerinden memnun olduğu, % 11,3’ünün (N:17) ise memnun olmadığı görülmektedir. Ankara Üniversitesi’nde ise % 52,0 oranla 4.sınıf öğrencilerinin memnuniyet düzeylerinin diğer sınıflara göre daha yüksek olduğu, memnuniyet düzeyi en düşük olan sınıfın da % 34,3 oranla 2.sınıf olduğu görülmektedir.

Gazi Üniversitesi 1.sınıfta okuyan öğrencilerin % 67,6’sı üniversitelerinden memnun olduğunu söylemiş olup hayır cevabı veren öğrenci olmamıştır. 2.sınıfta okuyan öğrencilerin %52,4’ü bölümden memnun olduklarını, %9,5’i ise memnun olmadıklarını söylemişlerdir. Üniversite bazında değerlendirildiğinde; Gazi Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin % 61,8’i (N:34) bu soruya evet, % 3,6’sı (N:2) hayır cevabı vermiştir. Ankara Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin ise % 42,1’i (N:40) evet, % 15,8’i (N:15) hayır cevabı vermiştir. Bu sonuçlara göre Gazi Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin üniversitelerinden memnuniyet düzeyleri Ankara Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerden daha yüksektir.(Ki-kare, P:0,020) Öğrencilerin üniversitelerinden memnun olma düzeylerinin 1.sınıfta daha yüksek olduğu, 2.sınıfta azaldığı saptanmıştır. Ancak; Ankara Üniversitesi 4.sınıf öğrencilerinin memnuniyet düzeylerinin 1. ve 2.sınıfa göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin mezun olma düzeyine gelmiş olmalarının böyle bir sonuca götürdüğü söylenebilir.

Tablo2. Öğrencilerin Üniversitelerinden Memnuniyet Durumu

Okuduğunuz Üniversite	Sınıfınız		N	%
Ankara Üniversitesi	1	Evet	15	42,9
		Hayır	5	14,3
		Kısmen	15	42,9
		Toplam	35	100,0
Ankara Üniversitesi	2	Evet	12	34,3
		Hayır	8	22,9
		Kısmen	15	42,9
		Toplam	35	100,0
Ankara Üniversitesi	4	Evet	13	52,0
		Hayır	2	8,0
		Kısmen	10	40,0
		Toplam	25	100,0
Ankara Üniversitesi	TOPLAM	Evet	40	42,1
		Hayır	15	15,8
		Kısmen	40	42,1
		Toplam	95	100,0
Gazi Üniversitesi	1	Evet	23	67,6
		Kısmen	11	32,4
		Toplam	34	100,0
		Gazi Üniversitesi	2	Evet
Hayır	2			9,5
Kısmen	8			38,1
Toplam	21			100,0
Gazi Üniversitesi	TOPLAM	Evet	34	61,8
		Hayır	2	3,6
		Kısmen	19	34,5
		Toplam	55	100,0
TOPLAM		Evet	74	49,3
		Hayır	17	11,3
		Kısmen	59	39,3

Tablo3. Öğrencilerin Bölümlerinden Memnuniyet Durumu

Okuduğunuz Üniversite	Sınıfınız		N	%
Ankara Üniversitesi	1	Evet	19	54,3
		Hayır	3	8,6
		Kısmen	13	37,1
		Toplam	35	100,0
	2	Evet	12	34,3
		Hayır	4	11,4
		Kısmen	19	54,3
		Toplam	35	100,0
	4	Evet	14	56,0
		Hayır	1	4,0
Kısmen		10	40,0	
Toplam		25	100,0	
TOPLAM	Evet	45	47,4	
	Hayır	8	8,4	
	Kısmen	42	44,2	
	Toplam	95	100,0	
Gazi Üniversitesi	1	Evet	21	61,8
		Kısmen	13	38,2
		Toplam	34	100,0
	2	Evet	9	42,9
		Hayır	3	14,3
		Kısmen	9	42,9
	TOPLAM	Evet	30	54,5
		Hayır	3	5,5
		Kısmen	22	40,0
TOPLAM	Evet	75	50,0	
	Hayır	11	7,3	
	Kısmen	64	42,7	

Tablo 3' de anketi cevaplayan öğrencilerin % 50,0'sinin (N:75) bölümlerinden memnun olduğu, % 7,3'ünün (N:11) ise memnun olmadığı görülmektedir. Ankara Üniversitesi 4.sınıf okuyan öğrencilerin % 56,0 oranla memnuniyet düzeylerinin diğer sınıflara göre daha yüksek olduğu, memnuniyet düzeyi en düşük olan sınıfın ise % 34,3 oranla 2.sınıf olduğu görülmektedir. Ankara Üniversitesi 1.sınıf okuyan öğrencilerin ise % 54,3'ü bu soruya evet, % 8,6'sı hayır cevabı vermiştir. Gazi Üniversitesi 1.sınıf öğrencilerinin % 61,8'i bölümden memnun olduklarını söylemiş, bu soruya hayır cevabı veren öğrenci olmamıştır. 2.sınıf öğrencilerinin % 42,9'u memnun olduğunu, % 14,3'ü ise memnun olmadığını söylemiştir. Bu sonuçlara göre Gazi Üniversitesi 1.sınıf okuyan öğrencilerin bölümden memnuniyet düzeyi 2.sınıftakilere oranla daha yüksektir. Üniversite bazında değerlendirdiğimizde; Gazi Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin % 54,5'i (N:30) evet, % 5,5'i (N:3) hayır cevabı vermiştir.

Ankara Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin ise % 47,4'ü (N:45) evet, % 8,4'ü (N:8) hayır cevabı vermiştir. Tabloya göre Gazi Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin bölümden memnuniyet düzeyleri Ankara Üniversitesi'ndeki öğrencilerden daha yüksektir; fakat bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. (Ki-kare, P:0,631)

Tablo 4. Bölümü Tercih Sırası

Okuduğunuz Üniversite	Sınıfınız	Tercih Sırası	N	%
Ankara Üniversitesi	1	İlk üç	14	40,0
		4-6	8	22,9
		7-10	6	17,1
		10 üzeri	7	20,0
		Toplam	35	100,0
	2	İlk üç	12	34,3
		4-6	5	14,3
		7-10	8	22,9
		10 üzeri	10	28,6
		Toplam	35	100,0
	4	İlk üç	14	56,0
		4-6	1	4,0
7-10		3	12,0	
10 üzeri		7	28,0	
Toplam		25	100,0	
Gazi Üniversitesi	1	İlk üç	8	23,5
		4-6	8	23,5
		7-10	9	26,5
		10 üzeri	9	26,5
		Toplam	34	100,0
	2	İlk üç	6	28,6
		4-6	8	38,1
		7-10	5	23,8
		10 üzeri	2	9,5
		Toplam	21	100,0

Tablo 4 incelendiğinde Ankara Üniversitesi öğrencilerinin çoğunluğunun (1.sınıf % 40, 2.sınıf % 34,3 4.sınıf % 56,0) bölümü ilk üç sırada tercih ettikleri görülmektedir. Gazi Üniversitesi öğrencilerinin ise tercih dağılımları sınıflara göre farklılık göstermektedir. 2.sınıfta okuyan öğrencilerin %38,1'i tercih sıralamalarını 4-6 arasında yapmalarına karşın 1.sınıf öğrencilerinin % 53'ü tercih sıralamasını 7 ve üzerinde yapmışlardır. Bir başka deyişle Ankara Üniversitesi öğrencilerinin bölüm tercihleri Gazi Üniversitesi öğrencilerine göre daha önceliklidir. Fakat bu fark istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. (Ki-kare, P:0,054)

Tablo 5. Öğrencilerin Bölümlerini Değiştirme İsteği

Okuduğunuz Üniversite	Sınıfınız		N	%
Ankara Üniversitesi	1	Evet	2	5,7
		Hayır	24	68,6
		Kısmen	9	25,7
		Toplam	35	100,0
	2	Evet	1	2,9
		Hayır	20	57,1
		Kısmen	14	40,0
		Toplam	35	100,0
	4	Evet	3	12,0
		Hayır	18	72,0
		Kısmen	4	16,0
		Toplam	25	100,0
Gazi Üniversitesi	1	Evet	1	2,9
		Hayır	24	70,6
		Kısmen	9	26,5
		Toplam	34	100,0
	2	Evet	2	9,5
		Hayır	13	61,9
		Kısmen	6	28,6
		Toplam	21	100,0
TOPLAM	Evet	9	6,0	
	Hayır	99	66,0	
	Kısmen	42	28,0	

Tablo 5’de görüldüğü üzere öğrencilerin % 66,0’sının (N:99) **bölümlerini** değiştirmek istemediği, bölümünü değiştirmek isteyen **öğrencilerin oranının** ise % 6,0 (N:9) olduğu saptanmıştır. Ankara Üniversitesi 1.sınıf öğrencilerinin % 68,6’sı, **2.sınıf öğrencilerinin** % 57,1’i, 4.sınıf öğrencilerinin % 72,0’si bölümlerini değiştirmek istemediklerini belirtmişlerdir. Gazi Üniversitesi 1.sınıf öğrencilerin % 70,6’sı, **2.sınıf öğrencilerinin** % 61,9’u bölümlerini değiştirmek istemediklerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre öğrencilerin çoğunluğunun (%66) bölümü değiştirme isteği olmadığı saptanmıştır.

Tablo 6: Öğrencilerin Bölümü Tercih Nedenleri

BÖLÜMÜ TERCİH NEDENİ	ÜNİVERSİTE	N	\bar{X}	SS	t	P
Mezun olunca iş bulma kolaylığı	Ankara Ü.	95	4,44	0,71	-3,81	0,000*
	Gazi Ü.	55	4,83	0,37	-4,85	0,000*
Alanın toplumsal saygınlığı	Ankara Ü.	95	4,22	0,73	-1,92	0,056
	Gazi Ü.	55	4,45	0,68	-1,95	0,053
Üniversiteye yerleşememe korkusu	Ankara Ü.	95	3,41	1,18	0,59	0,553
	Gazi Ü.	55	3,29	1,19	0,59	0,554

Bu alanı sevme	Ankara Ü.	95	4,11	0,76	-,364	0,717
	Gazi Ü.	55	4,16	0,78	-,361	0,718
Arkadaş-Aile önerisi	Ankara Ü.	95	3,35	0,99	-,703	0,483
	Gazi Ü.	55	3,47	0,89	-,723	0,471
Bu alandaki kariyer fırsatları ilgimi çekiyor	Ankara Ü.	95	4,16	0,84	-2,31	0,022*
	Gazi Ü.	55	4,47	0,63	-2,49	0,014*
Bu bölümün topluma hizmet ve fayda açısından önemli olduğunu düşünüyorum	Ankara Ü.	95	4,26	0,71	-,72	0,471
	Gazi Ü.	55	4,34	0,58	-,76	0,447
Yeteneklerimin ve becerilerimin bu bölüme yatkın olduğunu düşünüyorum	Ankara Ü.	95	4,13	0,82	-,06	0,949
	Gazi Ü.	55	4,14	0,75	-,06	0,948

Tablo 6’da öğrencilerin bölümü tercih nedenleri okudukları okullara göre t testi ile analiz edilmiştir. Tabloda görüldüğü üzere öğrencilerin bölümü tercih nedenlerinin en başında mezun olunca iş bulma kolaylığı gelmektedir. Söz konusu tercih nedeni iki üniversite arasında anlamlı bir fark göstermektedir. ($p < 0,05$) Sonuçlara göre Gazi Üniversitesi öğrencileri bu nedeni ($X = 4,83$) çok önemli olarak derecelendirirken, Ankara Üniversitesi öğrencileri ($X = 4,44$) önemli olarak derecelendirmişlerdir.

“Bu alandaki kariyer fırsatları ilgimi çekiyor” ifadesinin öğrencilerin tercih nedenlerindeki önem derecesinde Ankara Üniversitesi öğrencileri ile Gazi Üniversitesi öğrencileri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. ($p < 0,05$). Bu fark Ankara Üniversitesi öğrencilerinde ($X = 4,16$) ile önemli derecede iken Gazi Üniversitesi öğrencilerinde ($X = 4,47$) ile çok önemli derecededir. Gazi Üniversitesi öğrencileri bu yargıya, Ankara Üniversitesi öğrencilerine göre daha fazla önem vermişlerdir.

“Alanın toplumsal saygınlığı” ifadesini Ankara Üniversitesi öğrencileri ($X = 4,22$) ortalama ile Gazi Üniversitesi öğrencileri ($X = 4,45$) ortalama ile önemli derecede tercih nedeni olarak derecelendirmişlerdir.

“Bu alanı sevme” ifadesini Ankara Üniversitesi öğrencileri ($X = 4,11$) ortalama ile Gazi Üniversitesi öğrencileri ($X = 4,16$) ortalama ile önemli derecede tercih nedeni olarak derecelendirmişlerdir.

“Bu bölümün topluma hizmet ve fayda açısından önemli olduğunu düşünüyorum” ifadesini Ankara Üniversitesi öğrencileri ($X = 4,26$) ortalama ile Gazi Üniversitesi öğrencileri ($X = 4,34$) ortalama ile önemli derecede tercih nedeni olarak derecelendirmişlerdir.

“Yeteneklerimin ve becerilerimin bu bölüme yatkın olduğunu düşünüyorum”

ifadesini Ankara Üniversitesi öğrencileri ($X = 4,13$) ortalama ile Gazi Üniversitesi öğrencileri ($X=4,14$) ortalama ile önemli derecede tercih nedeni olarak derecelendirmişlerdir.

Öğrenciler “Üniversiteye yerleşme korkusu ile aile ve arkadaş önerisi” ifadelerini ne önemli ne önemsiz tercih nedeni olarak derecelendirmiş olup; “Üniversiteye yerleşme korkusu” ifadesinin ortalaması Ankara Üniversitesi’nde 3,41, Gazi Üniversitesi’nde 3,29’dur. “Aile ve arkadaş önerisi” ifadesinin ortalaması ise Ankara Üniversitesi’nde 3,35, Gazi Üniversitesi’nde 3,47’dir.

Tablo 7. Üniversitelere Göre Beklenti-Motivasyon Karşılaştırması

Ankara Ü.	Sınıf	n	$X \pm S$	F	P	SONUÇ
Beklenti	1	35	78,91 \pm 6,16	0,506	,605	P > 0,05 Önemsiz
	2	35	77,37 \pm 10,53			
	4	25	76,88 \pm 7,63			
	Top.	95	77,81 \pm 8,33			
Motivasyon	1	35	73,11 \pm 9,13	2,073	,132	P > 0,05 Önemsiz
	2	35	68,34 \pm 11,35			
	4	25	68,40 \pm 12,63			
	Top.	95	70,11 \pm 11,08			
Gazi Ü.						
Beklenti	1	34	80,11 \pm 5,49	2,55	,116	P > 0,05 Önemsiz
	2	21	77,61 \pm 5,84			
	Top.	55	79,16 \pm 5,70			
Motivasyon	1	34	73,58 \pm 8,89	4,83	,032	*P < 0,05 Önemli
	2	21	67,47 \pm 11,63			
	Top.	55	71,25 \pm 10,36			

Tablo 7’de öğrencilerin beklenti ve motivasyon ortalamaları üniversitelerine ve sınıflarına göre incelenmiştir. Tabloda görüldüğü üzere Ankara Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin beklenti ortalaması 77,81, motivasyon ortalaması 70,11 olup; 1.sınıfta okuyan öğrencilerin beklenti ortalaması 78,91, motivasyon ortalaması 73,11’dir. 2.sınıfta okuyan öğrencilerin beklenti ortalaması 77,37, motivasyon ortalaması 68,34’ dür. 4.sınıf öğrencilerinin beklenti ortalaması 76,88, motivasyon ortalaması 68,40’tır. Bu sonuçlara göre Ankara Üniversitesi öğrencilerinin beklenti ve motivasyon ortalamaları üst sınıflara geçildikçe düşmektedir; fakat tabloda görüldüğü üzere fark istatistiksel olarak anlamlı değildir. ($P > 0,05$)

Gazi Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin beklenti ortalaması 79,16, motivasyon ortalaması 71,25 olup; 1.sınıfta okuyan öğrencilerin beklenti ortalaması 80,11, motivasyon ortalaması 73,58’dir. 2.sınıfta okuyan öğrencilerin beklenti ortalaması 77,61, motivasyon ortalaması 67,47’dir.

Bu sonuçlara göre Gazi Üniversitesi öğrencilerinin beklenti ve motivasyon ortalamaları üst sınıflara geçildikçe düşmektedir; fakat tabloda görüldüğü üzere motivasyon ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı ($P = 0,03$) çıkmış olup; beklenti ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. ($P = 0,11$)

Tablo 7’deki sonuçlara göre Gazi Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin beklenti ve motivasyon ortalamaları Ankara Üniversitesi’nde okuyan öğrencilerin beklenti ve motivasyon ortalamalarından yüksektir; fakat bu fark tabloda görüldüğü üzere istatistiksel olarak anlamlı değildir. ($P > 0,05$)

Tablo 8. Bölüm Memnuniyeti- Beklenti ve Motivasyon Karşılaştırması

Ankara Ü.		n	X ± S	F	P	SONUÇ
Beklenti	Evet	45	79,26 ± 7,04	2,969	,056	P > 0,05 Önemsiz
	Hayır	8	71,75 ± 7,86			
	Kısmen	42	77,40 ± 9,27			
Motivasyon	Evet	45	75,20 ± 8,27	11,843	,000	*P < 0,05 Önemli
	Hayır	8	61,50 ± 10,15			
	Kısmen	42	66,30 ± 11,53			
Gazi Ü.						
Beklenti	Evet	30	80,00 ± 6,02	0,820	,446	P > 0,05 Önemsiz
	Hayır	3	76,66 ± 1,15			
	Kısmen	22	78,36 ± 5,56			
Motivasyon	Evet	30	75,50 ± 8,04	8,259	,001	*P < 0,05 Önemli
	Hayır	3	58,33 ± 11,52			
	Kısmen	22	67,22 ± 10,95			

Tablo 8’de öğrencilerin bölümden memnuniyet durumlarına göre beklenti ve motivasyon ortalamaları karşılaştırılmıştır. Bu tabloya göre; Ankara Üniversitesi’nde okuyan ve bölümden memnun olduğunu söyleyen öğrencilerin beklenti ortalaması 79,26, memnun olmadığını söyleyen öğrencilerin beklenti ortalaması 71,75’dir. Tabloda görüldüğü üzere memnuniyet durumu ile beklenti arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($P = 0,56$). Öğrencilerin memnuniyet durumu ile motivasyonları arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P = 0,00$). Sonuçlar incelendiğinde Ankara Üniversitesi’nde okuyan ve bölümden memnun olduğunu söyleyen öğrencilerin motivasyon ortalaması 75,20 iken memnun olmadığını söyleyen öğrencilerin motivasyon ortalaması daha düşüktür. ($X = 61,50$).

Gazi Üniversitesi’nde okuyan ve bölümden memnun olduğunu söyleyen öğrencilerin beklenti ortalaması 80,00, memnun olmadığını söyleyen öğrencilerin beklenti ortalaması 76,66’dır. Tabloda görüldüğü üzere memnuniyet durumu ile beklenti arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır

($P= 0,44$). Öğrencilerin memnuniyet durumu ile motivasyonları arasında ise anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($P= 0,00$). Sonuçlar incelendiğinde Gazi Üniversitesi'nde okuyan ve bölümden memnun olduğunu söyleyen öğrencilerin motivasyon ortalaması 75,50 iken memnun olmadığını söyleyen öğrencilerin motivasyon ortalaması daha düşüktür. ($X= 58,33$).

Bu sonuçlara göre okudukları bölümden memnun olan öğrencilerin beklenti ve motivasyonları yüksek olup; bölümden memnuniyet durumu ile öğrencilerin motivasyonları arasında istatistiksel olarak ilişki bulunmuştur ($P= 0,00$). Tablo 8'de de görüldüğü üzere bölümden memnun olan öğrencilerin motivasyonları memnun olmayanlara göre daha yüksektir.

Beklenti İle Motivasyon İlişkisi

Ankara Üniversitesi öğrencilerinin beklentileri ve motivasyonları arasında %44 lük korelasyon hesaplanmış olup; Gazi Üniversitesi'nde bu korelasyon % 67'dir. Tablo 7'de de görüldüğü üzere öğrencilerin beklentileri motivasyonlarından daha yüksektir.

Ankara Üniversitesi; y Beklenti = $+0,595 \times$ Motivasyon

Gazi Üniversitesi; y Beklenti = $+ 1,218 \times$ Motivasyon

Beklenti ve motivasyon arasındaki ilişkiye baktığımızda; Ankara Üniversitesi öğrencilerinin beklentilerinde bir birimlik artış motivasyonlarında 0,595 oranında; Gazi Üniversitesi öğrencilerinin beklentilerinde bir birimlik artış motivasyonlarında 1,218 oranında artış sağlamaktadır.

VII. TARTIŞMA VE SONUÇ

Gazi Üniversitesi Sağlık Kurumları İşlemciliği bölümü ve Ankara Üniversitesi Sağlık Kurumları Yöneticiliği bölümünde lisans eğitimini sürdürmekte olan öğrencilerin bölümü seçme nedenlerini, beklenti ile motivasyon düzeylerini belirlemek ve bölümde okuyor olmaktan olan memnuniyetlerini saptamak amacıyla yapılan çalışma sonucunda; yaşları genelde 20-22 arasında, çoğunluğu Anadolu Lisesi mezunu olan ve üçte ikisini kadınların oluşturduğu bir öğrenci profili karşımıza çıkmaktadır. Anketi cevaplayan öğrencilerin yaklaşık olarak yarısının okudukları üniversiteden ve bölümden memnun oldukları saptanmıştır. Ankara Üniversitesi öğrencilerinin çoğunluğu bölümü ilk üç sırada tercih etmiştir. Gazi Üniversitesi öğrencilerinin çoğunluğu ise bölümü 7. ve sonraki tercihlerine yazmıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu bölümünü değiştirmek istememektedir.

	HİPOTEZLER	KABUL	RED
H1	Öğrencilerin bölümü tercih nedenleri okudukları üniversiteye göre farklılık göstermektedir.		
H2	Öğrenciler Sağlık Yönetimi ve İşletmeciliği alanını yüksek beklentilerle seçmektedir.		
H3	Öğrencilerin beklenti ve motivasyon düzeyleri üst sınıflara geçildikçe düşmektedir.		
H4	Öğrencilerin beklenti ve motivasyon düzeyleri okudukları üniversiteye göre farklılık göstermektedir.		
H5	Beklenti ile motivasyon arasında pozitif yönlü bir ilişki olup; beklenti düzeyleri yüksek olan öğrencilerin motivasyon düzeyleri de yüksektir.		
H6	Bölümden memnun olan öğrencilerin beklenti ve motivasyon düzeyleri yüksektir.		

Öğrencilerin bölümü tercih nedenleri incelendiğinde, iş bulma kolaylığı beklentisi (algısı) oluşturması ilk sırada gelmektedir. Alanın toplumsal saygınlığı, bölümün topluma hizmet ve fayda açısından önemli olduğu düşüncesi ve kariyer fırsatları öğrenciler için önemli tercih nedenleri iken arkadaş-aile önerisinin ve üniversiteye yerleşememe korkusunun az sayıda öğrencinin tercih nedeni olduğu anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin beklenti düzeyleri incelendiğinde, beklenti düzeylerinin yüksek olduğu belirlenmiştir. Sağlık Yönetimi ve işletmeciliği alanının ülkemizde hızla gelişmeye başlaması, amaçları, işlevleri, bu alandan mezun olunca alınacak unvanlar gibi sebeplerden dolayı öğrencilerin bu alanı yüksek beklentilerle seçtiği düşünülmektedir.

Öğrencilerin beklenti ve motivasyon düzeyleri ile okudukları üniversite ve sınıflar arasındaki ilişkiye baktığımızda, Ankara Üniversitesi öğrencilerinin beklenti ve motivasyon ortalamaları üst sınıflara geçildikçe düşmektedir; fakat fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Gazi Üniversitesi öğrencilerinin beklenti ve motivasyon ortalamaları üst sınıflara geçildikçe düşmektedir; motivasyon ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı ($P = 0,03$) çıkmış olup; beklenti ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. ($P = 0,11$) Ayrıca; Gazi Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerin beklenti ve motivasyon ortalamaları Ankara Üniversitesi'nde okuyan öğrencilerinkinden yüksektir; fakat fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Beklenti ile motivasyon düzeyi ilişkisini değerlendirmemiz sonucunda aralarında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Ankara Üniversitesi öğrencilerinin beklentileri ve motivasyonları arasında %44 lük korelasyon hesaplanmış olup; Gazi Üniversitesi'nde bu korelasyon % 67'dir ve öğrencilerin beklentileri motivasyonlarından daha yüksektir.

Bölümden memnun olan öğrencilerin beklenti ve motivasyon düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında anlamlı bir fark bulunmuş olup, bu sonuca göre: "Bölümden memnun olan öğrencilerin beklenti ve motivasyon düzeyleri yüksektir." Hipotezimiz kabul edilmiştir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar literatürde yer alan benzer araştırmaları destekler niteliktedir.

VIII. ÖNERİLER

Bu çalışmadan elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki önerileri yapmak mümkündür.

- 1- Öğrencilerin motivasyonlarının sınıf düzeyi yükseldikçe azaldığı tespit edilmiş olup, nedenleri yeni araştırmalarla incelenebilir.
- 2- Öğrencilerin alandan, bölümün ve üniversitenin fiziki şartlarından, bölüm yönetiminden, öğretim görevlerinden beklentilerinin neler olduğu incelenebilir.
- 3- Öğrencilerin üniversiteyi-bölümü tercih nedenlerinin ve beklentilerinin üniversitenin-bölümün amaçlarına uygun olup olmadığına yönelik çalışmalar yapılabilir.
- 4- Öğrencilerin beklentileri ve motivasyonları ile akademik başarıları arasındaki ilişkiler incelenebilir.
- 5- Öğrenciler için motivasyon araçları ve bu araçların önceliklerini belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

ACAT, M.Bahaddin., DEMİRAL Seyfettin. (2002). "Türkiye'de Yabancı Dil Öğreniminde Motivasyon Kaynakları ve Sorunları" [Bildiri]. 2000'li Yıllarda I. Öğrenme ve Öğretme Sempozyum Bildirileri, Mayıs 2002, (ss. 322-329). İstanbul.

DURSUN, S., AYTAÇ, S. (2012). "Üniversite Öğrencilerinin İşgücü Piyasasına Yönelik Beklentileri ve İş Deneyimleri İle Umutsuzluk ve Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt.10, S.1, ss. 373-388.

EREN, Erol. (1989). Yönetim Psikolojisi, İstanbul, 3.Baskı (ss. 388-398).

- ERTEK, Gürdal (2012). “Üniversite öğrencileri için motivasyon yöntemleri”, Sürüm 1.2.İstanbul:17, (erişim adresi: http://research.sabanciuniv.edu/20991/1/univmotiv_gurdal_v02_son.pdf), (erişim tarihi: 30 Kasım 2014).
- KORUKOĞLU, Ayşen. (2003). “Üniversite Öğrencilerinin Eğitimden Beklentileri: Ege Üniversitesi İ.İ.B.F. Örneği”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt.8, S.1, ss. 79-89.
- ÖNEREN, Melahat. (2013). “Örgütlerde Motivasyon” Yönetim ve Organizasyon, (Ed. İsmail Bakan, Mustafa Paksoy), Elma basım Lisans yayıncılık, 1. Baskı. İstanbul. (ss. 253-278)
- ÖZER, Gözde. (2009). Öz-Belirleme Kuramı Çerçevesinde İhtiyaç Doyumu İçsel Güdülenme ve Bağlanma Stilllerinin Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluşlarına Etkileri, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZTÜRK, Cansu. (2013). Yükseköğretim Düzeyindeki Büro Yönetimi Programlarının Öğrenci Beklentileri Açısından Değerlendirilmesi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZTÜRK, Zekai., DÜNDAR, Hakan. (2003). “Örgütsel Motivasyon Ve Kamu Çalışanlarını Motive Eden Faktörler”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, cilt.4, S.2, ss. 57-67.
- PAZARLIOĞLU, M. Vedat., EMEÇ, Hamdi ve ERDOĞAN, Sibel.(1999). “Dokuz Eylül Üniversitesi Öğrencilerinin Yüksek Öğretim Beklenti Değişkenlerinin Faktör Analizi İle İncelenmesi”. D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, cilt. 14, S.2, ss. 97-109.
- SABUNCUOĞLU, Zeyyat., VERGİLİEL, TÜZ, Melek. (2005). Örgütsel Psikoloji, Alfa Aktüel Basım Yay. Dağ. Ltd. Şti., Furkan Ofset, Bursa.
- ŞAHİN, İdris, ZORALOĞLU, Yunus Remzi ve ŞAHİN FIRAT, Necla. (2011). “Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Amaçları, Eğitsel Hedefleri, Üniversite Öğreniminden Beklentileri Ve Memnuniyet Durumları”. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi [Educational Administration: Theory and Practice], cilt. 17, S. 3, ss. 429-452.
- ŞENER, Emine., ERDEM Ramazan., AKÇAKANAT, Tahsin. (2010) “Türkiye’de Lisans Düzeyinde Sağlık Yöneticisi Yetiştiren Kurumların Akademik Ve Eğitsel Profili”. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, cilt. 13, S. 1.
- TAŞDEMİR, Sevgi. (2013). Motivasyon Kavramına Genel Bir Bakış, Motivasyon Araçları ve Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Ölçeğinde Bir Model Önerisi, İdari Uzmanlık Tezi, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Ankara, ss. 23-50.
- ULUSOY, Hatice., TOSUN, Nurperihan, AYDIN, J. Canberk. (2013). “Türkiye’de Sağlık Yönetimi Alanında Lisans Eğitimini Sürdürmekte Olan Öğrencilerin Genel Profilinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma”. [Bildiri]. 7.Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi Bildirileri, 27-29 Eylül, Konya, HSP (2014), cilt. 1 S.2, ss. 10-22.
- YÜKSEKÖĞRETİM KURULU.(2014). “Öğrenci Seçme Ve Yerleştirme Sistemi (Ösys) Yükseköğretim Programları Ve Kontenjanları Kılavuzu” (erişim adresi: <http://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2014/OSYS/Tercih/2014-OSYSKONTKILAVUZU14072014.pdf>), (erişim tarihi: 30 Kasım 2014). ss. 14-319.
- ZEYTİNOĞLU, Emin. (2012). “Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Motivasyonu Ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma: Dumlupınar Üniversitesi Örneği.” Muhasebe ve Finansman Dergisi, ss. 103-116.

GELİR VERGİSİ KANUNU ÇERÇEVESİNDE DEĞER ARTIŞ KAZANCI VERGİLEMESİ

Betül ALTAY TOPCU¹
Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL²

Atıf/©: *Altay Topcu, Betül, Sangül Sümerli, Sevgi, (2015). Gelir Vergisi Kanunu Çerçevesinde Değer Artış Kazancı Vergilemesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 95-110*

Özet: *Gelir Vergisi Kanunu'nun (GVK) 80. Maddesinde, gelire giren diğer kazanç ve iratlar başlığı altında birinci sırada yer alan değer artışı kazançları, GVK'nın mükerrer 80. maddesinde altı alt bent halinde sayılmıştır. Bu altı bentte sayılan mal ve hakların elden çıkarılmasından doğan kazanç ve iratlar değer artışı kazancı olarak vergilendirilmektedir.*

Bu çalışmada bu mal ve hakların neler olduğu ve elden çıkarılmasından doğan kazançların nasıl vergilendirileceği, tam ve dar mükellefiyette değer artış kazancının beyanı ilgili kanunda yer alan son değişiklikler dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışmada ayrıca, değer artış kazançları kapsamında mükellefin yararlanmış olduğu istisna tutarlarının tespiti ve devlete ödemesi gereken vergi tutarı hakkındaki yasal düzenlemeler üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Değer Artış Kazançları, Değer Artış Kazançlarının Vergilendirilmesi.*

Makale Geliş Tarihi: 28.03.2014/ Makale Kabul Tarihi: 22. 01. 2015

1 Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Kayseri Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Programı, e-posta: batopcu@erciyes.edu.tr

2Okutman Dr., Erciyes Üniversitesi, Kayseri Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Dış Ticaret Programı e-posta: ssumerli@erciyes.edu.tr

Taxation of Value Increment Gains in Income Tax Law Framework

Citation/©: *Altay Topcu, Betül, Sarigül Sümerli, Sevgi, (2015). Taxation of Value Increment Gains in Income Tax Law Framework, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 95-110*

Abstract: *According to the 80 dam of The Forced Income Tax Law, under the headings of other incomes and rentes in the first line; increment values are given in six sub items in the repeated 80th dam of the Forced Income Tax Law. Incomes and rentes coming from selling out goods and rights given in these six items will not be taxed as increment value.*

In this study, what these goods and rights are, how will the revenues coming from selling out be taxed and declaring increment value in narrow and perfect obligation were discussed taking the recent changes in the related act into consideration. Legal regulations to the tax amount which the taxpayer should pay to the state and determining the deregation amount from which the taxpayer benefitted within the increment value were additionally highlighted in this study.

Keywords: *Value Increment Gains, Taxation of Value Increment Gains.*

I. GİRİŞ

Değer artış kazançları, GVK'nın mükerrer 80. Maddesinde belirtilen mal ve hakların elden çıkarılmasından doğan kazançlardır. Söz konusu mal ve hakların alış değeri ile satış değeri arasında farklılık varsa bu fark kazanç olarak kabul edilir ve gelir vergisine tabi tutulur. Ödenmesi gereken gelir vergisi miktarı hesaplanırken, elde edilen mal ve hakların alış bedeli, alış ve satış işlemi arasında gerçekleşen enflasyon oranıyla çarpılır ve bu enflasyon etkisinden arındırılmış alış bedeli ile satış bedeli arasındaki fark değer artış kazancını oluşturur. Elde edilen tutardan, söz konusu mal ve hakların satıldığı yıldaki istisna tutarı düşülerek bu tutar üzerinden vergi alınır.

GVK'nın ilgili maddesinde söz konusu mal ve hakların alım-satımı sırasında vergilendirme ile ilgili hak ve sorumlulukların değerlendirilmesi açısından öncelikle dikkat edilmesi gereken husus, bu mal ve hakların elde edilme tarihi ve bir bedel karşılığı elde edilip edilmediğidir. Bir bedel karşılığı edinilen (ivazlı) mal ve hakların iktisap tarihinden başlayarak beş yıl içinde elden

çıkarılmasından doğan kazançlar değer artışı kazancı olarak gelir vergisine tabi olacaktır. Miras kalan veya bağış yoluyla (ivazsız) veya ivazlı olsa dahi beş yıl geçtikten sonra elden çıkarılan mal ve haklar değer artış vergisine tabi olmayacaktır.

II. DEĞER ARTIŞ KAZANCI

Değer artış kazancının söz konusu olabilmesi için öncelikle elden çıkarılan mal veya hakkın kanunda belirtilmiş olması gerekir. Diğer bir şart ise, elden çıkarılan mal veya hakkın muhakkak surette bir bedel karşılığı (ivazlı) edinilmiş olması gerekir. Bu şartlar çerçevesinde, gerçekleştirilen bir işlem neticesinde bir kazanç doğması halinde bu kazanç değer artış kazancı olarak vergilemeye tabi tutulacaktır (Güneş, 2013, 213).

GVK'nın mükerrer 80. maddesinde aşağıda yazılı mal ve hakların elden çıkarılmasından doğan kazançlar değer artışı kazançlarıdır. Bu kazançlar şunlardır:

- İvazsız olarak iktisap edilenler ile tam mükellef kurumlara ait olan ve iki yıldan fazla süreyle elde tutulan hisse senetleri hariç, menkul kıymetlerin veya diğer sermaye piyasası araçlarının elden çıkarılmasından sağlanan kazançlar.

Söz konusu düzenleme uyarınca; gerçek kişilerin iki yıldan uzun süre elinde tuttukları anonim şirket hisse senetlerine (hisse senetlerinin basılmış olması ya da yerine geçici ilmühaber çıkarılmaları şartıyla) ilişkin kazançlar değer artış kazancı olarak sayılmayacak ve vergilendirilmeyecektir (GVK'nın geçici 67. maddesi hükümleri uyarınca ise, tam mükellef kurumlara ait olup, İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında işlem gören ve bir yıldan fazla süreyle elde tutulan hisse senetlerinin elden çıkarılmasından elde edilen gelirler değer artış vergisine tabi değildir).

- Kanununun 70. maddesinin birinci fıkrasının (5) numaralı bendinde yazılı hakların (ihtira beratları hariç)³ elden çıkarılmasından doğan kazançlar.
- Telif haklarının ve ihtira beratlarının müellifleri, mucitleri ve bunların kanunî mirasçıları dışında kalan kişiler tarafından elden çıkarılmasından doğan kazançlar.

³ Arama, işletme ve imtiyaz hakları ve ruhsatları, ihtira beratı (İhtira beratının mucitleri veya kanunî mirasçıları tarafından kiralanmasından doğan kazançlar, serbest meslek kazancıdır), alameti farika, marka, ticaret unvanı, her türlü teknik resim, desen, model, plan ile sinema ve televizyon filmleri, ses ve görüntü bantları, sanayi ve ticaret ve bilim alanlarında elde edilmiş bir tecrübeye ait bilgilerle gizli bir formül veya bir imalat usulü üzerindeki kullanma hakkı veya kullanma imtiyazı gibi haklar (Bu hakların kullanılması için gerekli malzeme ve teçhizat bedelleri de gayrimenkul sermaye iradı sayılır).

Telif hakları ile ihtira beratlarının müellifleri, mucitleri veya kanuni mirasçıları tarafından elden çıkarılması sonucu doğan kazanç, serbest meslek kazancı olarak vergilendirilir. Örneğin; ses sanatçısı Levent Yüksel, sözleri kendisine ait “zalim” şarkısını bir konserde icra etmiş olup, 120.000 TL’lik gelir elde etmiştir. Sanatçı, sözleri kendisine ait olan eserini temsil ve icra ettiğinden dolayı, 120.000 TL’lik gelirin telif hakları kapsamında vergiden istisna edilmesi gerekeceğinden yıllık gelir vergisi beyannamesi verilmemesi gerekir. Eğer sanatçı Nilüfer, sözleri ve bestesi Levent Yüksel’e ait “zalim” şarkısını Antalya’daki bir konserde icra etmiş ve bunun sonucunda 80.000 TL gelir elde etmiş olsaydı, sanatçının icra etmiş olduğu şarkının bestesi başka bir sanatçıya ait olduğu için telif hakları kapsamındaki istisnadan yararlanması mümkün olmayacaktır.

- Ortaklık haklarının veya hisselerinin elden çıkarılmasından doğan kazançlar.

Ortaklık hakkı veya hissesi, her türlü şahıs ve sermaye şirketlerinde, ortakların hisse senedine bağlanmamış payını ifade eder. Madde hükmünde bahsi geçen ortaklık hakları ve hisselerinden kasıt, ticari ortaklıklarda ortakların hisse senetleri ile belirlenmemiş paylarını ifade etmektedir. Bu kapsamda şirkete ait ortaklık hakkını temsil eden payların elden çıkarılmasından doğan kazançlar, GVK uygulamasında değer artışı kazancı olarak kabul edilmektedir.

- Faaliyeti durdurulan bir işletmenin kısmen veya tamamen elden çıkarılmasından doğan kazançlar.

Faaliyeti durdurulan bir işletme denince, ticari veya sınai faaliyette bulunan bir işletmenin tasfiye amacıyla faaliyetini sona erdirmesi anlaşılır. Bununla birlikte, faaliyeti durdurulan bir işletmenin VUK’da belirlenen esaslara göre değerlendirilmiş olan makine, demirbaş, mal stoku, gayrimenkul gibi varlıkları da mevcuttur. Herhangi bir nedenle (ölüm, iflas, tasfiye gibi) faaliyeti durdurulan işletmede yer alan bu varlıkların kısmen veya tamamen satılmasından doğan değer artış kazançları işletme satıldığı anda elde edilmiş sayılır.

- İktisap şekli ne olursa olsun (ivazsız olarak iktisap edilenler hariç) Kanununun 70. maddesinin birinci fıkrasının (1), (2), (4) ve (7) numaralı bentlerinde yazılı mal (gerçek usulde vergiye tâbi çiftçilerin ziraî istihsalde kullandıkları gayrimenkuller dâhil) ve hakların⁴, iktisap tarihinden başlayarak beş yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar (Kooperatiflerin ortaklarına bu sıfatları dolayısıyla tahsis ettikleri gayrimenkulleri tahsis tarihinde ortak tarafından satın alınmış sayılır).

⁴ Arazi, bina (döşeli olarak kiraya verilenlerde döşeme için alınan kira bedelleri dâhildir), maden suları, menba suları, madenler, taş ocakları, kum ve çakıl istihsal yerleri, tuğla ve kiremit harmanları, tuzlalar ve bunların mütemmim cüzileri ve teferruatı; voli mahalleri ve dalyanlar; gayrimenkullerin, ayrı olarak kiraya verilen mütemmim cüzileri ve teferruatı ile bilumum tesisatı demirbaş eşyası ve döşemeleri; gayrimenkul olarak tescil edilen haklar; gemi ve gemi payları (motorlu olup olmadıklarına ve tonilatolarına bakılmaz) ile bilumum motorlu tahmil ve tahliye vasıtaları.

Kanunun ilgili maddesinde zikredilen elden çıkarmadan maksat, yukarıda yazılı mal ve hakların satılması, bir bedel karşılığında devir ve temlik, trampa edilmesi, takası, kamulaştırılması, devletleştirilmesi, ticaret şirketlerine sermaye olarak konulmasıdır.

Ayrıca konuya ilişkin olarak 76 Seri No.lu Gelir Vergisi Sirkülerinin “5. Cins Tashihi Yapılan Gayrimenkuller ile Kat Karşılığı Olarak Müteahhit veya Konut Yapı Kooperatiflerinden Alınan Gayrimenkullerin Satılması Halinde İktisap Tarihinin Belirlenmesi” başlıklı bölümünde aşağıdaki açıklamalara yer verilmiştir:

Arazi vasfında iktisap edilen gayrimenkulün belediyelerce ifraz ve taksim işlemine tabi tutularak satılması halinde iktisap tarihi olarak arazinin iktisap edildiği tarih değil, belediyenin ifraz işlemi sonucu arsa vasfını kazanarak, cins tashihi yapıldığı tarihin esas alınması gerekir.

Örneğin; Bay A 11.03.2008 tarihinde satın aldığı arsayı, 12.01.2010 tarihinde kat karşılığı olarak müteahhide vererek almış olduğu daireler, 12.03.2012 tarihinde tapuya tescil edilmiştir. Kat karşılığı alınan daireler yeni bir iktisap olarak kabul edilecek ve değer artışı kazancının tespitinde dairelerin tapuya tescil edildiği 12.03.2012 tarihi esas alınacaktır. Tapu tescil işlemi olmasa dahi fiilen kullanıma bırakıldığı tarihin iktisap tarihi olarak kabul edilmesi gerekiyor.

Arsa olarak iktisap edilen gayrimenkul üzerine bina inşa edilmesi veya söz konusu gayrimenkulün kat karşılığı verilmesi sonucu alınan gayrimenkullerin tapuya tescili, cins tashihi sayılarak tapuya tescil tarihinin iktisap tarihi olarak kabul edilmesi gerekir.

Gayrimenkullerin ivazsız şekilde iktisap edilmesi değer artışı kazancının konusuna girmemektedir. Bu çerçevede ivazsız olarak iktisap edilen gayrimenkulün üzerine, sahibi tarafından inşa edilen veya kat karşılığı olarak alınan gayrimenkullerin, daha sonra elden çıkarılması halinde elde edilen gelir, değer artışı kazancı kapsamında değerlendirilmeyecektir.

A. Değer Artış Kazancının Vergilendirilmesi

5615 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, GVK’da bazı değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri de gayrimenkullerin elden çıkarılmasında elde edilen değer artış kazançları ile ilgilidir.

Bilindiği gibi, GVK'nın mükerrer 80. maddesinin birinci fıkrasının 6 numaralı bendinde yer alan gayrimenkullerin, iktisap şekli ne olursa olsun (ivazsız olarak elde edilenler hariç) iktisap tarihinden başlayarak dört yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar değer artış kazancı sayılmaktadır.

5615 Sayılı Kanununun 5. maddesi ile GVK'nın Mükerrer 80. Maddesinin birinci fıkrasının 6 numaralı bendinde yer alan “*dört yıl içinde*” ibaresi, “*beş yıl içinde*” olarak değiştirilmiş ve bu değişiklik 01.01.2007 tarihinden geçerli olmak üzere 04.04.2007 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İlgili kanundaki bu değişiklikten sonra ivazsız olarak elde edilmiş olanlar hariç, söz konusu Kanunun 6 numaralı bendinde yer alan mal ve hakların, iktisap tarihinden başlayarak beş yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar değer artış kazancı sayılacaktır. Ancak 5615 Sayılı Kanunla yapılan değişiklik 01.01.2007 tarihinden sonra iktisap edilen mal ve haklar için söz konusudur. Zira anılan Kanunun 11. maddesi ile GVK'ya eklenen geçici 71. Maddede 01.01.2007 tarihinden önce iktisap edilmiş olan mal ve hakların elden çıkarılmasından doğan kazançların vergilendirilmesinde dört yıllık sürenin esas alınacağı hükme bağlanmıştır.

Yukarıda bahse konu olan kanunların ilgili maddelerine göre, değer artış kazançlarının vergilendirilmesinde öncelikle dikkat edilmesi gereken hususlar, mal ve hakların iktisap şekli ve elden çıkarılma süresidir.

Mal ve Hakların İktisap Şekli

Mal ve hakların iktisap şekli açısından; söz konusu mal ve haklar bedelsiz (ivazsız) olarak edinilmişse, bu mal ve hakların elden çıkarılmasından doğan kazançlar değer artış kazancı olarak vergilendirilmeyecektir.

Örnek 1; Bay (A) 11.06.2013 tarihinde kendisine miras yoluyla intikal eden yazlık dairesini, 06.08.2013 tarihinde satmıştır. Satışa konu dairenin bedelsiz olarak (veraset yoluyla) intikal etmesi nedeniyle, Bay (A)'nın bu satıştan elde ettiği gelir, değer artış kazancı olarak vergilendirilmeyecektir. Eğer Bay (A) bu yazlık daireyi bedelli (ivazlı) olarak elde etmiş olsaydı, bu dairenin elden çıkarılmasından doğan kazançların vergilendirilmesinde elden çıkarılma süresi dikkate alınacaktı.

Örnek 2: Bay (B) 10.03.2012 tarihinde kendisine miras yoluyla intikal eden arsasını, 15.06.2013 tarihinde satmıştır. Satışa konu arsanın bedelsiz olarak (veraset yoluyla) intikal etmesi nedeniyle, Bay (B)'nin bu satıştan elde ettiği gelir, değer artış kazancı olarak vergilendirilmeyecektir. Ancak aynı arsanın kat karşılığı inşaat sözleşmesi kapsamında bir müteahhide verilmesi sonucunda elde edilen bina-

ların bina olarak tescilinden itibaren beş yıl içinde satışından doğan kazançların Maliye Bakanlığı'nca verilen görüşler çerçevesinde süreklilik arz etmediği takdirde değer artış kazancı olarak vergilendirilmesi gerekmektedir. Çünkü artık bu durumda arsa ivazsız olarak iktisap edilmiş olmakla birlikte, binalar müteahhitten arsa karşılığı elde edilmiştir.

Mal ve Hakların Elden Çıkarılma Süresi

Mal ve hakların elden çıkarılma süresi açısından yukarıda da bahsedildiği gibi iki durum söz konusudur. Şöyle ki, söz konusu mal ve haklar, 01.01.2007 tarihinden önce elde edilmiş ise iktisap tarihinden başlayarak dört yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar, değer artış kazancı olarak değerlendirilecektir. Eğer elden çıkarma, iktisap tarihinden başlayarak dört yıldan daha fazla bir süre sonra gerçekleşmişse, elde edilen kazanç değer artışı kazancı olarak vergilendirilmeyecektir.

Söz konusu mal ve haklar, 01.01.2007 ve sonrasında elde edilmiş ise iktisap tarihinden başlayarak beş yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar, değer artış kazancı olarak değerlendirilecektir. Eğer elden çıkarma, iktisap tarihinden başlayarak beş yıldan daha fazla bir süre sonra gerçekleşmişse, elde edilen kazanç değer artışı kazancı olarak vergilendirilmeyecektir.

Söz konusu beş yıllık süre gün olarak hesaplanır. Örneğin 06.09.2008 tarihinde alınan bir gayrimenkulün satışından elde edilen kazancın gelir vergisine tabi olmaması için en erken 06.09.2013 tarihinde satılması gerekiyor. Bu tarih veya sonrasında satış yapılması durumunda beş yıllık süre dolmuş olacağından, satıştan elde edilen kazancın tutarı ne olursa olsun değer artış vergisi ödenmeyecektir. Söz konusu mal ve hakların iktisap tarihlerinin belirlenmesi için gerekli olan açıklamalara 25.03.2011 tarih ve 76 Seri No'lu GVK Sirkülerinde yer verilmiştir.

Örnek 1: Bay (B), 05.06.2011 tarihinde bir konut satın almıştır. 19.02.2013 tarihinde satmış ve 125.000 TL kazanç elde etmiştir. Buna göre, Bay (B) konutu 01.01.2007 sonrasında satın aldığı ve alış tarihinden itibaren beş tam yıl geçmeden sattığı için elde edilen kazanç değer artış kazancı olarak vergilendirilecektir.

Örnek 2: Bayan (C), 18.06.2006 tarihinde satın almış olduğu bir konutu 17.03.2013 tarihinde satmış ve 75.000 TL kazanç elde etmiştir. Buna göre, Bayan (C) konutu 01.01.2007 öncesinde satın aldığı ve alış tarihinden itibaren dört tam yıl geçtikten sonra sattığı için elde edilen kazanç değer artış kazancı

olarak vergilendirilmeyecektir. Bayan (C), konutunu alış tarihinden itibaren dört tam yıl geçmeden 16.06.2010 tarihine kadar satmış olsaydı elde ettiği kazanç değer artış kazancı olarak vergiye tabi olacaktır.

B. Değer Artış Kazançlarının Vergilendirilmesinde Safi Kazanç

Değer artış kazancında vergilendirilecek kazançta “safı değer artışı” denilmektedir. GVK'nın mükerrer 81. maddesine göre değer artışında safı kazanç, elden çıkarma karşılığında alınan para ve ayınlarla sağlanan ve para ile temsil edilebilen her türlü menfaatlerin tutarından, aşağıda yer alan indirimlerin düşülmesi suretiyle bulunmaktadır.

Mal ve hakların elden çıkarılması sonucunda elde edilen değer artış kazancından indirilebilecek giderler; elden çıkarılan mal ve hakların maliyet bedeli ve elden çıkarma dolayısıyla yapılan ve satıcının üzerinde kalan giderler ve ödenen vergi ve harçlardır.

Maliyet bedelinin tespit edilememesi halinde maliyet bedeli yerine; VUK hükümlerine göre takdir komisyonunca tespit edilecek bedel esas alınacaktır. Elden çıkarılan varlığın menkul kıymet olması halinde, itibari değer maliyet bedeli olarak kabul edilecektir (GİB, 2014, 10).

İşletmeye dâhil amortismanla tâbi iktisadî kıymetlerin elden çıkarılması halinde, iktisadî kıymetlerin maliyet bedeli yerine amortismanlar düşüldükten sonra kalan net değeri esas alınır. Menkul kıymetlerin elden çıkarılmasında, iktisap bedelinin tevsiik edilememesi halinde VUK'un 266. maddesinde yazılı itibari değer iktisap bedeli olarak kabul edilir.

Dar mükelleflerin (kurumlar dâhil), yabancı sermaye mevzuatına göre ilgili mercilerden izin almak suretiyle, Türkiye'ye bizzat getirdikleri nakdî veya aynı sermaye karşılığında iktisap ettikleri menkul kıymetler ile iştirak hisselerini elden çıkarmalarından doğan değer artışı kazançlarının hesabında, kur farkından doğan kazançlar dikkate alınmaz. Şu kadar ki, bu mükelleflerin Türkiye'de elde ettikleri kazançların, münhasıran bu menkul kıymet veya iştirak hisseleri dolayısıyla elde edilen menkul sermaye iratlarından ve bu kıymet veya hisselerin elden çıkarılmasından doğan değer artışı kazançlarından ibaret olması şarttır. Bu mükelleflerin, Türkiye'de menkul kıymet alım satımıyla devamlı olarak uğraşmaları halinde, kur farkından doğan kazançlar da ticarî kazancın hesabında dikkate alınır.

Kur farkından doğan kazançların hesabında, menkul kıymet veya iştirak hisselerinin iktisabına tahsis edilen yabancı sermayenin bu kıymet veya hisselerin iktisap tarihindeki Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası döviz alış kuruna

göre hesaplanan TL karşılığı ile bu kıymet veya hisselerin elden çıkarılması tarihindeki aynı miktar yabancı sermayenin Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası döviz alış kuruna göre hesaplanan TL karşılığı arasındaki fark esas alınır. Burada “esas alınır”dan kasıt, dar mükelleflerin yukarıda belirtilen kazançlarından sadece kur farkı arındırmasının kullanılacağı, seçimlik hak olarak kur arındırmasının yerine endeksleme uygulamasının yapılamayacağıdır.

Değer artış kazancına konu mal ve hakların elden çıkarılmasından doğan değer artış kazançlarının vergilendirmesinde maliyet bedeli artırımı uygulanır. Mal ve hakların elden çıkarılmasında iktisap bedeli, elden çıkarılan mal ve hakların, elden çıkarıldığı ay hariç olmak üzere Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından belirlenen ÜFE’deki artış oranında artırılarak tespit edilir. Ancak bu endekslemenin yapılabilmesi için artış oranının %10 veya üzerinde olması gerekmektedir. Gayrimenkulün iktisap tarihinden itibaren satışın yapıldığı aydan bir önceki aya kadar geçen dönemde %10 veya üzerinde ÜFE artışının bulunması durumunda maliyet artırımı yoluna gidilebilecektir.

C. Vergilendirilmeyecek Değer Artış Kazançları

GVK’nın 81. maddesine göre aşağıda yer alan hallerde değer artışı kazancı hesaplanmaz ve vergilendirilmez. Bu haller üç bent halinde aşağıdaki gibi belirtilmiştir⁵:

- Ferdi bir işletmenin sahibinin ölümü halinde, kanunî mirasçılar tarafından işletmenin faaliyetine devam etmesi ve mirasçılar tarafından işletmeye dâhil iktisadî kıymetlerin kayıtlı değerleriyle (bilanço esasına göre defter tutuluyorsa bilançonun aktif ve pasifiyle bütün halinde) aynen devir alınması.

Örneğin; ticari kazancından dolayı gelir vergisi mükellefi olan Bay (A)’nın ölmü nedeniyle, çocukları kendilerine miras düşen hisseleri, işletme faaliyetine devam eden annelerine devretmişlerdir. Bu durumda; işletme faaliyetine devam eden eşe intikal eden kısım (annenin kendisine miras yoluyla düşen hissesi) diğer kazanç ve iratlar kapsamında değerlendirilmeyecektir. Ancak hisselerini annelerine devreden çocukların bu devirden doğan kazançları, diğer kazanç ve iratlar kapsamında değerlendirilerek vergilendirilecektir.

- Ferdi bir işletmenin sermaye şirketine devredilmesi yoluyla elde edilen değer artış kazancı.

Söz konusu değer artış kazançları; ferdi bir işletmenin bilanço esasına tabi

⁵ 4783 sayılı Kanununun 5. maddesiyle değişen madde Yürürlük; 01.01.2003 tarihinden geçerli olmak üzere 09.01.2003.

olması, tüm aktif ve pasifiyle devrolunması, ferdi bir işletme sahip veya sahiplerince devir bilançosuna göre saptanan öz sermaye tutarında pay alınması, ortaklık paylarının nama yazılı hisse senetlerince temsil edilmesi koşullarının yerine getirilmesi halinde vergilendirilmemektedir. Bu yolla hem sermaye birikiminin sağlanması hem de işletmelerin üretim-yönetim yapılarının güçlenmesi teşvik edilmektedir.

Buna göre, kazancı bilanço esasına göre tespit edilen ferdi bir işletmenin bilançosunun bir sermaye şirketine aktif ve pasifiyle bütün halinde devrolunması, devir alan şirketin bilançosuna aynen geçirilmesi halinde ortaya çıkan “devir bedeli” değer artış kazancıdır. Bu kazanç GVK'nın 81. maddesine göre değer artış vergisine tabi tutulmayacaktır.

Devir bedeli terimi ile kastedilen şudur: Mesela ferdi bir işletmenin öz sermayesinin ilgili mahkeme tarafından 7.000 TL olarak tespit edildiğini kabul edelim. Bu işletmenin bütün aktifi ve pasifi ile anonim şirkete devredilmesi halinde, işletmenin 7.000 TL gelir elde etmesi gereklidir. Ancak bu gelir değer artış kazancı olarak değer artış vergisine tabi değildir.

- Kollektif ve adi komandit şirketlerin nev'i değiştirerek sermaye şirketi haline dönüşmesi.

Söz konusu değer artış kazançları Kanunun ilgili maddesinin (2) numaralı bendinde belirtilen koşullar dâhilinde vergiye tabi tutulmayacaktır. Ayrıca kollektif ve adi komandit şirketlerin şekil değiştirerek anonim şirket haline dönüşmesi halinde, şekil değiştiren kollektif ve adi komandit şirketlerin ortaklarının anonim şirketteki ortaklık paylarını gösteren hisse senetlerinin nama yazılı olması şarttır. Bu şartlara uyulması halinde; nevi değişikliği işleminden doğacak kâr, değer artış vergisine tabi tutulmayacaktır.

III. DEĞER ARTIŞ KAZANÇLARININ BEYANI

Değer artış kazançlarının beyan konusu edilip edilmeyeceği, elde edilen gelirin söz konusu yıla ait istisna tutarının altında kalıp kalmadığına bağlıdır. Elde edilen gelir istisna tutarının altında ise, değer artış kazançları beyan edilmeyecektir. Ancak istisna tutarını aşan miktarda gelir elde edilmesi halinde, yıllık beyanname verilecektir.

Değer artış kazançlarının beyanı tam ve dar mükellefiyet olmak üzere iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Esasen tam mükellef kişiler ile dar mükellef kişilerin vergilendirme süreci temelde birbirine benzemektedir. Durum böyle olmakla birlikte bazı durumlarda söz konusu mükelleflerin vergilendirilmesinde bazı farklılıklar olabilmektedir.

GVK'nın 3. Maddesi'ne göre, Türkiye'de yerleşmiş olan gerçek kişiler ile resmi daire ve müesseselere veya merkezi Türkiye'de bulunan teşekkül ve teşebbüslere bağlı olup adı geçen daire, müessese, teşekkül ve teşebbüslerin işleri dolayısıyla yabancı memleketlerde oturan Türk vatandaşları, Türkiye içinde ve dışında elde ettikleri kazanç ve iratların tamamı üzerinden vergilendirilir. Söz konusu maddeden de anlaşılacağı üzere, tam mükellef gerçek kişiler, kanunda belirtilen özelliklere sahip, Türkiye içinde ve dışında elde ettikleri gelirlerin tamamından vergilendirilecek mükelleflerdir. Türkiye'de yerleşmiş olan gerçek kişilerden kasıt, gerçek kişilerin ikametgâhının Türkiye'de bulunması ya da bir takvim yılı içinde Türkiye'de devamlı olarak altı aydan fazla oturmasıdır.

GVK'nın 6. Maddesi'ne göre dar mükellef, Türkiye'de yerleşmiş olmayan gerçek kişilerdir ve sadece Türkiye'de elde ettikleri kazanç ve iratlar üzerinden vergilendirilirler. Dolayısıyla, yabancı memleketlerde elde ettikleri kazanç ve iratlarını, Türkiye'de verecekleri beyannameye dâhil etmezler.

GVK'nın 7. Maddesi'nde, değer artış kazançlarına ilişkin olarak, söz konusu kazanç veya iradın Türkiye'de elde edilmesinden, kazanç veya iratları doğuran işin veya muamelenin Türkiye'de ifa edilmesi veya Türkiye'de değerlendirilmesi anlaşılmaktadır.

GVK'nın 85. Maddesi'nde tam ve dar mükelleflerin, söz konusu kanunun ikinci maddesinde yer alan kaynaklardan bir takvim yılı içinde elde ettikleri kazanç ve iratları için, bu kanunda aksine hüküm olmadıkça yıllık beyanname vermesi gerekir. Ancak, GVK'nın 86/2. Maddesi'nde dar mükellef gerçek kişiler; vergiye tabi geliri sadece diğer kazanç ve iratlardan ibaretse yıllık beyanname vermeyeceklerdir. Söz konusu kanunun 101. Maddesine göre gayrimenkullerin elden çıkarılmasından doğan diğer kazanç ve iratlardan elde ettikleri gelirler için münferit beyanname vereceklerdir. Diğer kazanç ve iratlar dışında, yıllık beyanname vermeleri gereken gelir unsurları varsa, diğer kazanç ve iratlarını yıllık beyannameye dâhil etmeyeceklerdir.

Gayrimenkul alım-satımı ile ilgili tapu işlemleri harca tabidir. Harçlar Kanunu uyarınca, gayrimenkul satış işlemi tapu harcı alıcı ve satıcıdan ayrı ayrı % 20 (binde yirmi) oranında tahsil edilir.

Gayrimenkul alım-satımında tapu harcı, gayrimenkulün gerçek alım-satım bedeli üzerinden hesaplanır. Gayrimenkulün gerçek alım-satım bedelinin belediyelerce tespit olunan emlak vergisi değerinden az olması halinde harç emlak vergisi değeri üzerinden hesaplanır. Tapu harcı, tapu işlemi sırasında taraflarca beyan edilen değer üzerinden hesaplanarak peşin olarak tahsil edilir.

Gayrimenkulün tapuda alım satım işlemi gerçek bedeli üzerinden yapılması gerekirken genelde emlak vergi değeri üzerinden işlem yapılmaktadır. Gayrimenkulün gerçek alım satımını göstermeyen bu uygulama alıcı ve satıcı açısından vergisel anlamda sorun oluşturmaktadır. Yürütülen çalışmalar kapsamında tüm işlemlerin kayıtları e- devlet sistemine aktarıldığı için mevcut beyanlar ile sistemdeki kayıtlar karşılaştırılabilmektedir.

Bu durumda tapuda işlem yapıldıktan sonra, mükellefler tarafından gerçek alım-satım bedelinden daha düşük bir bedel beyan edildiğinin idarece tespit edilmesi halinde, aradaki farka isabet eden harç %25 oranında vergi ziyayı cezası ile birlikte tahsil edilecektir.

IV. DEĞER ARTIŞ KAZANÇLARINA İLİŞKİN İSTİSNA TUTARI VE ÖDENMESİ GEREKEN VERGİLER

GVK'nın Mükerrer 80. Maddesinde yer alan değer artışı kazançlarına ilişkin istisna tutarı, 2013 takvim yılı gelirlerine uygulanmak üzere 9.400 TL olarak tespit edilmiştir. 285 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile istisna tutarı 1.1.2014 tarihinden itibaren 9.700 TL'dir. 2015 takvim yılı gelirlerine uygulanmak üzere 287 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile istisna tutarı 30.12.2015 tarihinden itibaren 10.600 TL'dir.

GVK'nın 103. maddesine göre 284 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile 2013 takvim yılı, 285 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile 2014 takvim yılı ve 287 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliği ile 2015 takvim yılı gelirlerinin vergilendirilmesinde esas alınmak üzere gelir vergisine tabi gelirlerde aşağıdaki Tablo 1'de yer alan tutarlar belirlenmiştir.

Tablo 1. 2013, 2014 ve 2015 Yılı Vergi Dilimine Göre Ödenmesi Gereken Vergi Oranları

Vergi Dilimi (2013 Yılı)	Vergi Oranı (2013 Yılı)
10.700 TL'ye kadar	%15
26.000 TL'nin 10.700 TL'si için 1.605 TL, fazlası	%20
60.000 TL'nin 26.000 TL'si için 4.665 TL, (ücret gelirlerinde 94.000 TL'nin 26.000 TL'si için 4.665 TL), fazlası	%27
60.000 TL'den fazlasının 60.000 TL'si için 13.845 TL (ücret gelirlerinde 94.000 TL'den fazlasının 94.000 TL'si için 23.025 TL), fazlası	%35
Vergi Dilimi (2014 Yılı)	Vergi Oranı (2014 Yılı)
11.000 TL'ye kadar	%15

27.000 TL'nin 11.000 TL'si için 1.650 TL, fazlası	%20
60.000 TL'nin 27.000 TL'si için 4.850 TL, (ücret gelirlerinde 97.000 TL'nin 27.000 TL'si için 4.850 TL), fazlası	%27
60.000 TL'den fazlasının 60.000 TL'si için 13.760 TL, (ücret gelirlerinde 97.000 TL'den fazlasının 97.000 TL'si için 23.750 TL), fazlası	%35
Vergi Dilimi (2015 Yılı)	Vergi Oranı (2015 Yılı)
12.000 TL'ye kadar	% 15
29.000 TL'nin 12.000 TL'si için 1.800 TL, fazlası	% 20
66.000 TL'nin 29.000 TL'si için 5.200 TL, (ücret gelirlerinde 106.000 TL'nin 29.000 TL'si için 5.200 TL), fazlası	% 27
66.000 TL'den fazlasının 66.000 TL'si için 15.190 TL, (ücret gelirlerinde 106.000 TL'den fazlasının 106.000 TL'si için 25.990 TL), fazlası	% 35

GVK'nın mükerrer 81. maddesinde, mal ve hakların elden çıkarılmasında iktisap bedeli, elden çıkarılan mal ve hakların, elden çıkarıldığı ay hariç olmak üzere TÜİK tarafından belirlenen ÜFE'deki artış oranında artırılarak tespit edilir. Buna göre, mükelleflerin enflasyondan kaynaklanan fiktif kazançlarının vergilendirilmemesi için iktisap bedelinin ÜFE artış oranında arttırılması suretiyle bulunan tutar esas alınır. Bu uygulamada mal ve hakların elden çıkarıldığı aydaki ÜFE artış oranı dikkate alınmaz. Ancak bu endekslemenin yapılabilmesi için ÜFE'deki artış oranının %10 veya üzerinde olması gerekmektedir.

Bu duruma göre, mal ve hakların alındıkları ve satıldıkları aydan bir önceki aya kadar geçen dönemde ÜFE'deki artış oranı %10 veya üzerinde ise endeksleme yapılabilecektir. Aksi durumda ise yani ÜFE'deki artış oranı %10'nun altında kaldığında endeksleme yapılamayacaktır. Öte yandan, endeksleme hem hisse senedi ve diğer menkul kıymetlerde hem de diğer mal ve haklarda kullanılan bir enflasyondan arındırma yöntemidir.

Yukarıda GVK'nın söz konusu maddesinde belirtilen hükümler çerçevesinde değer artış kazançlarından, gayrimenkulün elden çıkarıldığı yıl itibariyle istisna edilen tutar çıkarıldıktan sonra, kalan tutar söz konusu yılın vergi oranı ile çarpılmak suretiyle ödenmesi gereken vergi tutarı hesaplanır.

Örneğin; Bayan (A) Ankara'da 100.000 TL'ye 02.05.2010 tarihinde bir arsa satın almıştır. Bayan (A) bu arsayı 10.07.2013 tarihinde 200.000 TL'ye satmıştır. Bayan (A) bu işlemde elde ettiği kazanç, gayrimenkul ivazlı olarak iktisap edildiği ve iktisap tarihinden itibaren beş yıl geçmeden elden çıkarıldığı için değer artış kazancı olarak vergilenecektir. 02.05.2010 tarihinde iktisap edilen arsanın, 10.07.2013 tarihinde elden çıkarılması sonucu oluşan gelirin vergilendirilmesi şu şekilde olacaktır:

Söz konusu arsa, Mayıs 2010'da iktisap edildiği ve Temmuz 2013'de elden çıkarıldığı için maliyet bedeli, arsanın alındığı aydan bir önceki ay olan Nisan 2010 ve satıldığı aydan bir önceki ay olan Haziran 2013 arasındaki aylardaki ÜFE artış oranında artırılarak tespit edilecektir.

2010 yılının Nisan ayı ÜFE oranı 176,64 iken, 2013 yılının Haziran ayı ÜFE oranı 214,43'dür. Bu durumda endeksleme oranının ilgili dönemde %10'un üzerinde artmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla elden çıkarılan gayrimenkulün endekslenmiş maliyet bedeli; $100.000 \text{ TL} \times (214,43/176,64) = 121.394 \text{ TL}$ olarak dikkate alınacaktır.

Buna göre Bayan (A), satmış olduğu arsadan dolayı $(200.000 - 121.394 = 78.606)$ TL tutarında istisna öncesi değer artış kazancı elde etmiş olacaktır. Söz konusu kazançta 2013 yılının istisna tutarı olan 9.400 TL tutarında istisna uygulanacaktır. Dolayısıyla vergilendirilmesi gereken değer artış kazancı $78.606 - 9.400 = 69.206 \text{ TL}$ 'dir.

Söz konusu tutara GVK'nın 103. maddesindeki vergi nispetleri uygulanarak mükellefin 2013 yılı için ödeyeceği gelir vergisi hesaplanacaktır. Buna göre söz konusu yıla ait hesaplanan gelir vergisi 60.000 TL'den fazlasının 60.000 TL'si için 13.845 TL ve fazlası için değer artış kazancının %35'i kadar olacaktır. Bu tutar $69.206 - 60.000 = 9.206 \times 0.35 = 3.221.1 + 13.845 = 17.067,1 \text{ TL}$ 'dir.

Bulunan 17.067,1 TL tutarındaki vergi 2014 yılının Mart ayının birinci gününden itibaren yirmi beşinci günü akşamına kadar yıllık beyanname ile beyan edilip, Mart ve Temmuz aylarında 2 eşit taksitle ödenecektir.

V. SONUÇ

1.1.2007 tarihinden önce bir bedel karşılığı (ivazlı) olarak iktisap edilen mal ve hakların dört yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar değer artışı kazancı olarak gelir vergisine tabi olacaktır. Ancak 1.1.2007 tarihinden itibaren bir bedel karşılığı (ivazlı) olarak iktisap edilen mal ve hakların beş yıl içinde elden çıkarılmasından doğan kazançlar değer artışı kazancı olarak

gelir vergisine tabi olacaktır. Burada önemli olan husus, ilgili kanunun ilgili maddelerinde belirtilen mal ve hakların ivazlı olarak iktisap edilmesidir. Miras kalan veya bağış yoluyla (ivazsız) veya ivazlı olsa dahi yukarıda belirtilen iktisap tarihi de dikkate alınarak dört yıl veya beş yıl geçtikten sonra elden çıkarılan mal ve haklar değer artış vergisine tabi olmayacaktır.

Gelir vergisi uygulamalarında vergiye tabi değer artış kazançlarının vergilendirilmesi gerektiği unutulmamalı ve buna ilişkin gelir vergisi beyannamesi zamanında verilmelidir. Söz konusu kazancın elde edildiği yılı takip eden Mart ayının başından 25. günü akşamına kadar gelir vergisi beyannamesinin verilmesi gerekmekte olup, kazancın tespiti ile ilgili yukarıda açıklanan hususların dikkate alınması mükelleflerin lehlerine olacaktır.

KAYNAKÇA

- GİB (2014). Gayrimenkullerin Elden Çıkarılmasında Vergisel Yükümlülükler Rehberi. Yayın No:186.
- GÜNEŞ, Ş. (2013). 2012 Yılında Elde Edilen Değer Artış Kazançlarının Vergilendirilmesi. Mali Çözüm. 193 Sayılı GVK Madde 2, 3, 6, 70, 80, 81, 85, 86,103. 193 Sayılı GVK Geçici Madde 67, 71. 193 Sayılı GVK Mükerrer Madde 80, 81. 284, 285 ve 287 Seri No.lu Gelir Vergisi Genel Tebliği. 5615 Sayılı GVK ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 25.03.2011 tarih ve 76 Seri No.lu Gelir Vergisi Sirküleri. 213 Sayılı VUK, Madde 266. TÜİK. Üretici Fiyat Endeksi Kısım, Bölüm ve Gruplar. 2003=100, NACE Rev. 1, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1076, E.T. 05.03.2014.

FARKLI GELİR GRUPLARINA YÖNELİK TOKİ KONUTLARINDA KOMŞULUK İLİŞKİLERİ VE KONUT VE ÇEVRESİNDEN MEMNUNİYET

Hakan ARSLAN¹

Atıf/©: Arslan, Hakan, (2015). *Farklı Gelir Gruplarına Yönelik TOKİ Konutlarında Komşuluk İlişkileri ve Konut ve Çevresinden Memnuniyet*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 111-131

Özet: Çankırı'da TOKİ tarafından inşa edilmiş olan 3 ayrı tipteki konut alanında (Tarımköy, Yoksul Grubu Konutları ve Dar ve Orta gelir Grubu Konutları) gerçekleştirilen bu araştırmanın iki ana amacı bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, gün geçtikçe önem ve işlevinin daha da azaldığı iddia edilen komşuluk düzeylerini, bu konut alanlarında incelemektir. İkinci amaç ise konut ve çevresinden memnuniyet düzeylerini tespit etmektir.

Bu iki amacı gerçekleştirmek için hazırlanan veri toplama aracı, demografik faktörleri, komşuluk ilişkilerini ve konut ve çevresinden memnuniyet düzeyini içermek üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Veri toplama aracının likert özelliği gösteren kısımlarının Cronbach's Alfa değeri 0,793'dir.

Araştırmanın evreninde toplam 886 konut bulunmakta olup evrenin tamamına ulaşılmak istenmiş, görüşmeler hane reisi veya eşiyle yüzyüze olarak yapılmıştır. Toplam 362 anket formu değerlendirmeye alınmıştır.

Ulaşılan sonuçlara göre Tarımköy konutlarında yaşayanlar, diğer konut alanlarında yaşayanlara göre daha fazla ekonomik imkanlara ve eğitim düzeyine sahiptirler. Komşuluk ilişkileri ve yardımlaşma konusunda da bu grup daha yüksek puanlara sahipken, Yoksul Grubu Konutlarda komşuluk ilişkileri zayıf ve anlaşmazlık düzeyi yüksek çıkmıştır.

Komşu olmasından rahatsızlık hissedilecek gruplar ise her grup için yüksek oranlarda olmak üzere "Allaha inanmayanlar", "içki içenler", "nikahsız yaşayanlar" ve "eşcinsel olanlar" olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Komşuluk, konut memnuniyeti, TOKİ, Çankırı.

The Neighborhood Relations and the Satisfaction with the Housing and It's Surrounding in TOKI Housing for Different Income Groups

Citation/©: Arslan, Hakan, (2015). *The Neighborhood Relations and the Satisfaction with the Housing and It's Surrounding in TOKI Housing for Different Income Groups* Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 111-131

Abstract: *There are two main purposes of the study performed in three different types of housing areas (Agricultural Village, Housing Group for Poor and Housing Group for Narrow and Middle Income) built by TOKI in Cankiri*

The first of them is to examine neighborhood levels, claimed reducing impartance and function day by day, in these residential areas. The second objective is to determine the level of satisfaction of the housing and it's surrounding.

The questionnaire, prepared to perform these two purposes, consists of three main parts including demographic factors, neighborhood relations and the satisfaction of the housing and it's surrounding. Cronbach's alpha value of the questionnaire is 0.793.

Universe of the research was made of 886 housing and interviews were conducted face to face with the head of household or spouse. A total of 362 questionnaires was evaluated.

The results shows that those living in the Agricultural Village have more economic opportunities and higher level of education than those living in other residential areas. While The Agricultural Village Group have also the higher points about neighborhood relationship and assistance In the Poor Group Housing the weaker neighborhood and the higher conflict level were observed.

It was identified that the groups who "do not believe in God" and "practise concubinage", "drinkers" and "homosexuals" would be seen as unsettling by the neighbors.

Keywords: *Neighborhood, housing satisfaction, TOKI, Çankırı.*

I. GİRİŞ

Bu araştırma Çankırı merkezde yer alan ve TOKİ tarafından inşa edilmiş üç konut alanında yaşayan insanlar arasındaki komşuluk ilişkilerini incelemekte ve konut ve çevresinden memnuniyet düzeylerini tespit etmeye çalışmaktadır.

Literatürde komşuluk genellikle sosyalleşme ihtiyacı çerçevesinde ele alınmış ve klasik kuramcılarının modernleşmeyle geleneksel doku ve ilişkilerin çözülmesinin doğru orantılı olduğuna yönelik saptamaları başat kuramsal

çerçeveler olarak kabul görmüştür. Çalışmalarda yaygın olarak, sanayileşme, kentleşme ve bir bütün olarak modernleşmenin geleneksel cemaat bağlarını zayıflattığı, formal, kısmi, yüzeysel nitelik taşıyan ikincil ilişkileri hakim kıldığı ve bu durumun da bireyi bir yandan özgürleştirirken öte yandan hem kendine hem topluma yabancılaştırdığı varsayımından hareket edilmiştir. Tönnies (2005), Simmel (2005), Weber (2000), Durkheim (2006), Marx (2003), Engels (1994), Wirth (2002) gibi araştırmacılar kuramlarında bu temel noktayı vurgulamışlardır. Ayata ve Ayata'nın (1996: 3) kendi ifadesiyle çarpıcı bir şekilde özetlediği gibi “cemaat/toplum ikilemini esas alan bakış açıları, cemaat/kent ikileminin de kuramsal temelini oluşturmuştur.”

“Kent cemaati çalışmaları” olarak bilinen bir başka gelenek ise birincil, yakın, samimi ilişkilerin kentte birdenbire ortadan kalkmadığını vurgular. Bu çalışma alanına göre, bireye aidiyet duygusu veren akrabalık ve komşuluk çevreleri kent ile cemaatin birbirini zorunlu olarak dışlayan olgular olmadığını ortaya koyan önemli göstergelerdir (Ayata ve Ayata, 1996: 3).

Keller'in (1968: 46) zaman içerisinde komşuluğun öneminin, kontrol gücünün azalacağını ifade etmesi gibi komşuluk, yaygın bir şekilde, gün geçtikçe önemini yitiren bir olgu olarak tanımlanmaktaysa da Alver'in dediği gibi (2012: 347) toplumsal hayatın esaslarından biridir ve böyle olduğu için de “tüm zamanların ilişki biçimidir.” Ögdül de (1999: 40), komşuluğun “bugün verirsen yarın alabilirsin” mantığı içerisinde işlediğini ve “kriz sigortası” işlevi taşıdığını belirtmektedir. Ayata ve Ayata komşuluğu, birbirine yakın “mekanlarda oturan aileler arasındaki ilişki” (1996: 78) olarak tanımlamıştır. Koyuncu da aynı şekilde komşular arasındaki mekânsal birlikteliğe vurgu yaparak “komşu”yu “toplumsal ve mekânsal yakınlığın öznesi” (2013: 25) olarak ifade etmiştir. Komşuluk ilişkileriyle ilgili unsurların da dahil edildiği bir başka tanım ise Nihat Nirun tarafından yapılmıştır. Nirun komşuluğun hemen her coğrafi çevrede görülen bir toplumsallaşma biçimi olduğunu ve tamamıyla informal bir karakter taşıdığını belirtir. Bu bağlamda komşuluk,

“belirli bir coğrafi çevre içinde birbirini ziyaret eden, şahsen ve ismen tanıyan, karşılıklı yardımlaşan, ödünç alan ve ödünç veren, birbirlerinin aletlerini ve malzemelerini kullanabilen, sıkı sosyal ilişkiler kurmuş olan, sayı bakımından çok fazla olmayan ailelerden kurulu, küçük, yerel yapıdır” (Nirun, 1991: 169).

Nirun'un tanımı neredeyse “ideal komşuluk” gibi görünmektedir ve bu çalışma da komşuluğu, bu tanımda belirtilen unsurlar üzerinden incelemektedir. Araştırma çerçevesinde uygulanan anket formu ve görüşmelerde sınırlı bir çevrede yaşayan ve bu nedenle de birbiriyle komşu olduğu kabul edilen aileler

arasındaki ilişkilerin yoğunluğu, maddi ve manevi yardımlaşma, dayanışma düzeyleri ölçülmeye çalışılmaktadır.

Görüldüğü gibi tanımlarda, komşuluğun mekânsal olduğu kadar toplumsal bir içerik de taşıdığı üzerinde durulmaktadır. Hatta bir araştırmada komşuluk ilişkisinde mekânsal boyutun daha geride kaldığı ve araştırmaya katılan deneklerin uzak semtlerde oturan tanıdıklarını da “komşu” olarak değerlendirerek, komşuluğun sosyal boyutunu öne çıkardıkları tespit edilmiştir (Ayata ve Ayata, 1996: 78). Mahalle/komşuluk, bir yerel topluluk olarak farklı değer dizgelerinin, özlemlerin, beklentilerin içinden çıkacağı bir toplumsal ortamı sunmaktadır (Harvey, 2002: 163). Newson ve Newson da komşuluk birimini sosyalleşme deneyimlerinin başlıca kaynağı olarak ifade eder (akt. Harvey, 2002: 163). Bu nokta, sosyalleşmenin insanları birbirine benzeten bir süreç olduğu gerçeğiyle (Ercan, 1998) birlikte düşünüldüğünde Mumford’un (2007: 31) “komşusunun yüzüne bakan kişi kendi suretini görür”, tezi haklı görünmektedir. Mahalle, konut çevresi, komşuluk birimi ve bu çalışmada daha çok kullanıldığı şekliyle konut alanı gibi kavramlar, sınırları içerisinde yaşayanları komşuluk ilişkisiyle birbirine bağlayan mekanı tanımlarlar. Bu bağlamda konut alanı, “hemen hemen aynı özellikleri gösteren, birbirine benzer insanların kümelenildiği coğrafi ve toplumsal çevredir” (Demir, 1999: 55).

Bu çalışmanın kapsamı içinde yer alan ikinci temel unsur da komşulukla yakından ilişkili olan “konut ve çevresinden memnuniyet”tir. Konut, en genel şekliyle temel gereksinmeler arasında yer alan barınma ihtiyacını karşılayan araç olarak tanımlanabilir. Ancak konut, barınak olmanın ötesinde, kullanıcısının toplumsal konumunu ve statüsünü yansıtan bir rol de oynar (Sam ve Ertürk, 2010: 300). Rex ve Moore’un meşhur “konut sınıfları” kavramı da kent içerisinde oluşan mekânsal farklılaşmaların, farklı altkültüre sahip konut sınıflarını oluşturduğunu vurgulamaktadır (akt. Erder, 2006: 41). Bireylerin, ailelerin kentteki ikametleri, onların sosyo-ekonomik ve kültürel bağları ve özellikleri hakkında bilgi verir. Öncü (2013: 91) 1980 sonrası tüketim kültürünün genişlemesiyle konut algısının değişimini İstanbul ölçeğinde incelediği “ev”in sınıfsal (özellikle de orta ve üst sınıflar) kültür ve yaşam tarzının en belirleyici ve ayırıştırıcı öge haline geldiğini belirtmektedir.

Konutun çevresi yerleşim formunu da ortaya koymaktadır. Aşağıda tanıtılacağı gibi veri toplama aracının uygulandığı konut alanlarından ikisi, site özelliği gösterirken, biri (Tarımköy) sokak formuna sahiptir. Özparlak ve Meşhur, çalışmalarında (2012: 5) “site çözümlerinin genel bir çözüm olarak

benimsenmesini sorunlu bir nokta” olarak ifade etmişlerdir. Bu anlamda, bu araştırma bir ölçüde, komşuluk ilişki ve düzeylerine sokak ve site formları çerçevesinde bakma imkanı da sunmaktadır.

Bunun yanısıra hangi toplumsal kategori içerisinde yer alırsa alsın insanların konutundan ve konutunun bulunduğu fiziksel ve sosyal çevreden beklentileri artmıştır. Konut ve çevresinden memnuniyet, insanların yaşadıkları çevreye verdikleri cevap olarak düşünülebilir. Burada çevre kelimesi sadece fiziksel konut alanı bileşenlerini kapsamaz; sosyal ve ekonomik düzenleme ve kuruluşlarla da ilgilidir (Kellekçi ve Berköz, 2006: 167).

Anket uygulanan üç konut alanı da TOKİ tarafından inşa edilmiş olmakla birlikte birbirinden ayrı özellikler göstermektedir. Tarımköy (TK) olarak geçen konut tipi, kent standartlarını kırsalda yaşayan vatandaşlara sunma ve göç sorununa alternatif bir çözüm geliştirebilme adına geliştirilmiş bir TOKİ projesidir. Tarımköy konutları, yeşil alanı, düzenli yolları, altyapısı, çocuk parkı, okulu, sağlık ocağı ile modern bir çevre içerisine yerleştirilmektedir.² Her konutun bir dekarlık bir de bahçesi bulunmaktadır. Türkiye’de 2014 yılı rakamlarıyla 23 ilde uygulanmış olan projeler ile 4 binin üzerinde Tarımköy konutu inşa edilmiş olup bu sayının yeni uygulamalarla artması beklenmektedir (URL-1). Bu araştırmanın kapsamı içerisinde yer alan İnançköy Tarımköy alanı, Çankırı kent merkezine yaklaşık 8 km uzaklıkta bulunan 222 müstakil konuttan oluşmaktadır. İnanç Köyünün arazileri içerisinde kalan ve asıl olarak bu köyün sakinlerinin yerleşmesi için yapılan konutlara köy sakinlerinden beklenen talep gelmemiştir.

İkinci tip konut alanı Yoksul Grubu Konutlarıdır (YK). Bu proje, herhangi bir gayrimenkulü bulunmamak, 30 yaşını aşmak, yeşil sahibi olmak, sosyal yardımlardan yararlanmak, eşi ölmüş olmak ya da SGK’lı olmamak gibi bazı koşulları sağlayabilenleri, ayda 100 TL’den başlayan ve 20 yıla bölünmüş taksitlerle 45-65 m², 1+1 konut sahibi yapmayı amaçlamaktadır. TOKİ verilerine göre 2003-2011 arasında üretilen toplam 416.000 sosyal konutun %33’ü (139.000) alt gelir ve yoksul grubuna yönelik yapılardan oluşmaktadır (TOKİ, 2011). Bu araştırmanın yapıldığı İnançköy Yoksul Grubu Konutları, Tarımköy konutlarıyla aynı bölge içerisinde bulunmakta ve 384 adet konuttan oluşmaktadır.

² Bu noktada, uygulamada bazı sorunların çıktığı ve hedeflere tam anlamıyla ulaşılmasında sıkıntılar yaşandığı da belirtilmelidir. Örneğin, bu araştırmanın gerçekleştirildiği Çankırı İnançköy konutlarında yollardaki kalite düşüklüğü hemen göze çarpmaktadır. Ayrıca Sağlık Ocağı olarak inşa edilen bina da bu görevi yerine getirmemektedir.

Son tip konut alanları ise Dar ve Orta Gelir Grubuna (DOK) yönelik konutlardır. 2+1 ve 3+1 olarak inşa edilen bu konutlar, TOKİ'nin sosyal konut üretiminin yaklaşık yarısını (195.000) oluşturmaktadır (TOKİ, 2011). Bu araştırmada anket uygulanan Dar ve Orta Gelir Grubu konutlar, Çankırı kent merkezinde yer alan 280 konuttan oluşmaktadır.

A. Araştırmanın Amacı ve Problemleri

Bu araştırmada amaç, komşuluğun, toplumun her kesimi tarafından değişik yoğunluklarda yaşanması (Öğdül, 1999: 40) tezinden yola çıkarak, küçük bir Orta Anadolu kenti olan Çankırı'da TOKİ tarafından üç ayrı tipte inşa edilmiş konut alanlarında ikamet edenler arasındaki komşuluk ilişkilerinin ve yaşamlarını sürdürdükleri bu konut ve çevrelerinden memnuniyet düzeylerinin incelenmesidir.

Bu çerçevede araştırmanın 2 ana sorusu bulunmaktadır:

1. TOKİ tarafından farklı amaçlara göre, farklı tiplerde inşa edilen konut alanlarında yaşayan grupların komşuluk ilişkileri birbirinden farklı mıdır?
2. TOKİ tarafından farklı amaçlara göre, farklı tiplerde inşa edilen konut alanlarında yaşayan grupların konut ve çevresinden memnuniyet düzeylerinde fark var mıdır?

B. Materyal ve Yöntem

Araştırma, Çankırı ili merkez ilçesi sınırları içinde TOKİ tarafından inşa edilmiş üç konut alanında yer alan 362 hanede, hane reisi veya eşiyle yüzyüze görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Deneklerin verdiği cevaplar anketörler³ tarafından anket formlarına geçirilmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi üç ayrı amaçla inşa edilmiş olan TOKİ konutlarından Tarımköy toplamda 222, Yoksul Grubu Konutları 384 ve Dar ve Orta Gelir Grubu Konutları 280 konuttan oluşmaktadır. Araştırma çerçevesinde toplam 886 konutun hepsinin kapısı çalınmıştır. Evde bulunamayanlar, ankete cevap vermeyenler ya da eksik anket formları dışarıda bırakıldığında 362 haneden toplanan veriler değerlendirmeye alınmıştır. Bu sayı evrenin %40'ının üzerindedir.

Araştırmanın amaçları çerçevesinde ve konuyla ilgili literatür taranarak (Öğdül, 1999; Ayata ve Ayata: 1996; Arslan, 2011) oluşturulan veri toplama aracı 3 ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde demografik faktörlere, ikinci bölümde komşuluk ilişkilerine, son bölümde ise konut ve çevresinden memnuniyet düzeylerine ilişkin verilerin toplanması amaçlanmıştır.

3 2014-15 eğitim-öğretim yılında sosyoloji bölümünde öğrenim gören 3. Sınıf (2. Öğretim) öğrencilerine araştırmaya yaptıkları tüm katkılardan dolayı sevgilerimi ve teşekkürlerimi sunarım (H.A.).

Komşuluk ilişkilerine yönelik bilgilerin toplandığı ikinci bölüm, kendi içinde dört kısma ayrılmıştır. İlk kısım (A kısmı), komşuların birbirini sosyo-ekonomik ve kültürel olarak algılama biçimlerini, komşular arasında gün, toplantı vs düzenlenip düzenlenmediğini araştırmaktadır. B kısmı, komşularla ilişkiler ve yardımlaşma üzerinde durmakta; C kısmı, komşularla anlaşmazlık nedenlerini incelemektedir. D kısmı, farklı inanç, etnisite veya tercihlere sahip olan komşulara yönelik bakışları anlamaya çalışan “komşu tercihleri”dir. B, C ve D kısımları likert tipi dereceli ölçek niteliği taşıdığı için güvenilirlik düzeyleri ayrı ayrı hesaplanmış ve Cronbach’s Alfa puanları sırasıyla 0,789; 0,639 ve 0,788 olarak bulunmuştur.

Veri toplama aracının “konut ve çevresinden memnuniyet”i inceleyen üçüncü bölümü de likert tipi bir ölçek olup Cronbach’s Alfa değeri 0,793 bulunmuştur.

Cronbach’s Alfa değeri ayrı ayrı alınan anket bölümlerinin güvenilirlik derecesi birlikte ölçüldüğünde ise bu değer 0,769 olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden yola çıkarak veri toplama aracının bölümlerinin kendi içinde hem de bir bütün olarak güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

II. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölüm, Çankırı ili merkez ilçesinde TOKİ tarafından inşa edilmiş üç konut alanında ikamet eden 362 hane reisi ya da eşine uygulanmış olan anket formunun çözümlenmesini içermektedir. Tablo 1’de de görülebileceği gibi, anket uygulanan üç konut alanını oluşturan Tarımköy (TK), Yoksul Grubu Konutlar (YK) ve Dar ve Orta Gelirli Grup Konutlarına (DOK), sırasıyla 63, 143 ve 156 anket uygulanmış ve “konut alanı” tüm analizlerde “bağımsız değişken” olarak kabul edilerek tablolara bu şekilde yansıtılmıştır. Bazı analizlerde cinsiyet ve eğitim düzeyi de bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Tablolar, anket formunda yer alan sorulara verilen cevapları, konut alanı bazında, yüzdeler olarak göstermektedir. Bu rakamsal bilgiler kendi başına bir önem taşımakla birlikte, rakamlar arasında anlamlı farklılıkların olup olmadığını tespit etmek üzere SPSS 21 istatistik paket programı aracılığıyla Kruskal Wallis veya Mann-Whitney U testleri uygulanmış⁴ ve anlamlı farklılık gözlenen sonuçlar rakamsal olarak verilmiştir. Bu testlerin kullanılmasının nedeni araştırmada kullanılan veri toplama aracının non-parametrik olarak kabul edilmesidir. Bu varsayım, uygulanan Kolmogorov-Smirnov testiyle de kanıtlanmıştır. Analiz sonucunda veri toplama aracının tüm maddeleri için

⁴ Parametrik olmayan veri toplama araçları için kullanılan bu iki testten Kruskal Wallis, “Konut Alanı/Grubu” gibi ikiden fazla bağımsız grubun karşılaştırıldığı; Mann-Whitney U ise iki bağımsız grubun karşılaştırıldığı durumlarda kullanılmaktadır.

Asymp. Sig (2 tailed) 0,000 olarak bulunmuş ve bu rakam 0,05'in altında kaldığı için de soru formu non-parametrik sayılmıştır.

A. Konut Grupları Açısından Demografik Özellikler ve İstatistiksel Farklılıklar

Altta iki tablodan birincisi demografik bulguları açıklarken Tablo 2 ekonomik bulguları sunmaktadır.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Değişkenler	Özellikler	TK (%)	YK (%)	DOK (%)
Konut Alanı	Frekans	63	143	156
	Yüzde	17,4	39,5	43,1
Cinsiyet	Kadın	57,1	74,8	70,7
	Erkek	42,9	25,2	29,3
Yaş	35 ve altı	22,3	32,9	38,5
	36-55	57,1	41,3	35,2
Medeni Durum	Evli	88,9	70,6	80,8
	Bekar/Evlenmemiş	7,9	8,4	8,3
	Boşanmış	1,6	7,7	2,6
	Eşi vefat etmiş	1,6	13,3	8,3
Eğitim Durumu	Okuma-Yazma yok	4,8	21,7	13,0
	Diploma-sız okur-yazar	4,8	5,6	6,5
	İlkokul mezunu	50,8	48,3	44,8
	Ortaokul mezunu	7,9	15,4	19,5
	Lise mezunu	22,2	8,4	13,6
	Üniversite mezunu	9,5	0,7	2,6
Doğum yeri	Köy	58,7	55,6	37,2
	İlçe Merkezi	15,9	13,4	11,5
	Çankırı merkez	17,5	15,5	35,3
	Başka il köy	3,2	2,8	7,1
	Başka il	4,8	12,7	8,3
	Yurtdışı	0,0	0,0	0,6

Ulaşılan örneklem yaş açısından incelendiğinde, orta yaş olarak kategorize edilebilecek olan 36-55 yaş arasındaki nüfus TK ve YK'da daha yüksek

görünürken DOK'da en yüksek oran 35 yaş ve altıdır. Ancak bu farklılık, istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır.

Konut grupları içerisinde evlilik oranı en yüksek olanı TK'dır. Bu konut alanında yaşayanların neredeyse %90'ı yaşamına evli olarak devam etmektedir. En düşük oran ise %70'lerle YK'da yer almaktadır. Yoksul konutu gruplarına başvuru şartları içerisinde yer alan "eşi ölmüş olmak" özelliği bu gruptaki evlilik oranının nispeten düşük olmasının nedenidir. Kruskal Wallis testlerinde de bu özellik gruplar arasında anlamlı bir farklılık olarak ortaya çıkmıştır (χ^2 :10,818; p: ,004; df: 2).

Doğum yeri açısından TK ve YK'da yaşayanlar arasında köy kökenlilerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Her iki grupta da köy doğumluların oranı %60 civarındayken DOK'ta yaşayanlarda bu oran biraz daha düşük olup %45 düzeylerinde kalmaktadır. Bu farklılık, istatistiki olarak da anlamlı bir sonuç vermektedir (χ^2 :14,005; p: ,001; df: 2).

En eğitimli kesim TK'da yer alırken, her grupta da en büyük oranı ilkökul mezunları oluşturmaktadır. YK ise eğitim düzeyi en düşük konut alanıdır. Konut alanı ve eğitim durumu arasındaki ilişki düzeyine, Kruskal Wallis testi uygulayarak bakıldığında anlamlı farklılık göze çarpmaktadır (χ^2 : 14,850; p: ,001; df: 2).

Tablo 2: Ekonomik Bulgular

Değişkenler	Özellikler	TK (%)	YK (%)	DOK (%)
Aylık Gelir	500 TL ve altı	7,5	32,7	4,1
	501-1000 TL	22,5	57,7	52,0
	1001-1500 TL	17,5	7,7	24,4
	1501-2000 TL	20,0	1,0	13,0
	2001-3000 TL	20,0	1,0	5,7
	3001 TL ve üstü	12,5	0,0	0,8

Meslek	Ev Hanımı	48,3	74,8	62,5
	İşçi	21,7	9,8	17,1
	Esnaf-Serbest Meslek	1,7	7,3	5,3
	Emekli	15,0	3,3	8,6
	Memur	11,7	0,0	1,3
	Çiftçi	0,0	2,4	2,0
	Profesyonel	0,0	0,0	1,3
	Öğrenci-Engelli	1,1	2,4	2,0
	İşsiz	0,0	0,0	0,0
Eşinin Mesleği	Ev Hanımı	27,3	10,8	21,8
	İşçi	18,2	38,7	33,9
	Esnaf-Serbest Meslek	16,4	35,5	21,0
	Emekli	18,2	8,6	12,9
	Memur	20,0	2,2	7,3
	Çiftçi	0,0	3,2	0,8
	Profesyonel	0,0	0,0	1,6
	Öğrenci-Engelli	0,0	1,1	0,0
	İşsiz	0,0	0,0	0,8
	Diğer	3,2	12,6	1,9
Ev Sahipliği	Ev Sahibi	77,8	65,0	68,6
	Kiracı	19,0	22,4	29,5
	Diğer	3,2	12,6	1,9
Araç Sahipliği	Yok	36,5	81,1	62,8
	Var	63,5	18,9	37,2

Konut alanlarında yaşayan nüfusun mesleklerine bakıldığında “ev hanımı” cevabı verenler dışarıda tutulacak olursa, “işçi” kategorisi altında yer verilebilecek mesleklerde bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. Görüşme yapılan kişinin kendisi ve eşi birlikte değerlendirildiğinde TK’da yaşayanların % 39,9’u, YK’da yaşayanların % 48,5’i, DOK’da yaşayanların ise % 51,0’i işçi olarak sınıflandırılabilir. Ancak bu kategori içinde sınıflandırılmış olan meslekler, düzenli, kalıcı fabrika ya da kamu işçiliğinden ziyade marjinal sektörleri kapsamaktadır. Özellikle inşaat işçiliği, duvarcılık, kaynakçılık, temizlikçilik gibi düşük ve nispeten düzensiz gelir sağlayan meslekleri içermektedir. En yüksek memur ve emekli oranlarına TK’da rastlanmış

olup YK bu kategorilerde en düşük oranlara sahiptir. Az düzeyde belirtilen veterinerlik, muhasebecilik ve yönetici asistanlığı cevaplarına ise DOK'da rastlanmıştır. Bu sonuçlar konut grupları açısından istatistiki analize tabi tutulduğunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık da tespit edilmiştir. (χ^2 : 12,779; p: ,002; df: 2).

Aylık gelir düzeyleri incelendiğinde en düşük gelire sahip olan grubun YK'da yaşayanlar olduğu görülmektedir. Bu grubun %90'ından fazlası ayda 1000 TL'nin altında bir gelire sahiptir. Bu oran DOK'da %56,1 iken TK'da %30 düzeyinde bulunmaktadır. TK'daki gelir dağılımı, yapılan sınıflandırmaya bağlı olarak dengeli bir dağılım göstermektedir. Yüzdeler oranlarda görülen bu farklılık istatistiki olarak da tespit edilebilmektedir (χ^2 : 72,938; p: ,000; df: 2). Ek bir soru olarak TK'da yaşayanlara, bahçelerinde ürün yetiştirip yetiştirmedikleri de sorulmuştur. Alınan cevaplar, grubun %85'inin, bahçesinde ürün yetiştirdiğini göstermektedir. Bunların neredeyse tamamının üretimi kendi tüketimleri için olmakta çok küçük bir kesim (%2) yetiştirdikleri ürünleri satmaktadır.

Aylık gelirlere, konut gruplarından ayrı olarak "eğitim düzeyi" bağımsız değişkeni çerçevesinde bakıldığında da, eğitim düzeyi arttıkça gelirin de arttığı yönünde bir sonuca ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu durum, istatistiki bir farklılığı da göz önüne sermektedir (χ^2 : 54,587; p: ,000; df: 5).

En yüksek ev sahipliği oranı TK'da bulunmuştur. Başkasının evinde ücretsiz olarak oturduğunu ifade edenler ise % 12,6 ile en yüksek oranla YK'da yer almaktadırlar. Ancak ev sahipliği istatistiki olarak bir farklılığa işaret etmemektedir.

Araç sahipliği aynı kentin aynı bölgesinde yer alan ve şehir merkezine yaklaşık 8 km uzakta bulunan TK ve YK için önem taşımaktadır. Ancak YK'da ikamet edenlerde araç sahipliği %18,9 düzeyindedir. TK'da bu oran %63,5'tir. Şehir merkezinde bulunan DOK'da ikamet edenlerin ise %37,2'sinde araç bulunmaktadır. Bu farklılık istatistiki düzeyde de anlamlıdır (χ^2 :39,241; p: ,000; df: 2).

B. Komşuluk ile İlgili Bulgular

Bu bölüm içerisinde komşuların birbirleriyle benzerlikleri yönündeki algıları, karşılıklı ilişkileri, yardımlaşma düzeyleri, anlaşmazlık nedenleri ve komşu tercihleri üzerinde durulmaktadır. Tablolarda yer alan rakamlar, deneklerin verdikleri cevapların yüzdeler değerini ifade etmektedir. Bulgular ayrıca, istatistiki analizlere de tabi tutulmuş ve gruplar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı da ortaya konmuştur.

1. Konut Grupları Açısından Komşularla İlişkiler ve İstatistikî Farklılıklar

Tablo 3’de de görüleceği gibi üç konut alanında yaşayanların önemli bir kısmının bütün günü evde geçirdiği görülmektedir.⁵ Bu veri, zaman açısından, komşuluk ilişkilerinin gelişebilmesi için uygun ortamın varolduğunu göstermektedir. Konut gruplarında oturanların sosyo-ekonomik ve kültürel olarak birbirine benzediği yönündeki yaygın algı da, aynı şekilde komşuluk ilişkilerinin gelişebilmesine katkı yapmaktadır. “Konut ve çevresinden memnuniyet” düzeyini belirlemek için sorulan sorular içinde yer alan “komşuluk ilişkilerinden memnuniyet” ifadesine “çok memnunum” ve “memnunum” diye cevap verenlerin her üç grupta da %75’in üzerinde olması site sakinlerinin memnuniyetini göstermektedir.

Tablo 3: Komşularla Benzerlik Algısı

Değişkenler	Özellikler	TK (%)	YK (%)	DOK (%)
Kaç saat evde	Bütün gün	68,3	81,8	64,7
	Öğlene kadar	4,8	2,8	8,3
	Öğleden sonra	3,2	2,1	7,1
	Gece	19,0	9,1	12,2
	Diğer	4,8	4,2	7,7
Komşu gelir durumu	Bizden çok düşük/ Bizden biraz düşük	11,9	16,6	12,1
	Bizimki kadar	66,1	57,6	69,6
	Bizden biraz yüksek/ Bizden çok yüksek	22,0	25,9	18,2
Komşu adet alışkanlıklar	Bizimle aynı	75,8	63,6	74,8
	Bizden biraz farklı	22,6	25,7	23,2
	Bizden çok farklı	1,6	10,7	2,0

Tablo 4, gün ve dini toplantıların komşular arasındaki yaygınlık derecesini konu edinmektedir. Her üç grubun verdiği cevaplarda da dini toplantılara, komşu günlerinden daha fazla ilgi gösterdiği sonucu gözlenmektedir. Gün ve dini toplantı açısından bakıldığında en yoğun ilişkilerin TK’da, en zayıf ilişkilerin ise YK’da düzenlendiği ortaya çıkmaktadır.

⁵ Tarımköy (TK) ve Dar ve Orta Gelir Grubu Konutlarında (DOK) %70’e yakın, Yoksul Grubu konutlarında (YK) %80’in üzerinde bir oran bütün günü evde geçirdiğini belirtmiş olmakla birlikte, anketlerin evde bulunanlara uygulandığı da unutulmamalıdır.

Tablo 4: Komşular Arasında Düzenlenen Organize Edilmiş Görüşmeler

Değişkenler	Özellikler	TK (%)	YK (%)	DOK (%)
Komşular arasında gün düzenleniyor mu?	Evet düzenleniyor	32,8	12,8	26,5
	Hayır düzenlenmiyor	55,7	77,3	53,6
	Bilmiyorum	11,5	9,9	19,9
Komşular arasında dini toplantılar düzenleniyor mu?	Evet düzenleniyor	45,2	25,0	43,8
	Hayır düzenlenmiyor	40,3	62,9	34,0
	Bilmiyorum	14,5	12,1	22,2

Tablo 5, komşularla ilişki ve yardımlaşma düzeylerini sergilemektedir. Tabloya göre “özel konuların görüşülmesi” hariç tüm ifadelerde en yüksek puanlar TK’da elde edilmiştir. “Düğün ve cenazede yardımlaşma”, “Hergün selamlaşma” ifadelerine en yüksek oranda puanlar verilirken, “özel konuların görüşülmesi” ve “Borç para alış-verişi”ne en düşük puanlar verilmiştir. Bu kategoride yer alan ifadelere, konut tipleri açısından Kruskal Wallis testi uygulandığında “düğün ve cenazede yardımlaşma” ($\chi^2 : 13,045$; $p : ,001$; $df : 2$), “malzeme yardımı” ($\chi^2 : 30,105$; $p : ,000$; $df : 2$), “kışlık hazırlık” ($\chi^2 : 36,368$; $p : ,000$; $df : 2$) ifadelerinde, hepsi de TK lehine olmak üzere anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Tablo 5: Komşularla İlişki ve Yardımlaşma

	Hepsi, Çoğu, Yarısı			Çok azı, Biri			Hiçbiri		
	TK (%)	YK (%)	DOK (%)	TK (%)	YK (%)	DOK (%)	TK (%)	YK (%)	DOK (%)
Samimiyet	58,7	42,0	39,1	34,9	41,3	50,0	6,3	16,8	10,9
Hergün selamlaşırım	80,9	64,4	61,5	17,5	25,9	34,6	1,6	9,8	3,8
Özel konularımı görüşürüm	7,0	10,6	2,7	38,7	31,9	37,2	53,2	57,4	60,1
Malzeme alışverişi yaparım	77,4	39,7	39,6	14,5	34,7	38,9	8,1	25,5	21,4
Düğün ve Cenazede yardımlaşırım	93,6	62,8	77,1	3,2	21,0	10,4	3,2	16,1	12,4
Borç Para alışverişi yaparım	15,9	12,3	10,3	28,6	43,8	27,3	55,6	54,0	63,3
Kışlık hazırlık (salça, erişte vs) yaparım	73,0	28,5	31,5	9,5	22,9	25,5	17,5	48,6	43,1

2. Komşularla Anlaşmazlık Nedenleri

Tablo 6, konut alanlarında yaşayanların, komşularıyla anlaşmazlık nedenlerini göstermektedir. Yüzelere bakıldığında (çoğu zaman ve her zaman), hayvan beslemeye bağlı anlaşmazlıklar dışında hepsinde en yüksek ortalamaya YK'da rastlanmıştır. Bunun nedeni, bir bloktaki konut ve dolayısıyla yaşayan sayısının bu konut alanında diğerlerine nazaran daha yüksek olması olarak düşünülebilir. Hayvan besleme açısından çıkan tartışmalar ise daha çok TK'dadır. Müstakil binalardan oluşan bu konutlardaki hayvan sayısı da diğer konutlara göre oldukça fazladır. Hemen her ailenin tavuk, horoz, köpek ve hatta koyun, inek gibi hayvanları bulunmaktadır. Komşularla anlaşmazlık nedenleri istatistiksel olarak incelendiğinde, “gürültü” (χ^2 : 25,014; p: ,000; df: 2), “ortak kurallara uyulmaması” (χ^2 : 7,422; p: ,024; df: 2); “çocuk” (χ^2 : 10,659; p: ,005; df: 2) ve “hayvan besleme” (χ^2 : 6,515; p: ,038; df: 2) nedenlerinde gruplar arasında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir.

Tablo 6: Komşularla Anlaşmazlık Nedenleri

	Çoğu zaman - Her zaman			Nadiren			Hiç		
	TK (%)	YK (%)	DOK (%)	TK (%)	YK (%)	DOK (%)	TK (%)	YK (%)	DOK (%)
Gürültü	0,0	14,1	8,4	11,5	33,1	31,2	88,5	52,8	60,4
Ortak kurallara uymama	3,2	12,4	9,0	12,9	21,9	22,1	83,9	65,7	68,8
Çocuklar	3,3	10,2	4,8	8,2	22,8	19,6	88,5	66,9	75,7
Farklı yaşam tarzları	1,7	4,6	2,7	11,7	14,8	12,0	86,7	80,5	85,3
Hayvan besleme	10,0	3,9	2,1	11,7	5,4	8,6	78,3	90,7	89,3

3. Komşu Tercihleri

Tablo 7’de yeralan yüzdeler konut alanları içerisinde kendisinden farklı olanlardan, komşu olarak, rahatsızlık duyma düzeyleri hakkında bilgi vermektedir. Verilere bir bütün olarak bakıldığında “Allaha inanmama”, “içki içme”, “nikahsız yaşama” ve “eşcinsel olma” en fazla rahatsızlık yaratan durum olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık “farklı dine inanma”, “farklı mezhepten olma”, “farklı siyasal görüşü benimseme” ve “eşin ailesinden (kayınvalide vs)” rahatsız olma oranları da nispeten düşük bir oran taşımaktadır.

Konut alanları/grupları arasındaki oranlar birbirine yakın olmakla birlikte bazı maddelerde istatistiksel farklılıklar gözlenmiştir. “Farklı mezhepten olanın” (χ^2 : 7,434; p: ,024; df: 2), “Farklı ırktan/etnik kökenden gelenin” (χ^2 : 6,874; p: ,032; df: 2), “Nikahsız yaşayanın” (χ^2 : 9,520; p: ,009; df: 2), “eşcinsel olanın” (χ^2 : 11,628; p: ,003; df: 2), “Suriyeli veya Iraklı göçmen olanın” (χ^2 : 7,061; p: ,029; df: 2) ve “eşinin ailesinin (kayınvalide vs)” (χ^2 : 9,709; p: ,008; df: 2) komşu olmasından rahatsız olma durumları konusunda, ağırlıklı ortalamaları TK lehine olmak üzere anlamlı farklılıklara rastlanmıştır.

Tablo 7: Komşu Tercihleri

	Kesinlikle rahatsız eder – Rahatsız eder			Ne rahatsız eder ne etmez			Kesinlikle rahatsız etmez – Rahatsız etmez		
	TK (%)	YK (%)	DOK (%)	TK (%)	YK (%)	DOK (%)	TK (%)	YK (%)	DOK (%)
Farklı din	24,2	26,6	25,5	19,4	7,9	8,1	56,4	65,4	66,4
Farklı mezhep	15,9	25,0	15,8	22,2	3,6	10,6	61,9	71,4	73,5
Allaha inanma-ma	67,8	70,7	72,7	14,5	5,7	5,8	17,7	23,5	21,4
Farklı siyasal görüş	14,3	20,8	17,3	19,0	12,2	13,3	66,7	66,9	69,3
Farklı ırk/etnik	17,5	23,4	17,8	22,2	4,3	10,5	61,3	72,4	71,7
İçki içmek	78,4	66,0	65,4	5,0	5,0	13,5	16,7	29,1	21,2
Nikahsız	74,2	53,2	59,5	9,7	7,9	15,7	16,1	38,9	24,9
Eşcinsel	82,2	63,9	74,8	1,6	3,8	8,6	16,1	32,4	16,6
Suriyeli/İraklı göçmen	43,6	33,6	20,1	3,2	7,9	9,1	53,2	58,5	70,8
Eşinizin ailesi (kayınvalide vs)	11,1	13,3	15,3	19,0	3,1	8,0	69,9	83,6	76,6

Komşu tercihleri ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi öğrenmek için Mann-Whitney U testi uygulandığında Komşunun “tanrı inancına sahip olmaması” (U: 11376,50; p: ,048) ve “farklı siyasal görüşten olması”nın (U: 10628,50; p: ,006) anlamlı farklılık yarattığı ve bu konularda kadınların erkeklerden daha fazla rahatsızlık hissettikleri tespit edilmiştir.

C. Konut ve Çevresinden Memnuniyet

Konut ve çevresi, daha önce de değinildiği gibi fiziksel olduğu kadar sosyal bir nitelik de taşımaktadır. Rapaport da konutun, çevresinden yalıtılarak sadece fiziksel bir unsur olarak düşünülmemeyeceğini, “aksine bireyler, komşular ve konut alanındaki imkanların konut yerleşim sistemini oluşturduğunu belirtmiştir” (Akt. Kellekçi ve Berköz, 2006: 167). Bu çerçevede düşünüldüğünde Tablo 8’de görülen 16 ifadeden 8’i (1, 10, 11, 12, 13, 14, 15 ve 16. İfadeler) konutun/binanın iç ve dış özellikleriyle ilgiliyken diğer 8 ifade (2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 9. İfadeler) fiziksel ve sosyal çevreyi kapmaktadır.

Tablo 8: Konut ve Çevresinden Memnuniyet

		Çok memnun/ memnun			Ne memnun ne değil			Hiç memnun değil/ memnun değil		
		TK (%)	YK (%)	DOK (%)	TK (%)	YK (%)	DOK (%)	TK (%)	YK (%)	DOK (%)
1	Konuttan	82,6	69,9	87,0	6,3	9,1	5,2	11,1	21,0	7,8
2	Yakın çevre- reden	74,6	69,1	67,5	20,6	8,5	11,7	4,8	22,6	20,7
3	Ulaşım/ yoldan	42,9	48,3	40,7	12,7	5,7	9,2	44,4	46,1	50,0
4	İş yerine yakınlık- tan	57,3	23,0	33,8	17,6	14,2	12,7	45,1	62,9	53,4
5	Alışveriş olana- ğın-dan	27,0	26,8	31,7	7,8	8,0	6,5	65,1	65,3	62,7
6	Düzen- len-miş yeşil alan- dan	22,2	36,7	30,5	9,5	11,5	7,3	68,2	51,8	62,2
7	Eğitim ola- nağın-dan	39,3	43,3	30,2	19,7	11,8	10,1	41,0	44,9	59,7
8	Sağlık ola- nağın-dan	14,3	23,9	32,8	14,3	4,9	5,4	71,4	71,1	61,8
9	Komşuluk ilişkile- rin-den	85,8	74,8	75,6	75,6	7,9	10,1	6,4	17,2	13,5
10	Konutun büyük- lü-ğünden	79,0	32,6	82,1	14,5	9,9	4,0	6,4	57,5	14,9
11	Konutun kullanış- lı-lığından	82,5	34,7	82,9	12,7	9,2	3,9	4,8	56,0	13,2
12	Oda sayı- sından	80,9	23,9	76,2	12,7	7,7	3,9	6,4	68,3	20,0
13	Binanın inşaat kalı- tesin-den	36,5	57,5	58,5	17,5	10,8	8,2	46,1	31,7	33,3
14	Su tesisa- tın-dan	60,3	81,5	70,8	15,9	7,1	7,3	23,8	11,3	21,9
15	Çatıdan	56,4	79,3	67,6	11,3	9,6	11,3	32,3	11,1	21,2
16	Konutun ince işçili- ğın-den	39,6	62,6	54,3	15,9	10,8	8,6	44,5	26,6	37,1

Konut ve çevresinden memnuniyet düzeylerine Kruskal Wallis testi uygulandığında her konut alanının birkaç hususta anlamlı farklılık yarattığı tespit edilmektedir. “İşyerine yakınlık” (χ^2 : 9,447; p: ,009; df: 2); “eğitim olanakları” (χ^2 : 9,906; p: ,007; df: 2); “konut büyüklüğü” (χ^2 : 90,059; p: ,000; df: 2); “oda sayısı” (χ^2 : 107,776; p: ,000; df: 2) düzeylerinde TK lehine; “Sağlık olanakları” (χ^2 : 8,207; p: ,017; df: 2); “konutun kullanılabilirliği” (χ^2 : 85,155; p: ,000; df: 2) ve “inşaat kalitesi” (χ^2 : 9,196; p: ,010; df: 2) memnuniyet düzeyleri ise DOK lehine anlamlı farklılık taşımaktadır. YK’da ise “Su tesisatı”ndan (χ^2 : 11,646; p: ,003; df: 2); “çatı”dan (χ^2 : 13,334; p: ,001; df: 2) ve “ince işçilik”ten memnuniyet düzeyleri diğerlerine göre anlamlı oranda yüksektir.

III. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Alan çalışmasının gerçekleştirildiği üç konut alanı arasında gelir, eğitim, meslek vs gibi değişkenler açısından bazı farklılıklar bulunmasına rağmen bu çalışma, farklı toplumsal sınıfların komşuluk ilişkilerini karşılaştırma imkanı sunmamaktadır. Bulgularda da tespit edilebildiği gibi, üçü de TOKİ tarafından nispeten farklı amaçlarla inşa edilmiş olan bu konut alanlarında yaşayanlar sosyo-ekonomik ve kültürel olarak birbirine benzemekte ve daha geniş açıdan değerlendirildiğinde kolaylıkla aynı toplumsal sınıf içerisinde değerlendirilebilmektedir. Yine de bir sıralama yapmak gerektiğinde Tarımköy Konutlarında (TK) yaşayanların diğer konut alanlarında yaşayanlara göre ekonomik imkanlarının ve eğitim düzeyinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Sıralamada en altta ise Yoksul Grubu Konutlarda (YK) yaşayanlar yer almaktadır. Dar ve Orta Gelirli Grubu Konutlarda (DOK) yaşayanlar arasında köy kökenli oranının diğer gruplara nazaran daha düşük olduğu da burada ifade edilmelidir.

Komşuluk, mekânsal olduğu kadar sosyal bir olgudur. Komşuluğu, doğal olarak ortaya çıkaran, aynı fiziksel mekan içerisinde yerleşik olmaktır. Fiziksel yakınlığı duygusal yakınlığa çeviren ise komşular arasında kurulan sosyal ilişkilerdir. Yapılan analizler neticesinde gruplar arasında en yakın, samimi ilişkilerin TK’da olduğu görülmüştür. Komşular arasında samimiyete, günlük ihtiyaçlar üzerinden dayanışma ve yardımlaşmaya yaygın bir şekilde rastlanırken, en düşük oranlar “özel konularımı görüşürüm” ve “borç para alışverişi yaparım” ifadelerinde gözlenmiştir. Bu veriler komşuluk samimiyetinin sınırlarını çizmektedir. Bu iki ifadede en düşük oranlara DOK’da rastlanması, bu konut alanının, diğer alanlardan farklı olarak, şehir merkezinde yer alması ve köy kökenlilerin oranının az olması olarak ifade edilebilir. DOK’da yaşayanlar, kısaca yüzeysel, ikincil olarak betimlenebilecek kentsel ilişkilere daha yatkın bir görünüm sergilemektedirler.

Önceden planlanmış, organize edilmiş ve hazırlık yapmak gerektiren sosyal ilişkiler olarak tanımlanması mümkün olan komşu günleri ve dini toplantılar sözkonusu olduğunda ise TK ve DOK, YK'ya göre daha yüksek oranlara sahiptir. Bu tür komşu görüşmelerinin, misafir ağırlama dolayısıyla YK'da yaşayanlar için maddi bir külfet olabilmesinin yanısıra, bu alandaki yüksek anlaşmazlık oranları da etkilidir. Toplam 28 dairesel bu bloklarda tespit edilen anlaşmazlık oranları, diğer konut alanlarına göre fazladır. Anketlere verilen cevaplar dışında yapılan yüzyüze görüşmelerde, bu konut alanlarında “kavgagürültünün hiç eksik olmadığı” yönünde ifadelere sıklıkla rastlanmıştır.

Veriler incelendiğinde dikkat çekici bir nokta da dinin komşuluk ilişkileri içindeki yeridir. Komşular arasında gerçekleştirilen organize edilmiş görüşmelerde dini toplantılar, “komşu günleri”nden yaklaşık %50 daha fazla çıkmıştır. İncanın komşuluk ilişkilerinde önemli bir yer tuttuğunun bir başka göstergesi ise “komşu tercihleri”nde gözlenmektedir. Bir komşunun “Allaha inanmaması” her konut grubu için de yüksek oranda rahatsızlık yaratmaktadır. Farklı dine inanmak veya farklı mezhepten olmak da belli oranda rahatsızlık yaratmakla birlikte, ateizme göre kabullenilebilir düzeydedir. Yüksek oranda rahatsızlık yaratan komşu özellikleri arasında bulunan “içki içme”, “nikahsız yaşama”, “eşcinsel olma” ise bireyin tercihlerine bağlı olan bazı özelliklerin kabul edilme, benimsenme ihtimalinin az olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmadan çıkan sonuçlara dayanarak, hepsi alt ve alt-orta sosyo-ekonomik düzey içerisinde değerlendirilmesi mümkün olan üç konut alanı içerisinde komşuluk ilişkisinin en yoğun ve sakin olduğu grubun Tarımköy konutları olduğu görülmüş olup daha sakin, daha düzenli ve daha dayanışmacı bir mahalle (ve toplum) için müstakil konutları ve sokak formunu desteklemek gerektiği söylenebilir. Yakın komşuluk ilişkileri ve yardımlaşmanın TK'da tespit edilmesi, bir ölçüde sokak ile çok katlı apartmanlardan oluşan site arasındaki fiziksel farklılığın sosyal sonucu olarak da değerlendirilebilir.

Ayrıca, özellikle Yoksul Grubu için kent merkezinin dışında üretilecek konutların, Tarımköy örneğinde olduğu gibi müstakil ve bahçeli olarak inşa edilmesi, bu grubun meyve ve sebze ihtiyacını karşılamanın yanında, üretecekleri ürünleri satmak suretiyle maddi sıkıntılarını bir nebze olsun azaltabilecektir.

KAYNAKÇA

- ALVER, Köksal (2012), "Komşuluk", , *Kent Sosyolojisi* (Ed. K. Alver), 341-348, Hece Yayınları, Ankara.
- ARSLAN, Hakan (2011), *Sosyal Dışlanma ve Kentsel Haklar Bağlamında Türkiye'de Kentsel Dönüşüm: İzmir-Narlıdere Kentsel Yenileme Uygulaması (NARKENT PROJESİ) Örneği*, MSGSÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- DEMİR, Erol (1999), "Konut Sakinlerinin Fiziksel ve Toplumsal Çevre Algısı", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt: 8, Sayı: 1, 54-71.
- DURKHEIM, Emile (2006), *Toplumsal İşbölümü*, Çev. Ö. Ozankaya, Cem Yayınları, İstanbul.
- ERCAN, Fuat (1998), *Toplumlar ve Ekonomiler*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- ERDER, Sema (2006), *Refah Toplumunda Getto*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ENGELS, Friedrich (1994), *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu*, Çev. O. Emre, Sosyalist Yayınlar, İstanbul.
- HARVEY, David (2002), "Sınıfsal Yapı ve Mekansal Farklılaşma Kuramı", *20. Yüzyıl Kenti*, (Der. B. Duru ve A. Alkan), 147-172, İmge Yayınevi, Ankara.
- KELLEKÇİ, Ö. Lütfi ve BERKÖZ, Lale (2006), "Konut ve Çevresel Kalite Memnuniyetini Yükselten Faktörler", *İTÜ Dergisi A: Mimarlık Planlama Tasarım*, Cilt: 5, Sayı: 2, 165-176.
- KELLER, Suzanne (1968), *The Urban Neighborhood: A Sociological Perspective*, Random House, New York.
- KOYUNCU, Ahmet, (2013), "Ailenin Sosyal Çevresi İle Kurduğu İlişkide Toplumsal Yakınlığın Öznesi Olarak Komşuluk" (Bildiri), G. Tuncel (Ed.) *Değişen Dünya'da Aile Sempozyum Bildirileri*, (ss. 25-42,)BİLSAM Sempozyum Serisi Yayın No: 4, Malatya.
- MARX, Karl (2003), *Yabancılaşma* (Der. B. Erdost), Sol Yayınları, Ankara.
- MUMFORD, Lewis (2007). *Tarih Boyunca Kent*. Çev. G. Koca ve T. Tosun, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- NİRUN, Nihat (1991). *Sistematik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ÖĞDÜL, Hürriyet G. (1999), *Konut Alanlarının İyileştirilmesinde Toplumsal Bağların Rolü*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul.
- ÖNCÜ, Ayşe (2013), "İdealinizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", *Mekân Kültür ve İktidar* (Der. A. Öncü ve P. Weyland), İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZPARLAK, Ferda ve MEŞHUR, M. Çağlar (2012), "Sokaktan Siteye Dönüşen Yarı Kamusal Mekânlar: Komşuluk İlişkileri Üzerine", *Mimarlık Dergisi*, Sayı: 365, 1-5.

- SAM, Neslihan ve ERTÜRK, Hasan (2010). Konut Kalitesinin Mekansal Dağılımının İstatistiksel Analizi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(3), 299-308.
- SIMMEL, Georg (2005), “Metropol ve Zihinsel Yaşam”, Şehir ve Cemiyet (Ed. A. Aydoğan), 167-184, İz Yayıncılık, İstanbul.
- TOKİ Kurum Profili 2010-2011 (2011). Geleceğin Türkiye’sini İnşa Ediyoruz. http://www.toki.gov.tr/AppResources/UserFiles/files/TOKI-11_TRK.pdf (Erişim Tarihi: 24.04.2015).
- TONNIES, Ferdinand (2005), “Gemeinschaft ve Gesellschaft”, Şehir ve Cemiyet (Ed. A. Aydoğan), 185-217, İz Yayıncılık, İstanbul.
- URL-1: <http://www.toki.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFBB4CD394874238F9> (Erişim Tarihi: 13.05.2014)
- WEBER, Max (2000), Şehir. Çev. M. Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul.
- WIRTH, Louis (2002), “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, 20. Yüzyıl Kenti, (Der. B. Duru ve A. Alkan), 77- 106, İmge Kitabevi, Ankara.

SİVAS'TA YETİŞKİN BİREYLERDE ANTROPOMETRİK ÖLÇÜMLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ: YAŞ VE CİNSİYET FARKLILIKLARI

Gülüşan Özgün BAŞIBÜYÜK¹, Gamze SÖNMEZ², Burcu AKTAN
KORKMAZ², Murat DOĞAN², Faruk AY², Ziyet ÇINAR³

Atıf/©: Başibüyük, Gülüşan Özgün (2015). Sivas'ta Yetişkin Bireylerde Antropometrik Ölçümlerin Değerlendirmesi: Yaş ve Cinsiyet Farklılıkları, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 133-142

Özet: Bireylerin sağlık ve beslenme durumlarının saptanmasında antropometri tekniği yaygın kullanılan ucuz ve pratik bir yöntemdir. Tüm dünyada ve ülkemizde yetişkin bireylerin beslenme sorunları artmakta, özellikle obezite oranlarında hızla artış görülmektedir. Bunun sonucunda, beslenme sorunlarını belirleyici ve önleyici çalışmalar önem taşımaktadır. Bu amaçla; araştırma örneklemini Sivas'ta yaşayan 50 yaş ve üstü 180 kadın ve 173 erkek birey, 50-64 ve 65 yaş üstü kadın ve erkek birey gruplarına ayrılmış; bireylerden boy uzunluğu, ağırlık ve bel çevresi antropometrik ölçüleri alınmıştır. Çalışma verileri; SPSS programında; bağımsız gruplarda iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi olan t testi (student's t testi) uygulanarak değerlendirilmiştir. Alınan antropometrik ölçüler ile beden kitle indeksi (kg/m^2) değerleri hesaplanmıştır. Beden kitle indeksi (kg/m^2) ortalama değerleri, kadın bireylerde 50-64 arası yaş grubunda $33,91 \text{ kg}/\text{m}^2$, 65 yaş ve üstü grubu $34,19 \text{ kg}/\text{m}^2$ 'dir. Erkek bireylerde ise 50-64 arası yaş grubunda $29,20 \text{ kg}/\text{m}^2$ bulunmuşken, 65 yaş ve üstü grubunda $29,60 \text{ kg}/\text{m}^2$ olduğu görülmüştür. Bu verilere göre iki yaş grubu kadın ve erkek bireylerde şişmanlık ve obezite riskinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaş, Cinsiyet, Antropometri, Beden Kitle İndeksi.

Makale Geliş Tarihi: 06.03.2015/ Makale Kabul Tarihi: 08. 04. 2015

1 Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, Sivas e-posta: gulusan2000@yahoo.com.

2 Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, Sivas

3 Yrd.Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Biyoistatistik Bölümü, Sivas

Assesment of Anthropometric Measurements in the Adult Individual in Sivas: Age and Gender Differences

Citation/©: Başibüyük, Gülüşan Özgün, (2015). Assesment of Anthropometric Measurements in the Adult Individual in Sivas: Age and Gender Differences, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 133-142

Abstarct: Anthropometry technique of determining the health and nutritional status of individuals is commonly used cheap and practical. The adults all over the world and in our country, increasing nutritional problems, especially saw rapid increase in obesity rates. As a result, feeding problems are significant determinants and preventive activities. To this end; 50 years and over living in Sivas sample survey of 180 male and 173 female subjects, divided into male and female groups of individuals over the age of 50-64 and 65; the individual height, weight and waist circumference, anthropometric measurements were taken. Study data; SPSS; independent samples t test with significance test for the difference between two means (Student's t test) were evaluated using. Taken with anthropometric measurements of body mass index (kg / m²) were calculated. Body mass index (kg / m²), the mean values in the group of women aged 50-64 in individuals 33.91 kg / m², 65 years and over group 34.19 kg / m². In male subjects in the group aged 50-64 29.20 kg / m², where at 29.60 kg / m² in the 65 and older group that were observed. According to these data in two age groups of male and female individuals were determined to be at high risk for obesity and obesity.

Keywords: Age, Gender, Anthropometric, Body Mass Index.

1.GİRİŞ

Teknoloji alanın gelişmesiyle sağlanan kolaylıklar, tıp alanındaki gelişmeler, sağlığı koruma ve sürdürmedeki bilinçlenme, doğumda beklenen yaşam süresini uzatmıştır. Buna bağlı olarak toplumlarda yaşlı nüfus oranı artmıştır (Kalınkara, 2011:1). Türkiye'de son yıllarda 65 yaş üstü birey sayısı hızla artmaktadır. 65+ yaş nüfus, 1935'te nüfusun %3,9'unu oluştururken bu oran 2000'de %5,7, 2013 yılında ise %7,7'ye yükselmiştir. 2023 yılında; bu oranın %10,2'ye yükselmesi beklenmektedir. 2013 yılında 75 milyon 627 bin olan Türkiye nüfusunun, 5 milyon 682 bini yaşlı nüfustan oluşmaktadır. Ülkemizde doğumda beklenen yaşam süresine cinsiyet açısından bakıldığında; 1960 yılında kadınlarda 54 yıl, erkeklerde 51 yıl iken; 2013'te kadınlarda 79,7 yıl, erkeklerde 74,7 yıl'dır. 2023 yılında ise kadınlarda 80,2 yıl; erkeklerde 75,8 yıl olması beklenmektedir (Tüik, 2013).

Yaşlı nüfusun sağlıklı ve kaliteli bir yaşamı uzun yıllar nasıl koruyacağı önemli bir sorudur. İleri yaşlarda sağlıklı bireyler olmak için yeterli ve dengeli beslenme önem arz etmektedir (Atamtürk ve Göçmen Mas, 2010:4).Tüm dünyada ve ülkemizde şişmanlığın hızla artması ile; şişmanlık önemli bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkarmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu sorun; yaşlı nüfusta artan hafif şişmanlık ve obzite pervelansı ile daha çok dikkat çekmektedir (Rakıcioğlu, 2008:7).

Yaşlanmayla enerji harcanmasındaki düşüşte en önemli faktör fiziksel aktivitenin azlığıdır. Fiziksel aktivitedeki düşüş sadece enerji harcamasını azaltmaz aynı zamanda yaşla ilişkili hastalık risklerinin artmasına da neden olur (Baysal, 2014:23-24).

Bireylerin beslenme ve sağlık durumlarının belirlenmesi ve değerlendirilmesinde antropometri tekniği yaygın olarak kullanılmaktadır. Antropometrinin güvenilir ve pratik bir yol olması; bireyin beslenme durumunun saptanmasında kullanımının nedenlerindedir (Silva Coqueiro, 2009:33; Rahman vd., 1998:55).

Antropometrik değerlendirmede en yaygın kullanım beden kitle indeksi (BKİ) ve bel çevresi ölçüsüdür. BKİ şişmanlık ve obezite durumlarının tahmininde; ucuz ve kullanılabilir olması sebebiyle yaygındır. BKİ bireyin vücut ağırlığının, boy uzunluğunun karesine bölünmesi ile elde edilmektedir (kg/m^2). Beden kitle indeksinin sınıflandırılması ile; 18,5 altı ölçüye sahip bireyler zayıf, 18,5-24,9 arası bireyler sağlıklı, 25,0 ve üstü bireyler hafif şişman, 30,0 ve daha üstü bireyler obez olarak belirlenmektedir. Beden kitle indeksi değerleri arttıkça, hem şişmanlık riski artmakta hem de ona bağlı sağlık problemlerine yakalanma riski artmaktadır. BKİ yöntemi tüm kolaylığının yanında dezavantajları olan bir yöntemdir. Çünkü sadece şişmanlığın göstergesidir. Gelişmiş kas yapısı, ergenlik gibi faktörlerin, BKİ ile şişmanlık arasındaki ilişkiyi değiştirebileceği göz ardı edilmektedir. Aynı zamanda, vücut kompozisyonu hakkında da güncel bir bilgi sağlamamaktadır. Örnek verilecek olursa; yoğun kas yapısına sahip bir birey BKİ standartlarına göre obez olarak belirlenecekken, aslında bireyin az miktarda vücut yağ oranına sahip olduğu göz ardı edilmektedir. Diğer bir örnek ise hareketsiz bireylerin, kabul edilebilir ağırlıklara sahip iken aslında daha fazla vücut yağ oranına sahip olabileme ihtimallerinin olmasıdır (Baysal, 2014:25 ; Noo, 2009:3; Hiza A.H. vd., 2000).

Yaşlanma ile birlikte yaşlı bireyin yağsız vücut kitlesi ve vücuttaki yağ dağılımında önemli değişimler meydana gelmektedir. Yağsız doku miktarının azalmasıyla birlikte yağ miktarında bir artış olur. Özellikle bireyin abdominal

(karın) bölgesinde derinlik artmaktadır. Bu sonuçla birlikte bel çevresi, vücuttaki yağ dağılımı hakkında bilgi sahibi olmada önemli bir ölçüttür. Bel çevresinin kadınlarda 80 cm, erkeklerde 94 cm üzerinde olmaması gerekmektedir. Bu değerlerin üstü kadın ve erkek bireylerde hastalık riskini arttırmaktadır (Oğuz, 2007:22; Aksoydan, 2008:34).

BKİ ve bel çevresinin birlikte değerlendirilmesi, yaşlı bireylerde obezite riskini anlamlandırmada daha güvenilir olacaktır.

II. MATERYAL-METOT

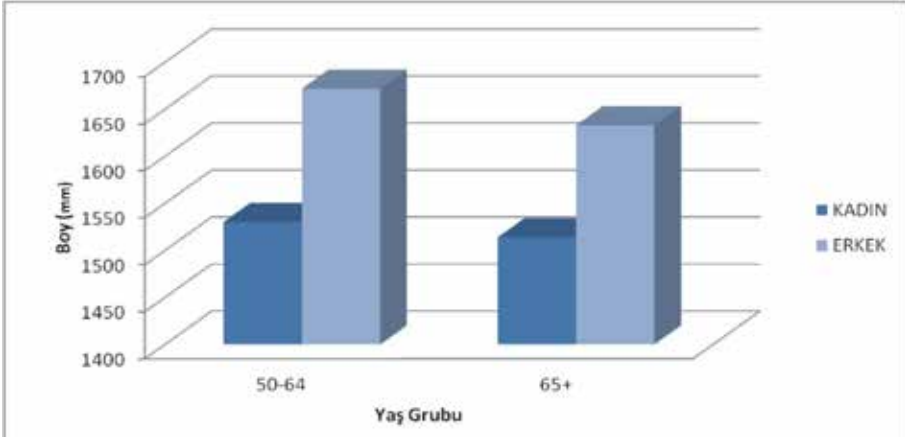
Bireylerin antropometrik bilgilerine ulaşılması amacıyla Sivas Merkez’de yaşayan 50-89 yaş grubundan 180 kadın ve 173 erkek olmak üzere toplam 353 birey tabakalı örneklem yoluyla seçilmiştir. Ölçüler, Anthropometric Standardization Reference Manual (ASRM) ve International Biological Programme’ nın öngördüğü teknikler doğrultusunda alınmıştır. Elde edilen veriler anket formlarından bilgisayar ortamına aktarılmıştır. SPSS 14.00 yazılımı ile bireylerin antropometrik verileri analiz edilmiştir (Weiner ve Lourie 1969, Tanner vd., 1969). Çalışmamız kapsamındaki verilere; örneklemin alındığı toplumun standart sapmasının bilinmediği durumlarda uygulanan tek örnek ve iki örnek hipotezlerinin test edilmesinde, bağımsız gruplarda iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi olan t testi (student’s t testi) uygulanmıştır (Özdamar, 1999).

III. BULGULAR

Çalışmamız kapsamında örneklemimizden boy uzunluğu, ağırlık, BKİ ve bel çevresi ölçüleri alınmış ve değerlendirilmiştir.

A. Boy Uzunluğu

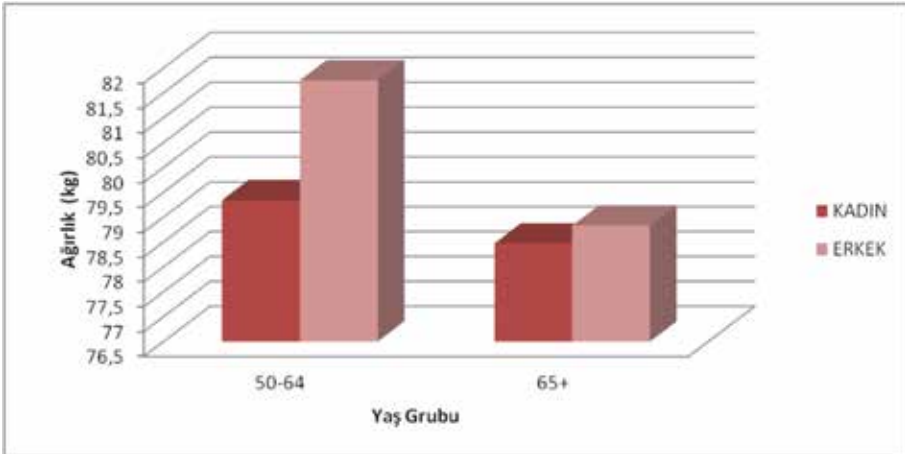
Yaş gruplarına göre genel bir değerlendirme yapıldığında, kadın ve erkek bireylerde ortalama boy uzunluğu 65 yaş ve üstündeki bireylerde 50-64 yaş arası bireylere oranla azalma sergilemektedir. Örnekleminizdeki boy uzunluğu ortalama değerlerine baktığımızda kadınlarda 50-64 yaş grubunda ortalama değer 1530 mm olduğu görülürken; 65+ grupta ise 1513,93 mm olduğu görülmüştür. Erkek bireylerde ise 50-64 yaş grubunda 1672 mm ortalama bulunurken, 65 yaş ve üstünde bu değer 1633,10 mm bulunmuştur (Grafik 1).

Grafik 1: 50-54 ve 65+ Yaş Grubundaki Kadın ve Erkek Bireylerin Boy Uzunluğu Ortalama Değerleri (mm).

B. Ağırlık

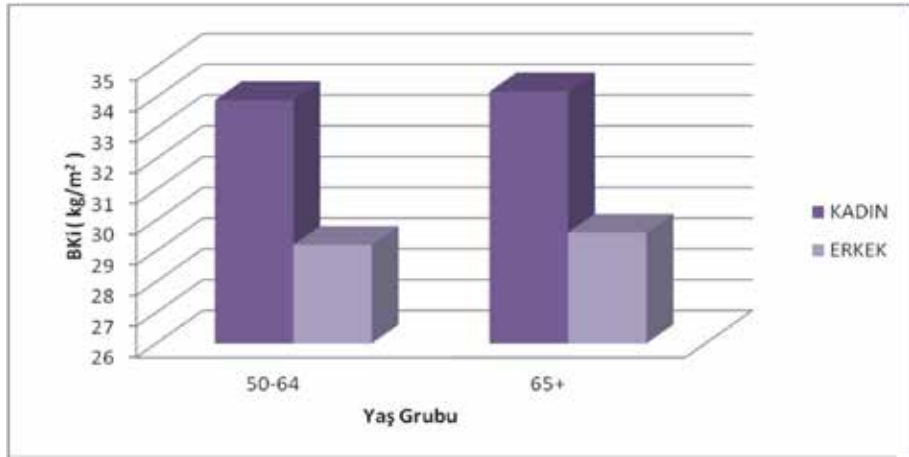
Araştırmamızdaki 50-64 ve 65+ yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin vücut ağırlığı ortalama değerlerine göre yapılan genel bir değerlendirmede kadın ve erkek bireylerin vücut ağırlıklarının 65+ yaş grubunda 50-64 arası yaş grubuna göre azalma olduğu görülmüştür. Araştırmamızdaki bireylerin vücut ağırlığı ortalaması değerlerine bakıldığında kadınlarda 50-64 arası yaş grubunda ortalama değer 79,34 kg bulunmuşken, 65 yaş ve üstü grupta ise 78,47 kg bulunmuştur. Erkek bireylerde ise 50-64 arası yaş grubunda ortalama değer 81,75 kg bulunmuşken, 65 yaş ve üstü bireylerde ise 78,83 kg bulunmuştur (Grafik 2).

Grafik 2: 50-54 ve 65+ Yaş Grubundaki Kadın ve Erkek Bireylerin Ağırlık Ortalama Değerleri (kg).

C. BKİ

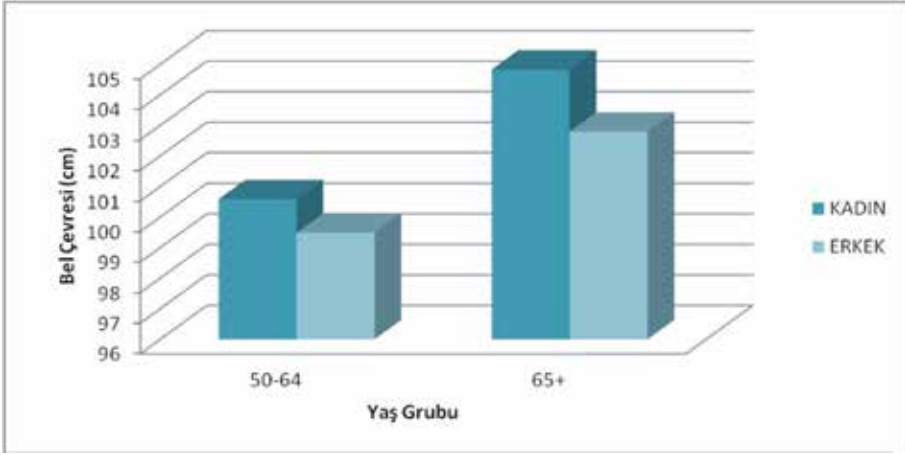
Araştırmamızdaki 50-64 ve 65+ yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin beden kitle indeksi ortalama değerlerinde; yaş gruplarına göre yapılan genel bir değerlendirmede kadın ve erkek bireylerde beden kitle indeksi değerinin, 65+ yaş grubunda 50-64 arası yaş grubuna göre artmış olduğu görölmüştür. Örneklemedeki bireylerin beden kitle indeksi ortalaması değerlerine bakıldığında kadınlarda 50-64 arası yaş grubunda ortalama değer 33,91 kg/m² bulunmuşken, 65 yaş ve üstü grupta ise 34,19 kg/m² bulunmuştur. Erkek bireylerde ise 50-64 arası yaş grubunda ortalama değer 29,20 kg/m² bulunmuşken, 65 yaş ve üstü bireylerde ise 29,60 kg/m² olduğu görölmüştür (Grafik 3).

Grafik 3: 50-54 ve 65+ Yaş Grubundaki Kadın ve Erkek Bireylerin BKİ Ortalama Değerleri (kg/m²).

Ç. Bel Çevresi

Araştırmamızdaki 50-64 ve 65+ yaş grubundaki kadın ve erkek bireylerin bel çevresi ortalamalarına bakıldığında; 50-64 yaş arası kadın bireyler; 100,59cm, 65 yaş ve üstü kadın bireyler 104,83 cm ortalamalarına sahip iken; 50-64 yaş erkek bireyler 99,49 cm, 65 yaş ve üstü erkek bireyler 102,80 cm ortalamalarına sahiptir. Kadın ve erkek bireylerde 65 yaşından sonra 50-64 arası yaş grubuna göre bel çevresinde önemli bir artış olduğu görölmektedir. Erkek bireylerde 50'li yaşlardan sonra bel çevresinde ciddi artış olduğu gözlemlenmektedir (Grafik 4).

Grafik 4: 50-54 Ve 65+ Yaş Grubundaki Kadın ve Erkek Bireylerin Bel Çevresi Ortalama Değerleri (cm).

IV. TARTIŞMA ve SONUÇ

Literatürde orta yaşlı ve yaşlı bireylerin sağlık ve beslenme durumlarının saptanmasına yönelik çalışmalarda; antropometrik yöntemler ile belirlenen beden kitle indeksinin (BKİ) yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Antropometrik yöntemlerin ucuz ve pratik oluşu yaygın kullanım sebeplerinin başında gelmektedir.

İleri yaşlarda ortaya çıkan kemik kitlesinde azalma ve eklem kıkırdaklarındaki azalma ile boy uzunluğunda düşüş meydana gelmektedir. Boydaki kısalmalar ortalama olarak 50'li yaşlardan sonra görülmekte ve her beş yılda bir 2,5 cm; 75 yaşından sonra her beş yılda bir 5 cm'lik düşüş gözlemlenmektedir (Akn, 2012:177). Çalışma sonuçlarına göre (Grafik 1) kadın ve erkek bireylerde boy uzunluğu ortalamasında 65 yaş üstü bireylerde düşüş yaşanmıştır. İtalya'da Perissinotta ve arkadaşları tarafından 65-84 yaş aralığında yapılan çalışmada boy uzunluğu ortalaması; 1717 erkek bireyde 165,7 cm, 1517 kadın bireyde 152,2 cm olarak belirlenmiştir (Perissinotto vd., 2002:179-180). Malezya'da yapılan çalışmada; 60-69 yaş grup 207 bireyde 152,00 , 70-79 yaş grubu 103 bireyde 151,09, 80-89 yaş grubu 34 bireyde ise 149,66 boy uzunluğu ortalamaları belirlenmiştir (Rahman vd., 1998:57-58). Ülkemizde; 295 bireyde dört yaş grubu ve cinsiyet baz alınarak yapılan çalışmada; erkek bireylerde 45-49 yaşta 1682,2 cm, 55-64 yaşta 1656,3 cm, 65-74 yaşta 1596,2 cm, 75+ 1646,3 cm olarak belirlenmiştir. Kadın bireylerde ise 45-49 yaşta 1542,2 cm, 55-64 yaşta 1537,4 cm, 65-74 yaşta 1496,8 cm, 75+ 1452,2 cm olarak belirlenmiştir (Atamtürk, 2010:15).

Çalışmamız ve diğer çalışma verilerine göre; yaşlanmayla birlikte boy uzunluğu ortalamasında düşüş gözlemlenmektedir. Boy uzunluğundaki düşüşün kadın bireylerde, erkek bireylerden daha belirgin olduğu belirlenmiştir. Bunun sebebi olarak da menopoz ile birlikte gerçekteşen kemik erimesine bağlı olarak omurga eğilmeleri ve kamburlaşma gösterilebilir (Oğuz, 2007:23, Gültekin vd., 2005:124).

İnsanın bedensel yapısının belirlenmesindeki diğer bir ölçü de ağırlıktır. Ağırlık ölçüsü bireylerin yaşına ve cinsiyetine göre değişiklik göstermektedir. Çalışmamızda her iki cinsiyette de 65 yaştan sonra ağırlıkta düşüş gözlenmesine rağmen (Grafik 2) diğer çalışmalar ile karşılaştırıldığında 65 yaş üstü bireylerde kuvvetli bir ağırlık kaybı gözlenmemektedir. Meksika'da yaş ortalaması 68,6 olan 1968 birey üzerinde yapılan çalışmada ağırlık ortalaması kadın bireylerde 62,7 kg, erkek bireylerde ise 70,3 kg'dır (Sanchez-Garcia vd., 2007:5). İtalya'da 1423 kadın bireyde ağırlık ortalaması ise 65 kg'dır (Bedogni vd., 2001:18). Malezya'da ise; 60-69 yaş arası bireylerde 54,38; 70-79 yaş arası bireyde 50,83, 80-89 yaş arası bireylerde ise 48,06 kg olarak belirlenmiş (Rahman vd., 1998:57-58).

Ağırlık değerlerinde yaşa bağlı düşüş gözlemlenmiştir. Vücut ağırlığındaki yaşa bağımlı değişim nedenlerine; vücut suyu içeriğinin azalması, kemik yoğunluğunda ve kas kitlesindeki azalma ve hareketsizlik gösterilebilir.

Ağırlık ve boy uzunluğu bilgileri ile hesaplanan beden kitle indeksi; bireylerin sağlık ve beslenme durumlarının saptamada uygulanan bir ölçüttür. Araştırmamızda 65 yaşından sonra cinsiyetler arası belirgin farklılıklar gözlenmektedir (Grafik 3). Kadın bireylerde BKİ'si değerleri artış göstermiş; erkek bireylerde ise BKİ değeri statiktir. BKİ değerlerine bakıldığında kadın bireyleri erkek bireyelerine oranla obezite prevalansının daha geniş olduğu belirlenmiştir. İtalya'da 65-84 yaş grubunda yapılan çalışmada erkeklerde 26,4 kg/m² olan bu ortalama, kadınlarda 27,6 kg/m² 'dır (Perissinotto vd., 2002:179-180). Malezya'da 60-69 yaş grubunda 23,24 kg/m² olarak belirlenen değer, 80-89 yaş grubu bireylerde gelindiğinde 21,52 kg/m² değerini almıştır (Rahman vd., 1998:57-58). İspanya'da 60 ve üstü yaş grubunda yapılan çalışmada, erkeklerde 28,2 kg/m² kadınlarda ise 29,3 kg/m² olarak belirlenmişti (Gutierrez-Fisac vd., 2004:711). Küba'da yapılan çalışmada ise BKİ değerinde her iki cins içinde kuvvetli düşüş gözlenmektedir (Silva Coqueiro, 2009:36). Amerika'da yaşlı kadınlar üzerinde yapılan bir çalışmada ise 65 yaşından sonra obezitenin prevalansında artış görülmüştür (Schuler vd., 2008:256-257).

Çalışmamızda; 65 yaş ve sonrasında BKİ değerinde düşüş gözlenmiş ancak cinsiyetler arası belirgin farkla kadın bireylerin erkek bireylerden daha yüksek değerlere sahip olduğu gözlenmiştir. Bunun nedenleri arasında kadınların erkeklere oranla daha fazla yağ dokusuna sahip olması gösterilebilir. Yurtdışı çalışmalarına göre ülkemiz ileri yaş bireylerinin; ağırlık ve BKİ değerleri açısından daha yüksek ortalamalara sahip olduğu gözlenmiştir.

Yaşla birlikte vücut bileşimindeki önemli değişimlerden biri de; abdominal (karın) bölgesinde yağlanmanın artış göstermesidir. Vücut ağırlığı olmaksızın da, abdominal bölgede derinlik artmaktadır (Rakıcıoğlu, 2008:12). Çalışmamızda 65 yaş sonrası her iki cinsiyette de bel çevresinde artış gözlenmektedir. İspanya'da 60 yaş üstü bireylerde yapılan çalışmada erkek bireyler kadın bireylere oranla daha yüksek bel çevresi ortalamasına sahiptir (Gutierrez-Fisac vd., 2004:712). Yine Meksika'da ortalama 68 yaşa sahip bireylerde yapılan çalışmaya göre kadın bireylerin % 68,9'u 88 cm ve üstü erkek bireylerin %26,1'i 102 cm ve üzeri bel çevresi ortalamasına sahiptir (Sanchez-Garcia vd., 2007:4).

Sonuç olarak BKİ sınıflandırılmasına göre; örneklemimizi oluşturan orta ve ileri yaştaki erkek bireyleri şişmanlık grubunda; kadın bireyleri ise obezite grubunda değerlendirebiliriz. Verilerimizden doğan bu sonuç; Sivas örnekleminin yaşam tarzı ile ilintilidir. Diyetlerini tahıl ve hamur işi ağırlıklı besinlerin oluşturması ve eskiden gelen bu beslenme alışkanlıklarını terk edememeleri önemli etkenlerden biridir. Kadın bireylerin diyetlerinin yanı sıra hareketsiz bir yaşam tarzına sahip olması da diğer güçlü etkidir. Bireyler aynı zamanda; obezite ile ortaya çıkan diyabet, kardiyovasküler ve tansiyon gibi hastalıklara karşı risk altındadırlar.

KAYNAKÇA

- AKIN, G. (2012), Ergonomi, Tiydem Yayıncılık: Ankara.
- AKSOYDAN, E. (2008), "Yaşlılıkta Beslenme", T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı Yayını, Yayın No:726, Birinci Basım, Ankara.
- ATAMTÜRK, D., (2010), "Orta ve İleri Yaştaki Bireylerin Antropometrik Ölçülerinde Yaşa Bağlı Olarak Meydana Gelen Değişimler", Geriatri ve Geriatrik Nöropsikiyatri, 1(3): 13-22.
- ATAMTÜRK, D., Göçmen Mas, N. (2010), "Elli Yaş ve Üzerindeki Bireylerde Malnütrisyon ve Obezite Sıklığı", Geriatri ve Geriatrik Nöropsikiyatri, 2(1): 17.
- BAYSAL, A., (2014), Yaşlılıkta Beslenme, 1.Baskı, Alp Ofset Matbaacılık, Ankara.

- BEDOGNİ, G., Pietrobelli, A., Heymsfield, S., Broghi, A., Maria Menzies, A., Morini, P., Battistini, N., Salvioli, G. (2001) , “*I Body Mass Index a Measure of Adiposity in Elderly Women?*” , Obesity Research Vol.9 No:1.
- GUTİERREZ-FİSAC, J.L., Lopez, E., Banegas, J., Graciani, A., Rodriguez-Artalejo, F. (2004),” *Prevalence of Overweight and Obesity in Elderly People in Spain*”, Obesity Research Vol.12 No:4.
- GÜLTEKİN, T. Akin, G. (2005), “Yaşlanmayla Birlikte Boy Uzunluğu ve Oturma (Bust) Yüksekliğinde Meydana Gelen Değişimler” , *Turkish Journal of Geriatrics*, 8(3):125-128.
- HİZA, H.A., Pratt, C., Mardis, A.L., Anand, R. (2000), “ *Body Mass Index and Health*”, A Publication of the USDA center for nutrition Policy and Promotion, Nutrition Insight, Insight 16.
- KALINKARA, V. (2011), Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi, Nobel Yayınevi, 1. Basım, Ankara.
- NATIONAL OBESİTY OBSERVATORY, (2009),” *Body Mass Index as a Measure of Obesity*”.
- OĞUZ, T. (2007), “ Yaşlıda Görülen Biyolojik ve Sosyal Değişimler”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- ÖZDAMAR, K. (1999), *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- PERİSSİNOTTO, E., Pisent, C., Sergi, G., Grigoletto, F., Enzi, G. (2002), “*Anthropometric Measurements in The Elderly: Age and Gender Differences*”, British Journal of Nutrition, 87, 177-186.
- RAHMAN, S.A., Zalifah, M.K., Zainorni, M.J, Shafawi, S., Mimie Suraya, S., Zarina N., Wan Zainuddin W.A. (1998), “Anthropometric Measurements Of The Elderly”, *Malaysian Journal Of Nitrition*, 4, 55-63.
- RAKICIOĞLU, N. (2008), “*Yaşlıda Sişmanlık*”, Sağlık Bakanlığı, Yayın No: 729, Klas Matbaacılık, Ankara.
- SANCHEZ –GARCÍA, S., Garcia- Pena, C., Duque-Lopez, M.X., Juarez-Cedillo, T., Cortez-Nunez, A.S., Reyes- Beaman., S. (2007), “*Anthropometric Measures and Nutritional Status in A Healty Elderly Population*”, *BMC Public Healt*, 7:2.
- SCHULER P. Vinci D. Isosaari R. Philipp S. Todorovich J. Roy J. Evans R. (2008), “*Body-Shape Perceptions and Body Mass Index of Older African American and European American Women*”, *J Cross Cult Gerontol*, 23:255-264.
- SİLVA COQUEİRO R., Barbosa A.R., Borgatto A.F., (2009), “*Anthropometric Measurements in The Elderly of Havana, Cuba: Age and Sex Differences*” , *Nutrition*, 25 :33-39.
- TANNER, J. M. Hiernavix, J. Jarman, S. (1969), Growth and Physique Studies. In Weiner, J.S. and Lourie, J.A (Eds) *Human Biology. A Guide to Field Methods*, I.B.P. Handbook No. 9, Blackwell Sci. Publ. Oxford. 1-76.
- TUİK, (2013),Türkiye İstatistik Kurumu (<http://www.tuik.gov.tr>)
- WEİNER, J. S. Lourie, J. A. (1969), *In Human Biology. A Guide to Field Methods*. I.B.P. Handbook No.9.Oxford: Blackwell Scientific Publications.

ANTİK DÖNEMDE ORBİTAL SELÜLİT: CİDE/TÜRBETEPE TÜMÜLÜSÜ'NDEN BİR ÖRNEK

Mustafa Tolga ÇIRAK¹

Atıf/©: Çırak, Mustafa Tolga, (2015). Antik Dönemde Orbital Selülit: Cide/Türbetepe Tümülüsü'nden Bir Örnek, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 143-152

Özet: Paleopatoloji eski dönemde yaşamış olan insan kalıntılarını sağlık bakımından inceleyen bir bilim dalıdır. Paleoantropoloji bilimi, paleopatolojik çalışmalarını yaparak geçmişte yaşayan antik dönem toplulukları ile günümüz modern toplulukları arasında sağlık problemleri açısından benzerlikler ve farklılıklar yönünden bağlantılar kurmaktadır. Bu kapsamda 2011 yılında, Kastamonu ili Cide ilçesi, Cumhuriyet Mahallesi, Türbeüstü Mevkii'nde yapılan kurtarma kazısı sonucunda kadın bireye ait iskelette orbital selülit tespit edilmiştir. Orbital selülit, orbita dokularının enfeksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Orbital selülitin birçok nedeni vardır. Orbitlerdeki iltihaplanmaya ve enfeksiyona neden olan durumların başında travma, üst solunum yolu enfeksiyonu, paranazal sinüzit ve dental enfeksiyonlar gelmektedir. Anadolu'da yapılan paleopatolojik çalışmalarda birkaç örnekte sinüzit ile karşılaşmıştır. Ancak Cide Türbetepe Tümülüsü'ndeki bireyde bulunan orbital selülit örneği Anadolu'da bulunan tek örnek olduğu için önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağ, Roma Dönemi, Paleopatoloji, Orbital Selülit, Cide/Kastamonu.

Orbital Cellulitis in Antiq Era: A Sample From Cide / Türbetepe Tumulus

Citation/©: Çırak, Mustafa Tolga, (2015). *Orbital Cellulitis in Antiq Era: A Sample From Cide / Türbetepe Tumulus*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 143-152

Abstract: Paleopathology is the study of human remnants in ancient ages from the point of view of human health. The discipline of Paleopathology establishes a connection with the aspects of similarity and difference between the ancient era and present human communities from the point of view of human health problems. In this respect, we have discovered the orbital cellulites belonging to a woman's skeleton in the excavation which conducted in the Türbeüstü Area, Cumhuriyet Square at the Cide sub-province situated in Kastamonu province. Orbital cellulite is defined as infection of orbital tissues. The existence of Orbital cellulite is derived from variety of reasons. In the case of garget and inflection in the orbits, it is based on trauma, the inflection of upper respiratory tract, paranasal sinusitis and dental inflection. We can find sinusitis in a few samples conducted by the paleopathologic research in Anatolia. It is important that orbital cellulites excavated from Cide Türbetepe Tumulus are the only one sample. Because it is the only sample found in a human skeleton.

Keywords: Antiq Era, Roma Period, Paleopathology, Orbital Cellulite, Cide/Kastamonu.

I. GİRİŞ

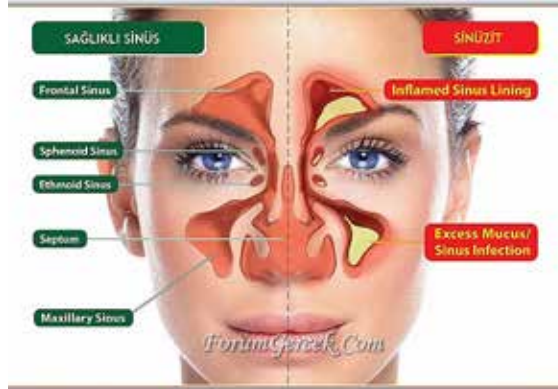
Paleopatoloji eski dönemde yaşamış olan insan kalıntılarını sağlık bakımından inceleyen bir bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Paleoantropolojik çalışmalar içerisinde paleopatoloji sadece antik dönemdeki hastalıkları incelemekle sınırlı değildir. Antik dönem hastalıklarını incelerken toplumun içinde bulunduğu sosyo- ekonomik durum ile hastalık ilişkisi, hastalığın toplumdaki görülme sıklığı, gelişen toplumdaki hastalık süreci gibi birçok konu da bu alanın çalışma konusunu oluşturmaktadır. Paleoantropoloji bilimi, paleopatolojik çalışmaları yaparak geçmişte yaşayan antik dönem toplulukları ile günümüz modern toplulukları arasında sağlık problemleri açısından benzerlikler ve farklılıklar yönünden bağlantılar kurmaktadır. Günümüzde var olan birtakım hastalıkların kökeninin geçmişte aranması, hastalıkların sebeplerinin ve gelişiminin anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Antik dönem şartları içerisinde, henüz antibiyotik kullanımının bilinmediği enfeksiyonel hastalıklar o dönem toplumlarının hayat standartlarını olumsuz yönde etkileyen önemli olgulardan biriydi.

Orbital selülit, orbita dokularının enfeksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Her yaşta görülebilse de çocuk yaş grubunda daha sık rastlanılan, görmeyi ve hatta yaşamı tehdit eden önemli bir komplikasyondur (Özcan AA, Esen E, Erdem E, Ciloğlu E, Tarkan Ö, Özdemir S, 2012). Orbital enfeksiyonlar, anatomik konumuna ve şiddetine göre sınıflanır (Chandler JR, Langenbrunner DJ, Stevens ER,1970). Orbital septumun ön tarafında kalan dokuların enfeksiyonu preseptal veya periorbital sellülit olarak adlandırılırken, orbital septumun gerisindeki dokuların enfeksiyonu orbital sellülit veya postseptal olarak adlandırılır. Periorbital sellülit göz veya orbital içeriğin tutulumu olmaksızın göz kapağı ve orbital septumun ön kısmında yer alan dokuların akut enfeksiyonudur. Orbital sellülit ise orbital septumun gerisindeki dokuların enfeksiyonudur (Ergin Çiftçi E, Oygur P D , İnce E, Doğru Ü,2002).

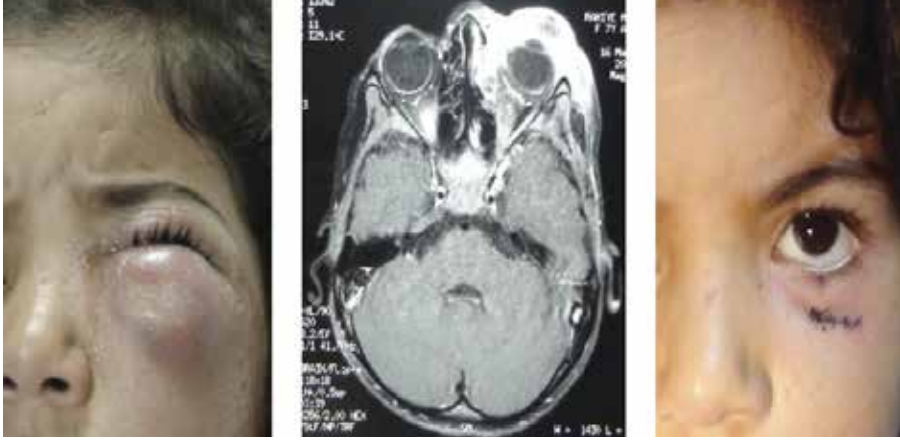
Orbita dokularının enfeksiyonu en sık sinüzitin komplikasyonu olarak ortaya çıkar (Oxford LE, McClay J,2005; Baring DEC, Hilmi OJ, 2011). Hem yaşamı hem de gözü tehdit eden orbital enfeksiyonların %75'i paranasal sinus enfeksiyonlarından kaynaklanmaktadır (Goodwin WJ Jr, Weinshall M, Chandler JR,1982; Schramm VL Jr, Curtin HD, Kennerdell JS, 1982).

Orbitanın üst duvarını frontal sinus tabanı, alt duvarını maksiller sinusun çatısı oluşturur (Şekil 1). Medial duvar ethmoid sinüslerden ethmoid kemiğin çok ince bir parçası olan lamina papiracea ile ayrılır. Paranasal sinüzitlerde enfeksiyonun, orbitanın çok sayıda kan damarı ve sinirin kat ettiği ince iç duvarından geçerek orbitaya ulaşması neticesinde orbital selülit gelişir. Yüz ve lakrimal kese gibi periorbital dokulardaki enfeksiyonlardan lokal yayılımla, hematojen yolla, travma ya da cerrahi veya dental enfeksiyonların sonucunda da orbital selülit gelişebilir (Coats DK, Carothers TS, Brady-McCreery K, Paysse EA, 2004; Doğru Ü, 2009).

Şekil 1: Sinüzit (www.meltemhastanesi.com)

Günümüzde tıpta büyük ilerlemeler olmasına rağmen sinüzit komplikasyonları hala ciddi şekilde hayatı ve görmeyi tehdit etmektedir. Antibiyotiklerin kullanımından önceki dönemlerde orbital selülitli hastaların % 20'sinde menenjit nedeniyle ölüm veya kalıcı görme kaybına neden olurken, günümüzde bu oran % 5 civarındadır (Güven M, Süoğlu Y, Haşiloğlu Z I, Katırcıoğlu O S, 2005). Resim 1'de orbital selülitin günümüzde gözlemlenen bir örneği yer almaktadır.

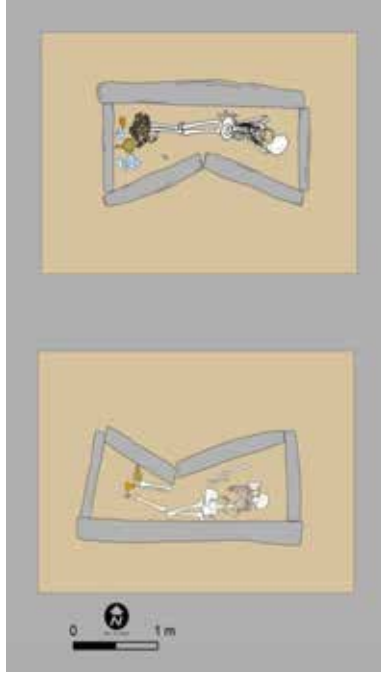
Resim 1: 7 yaşında kız çocuğunda orbital selülit enfeksiyonunun şiddetli seyretmesi sonucu orbital abse oluşmuştur. Kız çocuğunda diş apsesi ve maksiller – etmoidel sinüzit mevcuttur (Özcan AA, Esen E, Erdem E, Ciloğlu E, Tarkan Ö, Özdemir S, 2012).

II. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmanın inceleme materyalini 2011 yılında, Kastamonu Cide ilçesi, Cumhuriyet Mahallesi, Türbeüstü Mevkii'nde yapılan kurtarma kazısı sonucunda açığa çıkartılan iskeletler oluşturmaktadır. Kastamonu Müze Müdürü Nimet Bal Başkanlığı'nda yapılan kazıda Türbetepe Tümülüsü'nden 2 ayrı lahit mezardan (Resim 2, Şekil 2) 2 adet Roma dönemine ait insan iskeleti ele geçmiştir. Trotter-Gleser'e göre hesaplanan boy uzunluğuna göre 1 No'lu iskelet 160-165 cm boylarında orta erişkin bir kadına aittir (Resim 3). 2 No'lu iskelet ise 175-178 cm boylarında ileri erişkin bir erkek bireye aittir. Bu çalışmaya konu olan birey 1 No'lu kadın bireydir (Resim 3).

Şekil 2: Mezarların Çizimi

Resim 2: Lahit Mezar Alanı

Resim 3: 1 No'lu Kadın Birey

Resim 4: 2 No'lu Erkek Birey

III. BULGULAR

Türbetepe Tümülüsü'nde 2011 yılında bulunan 1 No'lu kadın bireyin nasal bölgesinde kronik bir sinüziti çağrıştıran enfeksiyonel oluşum tespit edilmiştir. Röntgen filmi ile de değerlendirilen bireyde hem apse hem de paranazal sinüzit tespit edilmiştir (Resim 5-6). Kronik düzeydeki sinüzitün ilerleyen aşamalarında orbital bölgede, ileri düzey enfeksiyon izlerine rastlanılmıştır. Orbita üzerinde ciddi kemik tahribatına neden olan bu yapı orbital selülitin Anadolu'da çok eski dönemlerde de görüldüğünü göstermektedir (Resim 5-6).

Resim 5-6: 1 Nolu Bireyde Görülen Orbital Selülit

IV. TARTIŞMA ve SONUÇ

Antik dönemle ilgili bugüne kadar yapılan paleopatolojik araştırmalarda Anadolu üzerinde herhangi bir orbital selülit örneğine rastlanılmamasına rağmen Kastamonu – Cide / Türbetepe Tümülüs buluntusu üzerinde bu hastalığın saptanması, bir ilk olması bakımından önem arz etmektedir.

Orbital selülitin birçok nedeni vardır. Orbitlerdeki iltihaplanmaya ve enfeksiyona neden olan durumların başında travma, üst solunum yolu enfeksiyonu, paranazal sinüzit ve dental enfeksiyonlar gelmektedir (Çiftçi E, Oygur PD, İnce E, Doğru Ü.2002; . Devrim I, Kanra G, Kara A, et al.2008; Daum RS.2007; Goldman RD, Dolansky G, Rogovik AL, 2008).

Solunum Yolu Enfeksiyonları:

Dış mekânlarda hava ve iklim, polenler, hasat zamanı oluşan toz, organik ve inorganik gazlar, endüstriyel atıklar, mikrobik ajanlar (bakteri ve mantar) solunum sisteminde hastalıklara yol açan etkenlerdir. Endüstriyel atıkların etkisinin izi çok eski zamanlara kadar sürülebilmektedir. Neolitik dönemle başlayan çömlek yapımında kullanılan ocakların dumanı ve Tunç Çağı'nda eritilen metaller, endüstriyel atıkların, insanların solunum yolları sağlığını etkileyen bir faktör olarak erken devirlerde ortaya çıktığını göstermektedir. İç mekânlarda ise mikroorganizmalar, böcekler, hayvanlar, soğuk ve rutubetli evlerin sebep olduğu küfler, yapı maddelerinin kalitesi, havalandırma sistemi, kapalı mekânda yapılan tekstil, maden vs. üretimi, eski çağlarda evlerin içinde kullanılan ocaklar havanın kalitesini düşüren faktörlerdir. (Roberts C.A. 2007; Roberts C.A. 2007, Üstündağ H.). Bu nedenle de eski toplumlarda solunum yolu enfeksiyonları ciddi sorunlara neden olmaktadır.

Dental Enfeksiyonlar:

Üst ve alt çene çevresi iltihapları daha uzak kısımlara yayılabilir. Anatomik ilişkiler nedeniyle iltihap belli bazı bölgelere ulaşma imkanları bulur. Bu bölgeler direkt olarak değil de sekonder olarak iltihaplanırlar. Antibiyotik devrinden önce odontojen iltihaplar bu uzak aralık ve boşluklara sıklıkla yayılırlardı. Çoğu defa yüksek ateşin eşlik ettiği ciddi hastalık tablolarıyla karşılaşılır ve çeşitli yerlerden yapılan geniş ensizyonlarla apseler drene edilmeye çalışılırdı. Yine de ölümle sonuçlanan vakalar az değildi. Antibiyotiklerin kullanılmasından sonra bu tip vakalar çok azalmıştır (Güngörmüş M. 2009).

Paranasal Sinüzit:

Paranasal sinüs; maxillar sinüs, etmoid sinüs, frontal sinüs ve sfenoid sinüs olarak dört tanedir. Paranasal sinüzit, sinüs boşluklarının kistik lezyonları olup, sinüslerin içini döşeyen normal solunum mukozası ile kaplıdır. Sinüs ostimunun tümör, cerrahi, travma, kronik enflamasyona bağlı tıkanması ile oluşurlar. Mukoseller, sinüs içinde mukusun sürekli olarak birikmesi ile büyür ve çevresindeki kemik dokularda erozyona neden olur. Frontal sinüs tabanı orbita tavanı ile komşudur. Maksiller sinüslerin tavanı aynı zamanda orbitanın tabanıdır. Etmoid sinüsler orbita medial duvarı ile, sfenoid sinüs ise oftalmik apeks ve optik sinir ile yakın komşuluk içerisinde. (Caner Şahin, Abdullah Durmaz, Üzeyir Yıldızoğlu, Yusuf Uysal, Fuat Tosun, 2010). Paranasal sinüzit, bu komşulukları nedeniyle göz komplikasyonlarına neden olabilmektedir.

Eski çağlarda yaşamış olan insanlara ait iskelet kalıntılarında, sinüslerde gözlenen ve sinüzit olarak tanımlanan paleopatolojik oluşumlar sinüzitin kronik formu olarak kabul edilmektedir. Kemikte gözlenen ve sinüzit olarak değerlendirilen bu değişiklikler, kemikteki düzensiz çukurlaşma ve sinüslerin iç kısımlarında yeni kemik oluşumu şeklindedir (Roberts CA ve Manchester K. 2005. The Archaeology of Disease. New York, Ithaca: Cornell Universty Pres: 174-176). Kafatasındaki ilgili bölgelerin radyolojik incelemelerinde bu oluşum rahatlıkla görülebilir. Kirli, nemli ve soğuk hava, kapalı mekânlarda odun ve benzeri katı yakıtlardan çıkan duman içinde sürekli yaşamak, çeşitli allerjik durumlar, tedavi edilmeyen diş apseleri ve kronik türden çeşitli enfeksiyonel hastalıklar sinüzite neden olan belli başlı etkenlerdir. Uzun süreli bir enfeksiyonun ardından, frontal sinüslerin olduğu kısımda biriken iltihabın dışa akmasına olanak sağlayan fistüller oluşabilir. Günümüzde sıkça rastlanan sinüzite, az da olsa eski insanların iskeletlerinde de tespit edilmiştir. Öyle ki, tarihöncesinde sinüzitin tedavi edilmesi, biriken iltihabın dışarı akıtılması için trepanasyona bile başvurulmuştur (Özbek M., 2001). Anadolu'da yapılan paleopatolojik çalışmalarda birkaç örnekte sinüzit ile karşılaşmıştır (Tablo 1).

Tablo 1:Anadolu'da Tespit Edilen Sinüzit Örnekleri

Toplum	Araştırmacı	Sinüzit Bölgesi
Körtiktepe	Metin Özbek	Frontal sinüzit
Kültepe-Kaniş	Handan Üstündağ	Maksillar sinüzit
Büyük Saray-Eski Ceza Evi	Yılmaz Selim Erdal	Maksillar sinüzit Frontal sinüzit

Cide'de Roma Dönemi'ne ait Türbetepe Tümülüsü'nden elde edilen 1 nolu mezardaki kadın bireye ait iskeletten yukarıda sayılan nedenlerden, dental enfeksiyon ve paranazal sinüzitin var olduğu saptanmıştır. Orbital Selülit oluşumuna neden olan enfeksiyonun ölümcül olabileceği, göz ve beyni etkilemiş olma olasılığının yüksek olduğu ve bu ciddi nekrosis oluşumunun, kişinin sol gözünde görme yetisini tümüyle ya da kısmi olarak kaybettirmiş olabileceği ve belki de nekrosis nedeniyle kadın bireyin öldüğü düşünülmektedir. Bu tür olguların adli antropolojik kimliklendirmelerde dikkate alınması önerilir.

KAYNAKÇA

ÖZCAN AA, Esen, E., Erdem, E., Ciloğlu, E.,Tarkan, Ö., Özdemir, S., Orbital Selulit Olgularında Klinik Yaklaşım: Olgu Serisi, 2012.

BARİNG DEC, Hilmi OJ. An evidence based review of periorbital cellulitis. Clin Otolaryngol. 2011;36:57-64.

ŞAHİN, C., Durmaz, A., Yıldızoğlu, Ü., Uysal, Y., Tosun, F. Paranazal sinüs mukosellerinin göz komplikasyonları. Kulak Burun Boğaz İhtis. Dergisi 2010;20(5):232-236.

CHANDLERJR, LangenbrunnerDJ, StevensER. The pathogenesis of orbital complications in acute sinusitis. Laryngoscope. 1970;80:1414-28.

COATS DK, Carothers TS, Brady-McCreery K, Paysse EA. Ocular Infectious Diseases. In: Feigin RD, Cherry JD, et al. eds. Textbook of Pediatric Infectious Diseases (5th ed). Philadelphia; WB Saunders Company; 2004:790-2.

ÇİFTÇİ E, Oygur PD, İnce E, Doğru Ü. Periorbital ve orbital selülitin ampisilin-sulbaktam ile tedavisi. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 2002; 55: 265-70.

DAUM RS. Haemophilus influenzae. In: Behrman RE, Kliegman RM, Jenson HB (eds.) Nelson Textbook of Pediatrics. 18th ed. Philadelphia: W.B. Saunders Company 2007:1173-7

DEVİRİM I, Kanra G, Kara A, et al. Preseptal and orbital cellulitis: 15-year experience with sulbactam ampicillin treatment. Turk J Pediatr 2008; 50: 214-8.

DOĞRU Ü. Preseptal ve Orbital Sellülit. Çocuk Enf Derg. 2009;3 (Özel Sayı)

ERDAL YS. Büyüksaray-Eski Cezaevi Çevresi Kazılarında Gün Işığına Çıkarılan İnsan İskelet Kalıntılarının Antropolojik Analizi. 18. Arkeometri Sonuçları Toplantısı. 2003, 15-30.

GOODWIN WJ Jr, Weinshall M, Chandler JR. The role of high resolution computerized tomography and standardized ultrasound in the evaluation of orbital cellulitis. *Laryngoscope* 1982;92(7 Pt 1):729-31.

GOLDMAN RD, Dolansky G, Rogovik AL. Predictors for admission of children with periorbital cellulitis presenting to the pediatric emergency department. *Pediatr Emerg Care* 2008; 24: 279-83.

OXFORD LE, McClay J .Complications of acute sinusitis in children. *Otolaryngol Head and Neck Surg.* 2005;133:32-7.

ÖZBEK M., Körtik Tepe’de İnsan Sağlığı. 20. Arkeometri Sonuçları Toplantısı 2005, 41-52.

ÇİFTÇİ, E., Oygur, P.D., **İnce**, E., Ülker Doğru, Periorbital Ve Orbital Sellülitin Ampisilin-Sulbaktam İle Tedavisi (Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası Cilt 55, Sayı 4, 2002.

ROBERTS C.A. A Bioarchaeological Study of Maxillary Sinusitis. *American Journal of Physical Anthropology* 133:792-807, 2007.

ROBERTS C.A. Comparative Study of the Prevalence of Maxillary Sinusitis in Later Medieval Urban and Rural Populations in Northern England. *American Journal of Physical Anthropology* 98: 497-506, 2007.

SCHRAMM VL Jr, Curtin HD, Kennerdell JS., Evaluation of orbital cellulitis and results of treatment. *Laryngoscope* 92(7 Pt 1):732-8, 1982.

ÜSTÜNDAĞ H. ve Delibaş D. “Kültepe/Kaniş İskelet Topluğunda Maksiller Sinüzit”. Poster Sunumu. IV. Ulusal Biyolojik Antropoloji Sempozyumu, Ankara Üniversitesi, Ankara., 11/2010.

PERFORMANS ESASLI BÜTÇE: ABD, İNGİLTERE ve TÜRKİYE ÖRNEKLERİ

Demokaan DEMİREL¹

Atıf©: Demirel, Demokaan, (2015). Performans Esaslı Bütçe ABD, İngiltere ve Türkiye Örnekleri, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 153-176

Özet: Performans esaslı bütçeleme, 1980 sonrası kamu mali yönetimi reformlarında önemli bir yere sahiptir. Etkinlik, verimlilik, tutumluluk ilkeleri aracılığıyla kamu yönetimine ekonomik bir anlam katmaktadır. Bu bütçe türünün en önemli yararı, girdi ve süreçlerden çok çıktı ve sonuçlara odaklanmasıdır. Bu durum kamu harcamalarında rasyonel tercihler yapılmasını, mali saydamlık ve hesap verebilirliğin artmasını sağlamaktadır. Performans esaslı bütçeleme, stratejik planlamayla kamu kurumlarına geniş bir bakış açısı kazandırmaktadır. Sayısal verilere dayalı performans programı ve göstergeleriyle kamu sektöründe kaynak kullanımını kontrol altına almaktadır. Çok yıllık bütçeleme, analitik bütçeleme, tahakkuk esaslı muhasebe ise maliyet/fayda analizlerine imkân tanımaktadır. Faaliyet raporları aracılığıyla da kamu mali yönetiminin şeffaflığı sağlanmaktadır. Çalışma kapsamında, performans esaslı bütçeyi başarılı kılan faktörler değerlendirilmiştir. Bunun için ülke örnekleri incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Performans Esaslı Bütçe, Stratejik Plan, Hesap Verebilirlik, Sonuç Odaklılık.

Performance Based Budget: The Cases of USA, UK and Turkey

Citation/©: Demirel, Demokaan, (2015). *Performance Based Budget: The Cases of Usa, UK and Turkey*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 153-176

Abstract: *Performance-based budget has an important place in the post-1980 reforms of the public administration. It adds an economic meaning to the public administration through effectiveness, efficiency and economy principles. The most important benefit of this budget type focuses output and outcomes more than input and processes. This situation provides the rational choices made in public spending and to enhance fiscal transparency and accountability. Performance based budget brings a wide range of public institutions through strategic planning. It keeps under control the use of resources of the public sector through based on numerical data performance programs and indicators. Multi-year budgeting, analytical budgeting, accrual based accounting also allow to cost/benefit analysis through activity reports providing transparency in public financial management. In the study, the factors that make a successful performance-based budget are evaluated. For this purpose, the country samples were examined.*

Keywords: *Performance Based Budget, Strategic Plan, Accountability, Results-Oriented.*

I. GİRİŞ

Performans, son 30 yıldır gerçekleştirilen kamu mali yönetimi alanındaki reformlarda sık sık göz önünde tutulan bir kavram olmuştur. Kamu yönetiminin performansını arttırmak amacıyla gerçekleştirilen uygulamalar kamu hizmetlerinin niteliğini geliştirmenin yanı sıra vatandaşların devlete olan güvenini yeniden tazeleme gayreti içindedir. İktisadi bir bakış açısını ekonomik bir rasyonalite anlayışıyla kamu sektöründe hâkim kılma yönündeki bu eğilim, ulaşılan sonuçlar temelinde kamu yöneticilerinin hesap verebilir kılınmalarını sağlamaktadır. Hesap verebilirlik, artan kamu harcamalarını azaltmak, mali saydamlığı tesis etmek suretiyle devlet bütçelerinde performans odaklı yaklaşımların benimsenmesini zorunlu kılmaktadır.

Performans esaslı bütçeleme (PEB diye anılacaktır) öncelikli olarak Anglosakson ülkelerinde uygulama alanı bulan başarılı bir bütçe tekniğidir. Stratejik planlamaya, performans göstergeleri ve bilgisine, etkinlik, verimlilik ve tutumluluk gibi ekonomik ölçütlere dayandırılması ile bu bütçe türü kamu sektöründe vizyona ve misyona dayalı bir bakış açısı oluşmasını sağlamaktadır.

PEB ile kamu yönetimini süreçlerden çok sonuçlara ve çıktılara yönlentmek amaçlanmaktadır. Bu bakımdan yönetsel hesap verebilirliğin hem halka hem de siyasilere karşı sağlanması süreci mevcut sayısal veriler aracılığıyla tamamlanmış olmaktadır. PEB tekniğini kullanan ülke örneklerinin deneyimleri uzun solukludur. Bu alanda çıkarılan yasalar, hesap verebilirlik, mali saydamlık, performans esaslı ücretlendirme kavramları ile yakından ilişkilendirilmiştir. Sürecin uygulanmasında bütçeleme tekniğinin pilot bölgelerde öncelikli olarak uygulanmasından hareket edilmiştir. Bu çalışma, PEB'in uygulanma sürecinde ABD ve İngiltere ile Türkiye örneklerinden hareket ederek karşılaştırmalar yapmak amacıyla, PEB uygulamasını başarılı kılan olguların neler olduğu üzerinde durmaktadır. Çalışmada ilk önce PEB'in tanımı ve nitelikleri üzerinde durulmaktadır. Ardından PEB ile ilgili olan stratejik planlama, performans programı ve göstergeleri, faaliyet raporları, çok yıllık bütçeleme, analitik bütçeleme, tahakkuk esaslı muhasebe kavramları ele alınmaktadır. Sonraki aşamada PEB sistemine öncülük eden ABD ve İngiltere'deki uygulamalar incelenmektedir. Türkiye örneğinde 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kapsamındaki PEB uygulaması değerlendirilmektedir.

II. PEB'İN TANIMI ve NİTELİKLERİ

PEB, kamu kurumlarının ana fonksiyonlarını, amaç ve hedeflerini belirleyen, kaynakların bu amaçlar ve hedefler doğrultusunda tahsisini ve kullanılmasını sağlayan, performans ölçümü yaparak ulaşılmak istenen ana hedeflere ulaşım sağlamadığını değerlendiren ve sonuçları raporlayan bir bütçeleme tekniğidir (Edizdoğan, 2007: 265).

PEB, ilk olarak 1912 yılında ABD'de Başkan Taft tarafından kurulan Ekonomi ve Etkinlik Komisyonu'nun mevcut bütçe sisteminin sakıncalarını düzeltmek amacıyla kamu harcamalarının verimliliği ve maliyetinin hesaplanabilmesi ve faaliyetlerin fonksiyonel biçimde sınıflandırılması ile ilgili çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Hager vd. 2001: 10). Dünyada çıktıları göz önüne alan bütçeleme, sonuçlara dayalı bütçeleme, performans esaslı program bütçe, çıktı odaklı yönetim, sonuç esaslı yönetim, performans yönetimi gibi adlarla adlandırılan PEB çıktı/sonuç odaklılığa dayanmakta ve kamu mali yönetimi reformlarında "3E²" olarak bilinen etkinlik, verimlilik, tutumluluk kavramlarıyla yakından ilişkilendirilmektedir. Bu kavramlardan etkinlik, planlanan amaç ile elde edilen çıktının karşılaştırılmasına dayalı olup doğru işlerin yapılması şeklinde tanımlanmaktadır. Tutumluluk, daha yüksek performans standartlarına

2 Effectiveness, Efficiency, Economy kavramlarının kısaltılmış halini ifade etmektedir.

ulaşılması için kamu kurumlarının amaçlara ulaşma derecesini göstermektedir. Verimlilik ise işleri doğru yapmak olarak ifade edilmektedir ve girdi/çıktı oranına göre belirlenmektedir (Köseoğlu, 2007: 325). Bu noktada ana amaç; kamu yönetiminde hâlihazırda kıt olan kaynak kullanımını en rasyonel biçimde değerlendirmektir. PEB kapsamında çıktı ve sonuçlara odaklanma arasında bir anlam farklılığı mevcuttur. Çıktılar, sonuçlara göre daha nicelik-seldir ve verimlilik kavramıyla daha yakından bağlantılıdır. Sonuçlar çıktılarından farklı olarak hizmetlerin kalite bakımından niteliksel analizlerini de ihtiva etmektedir. Bu bakımdan PEB, kaynak miktarındaki artışları çıktılardaki ve sonuçlardaki artışlara bağlayan, kamu kurumlarına tahsis edilen kaynaklarla kurumların yaptıkları ve yapacakları hakkında somut bilgiler veren bir bütçeleme tekniğidir. Taahhüt edilen çıktı ve sonuçlarla kaynaklar arasında bağlantı kuran açık bir sözleşmedir (Shick, 2009: 139). PEB, kamu kurumlarına ödenek ihtiyacına göre kaynak dağılımı yapan ve sonuçları ölçmeyen geleneksel bütçe sisteminden farklı olarak, kamu hizmetlerine ödenek tahsis etmeden önce kamu kurumlarının faaliyet ve projelerini maliyetlendirerek, bu faaliyet ve projeler için ayrı ayrı performans hedefleri oluşturulmasını öngörmektedir (Aktan ve Tüğen, 2006: 206; Egeli vd. 2007: 29). Bu performans hedeflerine erişilip erişilememesine göre kamu yöneticilerinin başarı veya başarısızlıkları değerlendirmeye tabi tutulacaktır. PEB’de giderler; fonksiyon, program, faaliyet, proje şeklinde kategorilere ayrılarak devletin yaptığı işler üzerinde durulmaktadır. Faaliyet ve projelerin maliyetleri hesaplanarak fayda-maliyet analizi, maliyet-etkinlik analizi gibi çağdaş karar verme tekniklerinden faydalanılmaktadır (Aktan ve Tüğen, 2006: 207). Böylece bütçeler amaç temelli maliyetleri düzenlemek için yapılandırıldığında birbiriyle rekabet eden performans seviyeleri ve amaçları arasından bütçeye ilişkin tercihler kolaylıkla ve şeffaf bir biçimde yapılabilmektedir (Posner ve Fontane, 2007: 95). Kamu hizmetlerinin sunumunda ekonomik kaygılar daha çok göz önünde tutularak kamu idareleri için en verimli seçeneklerin seçilmesi öngörülmektedir.

PEB esas itibarıyla mali saydamlığı hesap verebilirlik çerçevesinde sağlamayı, hedeflere ulaşma ve stratejik planları gerçekleştirme bakımından başarıyı ödüllendirip başarısızlıkları cezalandırmayı, siyasi ve idari sistemin rol ve sorumluluklarını açık bir biçimde belirlemeyi hedeflemektedir (Ateş ve Çetin, 2004: 265). Bu yönüyle stratejik amaçları, hedefleri ve sonuçları sayısal veriler kullanarak anlamlandırmakta, kamu kaynaklarının kullanımındaki başarı düzeyini matematiksel olarak ifade etmektedir. PEB’in en önemli yönü, stratejik planlardaki performans göstergelerine ulaşma düzeyini göstermesidir. Çünkü performans göstergelerine ulaşmak kamu harcamalarında mali

disiplini sağlamakla eşdeğer olarak görülmektedir. PEB'in performans yönetiminin kamu sektöründe genelleştirilmesini sağlamak suretiyle performans denetimini ve bütçe üzerindeki kamuoyu denetimini geliştirmesi gibi faydalarının olacağı düşünülmektedir (Erüz, 2005: 66-68). Ayrıca PEB program veya hizmet birimi yöneticilerine kamu hizmeti sunumunda mutabakata varılmış sonuçlara ulaşılmasına yardımcı olacak toplu tahsisler aracılığıyla geniş bir yönetsel esneklik tanımaktadır (Shah ve Shen, 2007: 144-145).

PEB dünyada üç farklı tipte uygulanmaktadır (DPT, 2006: 17):

1-Stratejik Plana Dayalı PEB: Bu modelde, orta ve uzun vadeli bir stratejik planlama süreciyle başlayan bütçeleme sürecinde stratejik planlara uygun olarak hazırlanan performans programlarına performans bilgisi eklenmektedir. Bütçe dönemi sonunda kurumlara faaliyet raporu hazırlanmaktadır. Sistem, ABD ve Türkiye'de uygulanmaktadır.

2-Performans Sözleşmesine Dayalı PEB: Bu modelde, performans bilgileri ile birlikte değişik süreçler sonucunda hazırlanan performans sözleşmeleri vardır. Bakan ile üst yöneticiler arasında kamu hizmet sözleşmeleri, üst yönetici ile birim yetkilileri arasında hizmet sunum sözleşmeleri yapılmaktadır. Modeli en iyi biçimde İngiltere ve Yeni Zelanda icra etmektedir.

3-Bütçe Formatına Dönüştürülmüş PEB: Bu modelde performans bilgileri ile ödenek bilgileri bütçe içinde bütünleştirilmiştir. Stratejik plan, performans programı, performans belgeleri bütçeden ayrı olarak yer almaz. Modeli en iyi Hollanda uygulamaktadır.

III. PEB İLE İLİŞKİLİ KAVRAMLAR

PEB, stratejik planlama, performans programı ve göstergeleri, faaliyet raporları, çok yıllık bütçeleme (orta vadeli harcama sistemi), analitik bütçeleme, tahakkuk esaslı muhasebe gibi kavramlarla bütünleşik bir görünüm arz etmektedir. Bu kavramlar kısaca incelemeye tabi tutulmaktadır.

A. Stratejik Planlama

Stratejik planlama, kamu kurumlarının mevcut durum, misyon ve ilkelerini göz önünde tutarak geleceğine dair bir vizyon oluşturmaları, belirlenen vizyona uygun amaçlar, hedefler, stratejilerle birlikte ölçülebilir kriterler aracılığıyla performanslarını izlemelerini ve değerlendirmelerini ifade etmektedir (Şahin, 2007: 92). Bu kapsamda vizyon, geleceğe yönelik gerçekleştirilebilir amaç ve hedeflere vurgu yaparken, misyon kurumun varlık nedenine, görev tanımlamalarına göndermede bulunmaktadır.

Stratejik planlama, geleceğe yönelik olarak kamu kurumlarının faaliyetlerini nasıl gerçekleştireceğini betimleyen bir süreçtir. Amaçların belirlenmesi ve performans ölçümlerinin yapılması, kurumsal planların bireyler tarafından sahiplenilmesinin desteklenmesi, kurum yöneticileri ile çalışanlar arasında birebir iletişim kurulması açısından fayda sağlamaktadır (Ünal, 2007: 50-51).

Stratejik planlama kamu kurumlarının kendilerini “neredeyiz”, “nereye ulaşmak istiyoruz”, “nasıl ulaşabiliriz”, “başarımızı nasıl değerlendirebiliriz” gibi sorularla sınamalarına imkân tanımaktadır (Özen, 2008: 57-58). Kamu yönetiminde kurumsal düzeyde etkinliği sağlamaya yönelik eylem alanlarını ve geleceğe ilişkin yönetsel amaç ve hedefleri saptamaya yarayan bir araç olarak stratejik planlama uzun vadede sürekli bir temelde düşünmeyi, hareket etmeyi ve öğrenmeyi teşvik etmektedir (Poister, 2010: 247). Kurumların zayıf ve güçlü yanlarını, kurumlara yönelik fırsat ve tehditleri analiz ederek olası sorunların çözümüne katkı sunmaktadır. PEB kapsamında bütçe gerçekleştirmelerini performans denetimi aracılığıyla sistematik olarak kurum amaçları doğrultusunda göz önüne sermektedir.

Stratejik planlama, stratejik amaç, hedef ve faaliyet/proje adımlarından oluşmaktadır. PEB ise performans hedefi olarak amaçları açık seçik bir biçimde ortaya koyarak bunları faaliyet/proje adımlarıyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Tosun, 2006: 252). Stratejik planların çevresel değişimlere rahatlıkla uyulanabilmesi, uzun vadeli olması, katılımı esasa alan bir süreç kapsamında işlemesi PEB açısından önemli bir altyapı oluşturmaktadır. PEB sürecinde stratejik planlardaki hedefler yıllık hedeflere ve faaliyetlere rahatlıkla dönüştürülebilmektedir (Özen, 2008: 51-54). Bu durum kamu kurumlarının yıllık hedeflere göre belirlenecek performans göstergeleri temelinde sonuç odaklı bir yaklaşımla hareket etmelerini sağlayacaktır.

B. Performans Programı ve Göstergeleri

Performans programı “bir mali yılda kamu idaresinin stratejik planı doğrultusunda yürütmesi gereken faaliyetleri, bu faaliyetlerin kaynak ihtiyacını, performans hedef ve göstergelerini içeren, idare bütçesinin ve faaliyet raporunun hazırlanmasına dayanak oluşturan program (BÜMKO, 2004: 16)” olarak tanımlanmaktadır. Performans programları sayesinde kurumların kullanmış oldukları kaynaklarıyla ne ölçüde ve hangi kalitede çıktı elde ettikleri rahatlıkla görülebilmektedir. Ayrıca kamu idareleri amaçlarını ve uygulayacağı politikaları ayrıntılı bir biçimde değerlendirebilmektedir. Geçmiş ve gelecek yıllardaki giderler rahatlıkla gözlemlenerek, ne kadar-hangi nitelikte çıktı üretileceği konusunda daha sağlıklı bir enformasyonun elde edilmesi suretiyle gerçekçi

verilere dayanılarak PEB hazırlanmaktadır (Oral, 2005: 126-127). Performans göstergeleri yürütülen faaliyetlerin sonuçlarını ölçmek, izlemek ve değerlendirmek için kullanılan araçları ifade etmektedir. Göstergeler bütçe gerçekleştirmeleri sonucunda kurumların verimli çalışıp çalışmadığının değerlendirilmesine imkân tanıyarak bir sonraki yıl bütçesi için gerekli standartları, somut hedefleri ortaya koymaktadır (Ünal, 2007: 63). Bu somut hedeflerin sayısal veriler temelinde ölçülmeleri kamu kurumlarının bütçe tahsisatlarının kullanımında izledikleri hareket tarzının değerlendirilmesine imkan tanımaktadır.

Performans göstergeleri altı kısma ayrılmaktadır. Bunlardan girdi göstergeleri kaynak kullanım bilgisini içerirken, çıktı göstergeleri üretilen mal ve hizmet miktarına işaret etmektedir. Sonuç göstergeleri, çıktıların birey ve toplum üzerindeki genel etkilerini ele almaktadır. Verimlilik göstergeleri girdi/çıktı oranıyla ölçülmektedir. Etkililik (tutumluluk) göstergeleri çıktıların beklenen sonuçlara yol açıp açmadığını sorgulamaktadır. Kalite göstergeleri ise; çıktıların standartlara ve kullanıcı isteklerine uygunluğunu vatandaş tatmini açısından değerlendirmektedir (Yenice, 2006: 60).

C. Faaliyet Raporları

PEB'in nihai aşamalarından olan faaliyet raporları, stratejik plana sahip kamu kurumlarının yürüttükleri uygulamaların genel bir değerlendirmesini yapmak amacıyla hazırlanmaktadır. Bu raporların hazırlanmasının sorumluluğu, kurum üst yöneticisine ve bütçe ile ödenek tahsisi yapılan harcama yetkililerine aittir. Faaliyet raporları aracılığıyla geçmiş yılın uygulama sonuçları göz önüne serilirken, gelecek dönemdeki performans hedeflerinin gerçekleştirilme düzeyi de stratejik planın yeniden revize edilmesi suretiyle sağlanmaktadır (Özen, 2008: 78-79). Bu durum açığa çıkan sonuçların dikkate alınması suretiyle PEB açısından elzem olan kamu yönetiminde hesap verebilirliğin sağlanmasını mümkün kılmaktadır.

Faaliyet raporları, genel olarak kurumun vizyonu, misyonu, yetki, görev ve sorumlulukları, amaç ve hedefleri, performans bilgileriyle kurumsal kapasitenin değerlendirilmesine yönelik çeşitli öneri ve tedbirlerden oluşmaktadır (Erüz, 2006: 115). Bu raporlar, PEB'e kamu idarelerinin bir yıl boyunca performans programları çerçevesinde yürüttükleri faaliyetlerle yıllık performans hedeflerine ulaşip ulaşmadıklarını ölçen performans göstergelerinin değerlendirilmesi bakımından katkı yapmaktadır (Oral, 2005: 133). Kamu kurumlarının belirlenen performans hedeflerini ne oranda gerçekleştirdiğini açıkça istatistiki verilerle ortaya koymaktadır.

D. Çok Yıllı Bütçeleme (Orta Vadeli Harcama Sistemi)

Çok Yıllı Bütçeleme (ÇYB), çok yıllık bir süreç kapsamında bütçe gelirlerini tahmin eden, buna göre kamu kurumlarının ödenek tavanlarını belirleyen bir bütçeleme tekniğidir (Kızıldaş, 2003: 13). ÇYB temelde üç unsur üzerine kurulmuştur: Bunlardan ilki, kamu harcamaları için ayrılacak toplam kaynağın doğru tahmin edilmesidir. İkincisi, var olan ve yeni uygulanacak politikaların toplam maliyetlerinin doğru tahminidir. Üçüncüsü, toplam kaynaklarla toplam maliyetleri karşılaştıran sağlıklı bir işleyiş sürecinin tesisidir (Yılmaz, 1999: 48). ÇYB tekniğinin PEB'e sunduğu en önemli katkı; sunulacak kamu hizmetlerinin sınırının eldeki mevcut kaynaklara göre çerçevesinin belirlenmesi, kaynak tahsisinde önceliklerin değerlendirilmesinin tahmini bütçe gerçekleştirmelerine göre öneminin vurgulanmasıdır (Mutluer vd. 2005: 168).

Çok yıllık bütçeleme süreci gelecek yıl için hazırlanacak ve parlamentoya onay için sunulacak bütçe yılı ile takip eden iki yılı kapsamaktadır. Bu durum mali disiplinin sağlanmasının yanı sıra bütçe sürecine bir süreklilik getirmektedir. Kamu kurumları arasında işbirliğini artırarak kamu harcamalarında verimlilik unsurunun dikkate alınmasını teşvik etmektedir (Boex vd. 2001: 125). Çok yıllık bütçe uygulamasıyla kamu harcamalarının saptanan reel maliyetlere göre yapılması sağlanmaktadır. Böylelikle harcamalardaki ölçsüz artışların önüne geçilmektedir.

E. Analitik Bütçeleme

Analitik bütçe sınıflandırması, devletin mali istatistiklerini düzenli, tutarlı, analize uygun ve ölçülebilir bir biçimde tutmak amacıyla oluşturulan bir bütçe kod yapısıdır (Tosun, 2006: 241). Analitik bütçe sınıflandırmasında kurum faaliyetleri harcamalar bakımından kurumsal, fonksiyonel ve ekonomik ölçütlere göre sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Kurumsal açıdan yapılan sınıflandırma; siyasi ve idari sorumluluğun, program sorumlularının belirlenmesini amaçlayarak PEB anlayışında hedeflenen performanstan kimin sorumlu olacağının ortaya konulmasını sağlamaktadır (Eker ve diğerleri, 2006: 124). Kurumsal sınıflandırma yönetsel ve örgütsel hesap verebilirliğin sağlanması bakımından yararlıdır.

Fonksiyonel sınıflandırma kaynak tahsisi yapılacak birimlerin elindeki kaynaklarla ne tür hizmetler üreteceklerini ortaya koymaktadır. Kurumun vizyon ve misyonuyla organik bir bağlantı kurarak PEB'in verimlilik, etkinlik, tutumluluk esaslarına işlerlik kazandırmaktadır. Bu bakımdan kamu kurumlarının temel hizmet alanlarına göre sınıflandırılması önemli bir husustur. Ekonomik

sınıflandırma ise, kamu hizmetlerinin seçici bir biçimde uygulanmasını sağlayarak stratejik tercihlerin bütçeye dâhil edilmesinde yol gösterici bir işleve sahiptir (Mutluer vd. 2005: 165). Ekonomik sınıflandırma kamu kurumlarının projelerini önem sırasına koymalarında rol üstlenmektedir.

Analitik bütçeleme tekniği, PEB'in sektörel tavanların belirlenmesi ve kamu kurumlarına bu tavanlara göre kaynakların dağıtılması sürecine orta vadeli bütçeleme için belirlenecek sektörel tavanlarla kurum bütçeleri arasında doğrudan bir bağlantı kurarak katkıda bulunmaktadır (Mutluer vd. 2005: 164-165).

F.Tahakkuk Esaslı Muhasebe

PEB'in vazgeçilmez unsurlarından biri olan tahakkuk esaslı muhasebe tahsil edilip edilmemesine bakmaksızın gelirleri elde edildiğinde, ödenip ödenmedikleri dikkate alınmaksızın giderleri gerçekleştiği zamanda kayıt altına almaktadır. Devletin tüm varlık ve yükümlülüklerinin hazırlanacak devlet bilançosu genelinde görülmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik olayları içinde bulunulan mali yılda kaydedip raporladığından mali raporların söz konusu faaliyet dönemindeki stoklardaki akımlara dayalı tüm mali işlemleri tam olarak yansıtmasında önemli rol oynamaktadır (Gürdal vd. 2006: 118). Tahakkuk esaslı muhasebe devletin sahip olduğu mal varlıklarının değerini kayıt altına alarak PEB'in ve analitik bütçenin ihtiyaç duyduğu maliyet bilgilerini temin etmektedir. Kamu kurumlarının gerçekleştirdiği faaliyet ve hizmetlerin sonuçlarını ortaya koymaktadır. Ayrıca yönetim birimlerinin varlık ve yükümlükleri, gelir ve giderleri veyahut ilerde gerçekleşmesi muhtemel nakit akımları tahakkuk esaslı muhasebe sayesinde rahatlıkla izlenebilmektedir. Bu durum mali saydamlık ve hesap verebilirlik açısından son derece olumludur. Ekonomik karar alma ve performans değerlendirmesi bakımından devletin borç ve varlıklarının düzenli olarak kontrol edilmesi kamu kesiminin PEB'e yönelik olarak sağlıklı iktisadi öngörülerde bulunabilmesini kolaylaştırmaktadır (Uludüz, 2008: 63). Böylece bütçe gelir ve giderleri arasındaki makro denge bütçe kalemlerinin sağlıklı bir biçimde yorumlanması suretiyle daha rahat bir biçimde sağlanabilmektedir. Bu tip yararlarından dolayı kamu mali alanında takip edilen reform politikalarında çoğu ülke tarafından tahakkuk esaslı muhasebe sistemi tercih edilmektedir.

IV. Ülkelerin PEB Deneyimleri

Anglosakson ülkelerinde ortaya çıkan PEB yaklaşımı günümüzde pek çok ülkenin mali reform paketinde ilk sıradadır. OECD ülkelerinin çoğunda PEB sistemi yaygın olarak benimsenmiştir. Bu yöndeki eğilim 1980'li yılların sonlarında Avustralya ve Yeni Zelanda'da performans yönetimi uygulamalarının ve/veya bütçelemenin kullanılmasıyla başlamış, 1990'lı yılların ortalarında bu ülkeleri Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İngiltere, İsveç ve ABD uygulamaları takip etmiştir. İngiltere ve ABD'de performans esaslı bütçeye ilişkin adımlar hâlihazırda 1980'lerde atılmıştır. 1990'lar PEB'in geliştiği ve kamu sektöründe yaygın bir biçimde kullanılmaya başlandığı yıllar olmuştur. 1990'ların sonları 2000'li yılların başlarında Avusturya, İsviçre ve Almanya ve Türkiye'de PEB sistemine geçmiştir (OECD, 2004: 4). Çalışmanın bu kısmında ABD ve İngiltere ile Türkiye örneklerindeki PEB reformları incelenmektedir.

A. ABD

ABD'de performans bütçe ilk olarak 1912 yılında Başkan Taft tarafından kurulan Ekonomi ve Etkinlik Komisyonu'nun çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Ancak performans bütçe yaklaşımının gelişimi 1949 yılında kurulan Devletin Yürütme Organını Düzenleme Komisyonu'nun (Hoover Komisyonu) devletin işlevlerine, maliyetine ve başarılarına dikkatleri çekmesiyle sağlanmıştır (GAO, 1997: 5; Demircan, 2006: 52). 1950'lerde devlet işlemleri program ve faaliyet olarak sınıflandırılmış (GAO, 1997: 5); devlet yükümlülüklerinin yapılan hizmet açısından değerlendirilerek sınıflandırıldığı ve kaynakların tahsisinde, faaliyetlerin yürütülmesinde hizmeti esas alan program bütçe sistemi 1960'lı yıllarda planlama-programlama-bütçeleme sistemi şeklinde değiştirilmiştir. Planlama-programlama-bütçeleme sisteminin ardından 1973'te hedeflere göre yönetim modeli gündeme gelmiş, model 21 federal kamu kurumunda yöneticilere esneklik, serbestlik, seçim şansı tanır bir tarzda pilot olarak uygulanmıştır (GAO, 1997: 44). Bu uygulamayla beklenen sonuçlar hakkında daha kolay karara varabilmek, gereksiz ve etkisiz programları tespit edebilmek için federal hükümetin amaçları belirlenmiştir. PEB'e geçişteki bir diğer girişim alternatif harcama seviyelerindeki program sonuçlarını sağlamaya yönelik önceliklerin belirlenmesini amaçlayan sıfır tabanlı bütçe uygulamasıdır (Karcacan, 2013: 68). ABD'de PEB sistemine geçiş süreci önceden çıkarılan bazı yasalarla da desteklenmiştir. 1978 yılında çıkarılan Kamu Personel Rejimi Reformu Kanunu memurların maaş çizelgelerini performanslarına göre düzenleyerek performansa dayalı ücret politikasını benimsemiştir. 1990 yılında Üst Düzey Mali Yöneticiler Kanunu kabul edilerek 24 temel kurumda üst düzey

mali yöneticilerin performansın sistematik ölçümünü yapması, mali alandaki işlemler için beş yıllık planlar hazırlaması şart koşulmuştur (Özen, 2008: 92). 1990'lı yıllarda PEB, "yeni performans bütçe" adıyla yeniden ülkenin reform gündemine oturmıştır. Bu amaçla 1993 yılında İdari Performans ve Sonuçlar Yasası yürürlüğe girmiştir. Kanun, federal yöneticilerin program performanslarını geliştirmelerine yardımcı olduğu gibi, Kongre'de politika oluşturma, harcama kararları ve program gözetimi konularında da performans bilgisi elde edilmesine olanak sunmuştur. Harcama kararları hususunda kaynaklarla sonuçlar arasında net bağlantılar kurarak her organın en az 3 yılda bir güncellemeleri zorunlu olan en az 5 yıllık bir dönem için stratejik planlar hazırlamalarını zorunlu kılmıştır (Manning&Parison, 2004: 18). Stratejik planlara uygun olarak kuruluşların ölçülebilir amaçlara sahip yıllık performans planları ile bu planlardaki hedeflerle gözlemlenen verileri kıyaslayan ve pratik olmayan hedeflerle ilgili tavsiyeleri içeren bir performans raporu üretmelerini gerekli kılmıştır (Gedikli, 2001: 138). Kanun; performans esaslı bütçe aracılığıyla sonuç odaklı, uzun vadeli stratejik amaçlar ve performans amaçlarıyla bunların başarılmalarına katkıda bulunacak faaliyetlerin maliyetlerini ilişkilendiren bir yapı tesis etmiştir (Karacan, 2013: 70). Yasanın amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olarak Kongre ve Senato üyeleri ile idarecilerinden oluşan Performans Ortaklık Konseyi kurulmuştur. Ancak sonradan bu konsey feshedilmiştir. 1996'da İdari Programlara Yönelik Yasama Denetimi Kanunu çıkarılmıştır. Kanun ile eyaletlerde faaliyet gösteren kamu kurumlarında performans denetimleri yapılmaya çalışılmıştır (Melkers ve Willoughby, 1998: 71).

Performans temelli talepler eyaletler düzeyinde yaygındır. Eyaletlerin %62'si (31 eyalet) performans esaslı bütçe ile ilgili bir yasaya sahiptir. %32'si (16 eyalet) bütçe talimatları veya yönergeler gibi idari gereksinimlerce belirlenen performans bütçe biçimlerine sahiptir. Bunlar performans ölçümlerini ve verilerini bütçe sürecinde bütünleştirerek sürece resmiyet kazandırmışlardır (Melkers ve Willoughby, 1998: 71).

Bu alandaki çalışmalar 2001 yılında Yönetim ve Bütçe Ofisi tarafından ilan edilen Başkanın Yönetim Gündemi kapsamında "Program Değerlendirme Oranı Aracı" ile devam etmiştir. Bu araçla 2004 mali yılı bütçesinde Yönetim ve Bütçe Ofisi 234 federal programın yıllık hedeflerine ulaşip ulaşmadıklarını değerlendirmek için performans ve yönetim değerlendirmeleri gerçekleştirilmiştir. Program Değerlendirme Oranı Aracı federal programların performansının değerlendirilmesini ve bu değerlendirme sonucunda sağlanan performans bilgisinin verimli bir biçimde kullanımıyla program uygulamalarından daha iyi sonuçların elde edilmesini amaçlamaktadır (Karacan, 2013: 72). Bunun

için İdari Performans ve Sonuçlar Yasasındaki hesap verebilirliğin tanımı genişletilmiş; ona kurumlarca geliştirilen planlar, veriler ile ölçütlere ilişkin bir değerlendirme bileşeni eklenmiştir (Posner ve Fontane, 2007: 97). Böylece yönetsel basiretin artmasıyla birlikte kamu kurumlarında performansın iyileştirilebileceği varsayılmıştır (Moynihan, 2008). Ayrıca, 2004'ten itibaren Yönetim ve Bütçe Ofisi sistematik bir değerlendirme süreci başlatarak federal programların hizmet etkinliğini değerlendirmeye başlamıştır. Uygulama 2005 yılında ABD Yenilikler Ödülünü kazanmıştır (Özen, 2008: 97-99). 2011 yılında ise Hükümet Performans ve Sonuçları Modernizasyon Yasası yürürlüğe girmiştir. Yasa, 4 yıllık kurum stratejik planının kurum sitelerinde yayımlanmasını ve kurum stratejik planının her 4 yılda bir güncellenmesini zorunlu kılmıştır. Kurumların ayrıca kurum stratejik planının güncellenmesinden bağımsız olarak iki yılda bir Kongre'deki komitelerle görüş alışverişinde bulunması gerekmektedir. Kurum performans planının sunulduğu yılın amaçları ile bir sonraki yılın amaçlarını içermesi kararlaştırılmıştır. Kurumlar mali yılın bitiminden itibaren 150 gün içerisinde performans güncellemelerini yayınlayacaklardır (Karacan, 2013: 78).

Görüldüğü üzere, ABD'de stratejik planlamaya dayalı PEB modeli benimsenmiştir. Bu sistem gelecek 5 yıllık harcama tahminlerini kapsayan çok yıllık bütçeleme süreci ile desteklenmiştir. Modelin uygulanmasında kurumların uzun dönemli amaçları ile günlük program faaliyetleri arasında bağlantı kurarak faaliyetlerin birim ve toplam maliyetlerini tanımlayan aşamalı performans bütçe yaklaşımı oldukça etkin gözükmektedir (Özen, 2008: 103). Performans esaslı bütçeleme çalışmaları elde edilen sonuçlar ve genel anlamda performans yönetimiyle birlikte ele alınarak kamu hizmetlerinin en iyi nasıl sunulabileceği konusunda kamu yöneticilerine yönelik girdi kontrolleri esnetilmiştir (Yılmaz, 2007: 36). Tüm bu kararlı ve istikrarlı çalışmalara rağmen, ABD'de PEB sisteminden istenilen başarı henüz tam anlamıyla elde edilememiştir. Kurumlara yönetsel açıdan gerekli olan esnekliklerin tanınmamış olması, Kongre'nin, karar yapım sürecinde istikrarlı bir biçimde performans bilgisini kullanmasa da, bütçe sürecinin aşamalarında güçlü bir kontrol mekanizmasına sahip olması, performans ölçüm ve değerlendirme sistemlerinin etkinliğinin yeterince sağlanamaması PEB sisteminin uygulanmasında karşımıza çıkan başlıca sorun alanlarıdır (Oral, 2005: 80).

Bütçeyi hazırlayanlara göre; idarede program etkinliğini ve karar yapım sürecini iyileştirmek yasama organı ile kamu kurumları arasındaki koordinasyonu geliştirmekten daha önemlidir. Performans bütçe idarenin karar yapım sürecini geliştirmede ve kurumsal programların etkinliğini arttırmada başarılı

görülmektedir. İcrai ve teşrii alandaki bütçe görevlileri, ilgili kurum personeli ve yasa koyucu arasındaki iletişimin performans bütçenin uygulama sürecini geliştirdiği hususunda uzlaşma içindedir. Ancak görevliler performans bütçenin bileşenleriyle kanun tasarılarının uyumu, performansın tasvir edilmesi ve gerekli performans ölçütlerinin belirlenmesi alanlarında zorluklar yaşandığını belirtmektedirler (Melkers ve Willoughby, 2001: 59-62).

A. İngiltere

İngiltere, PEB'e geçiş maksadıyla 1980'lerden itibaren yasal çalışmalar yürüten öncü ülkelerden biridir. Bu amaçla, 1982 yılında Mali Yönetim İnisyatifi Programı'nı yürürlüğe koymuştur. Bu girişim öncelikli olarak iktisadi değerlere bağlı; performansı geliştirmekten, kurumunun bütçesi için hesap vermekten, amaçları açıklamaktan sorumlu tüm seviyelerdeki yöneticilere yönetme esnekliği tanımaya yönelik yetki devrinin yapıldığı yönetim sistemlerini gündeme getirmiştir (Horton ve Farnham, 1999: 146-147). Girişimin ardından başlatılan 1988 Sonraki Adımlar Reformu, politik sorumluluklar ile yönetsel sorumlulukları yeniden tanımlayarak yeni kurulan yarı özerk kurumların genel müdürlerinin bakanlıklarca belirtilen yönetim planı çerçevesinde belirtilen hedeflere göre yıllık performans sözleşmeleri yapmalarını zorunlu kılmıştır (Zifcak, 1994: 75). 1996 yılında yürürlüğe giren "Kamu Personelinin Yönetimi Kanunu" ödeme sisteminde esnekliği ve performans esaslı bütçe sistemini gündeme taşıırken, 1998 yılında Başbakanlık kapsamında kamu yönetimine performans odaklı bir bakış açısı kazandırmayı amaçlayan "Performans ve Yenilikçi Girişimler Birimi" kurulmuştur. Ayrıca 1998 yılında çıkarılan "Finansman Kanunu" Hazine'nin Parlamento'ya her mali yıl için kesin hesap kanunu ve borç yönetimi raporu sunmasını kamu mali yönetiminde şeffaflığı temin etmek amacıyla zorunlu kılmıştır. Aynı yıl PEB uygulamasına geçilerek kamu kurumları için 500'ün üzerinde hedef tanımlanmıştır (Özen, 2008: 121-122). Buna göre, harcama yapan her bir bakanlık kaynaklara mukabil olarak bir kamu hizmeti sözleşmesi imzalamak zorunda tutulmuştur. Harcama incelemelerinde kamu hizmeti sözleşmeleri Maliye Bakanlığı'nın danışmanlığındaki bölümler tarafından geliştirilmiştir (Çildir, 2010: 223). Kamu hizmeti sözleşmeleri bakanların gözetimi altındaki kurumlarla hazine arasında yapılmaktadır. Her sözleşme üç yıllık kaynak bölüşümü temel alınarak yapılmakta, bakanlığın gerçekleştirmek istediği sonuç ve hedefler hakkında rapor hazırlayacağı konulardaki önlemleri içeren politikayı içermektedir. Kamu hizmeti sözleşmelerinin tümü yayımlanarak vatandaşların bilgisine sunulmaktadır. Bu sözleşmeler ilgili bakanlığın günlük işlerini nasıl yürütecekleri hakkında bilgi veren hizmet sunum sözleşmeleriyle de desteklenmektedir (Manning ve

Parison, 2004: 27). İlgili kurumun devlet bakanı, kamu hizmeti sözleşmelerinin hizmet olarak dağıtılmasından ve ulaşılan performanstan dolayı hesap vermek zorundadır. Maliye Bakanlığı ve diğer sorumlu bakanlar hedeflerin belirlenmesinden birlikte sorumludurlar. Hedeflerin veri odaklı, ölçülebilir, erişilebilir ve zamanlı olmaları gereklidir (Çildir, 2010: 224-225). Hizmet sunum sözleşmeleri, çıktı ve işlem odaklı hedeflere sahiptir ve kamu hizmeti sözleşmelerinde yer alan hedeflerin nasıl gerçekleştirileceğini ortaya koymaktadır. Kamu hizmeti sözleşmelerinin haricinde merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında bir de yerel kamu hizmeti sözleşmeleri imzalanmaktadır. Bu sözleşmelerle yerel yönetimlere belli performans hedeflerine ulaşma konusunda yükümlülükler getirilmekte, amaçlanan sonuçlara odaklanılarak kamu hizmetlerinin nitelik bakımından geliştirilmesini sağlamak zorunluluğuna işaret edilmektedir (Al, 2008: 131). Sözleşmelerde belirtilen performans göstergeleri bütçenin oluşumu ve gözden geçirilmesi ile hedeflere ulaşıp ulaşılmadığının genel bir değerlendirmesini sağlamaktadır.

Ülkede genel olarak kaynak tahsisi de yıllık olarak belirlenen performans hedeflerine göre gerçekleşmektedir. Bu bağlamda kapsamlı olarak harcamalar gözden geçirilmektedir. Kamu harcamalarının hesap verebilirliği muhasebe görevlisi tarafından sağlanmakta ve bu kişinin sorumluluğu hazine tarafından belirlenmektedir (Nangır, 2006: 293-306; Özen, 2008: 126). Ayrıca kamu kurumlarınca hazırlanan üç yılı kapsayan stratejik planlar temelinde alt birimlerdeki yöneticilere gereken kaynaklar tahsis edilmekte, bu tahsisler hakkında kamuoyu düzenli bir biçimde bilgilendirilmektedir. Ülkede hazine bakanı başkanlığında oluşturulan bir komite, PEB çalışmalarının izlenmesi, denetlenmesi ve değerlendirilmesini sağlamaktadır (Ateş ve Çetin, 2004: 276).

B. Türkiye

Türkiye, PEB ile 2003 yılında çıkarılan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu aracılığıyla tanışmıştır. Türkiye’de uygulanmakta olan bütçeleme tekniği ABD ile genel hatlarıyla aynı özellikleri taşımaktadır. Politika belirleme aşamasında; orta vadeli program, orta vadeli mali plan ve çok yıllık bütçeleme ile kamu idaresi düzeyinde stratejik plan kullanılmaktadır. Çok yıllık bütçe hazırlık süreci Bakanlar Kurulu’nun en geç Eylül ayının ilk haftası sonuna kadar makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri de kapsayacak biçimde Kalkınma Bakanlığı’nca hazırlanan orta vadeli programı kabul etmesiyle başlamaktadır. Kamu idarelerinde yıllık performans programları oluşturularak ve performans sonuçları raporlanarak bütçe hazırlanmaktadır. Bütçenin denetimi, faaliyet raporları, iç

ve dış denetim aracılığıyla gerçekleşmektedir (BÜMKO, 2004: 35-55). Ancak orta vadeli planın Bakanlar Kurulu yerine Yüksek Planlama Kurulu'nca kabul edilmesi yürütme organı üyelerinin görüşlerine başvurulmadan kamu kaynak tahsis sürecinin gerçekleşmesine neden olduğu için eleştirilmektedir (Kesik, 2005: 57). Türkiye'de PEB'e geçiş için yapılan hazırlık çalışmaları kapsamında stratejik planlama anlayışının mali sistemle bütünleştirilmesi için 2003 yılında DPT tarafından "Stratejik Planlama Kılavuzu" yayınlanmıştır. Bu amaçla, 2004 yılında 8 pilot kuruluştaki (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı, Hudut ve Sahiller Genel Müdürlüğü, Hacettepe Üniversitesi, Denizli Valiliği İl Özel İdaresi, İller Bankası Genel Müdürlüğü, Kayseri Büyükşehir Belediyesi) stratejik planlama hazırlık çalışmalarına girilmiştir. Buna göre, stratejik planlama ile ilgili usul ve esasları Kalkınma Bakanlığı'nın, PEB ile ilgili usul ve esasları Maliye Bakanlığı'nın belirlemesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamdaki çalışmalar doğrultusunda Maliye Bakanlığı'nca 2009 yılında "Kamu İdarelerince Hazırlanacak Performans Programları Hakkında Yönetmelik" ile "Performans Programı Hazırlama Rehberi" yayınlanmıştır. Bir mali yılda kamu idaresinin stratejik planı doğrultusunda yürütmesi gereken faaliyetler yıllık performans programlarıyla kurumlar nezdinde saptanırken; yılsonu faaliyet raporları ise, üst yöneticiler ve bütçeyle ödenek tahsisi yapılan harcama yetkililerince her yıl hesap verme sorumluluğu çerçevesinde hazırlanmaktadır (BÜMKO, 2004: 35). Faaliyet raporları kuruluş tarafından Maliye Bakanlığı'na ve Sayıştay'a gönderilmekte, ayrıca yayınlanarak kamuoyuna da duyurulmaktadır. Nihai aşamada PEB'in denetimi kamu idareleri bünyesinde oluşturulacak iç denetim birimleri ile dış denetim organı olarak belirlenen Sayıştay tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum kamu mali yönetiminde etkinliği sağlarken diğer yandan da kamu yönetiminin önceden belirlenen standartlar çerçevesinde etik bir hareket tarzı içinde işlemlerini sağlamaktadır. Kamu mali yönetimindeki yeniden yapılandırma düzenlemeleri kapsamında getirilen bir diğer yenilik nakit esasından tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçilmesidir. Tahakkuk esaslı devlet muhasebesinin pilot uygulama çalışmaları 2002 yılında Hazine Müsteşarlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Ege Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'ndan oluşan altı kurumun işlemlerini yürüten 47 saymanlıkta başlatılmıştır (Kalmış, 2006: 241-243). Ayrıca bu kurumlarda analitik bütçe kod sınıflandırmasına geçilmiştir.

Analitik bütçe, 01.01.2006'dan itibaren, döner sermaye ve KİT'ler hariç, tüm kuruluşların bütçelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Tahakkuk esaslı devlet muhasebesi ve analitik bütçe ile kamu kurumlarının faaliyetlerini ve hesap-

larını özel sektör mantığı çerçevesinde maliyet/fayda analizlerine göre değerlendirmesinin kaynak kullanımında tasarruf sağlayacağı düşünülmektedir. Uygulanan bu mali reformlarla kamu idarelerinde politika oluşturma kapasitesi arttırılmıştır. Kamu kaynaklarının stratejik öncelikler çerçevesinde kullanımında iyileşme sağlanmıştır. Merkezi ve yerel idarelerde strateji geliştirme birimleri kurularak plan, program ve bütçe ilişkisi güçlendirilmiştir. Projelerin önem sırasına konmasında kurumların inisiyatifleri arttırılmıştır (Usta, 2010: 1-30). Bütçenin her bir harcamacı birim tarafından kalkınma planları esas alınarak hazırlanacak olan stratejik plandaki amaçlara dayandırılması bütçe-plan ilişkisinin kurulmasında atılmış önemli adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Demircan, 2006: 56).

Aşağıdaki tablo Türkiye’de PEB sisteminin işleyişini kısaca özetlemektedir:

Tablo 1. Türkiye’de PEB Modeline İlişkin Aşamalar

1-Stratejik Plan	Misyon Vizyon Stratejik Amaçlar Stratejik Hedefler
2- Performans Programı	Öncelikler Performans Hedefleri Faaliyet/Projeler Kaynak İhtiyacı Performans Göstergeleri
3-Bütçe	Harcama Birimleri Kaynak Tahsisi Temel Performans Göstergeleri
4-Faaliyet Raporu	Faaliyet/Proje Sonuçları Performans Hedef ve Gerçekleşmeleri Şapmalar ve Nedenleri Öneriler ve Tedbirler
5-Denetim ve Değerlendirme	İç ve Dış Denetim Değerlendirme
6- TBMM/Yerel Meclis	Kesin Hesap

Kaynak: Erüz (2006: 222).

Ülke uygulamaları genel olarak değerlendirildiğinde, PEB sisteminin uygulanma sürecinin incelenen ülkelerden ABD ve İngiltere’de daha uzun bir zaman dilimini kapsadığı görülmektedir. Ayrıca bu sistem performansa dayalı ücret uygulamalarıyla, kamu kurumları ve yerel düzeyde yerel yönetimlerle icra edilen performans sözleşmeleriyle desteklenmiştir. ABD ve İngiltere, Türkiye’ye kıyasla, PEB sürecinde aşamalı değişim yaklaşımını benimseyerek, mali alandaki reformlarını uygulamaya aktarmışlardır. ABD’de Yönetim ve Bütçe Ofisi,

İngiltere’de Hazine Bakanlığı bünyesindeki komite PEB çalışmalarını istikrarlılıkla sürdürürken, Türkiye’de PEB faaliyetleri Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı’nca yürütülmektedir. Ayrıca PEB’in ana unsuru çıktı/sonuç odaklılığa dönük olarak İngiltere’de yaygınlıkla kullanılan performans sözleşmeleri Türkiye’de uygulanmamaktadır ve kamu sektörünün genelinde performans dayalı ücret sistemi yoluyla PEB uygulamaları henüz desteklenmemektedir. Bunlara ilaveten Türkiye’de kamu idarelerinin PEB’e geçişte istedikleri nitekte uzman personel temininde yaşayacakları güçlüklerin performanslarını olumsuz yönde etkilemesi düşünülmektedir. Türkiye’de genel bütçe kapsamında kamu kurumlarına performansları dikkate alınmaksızın ödenek tahsisi yapılması, ABD ve İngiltere örneğinde kurum yöneticilerine tanınan esneklikleri, yöneticilerin yönetme özgürlüklerini merkeziyetçi bir tavırla baştan kısıtlamaktadır. Bir diğer sorun stratejik planlama anlayışının benimsenmesine rağmen; Kalkınma Bakanlığı’nca kalkınma planlarının hazırlanmasına devam edilmesidir. Stratejik plan, performans programı ve faaliyet raporlarının hazırlanması zaten ciddi anlamda bürokrasiyi ve kırtasiyeciliği arttırmaktadır. Performans göstergelerine ulaşamayan kamu idarelerinin durumunun ne olacağı hususunda herhangi bir ödül/ceza sisteminin öngörülmemesi PEB uygulamasını olumsuz yönde etkileyen bir diğer eksikliktir (Aktan, 2006: 323-326). Kamu kuruluşları arasındaki personel hareketliliği de oldukça yetersizdir ve sistem kurumlar arası rekabeti sağlayacak nitelikleri ön plana çıkaracak bir biçimde tasarlanmamıştır. Kamu kuruluşlarının taşınmazlarını birbirlerine bedelsiz olarak tahsis edebilmeleri nedeniyle mali tablolarında gözükmeyen bu varlıklarının performansının değerlendirilmesi imkânsız hale gelmektedir (Efe, 2012: 136).

Türkiye’de PEB sisteminin başarılı olması için konuyla ilgili birimlerdeki personele yönelik hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi, performans göstergelerinin idareler tarafından belirlenmesi (Maliye Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığı’nın sürece müdahalesinin azaltılması), kamu yöneticilerinin PEB uygulamalarını sahiplenmeleri, Sayıştay’ın performans denetimi hususunda ulaşılması planlanan hedeflere yönelik sayısal ölçütler ortaya koyması gereklidir (Aktan, 2006: 323-326). Bilge ve Demirtaş (2012: 58-61) tarafından Eskişehir ilindeki bütçe ve harcama süreçlerinde rol alan kamu çalışanları üzerinde yapılan bir araştırma PEB öncesi süreçte verilen eğitimlerin yeterli olmadığını göstermiştir. Söz konusu araştırmada ilgili kamu personeli PEB’in başarılı bir biçimde uygulanmasını sağlayacak teknolojik altyapı, bilişim sistemlerinin ve performans bilgi sisteminin kurumlarında mevcut olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca performans esaslı bütçelemenin başarısı için program

bütçe sınıflandırmasına geçilmesi, mevcut programlara, faaliyet ve projelere hedefler koyularak performans göstergelerinin belirlenmesi bir ön şart olarak görülmelidir. Mevcut bütçe sisteminin de kuruluşun bütçesini hangi girdilere harcadığından çok kuruluşun yaptığı iş ve yürüttüğü faaliyetlerle ilgilenmesi, kamu hizmetlerinin gerçek maliyetlerinin saptanabilmesi için sistemde maliyet muhasebesine yer verilmesi, çalışanların maaş, ücret, tayin hakkı gibi özlük haklarının iyileştirilmesi de yarar sağlayacaktır (Efe, 2012: 135-139).

Ülkeler açısından PEB'e geçiş esasen kamu yönetiminin kendine özgü doğası itibarıyla bazı zorlukları bünyesinde barındırmaktadır. Her şeyden önce PEB, kamu kurum ve kuruluşları açısından idari maliyetleri (nitelikli personel istihdamı, personel harcamalarının artması, stratejik plan, yıllık performans programları, faaliyet raporları sonucu oluşan kırtasiyecilik) arttırmaktadır. Kamu hizmetlerinde kamu yararının gözetilmesinin zorunluluğu ve çoğu kamu hizmetinin ücretsiz olarak sunulması performans göstergelerinin ortaya konması, ölçümü ve değerlendirilmesinde sıkıntı oluşturmaktadır. Kamu harcamalarıyla ilgili etkinlik ve performans ölçütlerini "sosyal refah" açısından belirlemek de zordur. Kamu idareleri arasında sunulan hizmetlerin kalitesini arttırmak hususunda özel sektördeki benzer sıkı bir rekabet ortamının bulunmaması stratejik amaç ve hedeflerin belirlenmesi ve bunlara ulaşılması kararlılığını belirsizleştirmektedir. Yönetim kültürü ve felsefesindeki değişime karşıt tavırlar, yöneticilerin profesyonelliğine vurguda bulunulmasına rağmen kamu yöneticilerine karşı beslenen genel anlamdaki güvensizlik duygusu PEB'in olgunlaşma sürecini yavaşlatmaktadır (Aktan, 2006: 323-326; Çelebi ve Kovancılar, 2012: 4-13). Bütçe reformları sürece ilişkin reform gereksinimlerinin faydalarını bütçe aktörlerinin algılayamamaları ve muhasebe/finansman yönetim sistemleriyle bütçe sistemleri arasındaki yetersiz bağlantılar gibi teknik nedenlerle başarısız olmaktadır (Melkers ve Willoughby, 2001: 56). PEB'in kendinden kaynaklanan birtakım sorunlar da mevcuttur. Buna göre; PEB, soyut ilke ve kavramlardan yola çıkarak kurum çalışanlarına yönelik davranışsal varsayımları ihmal etmektedir. PEB'in hazırlık sürecinin politik olması kaynak tahsisatına ilişkin rasyonel harcama önceliklerinin çoğu kez ihmal edilmesine yol açmaktadır. Ayrıca performansı iyi olan kamu kurumlarına yönelik bütçe tahsisatındaki merkezi kesintiler sonradan zayıf bir performansa sebebiyet verebilmektedir (Çelebi ve Kovancılar, 2012: 4-13). Bu nedenlerle PEB'e geçişte amaçların açık seçik bir biçimde ortaya konması, uygulayıcıların amaçlara kararlı bir biçimde yönelmelerinin sağlanması, iyi performansın ödüllendirilmesi, zayıf performansın cezalandırılması, örgütsel düzeyde en alt kademededen en üst kademeğe kadar katılımcı yöntemlerle re-

form sürecinin koordinasyon içinde yürütülmesi son derece önem taşımaktadır (Diamond, 2003: 13). Performans bütçede kurumsal yaklaşımdan çok stratejik bir yaklaşım benimsenmelidir. Performans sorunları hakkında bilgi vermeli; fakat doğrudan politik bir süreçte bütçeye dair cevaplara müdahil olmamalıdır. Her bir aktör bütçe paylarını teyit etmeye yönelik performans verilerini düzenlemeleri için teşvik edilmelidir. Performans bütçe pek çok aktörü, bulunduğu çevreyi ve sahip olduğu amaçları desteklemeye yönelik farklı bilgi gereksinimlerinin farkına varmalıdır. Sistematik olmaktan çok seçici bir biçimde bütçe kararlarını etkilemeye yönelik fırsatları araştırmalıdır. Bütçenin icrasında ve kurumsal programların yürütülmesinde kullanılan performans bilgisi daha çok kurumsal başarıya odaklanmalıdır. Performans bilgisinin kullanımını teşvik etmek ve sürdürmek için bütçe dışı teşviklere de (başarı karneleri ve kamuoyu denetimi) bakılmalıdır.

Aşağıda tablo çalışma kapsamında incelenen ülkelerin PEB uygulamalarını özetlemektedir:

Tablo 1. Ülkelerin PEB Deneyimleri

	ABD	İngiltere	Türkiye
PEB'e Geçişte Çıkarılan Yasalar	Kamu Personel Rejimi Kanunu (1978) Üst Düzey Mali Yöneticiler Kanunu (1990) İdari Performans ve Sonuçlar Kanunu (1993)	Mali Yönetim İnisyatifi (1982) Sonraki Adımlar (1988) Kamu Personelinin Yönetimi Kanunu (1996) Finansman Kanunu (1998)	Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (2003)
PEB'in Koordinasyonu	Yönetim ve Bütçe Ofisi	Hazine Bakanlığı	Kalkınma Bakanlığı Maliye Bakanlığı
PEB'in Uygulama Araçları	Stratejik Planlar Yıllık Performans Planları Program Değerlendirme Oranı Aracı Çok Yıllı Bütçeleme	Stratejik Planlar Hizmet Sunum Sözleşmeleri Yerel Kamu Hizmeti Sözleşmeleri Kamu Hizmeti Sözleşmeleri	Stratejik Planlar Yıllık Performans Programları Faaliyet Raporları Çok Yıllı Bütçeleme

V. SONUÇ

PEB kamu yönetimine performans odaklı bir bakış açısı kazandırmak amacıyla mali alanda gerçekleştirilen reformlarda önemli bir yer tutmaktadır. Kamu kurumlarının belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda kaynaklarını rasyonel tercihlerde bulunarak kullanmalarını sağlamaktadır. Ülkelerin devlet

yönetiminde kamu harcamalarını kısmak ve tasarruf eğilimini güçlendirmek amacıyla izledikleri etkinlik, verimlilik, tutumluluk politikalarını uygulama sürecine işlerlik kazandırmaktadır. PEB ile mali saydamlığı ve hesap verebilirliği sağlamak amaçlanmaktadır. Kamu yönetiminde performansa dayalı uygulamaları yaygınlaştırmada vazgeçilmez olan PEB aynı zamanda pek çok kavramla yakından ilişkilidir. Bunlardan stratejik planlama geleceğe yönelik vizyonlarla kurumun üstlendiği görev ve fonksiyonlarını açıkça ortaya koyan misyonlardan hareket ederek PEB'in hazırlık sürecine katkı yapmaktadır. Performans programları ve göstergeleri belirlenen stratejilere ilgili kurumun uyum gösterme kapasitesini açığa çıkarmaktadır. Faaliyet raporlarının açıklanması ise geçmiş ve gelecek yıllara dair sonuçların sağlıklı bir biçimde karşılaştırılmasına ortam hazırlamaktadır. Çok yıllık bütçeleme PEB'e kamu kurumlarının cari ödenek kullanımlarının izleyen yıllarda nasıl gerçekleşeceğini tahmini bir biçimde göstererek katkıda bulunmaktadır. Analitik bütçe sınıflandırması uygulamada sektörel tavanlar ve kamu bütçeleri arasında sağlıklı bir bağ kurulmasını sağlamaktadır. Tahakkuk esaslı muhasebe aracılığıyla ise PEB'in ihtiyaç duyduğu maliyet bilgileri kolaylıkla temin edilebilmektedir.

PEB sisteminin uygulanmasında Anglosakson ülkeleri öncü bir rol üstlenmiştir. Çalışma kapsamında incelenen ülkelerden ABD'de PEB'in köklü bir biçimde uygulamaya aktarımı 1993 İdari Performans ve Sonuçlar Yasası ile gerçekleşmiştir. Yasanın uygulanması sürecinde kamu kesiminde önemli bir tasarruf sağlanmıştır. Ancak ülkedeki sistem performans denetiminin aşırı merkeziliği, kurumlara mali açıdan yönetsel esnekliklerin yeterince tanınmaması ve performans ölçümüne yönelik kıstasların somut bir biçimde ortaya konamaması gibi nedenlerle eleştirilere maruz kalmıştır.

İngiltere'de PEB, kamu yöneticilerine tanınan esneklikler aracılığıyla ve icra edilen performans sözleşmeleri sayesinde sağlanan mali denetim sistemi ve hesap verebilirlikle uygulamaya aktarılmıştır. PEB'i destekleyen yasalar çıkarılması, Hazine Bakanlığı'nın süreci yakından izlemesi ve denetlemesi, siyasi liderlik mekanizmasının kamu kesiminin performansını artırma sürecinde üstlenmiş olduğu istikrarlı rol PEB'in sağlıklı bir biçimde gelişmesine olanak tanımıştır.

Türkiye, diğer ülkelerle kıyaslandığında, PEB sürecine sonradan katılan ve bu süreci önceden kabul edilen herhangi bir yasal reform paketiyle destekleyen bir ülke olarak göze çarpmaktadır. Türkiye'de PEB'in usul ve esaslarını Maliye Bakanlığı'nın belirlemesi, stratejik planların koordinasyonun ise Kalınma Bakanlığı'nca sağlanması mali politikalarla ilgili karar verme sürecinde

çift başlılığa sebebiyet vermektedir. Ayrıca Türkiye’de PEB’in ana unsurlarından biri olan performansa göre ücret ödenmesi zorunluluğu kamu bürokrasisindeki mevcut düzeni korumaya yönelik tavırlar nedeniyle uygulamaya konulamamıştır. PEB sistemini uygulamaya aktarmadaki en önemli eksikliklerden biri de oluşturulacak performans göstergelerine ve bütçe gerçekleştirmelerine göre yapılacak performans denetimine ilişkin nesnel ve somut bir biçimde belirlenen standartların yokluğudur. Mevcut denetim sistemi kamu kurumlarının başarı ve/veya başarısızlıklarını ödüllendiren yahut cezalandıran bir niteliğe haiz değildir. Nitelikli uzman personel istihdamı ve mevcut personelin hizmet içi eğitimi, siyasi liderlik mekanizmasının hesap verebilirlik ve performansa dayalı ücret hususlarında ayrı birtakım yasal düzenlemelere giderek süreci sahiplenmesi, performans sonuçlarının sağlıklı bir veri tabanı oluşturularak nesnel bir biçimde değerlendirilmesi PEB’den daha fazla verim alınmasını sağlayacak temel araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara ilaveten PEB’in geliştirilmesi için dünya uygulamaları yakından takip edilmelidir. Dünya uygulamalarında karşılaşılan sorunların iyi analiz edilmesi ve buna uygun stratejilerin geliştirilerek çözüm yollarının araştırılması uygulamada başarı sağlanması açısından önemlidir. PEB kamu yönetiminde israfı açan uygulamaları sonlandıracak bir niteliğe sahiptir. Kamu yöneticilerinin önceden belirlenen standartlara göre kaynak kullanımına gitmeleri hizmetlerin niteliğini geliştirecektir. Yönetimsel açıdan geleceğe ilişkin hedefler performans göstergeleri sonucunda ortaya çıkan sayısal veriler doğrultusunda daha sağlıklı bir biçimde belirlenecektir. PEB kamu yönetiminin faaliyetlerine ilişkin sonuçların vatandaşlar tarafından da denetlenebilmesi nedeniyle yönetimde açıklığı ve katılımı teşvik eden demokratik bir araç işlevi de görmektedir.

KAYNAKÇA

- AKTAN, Coşkun Can (2006), “Türkiye’de Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminin Uygulanabilirliği-Eleştirel Bir Perspektif”, Coşkun Can Aktan (Ed.), *Kamu Mali Yönetiminde Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss.323-327.
- AKTAN, Coşkun Can ve Kamil Tügen (2006), “Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi”, Coşkun Can Aktan (Ed.), *Kamu Mali Yönetiminde Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss.205-217.
- AL, Hamza (2008), *Yeni Kamu Yönetimi: Ülke Deneyimleri*, İstanbul: Değişim Yayınları.
- ATEŞ, Hamza ve Dilek Çetin (2004), “Kamuda Performans Yönetimi ve Performansa Dayalı Bütçe”, Muhittin Acar, Hüseyin Özgür (Ed.), *Çağdaş Kamu Yönetimi II*, Ankara: Nobel Yayınevi, ss.255-289.
- BOEX, Jameson, Jorge Martinez-Vazquez ve Robert Mcnab (2001), “Çok Yıllı Bütçeleme: Uluslararası Uygulamaların İncelenmesi ve Gelişmekte Olan Ülkelerle Geçiş Aşamasındaki Ülkeler İçin Dersler”, Çev. Ayşe Günay ve Ersan Öz, *Maliye Dergisi*, Sayı: 138, Eylül-Aralık, ss.91-112.

- BÜMKO (2004), *Performans Esaslı Bütçeleme Rehberi-Pilot Kurumlar İçin Taslak*, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ÇELEBİ, Kemal ve Birol Kovancılar (2012), “Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminin Teorik ve Pratik Sorunları”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, ss.1-18.
- ÇİLDİR, Melih (2010), “İngiltere’de Uygulanan Performans Esaslı Bütçe Sisteminin Değerlendirilmesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), ss.217-228.
- DEMİRCAN, Esra (2006), “Yeni Ekonomik Düzende Bütçe Sistemlerindeki Değişim Süreci ve Türk Kamu Maliyesinin Uyumu”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:13, Sayı:2, ss.47-61.
- DPT (2006), Dokuzuncu Kalkınma Planı Kamu Harcama ve Kontrol Sistemlerinin İyileştirilmesi, *Kamu İhaleleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, ÖİK No:7, Ankara.
- DIAMOND, Jack (2003), “From Program to Performance Budgeting: The Challenge for Emerging Market Economies”, *IMF Working Paper*, WP/03/169, Fiscal Affairs Department.
- EDİZDOĞAN, Nihat (2007), *Kamu Bütçesi*, Bursa: Ekin Kitabevi.
- EFE, Şeref (2012), “Kamuda Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Yönetimi: Türkiye Uygulaması ve Sorunlar”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:87, ss.121-142.
- EGELİ, Haluk, Ahmet Akdeniz, Mehmet Aksaraylı, Kâmil Tüğen, Ahmet Özen (2007), “Stratejik Planlamaya Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminin Kritik Kontrol Noktaları Analizi: Türkiye’deki Kamu Kurumları Uygulaması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22/1, ss.27-47.
- EKER, Aytaç, Temel Gürdal ve Cahit Şanver (2006), *Analitik Bütçe Sistemi ve Yerel Yönetimlerde Uygulanması*, Deniz Yıldızı Matbaacılık, Ankara.
- ERÜZ, Ertan (2005), “Yeni Mali Yönetim Yapısında Performans Esaslı Bütçeleme”, *XX. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Pamukkale, 23-27 Mayıs, ss.61-74.
- ERÜZ, Ertan (2006), “5018 Sayılı Kanuna Göre Performans Esaslı Bütçeleme”, Coşkun Can Aktan (Ed.), *Kamu Mali Yönetiminde Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss.217-237.
- GAO (1997), *Performance Budgeting: Past Initiatives Offer Insights for GPRA Implementation*, United States General Accounting and Information Management Division, GAO/AIMD-97-46, Washington D.C.
- GÜRDAL, Temel, Nurullah Altun, Metin Küçük (2006), *Yerel Yönetimlerde Mali Yönetim, Denetim ve Tahakkuk Esaslı Muhasebe Uygulamaları*, Ankara: Deniz Yıldızı Matbaacılık.
- HAGER, Greg, Alice Habson and Ginny Wilson (2001), “Performance-Based Budgeting: Concepts and Examples”, Legislative Research Commission, *Committee for Program Review and Investigation Report*, Report No:302, Kentucky.
- HORTON, Sylvia and David Farnham (1999), “The Politics of Public Sector Change”, in Sylvia Horton and David Farnham (Ed.), *Public Management in Britain*, London: Macmillan Press, pp.3-25.

- KALMIŞ, Halis (2006), “Kamuda Tahakkuk Esaslı Muhasebe Sistemi ve Türkiye’de Kamu Muhasebe Sisteminde Nakit Esasından Tahakkuk Esasına Dönüş Çalışmaları”, Nihat Falay, Mehmet Şahin, Ahmet Kesik (Ed.), *Kamu Maliyesine Yeni Bakış: Teori ve Uygulama*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss.233-247.
- KARACAN, Ercan (2013), “ABD’de Performans Bütçe Yönetimi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı:89, ss.61-90.
- KESİK, Ahmet (2005), “Yeni Kamu Mali Yönetim Sisteminde Orta Vadeli Program ve Mali Plan Çerçevesinde Çok Yıllı Bütçenin Uygulanabilirliği”, *XX. Türkiye Maliye Sempozyumu*, Pamukkale, 23-27 Mayıs, ss.43-60.
- KIZILTAŞ, Emine (2003), “Çok Yıllı Bütçeleme Sistemi”, *Bütçe Dünyası*, Sayı:16, ss.13-18.
- KÖSEOĞLU, Özer (2007), “Türk Kamu Yönetiminde Değişen Denetim Anlayışı ve Performans Denetimi”, Bilâl Eryılmaz, Musa Eken, Mustafa Lütfi Şen (Ed.), *Kamu Yönetimi Yazıları*, Ankara: Nobel Yayınevi, ss.309-339.
- MANNING, Nick and Neil Parison (2004), *International Public Administration Reform: Implications for the Russian Federation*, Washington D.C: The World Bank.
- MELKERS, Julia and Katherine Willoughby (1998), “The State of The States: Performance Based Budgeting Requirements in 47 out of 50”, *Public Administration Review*, Vol.58, No.1, pp.66-73.
- MELKERS, Julia and Katherine Willoughby (2001), “Budgeters’ Views of State Performance Budgeting Systems: Distinctions across Branches”, *Public Administration Review*, Vol.61, No.1, pp.54-64.
- MOYNIHAN, D. P. (2008), *The Dynamics of Performance Management: Constructing Information And Reform*, (Ed. B. A. Radin), Public Management and Change Series, Washington D.C: Georgetown University.
- MUTLUER, Kamil, Ahmet Kesik, Erdoğan Öner (2005), *Bütçe Hukuku*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nangır, Esin (2006), “OECD Ülkelerinde Performans Esaslı Bütçe Uygulamaları”, Coşkun Can Aktan (Ed.), *Kamu Mali Yönetiminde Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss.291-313.
- ORAL, Esin (2005), Bazı OECD Ülkelerinde Performans Esaslı Bütçeleme Uygulamaları, Gelişimi ve Türk Mali Sistemi Açısından Bir Değerlendirme, *Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu*, Ankara.
- OECD (2004), “Public Sector Modernisation: Governing for Performance”, *OECD Observer Policy Brief*, October, <http://www.oecd.org/dataoecd/52/44/33873341.pdf>, (5.3.2012).
- ÖZEN, Ahmet (2008), *Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*, Maliye Bakanlığı Strateji Gelişme Başkanlığı, Yayın No: 2008/382, Ankara.
- POISTER, Theodore (2010), “The Future of Strategic Planning in the Public Sector: Linking Strategic Management and Performance”, *Public Administration Review*, 70 (1), pp.246-254.
- POSNER, Paul and Dense Fantone (2007), “Performance Management and Budgeting: How Governments Can Learn from Experience”, (Ed. F. Stevens REDBURN, Robert Shea, Terry F. Buss), M. E. Sharpe Inc., Routledge, pp.92-113.

- SCHICK, Allen (2009), *Evolutions in Budgetary Practice*, OECD, Paris.
- SHAH, A. and C. Shen (2007), "A Primer on Performance Budgeting", (Ed. A. Shah), *Budgeting and Budgetary Institutions*, The World Bank Public Sector And Accountability Series, Washington DC.
- ŞAHİN, Özcan (2007), "Türkiye'de Performans Esaslı Bütçeleme Sisteminin Değerlendirmesi ve Uygulama Örneği", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TOSUN, Ertan (2006), "Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme'nin Alt Yapısı Olan Mali Yapıya İlişkin Bir Değerlendirme", Coşkun Can Aktan (Ed.), *Kamu Mali Yönetiminde Stratejik Planlama ve Performans Esaslı Bütçeleme*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, ss.237-255.
- ULUDÜZ, Batuhan (2008), *Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye Uygulaması*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- USTA, Erhan (2010), *2000 Yılı Sonrası Türkiye'de Uygulanan Kamu Sektörü Reformları: Mali Disiplin ve Verimlilik Açısından Değerlendirilmesi*, DPT, Ankara.
- ÜNAL, Mesut (2007), *Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi ve Türkiye'de Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü Örneği*, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YENİCE, Ebru (2006), "Kamu Kesiminde Performans Ölçümü ve Bütçe İlişkisi", *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 61, ss.57-69.
- YILMAZ, Hakan (1999), *Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması: Dünya Bankası Orta Vadeli Harcama Sistemi*, DPT Yayınları, Ankara.
- YILMAZ, Sibel (2007), "Performans Esaslı Bütçeleme'nin Gelişimi ve Uygulanması", *Bütçe Dünyası*, Cilt:3, Sayı:27, ss.35-43.
- ZIFCAK, Spencer (1994), *New Managerialism: Administrative Reform in Whitehall and Canberra*, Open University Press, Buckingham, Philadelphia.

MURSELÂT SÛRESİNDE TEKRAR EDEN ÂYETLER ÜZERİNDE BAĞLAM ETKİSİ

Ahmet YAZICI¹
Mustafa KARA²

Atıf©: Yazıcı, Ahmet, Kara, Mustafa, (2015). Murselât Sûresinde Tekrar Eden Ayetler Üzerinde Bağlam Etkisi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 177-195

Özet: Bu makalede “Murselât sûresinde tekrar eden âyetler üzerinde bağlam etkisi” konusu araştırılmaktadır. Bilindiği üzere Kur’ân, nüzül döneminde Araplar arasında son derece itibarlı bir konumu olan şiir geleneğinin tüm cazibesine meydan okuyan eşsiz bir belagat özelliğine sahiptir. Kur’ân’ı bu derece eşsiz kılan özelliklerden birisi de içerdiği bazı âyetlerin metin olarak tekrar edilmesidir. Acaba Kur’ân’da metin olarak tekrarlanan bu âyetler, sadece bir tekrar mıdır, yoksa başka bir amaç da taşımakta mıdır? İşte bu çalışmada sözü edilen soruya, Murselât sûresinde on defa tekrar eden “وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ” âyeti ve bu âyetin bağlam etkisi üzerinden cevap aranmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda -araştırma metodu olarak-, tekrarın geçtiği her ayet öbeği öncelikle bağlamı içerisinde ele alınmakta, ardından klasik ve muasır müfessirlerin konuyla ilgili yorumlarına değinilmekte, daha sonra da mükerrer âyetin ilgili bağlamda hangi (lafzî/ manevi) tekrar kapsamına girdiği tespit edilmeye ve herhangi bir kullanım amacı varsa, ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Elde edilen bulgular “Değerlendirme ve Sonuç” kısmında verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Murselât Sûresi, Tefsîr, Belagat, Tekrar.

Makale Geliş Tarihi: 15.01.2015/ Makale Kabul Tarihi: 16. 04. 2015

1 Dr., DİB Aşıkutlu Eğitim Merkezi, e-posta: ahmethamzat@gmail.com.

2 Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsîr Anabilim Dalı, e-posta: mustafa-kara.tr@hotmail.com.

The Impact of Context on the Repeated Ayahs in Surah al-Mursalat

Citation/©: Yazıcı, Ahmet, Kara, Mustafa, (2015). The Impact of context on The repeated ayahs in Surah al-Mursalat, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 177-195

Abstract: In this article, "the impact of context on the repeated ayahs in Surah al-Mursalat" is examined. As is known, The Holy Qur'an has a unique rhetorical feature which challenges to all appeal of poetic tradition that a highly prestigious situation between Arabs in revelation That some ayahs are repeated in text is one of features which makes Qur'an highly unique. I doubt whether these ayahs which are repeated as text in Our'an are only in the way of a repetition or these ayahs aim at another thing? In this article, our aim is to provide information by use of ayah "وَوَيْلٌ لِلْمُكَذِّبِينَ" which are repeated ten times in Surah al-Mursalat and the impact of context of it. As the survey method in this context, every repeated ayah phrase is primarily discussed in context, it is referred to comments about the matter of standard and modern annotators and then it is aimed to detect repeated ayah is literal repetition or incorporeal repetition in context and to reveal this aim if it has an aim of its usage. The findings are presented in assessment and conclusion sections.

Keywords: Holy Qur'an, Surah al-Mursalat, Tafseer, Rhetoric, Repetition.

I. GİRİŞ

Yüce Allah, gönderdiği elçilerini risâlet görevlerini yerine getirmeleri noktasında muarızlarına karşı mucizelerle desteklemiştir. Söz konusu mucizeler, her bir peygamberin yaşadığı dönemin şartlarına uygun olarak gerçekleşmiştir. Örneğin; Yüce Allah, sihirbazlığın meşhur olduğu Firavun toplumuna karşı Hz. Musa'yı âsâ, tıbbın zirvede bulunduğu İsrailoğullarına karşı da Hz. İsa'yı cüzzam hastalarını iyileştirme ve ölüleri diriltme gibi mucizelerle desteklemiştir.

Bu bağlamda Hz. Peygamber (s)'e verilen en büyük mucize ise, Arap edebiyatının -tartışmasız- şaheseri olan Kur'ân-ı Kerim'dir. Bilindiği üzere cahiliye döneminde Araplar arasında edebiyata ilgi büyüktü. Her sene şiir yarışmaları düzenlenir, en güzel şiirler Kâbe duvarına asılırdı.³ Fasîh konuşmak bir

³ Cahiliye döneminde düzenlenen bu yarışmalarda dereceye giren ilk yedi şiir Ka'be duvarına asılır ve insanlar günlerce bu şiirleri okurdu. Daha sonraki dönemlerde bu şiirler "Mu'allakât-ı Seb'a" (Ka'be Duvarına Asılan Yedi Şiir) adı altında kitaplaştırılmış ve Türkçe'ye de çevrilmiştir. (İmru'l-Kays b. Hucr ve diğ. (Tarafe b. 'Abd, Hâris b. Hillize, Amr b. Külsüm, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Antere ve Lebîd b. Rebi'a), Mu'allakât-ı Seb'a/Şark Klasikleri, çev. Sadık Yalsızcuçanlar, Timaş Yayınevi, İstanbul 1998, ss. 1-232).

meziyet sayılır; ediplere, şairlere hürmet gösterilirdi. İşte Kur'an, sahip olduğu belagat ve fesahat ile insanlar üzerinde hayranlık uyandırmış, muarızlarına meydan okumuş, bir ayetin bile benzerinin yazılamayacağını ifade ederek arapları aciz bırakmıştır (Kur'an'da tehdidi/meydan okuma âyetleri için bkz. Kur'an, 2:23; 11:13; 17:88).

Kur'an'ın asıl mu'cizliğinin, sahip olduğu belagat ve fesahatın yanı sıra barındırdığı anlam ile gerçekleştiği söylenebilir. Tebyin görevinden dolayı Kur'an'ın ilk müfessiri olarak değerlendirilen Hz. Peygamber (s)'in eğitiminde yetişen ashabın Kur'an'ı anlama ve uygulama noktasındaki başarısını, bu iki vasfı mecz etmeleriyle açıklamak mümkündür.

Kur'an'ın eşsiz üslubunu oluşturan birçok hususiyet vardır. Kıssalar, darb-ı meseller, tekrarlar, yeminler, hakikat, mecâz, sarîh, kinâye, icâz, itnab, kâfiye vb. bunların başlıcalarıdır. Bunlar arasından tekrarlar ve tekrar eden âyetlerin ifade ettiği edebî niteliklerin tahlili, bir makalenin boyutunu aşan geniş ve derin araştırmaların konusudur. Bu nedenle biz bu çalışmamızda ilgili konuyu Kur'an'daki tüm tekrar eden âyetler üzerinden değil, Mürselât süresindeki tekrarları esas alarak açıklamaya çalışacağız.

II. KUR'ÂN'DA TEKRAR

Kur'an üslubunun özelliklerinden birisi de tekrarlardır. Tekrarların doğru bir şekilde yorumlanması, Kur'an mesajının anlaşılması bakımından gereklidir.⁴

Tekrar, Arap dilinde kullanılan bir üsluptur. Kur'an, nazil olduğu dönemde Araplar arasında yaygın olan bu üslubu daha belîğ ve fasîh bir şekilde uygulamıştır. Bu bağlamda Kur'an'da bazı âyet ve kıssaların tekrar edildiği de görülür (Cerrahoğlu, 1993: 173). Bazı Avrupalı müsteşrikler, Kur'an'daki tekrarları gereksiz olarak değerlendirirken Fransız müsteşrik Henri Masse, Kur'an'daki tekrarların mantıklı ve lüzumlu olduğu kanaatinde (Okıç, 1995: 118).⁵

Lügatte “tekrarlamak, yinelemek” manasına gelen “كرّر” fiilinden mastar olan *tekrar*, Seyyid Şeyhün tarafından “bir kelimenin veya lafzın aynı siyâkta, te'kid/kuvvetlendirme, tenbîh/dikkat çekme, tahvîf/korkutma veya ta'zim/yüceltme kastıyla tekrar edilmesidir” şeklinde tanımlanmaktadır (Şeyhün, 1983: 11). Zerkeşi ise *tekrar*, “konu uzadığında ilk mesajın unutulmasını

4 Kur'an'da tekrarlar konusunda geniş bilgi için bkz: Mahmud b. Hamza el-Kirmâni (ö.505/1110), *Esrârü't-Tekrâr fi'l-Kur'an, Dâru'l-Fadile, Kahire ts, ss. 1-359; Mahmud Seyyid Şeyhün, Esrârü't-Tekrâr fi Luğati'l-Kur'an, Daru'l-Hidaye, Kahire 1983, ss. 1-91; Erdoğan Baş, Kur'an'ın Üslubu ve Tekrarlar, Pınar Yayınları, İstanbul 2003, ss. 1-280; Ali Erbaş, Kur'an'daki Tekrarlar ve Sıraları, M.Ü.S.B.E, 1987, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi; ss. 1-234; Mustafa Öztürk, Kur'an Dili ve Retorîği, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2002, ss. 1-191; Cüneyt Eren, “Kur'an-ı Kerim'de Tekrar Olduğu İddiasının Belağat Açısından Değerlendirilmesi”, EKEV Akademi Dergisi, c. III, sy. 2, ss. 91-107.*

5 Müsteşriklerin *tekrar* Kur'an için bir nakisa olarak addetmeleri bazı müfessirleri *tekrar* kelimesini kullanmaktan kaçınmaya sevk etmiş, bu nedenle söz konusu müfessirler, aynı manada olmak üzere *tekrar* yerine *tenvî* kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. ('Abdufettâh el-Hâlidî, *İcâzü'l-Beyânî'l-Kur'ânî, Dâru 'İmâd, Amman 2000, ss. 310-311).*

önlemek ve iyice yerleşmesini sağlamak (takrîr) amacıyla bizzat lafzın veya eş anlamlısının tekrarlanmasıdır” biçiminde tanımlamakta ve “şayet tekrarda amaç ilk anlamın iyice yerleşmesi (takrîr) değilse, o tekrar kapsamına girmez” demektedir (Zerkeşî, 2006: III, 15). Her iki tanımı dikkate aldığımızda, tarif sahiplerinin, tekrarda aynı siyâkı/bağlamı şart koştuklarını, siyâkın olmadığı yerde tekrardan söz edilemeyeceği noktasında ittifak ettiklerini görmekteyiz.

Buna göre Kur’ân’daki tekrarları ikiye ayırmak mümkündür.

i. Aynı siyâkta yer alıp te’kîd, tenbîh, tahvîf, tehdit, ta’zim gibi mana ifade eden tekrarlar. Tekâsür sûresinde geçen ve tehdit ifade eden كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ âyetleri (Kur’an, 102:3-4) buna örnek gösterilebilir.

ii. Farklı siyâkta yer alıp tekrar gibi görünmekle beraber esasta tekrar olmayanlar. Kur’ân’da farklı yerlerde tekrar eden kıssalar örnek verilebilir. Bu kıssalar tekrar gibi gözükse de siyâk/bağlam açısından farklılık arz etmeleri onları tekrar olarak kabul etmemize engel olmaktadır. Kur’ân’da tekrarı kabul eden âlimlerin çoğunluğu da bu kanaattedir (İtr, 1993: 249-251; Hâlidî, 2000: 311-318; Kutub, 1997: 224; Tabâtabâî, 2001: III, 289; Demirci, 1988: 186).

Kur’ân’daki tekrarları *lafzî* ve *manevî* olmak üzere de iki kısma ayırmak mümkündür. *Lafzî tekrar*, bizzat lafzın aynıyla tekrar edilmesi, *manevî tekrar* ise lafzın farklı olmakla birlikte mananın tekrar edilmesidir. Bu doğrultuda Rahmân ve Mürselât sûrelerindeki tekrarlar *lafzî tekrar*, Kur’ân’daki kıssaların tekrarı da *manevî tekrar* kısmında değerlendirilmektedir. Ancak bu tasnif şekilsel bir tasniftir; tekrarın mahiyet ve amacını ortaya koyan bir tasnif değildir.

Kur’ân’da tekrarlar hakkındaki bu genel bilgilerden sonra Mürselât sûresinde yer alan tekrara ve niteliklerine geçmek, ilgili âyetlerin tekrar kapsamına girip girmediklerini tespitte çalışmak istiyoruz.

III. MURSELÂT SÛRESİ

Mürselât sûresi,⁶ Mekke’de nazil olması hasebiyle Mekki sûrelerin genel özelliklerini yansıtır. Sürenin bölüm ve fasılları/âyet sonları, kısa, seri ve değişkendir. Her bölümün fasılası ayrıdır. Sürede bazı lafızların tekrarlandığı görülmektedir. Bu âyetleri dinleyen beşer, sözü edilen bölüm ve fasılları birbiri

⁶ Mürselât sûresi, Hûmeze sûresinden sonra Kâf sûresinden önce Mekke’de inmiştir. 50 âyettir. Nüzül sırasına göre 35, resmi Mushaf sıralamasına göre ise 77. sıradadır. İsmi birinci âyette geçen ve “gönderilenler” anlamına gelen mürselât kelimesinden almıştır (Okuyan, 2011: 425). Kaynaklarda yaygın olarak bu isimle anılmaktadır. Bazı tefsirlerde ve Buhârî’de sûre başındaki vâv “s” harfi ile birlikte “Ve’l-Mürselât” şeklinde isimlendirilmiştir (Buhârî, 1992: 77). Ayrıca “Ve’l-Mürselâti ‘Urfe” adıyla da anılmaktadır (Kurtubi, 2006: XXI, 494; İbn Aşur, 1984: XXIX, 417-419; Karaman ve diğ., 2007: V, 524).

ardınca kendine has yakıcılığı ve şiddetiyle hisseder. Bir vuruşun sersemliği geçmeden aynı şiddet ve sertlikte ikinci bir vuruş hemen onu yakalar (Havvâ, 2003: XI, 6313).

Genel olarak, kıyamet ve ahiretin varlığını ispat etmeyi esas alan ve bu gerçekleri inkâr ya da ikrar edenlerin sonunun ne olacağı hakkında bilgiler veren sûrede, şu konular ele alınmaktadır:

- Ölümden sonra dirilişin gerçekleşeceğine dair yemin edilmesi. (1-7)
- Kıyâmet ve âhiretin mutlaka gerçekleşecek olması. (8-15)
- Geçmiş ümmetlerden inkâr edenlerin nasıl helak edildikleri. (16-19)
- İnsanlığın doğuşu, tarihçesi ve yaşadığı yeryüzünün mahiyeti. (20-28)
- İnkârcıların korkunç sonu. (29-40)
- Müttekilerin mükâfatı. (41-45)
- Suçlulara yönelik kınayıcı ifadeler ve insana, Kur'an'dan başka hiçbir şeyin bu dünyada doğru yolu gösteremeyeceği. (45-50)

Seyyid Kutub, bu sûre hakkında şöyle der: “Bu sûre ifade yapısı, musiki vuruşları, çarpıcı sahneleri ve şiddetli yakışıyla önünde hiçbir kalp ve varlığın duramayacağı büyük bir hamledir. Kur'an'ı indiren ve ona bu yüksek etkileme gücünü bağışlayan Allah'ı tenzih ve tesbih ederim” (Kutub, 2008: VI, 3795).

IV. MURSELÂT SÛRESİNDE TEKRAR EDEN ÂYETLER

Murselât sûresine “وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ” âyeti lafız olarak on defa tekrarlanmaktadır. Âyetteki وَيْلٌ kelimesi⁷ “veyl olsun, yazıklar olsun, vay haline!”, يَوْمَئِذٍ ifadesi “o gün”, اَلْمُكَذِّبِينَ ise “yalanlayanlar” demektir. وَيْلٌ kelimesi aslında mastar olan, fiilinin yerine geçen ve mansub olarak okunması gereken mef'ul-ü mutlaktır. Ancak kendisine veyl edilenin helak oluşunun sabit ve devamlı olduğuna delalet etmesi için merfû okunmuştur. Mansûb okunması da caizdir. Ancak mansûb okunduğuna dair kıraat yoktur (Zemahşeri, 2006: IV, 511).

Murselât sûresinde 15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47 ve 49 âyetlerde tekrar edilen “وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ” âyeti, “o gün vay haline yalanlayanların” şeklinde tercüme edilebilir.

Acaba bu âyet, lafızla beraber mana tekrarı da ihtiva ediyor mu? Ediyorsa amaç nedir? Şayet manen tekrar yoksa, ilgili bağlamda hangi anlam

7 “وَيْلٌ / Veyl, 'leyl' vezninde, aslında 'kötülüğün inmesi' manasında olup bazen bir belanın ortaya çıkması zamanında dehşet ve kötülüğü ifade etmek için dilimizdeki 'vay, yazık' kelimeleri gibi kaygılı olma ve dehşete düşme makamında kullanılır. Bu bağlamda 'vay haline! yazık yazık' demek gibi olur ki, biz bunları acıma ve teessüf etme anlamında kullanırız. Bir de وَيْلٌ / veyl, 'uçuruma yuvarlanmak gibi kötü bir durum, helak olma ve zarar etme, çok üzüntü duyma veya beddua etme' anlamlarında kullanılır. Veyl ona! demek, 'o helak oldu veya helak olsun' demektir.” (Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1979, VIII, 5521-5522).

kastedilmektedir? Şimdi bu sorulara yanıt bulmaya çalışalım.

Sürede ilk tekrar 15. âyette geçmektedir. Bu kapsamda 15. âyetin bağlamını oluşturan ilk onbeş âyetin metin ve meali şu şekildedir:

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا ﴿١﴾ وَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّائِبَاتِ نَيْبًا ﴿٣﴾ وَالْقَارِعَاتِ قَرَعًا ﴿٤﴾ وَالْمُنْفِثَاتِ ذُرًّا ﴿٥﴾ عَذْرًا أَوْ
نَذْرًا ﴿٦﴾ إِمَّا تَوْعَدُونَ لَوَاقِعَ ﴿٧﴾ فَاذَّا النُّجُومِ طُمِسَتْ ﴿٨﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُفِّتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا الرَّسُلُ
أَقْتَتْ ﴿١١﴾ لَآئِي يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿٢١﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿٣١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الْفَصْلِ ﴿٤١﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٥١﴾

1-7. Birbiri ardından gönderilenlere, esip savuranlara, yaydıkça yayanlara, (hak ile bâtil) birbirinden iyice ayıranlara ve (doğru yolda olanlara) özür dileme (yani tevbe etme imkânı vermek), (bâtil yolda olanlara da) uyarda bulunmak için öğüt telkin edenlere yemin olsun ki, size vaad olunan şey mutlaka gerçekleşecektir.

8-11. Yıldızlar söndürüldüğü, gök kubbe yarılıp parçalandığı, dağlar ufalanıp savrulduğu ve peygamberlerin (ümmetleri hakkında şahitlik) vakti tayin edildiği zaman, (artık kıyamet kopmuş olacaktır). **12.** (Bu durum), hangi güne ertelenmiştir? **13.** Fasl (her şeyin ayırt edilip açıklanacağı Ayrılma) Günü'ne. **14.** “(Ey Peygamber!) O Ayrılma Günü'nün ne olduğunu sana bildiren nedir?” **15.** O gün, vay haline yalanlayanların! (Âyetlerin mealleri için bkz. Okuyan, 2011: 427-428).

Müfessirler, bu âyetlere dair yorumlarını yeminle başlayıp cevabıyla biten ilk yedi âyet ve kıyameti tasvir eden sonraki yedi âyet olmak üzere iki kısımda yapmışlardır. Bu çerçevede müfessirler, ilk âyet gurubunda yemin edilen *الْمُرْسَلَاتِ* “gönderilenler”, *العاصفات* “esenler, estirenler”, *النَّائِبَاتِ* “yayanlar, bildirenler”, *القَارِعَاتِ* “ayıranlar”, *الْمُنْفِثَاتِ* “ilka edenler, verenler, ulaştıranların” kimler oldukları hususunda farklı görüşler öne sürmektedirler. **Râzî**, bu konuda melekler, rüzgârlar, vahiy, peygamberler ve insanların kalplerine doğan dürtüler olmak üzere beş farklı yaklaşımın varlığından söz etmektedir (Râzî, 2009: XXIX, 233-235). Sürenin bu bölümünde yemin edilenler hakkında müfessirlerin ihtilafa düşmesinin sebebi, bu kelimelerin sıfat olarak getirilip nitelendirdikleri şeylerin zikredilmemesidir. **Seyyid Kutub** burada yemin edilen varlıkların betimlenmeyip belirsiz bırakılmasını şu şekilde yorumlamaktadır:

“Aslında sadece Yüce Allah'ın bildiği bir ğayb meselesi (yani kıyamet günü) hakkında yemin edilirken belirsiz şeyler üzerine yemin edilmesi son derece tutarlı ve uyum gözetici bir yöntemdir. Bu yemin cümleleri ile demek isteniyor ki, bu ğaybe ilişkin olgular nasıl birer realite ise ve insan hayatını etkiliyorlarsa kıyamet

günü de öyledir, o da bir gün gerçekleşecek olan bir realitedir”
(Kutub, 2008: VI, 3791).

Birinci âyet gurubunda va'd olunan kıyametin vuku bulacağına dair yemin edildikten sonra ikinci âyet gurubu kıyametin kopuşunu tasvirle başlamaktadır. Yıldızların yok edilip söndürülmesi, göğün yarılması ve dağların ufalanıp savrulması gibi insan tahayyülünün üzerinde yer alan kıyamet sahneleri çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmekte, insanlık tarihi boyunca süregelen hakk-batıl mücadelesinde son sözün söyleneceği ve bütün peygamberlerin ümmetleri adına şahitlik yapacakları hüküm gününün azameti, istifham üslubuyla zikredilerek yalanlayanlar şu korkunç uyarı ile ikaz edilmektedirler: **O gün, vay haline yalanlayanların!**

Sûrede ilk defa burada zikredilen **وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** âyetinde “يَوْمَئِذٍ” zaman zarfıyla kastedilen insanların hesaba çekileceği hüküm günüdür. Dolayısıyla âyetteki **وَيْلٌ** / *veyl* o güne hasredilmiştir. Âyetteki yalanlayanların inkâr ettikleri şeyin, **Nesefî**, **Âlûsî**, **Kâsımî**, **Mevdûdî**, **Şevkânî** ve **Hererî** “yevmü'l-fasl/hüküm günü” (Nesefî, 2009: IV, 472; Âlûsî, 2005: XV, 192; Kâsımî, 2003: IX, 300; Mevdûdî, 2006: VI, 584; Şevkânî, 1994: V, 473; Hererî, 2001: XXX, 538), **Râzî** “tevhid, nübüvvet, yeniden dirilip hesap verme ve peygamberlerin haber verdiği her şey” (Râzî, 2009: XV, 238), **İbnü'l-Cevzî**, “ölümden sonra diriltirme” (İbnu'l-Cevzî, 1984: VIII, 447), **Kurtubî** “Allah, peygamberler, kitaplar ve ayırdetme günü” (Kurtubî, 2006: XXI, 501), **Merâgî** “Allah, peygamberler, kitaplar ve nebilerin getirdiği bütün haberler” (Merâgî, 2006: X, 290), **Komisyon** “kıyamet ve ahiret” (Hayreddin Karaman ve diğ., 2007: V, 527) olduğu görüşündedirler.

İbn Aşur, bu âyet bağlamında şu yorumu yapmaktadır: “Bu âyet ve sûredeki diğer benzerleri, Kur'ân'ı işiten müşriklere tehdit ve onları hüküm günü hakkında korkutmayı amaçlayan istinaf cümleleridir. Manen '*size vaad olunan şey mutlaka gerçekleşecektir*' cümlesine bağlıdır” (İbn Aşur, 1984: XXIX, 427). **Vehbe Zuhaylî** metin olarak tekrar eden bu âyetlerin korkutma, te'kid ve ikrar ettirme anlamı taşıdığını vurgulamaktadır (Zuhaylî, 2009: XV, 342).

Âyet ilk olarak burada zikredildiği için müfessirler tekrar mevzusuna bir sonraki âyet bağlamında temas etmişlerdir.

Sûrede ikinci tekrarın geçtiği on dokuzuncu âyet ve bağlamını oluşturan üç âyetin metin ve mealî şu şekildedir:

﴿٦١﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَوَّلَ يَوْمَئِذٍ ﴿٦١﴾ ثُمَّ نُنْعِمُكُمْ بِالْآخِرِ يَوْمَئِذٍ ﴿٦١﴾ كَذَلِكَ نَقْعَلُ بِالْمُجْرِمِ يَوْمَئِذٍ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿٦١﴾

16. Biz, (bunlar gibi inkârcı olan) öncekileri helâk etmedik mi? 17. Sonra gelenleri de onların ardına takacağız. 18. İşte Biz, suçlulara

böyle yaparız! 19. O gün, vay haline yalanlayanların!

Bir önceki bölümde hüküm gününün dehşetine tanık olan müşrikler, nasıl hüküm günüyle tehdit edildilerse, önceki kuşakların yok edilişi onlara hatırlatılarak bizzat yaşadıkları dünyanın da onlar için emin bir yer olmadığı ihtar edilerek tehdit içeren şu âyetle uyarılmışlardır: **O gün, vay haline yalanlayanların!**

Sürede ikinci defa zikredilen **وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ** âyeti hakkında müfessirler şu yorumlarda bulunmuşlardır.

Taberî, âyette veyl edilenlerin Yüce Allah'ın önceki âyetlerde zikrettiği haberleri ve kudretini yalanlayanlar (Taberî, 2001: XXIII, 594), **Semerkandi**, Allah'ın resullerini inkar edenler (Semerkandi, 1993: III, 435),⁸ **Nesefî** ve **Mazharî** ise Allah'ın tehditlerini yok sayanlar (Nesefî, 2009: IV, 472; Mazharî, 2004: X, 134) olduklarını söylemektedirler.

Râzî, âyette veyl edilenler her ne kadar dünyada iken azaba çarptırıldılarsa da en büyük musibet ve cehennem kıyamet gününde özellikle bunlar için hazırlanmıştır, demektedir (Râzî, 2009: XV, 240). **Merağî** de Râzî ile aynı görüşü paylaşmış ve ilave olarak şunları söylemiştir: “Bu âyetin ikinci defa zikredilmesi Arapçada yaygın bir üslup olan tekrardır ve önceki âyeti te'kid etmektedir” (Merâğî, 2006: X, 291). **Mevdüdi** de âyeti benzer şekilde şöyle yorumlamaktadır: “Bu cümle şu manadadır: Onların dünyadaki sonu veya kendilerine dünyada verilen ceza, asıl ceza değildir. Gerçek ceza ve felaket kıyametten sonra olacaktır” (Mevdüdi, 2006: VI, 585). Görüldüğü gibi Râzî Merağî ve Mevdüdi âyetteki “**يَوْمَئِذٍ**” zarfını hüküm gününe irca ederek önceki âyetle mana aynıyeti kurmuşlar ve âyeti öncekini te'kid eden bir tekrar formunda açıklamışlardır. **İbn Aşur**'a göre bu âyet, hüküm gününe inanmayanları tehdit eden bir önceki âyetin tekrarıdır ve ikinci defa zikredilmesi tekrarın amaçlarından biri olan tehdit anlamının pekiştirilmesi içindir (İbn Aşur, 1984: XXIX, 429).

Beydâvî ve **Âlûsî**, önceki âyette veyl edilenlerin hüküm gününü inkâr edip azab edilenler; bu âyette veyl edilenlerin ise, bu dünyada Allah ve Peygamberlerini inkâr ettiği için helake uğrayarak azap edilenler olduğunu söylemektedirler. Yani bu iki müfessir, âyetteki “**يَوْمَئِذٍ**” zarfını önceki âyette hüküm gününe, bu âyette ise dünyadaki helak gününe irca ederek âyette tekrar olmadığını ifade

⁸ *Ebu'l-Leys Semerkandi'ye ait olan tefsirin adı Tefsîru Ebi'-Leys veya Tefsîru'l-Kur'an'dır. Bahru'l-'Ulûm adlı tefsîr ise Hanefî Fakih 'Alâuddîn 'Ali b. Yahyâ es-Semerkandi'ye aittir. Maalesef eseri tahkik edenler bu hususa dikkat etmemişler ve tahkik ettikleri eserin isminde dahi bu denli bir hataya düşmüşlerdir. (Geniş bilgi için bkz. İshak Yazıcı, “Bahru'l-'Ulûm”, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, c. IV, ss. 517-518).*

etmektedirler. **Âlûsî** bu yoruma ilave olarak zayıf görüşler için kullanılan “قيل” lafzıyla, her iki yerde yalanlayanların ilgi alanlarının farklılığından dolayı tekrar olmadığını söyleyenlerin bulunduğunu zikretmiştir. Ayrıca her iki müfessir, te’kid maksadıyla tekrarın caiz ve güzel olduğunu ve Arapçada yaygın olarak kullanıldığını belirtmişlerdir (Beydâvî, ts.: V, 275; Âlûsî, 2005: XV, 192-193).

Beydâvî ve **Âlûsî**’nin bu yorumları, araştırma konumuz açısından büyük önem arz etmektedir. Zira onların yorumları âyetin tekerrür probleminde ön açıcı ipuçları vermektedir. Her iki müfessirin âyetteki “يَوْمَئِذٍ” zarfını farklı günlere hasrederek âyeti tekrar kapsamından çıkarmaları, mefhumu muhalifinden hareketle aynı güne hasredilmeleri durumunda tekrarı mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla âyetteki يَوْمَئِذٍ - yalanlayanların neyi yalanladıkları âyetin tekrarıyla alakalı değil, tekrarın hikmeti veya illetiyle alakalıdır.

Sûrede üçüncü tekrarın geçtiği yirmi dördüncü âyet ve bağlamını oluşturan dört âyetin metin ve meali şu şekildedir:

الْمَ نَخْلُقُكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَهٍ يِّنْ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِى قَرَارٍ مَّكَ يِّنْ ﴿٢١﴾ إِلَى قَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَادِرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِ يِّنْ ﴿٢٤﴾

20-22 (Ey insanlar!) Sizi dayanıksız bir sudan yaratıp onu belli bir süreye kadar sağlam bir yere yerleştirmedik mi? **23.** (Bütün bunları) Biz takdir ettik. Bizim gücümüz ne mükemmeldir! **24.** O gün, vay haline yalanlayanların!

Bu âyetlerde eşrefi mahlûkat olan insanın yaratılış süreci gözler önüne serilmektedir. Yüce Allah’ın birçok nimetine mazhar olan insanoğlunun basit bir sudan yaratılmış olduğu dikkatlere sunulmakta ve bütün bunlara gücü yeten Allah’ı yalanlayanlar tehdit edilmektedir. Basit bir sudan insanı yaratan Allah, elbette onu kıyamet gününde yeniden diriltmeye kadirdir. Bunu inkâr edenler şu ifadeyle azarlanıp tehdit edilmişlerdir. **O gün, vay haline yalanlayanların!**

Sûrede üçüncü defa zikredilen وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِ يِّنْ âyeti hakkında müfessirler şu yorumlarda bulunmuşlardır.

Taberî, âyette veyl edilenlerin Allah’ın kendilerini basit bir sudan yaratmasını inkar edenler (Taberî, 2001: XXIII, 596), **Semerkandî**, birinci yaratılışı görüp de ikinci yaratılışı tekzip edenler (Semerkandî, 1993: III, 435-436), **Nesefî**, fitrat nimetini yalanlayanlar (Nesefî, 2009: IV, 473), **Merağî** ve **Hererî** ise, hüküm günündeki azabı ve Allah’ın nimetlerini inkâr edenler (Merâğî, 2006: X, 292; Hererî, 2001: XXX, 542) olduğu görüşündedirler.

Beydâvî, **Ebussuud**, **Âlûsî**, **Şevkânî**, **Kâsımî**, âyette azarlanıp tehdit

edilenlerin Yüce Allah'ın kudretini ve yeniden diriltilmeyi inkâr edenler olduğunu söylemektedirler (Beydâvî, ts.: V, 275; Ebussuud, ts.: V, 444; Âlûsî, 2005: XV, 192-193; Şevkânî, 1994: V, 474; Kâsımî, 2003: IX, 301).

İbn Aşur'a göre, bu âyet ikinci âyette olduğu gibi tekrardır ve te'kid ifade etmektedir (İbn Aşur, 1984: XXIX, 432).

Sûrede dördüncü tekrarın geçtiği yirmi sekizinci âyetin ve bağlamını oluşturan üç âyetin metin ve meali şu şekildedir:

أَلَمْ نُجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٥٢﴾ أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا ﴿٦٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ شَامِخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُم مَّاءَ فُرَاتًا ﴿٧٣﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ
لِّلْمُكذَّبِينَ ﴿٨٢﴾

25-26. *Yeryüzünü diriler ve ölüler için toplanma yeri yapmadık mı? 27.* *Oraya sabit, çakılı ve sarsılmayan ağırlıklar koyduk ve size tatlı sular içirdik. 28.* *O gün, vay haline yalanlayanların!*

“Önceki âyet grubunda insanın ana rahmindeki korunmuşluğu dile getirilirken, bu âyetlerde de bir anlamda ‘ikinci vatan’a gönderme yapıldığı söylenebilir. Her iki âyet grubundaki ortak mesaj, insanın ilâhî irade tarafından kuşatılmışlığını ortaya koymak ve Allah'ın insan için korunak ve barınak imkânları sağladığını bildirmektir. “Rahim” ve “dünya” şeklindeki bu iki vatanın hatırlatılmasının asıl nedeni ise, bir üçüncüsünün de mutlak sûrette geleceğini haber vermektir. Bu iki vatana inanan kişi, bunları yaratan gücün üçüncüyü de yaratacağına inanmalıdır” (Okuyan, 2011: 455-456). Eğer hala inkârında direniyorsa aynı tehdit onu uyarıya devam etmektedir. **O gün, vay haline yalanlayanların!**

Semerkandî, âyetteki veylin, bütün bu yaratılanları temaşa edip de Allah'ın birliğini ve ba'sı/yeniden dirilmeyi inkâr edenlere (Semerkandî, 1993: III, 436), **Taberî**, **Nesefî**, **Beydâvî**, **Ebussuud**, **Âlûsî** ve **Mazharî** de Yüce Allah'ın dünyadaki nimetlerini yalanlayanlara mahsus olduğunu söylemektedirler (Taberî, 2001: XXIII, 600; Nesefî, 2009: IV, 473; Beydâvî, ts.: V, 276; Ebussuud, ts.: V, 445; Âlûsî, 2005: XV, 194; Mazharî, 2004: X, 135, Şevkânî, 1994: V, 475).

Merağî ve **Hererî** ahiretteki büyük azabın, dünyada Allah'ın nimetlerini sonuna kadar kullanıp da inkâr edenler üzerine olacağını söylemektedirler (Merâğî, 2006: X, 293; Hererî, 2001: XXX, 544).

İbn Aşur'a göre, bu âyet ikinci âyette olduğu gibi tekrardır. Ancak buradaki tekrarın amacı azarlama ve kınamadır (İbn Aşur, 1984: XXIX, 434).

Bu ve bir önceki âyet bağlamında yapılan yorumlara baktığımızda âyetteki

“يَوْمَئِذٍ” zarfının mercii hakkında farklı bir görüş söz konusu değildir. **İbn Aşur** gerekçesini beyan ederek tekrardan söz etmiş, **Merağî**, **Hererî** ve **Mevdûdî** âyetteki veyl edilenleri hüküm günü ile ilişkilendirerek âyeti tekrar formunda açıklamış, diğer müfessirler ise âyetin bağlamından hareketle sadece “mükezzibîn” kelimesini yorumlamışlar, tekrarın varlığını veya yokluğunu söz konusu etmemişlerdir. Ancak ilk tekrar bağlamında kıyamet gününden bahsedildiğini, diğer üç tekrarda ahiretin ve hüküm gününün varlığına inanmaya sevk eden akli delillerden söz edildiğini göz önüne alırsak, tekrarı söz konusu yapmayan müfessirlerin de zımnın tekrarı kabul ettikleri sonucuna varmak mümkündür.

Sûrede beşinci tekrarın geçtiği otuz dördüncü âyet ve bağlamını oluşturan beş âyetin metin ve meali şu şekildedir:

﴿١٣﴾ أَنْطَلِقُوا إِلَى مَا كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿٩٢﴾ أَنْطَلِقُوا إِلَى ظِلٍّ ذِي ثَلَاثِ شُعَبٍ ﴿١٠٣﴾ لَا ظِلٌّ يَلِي وَلَا يُغْنِي يَوْمَئِذٍ مِنَ الْعَذَابِ ﴿١١٣﴾
 ﴿١١٣﴾ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ ﴿١٢٣﴾ كَأَنَّهُ جِمَالَتٌ صُفْرٌ ﴿١٣٣﴾ وَيَلِي يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٤٣﴾

29. (İnkârcılara şöyle denilecektir:) ‘Haydi, yalanlamış olduğunuz şeye doğru yürüyün bakalım! **30-31.** Üç katlı, gölgesi serinletmeyen ve ateşten korumayan bir karanlığa doğru yürüyün!’
32-33. (Cehennem), kızgın (sarı) alev halatlarına benzeyen, kütükler gibi ateş saçan kıvılcımlar çıkarır. **34.** O gün, vay haline yalanlayanların!

Sûrenin buraya kadar olan kısmında hüküm gününün varlığı ve inkârcıların o günkü halleri tasvir edilmişti. Şimdi ise bizzat hüküm günü gözler önüne seriliyor. Cehennem görevlileri onlara şöyle diyecek: “Yalanlaya geldiğiniz o azaba doğru yürüyün bakalım.” Burada hüküm gününün tasvirinden hüküm gününün azabına geçiş var. Akli planda temellendirilen hüküm günü nazari forma aktarılıyor. O gün muhatap olacakları cehennem somut bir şekilde gözler önüne seriliyor ve onlara şöyle deniliyor: “**Ey yalancılar!** Tehdit edildiğiniz azabın mahiyeti işte bu. **O gün vay halinize!**”

Semerkindî, âyette veyl edilenlerin, bütün bunları işittikten sonra hüküm gününü tekzip edenler (Semerkandî, 1993: III, 437), **Nesefî**, vasıfları bildirilen ateşi yalanlayanlar (Nesefî, 2009: IV, 473), **Mazharî**, ateşi ve azabı yok sayanlar (Mazharî, 2004: X, 136), **Şevkânî** ise, Allah’ın elçilerini ve âyetlerini yalanlayanlar (Şevkânî, 1994: V, 477) olduğu kanaatinde dir.

Bu konuda **Hererî**, cezanın ateş olduğu ve azaptan kurtuluşun olmadığı o günde inkâr edenler için büyük bir rezillik vardır derken (Hererî, 2001: XXX, 548), **Merağî**, azaptan kurtuluş yolunun olmadığı o günü yalanlayanlara veyl

edildiğini söylemektedir (Merâğî, 2006: X, 294).

İbn Aşur'a göre bu âyet ikinci âyette olduğu gibi tekrardır. Amacı hayattaki müşrikleri tehdit etmektir (İbn Aşur, 1984: XXIX, 439).

Sûrede altıncı tekrarı geçtiği otuz yedinci âyetin ve bağlamını oluşturan iki âyetin metin ve meali şu şekildedir:

هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٥٣﴾ وَلَا يُؤَدُّ لَهُمْ فَئِجَنَدُونَ ﴿٦٣﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِ بَيْنَ ﴿٧٣﴾

35. *Bu (mahşer günü, kâfirlerin) konuşamayacağı gündür. 36.* *Kendilerine izin verilmeyecek ki özür dilesinler. 37.* *O gün, vay haline yalanlayanların!*

Sûrenin başından beri vurgulanan hüküm günü, bir önceki pasajda somutlaştırılmış ve tehdit edilen azabın keyfiyeti izhar edilmişti. Bu âyetler de yine hüküm gününden bahsetmektedir. O dehşetli azaba atılacak olan inkârcılar tam bir acziyet içerisindedir. Onlara ne konuşma hakkı, ne de özür beyan etme yetkisi verilecektir.⁹ Zaten Yüce Allah'ın elçileri vasıtasıyla defalarca uyardığı, âyetler ve deliller gönderdiği bu inkârcıların ne mazereti olabilir ki. Böylece onlar hem acziyetin ıstırabını hem de maddi azabı tadacaklar. **O gün, vay haline yalanlayanların!**

Şevkânî ve **Merağî**, âyette veyl edilenlerin, elçilerin davet ettiği ve sonuçları konusunda uyardığı şeyleri inkâr edenler (Şevkânî, 1994: V, 477; Merâğî, 2006: X, 294) olduğu görüşündedirler. **İbn Aşur**'a göre bu âyet de müşrikleri tehdit amacıyla kullanılan bir tekrardır (İbn Aşur, 1984: XXIX, 441).

Sûrede yedinci tekrarı geçtiği kırkıncı âyet ve bağlamını oluşturan iki âyetin metin ve meali şu şekildedir:

هَذَا يَوْمُ الْقَضِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِ بَيْنَ ﴿٨٣﴾ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكُفُّوا ﴿٩٣﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِ بَيْنَ ﴿١٠٤﴾

38-39. *(O zaman, inkârcılara şöyle denecektir:)* *'Bu, Ayırım Günü'dür. Sizi de, öncekileri de bir araya topladık. (Azaptan kurtulmanız için) bir hileniz varsa hemen Bana tuzak kurun!'* **40.** *O gün, vay haline yalanlayanların!*

⁹ Kiyâmet gününe ilişkin başka âyetlerde (En'âm 6/27; Enbiyâ 21/14, 97; Mü'minün 23/106; Furkân 25/27-28; Şu'arâ 26/97; Ahzâb 33/66; Sâffât 37/20; Zuhruf 43/38; Mülk 67/11; Hâkka 69/25-29; Müddessir 74/45-47; Nebe' 78/40; Fecr 89/24) günahkârların hayıflanmaları, pişmanlıkları, yeminleri ve özür dilemeleri dile getirilir. Zikrettiğimiz âyetlerle bunlar arasında çelişki var gibi görünse de gerçekte bir çelişki yoktur. "Bu âyetler ahiretteki çeşitli durumları sergilemektedir. Suçluların konuşamayacaklarını ifade eden âyetler yüce divan sahnesini anlatmaktadır. Orada Allah'ın huzurunda hesap veren kişi, O hakimler hakiminin önünde konuşamaz. Diğer âyetler kardan sonrasını tasvir etmektedir. (Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, X, 275.)

Son iki pasajda hüküm gününün azabından ve ahvalinden söz edilmişti. Bu pasajda hüküm gününün temel özelliğinden bahsediliyor. O da hüküm gününün fasl günü olmasıdır. Yani mü'min kâfir bütün insanların bir araya getirileceği, insanlığın yaratılışıyla başlayan hak-batıl mücadelesinin sona ereceği, mazlumun zalimden hakkını alacağı, inananlarla inkârcıların ayrılacağı, inananların büyük mükâfata kavuşup, inkâr edenlerin şiddetli azaba çarptırılacağı ve aralarının ebediyen ayrılacağı gündür. Acziyetin zirvesini yaşayan inkârcılara şöyle seslenilir: “İnkâr ettiğiniz azap işte karşınızdadır. Kurtulmak için bir hileniz varsa elinizden geleni ardınıza koymayın.” **O gün** yegâne hüküm sahibi Allah'tır. **Vay haline yalanlayanların!**

Nesefî, **Hererî** ve **Merağî**, yeniden diriltilmeyi inkâr edenlere (Nesefî, 2009: IV, 474; Hererî, 2001: XXX, 551; Merâğî, 2006: X, 295), **Mazharî** ise, kurtuluşu mümkün olmayan cehennem azabını yalanlayanlara (Mazharî, 2004: X, 137) veyl edildiğini söylemektedir. **İbn Aşur**, bu âyetin öncekiler gibi tekrar olduğunu, tehdit içerdiğini ifade etmektedir (İbn Aşur, 1984: XXIX, 442).

Müfessirlerin çoğunluğu son üç tekrarın geçtiği âyet öbeklerini bütün olarak yorumlamış, tekrar eden âyetin mahiyet ve maksadı bağlamında özel yorumlara girmemişlerdir. Âyet hakkında yorumda bulunanlar da “يَوْمَئِذٍ” zarfiyle alakalı değil, inkârcıların neyi yalanladıkları noktasında görüş serdetmişlerdir. **İbn Aşur** her üç âyette de tekrar olduğunu belirtip tekrarın maksadını izah etmiştir.

Sûrede sekizinci tekrarın geçtiği kırk beşinci âyet ve bağlamını oluşturan dört âyetin metin ve meali şu şekildedir:

إِنَّ الْمُنَىٰ يَوْمَئِذٍ لَّيَوْمٌ لَّا يَنْفَعُ الْكٰفِرِينَ ﴿١٤﴾ وَقَوٰكِبٌ مِّمَّا يَشْتُمُونَ ﴿٢٤﴾ كَلُوا وَاشْرَبُوا هَنًّٰ تٰٓمًا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٤﴾ اِنَّا كَذٰلِكَ نَجْزِي الْمُخْسِرِينَ ﴿٤٤﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكٰذِبِ يَوْمٌ ﴿٥٤﴾

41-42. Şüphesiz ki, *takvâ sahipleri (mahşer günü) gölgelerde, pınar başlarında ve canlarının çektiği her türden meyve(lik) lerde olacaklardır.* **43.** (Kendilerine şöyle denilecektir: ‘Dünyada yaptığınız iyi işlerden dolayı, şimdi âfiyetle yiyip içiniz.’ **44.** İşte, *iyilik sahiplerinin karşılığını böyle vereceğiz.* **45.** *O gün, vay haline yalanlayanların!*

Kur’ân’ın özelliklerinden birisi *mesânî* (Kur’an, 39:23) olması, yani içerdiği konuları üslup olarak çift kutuplu bir şekilde aktarması ve bir şeyi zıddıyla tasvir etmesidir. Murselât sûresinde bu üslubun mükemmel bir tezahürüne şahit olmaktayız. Bu doğrultuda, bundan önceki âyetlerinde inananların kıyamet günündeki hallerinden bahseden Yüce Allah, sözü inananların

mükâfatına getirerek, *mükezzibîrin* azabına karşılık *müttekîrin* mükâfatıyla, serinlik vermeyen cehennem gölgelerine karşı da serinlik kaynağı cennet gölgeleriyle mukabele etmektedir. İnananlara sekinet, inkârcılara hasret veren bu nimetlerden sonra aynı tehdit, yine tekrar etmektedir. Dünya nimetlerine aldanıp ahiret nimetlerini **yalanlayanların o gün, vay haline!**

Semerkandî, âyette veyl edilenlerin, Allah'ın iyilik yapanlara verdiği sevabı inkâr edenler (Semerkandî, 1993: III, 437), **Taberî**, **Nesefî** ve **Mazharî** cenneti yalanlayanlar (Taberî, 2001: XXIII, 612; Nesefî, 2009: IV, 474; Mazharî, 2004: X, 13), **Hererî** ve **Merağî**, Allah'ın kitabında kıyamet günü takva sahiplerine haber verdiği ikramı tekzib edenler (Hererî, 2001: XXX, 552; Merâğî, 2006: X, 296) olduğu kanaatindedirler. **İbn Aşur** ise bu âyetin öncekiler gibi tekrar olduğunu, te'kid içerdiğini ifade etmektedir (İbn Aşur, 1984: XXIX, 445).

Sûrede dokuzuncu tekrarın geçtiği kırk yedinci âyet ve bağlamını oluşturan tek âyetin metin ve meali şu şekildedir:

كُلُوا وَشَرِبُوا قَلَّ يٰۤاِنَّكُمْ مُّجْرِمُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِ ۙ يٰۤاِنَّ ﴿٧٤﴾

46. (Suçlulara şöyle denecektir: 'Siz ey mücrimler! Yiyiniz, (içiniz; dünyadan) biraz daha faydalanınız! (Biliniz ki) sizler suçlusunuz.'

47. O gün, vay haline yalanlayanların!

Önceki pasajlarda inkârcıların ve müminlerin ahirette karşılaşacakları ceza ve mükâfatlar gözler önüne serilmişti. Onların akabinde gelen bu iki âyette hüsrana uğrayan inkârcıların buna sebep olan fiilleri zikredilmektedir. Elçilerin çağrılarına ve Allah'ın âyetlerine duyarsız kalıp dünyayı yeme, içme ve eğlence yeri olarak gören bütün inkârcılar şu hitapla tehdit ediliyor: Ey mücrimler/günahkârlar! Şu fani dünyada istediğiniz kadar sefa sürün. Sonunda hepiniz hüküm gününün azabıyla karşılaşacaksınız. **O gün, vay haline yalanlayanların!**

Semerkandî, âyette veyl edilenlerin, dünya nimetlerine aldanıp ahiret nimetlerini reddedenler (Semerkandî, 1993: III, 437), **Nesefî**, nimeti inkâr edenler (Nesefî, 2009: IV, 474), **Mazharî** az bir dünyalık karşılığında nefislerini elim azaba terk edenler (Mazharî, 2004: X, 138), **Hererî** ve **Merağî**, az bir meta karşılığında kendilerini daimi azaba arz edip Allah'ın onlara haber verdiği şeyleri yalanlayanlar (Hererî, 2001: XXX, 553; Merâğî, 2006: X, 297) olduğunu dile getirmektedirler. **İbn Aşur**'a göre bu âyet de ikinci âyette olduğu gibi tekrardır (İbn Aşur, 1984: XXIX, 446).

Sûrede onuncu tekrarın geçtiği son üç âyetin metin ve meali şu şekildedir:

وَأَذِاقِ يَلْ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ ﴿٨٤﴾ وَيُلِّ يُؤْمِنِ لِلْمُكَدَّبِ بِنَ ﴿٩٤﴾ قِيَايَ حَدِّ يَثْبَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٥﴾

48. Onlara, ‘rükû edin/boyun eğin!’ denildiğinde boyun eğmezler.

49. O gün, vay haline yalanlayanların! **50.** Artık bundan (Kur’ân’dan) sonra hangi söze inanacaklar!

48. âyetteki رَكَعَ /rükû‘ kelimesi lügatte “boyun eğmek, saygı göstermek” anlamlarına gelir (İbn Manzûr, 1999: V, 303; İsfehâni, ts.: I, 267). Ancak söz konusu kelime Kur’ân’ın bir kısım âyetlerinde “namazda rükû etmek” manasında da kullanılmıştır (Kur’an, 2:42, 125; 9:112; 22:26, 77). Kelimenin bu kullanımından dolayı âyetin Medenî olduğu kaynaklarda zikredilmektedir (Semerkandî, 1993: III, 437; Kurtûbî, 2006: XXI, 517). Sürenin genel bütünlüğü göz önüne alındığında bu kelimeyi namazla ilişkilendirmek uygun değildir. Dolayısıyla âyetin kastı, ilk muhataplar olan Mekkeli müşriklerin, ilâhî buyruklara saygı göstermedikleri ve onlara boyun eğmedikleri şeklinde anlaşılmalıdır.

Aslında burada, sûre boyunca dünya ve ahiretteki hallerinden bahsedilen inkârcıların, bu duruma düşmelerinin asıl sebebi beyan edilmektedir ki, o da şudur: “Onlara Allah’ın âyetlerine yani Kur’ân’a boyun eğin denildiği zaman itaat etmediler. Allah’a ve Resul’üne imandan mahrum kaldılar. Yeniden diriltilmeyi ve hüküm gününü inkâr ettiler. Dünyayı ve geçici nimetlerini tercih edip, ebedî olanı terk ettiler. **O gün, vay haline yalanlayanların!**”

Son âyet insanlık için Kur’ân’ın dünyadaki rehberliğinin ne denli önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Her yönüyle mucize olan, apaçık deliller ihtiva eden, hak ile batılı kesin çizgilerle ayıran, Allah’ın insanlara son mesajı ve kurtuluşun yegâne anahtarı olan Kur’ân’ı kabul etmeyen kimseye hangi şey doğru yolu gösterebilir. Tamamı insanlığın yararına olmak üzere bu kadar özellikleri ihtiva eden Kur’ân’ı kabul etmeyen inkârcılar artık hangi söze itibar edecekler.

Semerkandî, âyette veyl edilenlerin, namazı kabul ve eda etmeyenler (Semerkandî, 1993: III, 437), **Taberî**, **Nesefî**, **Mazharî**, **Hererî** ve **Merâğî**, Allah’ın emir ve yasaklarını reddedenler (Taberî, 2001: XXIII, 614; Nesefî, 2009: IV, 475; Mazharî, 2004: X, 138; Hererî, 2001: XXX, 554; Merâğî, 2006: X, 297) olduğu kanaatinde idirler. **İbn Aşur**’a göre bu âyet de diğerlerinde olduğu gibi tekrardır ve te’kid ifade etmektedir (İbn Aşur, 1984: XXIX, 447).

Son üç tekrar hakkında yapılan yorumlara baktığımızda, müfessirler veyl edilen inkârcıların yalanladıkları şeyler hususunda görüş beyan etmektedirler,

fakat “يَوْمَئِذٍ” zarfıyla alakalı yorumda bulunmamaktadırlar. **İbn Aşur** ise, her üç âyette de tekrar olduğunu belirtip tekrarın maksadını açıklamaktadır.

Tefsirinde tekrar eden âyetlere dair özel bir açıklama yapmayan **Kurtûbî**, sûrenin sonunda şunları söylemektedir: “Sûrede ‘O gün, vay haline yalanlayanların!’ buyruğunun tekrarlanması, korkutmanın ve tehdidin tekrarlanması içindir. Bunun tekrar olmadığı da söylenmiştir. Çünkü bu buyruğun zikredildiği her seferinde diğerlerinde kastedilen manadan başkası kastedilmiştir. Sanki bir hususu zikredip bunu yalanlayanın vay haline demiş, sonra başka bir husus zikredip bunu yalanlayanın vay haline diye buyurmuş, sonra bir başka hususu söz konusu ederek bunu yalanlayanın vay haline diye buyurmuş ve bu böylece sonuna kadar devam edip gitmiştir” (Kurtubî, 2006: XXI, 518). Kurtubî’nin birinci sırada bu âyetlerin tekrar olduğunu söylemesi ve ikinci sırada genellikle zayıf görüşler için kullanılan “فيل” lafzıyla birlikte tekrar olmadığı görüşünü zikretmesi, onun tekrar olduğu görüşünü benimsediği şeklinde te’vil edilebilir.

Tekrar eden her âyetteki *mükezzibîn*in neyi/neleri yalanladıkları noktasında detaylı tahlillerde bulunan **Hererî**, belâğî açıdan sûreyi yorumlarken şöyle demektedir: “O gün, vay haline yalanlayanların!” âyetinin on yerde tekrar etmesi, korkutma ve tehdidi ziyadeleştirmek içindir. Teşvik veya korkutma amacıyla tekrar güzel ve etkili bir üsluptur. Bu sûrede olduğu gibi önceki âyetin değişmesiyle tekrar daha bir güzeldir” (Hererî, 2001: XXX, 564). **Kâsımî** de Hererî gibi âyetin te’kid maksadıyla tekrarlandığını ve tekrarın bu tarzda kullanımının yaygın olduğunu söylemiştir. (Kâsımî, 2003: IX, 305).

V. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bilindiği üzere Kur’ân’da bazı âyetler metin olarak tekrar etmektedir. Kur’ân’da tekrar eden tüm âyetlerin ifade ettiği edebî nitelikler ise, makale boyutunu aşan bir çalışmanın konusudur. Bu nedenle araştırmamız, Mürselât sûresindeki tekrarlarla sınırlandırılmıştır.

Mekki sûrelerden olan ve dönemin genel özelliklerini yansıtan Murselât sûresi, belagat ve fesahatin mana ile mükemmel uyumunu remz etmektedir. Özellikle sûrede on defa geçen وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ âyeti sûreye hem akıcı bir üslup, hem de sarsıcı bir mana zenginliği katmaktadır. Ancak Arap dilinde tekrarın bir anlatım üslubu olarak kabul edilmesine rağmen, zikri bu kadar yoğun geçen bir âyetin tekrar olup olmadığı konusunun müfessirler tarafından tartışıldığı ve ilgili âyet bağlamında farklı görüşlerin serdedildiği görülmektedir.

Mevzu hakkındaki kanaatimizi serdetmeden önce âyetin hangi saiklerle tekrar kapsamında değerlendirileceği üzerinde durmak istiyoruz. Lafzî tekrar olduğu tartışmasız olan âyetin hangi şartlarda tekrar kapsamına dâhil edilip edilemeyeceğini tespit etmek ihtilafın izalesi adına önem arz etmektedir.

Murselât sûresinin anlam örgüsüne baktığımızda ahiret hayatının varlığını ve hesap gününün gerçekliğini isbat gayesi öne çıkmaktadır. Dolayısıyla âyetteki *يَوْمَئِذٍ* zarfından, sûrenin genel bağlamı göz önüne alınarak bütün tekraralarda hüküm gününün kastedildiğini söylemek mümkündür. Sûrenin genel bağlamının yanında âyet öbeklerinden oluşan özel bağlamların tesir ettiği ifade ise âyetteki *بِئَمْتَابٍ* kelimesidir. Nitekim müfessirler âyetteki *mûkezzibîn*in neyi/neleri yalanladıkları noktasında farklı görüşler nakletmişlerdir.

Bu hususu arz ettikten sonra bir soruyla sonuca ulaşmak istiyoruz. İnkârcıların âyette tehdit edildikleri husus, yalanladıkları şeylerin hesabının görüleceği hüküm günü müdür, yoksa yalanladıkları şeyin bizzat kendisi midir? Şayet bu sorunun cevabı, yalanladıkları şeyin bizzat kendisi olursa, *بِئَمْتَابٍ* ifadesinin her pasajda farklı bir olguya işaret etmesinden hareketle âyetin tekrar olmadığını söylemek mümkündür. Ancak cevap, inkârcıların tehdit edildikleri şey, yalanlayanların hesabının görüleceği hüküm günü ise, bu takdirde âyet, Arapçada yaygın bir üslup olan tekrardır ve her pasajda farklı gerekçelerle tekrarlanmıştır. Bu gerekçelerin en önemlileri de te'kid, korkutma, uyarma, müjdeleme ve tehdittir.

Yukarıda da temas ettiğimiz gibi âyetin ikinci tekrarı bağlamında **Beydâvi** ve **Âlûsi**'den naklettığımız yorumlar bu konuda önümüzü aydınlatmaktadır. Her iki müfessir âyetteki *يَوْمَئِذٍ* zarfını farklı zamanlara irca ederek âyeti tekrar kapsamından çıkarmakta, diğer bir deyişle âyetin tekrar kapsamına dahilini *يَوْمَئِذٍ* zarfındaki farklılıkta arayıp *بِئَمْتَابٍ* ifadesinin kastını söz konusu etmemektedirler. Bu iki müfessirimizin yorumlarından da istidlal ederek sûrede on defa lafzen tekrar eden bu âyetin birçok hikmete mebni olarak manen de tekrar ettiği kanaatini taşıdığımızı beyan etmek istiyoruz. Bu beyanımızdan sonra sûredeki tekrarları şu şekilde yorumlamak mümkündür.

Mükerrer âyetin **birinci** zikrinde kıyâmeti, peygamberleri ve hüküm gününü, **ikincide** Yüce Allah'ın, suçluları cezalandıracağı gerçeğini, **üçüncüde** insanın yaratılış sürecini ve sonunda diriltileceği âhireti, **dördüncüde** Allah'ın nimetlerini, **beşincide** vasıflarıyla beyan edilen cehennem, **altıncıda** elçilerin akâbetinden haber verdiği mahşeri, **yedincide** son sözün söyleneceği toplanma gününü, **sekizincide** ebedi mükâfat yeri olan cenneti, **dokuzuncuda** dünya nimetlerine aldanıp ahiret nimetlerini ve **onuncuda** Allah'ın emir ve yasaklarını yalanlayanlar her defasında tehdit edilmekte ve o şiddetli günün azabı konusunda uyarılmaktadırlar.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM.

- 'ABD, Tarafe ve diğ. (1998), *Mu'allakât-ı Seb'a/Şark Klasikleri*, çev. Sadık Yalsızuçanlar, Timaş Yayınevi, İstanbul.
- İMÂDÎ, Ebussuud b. Muhammed. (ts), *İrşâdü'l-'Akli's-Selim ilâ Mezâyi'l-Kitâbi'l-Kerîm*, C. V, Mektebetü Riyâd, Riyad.
- TTR, Nureddin. (1993), *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mektebetü's-Sabâh, Dimeşk.
- ÂLÛSÎ, Ebu's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. 'Abdullâh b. Mahmûd. (2005), *Rûhu'l-Ma'âni fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, C. XV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- ATES, Süleyman. (1989), *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. X, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- BAŞ, Erdoğan. (2003), *Kur'an'ın Üslubu ve Tekrarlar*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- BEYDÂVÎ, Nasıruddin 'Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. (ts), *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vîl*, C. V, Dâru İhyâit-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut.
- BUHÂRÎ, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâil. (1992), *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- CERRAHOĞLU, İsmail. (1993), *Tefsîr Usûlü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- DEMİRCİ, Muhsin. (1988), *Tefsîr Usûlü ve Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul.
- ERBAŞ, Ali. (1987), *Kur'an'daki Tekrarlar ve Sırları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- EREN, Cüneyt. (2001), "Kur'an-ı Kerim'de Tekrar Olduğu İddiasının Belağat Açısından Değerlendirilmesi", *EKEV Akademi Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 91-107.
- HÂLİDÎ, 'Abdulfettâh. (2000), *İcâzü'l-Beyâni'l-Kur'âni*, Dâru 'İmâd, Amman.
- HAVVÂ, Sa'id. (2003), *el-Esâs fi't-Tefsîr*, C. XI, Dâru's-Selâm, Kahire.
- HERERÎ, Muhammed Emin b. 'Abdullâh el-Uremmi el-'Alevî. (2001), *Tefsîru Hadâiki'r-Ravh ve'r-Reyhan*, C. XXX, Dâru Tavki'n-Necât, Beyrut.
- İBN AŞUR, Muhammed Tâhir. (1984), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, C. XXIX, Dâru't-Tûnûsiyye, Tunus.
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mûkerrem. (1999), *Lisânü'l-'Arab*, C. V, Dar Sâder, Beyrut.
- İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn 'Abdurrahmân. (1984), *Zâdü'l-Mesîr*, C. VIII, el-Mektebetü'l-'İsâmî, Beyrut.
- İSFEHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed Râğb. (ts), *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, C. I, Mektebetü Nezâru Mustafâ, Beyrut.
- KARAMAN, Hayreddin ve diğ. (2007), *Kur'an Yolu*, C. V, DİB Yayınları, Ankara.
- KÂSİMÎ, Muhammed Cemâluddîn. (2003), *Mehâsinü't-Te'vîl*, C. IX, Dâru'l-Hadîs, Kahire.
- KİRMÂNÎ, Mahmûd b. Hamza. (ts), *Esrârü't-Tekrâr fi'l-Kur'an*, Dâru'l-Fadîle, Kahire.
- KURTÛBÎ, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed. (2006), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, C. XXI, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- KUTUB, Seyyid. (1997), *Kur'an'da Edebî Tasvir*, terc. Kamil M. Çetiner, Hikmet Neşriyat, İstanbul.
- _____ . (2008), *Fî Zilâli'l-Kur'an*, C. VI, Dâru's-Şurûq, Kahire.

- MAZHARÎ, Muhammed Senâullah el-Osmâni. (2004), *Tefsîru'l-Mazhari*, C. X, Dâru İh-yâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut.
- MERÂĞÎ, Ahmed Mustafa. (2006), *Tefsîru'l-Merâğî*, C. X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- MEVDÜDÎ, Ebu'l-A'lâ. (2006), *Tefhimü'l-Kur'an*, C. VI, İnsan Yayınları, İstanbul.
- NESEFÎ, 'Abdullâh b. Ahmed. (2009), *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, C. IV, Dâru'n-Nefâis, Beyrut.
- OKIÇ, M. Tayyip. (1995), *Tefsîr ve Hadis Usulünün Bazı Meseleleri*, Nun Yayıncılık, İstanbul.
- OKUYAN, Mehmet. (2011), *Kısa Sürelerin Tefsiri III*, Düşün Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Mustafa. (2002), *Kur'an Dili ve Retoriği*, Kitabiyat Yayınları, Ankara.
- RÂZÎ, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahrüddin. (2009), *Mefâtihu'l-Ğayb*, C. XXIX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- SEMERKANDÎ, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed. (1993), *Tefsîru's-Semerkandi el-Müsemmâ Bahru'l-'Ulûm*, C. III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. 'Ali b. Muhammed. (1994), *Fethu'l-Kadir: el-Câmi' Beyne Feneyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, C. V, Dâru'l-Vefâ, Mansura.
- ŞEYHÛN, Mahmud Seyyid. (1983), *Esrâru't-Tekrâr fi Luğati'l-Kur'an*, Daru'l-Hidaye, Kahire.
- TABÂTABÂÎ, 'Allâme Muhammed Huseyn. (2001), *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an*, C. III, terc. Vahdettin İnce, Kevser Yayınları, İstanbul.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir. (2001), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, C. XXIII, Dâru'l-Hicr, Kahire.
- YAZICI, İshak. (1991), "Bahru'l-'Ulûm", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, İstanbul, C. IV, ss. 517-518.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi. (1979), *Hak Dini Kur'an Dili*, C. VIII, Eser Neşriyat, İstanbul.
- ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. (2006), *el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidit-Tenzil ve 'Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, C. IV, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut.
- ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. 'Abdillâh. (2006), *el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'an*, C. III, Dâru'l-Hadârati li'n-Neşri ve't-Tevzi', Riyad.
- ZUHAYLÎ, Vehbe. (2009), *et-Tefsîru'l-Munîr*, C. XV, Dâru'l-Fikr, Dimeşk.

YAŞLILAR İÇİN EGZERSİZ UYGULAMALARININ ÖNEMİ

*Aydoğan SOYGÜDEN¹
Emrah CERİT²*

Atıf/©: Soygüden, Aydoğan, Cerit, Emrah (2015). Yaşlılar İçin Egzersiz Uygulamalarının Önemi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 197-224

Özet: Yaşlı nüfusu günümüz dünyasında hızla artmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelerde doğum oranlarında ki düşüşe paralel olarak yaşlı nüfusunda artış daha fazladır. Artan yaşlı nüfus, ülkelerin önemli aktif dinamiklerini etkileyecek duruma gelmektedir. Özellikle 65 yaş ve üzeri bireylerde birçok hayati fonksiyonlar da gerileme görülmektedir. Meydana gelen bu gerileme bireylerin fiziksel ve zihinsel fonksiyonlarını etkilemektedir. İlerleyen dönemlerde oluşan bu gerilemeler yaşlıları yardıma ihtiyacı olan birey haline getirecektir. Araştırmanın Önemi: Bu çalışmada yaşlıların daha aktif olmaları için günlük hayat içerisinde, özellikle kendi başlarına yapabilecekleri egzersiz uygulamalarının önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın Amacı: Yaşlı bireylerin kendi başlarına yapabilecekleri egzersizlerin örneklerle gösterilmesi ve uygulanmasının yaşlı bireyleri daha aktif hale getirilmesi amaç edinilmiştir. Araştırmanın Modeli: Araştırma tarama modelinde hazırlanmıştır. Araştırmanın Sonucu: Araştırmanın sonucunda yaşlı bireyler için kendi başlarına yapabilecekleri egzersiz uygulamalarının yaşlı bireylerin fiziksel ve zihinsel fonksiyonlarında gelişmelere sebep olacağı anlaşılmaktadır. Yaşlı bireyler kendi kişisel ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olduklarında, ailelerinin ve devletin bakımına ihtiyaç duymadan hayatlarını devam ettirebilirler. Dolayısıyla yaşlı bireylerin günlük birçok aktivite içerisinde olmaları yaşlı bireyler için çok önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı Bireyler, Egzersiz Uygulamaları, Egzersizin Önemi

Makale Geliş Tarihi: 08.09.2014 / Makale Kabul Tarihi: 03. 06. 2015

1 Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Spor Yöneticiliği Bölümü, e-posta : aydogan38@hotmail.com.

2 Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Rekreasyon Bölümü.

The Importance of Exercise Applications For Elderly

Citation/©: Soygüden, Aydoğan, Cerit, Emrah, (2015). *The Importance of Exercise Applications for Elderly*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 197-224

Abstract: *Aging population in today's world is increasing rapidly. Especially in developed countries, it is more often happen. In parallel with the decline in birth rate is higher than the increase in the elderly population. Growing elderly population is becoming effect the country's most active Dynamics.*

Especially the individuals with aged 65 and overseen the decline in many vital functions. The effect of decline occurred in individuals physical and mental functions. Consisting of the following years, it will become needy elderly individuals who need help. Importance of the study: In this study, older people can be more active in their daily lives, especially at home, tried to emphasize the importance of exercise they can do on their own. Aim of the study: To shown elderly people example of exercise they can do on their own at home and aims to make more active in the implementation of the elderly. Methodology of the study: The study was prepared as a compilation work. Results of the study: As a result of the research understood that exercise practice at home for older individuals will lead to improvements in their physical and mental function. Elderly individuals when they are able to care their personal needs, their families and the government will not need to care. Therefore, in elderly individuals should be many activities daily.

Keywords: *Elderly Individuals, Exercise Applications, Importance of Exercise*

I. GİRİŞ

Yaşlılık ile birlikte birçok sağlık sorunları ile karşılaşılmaktadır. Sağlıklı ve mutlu bir yaşlılık dönemi geçirebilmek için yaşlıların kendilerine dikkat etmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte yaşlılar özellikle fiziksel aktivite, beslenme ve bazı olumsuz alışkanlıklara karşı önceden bazı tedbirler almalıdırlar.

Yaşlılık ve yaşlanma kavramları, tek bir tanımla yapılamadığından, genellikle yaşlanma; kronolojik, sosyal, fizyolojik ve psikolojik yaşlanma olarak tanımlanmakta ve alt gruplara ayrılmaktadır. İnsanların fizyolojik kapasitelerindeki düşüş, biyolojik yaşlanmanın kaçınılmaz bir sonucudur. Yaşlılıkla birlikte çoğu biyolojik fonksiyonlarda zamanla hasarlar meydana gelmektedir.

Dünya nüfusunun ortalama yaşı, doğum oranlarındaki azalma nedeniyle artmaktadır ve 20. yüzyılın ikinci yarısında ortalama yaşam süresi 20 yıl uzamıştır (United Nations, 2002). Özellikle modernleşen dünyada ortalama

ölüm yaşında yükselme görülmektedir. Bu durumdan yaşlı nüfusun son yıllarda artış gösterdiğini anlaşılmaktadır. Dünyanın 65 yaş ve üstü nüfusunun 1999-2000 arasında 9,5 milyon artarak 2000 yılında 420 milyona ulaştığı hesaplanmış ve bunun 2005-2050 yılları arasında da 472 milyondan 1,4 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Kinsella ve Velkoff, 2001). Türkiye'deki 65 yaş ve üstü nüfusun tüm nüfusa oranının 2005'de % 5.9 (4.3 milyon), 2030' da % 18.2 (17.8 milyon) olacağı tahmin edilmektedir (Karan ve ark., 2004:143-147).

Yaşlanma ile bireylerin fiziksel ve zihinsel durumlarında değişiklikler meydana gelmektedir. Fizyolojik yaşlanma, yapısal ve fonksiyonel değişimleri içermektedir. Bu değişimler arasında, oksijen (aerobik) kapasitenin düşmesi, hafıza kayıtları, vücut duruşunun değişmesi, derinin elastikiyetini kaybetmesi, kırışıklıkların oluşması ve yaşla beraber yerine konulamayan hücre kayıpları bulunmaktadır. Psikolojik yaşlanma ise, kişilerin duygularında, algılamalarında ve davranışlarında oluşan değişimlerdir (Soyuer ve Soyuer, 2008:219-224).

Ancak bireylerin özellikleri birbirinden farklıdır ve kronolojik ve fiziksel yaş arasındaki ilişki de genellikle zayıftır. Kronolojik yaş kişinin fiziksel durumunu ve fonksiyonel kapasitesini tam olarak yansıtmaz. Bu nedenle yaşlılığı gösteren en önemli gösterge, fonksiyonel kapasite ve yetersizliktir. Fonksiyonel kapasiteyi artırmak ana hedef olmalıdır. Fonksiyonel kapasiteyi artırmanın amacı ise yaşam kalitesini artırmaktır. 90'lı yıllarda, 65 yaş üzerindeki Amerikalıların %30'nun düzenli egzersiz yaptığı saptanmıştır ve bu oranı %60'lara çıkarmak hedef olarak ön görülmüştür (Cindaş, 2001: 77-84).

Günümüze kadar yapılan değişik çalışmalarla yaşlanma sürecini etkileyen bireysel farklılıklarda kalıtsal etkenlerin yanı sıra yaşam biçimi, meslek, beslenme, süregelen hastalıklar, çevresel etkenler ve psikolojik-sosyal özelliklerin rol oynadığı ortaya çıkarılmıştır. Hareket kaybının temel nedenleri, ağrı, eklem hareket kısıtlılığı, şeker, denge zayıflığı, kas zayıflığı, hareket sistemi hastalıkları, duyuusal yetersizlik ve egzersiz kapasitesinin azalması olarak sıralanabilir. Yaşlanmayla birlikte görülen fizyolojik değişikliklere psikolojik problemlerde eşlik eder. Bunun yanında depresyon yaşlılarda sık karşılaşılan, çevreye uyumu ve sağlıklı yaşamı olumsuz yönde etkileyen diğer bir psikolojik durumdur. Psikolojik ve sosyal problemler yaşlılığa uyumu güçleştirmektedir. Yaşlı insanların bazılarında, yaşlılık üretkenlikten tüketime geçildiği için başkalarına bağımlı bir yaşam süreci olurken, bazıları için de yaşam deneyimlerinden faydalanılan aile ve toplumda benlik saygısını kaybetmeyerek saygı ve sevginin yaşandığı aktif bir süreç olabilmektedir. (Kerem ve ark., 2001:106-112).

Emekliliğin getirdiği sosyal-ekonomik ve psikolojik koşullar nedeniyle çok sayıda yaşlı yalnız yaşamakta ve ekonomik sorunlar yaşlıları psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durum onların hareket yeteneklerinin veya becerilerinin kaybolması ya da azalmasına, günlük yaşamsal aktivitelerinde güçlük çeken yaşlıların da başkalarına muhtaç, bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Bu şekilde yalnız yaşayan yaşlılar ev idaresinde, temizlik, alışveriş, yemek, banyo gibi günlük aktiviteyi gerçekleştirmekte sayısız güçlük çekmektedirler (Yardımcı, 1995).

Fiziksel aktivite; artan enerji tüketimiyle sonuçlanan iskelet kasları tarafından üretilen istemli hareketler olarak tanımlanmaktadır. Fiziksel aktivite yaşlı bireylerde yaşam kalitesi ve sağlıkla ilgili değiştirilebilir davranışsal bir risk faktörü olarak ta tanımlanmaktadır. İleri yaşlarda fiziksel olarak aktif bir yaşam sürmenin düşme ve kırık riskinin azalması, kemik mineral yoğunluğundaki yaşa bağlı düşüşlerin önlenmesi, kalp damar dayanıklılığı ve kas kuvvetinin sürdürülebilmesi gibi konular ile ilişkili olduğu gösterilmiştir. Fiziksel aktivitenin faydaları ve hemen hemen tüm risk faktörleri üzerindeki iyileştirici etkileriyle ilgili bulgulara rağmen, yaşlı bireyler fiziksel aktivite sıklığında ve şiddetinde yaş ile ilişkili bir azalma sergilerler (Karan ve ark., 2004:143-147).

Bütün yaşlardaki, insanlar için düzenli sporun faydaları görölmektedir. Bilinçli egzersiz uygulamaları kan basıncını düşürür, denge kaybedip düşme riskini ve yaralanma risklerini azaltır (kalça ya da bilek kırılmaları), vücudun kas ve kemik kütleli kaybını yavaşlatır, esneklik artar, denge ve hareket yeteneğini geliştirir. İdeal kilonun korunması sağlanır, uyku düzenini sağlar, kişiye gerginlik ve streten uzaklaştırır, sağlık ve uzun bir yaşam sunar (Wosornu, 1996:854-863). Yaşlı bireyin birine bağımlı olmadığının kabul edilebilmesi için, kendisinin yardımsız banyosunu, giyinip soyunmasını, ulaşımını (yatmaya gidip-gelmesi, merdiven inip-çıkması), yürümesini, yemek yemesini ve tuvalete gidip gelme işini bağımsız yapabilmesi gerekir. Bunlardan birinin kaybı uzun dönem bakım gerektirir. 85 yaş ve üzerinde ki kişilerin ve 75 yaş üzerindeki kişilerin %56 'sın da, günlük aktivitelerini sağlıklı bir biçimde gerçekleştirmeme söz konusudur. Bu durumdan da anlaşılacağı gibi yaşlanma organizmadaki pek çok sistemi etkilemektedir (George ve Rontoyannes, 1992).

II. YAşLILIĞIN ORGANİZMAYA ETKİLERİ

1.Kardiyovasküler (Kalp-Damar) Sistemi: Yaşla beraber kalp kası körelmeye uğrar ve her bir kasılmada pompalanan kan miktarı da azalır. Maksimal

oksijen tüketimi ve en yüksek kalp damar fonksiyon indeksi 25 yaşından sonra her on yılda %5-15 ve en yüksek kalp atımı her on yılda bir 6-10 atım/dakika düşer. Yaşlanmayla beraber kardiyak fonksiyonda yani kalp debisinde, kalp atım hacminde, kalp atım sayısında ve en çok oksijen tüketiminde düşüşlerin yanında, kalp kapakları da sertleşip kalp zarı kalınlaşır (Quadagno, 1999: 129-139).

2. Solunum Sistemi: Yaşlanmayla akciğer dokularının elastikiyetini kaybetmesi, göğüs duvarının sertleşmesi ve solunum kaslarında kuvvet azalması oksijen taşınmasıyla ilişkili solunum fonksiyonlarında azalmalara neden olur. Göğüs kafesinin esnekliğinde azalma nedeniyle, göğüs bölgesi hareketleri zorlaşır, solunum sisteminde verim düşüklüğü ortaya çıkar ve göğüs bölgesi solunumu yerini karın solunumu alır.

3. İskelet Sistemi: Yaşlanmayla beraber kemik kitlesinde azalmalar ve stresin artması kırılmaların oluşmasına neden olabilir. 30-35 yaşlarından sonra kadınlarda ve 50-55 yaşlarından sonra erkeklerde % 0.75-1 oranında kemik yoğunluğu kayıpları oluşur. Omurlar arasında kalan disklerde yozlaşma, kıkırdak ve bağlarda kireçlenme yaşlanmayla ortaya çıkar. Eklemde esneklik kaybı, kıkırdaklarda bozulmalar oluşur. Yaşlılar gerek duruşta, gerekse yürüyüşte denge sorunu yaşarlar.

4. Kas Sistemi: Kasların kütlesi ve kuvveti yaşla beraber azalır. Yaşlanmayla kas lifleri sinir uyarılarına daha yavaş cevap vermekte ve daha az etkili kas refleksi oluşmaktadır. Kas lifleri içerisinde hücreler arası yağ miktarında artış gözlenmektedir. 30 yaşından sonra kişilerde kas kuvveti her on yılda bir % 10-15 oranında düşmeye başlar ve 50 yaşından sonra bu olay hızlanır (Gündüz, 2000: 70-74).

5. Sinir Sistemi: Yaşlandıkça yerine konulması mümkün olmayan sinir hücresi kayıpları oluşması nedeniyle hareketler yavaşlar, reaksiyon zamanı uzar. Reaksiyon ve hareket zamanlarındaki düşüş, kişilerin bazı günlük aktivitelerini yapmada olumsuz etkilere neden olur. Beyincik yaşlanmayla yaklaşık %25'lik bir hücre kaybına uğrar.

6. Duyusal Fonksiyonlar: Beyin yapısında glikoz kullanımında kayıplar, yaşlanmayla duyuşsal kavrayışta düşüşlere neden olur. Yakın nesnelere odaklama güçlüğü 40'lı yaşlarda, ince detayları ayırt edebilme 70'li yaşlarda düşmeye başlar. Gözler daha gri görünür ve katarakt gelişebilir. Yaşlanmayla yüksek dalgalı sesleri işitmek güçleşir. Tat ve koklama duyularındaki az bir kayıp iştahı ve beslenmeyi etkiler.

7. Metabolizmadaki Değişiklikler: Yaşlanmayla birlikte, kan glikozunun düzenlenmesinde insülinin etkinliği azalır. Bu da tip 2 diyabete neden olur. İnsülin etkisindeki ve glikoz toleransındaki azalmada, yaşlanma sürecinde etkili, ikincil olayların da etkisi olabilir. Fiziksel aktivitedeki azalma ve yağ dokusundaki artış, özellikle de karın bölgesinin yağlanması insülin direnci gelişmesinde rol oynar (Kalyon, 1997: 45-147).

8. Bağışıklık Sistemi Değişiklikleri: Bağışıklık sistemi fonksiyonları yaşlanmayla genel olarak baskılanır. Bu değişiklikler enfeksiyon riskinde ve sonuç olarak da hasta olma oranı ve ölüm oranında artışa yol açar. Düzenli fiziksel aktivite, bağışıklık sistemi fonksiyonlarındaki baskılanmayı azaltabilmektedir (Soyuer ve Soyuer, 2008: 219-224).

III. YAŞLILARDA BESLENME

Yaşlıların fiziksel fonksiyonlarında azalma ile hareket kabiliyetlerinde de azalma meydana gelmektedir. Bu kayıplarla beraber eğer yaşlı bireyler beslenme şekli ve harcadığı kaloriye göre alması gereken kalori miktarını dengelemediği takdirde birçok sağlık sorunuyla karşılaşmaktadırlar.

Uygun bir beslenme ve yaşam biçimi ile başarılı bir yaşlanma sağlanabilir (Baysal, 2003). Yaşlılıkta günlük enerji ve besin öğeleri gereksinimini karşılayabilmek, yeterli ve dengeli beslenebilmek için her gün dört temel besin grubundan tüketilmesi önemlidir. Bu modele göre dört temel besin grubu olan süt ve süt ürünleri, et-yumurta-baklagiller, sebze ve meyveler, ekmek ve tahıllardan yeterli ve dengeli bir biçimde tüketilmesi önerilmektedir (Aksoydan, 2008; Aslan ve ark. 2008). Bunun yanında uygun vücut ağırlığının korunması, yağı azaltılmış süt ve süt ürünleri kullanılması, yemeklerde kullanılan tuz miktarının ayarlanması, sofrada tuz kullanılmaması, çay-kahve gibi içeceklerin çok fazla tüketilmemesi, sigara kullanılmaması da yaşlının yaşam kalitesini artırmada önemlidir (Anonim, 2002; Aksoydan, 2008).

Yeterli ve dengeli bir beslenmede öğünlerin düzenli olması önemlidir. Özellikle yaşlı gruplarda sindirimin daha kolay olabilmesi için öğünlerde tüketilen miktarın azaltılıp öğün sıklığının artırılması yararlıdır. Metabolizmanın düzenli çalışması için, günlük yaşam koşulları da dikkate alınarak, yiyecekler günde en az üç öğünde tüketilmeli ve öğünler arasında geçen süre 4-5 saat olmalıdır (Anonim, 2004).

Günde iki veya üç kez çay-kahve içmek yaşlıların hoşuna gidebilir. Bu da sinir sistemini olumlu etkileyebileceğinden besinlerin sindirimini kolaylaştırabilir. Kahve, çay ve kola gibi kafeinli içecekler orta derecede tüketilmelidir

(Rakıcıoğlu, 2007). Çay ve kahvenin aşırı tüketiminden sakınılarak bitkisel çaylar, taze meyve suları, süt ve ayran tercih edilmelidir (Baysal, 2007). Yaşlı bireylerin sıvı ve kalsiyum gereksinimini karşılamada süt iyi bir içecektir. Süt ve süt ürünlerinin yaşlıların beslenme örüntülerinde daha çok yer alması yaşam kalitesini artırmada önemlidir.

Yaşlanmaya bağlı vücut bileşiminde değişimler ortaya çıkar ve yağ miktarı artarak yağsız vücut kütlelerinde azalma meydana gelir. Yapılacak olan egzersiz ve aktiviteler, vücudu oluşturan sistemlerin düzenli ve verimli çalışmasını sağlayarak kronik hastalıkların görülme sıklığının azalmasına yardım eder (Bektaş ve ark., 2009).

Aksoydan, (2010) tarafından 10 Avrupa ülkesinin ve Türkiye'nin içinde bulunduğu "Aging Nutrition" projesine ilişkin yapılan bir değerlendirmede yaşlı kadınlar arasında beden kitle indeksi değerlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. Değerlendirilen çalışmalarda yaşlılar arasında enerji ve protein tüketimi önerilenin gerisinde olarak belirtilmiştir. Posa tüketiminde yetersizlikler, sodyum tüketiminde fazlalık olduğuna dair bulgular vardır. Ayrıca C vitamini ve karbonhidrat tüketimi karşılaştırma yapılan diğer Avrupa ülke verilerinden yüksek bulunmuştur (Aksoydan, 2010). Yapılan bazı çalışmalar yaşlılık döneminde Vitamin D, kalsiyum, vitamin B12 yetersizliklerine rastlandığına dikkat çekmektedir (Rakıcıoğlu, 2011; Aslan, 2011). Farklı grup ve zamanlarda yapılan çalışmalarda kan basıncı yüksekliği yaşlılık döneminde görülen önemli sağlık sorunlarının başında gelmektedir. Kan yağ görüntüsünde olumsuzluklar da saptanan sık sorunlar arasında yer almaktadır (Aksoydan, 2010; Akbulut ve ark., 2011).

Sağlıklı beslenme için aşağıdaki evrensel yaklaşımların bilinmesi gerekmektedir (A Healthy Lifestyle, 2011):

1. Besin çeşitliliği önemlidir, hayvansal gıdalar yerine bitkisel gıdalar tercih edilmelidir.
2. Her gün ekmek, tahıl, pirinç ya da patates tüketilebilir.
3. Her gün en az 400 gram taze meyve ve sebze tüketilmelidir.
4. Beden Kitle İndeksi (BKİ) değerinin 18,5-24,9 arasında tutulması önerilmektedir. Bunun için her gün düzenli bedensel aktivite yapılmalıdır.
5. Günlük alınan yağın kontrol edilmesi (toplam enerjinin %30'unu geçmemesi) gerekmektedir. Doymamış yağ (bitkisel yağ) tüketimi, doymuş yağ (hayvansal yağ) içerikli gıdalar yerine tercih edilmelidir.
6. Yağ içeriği fazla olan kırmızı et yerine baklagiller, balık, beyaz et, vb. tüketilebilir.

7. Süt ve kefir, yoğurt, peynir gibi süt ürünlerinin yağsız ve tuzsuz olarak tüketilmesi önerilmektedir.

8. Şekerli içeceklerden, yiyeceklerden kaçınmak gerekmektedir.

9. Tuz içeriği düşük gıdaların tüketilmesi önerilmektedir. Günlük toplam tuz alımı 6 gramı geçmemelidir. Bu da bir çay kaşığı kadar tuz anlamı taşımaktadır. İyot eksikliği olan bölgelerde tuzun iyotlanması genel bir yaklaşım olmalıdır.

10. Gıdaların sağlığa uygun ve güvenli olmalarına dikkat edilmesi gerekmektedir.

IV. YAŞLILARDA EGZERSİZ PROGRAMLARININ TEMEL ÖZELLİKLERİ ŞUNLAR OLMALIDIR:

1. Kas kuvvetini, esnekliği, dayanıklılığı, koordinasyonu, dengeyi ve fonksiyonel kapasiteyi artırmalıdır.

2. Egzersizin amaçları iyi saptanmalı, kişinin kapasitesine uygun ve özelleştirilebilir olmalıdır.

3. Etkili olması için şiddeti, süresi, sıklığı uygun olmalıdır. Ancak kişi isterse egzersizin seviyesi düşürülmelidir.

4. Zaman içinde gelişim düzeyinde artışlar gerçekleştirilmelidir.

5. Isınma, soğuma ve germe egzersizlerini de içermelidir.

6. Düzenli ve sürekli olmalıdır.

7. Emniyetli olmalı ve yaralanma ihtimali düşük olmalıdır.

8. Kişinin istekleri, yaşam koşulları, psikolojik durumu göz önüne alınmalıdır.

9. Zevkli ve kolay uygulanabilir olmalıdır.

10. Yaşam tarzında değişiklikler yapılmalıdır (Morio ve ark., 2000).

A. Uygulanan Egzersizlerin Temel Özellikleri

1- Kalp akciğer kapasitenin kısıtlı olması ve oksijen (aerobik) kapasitesini aşan egzersizlerde biriken laktik asit yorgunluğa yol açması nedeniyle, en uygun egzersizler en yüksek seviyenin altında oksijen (aerobik) egzersizlerdir.

2- Eş yoğunluklu ve sabit hızda egzersizler seçilmelidir. Eş ölçülü egzersizler kan basıncını artırarak, kalp damar sistemine ek yük binmesine neden olmaktadır.

3-Egzersiz ve dinlenme dönemleri serum laktik asit düzeyi artışını engelleyecek şekilde düzenlenmelidir.

4-Genel kondisyon düzeyini geliştirmek için tüm kas gruplarının aktiviteye katılması sağlanmalıdır.

5-Öğrenme kolaylığı, hatırlama ve performans açısından karmaşık egzersizlerden kaçınılmalıdır (Karan, 2006: 53-56).

Tablo 1. Yaşlılarda egzersiz yapmaya engel durumlar

Engel	Çözüm
Kendine güvensizlik	Kolay yapılabilen egzersizlerle yavaşça başlanmalı, kademeli olarak zorlaştırılmalı, sık sık cesaretlendirilmelidir.
Egzersize karşı negatif tavır	Egzersizin yararları konusunu vurgulanmalı; eğlenceli aktivitelere yönlendirilmelidir.
Rahatsızlık hissi	Egzersizin yoğunluk ve aralığını değiştirilmeli, yavaş gidilmeli, aşırı yüklenilmemelidir.
Yetersizlik	Özel egzersizler; fizik tedavi uzmanı eşliğinde
Bozuk denge/sendeleme	Yardımcı cihazlar
Yaralanma korkusu	Denge ve kuvvetlendirme egzersizleri ile başlanmalı; gözlemlenmeli; yavaş başlanılmalı.
Alışkanlık	Günlük yaşam tarzına sokulmalı.
Hastaya bağlı durumlar	Olumsuz etkileyen kişiler ve hastayı yapılan eğitim
Kısıtlı gelir	Yürüyüş ve diğer basit egzersizler; evdeki malzemelerin kullanımı
Çevresel faktörler (iklim gibi)	Alışveriş merkezinde yürüyüş önerilebilir.
Bilişsel gerilik	Egzersizleri basit tutulmalı; günlük yaşam tarzına sokulmalı.
Hastalık/halsizlik	Yaşlının enerji seviyesine uygun egzersizler verilmeli.

B. Bu engel durumları önlemek için yaşlılara egzersize başlamadan önce aşağıdaki tavsiyelerde bulunulmalıdır.

1. Kişinin rutin yaşamı içinde bazı değişiklikler yaparak, aktivitesini artırmayı ve hareketsiz yaşamı azaltması gerektiği uygun bir şekilde anlatılmalıdır. Bunun için televizyon seyretmeyi azaltmak, dışarıya çıkınca arabayı uzağa park etmek, asansör yerine merdiven kullanmak gibi değişiklikler yapılabilir.
2. Yaşlılara, egzersiz sırasında ve sonrasında, belirli aralıklarla kalp atım sayısını saptayarak, hedef kalp atım sayısından sapmaları tespit etmesi ve egzersizin şiddetini ona göre ayarlaması gerektiği anlatılmalıdır.
3. Özellikle ağırlık kaldırırken, nefes alıp verme sırasında bazı kurallara uyulmalıdır. Ağırlık kaldırmadan önce derin nefes alınır, kaldırma boyunca nefes verilir, ağırlığı indirirken tekrar nefes alınır.
4. Egzersiz sırasında ve sonrasında, kas ve eklem ağrısı, göğüs ağrısı, çarpıntı, nefes darlığı gibi belirtilerin olup olmadığına dikkat etmesi söylenmelidir. Egzersiz sonrası oluşan, aşırı yorgunluk ve uykusuzluk egzersizlerin şiddetinin fazla olduğunun bir işareti olabilir.

5. Egzersiz yapılan ortamın ısısı, havanın nemi ve ışık uygun olmalıdır. Yaşlılar sıcak ve soğuk ortamlara daha duyarlıdırlar. Bu nedenle teri emen uygun giysiler ve teri emici ayakkabılar giyilmelidir. Aksi takdirde yaralanmalar artabilir, astım gibi hastalıklar belirtileri olabilir. Ayrıca egzersizden önce yeterince sıvı alınmalıdır. Susadıkça su içmek yerine, aralıklı olarak su içilmesi daha uygundur.

6. Egzersiz yapılan yerin ve zeminin özellikleri de önemlidir. Kişiyi yormayan, yaralanma riski düşük yerlerde egzersiz yapılmalıdır.

7. Egzersizler, mümkünse grup halinde veya bir arkadaşla beraber yapılmalıdır.

8. Egzersizlerin düzenli olması, kesilmemesi, belli bir düzeyde devam ettirilmesi ve yaşamın bir parçası haline gelmesi gerektiği izah edilmelidir.

9. Yaşlıların ilaç kullanımına dikkat etmeleri gerektiği hatırlatılmalı, kullandığı ilaçların olası yan etkileri açıklanmalıdır.

10. Bazı durumdaki yaşlılarda aşırı dikkat gerekir. RA, gut, septik, eklem romatizması gibi hastalıklarda, aktif eklem zarı yangısı belirtileri düzelene kadar, eklem istirahate alınmalıdır (Cindaş, 2001: 77-84).

C. Yaşlılara Uygulanan Egzersiz Programlarının Amaçları

- 1- Eklem esnekliğini arttırmak.
- 2- Kas gücü ve dayanıklılığını arttırmak.
- 3- Kalp damar dayanıklılığını arttırmak.
- 4- Kemik mineralleşmesini arttırmak.
- 5- Duruşu düzeltmek.
- 6- Günlük aktiviteleri uygulamak için gerekli olan enerjiyi arttırmak.
- 7- Hastalıktan iyileşmeyi çabuklaştırmak ve stresle daha kolay başa çıkabilmek.
- 8- Dengeyi düzeltmek.
- 9- Diğer insanlarla bütünleşebilmek için fırsat oluşturmak.
- 10- Yaşlıyı daha mutlu kılmak (Karan, 2006: 53-56).

D. Yaşlılarda Egzersizin Etkileri

- 1- Reaksiyon zamanını azaltır.
- 2- Kas kitlesini arttırır.
- 3- Kemik kitlesini arttırır.
- 4- Zihinsel zindelik sağlar.

- 5- Bağışıklık fonksiyonlarını düzeltir.
- 6- Ağrının azalmasına yardımcıdır.
- 7- Kırık riskini azaltır.
- 8- Şişmanlık, şeker hastalığı, yüksek tansiyon ve aşırı baş ağrısını olumlu olarak etkiler (Karan, 2006: 53-56).

E. Yaşlılara Uygulanacak Egzersiz Programında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

- 1- Hastaya alınacak tedbirler ve zıt etkiler iyice anlatılmalıdır.
- 2- İleri derecede eklem hareket kısıtlılığı olan ve eklem romatizması eklemlerde egzersizler değiştirilmelidir.
- 3- Herhangi bir ilacın güvenli bir egzersiz üzerindeki etkisi belirlenmelidir. Örneğin tansiyon düşmesi ve diyabete karşı ilaçlarda doz azaltılması gerekebilir.
- 4- Yaşlılarda vücut ısısı düzenleme merkezi bozulduğundan çok sıcak, çok soğuk ve nemli ortamlarda dikkatli olunmalıdır. Sıcak havalarda havalandırma sistemleri ile soğuk havada ise kapalı yerlerde yapılmalıdır.
- 5- Yaşlılarda susuzluk hissi azaldığı için egzersiz süresince su kaybına karşı dikkatli olunmalıdır.
- 6- Sert yüzeylerde egzersiz yapmaktan kaçınılmalıdır.
- 7- Dengesi kötü olan hastalar kondisyon bisikletine binmemeli ve kayak yapmamalıdır. Denge bozukluğunda oturarak egzersiz yapılmalıdır.
- 8- Yaşlılarda diz eklem romatizması semptomlarını alevlendirmemek için kondisyon bisikletinde diz bükülmesi 10 dereceyi geçmeyecek şekilde oturma yeri yüksekliği ayarlanmalıdır. Bu durumda su içi egzersizleri de oldukça rahatlatıcıdır.
- 9- Egzersiz öncesi antianginal ilaçlar (Kalbi besleyen, koroner damarları genişleten ilaçlar) (kullanıyorsa) alınmalıdır.
- 10- Alt vücut uzuvları (bacak, ayak, kalça) sorunları olan hastalarda, üst vücut uzuvları (kol, boyun, göğüs) sorunları ile kalp-damar kapasitesi artırılabilir (Karan, 2006: 53-56).

F. Yaşlılara Uygulanabilecek Egzersizler

Germe egzersizleri: Germe, egzersiz programının esas taşıdır. Germe ve gevşeme şeklinde uygulanır. Eklemlerin esnekliğini sağlayarak düşme ve

yaralanmalardan korur. Germe egzersizleri ayakta, otururken ve yatarken uygulanabilir. Hasta önce rahat bir pozisyon alır. Düzgün bir solunum ile 20-30 saniye germe pozisyonunda kalır, daha sonra tüm kaslarını mümkün olduğu kadar gevşetir ve sonra normal pozisyona döner. Omuzda 90 derece yana doğru, sırtın arkasına değecek kadar içe doğru ve başın arkasına değecek kadar dışa doğru omuz rotasyonu ile ön kolda 45 derece dışa dönme ve içe dönme temin edilmelidir. Kalça 90 derece ve diz 110 derece esnekliğe gelebilmelidir. Eklem hareket açıklığı egzersizlerine küçük açılarda başlanmalı ve nazikçe yapılmalıdır (Çetin, 2002: 218-21).

Denge egzersizleri: Yapılan araştırmalarda denge egzersizlerinin yaşlı kadın ve erkeklerde düşmeyi %50 azalttığı bildirilmektedir. Klasik yoga pozisyonunun adaptasyonu olan kollar yanda, topuklar bitişik dik oturuş pozisyonu ve tek ayak üzerinde durma önerilebilir. Bu pozisyonlar 30 saniye ile 1 dakika arasında muhafaza edilerek tekrarlanır. Ayrıca tek çizgi üzerinde yürüme egzersizleri de önerilen denge egzersizlerindedir (Eskiyurt ve Karan, 2004: 49-54).

Kuvvetlendirme egzersizleri: Yaşlıda büyük, önemli kas gruplarına (quadriseps, hamstring, abdominal kaslar) uygulanır. Makine, serbest ağırlıklar, top, elastik bandaj ile çalışılabilir. Süre 20-30 dakika kadardır. 60 dakikayı geçmemelidir. Büyük, önemli kaslara 2 kez/hafta, 8-15 tekrar, 1-3 set verilir ya da 3 kez/hafta, 8-10 tekrar, 5-10 dakika, 2 set verilir. IRM (bir maksimum tekrar)' in %40-60 ile başlanır. İlk 6-8 hafta IRM in %30-40 ile çalışılır. Egzersizlerde set, tekrar sayısı, direnç ağırlığı önemlidir. Kuvvetlendirme ve esneklik egzersizleri öncesi 5 dakika aerobik (yürüme gibi) egzersiz önerilebilir

Aerobik (Oksijenli) egzersizler: Egzersizin yoğunluğu kişinin maksimum kalp hızının %50'sini aşmaz ve iki haftada bir %5 arttırılır ancak %70 düzeyinin hiçbir zaman aşılması gerekir. Yaşlının egzersize toleransı basitçe konuşma testi ile anlaşılabilir: Egzersiz esnasında konuşmakta güçlük çekiliyorsa yoğunluk fazla demektir. Egzersizlerin toplam süresi haftada 3 gün, 20-30 dakika kadardır. Aerobik aktiviteler aynı zamanda denge ve koordinasyonu düzeltir. Vücut ağırlığı ile yapılan aerobik egzersizlerin ev içi ya da dış ortamda yapılması arasında bir fark yoktur. Ancak düşme riskini unutmamak lazımdır (Barbour ve Blumentha, 2005:119-23).

Tai Chi Chuan (TCC) egzersizleri: Birçok yöne ağırlık kaydırma, vücudun düzgünlüğü hakkında bilinci arttırma, hareketlerin çok yönlü koordinasyonu ve ilave olarak düzenli solunumdan oluşur. Bu egzersizlerin yaşlılarda denge

ve esnekliği düzelttiği ve güven duygusunu artırdığı gösterilmiştir. 8 hafta süreyle, haftada 7 seans ve her bir seans 1 saat olacak şekilde uygulanır. Başlangıçta 10 dakika ısınma, bitişte 10 dakika soğuma ve arada 40 dakika süreyle TCC egzersizlerini içerir

Pilate's egzersizleri: Dirençli egzersizler ile denge egzersizlerinden oluşur, son zamanlarda yaşlılarda çok popüler olmaya başlamıştır. Kol ve bacak kaslarını güçlendirme, germe, solunum, gövde kaslarını güçlendirme ve denge egzersizlerini kapsar. Özetle Pilates egzersizleri gövde kaslarını güçlendiren, kas iskelet sistemi bütünlüğünü artıran, omur hareketliliği ile eklem istikrarını sağlayan egzersizlerdir (Zhang ve ark., 2006: 107-16).

Yürüme: Yaşlılarda kondisyonu arttırmada en kolay, en ucuz, en emniyetli spor yürümedir. Haftada en az 3 gün ve her yürümede 20-40 dakika olarak yapılır. Başlangıçta haftada iki kez 10 dakika olacak şekilde başlanır, haftalık artışlar şeklinde süre ve sıklık artırılır. Yapılan bir çalışmada yaşlılarda 3-5 gün/hafta 30 dakika tempolu yürüme gibi aerobik egzersizlerin kalp hastalıklarından olan ölümleri %25 oranında azalttığı gösterilmiştir.

Hareketsiz bir yaşlı için bu egzersizleri uygulamak zor olabilir ve çok karmaşık olarak algılanabilir. Yürüyüş, dans etme, bahçe işleri gibi hafif-orta düzey egzersizlere devam oranı daha yüksektir. Bahçe işleri, golf ve bowling yaşlılar tarafından kolay benimsenmesine rağmen, dönme ve eğilme gibi aktiviteler içerir ve omur kırığı arttırabildiğinden pek önerilmezler (Sabin, 2005: 215-20).

V. ÖRNEK EGZERSİZ UYGULAMALARI

Resim 1. Göğüs Kafesi Germe Hareketleri

Bu Germe hareketi doğru duruş için önemlidir.

1. Dik oturularak, sandalyenin arka kısmından uzak durulması gereklidir. Omuzlar arkaya ve aşağıya doğru çekilmeli, kollar dışarı tarafa doğru çekilmelidir.
2. Nazıkçe göğüs kafesi ileriye doğru çekilmeli, 5-10 saniye bekletilerek 5 defa tekrar edilmelidir (Physical Activity, 2013).

Resim 2. Vücut Üst Kısmı Çevirme Hareketleri

Bu hareket vücut üst kısmının esnekliğini geliştirmektedir.

1. Vücut dik pozisyonda oturularak yere düz bir şekilde basılmalı, kollar çapraz birbirine geçirilerek omuzlar tutulmalıdır.
2. Bel hareketler esnasında çevrilmeden, vücut üst kısmı önce sola sonra sağa tarafa rahat bir şekilde çevrilmelidir. Çevirme yapıldıktan sonra vücut üst kısmı 5 saniye bekletilmelidir. Hareketler 5 defa tekrar edilmelidir (Physical Activity, 2013).

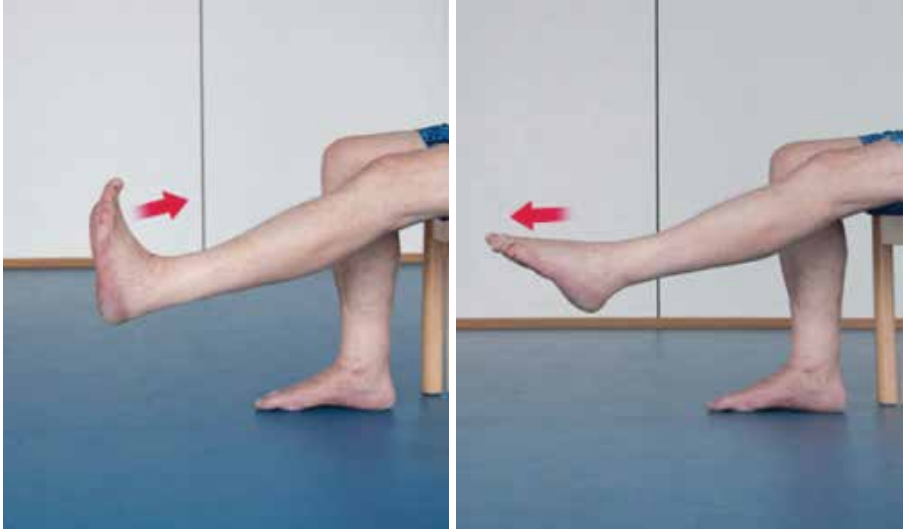

Resim 3. Kalçadan Yürüyüş Hareketleri

Bu hareketler kalçayı güçlendirecek ve esnekliğini geliştirecektir.

1. Dik bir şekilde oturularak, sandalyenin arka kısmından uzak durmak gereklidir. Sandalyenin alt kısmından tutmak gereklidir.

2. Sol bacak yukarı en üst noktaya kaldıracabilecek duruma getirilmelidir. Diğer bacak yere basmalıdır. Daha sonra diğer bacakla tekrar edilmelidir. Her bir bacakta 5 kaldırma hareketi yapılması gereklidir.

Resim 4. Ayak Bileği Germe Hareketleri

Bu hareket ayak bileğinin esnekliğini geliştirecektir.

1. Dik bir şekilde oturularak sandalyenin alt kısmından tutulması gerekmektedir. Bacaklar dizden itibaren dik tutularak yerden uzak tutulmalıdır.

Resim 5. Kol Kaldırma Hareketleri

Bu hareket omuzları güçlendirmektedir.

1. Dik bir şekilde oturularak, kollar yanlarda olmalıdır.
2. İki kol yanlardan yukarı doğru hareket ettirilir, en üst noktaya rahatça ulaşılacak kadar yapılması gereklidir.
3. İki kollar birden yere indirilmelidir. Kollar yukarı kaldırıldığında nefes alınmalı ve yere indirildiğinde nefes verilmelidir. Bu hareketin 5 defa tekrar edilmesi gerekmektedir.

Resim 6. Boyun Rotasyonu Hareketleri

Bu hareket boyun esnekliğini ve hareketlerini geliştirmektedir.

1. Dik bir şekilde sandalyede oturulmalıdır. Karşıya bakılması gerekmektedir.
2. Yavaşça boyun sola doğru çevrilmelidir. Çevrildikten sonra çevrilen noktada 5 saniye bekletilmesi gerekmektedir.
3. Sağa tarafa aynı şekilde çevrilmelidir. Her bir tarafa 5 tekrar ile 3 defa yapılması gerekmektedir.

Resim 7. Boyun Germe Hareketleri

Bu germe hareketleri boyun kaslarını gevşetmek için kullanılmaktadır.

1. Dik bir şekilde oturularak, karşıya bakılması gerekmektedir. Sol omuz sağ el ile tutulur.

2. Yavaşça baş sağa doğru yatırılır. Boynun diğer tarafıyla tekrarı yapılır. Her bir beklemede beş saniye bekletilir ve üç defa tekrar edilir (Physical Activity, 2013).

Resim 8. Yan Taraflara Eğilme Hareketleri

1. Ayakta düz bir şekilde durularak, bacaklar omuz genişliğinde açılır.
2. Sol kol aşağı en rahat pozisyon alınacak kadar uzatılmalıdır. Daha sonra vücudun diğer tarafıyla tekrarı yapılır.

Germe hareketleri her bir tarafta 2 saniye bekletilerek, 3 defa tekrar edilir.

Resim 9. Baldır (Calf) Germe Hareketleri

1. Eller duvara yerleştirilir. Sağ bacak eğilerek öne doğru pozisyon alınır, sol bacak geriye doğru dik bir şekilde uzatılır. Ayak tabanları yere düz bir şekilde basmalıdır.
2. Bu hareketler 3 defa tekrar edilerek 2 set üstünden tekrarlanır.

Resim 10. Oturma ve Kalma Hareketleri

Bu hareket bacak güçlendirme hareketleri için idealdir.

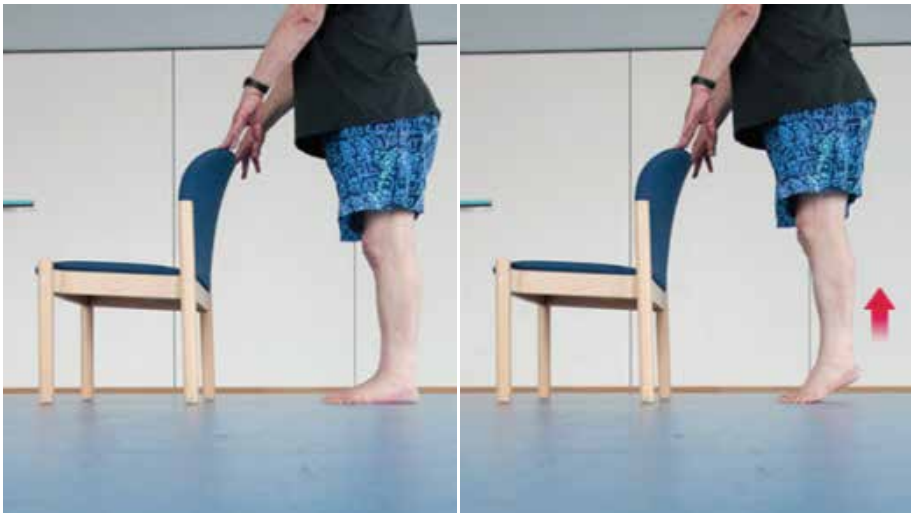
1. Sandalyenin uç kısmında oturularak, ayaklar yanlara hafifçe açılır. Vücut hafifçe öne eğilir.

2. Yavaşça ayağa kalkılır, kollardan yardım alınmaz, bacaklar kullanılır. Daima karşıya bakılır, aşığı bakılmaz.
3. Ayağa kalktıktan sonra yavaşça oturulur. 5 defa tekrar edilir, yavaşça yapılması tavsiye edilir (Physical Activity, 2013).

Resim 11. Küçük Çömelme Hareketleri

1. Sandalyenin üst kısmından tutularak, bacaklar omuz genişliğinde açılır.
2. Yavaşça diz bükülerek, yarım çömelme hareketi yapılır. Sırt kısmı her zaman dik tutulur.
3. Yavaşça ayağa kalkılır. 5 defa tekrar edilir.

Resim 12. Bilekten Yükselme Hareketleri

1. Sandalyenin üst kısmından tutularak ayak bileğinden yukarı doğru uzanma hareketi yapılır.
2. Topuktan yukarı yükselme hareketi yapılır. Hareketler kontrollü ve dengeli olmak zorundadır.

Hareketler 5 defa tekrar edilmelidir (Physical Activity, 2013).

Resim 13. Bacakları Yan Tarafılara Kaldırma Hareketleri

1. Sandalyenin arka kısmına geçilir ve üst kısmından tutulur.
2. Sol bacak düz bir şekilde yan tarafa doğru çekilir, sırt pozisyonunun düz olmasına dikkat edilir. Sola doğru hareket yapılırken sağa kaymamaya dikkat edilir.
3. Başlama pozisyonuna getirilir.
4. Sağ baktan tekrar sağa doğru çekilir.

Her bir baktan 5 defa tekrarlanır (Physical Activity, 2013).

Resim 14. Bacak Uzatma Hareketleri

1. Sandalyenin üst kısmından tutularak arkasına geçilir.
2. Ayakta dik bir pozisyonda durulur, bacak geriye doğru uzatılır ve düz olmasına dikkat edilir.

Diğer bacakla tekrarı yapılır.

Her bir bacak geride 5 saniye tutulur ve her bir bacakta 5 defa tekrar edilir.

Resim 15. Duvarda Şınav Hareketi

1. Kollar duvara uzatılarak dik bir pozisyonda durulur. Eller duvara karşı yerleştirilir ve göğüs kafesi hizasında konulur. Parmak uçları yukarıyı gösterir.
2. Sırt kısmı düz bir pozisyondadır, kollar dirsekten bükülür, dirsekler yanlarda tutulur. Her bir harekette duvar ve göğüs arasında bulunan açıklık kapatılır.
3. Hareketler yavaşça yapılır, 3 set üstünden 5-10 tekrar yapılır (Physical Activity, 2013).

Resim 16. Bicepsleri (Ön Kol Kasları) Geliştirme Hareketleri

1. Hafif ağırlıklar ellerle tutulur, bacaklar omuz genişliğinde açılır.
2. Kollar yanlarda tutulur, yavaşça kollar kıvrılarak omuzlara kadar uzatılır.
3. Aşağıya doğru yavaşça indirilir.

Bu hareket oturur pozisyonda da yapılabilir. 3 set üstünden her bir kolda 5 tekrar yapılır.

Resim 17. Yanlara Doğru Yürüme Hareketi

1. Ayakta dik bir pozisyonda durulur, bacaklar yanlara doğru yavaşça açılır.
2. Adımlar yanlara doğru atılır, bir adımı aldıktan sonra diğer ayağın yanına getirilir.
3. Adımlar birbirini takip eder. Oda içerisinde 10 adım atılarak her bir tarafta tekrar edilir (Physical Activity, 2013).

Resim 18. Bacakları apraz Geçirme Hareketleri

Yanlara doğru çapraz yürüme hareketidir.

1. Sağ bacağı sol bacak üzerine çapraz getirilerek başlanır.
2. Sağ bacak sol dizin üstüne getirilir. 5 çapraz geçirme hareketi yapılır.

Küçük adımlar ile çapraz geçirme önerilir denge için (Physical Activity, 2013).

Resim 19. Parmak Uçları ve Topuktan Yürüme Hareketleri

1. Ayakta dik durularak, sağ ayak topuğu sol ayak parmaklarının önüne getirilir.
 2. Daha sonra sol ayak topuğuyla tekrar edilir diğer ayakta parmağında, her zaman karşıya bakmak gereklidir.
- En az 5 adım atmak gereklidir (Physical Activity, 2013).

Resim 20. Tek Ayak Üstünde Durma Hareketi

1. Duvara karşı ayakta durulur, kollar kaldırılarak parmakların duvara değmesi sağlanır.
 2. Sol bacak kaldırılır, kalçalar ve diğer bacak dengededir. Her bir harekette bacaklar yavaşça yere indirilir.
- Her kaldırmada bacaklar 10 saniye tutulur ve 3 tekrar yapılır (Physical Activity, 2013).

Resim 21. Step Hareketleri

Step basamakları kullanılır, duvardan destek alınabilir.

1. Sağ ayakla basamak alınır.

2. Hemen ardından sol basamak alınır, birbirini takip eder.

Dengede durmak kontrol edilir (Physical Activity, 2013).

VI. SONUÇ

Araştırmanın sonucunda yaşlı bireylerin yaptıkları egzersiz uygulamalarının yaşlı bireylerin fiziksel ve zihinsel fonksiyonlarında gelişmelere sebep olacağı anlaşılmaktadır. Yaşlıların egzersiz ile beraber beslenme alışkanlıklarına da dikkat etmeleri daha sağlıklı bir yaşlılık dönemi geçirmelerine sebep olacaktır. Kendi kişisel ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olan yaşlı bireyin ailesine ve devletin bakımına ihtiyaç duymadan hayatını devam ettirmesini sağlayacaktır. Dolayısıyla yaşlı bireylerin günlük hayatta birçok aktivite içerisinde olmaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Özellikle yaşlıların gündelik hayat içerisinde evde, ev dışında yapabilecekleri birçok aktivite bulunmaktadır. Yaşlı bireylerin aktif olmaları onların fiziksel ve psikolojik durumlarını pozitif yönde etkileyeceği ortaya konmuştur. Aynı şekilde belli dönemlerde yaşanan depresyon durumlarından rahatlıkla üstesinden gelineceği ileri sürülmektedir. Yaşlılık, olumsuzluklarla bağdaştırılmaması gereken bir durum olup, alınabilecek etkili önlemlerle insanların daha sağlıklı ve üretken olarak geçirebilecekleri bir dönemdir. Bu nedenle, toplumun genç yaşlardan başlayarak düzenli sağlık kontrolünden geçirilmeleri, sigara, alkol ve hatalı beslenme gibi yaşamı olumsuz yönde etkileyecek faktörlerden kaçınmaları önemlidir. Yaşlıların toplumsal etkinliklere katılmasını desteklemek, el becerilerini geliştirmek, onları toplumsal yaşam içerisinde üretici duruma getirmek ve uyum sağlamalarına yardımcı olmak gerekmektedir.

Hareketsiz yaşam tarzının insan hayatını olumsuz yönde etkilemesinden ortaya çıkan spor programlarında egzersiz, genellikle insan sağlığını ve fiziksel uygunluğunu koruyucu yönde olmuştur. Yapılan araştırmaların da ışığı doğrultusunda, egzersizin önemi günden güne artmaktadır. Hareketsiz yaşam şeklini seçen bireylerde çıkan bir takım sağlık ve psikolojik problemlerin çözümünde gerekli görülen spor aktivitelerinin önemi, yaşamın her alanında kendini göstermektedir. Özellikle pasif bir yaşam süren yaşlı bireylerin düzenli egzersize teşvik edilmesi gerekmektedir. Bu görev yaşlı bireylerin çevresinde bulunan aile bireyelerine, arkadaşlarına, komşularına, doktoru ve devletin ilgili birimlerine düşmektedir. Huzur evlerinin günlük programlarına yaşlılara uygun çeşitli egzersiz programlarını almaları pek çok yönden faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- A HEALTHY LIFESTYLE, (2011). <http://www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/disease-prevention/nutrition/a-healthy-lifestyle>. 15.4.2011.
- AKBULUT, G., KÖKSAL, E., BİLİCİ, S., ACAR TEK, N., YILDIRAN, H., KARADAĞ, M.G., ŞANLIER, N. (2011). Metabolic syndrome (MS) in elderly: A cross sectional survey. Arch Gerontol Geriatr 2011 Nov-Dec;53(3):e263-6.
- AKSOYDAN, E. (2008). Yaşlılık ve Beslenme. Ankara. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü Beslenme ve Fiziksel Aktiviteler Daire Başkanlığı, Ankara.
- AKSOYDAN E. (2010). Health and Nutritional Status of Elderly in Turkey and Other Eastern European Countries. Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi 2010;30(2):674-83.
- ANONİM, (2002). Yaşlı sağlığı. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Pelin Ofset, Ankara.
- ANONİM, (2004). Türkiye'ye Özgü Beslenme Rehberi. T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- ASLAN, D., ŞENGELEN, M., BİLİR, N. (2008). Yaşlılık Döneminde Beslenme Sorunları ve Yaklaşımlar. Geriatri Derneği Eğitim Serisi 1, Öncü Matbaa, Ankara, 2008.
- ASLAN, D. (2011). Yaşlılık Döneminde Beslenme: Hekim Perspektifi. Hekimleri İçin Temel Geriatri Kitabında. Ankara Tabip Odası ve Türk Geriatri Derneği yayınları, Nisan 2011, pp 133-9.
- BARBOUR, K.A & BLUMENTHAL, J.A. (2005). "Exercise training and depression in older adults". Neurobiol Aging; Suppl 1:119-23.
- BAYSAL, A. (2003). Yaşlılıkta beslenme: II. Ulusal Yaşlılık Kongresi, 9- 12 Nisan 2003, Kınıklı-Denizli. Bildiri Kitabı, s. 1-9, Denizli.
- BAYSAL, A. (2007). Beslenme. Hatipoğlu Yayınları, Alp Ofset Matbaacılık Ltd. Şti, Ankara.
- BEKTAŞ, Y., AKIN, G. ve KOCA-ÖZER, B. (2009). Yaslanma süreci ve yaşlılıkta egzersizin önemi: V. Ulusal Yaşlılık Kongresi, 07-08 Mayıs 2009, Sivas. Bildiri Kitabı, s. 29-36, Sivas.
- CİNDAS, A. (2001). "Yaşlılarda Egzersiz Uygulamasının Genel İlkeleri" Turkish Journal of Geriatrics 4 (2): 77-84,
- ÇETİN, A. (2002). "Geriatride Yaşam Kalitesi ve Rehabilitasyon". In: Gökçe-Kutsal Y, editör. Geriatri ; s. 218-21.
- DURGUN, B. TÜMERDEM, Y. (1999). "Kentleşme ve Yaşlılara Sunulan Hizmetler" Geriatri 2 (3): 115-120, Turkish Journal of Geriatrics
- ESKİYURT, N., KARAN, A. (2004). "Geriatrik Rehabilitasyon ve Yaşlılarda Egzersiz." Klinik Gelişim Dergisi, Geriatrik Hasta ve Sorunları Özel sayısı;17:49-54.
- GEORGE, P., RANTOYANNES, M.D. (1992). "Sixty-Three Years Of Competitive Sport Activity", The Journal Of Sports Medicine And Physical Fitness. vol.32. No.3.
- GÜNDÜZ, O.H. (2000). "Yaşlılarda Postür Ve Yürüme". Türk Geriatri Dergisi 3:70-4.
- KALYON, T.A. (1997). "Spor Hekimliği; Sporcu Sağlığı Ve Spor Sakatlıkları." GATA Basımevi, Ankara, s: 45-147.
- KARAN, A. (2006). "Yaşlılıkta Egzersiz ve Spor" Türk Fizyo Terapi Rehabilitasyon Dergisi 52(Özel Ek A):A53-A56

- KARAN, Ö., KOZ, M., ERSÖZ, G. (2004). "İstanbul İlindeki Huzurevlerinde Kalan 65 Yaş ve Üstündeki Bireylerin Fiziksel Aktivite Alışkanlıklarının İncelenmesi" Türk Geriatri Dergisi ; 7 (3): 143-147.
- KEREM, M., MERİÇ, A., KIRDI, N., CAVLAK, U. (2001). "Ev Ortamında Ve Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Değişik Yönlerden Değerlendirilmesi" Turkish Journal of Geriatrics 4 (3): 106-112,)
- KİNSELLA, K., VELKOFF, V. (2001). Census Bureau. An Aging World: 2001. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.; series P95/01-1.
- MORİO, B., BARRA, V., RİTZ, P., FELLMANN, N., BONNY, JM., BEAUFRERE, B., BOİRE, J.Y., VERMOREL, M. (2000). "Benefit Of Endurance Training In Elderly People Over A Short Period Is Reversible." Eur J Appl Physiol ;81(4):329-36.
- OKTİK, N. (2004). "Huzurevinde yaşam ve yaşam kalitesi Muğla Örneği". Muğla Üniversitesi yayınları ;52:32, p.89..
- PHYSİCAL ACTİVİTY, (2013). "physical-activity-guidelines-for-adults", (erişim adresi: <http://www.nhs.uk/Livewell/fitness/Pages/physical-activity-guidelines-for-adults.aspx>), (erişim tarihi: 15 Nisan 2013)
- RAKİCİOğLU, N. (2007). Kronik hastalıklar ve beslenme. Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam, GEBAM, Halk Eğitimi Etkinlikleri Kitabı, www.gebam.hacettepe.edu.tr/yaslilikta_kaliteli_yasam_son.pdf. Erişim tarihi: 1.03.2012.
- RAKİCİOğLU, N. (2011). Sağlıklı beslenme önerileri. In: Yaşlanmak Ayrıcalıktır. Hacettepe Üniversitesi-GEBAM Yayınları, Ankara, 2011, pp 65-77.
- SABİN, KL. (2005). "Older Adults and Motivation for Therapy and Exercise." Top Geriatr Rehabil; 21(3):215-20.
- SOYUER, F. & SOYUER, A. (2008) "Yaşlılık ve Fiziksel Aktivite" İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 15 (3) 219-224
- UNITED NATIONS, (2002). Report of the Second World Assembly on Aging. Madrid, Spain: United Nations, April 8-12, 2002.
- YARDIMCI, E, (1995) "İstanbul'da Yaşayan Yaşlı Öğretmenlerin Sağlık Sorunlarının Günlük Yaşam Aktiviteleri ile İlişkisi" Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, İst. Üni. İst. Tıp Fak. Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı, İstanbul..
- ZHANG JG, TAKATA KI, YAMAZAKİ H, MORİTA T, OHTA T. (2006) "The effects of Tai Chi Chuan on physiological function and fear of falling in the less robust elderly: An intervention study for preventing falls". Arch Gerontol Geriatr;12(2):107-16.
- QUADAGNO, T. (1999) "Aging and The Life Course: an İntroduction to Social Gerontology." The mc-graw Hill Companies p:129-39
- WOSORNU, D., BEDFORD, D., BALLANTYNE, D. (1996). "A Comporison Of The Effects Of Strength And Aerobic Exercise Training On Exercisecapacity And Lipids After Coronary Artery Bypass Surgery," Eurpean Heart Journal, 17, 854-63.

RELATION BETWEEN LEARNING STYLES, METHODS FOR OBTAINING INFORMATION AND ACADEMIC ACHIEVEMENTS OF TURKISH UNIVERSITY STUDENTS

Gülay YILMAZEL¹
Nuriye BÜYÜKKAYACI DUMAN²
Ayşe Burcu BAŞÇI³

Citation/©: Yılmazel, Gülay; Büyükkayacı Duman, Nuriye; Başçı, Ayşe Burcu, (2015).

Relation Between Learning Styles, Methods For Obtaining Information and Academic Achievements of Turkish University Students, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 225-233

Abstract: *The aim of this descriptive study is to determine relation between learning styles, learning methods and academic achievement of university students. This study was conducted in 2014 and the sample was consisted of 130 university students training in second and forth levels from School of Health. We used Turkish version of VARK scale for determining learning styles. In this study, 60.0% of the students were using of multimodal and 40.0% were using unimodal learning styles. The kinesthetic modal was the most preferred among the unimodal learning styles. We found that the usage of visual and auditory learning styles was very low despite the content of nursing education programs. Nursing programs necessitate skills on problem solving in clinical education from first to fourth years which were based on patient education, treatment and care. Therefore academicians in nursing schools should encourage to students using active learning styles.*

Keywords: *University Students, VARK Learning Styles, Academic Achievement.*

Makale Geliş Tarihi: 09.09.2014/ Makale Kabul Tarihi: 10. 06. 2015

1 Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Sağlık Yüksek Okulu, e-posta: dryilmazelgul@gmail.com

2 Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Sağlık Yüksek Okulu e-posta: nuriyebuyukkayaci@hitit.edu.tr

3 Arş. Gör., Hitit Üniversitesi Sağlık Yüksek Okulu e-posta: aburcuakbulut@hitit.edu.tr

Türk Üniversite Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri, Bilgiyi Edinme Yöntemleri ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişki

Atıf/©: Yilmazel, Gülay; Büyükkayacı Duman, Nuriye; Başçı, Ayşe Burcu, (2015). Türk Üniversite Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri, Bilgiyi Edinme Yöntemleri ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişki, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 225-233

Özet: Tanımlayıcı tipteki bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin öğrenme stilleri, bilgiyi edinme yöntemleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Araştırmanın örneklemi 2014 yılında Hitit Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu'nun ikinci ve dördüncü sınıf düzeyinde lisans eğitimi alan 130 öğrenci ile oluşturuldu. Öğrenme stillerinin belirlenmesinde VARK ölçeğinin Türkçe versiyonu kullanıldı. Öğrencilerin %60.0'ı çoklu, %40.0'ı tekli öğrenme stilini kullanıyordu. Tekli öğrenme stilleri arasında kinestetik model en çok tercih edilen öğrenme stili idi. Görsel ve işitsel öğrenme stillerinin kullanımı hemşirelik programının içeriğine rağmen düşük bulundu. Hasta eğitimi, tedavisi ve bakımı üzerine temellendirilen hemşirelik programları birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar olan klinik eğitimde problem çözme becerilerini içerir. Bu nedenle hemşire yetiştiren akademisyenler öğrencileri aktif öğrenme stillerini kullanma yönünde teşvik etmelidir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencileri, VARK Öğrenme Stilleri, Akademik Başarı.

I. INTRODUCTION

In recent years, with the increase of technological facilities, a changing trend is seen from student-centered education to teacher-centered, from pedagogical training to andragogical in all levels of education. This trends can contribute positively on personal development and academic achievement of nursing students in under graduate-level education (Collins, 2004:1484) The term, 'learning style' describes an individual's preferred method of gathering, processing, interpreting, organizing and analyzing information (Kharb et al, 2013:1090).

Fleming and Miles defined four sensory modalities of learning: visual, auditory, read-write, and kinesthetic. Visual learners prefer the use of diagrams and symbolic devices such as graphs, flow charts, hierarchies, models, and arrows that represent printed information. Read-write learners prefer printed words and texts as means of information intake; they also prefer lists, glossaries, textbooks, lecture notes, or handouts. Auditory learners prefer "heard" information and, thus, enjoy discussions, lectures, and tutorials whilst

acquiring new information. Kinesthetic learning is a multimodal measurement employing a combination of sensory functions. Kinesthetic learners have to feel or live the experience to learn; they prefer simulations of real practices and experiences, field trips, exhibits, samples, photographs, case studies, “real-life examples,” role-plays, and applications to help them understand principles and advanced concepts. Some learners have a preference for one of these learning modalities, whereas multimodal learners do not have a strong preference for any single method. They rather learn via two or more of the modalities (Fleming & Mills, 1992:140).

Learning styles are personal qualities that influence the way students interact with their learning environment, peers, and teachers (Alkhasaweh et al, 2008:572) It is reported to be an important factor in learning which varies from individual to individual (Tuysuz & Tatar, 2008: 98). Learning styles can be useful to measure appropriate learning methods to improve learning for students (Nuzhat et al, 2011: 71). Learners’ abilities to use different methods of learning depends on being aware of their learning styles (Arsal & Ozen, 2007:152; Okur et al, 2011:125). Today, developments in the health care systems made necessary that giving nursing education in framework of a holistic approach by evidence-based care. Students’ adaptation to innovations and developments and their success in nursing education depend on using effective learning styles and methods.

The aim of this study is to determine relation between learning styles, learning methods and academic achievements of university students.

II. MATERIALS & METHODS

This descriptive study was conducted in Hitit University Health School in 2014. Study was planned according to Helsinki Principles. Participants of study was consisted of 140 nursing students training in second and forth level of their education. Without sample selection we administered a 27 item question form to 130 students who were participated to study voluntarily. Achievement rate was 92.8%. In the question form we asked socio-demographic features, methods for obtaining information and Turkish version of VARK scale (Fleming, 2007:1). Each question aimed to place respondents in a “learning” situation. The respondents were permitted to omit a question or to choose two or more options if appropriate. Questionnaires were evaluated on the basis of previously validated scoring instructions and a chart. Students’ general academic average grades were obtained from faculty advisers. The data was evaluated in SPSS statistic programme. In analysis percentages, means, Kruskal Wallis Ki-Kare and Chi-square test were used.

III. RESULTS

The 70.0% of the students were female, 30.0% were male. 53.1% of were aged 21 and over. The mean age was 20.70 ± 1.70 . The 56.9% of were in the second grade, 43.1% were in the fourth grade. Students' academic achievement average was 2.59 ± 0.53 .

Learning styles among university students were shown in Graphic 1. Considering learning styles of nursing students it was determined that there are 40.0% of unimodal, 60.0% of multimodal learners in the group.

Unimodal and multimodal learning styles among university students were shown in Graphic 2. 26.9% of those who prefer unimodal learning styles were kinesthetic, 6.9% were visual, 3.1% were read-write and the auditory learners. In the multimodal group it was found that 34.6% were bi-modal, 17.7% were tri-modal and 7.7% were quad-modal learners.

Learning styles according to some features of university students were given in Table 1. The average age of students was lower in auditory learners than the others. Although there was no significant difference between learning styles and age means. Female students were using all learning styles on the contrary male students. 53.8% of female and 74.4% of male were using multimodal learning styles. Students using multimodal learning styles had higher academic achievement.

Methods to obtain information according to the learning styles in university students were shown in Table 2. Among the students using their own notes 27.7% were kinesthetic, 58.0% were multimodal learners. 60.3% of the students who use other people's lecture notes and 71.0% of the students who do not only consult only Turkish books and literature were multimodal learners. ($p < 0.05$).

IV. DISCUSSION

Knowledge of learning styles is considerably valuable that may help educators identify and solve learning problems among students, thus helping their students to become more effective learners (Baykan & Nacar, 2007:159; Shah et al, 2011:229). In this study, two-thirds of the students was determined as user of multimodal learning styles (Graphic 1). In fact in many studies it has been shown that using multimodal learning styles among university students varies between the rate of 58-64%. The results obtained from this study have been determined consistent with the results of other studies (Kharb et al,

2013:1091; Baykan & Nacar, 2007:159; Shah et al, 2011:228). On account of conditions from education system can format the students' learning styles and can contribute to use many combination learning styles during the years from primary school to university.

The kinesthetic modal was the most preferred (27.7%) among the unimodal learning styles (Graphic 2). Indeed, in other studies similar results were obtained. It was reported that kinesthetic learners change and embody information through experiences, discussions and direct association (Shah et al, 2011:228; Johnson, 2009:3). In the present study there were no significant differences between students' learning styles according to their ages, gender, grade levels and academic achievement scores (Table 1). On the other hand, a study showed significant differences between learning styles according to grade levels (Baykan & Nacar, 2007:160). It was determined that kinesthetic and multimodal learners were significantly using others' lecture notes and this learners were not only settling for Turkish books and literature for obtaining information (Table 2). Kinesthetic and multimodal students prefer information to arrive in a variety of modes. These students apply to different methods for achieving meaningful success (Cortright et al, 2005:109; Lujan & Dicarilo, 2006:19).

CONCLUSIONS

In conclusion, we found that the usage of visual and auditory learning styles was very low despite the content of the nursing education programs. Conversely it was found very satisfactory for the active learning that the rate of multimodal learners was 60.0%. Nursing programs necessiate skills on problem solving in clinical education from first to fourth years which were based on patient education, treatment and care. Therefore health educators should encourage students using active learning styles.

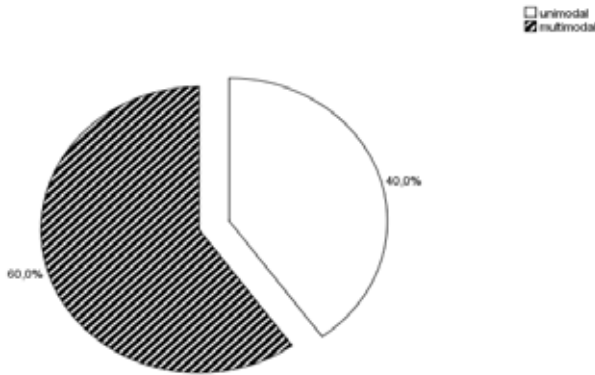
REFERENCES

- ALKHASAWEH, I.M., Mrayyan, M.T., Docherty, C., Alashram, S., Yosef, H. (2008). Problem-Based Learning (PBL): Assessing Students' Learning Preferences Using VARK. *Nurse Education Today*, 28, 572-579.
- ARSAL, Z., & Ozen, R. (2007). Examining the Learning Strategies and Learning Style Preferences of Candidate Classroom Teachers. *Journal of Abant İzzet Baysal University Faculty of Education*, 7 (2), 151-164.
- BAYKAN, Z., & Nacar M. (2007). Learning Styles of First-Year Medical Students Attending Erciyes University in Kayseri, Turkey. *Adv Physiol Educ*, 31, 158-160.
- COLLINS, J. (2004). Education Techniques for Lifelong Learning: Principles of Adult Learning. *Radiographics*, 24(5), 1483-1489.
- CORTRIGHT, R.N., Collins, H.L., DiCarlo, S.E. (2005). Peer Instruction Enhanced Meaningful Learning: Ability to Solve Novel Problems. *Adv Physiol Educ*, 29, 107-111.
- FLEMING, N. (2007), VARK: A Guide to Learning Styles (online), (erişim adresi: <http://www.vark-learn.com/english/page.Asp?p=questionnaire>), (erişim tarihi: 12 March 2014)].
- FLEMING, N.D., & Mills, C. (1992). Not Another Inventory, Rather a Catalyst for Reflection. *To Improve Acad*, 11, 137-155.
- JOHNSON, M. (2009). Evaluation of Learning Style for First Year Medical Students. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 3(1),1-5.
- KHARB, P., Samanta, P.P., Jindal, M., Singh, V. (2013). The Learning Styles and the Preferred Teaching-learning Strategies of First Year Medical Students. *Journal of Clinical and Diagnostic Research*, 7(6), 1089-1092.
- LUJAN, L.H., & Dicarlo, S.E. (2006). Too Much Teaching, Not Enough Learning: What Is The Solution? *Adv Physiol Educ*, 30, 17-22.
- NUZHAT, A., Salem, R.O., Mohammed, S.A., Nasir, A.H. (2011). Learning Style Preferences of Medical Students: A Single-Institute Experience From Saudi Arabia. *Int J Med Edu*, 2, 70-73.
- OKUR, M., Bahar, H.H., Akgun, L., Bekdemir, M. (2011). Department of Mathematics Students' Learning Styles, States of Trait Anxiety and Academic Success. *Journal of Turkey Social Research*, 15 (3), 123-134.
- SHAH, C., Joshi, N., Mehta, H.B., Gokhle, P.A. (2011). Learning Styles Adopted By

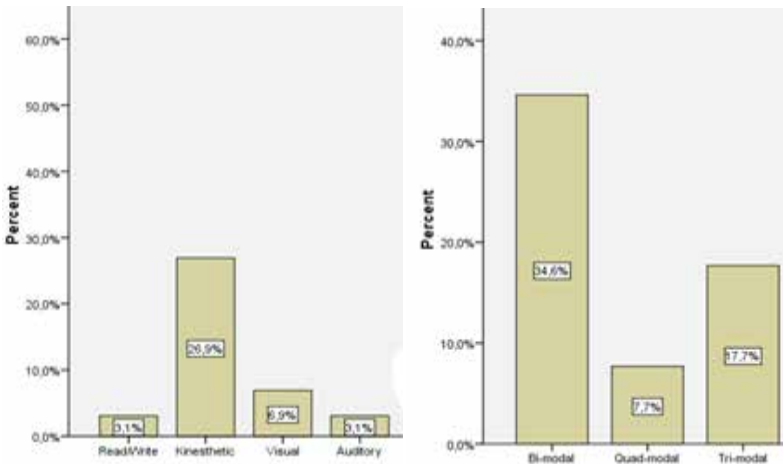
Medical Students. IJRP, 227-229.

TUYSUZ, C., & Tatar, E. (2008). Effect of the Pre-service Teachers' Learning Styles on Chemistry Achievement and Attitudes. *Journal of Mustafa Kemal University Social Science Institution*, 5(9), 97-101.

GRAPHICS

Graphic 1. Learning styles in university students

Graphic 2. Unimodal and multimodal learning styles in university students

TABLES

Table 1. Some features of university students according to their learning styles

Features	Learning styles					x ² /p
	V	A	K	R-W	M	
Age (yrs)						
±SD	20.6±1.2	19.3±0.50	20.4±1.1	21.0±1.8	20.9±1.9	5.442 >0.05□
Median	21	19	20	21	21	
Gender % (n)						
Women	9.9 (n=9)	4.4 (n=4)	27.5 (n=25)	4.4 (n=4)	53.8 (n=49)	9.234 >0.05†
Men	-	-	25.6 (n=10)	-	74.4 (n=29)	
Class % (n)						
Second class	6.8 (n=5)	5.4 (n=4)	33.8 (n=25)	4.1 (n=3)	50.0 (n=37)	9.433 >0.05†
Last class	7.1 (n=4)	-	17.9 (n=10)	1.8 (n=1)	73.2 (n=41)	
Not home (dormitory, pension)	6.6 (n=4)	6.6 (n=4)	29.5 (n=18)	3.3 (n=2)	54.1 (n=33)	
Academic achievement means						
±SD	2.59±0.53	2.58±0.54	2.56±0.54	2.59±0.55	2.65±0.49	5.217 >0.05*
Median	2.52	2.52	2.52	2.52	2.56	

V: Visual; A: Auditory; K: Kinesthetic; R-W: Read - Write; M: Multimodal

*Kruskal Wallis † Chi-square

Table 2. Methods to obtain information according to the learning styles in university students

Methods to obtain information	Learning styles					x ² /p
	V % (n)	A % (n)	K % (n)	R-W % (n)	M % (n)	
Self- lecture notes						
Using	7.6 (9)	3.4 (4)	27.7 (33)	3.4 (4)	58.0 (69)	2.866 0.581
Not using	-	-	18.2 (2)	-	81.8 (9)	
Other people's lecture notes						

Using	1.5 (1)	2.9 (2)	33.8 (23)	1.5 (1)	60.3 (41)	9.851 0.043
Not using	12.9(8)	3.2 (2)	12.9 (8)	4.8 (3)	59.7 (37)	
Using books and literatures only in Turkish						
Using	11.8 (8)	5.9 (4)	26.5 (18)	5.9 (4)	50.0 (34)	14.509 0.006
Not using	1.6 (1)	-	27.4 (17)	-	71.0 (44)	
Web sites and pages						
Using	9.4 (6)	3.1 (2)	21.9 (14)	1.6 (1)	64.1 (41)	3.575 0.467
Not using	4.5 (3)	3.0 (2)	31.8 (21)	4.5 (3)	56.2 (37)	
Questions asked in past years						
Using	4.1 (3)	2.7 (2)	27.0 (20)	2.7 (2)	63.5 (47)	2.553 0.635
Not using	10.7 (6)	3.6 (2)	26.8 (15)	3.6 (2)	55.4 (31)	

V: Visual; A: Auditory; K: Kinesthetic; R-W: Read -Write; M: Multimodal

A CONTENT ANALYSIS OF MALE AND FEMALE CHARACTERS PORTRAYED IN TURKISH TELEVISION COMMERCIALS

Eylem ARSLAN¹

Citation/©: Arslan, Eylem, (2015). A Content Analysis of Male and Female Characters Portrayed in Turkish Television commercials, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 235-251

Abstract: The main objective of this study is to analyze the differences between the female and male characters portrayed in Turkish television commercials and compares images of female and male characters from different variabilities to identify differences in representation. In this context, the representation of women and men in broadcast commercials are evaluated through the lens of social cognitive theory and a content analysis of 4135 characters appearing in 2603 commercials aired during a week of prime-time programming (from Tuesday, October 30, 2012, through Monday, November 5, 2012) on 6 major Turkish television channels (TRT 1, Star, Show TV, ATV, Kanal D, and FOX TV) was conducted. The findings reaffirmed the majority of previous research's findings in Turkey and other countries. According to the findings, Turkish television commercials suggest to viewers that traditional roles and behaviors are more appropriate for women and they still use traditional and stereotypical gender roles to depict males and females.

Keywords: Gender Portrayals, Content Analysis, Turkish Television Commercials, Social Cognitive Theory.

Türk Televizyon Reklamlarında Betimlenen Erkek ve Kadın Karakterlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi

Atıf©: Arslan, Eylem, (2015). Türk Televizyon Reklamlarında Betimlenen Erkek ve Kadın Karakterlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 235-251

Özet: Bu çalışmanın temel konusu, Türk televizyon reklamlarında betimlenen kadın ve erkek karakterler arasındaki farklılıkları analiz etmek ve kadın ve erkek karakterlerin görüntülerini çeşitli değişkenler aracılığıyla karşılaştırarak sunumları açısından ortaya çıkan farklılıkları belirlemektir. Bu kapsamda, Türk televizyon reklamlarındaki kadın ve erkek temsilleri, sosyal bilişsel teori perspektifinden değerlendirilmektedir. Araştırma çerçevesinde, bir hafta boyunca (30 Ekim 2012'den 05 Kasım 2012'ye kadar) altı ulusal televizyon kanalının (TRT 1, Star, Show TV, ATV, Kanal D ve FOX TV) primetime kuşağında yayınlanan 2603 reklamda yer alan 4135 karaktere içerik analizi uygulanmıştır. Elde edilen bilgiler, Türkiye ve diğer birçok ülkede yapılmış önceki araştırmaların büyük çoğunluğunu yeniden teyit etmiştir. Elde edilen veriler kapsamında Türk televizyon reklamları izleyicilere geleneksel rol ve davranışların kadınlar için daha uygun olduğunu önermektedir, bunun sonucunda da kadın ve erkekler reklamlarda betimlenirken hâlâ geleneksel ve kalıplaşmış cinsiyet rolleri kullanılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Cinsiyet Sunumları, İçerik Analizi, Türk Televizyon Reklamları, Sosyal Bilişsel Teori.

I. INTRODUCTION

Commercials are a natural part of people's lives. Both local and national companies use different media to reach out to potential and existing costumers and consumers. Commercial television has spread worldwide since the seventies and most people are today subjected to a great quantity of television advertisements (Furnham and Mak, 1999). Television dominates the symbolic environment of modern life, and cultivates common perspectives. Documenting trends in television imagery also gives us insight into the shifting meanings of gender in popular culture. Because both scholars and advertisers agree that television commercials have some power to teach viewers beliefs, behaviors, and attitudes, it is essential to identify the nature of these portrayals as they may impact the type of learning that is likely to take place. Thus, investigating gender depictions in television commercials tells us something about gender portrayal in the larger medium.

Concern with how people are portrayed in the media has existed since the beginning of all popular media. The study of gender difference portrayals in advertising has a long tradition that started in the United States and afterwards moved to many other countries (Milner and Higgs, 2004). A comparative study of research that applied McArthur and Resko's (1975) content scheme found that content analyses of television commercials, broadcasted in a span of 25 years, of the U.S., France, Denmark, Italy, Great Britain, Indonesia, Hong Kong, Australia, Kenya, and Mexico had surprisingly similar results. These studies have in common results that suggest that in a quarter of a century and across the span of ten countries, females are generally depicted at home and playing traditional submissive roles while males play a central, professional role. Females were also depicted as receivers of self-enhancing and social rewards while males were the recipients of practical and pleasurable rewards (Furnham and Mak, 1999).

Although research has mainly been conducted in developed countries and English speaking countries, there were a number of studies in Turkey, primarily content analytic studies. These studies particularly concerned about gender representation in television commercials. One of them comes from Cagli and Durukan (1989) who analyzed gender role portrayals in Turkish television advertising by contrasting samples of advertisements from 1978 to 1988. Another research has been made by Uray and Burnaz (2003). Major findings indicated that women appeared more in home/store environments, they were very rarely used as the voiceover and women and children were in the background. Furthermore, women were portrayed as younger, more frequently with some indication of marriage, often with no indication of work, in dependent roles, and forming social relationships with other characters in the advertisements (Cagli and Durukan, 1989; Karaca and Papatya, 2011; Uray and Burnaz, 2003). Despite these studies, there are still large lacking areas so a more current analysis of gender role portrayals in television advertising is necessary for a developing country such as Turkey with its unique cultural setting and its growing advertising and media industries.

In this study, we are particularly concerned with distinctions between women and men that have been particularly noticeable include the products with which these characters are associated; the settings in which the characters are typically depicted; the characters' physical appearance, including weight, attractiveness, and attire; and lastly, the characters' behavior and demographic characteristics.

II. MATERIAL AND METHODS

A. Theoretical Framework

Television is available not only in our homes, but also on the countless mobile devices that individuals now consider essential. This significantly increases the influence that television and television commercials have on viewers. Therefore for many social scientists, the content of television programs and advertisements has been an interesting and important object of study. Furthermore Turkish people watch an abundance of television each week, exposing them to massive amounts of new content. According to The Radio Television Supreme Council (RTUK), in the fourth quarter of 2010 average daily TV viewing time per person was 5.09 hours in the week days and 5.15 hours in the weekends (Bariş, 2013). This leads to significant exposure to commercials.

From this point of view as part of this study Social Cognitive Theory helps explain the power television has on our perceptions as viewers. According to Albert Bandura's theory, television has the potential to impact viewers' beliefs, attitudes, and behaviors by providing models from which viewers can learn (2001). Social Cognitive Theory supports the claim that television is an important supplier of notions of appropriate gender roles (Bandura and Bussey, 1984). The amount of time viewers are exposed to commercials cause changes in the audience's mindset and influence viewers' beliefs about sex roles, as well as attitudes about politics, violence, and other aspects of the social world. From this perspective, repeated exposure to commercial messages associating female characters with domestic products and male characters with nondomestic products may subtly influence consumers' attitudes about appropriate spheres of knowledge for women and men. Therefore this study evaluates the representation of women and men in broadcast commercials through the lens of social cognitive theory.

B. Hypotheses of the Study

Patterns of gendered representations in television commercials have an important role to strengthen our understanding of the types of social learning that may result from viewing gender imagery in prime-time commercials. However, in Turkey there is a paucity of research on how prominent identification factors such as demographic characteristics, general characteristics of the commercials and attitudinal/behavioral characteristics and physical appearance for television viewers affects gender representations.

Differences between male and female characters portrayed in television commercial in terms of the main variables used as indicators of stereotypes in previous studies of advertising. Thus, it is possible to evaluate the similarities and differences between the results of this study and those of previous ones. Based on these objectives, the main hypotheses of the study are given below.

H1: Male and female characters portrayed in Turkish television commercials differ in terms of prominent identification factors such as demographic characteristics, general characteristics of the commercials and attitudinal/behavioral characteristics and physical appearance.

H2: Male and female characters portrayed in Turkish television commercials show substantially traditional gender roles in terms of identification factors.

H3: Male and female characters portrayed in Turkish television commercials show many similarities to those found in studies done in Turkey and other Western countries.

C. Method

We performed a content analysis in this study. Content analysis is a research methodology in which specific message characteristics are systematically and objectively identified, with the purpose of making inferences about the contexts, causes, and effects of these messages (Rudy et al., 2010). The main objective of the study is to analyze the differences between the male and female characters portrayed in Turkish television advertisements.

One week of prime-time television commercials was selected from the six Turkish television channels (TRT 1, Star, Show TV, ATV, Kanal D, and FOX TV) during the period from Tuesday, October 30, 2012, through Monday, November 5, 2012. The date range was determined randomly. Primetime was defined as all programming airing between 8 p.m. and 11 p.m. Primetime hours were recorded because it is peak viewership, meaning the commercials impact the highest number of viewers. The selection was based on the number of commercials aired on these channels and their audience figures. Among these six channels, TRT 1 is the state-owned channel. The others are privately owned channels.

Only national ads were included in the sample. Relating 217 brands in total 2603 television advertisements were obtained after the exclusion of local commercials, political advertisements, sports events commercials, trailers for television shows, and movie. Commercials that aired multiple times during programming were included multiple times. If commercials aired

multiple times it was important to include them multiple times in the data to accurately represent the gender portrayals that viewers see. This study aimed to document patterns in gender representations, rather than describe individual advertisements. The sample was coded by one female and one male undergraduate student in order to enhance the reliability of the analysis. It was coded mainly in a similar way.

The unit of analysis was the individual character. Male and female characters that appeared on camera speaking formed the database of this study. A maximum of three characters were accepted as being primary figures for each commercial. To avoid problems with the subjective process of identifying *primary* or *background* characters the first three human characters with a speaking part in each commercial were examined. Speaking parts were defined as a singular, discernible voice (including words and/or sounds) emanating from an identifiable character (Stern and Mastro, 2009).

D. Coding Instruments and Variables

In total, 4,135 speaking characters from 2,603 commercials were coded in the sample of prime-time broadcast television programming. The number of speaking characters is more than the number of commercials because some commercials had two or three speaking characters. Reliabilities for each variable are reported alongside their following definitions.

In this study, gender portrayal was measured through the following coding categories: demographic characteristics, general characteristics of the advertisements and attitudinal/behavioral characteristics and physical appearance.

1. Demographic Characteristics

One of demographic characteristics is gender. *Gender* was coded as either male or female. For *age*, children were excluded and characters were coded into four categories, teen (13–20 years old), young adult (21–35 years old), middle-aged adult (36–65 years old), and senior (over 65 years old). Physical cues (e.g., wrinkles, hair color) and verbal cues (e.g., “When I turned 20...”) were both used to determine the appropriate age category for each character. Next, *occupational role* addressed the type of job/position a character appeared to hold. Occupational role could be observed through the behaviors characters engaged in, as well as their title (i.e., Dr. Smith) or attire (i.e., doctor’s uniform), and could be coded as professional (character holds white-collar position,

such as a business executive, lawyer or doctor), nonprofessional (characters holds blue collar position, such as a construction worker or fast food server), or nonworker (has no clear occupation). Finally, *marital status* were coded as married, single or no indication categories. Visual markers (e.g., wedding ring) and verbal cues (e.g., “They are my parents...” “My wife/husband cook well...”) were both used to determine the marital status.

2. General Characteristics Of The Advertisements

The *type of product* advertised in the commercial in which each character was depicted was identified. Following Stern and Mastro (2009), products were grouped into home products (household items, foods, furniture, body care, etc.), away products (products usually used in places other than the home, such as travel, restaurants, cars, etc.), and both home and away products (products that are commonly used at home and away from home, such as clothing, electronics, sporting goods, alcohol, etc.). The *primary setting* of the character within each commercial was also recorded (Fullerton and Kendrick, 2000; Furnham and Mak, 1999). The five possible location categories included place of employment (place of work, such as office, construction site, playing field for professional athletes), home (inside a residential space), “outdoor” (any outdoor location, such as a park, driveway, backyard), or other inside location (any indoor location except home, such as a restaurant). Gender of *voiceovers* were grouped into male, female, either and none. The voiceover is defined as “a voice is heard but no person is visible” (Lovdal, 1989: 716) The presence or absence of *end comment* was another characteristic of the advertisements. End comment refers to the presence or absence of final summary comments at the end of the advertisements. *End comment (gender)* was grouped into male, female and mixed (Furnham et al., 2000).

3. Attitudinal/Behavioral Characteristics and Physical Appearance

Several behavioral variables were assessed for each character. First, the *primary behavior* the character engaged in during the commercial was coded into four categories, including work (paid working position either white-collar, blue-collar, or professional athlete), domestic (unpaid domestic work in the home such as doing laundry, making dinner, or washing dishes), recreation (character is engaged in recreational activity in or outside the home, such as watching television, playing sports, attending a football game), and other (any behavior that does not qualify as work, domestic, or recreational behavior). Coders recorded whether characters exhibited any *alluring behaviors*, defined as flirting, winking, puckering, batting eyelashes or sexual teasing (Coltrane

and Messineo, 2000). Aspects of characters' appearance were also addressed next. *Attractiveness*, defined as the apparent physical attractiveness of the character (Signorielli et al., 1994), was rated on a 5-point scale ranging from *very attractive* to *not at all attractive*. The *degree of dress* of characters similarly employed a 5-point scale ranging from *conservatively clad* to *suggestively clad* (Fullerton and Kendrick, 2000; Mastro and Greenberg, 2000). *Body type* was also assessed, depicting figures ranging in body size from extremely thin to obese. The *degree of physical activity* of each character was rated on a five-point scale ranging from 1 (*active*; extremely energetic, such as playing tennis) to 5 (*passive*; doing nothing physical at all, such as lying down.)

III. RESULTS

Overall 2,603 commercials and 4,135 characters were recorded and coded. These commercials contained 1,953 female dominant characters and 2,182 male dominant characters. Results were consistent with a great deal of past research, with the majority of actions being traditionally gendered.

Table 1. Relationship Between Gender Of The Primary Character and Demographic Characteristics

Gender of the primary character		
Variables	Women (%)	Men (%)
Age		
Teen	0.6	9.5
Young adult	77.4	49.4
Middle adult	20.4	38.9
Senior adult	1.6	2.2
Marital status		
Married	40.1	16
Single	15.1	16
No indication	44.8	68
Occupational Role		
Professional	20	43.7
Nonprofessional	2.3	8.9
Nonworker	77.7	47.4

Table 1 details the variation in gender portrayals from the point of demographic characteristics of the primary characters. As Table 1 indicates and as most past studies have found, male characters outnumbered female characters. In addition, the frequency of female and male characters in the young adult, teen, and senior adult age categories were significantly different. As expected, female characters were portrayed as younger than male characters. As prior research has also documented (Bretl and Cantor, 1988; Lovdal, 1989; Stern and Mastro, 2009), men appeared most frequently as middle-aged adults, whereas women appeared most often as young adults.

In terms of marital status and occupational role, women are more frequently portrayed as married and less likely than men to be portrayed as employed. Table 1 describes the gendered occupational roles of primary characters. Studies have consistently shown male characters to be a more commonly portrayed in professional occupations than females (Coltrane and Adams, 1997; Hong, 1997; Signorielli, 1997), whereas women are more frequently shown doing housework (Kaufman, 1999). In terms of occupation, the percentage of female characters portrayed in a professional and in a white- or blue-collar position is significantly less than the male characters depicted in similar occupations. These depictions are meaningful in terms of social role learning as such patterned portrayals in commercials collectively suggest that men are more commonplace and more competent in business roles.

Table 2. Relationship Between Gender Of The Primary Character and General Characteristics Of The Advertisements

Variables	Gender Of The Primary Character	
	Women (%)	Men (%)
Type of product		
Home	71.9	52.1
Away	10.1	28.3
Both home and away	18	19.6
Setting		
Home	50.3	21.8
Employment	10.2	23.5
Outdoor	14.5	35.6
Fictional	4.3	1.8
Other indoor location	20.7	17.3
Voiceover		
Female	16.6	2.7
Male	35.4	43.3
Mixed	0	0.6

None	0.9	0.5
End Comment		
Present	87	89.7
Absent	13	10.3
End comment (gender)		
Female	32.5	12
Male	60	77.7
Mixed	7.5	10.3

Oneway the quality of imagery of men and women in commercials has been evaluated has been in terms of the products with which different characters are affiliated. Table 2 indicates that the gender of the primary character varies with the product advertised. Accordingly, men have more often been depicted with nondomestic items, such as automobile and services (bank, insurance, etc.). Women, on the other hand, have been associated with domestic products, such as home products (cleaning, furniture, home textile, etc.), body products (clothing and personal care) and cosmetics. This might suggests that women' main tasks are to improve themselves and their homes.

The most common setting for women in commercials is the domestic residence (Furnham and Bitar, 1993; Furnham and Mak, 1999; Mazzella et al., 1992, Stern and Mastro, 2009). Similarly, men are more likely than women to be seen outside the home (Bretl and Cantor, 1988; Furnham and Mak, 1999). In this study, female characters appeared more frequently than male characters in home settings, whereas male characters appeared more frequently than female characters in outdoor or occupational settings. Overall, these analyses suggest that commercials continue to position women firmly within the private realm, a realm commonly perceived as less valuable than the public realm. Ultimately, one might expect commercial viewers to learn that suitable social roles for women are limited to the domestic sphere, whereas men are afforded a wide variety of appropriate behaviors.

As shown in Table 2, males are more likely to be voice-overs. 78.7% of all voice-overs were male, which is in agreement with prior analysis of television commercials. However, Uray and Burnaz (2003) found that advertisements were much more equal between males and females for being voice-over and their study showed only a small difference between males (58.8%) and females (52.6%). It was extremely unlikely that a male dominant character would appear in a commercial with a female voiceover; this result occurred in 2.7% of all commercials. In comparison, it was significantly more likely

that a female dominant character would appear in a commercial with a male voiceover, occurring in nearly 35.4% of commercials. There seems general agreement across all cultures that men are generally more likely to provide voice-overs than females.

In terms of the existence of an end comment, the majority of commercials were presented an end comment. In addition, the male characters who made an end comment were extremely prevalent in Turkish television commercials which is displayed in Table 2.

Table 3. Relationship Between Gender Of The Primary Character and Attitudinal/Behavioral Characteristics and Physical Appearance

Variables	Gender Of The Primary Character	
	Women (%)	Men (%)
Primary behavior		
Work	20.2	50.9
Domestic activity	35.6	2.1
Recreation	12.9	15
Other	31.2	31.9
Alluring behavior		
Present	43.8	18.9
Absent	56.1	81
Attractiveness		
(1 = most attractive 5 = least attractive)		
1	5.9	0.5
2	18.5	5.6
3	16.2	7.1
4	12.3	10.6
5	47	76.1
Degree of dress (1 = conservative 5 = suggestive)		
1	38	77.6
2	47.1	15
3	8.6	3.1
4	4	2.6
5	2.2	1.6
Body Type (1 = very thin 5 = obese)		
1	42.3	7.5
2	33.5	40.8
3	18.3	30.9
4	5.3	19.3
5	.5	1.4
Activity (1 = active, extremely energetic 5 = passive, lying down)		

1	2.7	4.9
2	8.9	22.5
3	37.8	34
4	45.7	35.2
5	4.8	3.4

Table 3 details the gendered primary behaviors of dominant characters. It documents that while working was the most performed primary behavior for males (50.9%), females were more likely to show domesticity (35.6%). Moreover, males and females were both equally likely to display recreational behavior while males were more likely to be working than females.

This study found significant differences between males and females in terms of characters' engagement in alluring behaviors. As shown in Table 3, alluring behavior was slightly existent among males, only 18.9% of males behaving in an alluring manner however, 43.8% of females exhibited alluring behavior. This is linked to the media's sexualizing of women.

Female characters identified as slightly more attractive than male characters. Table 3 reports that 5.9% female characters were rated as extremely attractive compared to only 0.5% of male characters. Furthermore, many scholars note that emphasis on women's bodies and exaggerated beauty standards are the norm in television commercials. In this study, 42.3% of female characters were portrayed as having *very thin* bodies compared to 7.5% of men depicted as having very thin bodies. Clothing (or lack thereof) has also received attention. Female characters were significantly more suggestively dressed than males. The social cognitive implications of exposure to this type of representation are fairly clear. Viewers are likely to learn that women's value is based, in large part, on their appearance and sexuality; this does not appear to be the case for men.

For both male and female characters level of activity also differed (see Table 3). Among both male and female characters, males were more active than females. In a society in which one's level of activity can be viewed as a sign of strength and power, male characters were more frequently shown strong, whereas female characters were shown weak.

IV. DISCUSSION AND CONCLUSION

This study conducted surrounding how gender is portrayed in Turkish television commercials. The data reaffirmed the majority of previous research's findings in Turkey (Cagli and Durukan, 1989; Karaca and Papatya, 2011; Uray and Burnaz, 2003) and other countries such as the United States, Britain,

Australia, China, Portugal (Bretl and Cantor, 1988; Furnham and Bitar, 1993; Furnham and Mak, 1999; Hong, 1997; Mazzella et al., 1992; Neto and Pinto, 1998) that television commercials still use traditional and stereotypical gender roles to depict males and females.

Female characters are more likely to be associated with domestic products than male characters. Additionally, males are more likely to be seen outside. In the professional world, males are more likely to be seen working in professional occupations in commercials, while females are significantly more likely than men to be portrayed at home. Similarly, more females are seen exhibiting domestic behaviors, while males are more likely to be recreational than females. Furthermore, males are more physically active in commercials while females are usually seen in more passive roles. Males dominate voiceovers and end comment which supports previous research's findings. Lastly, more commercials are simply male dominated, meaning there are more men than women in the commercials regardless of their roles.

Although this study is based on similar variables, some of the findings show differences compared with Uray and Burnaz (2003). For instance, the percentage of females acting as voiceover is higher than this study. This study support the dominance of the male voice as the authoritative voice. Besides, Uray and Burnaz (2003) reported significantly more women than men as the central figures that are portrayed in Turkish television advertisements. However, more than half (52.7%) of the primary characters are men in this study and many previous studies in Turkey (Cagli and Durukan, 1989; Karaca and Papatya, 2011) and other countries (Mazzella et al., 1992; Neto and Pinto 1998; Stern and Mastro 2009). On the other hand, male characters do not outnumber female characters in all age categories. For instance, this study reveals that young adult women are represented more frequently than their same-age male counterparts.

Most of the findings regarding the demographic characteristics of the primary characters are in line with those of various other studies (Bretl and Cantor, 1988; Furnham and Bitar, 1993; Furnham and Mak, 1999; Hong, 1997; Mazzella et al., 1992; Stern ve Mastro, 2009). The findings of this study indicate that the majority of female characters are young, whereas a considerable number of men portrayed come from young to mature age groups. Gender role portrayals in Turkish television advertisements are similar to the more recent examples of American advertisements (Paek et al., 2011) in terms of most of the demographic characteristics of the primary characters.

Females are portrayed in a rather traditional gender-stereotypic fashion: they are infrequently shown, typically associated with domestic products, overwhelmingly situated in home settings, and more passive than male characters. Furthermore, female characters are slightly more attractive, thin, and suggestively dressed than males.

Finally, when considered from the perspective of social cognitive theory, Turkish television commercials suggest to viewers that traditional roles and behaviors are more appropriate for women and women are less competent and accepted in the public sphere and more closely aligned than men to the domestic realm.

This study suggests that future analyses of gender representations cannot exclude age as an important mediating variable. But it is limited by its focus on broadcast television advertisements and its exclusive attention to commercials aired during prime-time hours. And also the content analysis method used in this study has some limitation. It can only offer such speculation based on analysis of documented patterns in portrayals. Further research might expand this study by broadening this focus, as well as inquiring specifically how advertisements, through casting choices with regard to age and gender, produce images that tend to reflect and reinforce the existing and essentially patriarchal social and power structure.

REFERENCES

- BANDURA, A., & Bussey, Kay. (1984). Influence of gender constancy and social power on sex-linked modeling. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47(6), 1292-1302, (erişim adresi: <http://psycnet.apa.org/psycinfo/1985-11790-001>), (erişim tarihi: 10 February 2013).
- BANDURA, A. (2001). Social cognitive theory of mass communication. *Media Psychology*, 265-299, (erişim adresi: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s1532785xmep0303_03#.UrzZDdJdWa8), (erişim tarihi: 10 February 2013).
- BARIŞ, R. (2013). Media landscape: Turkey. *The European Journalism Centre (EJC)*, (erişim adresi: http://ejc.net/media_landscapes/turkey), (erişim tarihi: 22 April 2013).
- BRETL, D., & Cantor, J. (1988). The portrayal of men and women in U.S. television commercials: A recent content analysis and trends over 15 years. *Sex Roles*, 595-609, (erişim adresi: <http://link.springer.com/article/10.1007/BF00287963#page-1>), (erişim tarihi: 5 February 2013).
- CAGLI, U., & Durukan, L. (1989). Sex role portrayals in Turkish television advertising: Some preliminary findings. *METU Studies in Development*, 153-

- 175, (erişim adresi: <<http://www.cabdirect.org/abstracts/19901877399.html;jsessionid=28E52AB3AC9E60E885CCAEA6F6D74750>>, (erişim tarihi: 15 October 2012).
- COLTRANE, S., & Adams, M. (1997). Work-family imagery and gender-stereotypes: Television and the reproduction of difference. *Journal of Vocational Behavior*, 323–347, (erişim adresi: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0001879196915754>>, (erişim tarihi: 10 April 2013).
- COLTRANE, S., & Messineo, M. (2000). The perpetuation of subtle prejudice: Race and gender imagery in 1990s television advertising. *Sex Roles*, 363–389, (erişim adresi: <<http://link.springer.com/article/10.1023/A:1007046204478#page-1>>, (erişim tarihi: 1 October 2012).
- FULLERTON, J., & Kendrick, A. (2000). Portrayal of men and women in U.S. Spanish-language television commercials. *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 128–142, (erişim adresi: <http://jmq.sagepub.com/content/77/1/128.short>), (erişim tarihi: 8 May 2013).
- FURNHAM, A., & Bitar, N. (1993). The stereotyped portrayal of men and women in British television advertisements. *Sex Roles*, 297–310, (erişim adresi: <http://link.springer.com/article/10.1007/BF00289940#page-1>), (erişim tarihi: 5 May 2013).
- FURNHAM, A., & Mak, T. (1999). Sex-role stereotyping in television commercials. *Sex Roles*, 413–437, (erişim adresi: <http://link.springer.com/article/10.1023/A:1018826900972#page-1>), (erişim tarihi: 5 May 2013).
- FURNHAM, A., Babitzkow, M., & Ugucconi, S. (2000). Gender stereotyping in television advertisement: A study of French and Danish television, *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 79–104, (erişim adresi: <http://europepmc.org/abstract/MED/10713902/reload=0;jsessionid=gkpQVpazjzt37mEScR1i.4>), (erişim tarihi: 22 November 2012).
- HONG, C. (1997). Holding up half of the sky?. A sociocultural comparison of gender-role portrayals in Chinese and U.S. advertising. *International Journal of Advertising*, 295–319, (erişim adresi: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.0265-0487.1997.00063.pp.x/abstract>), (erişim tarihi: 20 December 2012).
- KARACA, Y., & N. Papatya (2011). Reklamlardaki Kadın İmgesi: Ulusal Televizyon Reklamlarına İlişkin Bir Değerlendirme, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 479–500, (erişim adresi: <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2011-3-25.pdf>), (erişim tarihi: 20 Ekim 2012).
- KAUFMAN, G. (1999). The portrayal of men's family roles in television commercials. *Sex Roles*, 439–458, (erişim adresi: <http://link.springer.com/article/10.1023/A:1018878917810#page-1>), (erişim tarihi: 11 April 2013).

- LOVDAL, L. (1989). Sex role messages in television commercials: An update. *Sex Roles*, 715–724, (erişim adresi: <http://link.springer.com/article/10.1007/BF00289804#page-1>), (erişim tarihi: 10 November 2012).
- MAZZELLA, C., Durkin, K., Cerini, E., & Buralli, P. (1992). Sex role stereotyping in Australian television advertisements. *Sex Roles*, 243–260, (erişim adresi: <http://link.springer.com/article/10.1007/BF00289910#page-1>), (erişim tarihi: 22 November 2012).
- MCARTHUR, L. Z., & Resko, B. G. (1975). The portrayal of men and women in American television commercials. *Journal of Social Psychology*, 209–220, (erişim adresi: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00224545.1975.9923340#.UrzdOtJdWa8>), (erişim tarihi: 20 November 2012).
- MILNER, L., & Higgs, B. (2004). Gender sex-role portrayals in international television advertising over time: The Australasian experience. *Journal of Current Issues and Research in Advertising*, 81–95, (erişim adresi: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10641734.2004.10505166>), (erişim tarihi: 10 October 2012).
- NETO, F., & Pinto, I. (1998). Gender stereotypes in Portuguese television advertisements. *Sex Roles*, (erişim adresi: <http://link.springer.com/article/10.1023/A:1018890118950#page-1>), (erişim tarihi: 20 November 2012).
- PAEK, H., Nelson, M. R., & Vilela A. M. (2011). Examination of Gender- role Portrayals in Television Advertising across Seven Countries. *Sex Roles*, (erişim adresi: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11199-010-9850-y>), (erişim tarihi: 20 October 2013).
- RUDY, M. R., Popova, L., & Linz G. D. (2010). The Context of Current Content Analysis of Gender Roles: An Introduction to a Special Issue. *Sex Roles*, (erişim adresi: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11199-010-9807-1>), (erişim tarihi: 18 October 2013).
- SIGNORIELLI, N., McLeod, D., & Healy, E. (1994). Gender stereotypes in MTV commercials: The beat goes on. *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 91-101, (erişim adresi: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/08838159409364248#.UrzfB9JdWa8>), (erişim tarihi: 28 January 2013).
- SIGNORIELLI, N. (1997). Reflections of girls in the media: A content analysis. *Children Now*, 1-30, (erişim adresi: <http://www.eric.ed.gov/ERICWeb Portal/recordDetail?accno=ED444214>), (erişim tarihi: 10 October 2012).
- STERN, R. S., & Mastro E D.. (2009). Gender Portrayals Across the Life Span: A Content Analytic Look at Broadcast Commercials. *Mass Communication and Society*, 215–236, (erişim adresi: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327825mcs0702_5#.UrzfjdJdWa8), (erişim tarihi: 10 October 2012).

URAY N., & Burnaz Ş. (2003). An Analysis of the Portrayal of Gender Roles in Turkish Television Advertisements, *Sex Role*, 77-87, (erişim adresi:<http://link.springer.com/article/10.1023/A:1022348813469#page-1>), (erişim tarihi: 10 October 2012).

POLİSLİĞİN KRONİK HASTALIĞI: KİNİZM

Savaş ŞİMŞEK¹

Atıf/©: Şimşek, Savaş, (2015). Polisin Kronik Hastalığı: Kinizm, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 253-271

Özet: Polis Yönetiminde, genel olarak yöneticilerin ana gündemi, emirlerinde çalışan personelden çok, belirli kanuni metinlerle tanımlanan polislik görevlerinin en etkin ve verimli şekilde yerine getirilmesidir. Oysaki “insan” unsuru diğer tüm disiplinlerde olduğu gibi polis yönetiminde de her yönüyle değerlendirilmesi gereken bir konudur. Görevi, güvenliği sağlamak olan polisler hizmet ettikleri toplumla yoğun olarak sosyal etkileşimde bulunan kişilerdir. Bu etkileşim içerisinde topluma ve o toplumu meydana getiren bireylere yönelik algıları çok önemlidir. Bu algı, kendi içerisinde otoriter kişilik, maçoluk, şüphencilik, şiddet, dayanışma, muhafazakarlık, gizlilik, yabancılaşma ve sosyal izolasyon gibi birçok polis alt kültürü ögesini de barındırmaktadır. Bu ögeler yakından incelendiğinde ise birbirleri arasındaki neden-sonuç ilişkisiyle varlıklarını devam ettirdikleri görülebilir. Bu tür bir ilişki içerisinde meydana gelen kinizm, polisler arasında yaygın olan, onların meslekle olan etkileşimlerinin yanı sıra kişilik özellikleri ile de ilişkisi bulunan bir algının meydana getirdiği olumsuz bir davranış çeşididir. Bu yönüyle kinizm polislik açısından tedavisi henüz bulunamamış, örgütsel kronik bir hastalıktır. Bu nedenle bu makalede, temelde “insan” unsuru olmak üzere, polislik hizmetlerinde çalışan personelin genel bir olumsuz davranışı olarak “kinizm”in polis davranış modellemesi içindeki yeri ile soruna neden çare bulunamadığı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Polislik, Polis Kinizmi, Polis Davranışı, Polis Kişiliği.

The Chronic of Police: Cynicism

Citation/©: Şimşek, Savaş, (2015). *The Chronic of Police: Cynicism*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 253-271

Abstract: *In police administration, the main agenda of police seniors-rather than their personnel in their command- is to fullfill tasks very efficient and effective which are defined with the certain legal texts. However, the “human” element” is the very first subject which has to be considered in the police administration like in the other disciplines. The police whose task is to provide security are the ones who are socially interacting with the society whom they are serving. In this interaction their perceptions of society is very important. That perception accommodates such police sub-culture elements like authoritarian personality, machismoism, suspiciousness, ferocity, solidarity, conservatism, confidentiality, alienation and social isolation. When those elements are examined in detail, it can be understood that they go on to exist with the casualty among each other. The cynicism which occurs in these kinds of relations is a negative behavior which is very common among police personnel and is created by the perception which has a relation with not only their interactions with the society but also with their personality. From this point of view, cynicism is a organizational chronic illness whose treatment could not be found so far. Therefore in this article the location of cynicism in police behavioral models as a negative behavior of personnel who are working in police services and why its treatment could not be found will be focused on by taking the “human” element as a base.*

Keywords: *Policing, Police cynicism, Police behavior, Police Personality.*

1.GİRİŞ

1960'lı yıllarda özgürlük hareketlerinin başlaması ile birlikte özellikle ABD ve Avrupa başta olmak üzere gelişmiş ülkelerin bulunduğu kıtalarda, bu hareketlere yönelik “güvenlik” temelli tedbirler alınmakta gecikilmedi. Alınan tedbirlerin en baş aktörü de polis örgütleri idi. Bu nedenle söz konusu dönemde polis hakkında yapılan çalışmaların birçoğunu polislerin davranışları oluşturmaktaydı (Clark, 1965; Skolnick, 1966; Dodd, 1967, Niederhoffer, 1967; Tauber, 1967). Polislerin, özellikle toplumsal olayları önlerken göstermiş oldukları şiddetin geri planındaki temel nedenleri değerlendirmeye başlayan bilim adamlarının karşılaştıkları en temel olgulardan biri de “kinizm”di (Skolnick, 1966; Niederhoffer,1967). Polisleri bu şekilde davranmaya iten nedenler nelerdi ve bunun çözümü nasıl sağlanacaktı? Bu çözümü bulmak o kadar da kolay değildi zira kinizm polisin içerisinde var olan bir kanser idi (Behrend, 1980). Son dönemde artan polis-halk temasları temelinde bu

konunun günümüz Türkiye'si için de araştırılması ve üzerinde durulması gerektiğini düşünüyorum. Kinizmin kendi içerisinde güvenmeme, aşağılama, tanımama gibi birden fazla anlamı barındırması ve karmaşık polis alt kültürü bileşenleri olan muhafazakârlık, maçoluk, şiddet, otoriter kişilik, gizlilik ve şüphencilik, yabancılaşma ve sosyal izolasyon (Reiner, 1992:109-124) arasında kimi zaman bu bileşenlerin nedeni kimi zaman da sonucu olarak kullanılması gibi nedenlerden dolayı, açıklamayı nedensellik bağına dayalı bir formülasyonla yapmakta fayda görüyorum. Formülasyonu yaparken de kinizmi, polisler ile toplum arasına mesafe koyması nedeniyle olumsuz bir özellik olarak varsayıyorum. Bu nedenle çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve üzerinde durulacak akabinde konuya en baştan, polislerin polisliğe girmeden önceki kişilik özelliklerinden başlanılacaktır.

II. KİNİZMİN KAVRAMSAL VE DÜŞÜNSEL ALTYAPISI

Kelime olarak kökünü Latince “cynicus” dan alan kinizmin anlamsal karşılığı “köpek gibi”dir (White and Riddle, 1872:442). Diğer taraftan Branham ve Goulet-Caze'ye göre bu terim, felsefi bir akım olarak, bilinen ilk savunucusu olan Anthisthenes'in eğitim verdiği “Cynosarges” okulundan gelmektedir (1996:4). Fakat bu ikinci kaynak söz konusu felsefi hareketin tam olarak isim kaynağını teşkil etmemektedir. Zira Anthisthenes'in öğrencisi olan ve kinizmin yayılmasında önemli bir katkısı bulunan Sinoplu Diyojen (Diogenes of Sinope)'in yaşayış şekli bize kinizmin sözlük anlamına denk geldiğini göstermektedir. Yaşamının büyük bir bölümünü sefalet içinde geçiren, sahipsiz bir köpek gibi sokaklarda yatıp kalkan ve çöplerdeki artıklarla beslenen Diyojen, Büyük İskender ile olan karşılaşmasında (Smith, 1870:1021) kendisini “köpek” olarak tanıtmış, Büyük İskender'in bir isteği olup olmadığı yönündeki soruya verdiği “güneşime engel olma yeter” şeklindeki cevabı daha sonraları “kinizm” felsefesinin yayılmasında en bilinen davranış şekli olarak kabul edilmiştir. Diyojen'in bu hareketi kinik düşüncenin de ana esaslarını aşağı yukarı ifade etmektedir. Bu kapsamda kinik düşüncenin temelinde doğruluk, dürüstlük, açık konuşma, dost ve düşmanı ayırt etme, dünya malına değer vermeme ve umursamama gibi özelliklerin bulunduğu belirtilebilir. Bu özellikler topluma farklı bir bakış açısının da göstergesi gibidirler. Toplumu farklılıkları ile kabul etmek yerine ayırma tabi tuttukları anlaşılabilir kiniklerin bu bakış açıları aynı zamanda onları toplumda var olan bir kısım sosyal normları reddeder bir duruma getirmiştir. Örneğin kadim toplumlardaki kiniklere göre “ayıp” yoktur. Toplumda insanlar “doğal” olmalı ve öyle davranmalıydılar. Konumuz açısından modern toplumlardaki kiniklerin en önemli özelliklerinin, kendi dışındakileri “dost” ve “düşman” olarak ayırma tabi tutmaları olduğu (Goulet-

Caze,1996:5) belirtilmelidir. Kiniklerin, buldukları topluma yönelik dost ve düşman ayrımı yapma yoluyla farklı bir bakış açısı sergilemeleri onların belirli oranda toplumdan izole veya topluma yabancı olmayı da yaşayan kişiler olduklarının da bir göstergesidir. İnsanın kendisini, arasındaki ilişki kalitesinin düşüklüğü nedeniyle (Stokols, 1975:27) toplumsal bütünden veya çevresinden ayrı tutması anlamına gelen yabancılaşmada temel düşünce “uzak durmak/kalmak ve tanımamak”tır. Dolayısıyla kinizm, sosyolojik olarak anomik bir durumdur. İlk olarak Durkheim, daha sonradan Weber ve Merton tarafından kullanılan anomi kavramı, toplumsal açıdan belirli bir düzensizlik ve kuralsızlık ortamını ifade eder (Durkheim, 2006:421). Kısaca anomi toplumsal bir bozulma durumudur. Yukarıda açıklandığı şekliyle kinizm de anomik bir durum sınıflandırmasına dâhil edilebilir. Örgüt içinde bir bozulma (anomi) durumu olarak değerlendirildiğinde, kinizm, polisin toplumdaki anomi durumuna karşı bir tepkisi olarak da görülmektedir (Niederhoffer, 1967).

Tüm bu açıklamalar ışığında kinizmin geçmişten gelen bir davranış şekli olduğu anlaşılmaktadır. Fakat her kavramda olduğu gibi kinizmde de düşünsel evrimleşme gerçekleşmiş, her ne kadar bu düşünceyi savunanlar veya öyle düşünenler Diyojen gibi sokaklarda yaşamasalar da toplumsal normlara karşı kendilerini kinik olarak adapte eder duruma gelmişlerdir. Modern dönemde yapılan bilimsel araştırmalarda kinizm; güvenmeme, kuşku duyma ve şüphecilik kavramları ile ifade edilmeye başlanılmıştır (Regoli ve diğ., 1987; Hobbs, 2008; Osborne, 2014). Polis örgütü de önceden bahsedilen kendi örgütsel alt kültürü bileşenlerinin verdiği etkiyle, içerisinde, hizmet ettiği topluma karşı bir takım olumsuz tepkiler geliştirmiştir. Modern toplumda kinizm, polis örgütü içerisinde, her ne kadar polislerin hizmet ettikleri topluma yönelik “güven duygusunun yokluğu” anlamına gelse de (Behrend, 1980:1) temelde güven duymama, yabancılaşma, şüpheli bakma ve dost-düşman ayrımı yapma gibi nitelikleri de içinde barındırdığı görülmektedir. Söz konusu örgütsel davranış, üyesi olunan örgüte ait değerlerin kabul edilip içselleştirilmesinin yanı sıra kişisel açıdan da eğilim gerektiren bir durumdur. Toplumsal yaşayışa ve bireylere karşı, diğerlerinden farklı bir bakış açısına sahip olan polisler, kinik davranışları ile toplumdan kendilerini soyutlamakta ve uzaklaşmaktadırlar.

III. KİNİZMİN POLİS ÖRGÜTÜ İÇERİSİNE YERLEŞİMİ

Kinizm polis örgütü içerisinde kendiliğinden oluşan bir davranış değildir. İşe alınma sürecinden başlamak üzere, örgüt içerisinde sahip olunan polis

alt kültürüne yönelik davranış kalıplarına kadar birçok faktörün kinizmin polis içerisinde yerleşmesinde katkısı bulunmaktadır. Bu nedenle kinizm, polis örgütü bağlamında ele alınırken ilk olarak incelenmesi gereken, polislik mesleğine alınanların kişilik yapılarıdır. Hangi meslek olursa olsun kişilik yapıları üye olunan meslek içerisinde ya uyuma uğrar ya da üyenin düşünsel yapısı mesleğe karşı ters bir durum almaya başlar. Bu ikilem bizi polislik mesleğinin, çalışanların kinik düşüncelerini destekleyerek pekiştirmekte mi, yoksa törpülemekte mi olduğu sorusuna götürmektedir. Bahsi geçen bu soruların cevabı polislik mesleğinin yapısında ve görevin niteliğinde aranmalıdır.

Kinizmin polis örgütü içerisinde yer edinmesi, birçok unsuru içerisinde barındırdığından belirli bir nedensellik bağına dayalı olarak açıklama yapmanın faydalı olacağını düşünüyorum. Konu hakkında yapılan çalışmaların birçoğunda hangi davranışın başka ne tür bir davranış kalıbının sonucu olarak ortaya çıktığına dayalı ifade bulunmamaktadır. Bize göre nedensellik bağına öncelikle kişisel özelliklerden başlanılmalıdır.

A.Polis Adaylarında Otoriter Kişilik Özelliği

Polislik otoriter davranış kalıplarını üyelerine dayatmasının yanı sıra bu tür bir davranış kalıbını mesleğe yeni girecek adaylar yoluyla da sağlamaktadır. Kimi araştırmacılara göre polislik, en fazla otoriter ve muhafazakâr kişilik özelliği gösteren bireylere cazip gelmektedir (Colman and Gorman, 1982:1, Worden, 1995:71). Yapılan bir çalışmaya göre ise polislik, otoriter kişilik özelliği olan bireyleri adeta kendine doğru çekmektedir (Twersky-Glasner, 2005: 65). Balch'a göre ise polisliğe genelde toplumun otoriter kişilik yapısına sahip tabakadan adam alınmaktadır (1972:115). Eğer kişilik, bireylerin duygu, düşünce ve davranış gibi psikolojik tepkilerindeki farklılıkları belirleyen, sadece yaşanan an içinde bulunan biyolojik durum veya sosyal ortam ile açıklanamayan, süreklilik gösteren özellikler ve eğilimler bütünü (Berens'ten akt. Taymur ve Türkçapar, 2012:155) ise, polis adayları daha önceden kazandıkları otoriter kişilikleri ile mesleğe başlamakta, polisliğin otoriter özelliğinden de beslenmektedirler. Polis adaylarındaki otoriter kişilik yoğunluğu, bizi bu çalışmada otoriter kişilik özelliklerine yöneltmektedir. Öyleyse otoriter kişilik neyi/neleri içermektedir? Çalışmanın ilerisinde göreceğimiz polislik mesleğinin özellikleri ve polislikte yapılan görevlerle ne gibi bir ilişkisi vardır? Bu soruların yanıtlarının bulunması gerekmektedir.

Otoriter kişilik hakkındaki en önemli çalışma Adorno ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (Adorno ve diğ., 1993:473-480). Söz konusu çalışma

her ne kadar ırkçılık merkezli değerlendirmelere sahipse de otoriter kişilik özellikleri hakkında bize faydalı veriler sunmaktadır. Adorno ve arkadaşlarına göre otoriter kişilik yapısı taşıyan kişiler karşısındakilere yönelik aydınlatıcı olma yerine baskıcı olma, içe dönük olma yerine dışa dönük olma, bireysel düşünme yerine toptancı (öngörülü) bir düşünüş sergileme, sevgi odaklı olma yerine güç odaklı olma ve esnek olma yerine katı kuralcı olma gibi özellikleri barındırmaktadır (1993:473-480). Otoriter kişilik, kendisi dışındaki diğerlerine bir güvensizlik içermesi nedeniyle (Adorno ve diğ., 1993:411) polisliğin yapısında ve alt kültüründe bulunan birçok unsurla olduğu gibi kinik davranış şekliyle de örtüşmektedir. Polis adaylarındaki otoriter yapı, kinizmin polis örgütü içerisine yerleşmesini kolaylaştırmaktadır denilebilir.

B. Polislik Mesleğinin Doğası

Polisler, günlük görevleri süresince toplumun en kötü tarafı ile muhatap olmaktadır (Caplan, 2003:307). Çoğu insanın evlerinden bir film gibi izledikleri, heyecan dolu ve tehlikeli olayların baş aktörleridirler. Ebeveynlerinin okula gönderip akşam geri dönmesini bekledikleri çocuklarının tecavüz edilerek bir çukur içerisine atıldığı bir olayda, olay yerine ilk giden ve detaylı bir şekilde araştırma yapan kişilerdir. Geceleri, gündüzleri, yağmurda, karda ve güneş altında olayların olmaması için hiç durmadan görev yapmaktadırlar. Olay meydana geldiğinde ise o olayı aydınlatabilmek için çok yönlü ve detaylı çalışma yaparlar. Bu çalışma sırasında en önemli davranışsal silahları gizlilik ve şüpheliliktir. Polisler işyerinde yaşadıklarını ailelerinden dahi gizlemek durumunda kalabilmektedirler. Diğer taraftan kimi olayların aydınlatılmasında yaptığı çalışmaları işyerinde sadece birkaç kişiyle paylaşma yetkisi vardır. Dikkat, görevlerinin vazgeçilmez bir unsurudur. Karşılaştığı toplumsal sorunları kendi görev metotlarını uygulayarak gidermek durumundadır. Görevi olan suçla mücadele kendisinin olduğu kadar toplumun da bir sorunudur ve toplumun birçok kesimini yakından ilgilendirmektedir. Kanunları kendisi yapmamaktadır fakat toplum tarafından devletin görünen yüzü olarak mesleğinin doğası gereği çoğunlukla olumsuz eleştiriye konu olmaktadır. Toplum polise yönelik eleştirisini genelde medya yoluyla yapmaktadır. En küçük bir yanlışını dahi medya vasıtasıyla tüm toplum duyabilmektedir. Medya polise yönelik toplumsal bakış açısını adeta belirli bir biçime sokmaktadır (Twersky-Glasner, 2005: 65).

Polislik mesleğinin doğası Bayley tarafından “atanma”, “durumlar” ve “çıktılar” şeklinde sistem merkezli kavramsal bir yapıya oturtulurken (1985:109-128), kinik davranış modeline daha yakın olan bir kavramsal çerçeve

Skolnick tarafından yapılmıştır (1966:44). Skolnick'e göre polislik mesleği "otorite", "tehlike" ve "etkinlik" kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmanın ileriki bölümlerinde de görüleceği üzere bu kavramların polis alt kültürünün oluşması ve bahsi geçen alt kültür içerisinde kinizmin rahat bir yer edinmesine katkısı bulunmaktadır. Polis hangi ülkede olursa olsun, kendisi dışında soyut bir varlık olan "devletin" otoritesini kullanmaktadır. Devlet suçun önlenmesinde ve suçluların yakalanmasında bu yetkisini polise vermiştir. Toplum ve bireyleri ile temasında bu otorite, polisin karşısındakine nasıl davranacağını da bir anlamda belirli kurallara bağlamıştır. Güvenlik hizmetini gönüllü alanlar ile (trafik, pasaport, ruhsat işlemleri, vb.) zorunlu alanlar (şüpheli, mağdur, tanık, vb.) ayrımı da bu kuralların uygulanmasında önemlidir. Özellikle güvenlik hizmetini zorunlu alanlara karşı polis üst konumda olmalı, aynı zamanda da tam olarak güvenmemelidir. Burada konumsal farklılık konusu açıklanmalıdır. Polisin üst konumda yer alması yasaların polise verdiği yetkilerin uygulanması sürecinde görülebilmektedir. Örneğin 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanununa göre polis, görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, bu direnişi kırmak amacıyla ve kıracak ölçüde zor kullanmaya yetkilidir (PVSK,1934:madde 16). Böyle durumlarda polis konumsal açıdan üsttedir. Oysaki kimi olaylarda güvenmeme polisin kişisel hayatta kalma durumu ile daha ilgilidir. Örneğin sadece trafik cezası almamak için kaçan bir aracı, uzun bir takip sonrası durdurduğunda polisin silahını araç içinde bulunan şoföre doğrultarak yavaşça aşağıya inmesini istemesi buna bir örnek olarak verilebilir. Oysaki araçta veya şoförün üzerinde tam olarak ona zarar verici bir suç aleti olup olmadığını bilmemektedir. Bu durumda öncelikle kişisel güvenliği açısından karşısındakine güvenmemekte ve sonrasında devletten aldığı otoriteyi de kullanmaktadır. Tehlike polislik mesleğinin en önemli bileşenlerinden biridir. Polisler, genel olarak suç işleyecek olan veya suç işleyen kişilerle karşı karşıya gelmektedir. Yasal olmayan eylemleri yapan kişiler modern toplumlarda polis örgütünün etkinliğinden haberdardır ve yaptıkları eylemi cezaevine girmeden sonuca ulaştırmaları gerekmektedir. Onların en büyük engeli polistir. Kimi suçlu tipleri cezaevine girmemek için ölümü bile göze alabilmektedirler. Dolayısıyla polisler her an bu tür suçlu tipleri ile karşı karşıya gelmek suretiyle risk alan kişilerdir (Tauber, 1967:69). Suçun önlenmesi veya suçluların yakalanması sırasında polisler en fazla baskıyı üst yönetimlerinden görmektedirler. Yapılan bir çalışmaya göre polislerin "iyi görev" yaptıklarına dair olumlu değerlendirme almaları onların mümkün olduğunca toplumdaki bireylerle karşı sert olmalarına bağlıdır (Perrier, 1979:64). Bu tür durumlarda polislerin daima etkin olmaları istenmektedir. Görevleri süresince karşılaştıkları olumsuzlukları barışçıl

metotlarla çözmeye üst yönetim tarafından itibar edilmemektedir. Zira polislere verilen çoğu ödül de pasaport veya ruhsat vermek, ehliyet tanzim etmek gibi idari görevleri yapanlardan çok hırsızlık, cinayet, kaçakçılık ve terör gibi adli suçların faillerini yakalayan polislerdir. Üst yönetim tarafından yöneltilen bu beklenti, polislerin kimi olaylarda olduğundan daha fazla katılmalarını gerektirmektedir (Osborne, 2014:614). Örneğin toplumda büyük etki yaratan bir terör olayında faillerin bir an önce yakalanması ve toplumun bir an önce tatmin edilmesi noktasında polisler normaline göre daha çabuk, daha gizli davranmaktadır. Çabukluk ve gizliliğin artışı polisin etrafına karşı daha şüpheli olmasını gerektirmektedir.

C.Polis Alt Kültürünün Bileşenleri

Her mesleğin kendisine özgü bir alt kültürü bulunmaktadır. Belirli bir mesleğin icra edildiği bir yere girildiğinde söz konusu durum, orada görev yapanların birbirlerine olan davranış şekillerinden, değerlerinden, inançlarından ve alışkanlıklarından anlaşılabilir (Dinçer, 1992:271). Polis Örgütünün de kendisine özgü bir alt kültürü bulunmaktadır. Konu hakkında yapılan çalışmalar yakından incelendiğinde polis alt kültürünün bir ülkeden diğerine tamıyla fark göstermediği birbirine benzer taraflarının çok olduğu anlaşılabilir (Reiner, 1992, Mofomme, 2001; Nickels and Verma, 2008). Dolayısıyla polis örgütünün alt kültürünün evrenselliğinden de bahsedilebilir.

Polis alt kültürünün temel bileşenleri arasında şüphelilik, muhafazakarlık, otoriterlik, sosyal izolasyon, maçoçluk, şiddet, dayanışma ve gizlilik gibi kavramlar bulunmaktadır (Clark, 1965; Dodd,1967, Tauber, 1967; Balch, 1972; Swanton, 1980; Reiner, 1992:109-125). Bu kavramlar aynı zamanda polis kişiliğinin de alt bileşenleridir (Twersky-Glasner, 2005:58).

Polisler, etraflarında olup bitenlerden haberdar olabilmek için sürekli dikkat gerektiren bir görevi ifa etmektedirler. İster suç işlenilmeden ister suç işlendikten sonra olsun çevresindeki en normal kişilere veya olaylara dahi kuşkuyla yanaşmakta, meydana gelecek herhangi bir olumsuzluğu önceden önleme çabasıyla hareket etmektedirler. Kimi olayların çözümüne öncelikle şüpheli ile başlamakta hatta meydana gelen her olayla ilgili kişiler polis tabiri ile “şüpheli” olarak isimlendirilmektedir. Belirli bir üniformaya sahip olma, polisevi gibi mesleğe özgü dinlenme yerleri ve polis lojmanlarıyla bir yaşam şekli olmaya başlayan polislikte bu faktörlerin de etkisiyle belirli bir zaman sonra şüphelilik, polisleri sadece toplumun suçlu sayılan kesiminden soyutlamakla kalmamakta aynı zamanda kendi yakın çevresinden de soyutlamaya başlamaktadır (Skolnick,1966:44).

Muhafazakârlık polis alt kültürü içerisinde üç halde değerlendirilmelidir. Bunlardan birincisi polisin içinde bulunduğu ve görevinin gerektirdiği muhafazakârlıktır. Tarihe bir göz gezdirildiğinde polisin belirli siyasi ve ekonomik düzenlerin muhafazası için oluşturulduğu anlaşılmaktadır (Melville Lee, 1901; Stead, 1983). Belirli düzenlerin muhafaza edilmesi görevi ister istemez polisi de muhafazakâr bir konuma getirmektedir. İkincisi kişisel muhafazakârlıktır. Polisler kendi yaşamlarında da muhafazakâr bir kişiliği benimsemişlerdir. Sürekli korumacı olunması ve alt kültüre özgü belirli bir hayat şeklinin devam ettirilmesi, polisler için önemlidir. Bu durum polislerin toplumun çoğunlukla olumsuz yönleri ile karşılaşmalarından kaynaklanmaktadır. Konu hakkında kendisine bu yönde sorulan bir soruya bir polis memuru şöyle cevap vermektedir:

“Elimde olsa çocuklarımı cam bir fanusun içine koyar yanımda taşırdım. Toplum içinde onların başına bir bela gelmesinden korkuyorum (Polis Memuru, kişisel görüşme, 2015)”

Üçüncüsü ise polislerin siyasi görüşleri ile ilgilidir. Yukarıda da belirtildiği üzere polisin varoluş nedeni belirli bir siyasi veya ekonomik sistemin muhafazasıdır. Bu tür bir muhafazakâr yaklaşım, kendi içinde, özgürlük veya farklılıklara pek de fazla yaşam hakkı tanımamaktadır. Liberalizmin tarihini şiddet tarihi olarak belirten Neocleous’a göre şiddet hukukun dünya üzerinde hareket etme yollarından biridir ve her iki kavram da iç içe geçmiştir (2014:74-75). Dolayısıyla liberalizm belirli bir düzenin sağlanmasında sadece göstermelik bir kavram olarak görünmektedir. Polislerin de bu tür bir teori içerisinde pek de liberal ideolojiyi sahiplenmeleri düşünülemez.

Toplumda bireyleri bir arada tutan ve ortamı yaşanılabilir kılan toplumsal normlardır. Yasalar ise bahsi geçen normların kimisinin yazılı hale getirilmiş halleridir. Polis ise toplumdaki bireylerin bu yasalara uyup uymadıklarını denetlemekle görevlidir. Polisin bu görevi esnasında ister istemez otoriter olmak durumundadır (Twersky-Glasner, 2005:63). Zira kişileri yasalara uymaları için zorlamaktadır. Örneğin izinsiz gösteri ve yürüyüşlerin dağıtılmasında tazyikli su, gaz gibi materyalleri kullanan polis, izinsiz toplananları yasaya uymaları yönünde zorlamış olmaktadır. Çalışmanın önceki bölümlerinde de görüldüğü üzere kişiler polis olmadan önce de otoriter özellikler gösteriyor olabilirler fakat polis alt kültürü otoriter olmayan bir polis adayını da belirli bir zaman sonra asimile ederek kendisine uyumlu hale getirmektedir. Polislik mesleğinin doğasında bulunan “zorlama” fonksiyonu ve bunun uygulanmasındaki sıklık bu asimilasyonu kolaylaştırmaktadır.

Polislerin sosyal izolasyonu ve yabancılaşması aynı anda değerlendirilmesi gereken konulardır. Polislerin sosyal izolasyonuna kinizm haricinde üç önemli faktör de etki etmektedir. Bunlardan birincisi polislik mesleğinin yapısallığı ile ilgilidir (Tarhan, 2001). Polisler görevleri gereği kimi zaman istirahat günlerinde dahi çalışmalarını gerekmektedir. Veya insanların istirahatlarını en fazla yaptıkları ve ailesi veya arkadaşları ile en fazla beraber oldukları zaman dilimi olan hafta sonlarında bir kısım ek görevler nedeniyle çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Süreklilik gerektiren bu çalışma düzeni, polislerin sosyalleşmesini engellemektedir. Buna ek olarak gelir azlığı, sosyal ortamdaki soyutlanmış militan eğitim sistemi vb. gibi faktörler de polislerin sosyalleşmesine olumsuz yönde etki etmektedir. İkincisi ise polislerin yaptıkları görevin niteliği ile ilgilidir. Polisler sadece suç oluştuktan sonra değil suçun meydana gelmemesi için de görev yapmaktadırlar. Bu kapsamda suç işleme ihtimali olan kişileri de önceden tespit ve teşhis edebilme kabiliyetleri olmalıdır. Bu kabiliyet meslekte geçirilen süre boyunca kendiliğinden oluşmaktadır. Bu nedenle polisler toplumdaki bireyleri değerlendirebilen kişilerdir. Kişiler davranışları, konuşmaları, tavırları ve hatta giyimleri ile polisin tecrübe süzgecinden geçmektedirler. Bu özellik toplumsal olumsuzluklar ile karşı karşıya gelme sıklığı ile birleştiğinde, polisler, toplumdaki bireylerle meslekleri haricinde fazla ilişki kurmamakta, kendilerini toplumdan sakınmaktadırlar. Üçüncü faktör ise profesyonelliktir. Polislerin belirli bir dereceye kadar kaçınılmaz olarak görülen sosyal izolasyonu (Swanton,1981:19) onların profesyonelliklerinin derecesi ile de ilgilidir. Profesyonelliği üst seviyede olan bir polis, toplumsal ilişkilerinin zarar görmemesi için kendisini toplumdan bilerek uzaklaştırabilmektedir (Clark, 1965:308). Polislerin sosyal izolasyonu belirli bir zaman sonra onların toplumdan arkadaş bulamamaları ile sonuçlanabilmektedir (Swanton, 1981:15). Buna dayalı olarak da topluma yabancılaşırlar. Bu yabancılaşma her ne kadar kültürel olmasa da toplumsal dengeleri bilmek açısından polislerde belirli bir eksiklik meydana getirmektedir. Sonuç ise demokratik ortamdaki polislik kavramına da aykırı bir durumdur. Polis içinden geldiği topluma yabancılaşmayla Althusser'in ifade ettiği "baskı aygıtı" konumuna bir adım daha yaklaşmış olmaktadır (2010:168).

Polis alt kültürü içerisinde yer alan maçoluk ve şiddet kavramları da beraber değerlendirilmesi gereken konulardandır. Maçoluk ve şiddet kavramlarının polisin görev niteliklerinden biri olan tehlike ile yakından ilişkisi bulunmaktadır. Çoğu erkek polis çalışanına göre maçoluğun temelini oluşturan sağlamlık, katılık ve dayanıklılık polis örgütü içerisinde meydana gelebilecek şiddet ve tehlike durumlarına karşı durabilme ölçütleridir. Diğer bir ifade ile ancak

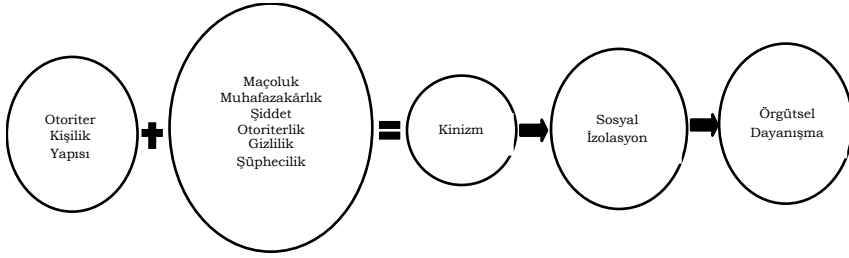
erkeksi bir sağlamlıkla şiddet ve tehlikeye karşı konulabilmektedir. Maçoluk, şiddet ve tehlike durumlarına verilebilecek en güzel cevaptır. Sadece şiddet ve tehlike içerikli görevlerde değil aynı zamanda uzun görev saatleri, sürekli ayakta durma, devriye gezme, hava şartlarındaki değişime ayak uydurma durumlarında da maçoluk gerekli olan bir durumdur. Elbetteki polislik mesleği sadece suçun önlenmesi, suçlunun yakalanması suretiyle suçun açığa çıkartılmasından ibaret değildir. Polis örgütü içerisinde birçok destek birimi de bulunmaktadır ve bunların birçok faaliyeti de masa başı tabir edilen işlerden ibarettir. Polis örgütünde maçoluk burada da devreye girmekte, birçok erkek polis çalışanı masa başı işlerinde bayan polislerin görevlendirilmesinin daha uygun olduğunu düşündüklerini belirtmektedirler (Filiz, 2010:173-177). Şiddet ise maçoluğu tamamlayıcı bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Polisin yaptığı görevde şiddet çift taraflı değerlendirilmesi gereken bir konudur. Birincisi polisin halk ile olan adli temaslarında şiddete maruz kalması, diğeri de kendisinin “zor” adı altında devlet otoritesiyle yasal şiddet uygulamasıdır. Her iki durumda da şiddet erkeksi bir yapıyı destekler niteliktedir.

Gizlilik, sosyal olmaktan çok kişiseldir. Genel olarak anti-sosyal bir özellik olarak tanımlanan gizlilik, gerçeğin saklanmasıdır (Lane and Wegner, 1995:237). Gizlilik polis alt kültürünün de en önemli bileşenlerinden biridir. Gizlilik konusu üç perspektifte incelenmelidir. Bunlardan birincisi yasaların ve diğer resmi uygulamaların polise “gizlilik” özelliğini dayatmasıdır. Örneğin ceza muhakemesine göre-ki suçlunun ortaya çıkarılmasına yönelik bir faaliyet-tir-soruşturma gizli yürütülmelidir (Centel ve Zafer, 2010:93-94). İkincisi ise polislik mesleğinin yapısallığının bir dayatmasıdır. Örneğin Polis Örgütünün yapısında bulunan bazı birimler ketumluluğu (gizliliğe önem veren, ağzı sıkı) kendi içerisinde görev alabilme şartı olarak belirtmektedir (EGM İstihbarat Daire Başkanlığı, 2015). Diğer taraftan polis içerisindeki bir kısım bilgi akışı da yine gizliliğe dayandırılmıştır. Yapılan yazışmaların birçoğunun “gizli” ve “çok gizli” şeklinde ayrıma tabi tutulması bunun açık bir tezahürüdür. Üçüncüsü ise polislerin bireysel kişilikleri açısından gizlilik (ketumluk)’tir. Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere polisler suçları aydınlatıp, suçluları yakalamak için çok yönlü bir araştırma yaparlar. Bu çalışmalarını sonucunda başarıya ulaşmaları, onların araştırma sırasında elde ettikleri her bilginin yanı sıra duygu ve düşüncelerini de kendilerine saklamalarına bağlıdır. Örneğin bir cinayet olayında her öğrendiklerini, duygu ve tahminlerini dışa vurmaları ve bunları cinayetin muhtemel tarafları ile paylaşmaları, muhtemel failin kaçmasına sebebiyet verebilecektir. Fakat bu tür bir görev niteliği polislerin ister istemez yaşam şekilleri haline gelmektedir.

Yukarıda belirtilen alt kültür özellikleri polisleri toplumdan uzaklaştırmanın yanı sıra birbirlerine daha da fazla yanaştırmaktadır. Tüm bu olumsuz davranış ve özellikler, polisler arasında, sosyal olarak kendilerini diğer sosyal gruplardan arındırmış alt gruplara özgü yaşam şeklini ifade eden “parya” (Weber, 1978:493, Westley’den akt. Balch, 1972:114) kültürünü artırmaktadır. Parya kültürü kaynağını Hindistan’daki kast sisteminden almaktadır. Weber’e göre paryatik insan, soya dayanan, herhangi bir yönetsel organizasyonu bulunmayan tipik sosyal grup içerisindeki insanı işaret etmektedir. Bu anlamda paryatik insan politik ve sosyal muafiyeti bulunan insandır (Weber, 1978:493).

Kendilerini soyutladıkları dünya polisleri yabancı gibidir ve onları sadece mesleklerinin diğer üyeleri anlayabilir. Dolayısıyla diğer meslek üyelerine mümkün olduğu kadar yakın olmak durumundadırlar. Polis içerisindeki söz konusu dayanışma olumlu ve olumsuz olmak üzere iki şekilde ele alınabilir. Polislik mesleğinde takım halinde çalışmak önemlidir. Bir suçun aydınlatılması amacıyla yapılan çok yönlü araştırma sadece bir polis çalışanın gayretiyle olmamaktadır. Farklı birimlerde farklı uzmanların bir araya gelerek oluşturduğu bir takım çalışmasını gerektirmektedir. Bu gibi örnekleri polisin faaliyet alanına giren birçok konuya da genelleyebiliriz. Dolayısıyla olumlu yöndeki bir dayanışma kültürü polisin başarısı ile doğru orantılıdır. Polis örgütü içerisinde dayanışma olumsuz yönden de ele alınmalıdır. İdarenin hesap verebilirliği, Hukuk devletinin temel niteliklerinden biridir. Bu kapsamda polis de eylem ve işlemlerinden dolayı hesap vermelidir. Oysa ki “kol kırılır yen içinde kalır” şeklindeki bir atasözü ile ifade edebileceğimiz bir bakış açısıyla polisler, kendi aralarındaki veya örgüt içindeki olumsuzlukları da dış dünyaya yansıtmama eğilimi içerisinde de olabilmektedirler (Reiner, 1992:116). Bu durum her ne kadar örgüt personeli açısından faydalı gibi görünse de hak ihlali, adaletin sağlanması ve hukuk devleti ilkeleri açısından polis örgütünün toplumla olan ilişkilerine hayli zarar veren bir özelliktir.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere şüphencilik, muhafazakârlık, otoriterlik, sosyal izolasyon, maçoçluk, şiddet, dayanışma ve gizlilik kavramları kinizm ile neden sonuç ilişkisi içerisinde bağımlıdırlar (Şekil.1).

Şekil.1: Polis Alt Kültürü Bileşenlerinin Nedensellik Bağına Göre Formülasyonu

Polislik mesleğine otoriter bir kişilik yapısı ile giren adaylar, kendilerine bu örgüt içerisinde rahat bir yer bulmaktadırlar. Öte yandan otoriter bir kişilik yapısına sahip olmayanlar ise örgütün alt kültür özelliklerinden dolayı otoriter kişiliği elde etmektedir. Zira hiçbir polis çalışanı aynı değildir fakat içinde buldukları polis alt kültürü aynıdır (Twersky-Glasner, 2005:64). Tüm bu unsurlar polislerde öncelikle kinizme sebep olmakta, bunun sonucunda sosyal izolasyon gerçekleşmekte, en sonunda ise polisler kendi aralarında dayanışmaya yönelmektedirler. Görüldüğü üzere kinizm, bu formülasyonda odak noktayı oluşturmaktadır.

IV.POLİS ÖRGÜTÜNDE KİNİZMİN ÖNLENEMEME NEDENLERİ

Polis Örgütü içerisinde kinizmin önlenememe nedenlerine geçmeden önce, konu hakkında öne sürülen çözüm önerilerine yer vermek yerinde olacaktır. Polis örgütü yapısında kinizmin ilk incelemesini yapan Arthur Niederhoffer'dir. Niederhoffer "Behind the Shield" adlı kitabında 1960'lı yıllarda New York'ta artan suç istatistiklerinin polisin kişisel ve sosyal yapısı üzerindeki etkilerini incelerken özellikle kinizm üzerinde yoğunlaşmıştır (1967). Yaptığı çalışmanın sonucunda polis içerisindeki kinik davranış şeklinin ancak toplum nazarında polisin saygınlığının artırılması ile azaltılabileceğini belirtmektedir. Niederhoffer'in çalışmasından hareketle, Poole ve arkadaşlarına göre polislikte geçirilen süre kinik davranış ile doğru orantılıdır (1978:532). Graves'e göre polisteki kinizmin önlenmesine yönelik en önemli stratejiler etkin bir liderlik, eğitim, personel alımı, meslektaşlarının veya mentorlarının danışmanlık yapması ve toplum destekli polislik uygulamalarıdır (1996:18-20). Behrend'e göre ise kinizmin önlenmesi için en önce yapılması gereken şey varlığının kabul edilmesidir (1980:4).

İnsan yapısı ve motiflerine yönelik aşağılayıcı bir güvensizlik anlamına gelen kinizm (Behrend, 1980:1) her ne kadar polis yöneticileri tarafından kabul edilmese de, polis içerisinde varlığı bilinen ve çözüm önerileri de sunulan bir konudur. Yukarıda belirtilen tüm açıklamalardan polis örgütü/örgütleri içerisinde kinik davranışın varlığı anlaşılabilir. Fakat konu başlığından da anlaşılacağı üzere bu davranış şekli süreklilik arz eden bir özelliğiyle pek de çözüme ulaştırılmış gibi görünmemektedir. Kronik hale gelen bu davranış, polis örgütünde kendiliğinden oluşmamakta, genel olarak polis örgütünün dışında olan toplumsal olumsuzluklara karşı bir tepki olarak gerçekleşmektedir. Polisin kendisini uyarlamak zorunluluğu bulunan dış şartlar nedeniyle önlenemez bir özelliğe sahiptir.

Kinizmin önlenememe nedenlerinden en önemlisi polisin yaşamsal bir aracı olmasıdır (Caplan, 2003). Polisler görevlerinde karşılaştıkları herkesin söylediklerine inanamazlar. Elde ettikleri bilgiyi sadece bir kişiden öğrenmek yerine bunun doğruluğunu elde ettiği diğer bilgilerle karşılaştırarak teyit etmek zorundadırlar. Kinizm olmadan polisler suçluların hilelerine ve yalanlarına açık hale gelirler (Hobbs, 2008:18).

Polislerin sahip oldukları kişilik yapıları da kinizmin sürekliliğine neden olmaktadır. Bu konuyu öncelikle polis kişiliği hakkında yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkan polislerin kişilik tipleri üzerinden açıklamak daha faydalı olacaktır. Lester'in yaptığı çalışmaya göre polislerin altı tür kişilik profili bulunmaktadır (1981:71-73). Birinci profilde başarı, gösteriş ve karşısındakine baskın olma en temel özelliktir. Bu profilde saygınlık, düzen ve değişim en az ihtiyaç olunan özelliklerdir. İkinci profilde aşağılama, terbiye etme ve saldırganlık göze çarpan özelliklerdir. Bu profilde, başarıya, saygınlığa ve gösterişe ihtiyaç azdır. Üçüncü profilde saygınlık ve terbiye etmeye dönük ihtiyaç söz konusudur. Fakat saldırganlığa ihtiyaç azdır. Dördüncü profilde otonomi, karşısındakine baskın olma, değişim gibi özelliklere yönelik yoğun ihtiyaç vardır. Fakat düzen ile başkalarından sevgi beklemeye dönük ihtiyaç düşüktür. Beşinci profilde kendi değerlerine göre hareket etme, karşısındakine baskın olma ve heteroseksüellige dönük ihtiyaç yükündür. Otonomi ve başarıya ihtiyaç ise azdır. Altıncı profilde ise düzene, karşısındaki baskın olmaya, dayanıklılığa ve saldırganlığa yönelik ihtiyaç fazladır. Bunun yanında işbirliğine, terbiye etmeye ve değişime yönelik ihtiyaç azdır. Her altı profil de incelendiğinde özellikleri içerisinde kinik davranışı besleyen ortak unsur olarak karşımıza "karşısındakine baskın olma" çıkmaktadır. Bu durum polislerin hizmet ettikleri toplumla eşit düzeyde olmayı kabul etmelerinden çok, onlardan üst bir kişiliği benimsemiş olmalarının göstergesidir. Worden'in

tespit ettiği beş kişilik tipi içerisinde de “sert polisler” ile “çekingenler” konumuz açısından önem arz etmektedir (1995:58-60). Sert polisler her hangi bir kanun veya kural tanımayan, insanları güvenilmez ve polis düşmanı olarak gören ve onların polis tarafından sürekli doğru davranmaya zorlanması ve bunun için de güç kullanılması gerektiğini düşünen kişilerdir. Diğer taraftan “çekingen polisler” ise yine insanlara karşı “sert polisler” ile aynı yönde düşünen fakat güç kullanmada isteksiz davranan kişilerdir.

Polislik de bir meslektir (Perrier, 1979). Polis olmak için belirli okulların bitirilip belirli eğitimlerin alınması gerekmektedir. Fakat eğitimlerin genel olarak gerçek yaşamdan soyutlanarak daha çok militer tarzda verilmesi polislerin, daha mesleklerinin ilk gününden başlamak üzere adaptasyon problemi yaşamalarına neden olmaktadır. Bu tür bir boşluk, meslekte kendilerinden daha eski olanlarca doldurulmaktadır. Perrier’e göre polisin gerçek eğitimi polis okulundan ayrıldıktan sonra başlamaktadır (1979:60). Bu açıdan düşünüldüğünde kinik davranış da meslek içinde edinilen bilgilerin yanında genç polisler aktarılmaktadır. Başka bir ifade ile mesleğe yeni giren polisler, kinizm ile ilk olarak ilk vardiyalarında tanışmakta (Hobbs, 2008:8), basmakalıp yargular ve davranışlar büyükten küçüğe aktarılmaktadır (Kaynak, 1990:82).

Polis, içinde çeşitli çelişkiler yaşayan bir varlıktır. Bir insan olarak onunda kendisine özgü, değerleri ve düşünceleri ile alışkın olduğu davranışları vardır. Kendi değerleri ve davranış kalıpları olduğu gibi üyesi olduğu örgütün de ondan belirli davranış beklentileri vardır (Dodd, 1967:47). Bu kapsamda polisler, kendi içinden geldikleri ve bir parçası oldukları, mesleki açıdan da hizmet ettikleri toplum ile kendi işvereni konumundaki devlet arasında kalmaktadırlar. İş kaybetme, zamansız tayin ve yer değiştirmeler ile hakkında yetersiz olduğu yönünde verilebilecek raporlar gibi nedenlerden dolayı polisler, toplum merkezli olmak yerine yönetim merkezli olmaya özen göstermektedirler. Bu, sadece modern toplumlarda var olan bir durum değildir. Bilakis polisliğin ortaya çıkmasından itibaren, her polisin yaşadığı en açık çelişkidir.

V.SONUÇ

Devletin suçun önlenmesi, suçluların yakalanması ve suçun ortaya çıkarılması yönünde tayin ettiği güvenlik örgütlerinden birisi polis örgütüdür. Devlet polis örgütünü kendi yapısal bileşenlerinden biri olan toplumu ve kendisini korumak için kullanmaktadır. Bu kullanım esnasında polis örgütünde belirli bir takım hastalıklar baş göstermiştir. Bu hastalıklardan en önemlisi ise güvenmeme, tanımama, kuşku duyma, şüphe etme anlamlarını içeren ve felsefi bir geçmişi

olan “kinizm”dir. Kaynağını Anthisthenes’den alan ve Sinoplu Diyojen’le yayılan felsefi akımın, modern toplumlarda savunduğu fikirlerin öncekilerden biraz daha farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bir sosyal bozukluk (anomi) olarak nitelendirilebilecek olan kinizmin yaşam alanını, polis örgütünün şüphecilik, maçoçluk, muhafazakârlık, şiddet, otoriterlik, gizlilik, sosyal izolasyon ve yabancılaşma gibi alt kültür bileşenleri oluşturmaktadır. Polis alt kültürünün bileşenleri ise polislik mesleğinin doğasıyla yakından ilgilidir. Polisliğin doğasında bulunan tehlike, süreklilik, olumsuz toplumsal eleştiriye maruz kalma, meslekte etkin görünmek için çaba sarf etme gibi özellikler polis alt kültür bileşenlerini adeta beslemektedir. Polis alt kültürü, polis örgütünün topluma yönelik oluşturduğu tepkiler bütünü olarak da görülebilmektedir. Fakat kinizm bu bileşenlerin bazılarının sebebi bazılarının ise sonucu olarak yer almaktadır. Buna göre adayların otoriter kişilik yapısı ile birlikte şüphecilik, maçoçluk, muhafazakârlık, şiddet, otoriterlik, gizlilik gibi alt kültür bileşenlerinin bir sonucu iken, sosyal izolasyon ve yabancılaşmanın da ana nedeni olarak görünmektedir. Bu nedenle kinizmin polisin sergilediği olumsuz davranış modellemesi içerisinde en odak yerde bulunduğu belirtilebilir. Fakat asıl sorun kinizmin kronik bir hastalık gibi süreklilik arz etmesidir. Polis örgütü içinde sosyal ortamdaki uzak militer eğitim sisteminin benimsenmesi, gerçek eğitimin usta-çırak ilişkisi şeklinde meslek içinde verilmeye çalışılması, üst yönetimin başarı odaklı beklentileri ile polislik mesleğinin faaliyet niteliğinin polisler için bellettiği özellikler nedeniyle meydana gelen kinizmin, söz konusu bileşenlerin ortadan kaldırılamaması ve kesin çözümünün bulunamaması nedeniyle polis örgütü içinde varlığını devam ettireceği söylenebilir. Bu durumun tamamen ortadan kaldırılması mümkün görünmemektedir. Fakat en aza indirmek için bir takım öneriler sıralanabilir. Öncelikle polisliğe alınan adayların kişilik testleri üzerinde daha detaylı inceleme yapılmalıdır. Verilen eğitimin daha modern hale getirilerek toplumla daha bütünleşik bir şekil verilmesi, ücret politikasının iyileştirilmesi polisliği toplum nazarında daha itibarlı bir meslek haline getirebilir. Bu tür iyileştirmeler polis alt kültürünün içerisinde gelişen kinizm gibi örgütsel hastalıkların azalmasına neden olabilir.

KAYNAKÇA

- ADORNO, Theodor W. ve diğ. (1993) *“The Authoritarian Personality: Studies in Prejudice”*, New York, W.W. Norton Company
- ALTHUSSER, Louis, (2010) *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Alp Tümertekin Çev.), 4.Baskı, İstanbul, İthaki Yayınevi.
- BALCH, Robert W. (1972) *“The Police Personality: Fact or Fiction?”*, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, Volume: 63, No:1, pp. 106-119.

- BAYLEY, David H.(1985) *Patterns of Policing: A comparative International Analysis*, New Brunswick, Rutgers University Press.
- BEHREND, Kenneth R. (1980) "Police Cynicism - A Cancer in Law Enforcement?", *FBI Law Enforcement Bulletin*, Volume:49 Issue:8, pp. 1-4
- BRANHAM, R.Bracht, GOULET-CAZE, Marie-Odile. (1996) *The Cynics: The Cynic Movement in Antiquity and Its Legacy*, University of California Press, London.
- CAPLAN, Joel. (2003) "Police Cynicism: Police Surviving Tool?", *Police Journal*, Volume:76, pp.304-313.
- CENTEL, Nur, ZAFER, Hamide. (2010) *Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul, Beta yayınları
- CLARK, John P. (1965). "Isolation of The Police: A Comparison of The British And American Situations", *The Journal of Criminal, Criminology and Police Science*, Volume:56, No:3, pp.307- 319.
- COLMAN, Andrew M., GORMAN, L.Paul. (1982) "Conservatism, Dogmatism and Authoritarianism in British Police Officers", *Sociology*, Volume: 16, Issue: 1, pp. 1-11.
- DİNÇER, Ömer. (1992) *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, İstanbul, Beta Yayınları.
- DODD, David J. (1967) "Police Mentality and Behavior", *Issues in Criminology*, Volume:3, No:1, pp.47-67
- DURKHEIM, Emile. (2006) *Toplumsal İşbölümü*, (Çeviren: Özer Ozankaya), Cem Yayınevi, İstanbul.
- FİLİZ, Orhan (2010) "Emniyet Teşkilatında Kadınların İstihdamı ve Kadın Polis Algısı", *Polis Teşkilatında İnsan Kaynakları Yönetimi*, (H.Hüseyin Çevik ve diğ Ed.), Ankara, Polis Akademisi Yayınları, ss.155-178.
- GORDON, Richard G. (2005) *Personality*, London,Routledge.
- GRAVES, Wallace. (1996) "Police Cynicism: Causes and Cures", *FBI Law Enforcement Bulletin*, No:65, pp.16-20.
- HOBBS, Ben. (2008) "What Causes Police Officers to Become Cynical? Is There Any Dislocation Between Themes in Literature on Police Cynicism and Police Officers in Contemporary Society?", *Internet Journal of Criminology*, pp.1-33.
- İSTİHBARAT DAİRE BAŞKANLIĞI (2015) "İnsan Kaynakları", "*erişim adresi http://www.istihbarat.pol.tr/Sayfalar/Insan-Kaynaklari.aspx*", (erişim tarihi: 06 Nisan 2015)
- KAYNAK, Tuğray. (1990) *Organizasyonel Davranış*, İstanbul.
- LANE, Julie D., WEGNER, Daniel M. (1995) "The Cognitive Consequences of Secrecy", *The Journal of Personality and Social Psychology*, Volume: 69, Issue: 2, 237-253.
- LESTER, David. (1981) "A Typology of Police Officers Based Upon A Personality Test: A Research Note", *American Journal of Police*, Volume: 1, No: 1, pp.69-75

- MELVILLE LEE, William L. (1901), *A History of Police in Enland*, London, Methuen And Co.
- MOFOMME, Thabo J. (2001) "Culture in South African Police Services", *Crime Search in South Africa*, Volume:3, No: 3.
- NEOCLEOUS, Mark (2014) *Savaş Erki Polis Erki*, (Çeviren: Beyza Sümer Aydaş), Notabene yayınları, Ankara.
- NICKELS, Ernest L., VERMA, Arvind (2008) "Dimensions of Police Culture: A study in Canada, India and Japan", *Policing: An International Journal of Police Strategies and Management*, Volume:31, No: 2, pp. 186-209
- NIEDERHOFFER, Arthur (1967) *Behind the Shield*, Anchor Books, Garden City.
- OSBORNE, Randall (2014) "Observations on Police Cynicism: Some Preliminary Findings", *North American Journal of Psychology*, Volume: 16, No: 3, pp. 607-628.
- PERRIER, David C.. (1979) "Is Policing a Profession?", *Canadian Journal of Criminology*, Issue:52, pp.52-70.
- POLİS MEMURU, "Polisin Güven Duygusu" konulu Kişisel Görüşme, (15 Şubat 2015).
- POLİS VAZİFE VE SELAHİYETLERİ KANUNU (1934), *T.C Resmi Gazete*, 2751, 4 Temmuz 1934
- POOLE, Eric D., REGOLI, Robert M., LOTZ, Roy. (1978) "Linkages Between Professionalism, Work Alienation and Cynicism in Large and Small Police Departments, *Social Sciences Quarterly*, Volume: 59, No: 3, pp.525-534.
- REGOLI, Robert M., CRANK, John P., CULBETRSON, Robert G.,
- POOLE, Eric D. (1987) "Rejoinder-Police Cynicism: Theory Development and Reconstruction", *Justica Quarterly*, Volume:4, No:2, pp.281-286.
- REINER, Robert. (1992) *The Politics of The Police*, Great Britain, University of Toronto Press.
- SKOLNICK, Jerome H.. (1966) *Justice Without Trial: Law in Democratic Society*, New York, John Wiley & Sons Ltd.
- SMITH, William (1870), "Diogenes", *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mytology*, Little, Brown and Company, Boston.
- STEAD, Philip J. (1983), *The Police of France*, New York: Macmillan Publishing Company
- STOKOLS, Daniel (1975) "Toward a Psychological Theory of Alienation", *Psychological Review*, Volume:82, No.:1, pp. 26-44.
- SWANTON, Bruce. (1981) "Social Isolation of Police: Structural Determinants and Remedies", *Police Studies*, Volume:3 Issue:4,pp.14-21.
- TARHAN, A.Haluk. (2001). "Poliste Sosyalleşme", *Çağın Polisi Dergisi*, Sayı:9.

- TAUBER, Ronald K. (1967) "Danger and The Police: A Theoretical Analysis, *Issues in Criminology*, Volume:3, No:1, pp.69-81.
- TAYMUR, İbrahim, TÜRKÇAPAR, M. Hakan. (2012) "Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, Cilt: 4, Sayı:2, ss.154-177.
- TWERSKY-GLASNER, Aviva. (2005) "Police Personality: What is it and Why Are They Like That?", *Journal of Police and Criminal Psychology*, Volume: 20, Issue: 1, pp.56-67.
- WEBER, Max. (1978) *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*, California, University of California Press.
- WHITE, John T., RIDDLE, John E. (1872) *Latin-English Dictionary*, 4th Edition, London, Longmans, Green and Co.,.
- WORDEN, Robert E. (1995) "Police Officers' Belief Systems: A Framework For Analysis", *American Journal of Police*, Volume: 14, No:1, pp. 49-81.

YEREL YÖNETİM SEÇİMLERİNDE KADIN SEÇMEN VE TEMSİLCİLİK: ÇORUM İLİ ÖRNEĞİ

Gülistan BAŞCI¹

Atıf/©: Başcı, Gülistan (2015). *Yerel Yönetim Seçimlerinde Kadın Seçmen ve Temsilcilik: Çorum İli Örneği*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 273-299

Özet: *Bir toplumda Demokrasi anlayışının gelişebilmesi için, kadınların siyasette daha etkili olmaları gerekmektedir. Dünya nüfusunun yarısını kadınlar oluşturmasına rağmen, günümüzde yerel politikada kadın temsili sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Burada ulaşılmaması gereken hedef, kadının siyasete ve toplumsal hayata katılımında önüne çıkabilecek engelleri en aza indirebilmektir. Bu hedefe ulaşabilmek için de kadına, biyolojik etmenlerden kaynaklanan durumundan dolayı yalnızca eş ya da anne olarak bakan toplum zihniyetini değiştirmek yerinde olacaktır. Ayrıca bu siyasi katılım sürecinde ailenin, sivil toplum kuruluşlarının, siyasi partilerin de desteği son derece önemlidir.*

Bu çalışmada, Türkiye’de kadınların yerel siyasette temsilinin yeterli düzeyde olmadığını belirten hipotezin Çorum ili ve ilçelerinde geçerli olup olmadığı sınanmaktadır. Bu amaçla 2009 ve 2014 yılları yerel yönetim seçimlerine ilişkin seçmen profili, adaylar ve sonuçlar incelenmiştir. Özellikle kadın seçmen, kadın aday ve kazanan kadınların temsil oranları ilgili yıllar için ortaya konulmuştur. Araştırmada kullanılan tüm veriler Türkiye İstatistik Kurumu ve Yüksek Seçim Kurulu’nun web sitelerinden alınmıştır. Çorum ili seçmenlerinin %51’inin kadın olmasına rağmen il genel seçimlerinde 2009 yılında kadın adayların % 4’ü, 2014 yılında ise kadın adayların % 23’ü kazanabilmiştir. Belediye başkanlığı seçimlerine bakıldığında ise 2009 yılında kadın adayların sadece %4’ü kazanırken; 2014 yılındaki seçimlerde ise kadın aday çıkmamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yerel Yönetim Seçimleri, Kadın Temsili, Çorum.*

Woman Voter and Representation on Local Government Elections: The Case of Çorum City

Citation/©: Başcı, Gülstan, (2015). *Woman Voter and Representation on Local Government Elections: The Case of Çorum City*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 273-299

Abstract: *It is necessary to being effective in politics by ladies which society are need to develop Democracy comprehension. Nowadays, woman representation on local government is limited even though half of world's population is consist of woman. The targets to be achieved is remove the difficulties to replace woman position on politics and social life. Therefore, it is necessary to change society's opinion for misplaced woman's position on society like as just mother role or wife role. Besides, Non-Governmental Organizations and Political Parties will support this changing of women's role in society.*

In this study, it has proved hypothesis that woman representation are insufficient level on local politics all around the Turkey via applying Çorum and it's district. For this purpose, local administrative elections has been investigated as voter profile, candidates with gender and results within 2009 and 2014. Especially, woman voter, woman candidate, winning women and it's representative rate which were indicated in this study. All of data was obtained from Turkish Statistical Institute and Higher Selection Committee. According the result of this study, although 51% is the total rate of woman voter in provincial general election at 2009, only 4% of woman candidates have won in election. Besides, in 2014 just 23% of woman candidates have won in election. In mayoralty election at 2009, although only 4% of woman candidates have won, but there is no elected woman at 2014 in election.

Keywords: *Local Government Election, Representation of Woman, Çorum.*

I. GİRİŞ

Türkiye'de geleneksel yaşam biçiminden, modern yaşam biçimine geçilmesiyle hukuksal alanda birçok değişiklik yapılmış, özellikle seçme ve seçilme haklarında yapılan çağdaş düzenlemeler ile kadının siyasal hayata katılımında önemli adımlar atılmış fakat erkekle aynı seviyeye gelememiştir (Gökçimen, 2008). Kadınların toplumsal ve ekonomik hayatta yeterince var olamaması da siyasal temsilde yetersiz olmasının en temel sebeplerindendir (Esen & Memişoğlu, 2007). Türkiye'de mevcut olan geleneksel bakış çerçevesinde kadınlara "ev kadınlığı" ve "annelik" rolleri verilmiş ve kadınlar çocukluk dönemlerinden itibaren bu anlayışla farklı alanlara yönlendirilmişlerdir. Ataerkil toplumlarda kız ve erkek çocuklara eşitlikçi olmayan tutum ve davranışlar siyasetin bir erkek işi şeklinde algılanmasına neden olmuştur (Negiz & Üçer, 2012).

Bu çalışmada 2009 ve 2014 yılları yerel yönetim seçimlerine ilişkin seçmen profili, adaylar ve sonuçlar incelenecek, özellikle kadın seçmen, kadın aday ve kazanan kadınların temsil oranları ilgili yıllar için ortaya konulmaya çalışılacak, bunun sonucunda kadının yerel yönetimlerde siyasi konumunun hangi düzeyde olduğu yorumlanacaktır. Bu çalışma, Türkiye’de kadın temsiline yeterli olup olmadığının tespitinde benzer dönemler için diğer iller ile kıyaslanarak Çorum İli ve İlçeleri için mevcut durumun ortaya konulmasını amaçlamaktadır.

II. KADINLARIN SİYASAL HAYATA KATILIMLARI İLE İLGİLİ DÜŞÜNCELER

Yerel siyasetin etkileşim alanı incelendiğinde, kadınların yerel politikada daha çok etkili olmaları beklenir. Alkan’ın (2004) açıkladığı şekilde yerel politika, iktidardan daha ziyade hizmetle, dolayısıyla kadınlara yüklenmiş olan geleneksel rolleri ile ilişkilendirmiş, diğer bir ifadeyle bu misyon kadınlara daha çok yüklenmiştir. Alkan (2004) konuyu çeşitli örneklerle ilişkilendirmiştir. Örnek olarak Fransa’da yüzyılın ilk yarısında öncelikle kadınlar belediye yönetiminde etkin görev almak isteyerek, şu ifadeyi kullanmışlardır: “Kendi evimizi nasıl temizliyorsak, kenti de temizleyebiliriz”. Başka bir örnekte 1930 yılında yapılan belediye seçimlerinde İstanbul Belediye Meclisi üyesi seçilen Latife Bekir “Belediyeciliği büyütülmüş bir ev yönetimi” şeklinde tanımlaması da kadınların yerel siyasette daha etkin bir rol almaları beklentisini doğrular niteliktedir.

Kadın örgütleri, ulusal-yerel siyaset ayrımında yakın bir döneme kadar önemli ölçüde yerel yönetim düzeyini görmezden gelmişlerdir. 1997 yılında daha fazla kadın temsilcinin siyasette etkin rol alabilmesi amacıyla kurulmuş olan “Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği” Ka-Der’in de öncelikli amaçları arasında, yapılacak olan genel seçimlerde kadın vekil oranını %10'lara kadar çıkarabilmek yer almaktadır. Yine bu amaçla Ka-Der’in 2004 yılında yerel seçimler için oldukça büyük çapta bir hazırlık aşamasına başlaması da olumlu bir gelişmedir. Bu aşamada yerel siyaset kadın kuruluşların gündemine ilk kez gerçek anlamda girmiştir. Ka-Der’in Ankara’da yapılan toplantısı bu gündemin ve sonrasında yapılacak olan seçimlerin de hazırlık kampanyasını oluşturmuştur. Bu kampanya sadece il genel meclisi ve belediyelerde çok düşük olan kadın temsil oranlarına değil, bununla birlikte kadınların güç kazanmasında yerel siyasetin de merkezi siyaset kadar yaşamın içinde olması gerektiğini vurgulamıştır.

Aslında herkese açık gibi görünen siyasal haklar, uygulamada kadınların pek çoğuna açık değildir. Bu aşamada kadının geleneksel görevleri dış dünyaya yönelmesini engellemektedir. Bunun sebepleri arasında gelenekler, toplumsal baskı, siyasal ve sosyal öğeler, ekonomik özgürlüğün olmaması sayılmaktadır (Arıkboğa, 2009) (Eroğlu, 1991). Bu tür faktörler nedeniyle kadınlar siyasette etkin rol alamamaktadırlar.

Kadın, yaşamındaki görevleri ve toplum tarafından kendisine atfedilen geleneksel rolleri sebebiyle çoğu zaman politikadan uzak kalmak zorunda kalmıştır. Kadının biyolojik olarak farklı olmasından ziyade kendisine yüklenen misyon, bu rolünün sınırlarını belirlemektedir. Annelik, çocuk bakımı, ev işleri ve bunun gibi bir takım görevler kadına toplum tarafından yüklenmiş olan misyonlar olduğu için; kadın hem erkeklerle aynı işleri yapmak, hem de kendisine yüklenmiş olan diğer görevleri yerine getirmek zorunda bırakılmıştır (Türel & Çağlar, 2010).

Yasalarla kadına da verilmiş olan eşitlik, uygulamada yeterli değildir. Hukuksal ve politik eşitlik toplumsal ve ekonomik eşitlikle bağdaştırılmadıkça gerçek anlamda bir özgürlükten bahsetmek olanaklı değildir (Parla, 1993).

Bireylerin aktif politikada yer alabilmesi için gerekli olan tecrübe, bilgi, para, güç, siyasi bağlantılar gibi faktörlere kadınların sahip olması ataerkil bir toplumun etkisiyle Türkiye şartlarında daha zor olmaktadır. Birçok kez siyasi partiler kadınlardan oy alabilmek için kadın adaylara da partilerinde yer vermektedirler. Kimi zaman da yenilik ve demokrasi kavramlarının uygulanmasının bir sonucu olarak kadınlara siyasi hayatta yer verilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan itibaren kadınların politikada yer almasının sebebi de bu durum olabilir (Yıldırım H. , 2013).

Kadın, hayatın birçok aşamasında olduğu gibi politik kararlarını da tek başına verememektedir. Özellikle kırsal kesimde eşinin istediği şekilde politik tercihte bulunması çok büyük olasılıktır (Menteşe, 2014). Kadın, politik kararlarında erkeğin belirlediği biçimde karar vermek durumundadır. Fakat bu tutum her yerde aynı özellikler taşımayabilir. Yöreden yöreye farklılık gösteren bu tarz davranışlar daha çok kapalı ve tutucu toplumlarda görülmektedir (Gökçimen, 2008) (Çağlar, 2011) (Üşür, 1998).

III. SİYASETTE KADIN TEMSİLİNE TARİHSEL BAKIŞ

Türkiye'de siyasette kadının tarihsel geçmişi incelendiği zaman Cumhuriyet öncesi dönemdeki kadın profili ile Cumhuriyet sonrasındaki kadın profilini incelemek gerekir. Cumhuriyet öncesi dönemde toplumsal yapıda aile kavramına çok önem verilmiştir. Ailenin temeli olarak görülen kadın, Türk

destanlarında ve çeşitli öykülerde yüksek bir mertebeye çıkarılmıştır. Ayrıca kadının kutsal bir varlık olduğuna inanılmış, her zaman yaşamın içinde olup ailede eşiyile ortak haklara sahip olmuştur. Kadının tarihte yapılan birçok savaşa katıldığı ve politik birçok kararın alınmasında da söz sahibi olduğu tarihçiler tarafından günümüze aktarılan bilgiler arasındadır (Negiz & Üçer, 2012).

Selçukluların Anadolu'ya gelmesine kadar geçen sürede kadınlar ve erkekler günlük hayatın içinde yer almaktaydı. 14. yy. a kadar İslam öncesi değerlere ve geleneklere bağlı kalınmış; kadınlar günlük hayatın içinde kendilerine bir yer edinmişlerdir (Negiz & Üçer, 2012).

Çitçi (1989) İslam dininin kabulü ile kadın toplumsal hayatta etkin bir şekilde yer alma özelliğini kaybettiğini ve daha çok eve dönük bir hayatı benimsemek zorunda kaldığını ifade etmiştir. Osmanlı Devletinde kadının toplumdaki yerini belirleyen etkenlerden olan aile, miras, evlilik konuları da kadınların kamusal alanda var olmalarını büyük ölçüde sınırlayıcı kurallara sahiptir (Berktaş, 2004).

Türkiye'de diğer dünya ülkelerinden farklı olarak politik hayatta kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması aşamasında değişik bir süreçten geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla birlikte yapılan yeniliklerle Türk Toplumunu büyük ölçüde yenilenmiş ve bununla birlikte kadının vatandaşlık hakkı kazanması sağlanmıştır. Çağdaş hukukun benimsenmesi ile kadınlar çalışma hayatında siyasette ve kamu alanlarında var olmaya başlamış, eşitlikçi bir anlayışla devlet de kadınların bu katılımını teşvik etmeye başlamıştır (Türel & Çağlar, 2010).

Ayrıca kadının toplumsal hayatta var olabilmesi için önemli bir unsur olan eğitimin de Cumhuriyet öncesi dönemde yeterli olmadığı görülmektedir. Bu alanda Cumhuriyetin ilanından sonra birçok Reform yapılmıştır. 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde eşitlik sağlanmış, ardından 1925 Kılık Kıyafet Kanunu ve 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesiyle kadının toplumsal hayattaki konumuna önemli değişiklikler getirilmiştir. Kadınların hukuksal konumlarının eşitlenmesinde siyasal haklardan elde etmiş oldukları kazanımlar da önemli rol oynamıştır (Türkiyede Kadının Durumu, 2009).

Yine yapılan reformlarla birlikte 1930 yılında kabul edilen "Belediye Kanunu" ile Türk kadınının belediye seçimlerinde seçmen ve aday olarak katılmaları sağlanmıştır. Böylece kadınlar belediye seçimlerinde seçmen ve aday olabileme imkânına, birçok ülkedeki kadınlardan daha önce sahip olmuşlardır. Yine 1933 yılında kabul edilen Köy Kanunu'nda yapılan değişikliklerle kadınlara

köylerde ihtiyar meclisi üyesi ve muhtar olma imkânı tanınmıştır. Yapılan en önemli düzenlemelerden birisi de 1934 yılında kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmiş olmasıdır. Böylece Türk kadını birçok Avrupa ülkesinden önce bazı siyasi haklara sahip olmuştur (Türelî & Çağlar, 2010).

1935 yılı genel seçimleri sonucunda ilk kez 395 milletvekili içinden 17 kadın milletvekili meclise girebilmiştir. Böylece meclisteki kadın vekil oranı % 4,6 olmuştur. 2002 seçimlerine kadar kadın vekil oranı her zaman bu sayının altında olmuşsa da; 2002 yılında yapılan genel seçimlerde kadın vekil sayısı 24'e, vekil oranı da % 4,4'e ulaşmıştır. 2007 yılında yapılan genel seçimlerde ise seçilen 550 vekilden 50'si kadın vekil olarak seçilmiş ve oran olarak da % 9,1'e çıkmıştır. (Yetki ve Karar Alma Sürecinde Kadın, 2008) Bu oran yeterli olmamakla birlikte kadınların politikada var olabilmesi için önemli bir gelişmedir.

IV. FEMİNİZM VE FEMİNİST TEORİNİN YAPILANMASINDA TOPLUMSAL CİNSİYET

Feminizm kavramı özünde "kadınsı özelliklere sahip olmak" anlamına gelirken, feminist teori kavramı da kadın ile ilgili çalışmalara eleştirel ve yorumlayıcı bir bakış açısı kazandıran ideolojik bir yaklaşım biçimidir. Drude Dahlerup'a göre feminizm: Tüm ideolojileri, eylemleri ve politikaları içine alan, toplumdaki erkek egemenliğini kırmayı amaçlarken kadınlara yönelik ayrımcılığı ortadan kaldırmayı hedefleyen bir harekettir (Schroeder, 2007).

Feminist yöntem; cinsiyet ve bilim arasındaki ilişkiye dikkat çekerek katılımcı araştırmayı, bilginin dönüştürücü gücünü önemli bir öge olarak değerlendirir. Bu açıdan bakıldığında bilim dünyasının erkek değerleri olarak kabul edilen otonomi, ayırım, uzaklık ve kontrol kavramlarını yakından incelerken kadının bu durumdaki rolünü de değerlendirmektedir. (Kümbetoğlu, 2005).

Feminizm kavramının tarihsel süreçteki kullanımına bakıldığında 1890'lardaki 'kadıncılık' kavramı ön plana çıkarken, özellikle 1970'lerden sonra yükselişe geçen bu kuram çeşitli feministlerin kendi tarzlarında feminizmi tanımlaması ve sonrasında feminizmi ayırdıkları birkaç ayrı başlık ile değişik süreçlerden geçerek günümüze kadar gelmiştir. 20. Yüzyıla gelindiğinde ise kadınların eşit haklar mücadelesinin genel adı olarak benimsenerek yerini almıştır.

'Kadın hareketi' olarak da tanımlanan bu süreç feminist değerleri ve hedefleri destekleyen tüm bireyleri, örgütleri, ağları, düşünceleri ve uygulamaları kapsamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, feminist düşüncelerden etkilenen pek çok farklı yaklaşımı, örgütlenmeyi ve aktiviteyi de içine almaktadır.

Feminizmin temel amaçlarından birisi, kadınların çeşitli imkanlara sahip olabilmesi için erkekler ile kadınlar arasındaki ilişkilerin dönüştürülmesidir. Bu sebeplerden dolayı feminizmin ideolojik ve eylemsel pratiği olan düşünceler olduğu söylenebilir. Bu hareket sadece düşüncede değil, aynı zamanda da (Michell, 1995), kadınların kendi aralarında oluşturacakları bir dayanışma ile erkek egemen dünyanın kural ve yaklaşımlarına, cinsiyetçi düşüncelerine karşı başlatmış oldukları bir mücadele olarak tanımlanmaktadır. Feminizm, kadının toplum içinde dışlanışını, aşağılanışını, ezilişini ve kendine yabancılaştırılması gibi sorunlarına eğilen ve bu olumsuz durumun düzeltilmesi için mücadele etmeyi amaçlayan bir toplumsal hareket olarak görülmektedir (Doltaş, 1991).

Feminist kuram, kadına yönelik baskıyı kurumsallaştırmanın yanı sıra, cinsiyeti kadın olan ve kadın olarak var edilen kişi hakkında geliştirilen bir kuramdır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet öğelerinden yola çıkarak, ırk, sınıf, kültür, din, millet gibi diğer önemli sosyo-kültürel ayrımları ve farklılıkları da içermektedir. Bu nedenle feminist tartışmaların esasında da bu farklılıklar yer almaktadır.

Kadın ve erkeğin biyolojik olarak farklılıklarının olması, cinsiyet farklılığından kaynaklanan toplumsal olarak bir takım roller, değerler ve yaşamsal özelliklerin aktarılması “Toplumsal Cinsiyet” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavram aynı zamanda cinsiyet ayrımının kadın ve erkek arasındaki eşitsizlikleri açıklamada yetersiz olduğunu savunan yaklaşımların kullandığı temel kavram olmuştur. Hatta kadın ve erkeklerin fiziksel olarak dış görünüşleri, iş yaşamları ve ev içinde ve dışında üstlendiği roller vb. birçok öge doğal farklılıktan kaynaklanan toplumsal bir dalgalanma olarak görülmektedir (Giddens, 2000).

Toplumsal cinsiyet ile ilgili yargılar ve kişilere verilmiş olan kadın, erkek rolleri kültürden kültüre ve her dönemde farklılık göstermiş olsa da genel olarak bakıldığında ataerkil yapıyı benimsemiş olan toplumlarda kadına yüklenen ağır ve yıpratıcı roller dikkat çekmektedir.

Sosyal bilimlerde gözlemlenen en çarpıcı değişimlerden biri de toplumsal cinsiyetin, toplumsallığı anlamada önemli bir kategori ve sınıfsal, etnik, bölgesel, dinsel özelliklerin açıklayıcı değişkeni haline gelmesidir (Sancar, 2003).

Bir kadın hareketi olarak İslamcı feminizm kavramı incelendiğinde, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan ve özellikle entelektüel Müslüman kadınların toplum içinde birey olma çabalarının yarattığı etki olarak değerlendirilen bir kavram

olduğu tespit edilmiştir. Farklı toplumlardaki Müslüman kadınlar tarafından geliştirilen bu kavram, öncelikle şehirli entelektüel kadınlar arasında ortaya çıkmıştır. Bu kadınlar dini yönelimlerinden uzaklaşmamış; İslam'ı ulusal, kültürel ve etik kimliklerinin önemli bir parçası olarak korumuşlardır. Bunun yanında modernizmin etkisiyle de Müslüman kadınlar sosyal-siyasal eşitlik düşüncelerine yoğunlaşmış ve çağdaş hayatın İslam kültürünün bir parçası olarak yeniden şekillendirilebileceğini düşünmüştür. İslamcı feminizm, din ve gelenek içindeki kadının durumunu eleştirel bir bakış açısı ile değerlendiren, toplumsal cinsiyet eşitliğine özel bir önem veren, geleneğin ve dini yorumların ataerkil karakterini sorgulayan, bunları yaparken de başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere dini metinleri referans alan bir söylemdir (Güç, 2008).

Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınlık ve erkeklik kavramının toplum tarafından verilen olgular olması düşüncesiyle hareket ettiği için, kadın hareketleri ve feminist teori için bir temel oluşturur. Fakat bu olgunun 'kadın' a değil, kadın ve erkek arasındaki toplumsal farklılığa dikkat çekmek amacı ile kullanıldığı gözden kaçırılmamalıdır.

V. YEREL YÖNETİMLERDE KADIN TEMSİLİ

Yerel yönetimler merkezi yönetimlerden aldıkları yetkileri yasalarla sınırlanmış bir şekilde kullanan birimlerdir. Aynı zamanda halka yakın, halkın ihtiyaçlarını gidermeye çalışan ve bu yaşam biçiminde etkin olan birimler olarak da tanımlanabilmektedir. Bu birimlerin karar organlarının da seçikle oluşturulması, yerel yönetim kuruluşlarının etkisini artırmaktadır. Yerel yönetimlerde temel amaç katılımıdır. Halk, oy verme, görev alma, verilen kararlara katılma şeklinde demokratik sürece katılır (Türel & Çağlar, 2010).

Tablo 1: 2009 ve 2014 Mahalli idareler Türkiye Geneli Seçim Sonuçları

Seçim Türü	2009		2014	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Belde Belediye Başkanlığı	8	1963	3	387
Belde Belediye Meclisi Üyeliği	175	17670	98	3450
Büyükşehir Belediye Başkanlığı	0	16	3	27
İl Genel Meclisi Üyeliği	114	3164	60	1191
İlçe Belediye Başkanlığı	16	876	33	879
İlçe Belediye Meclisi Üyeliği	1294	13308	2100	14850
Merkez İlçe Belediye Başkanlığı	2	63	1	48
Toplam	1.609	37.060	2.298	20.832
Genel Toplam	38.669		23.130	

Tablo 1’de belirtilen Yüksek Seçim Kurulu verilerine göre 2009 yılı Türkiye çapında yapılan yerel seçimlerinde 16 büyükşehir belediye başkanlığının % 100’ü erkeklerden oluşurken; kadın aday oranı % 0 olmuştur. Ancak 2014 yılına gelindiğinde ise toplam 30 olan Büyükşehir Belediye Başkanlıklarından 27 tanesi Erkek, 3 tanesi de Kadın olarak sonuçlanmıştır. 2009 ve 2014 yılları Mahalli idareler tüm seçim sonuçlarına göre Türkiye ölçeğinde 2009 yılında toplam kazanan 38.669 kişi iken; 2014 yılında 23.130 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre kadın seçilme oranı 2009 yılında % 4 iken; 2014 yılında % 10’a yükselmiştir.

Yerel siyasette Türkiye önemli ölçüde ilerlemiş olsa da, özellikle yerel meclislerdeki kadın temsil oranına bakıldığında zaman; Almanya (%31), Danimarka (%30), İspanya (%29), İngiltere (%27), Avusturya (%27), Hollanda (%26), Fransa (%26), Belçika (%21) ve İtalya (%10) gibi dünya ülkelerine göre Türkiye’de kadının yeterli derecede temsil edilemediği görülmektedir.

Tablo 2: 2010 Yılı Dünya - Avrupa - Türkiye’ de Yerel Temsilde Kadın Erkek Oranları

	Belediye Başkanlığı %		Belediye Meclis Üyeliği %	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Türkiye	0,9	99,1	4,2	95,8
Avrupa	9	91	23,9	76,1
Dünya	9	91	20	80

Kaynak: <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1730&l=1> Erişim Tarihi: 24.10.2014

Tablo 2’de görüldüğü üzere Belediye Başkanlıklarında Türkiye yaklaşık % 1 düzeyinde Kadın ile temsil edilirken; Belediye meclis üyeliğinde yaklaşık % 4 ile temsil edilmektedir. Ancak Avrupa’da kadın belediye başkanı % 9, belediye meclis üyeliği de yaklaşık % 24 ile temsil edilmektedir. Kadının siyasette bulunduğu noktaya ilişkin tespit edilen oranlar, Türk kadınının yerel siyasette temsil oranında artış olduğunu göstermektedir. Fakat yine de ülkemizde kadınların karar alma sürecine katılımları yeterli seviyede değildir. Gerçek anlamda bir demokrasiden söz edebilmek için ise politikada ve yönetim sürecine katılımda kadın ve erkeğin eşit olması gerekmektedir (Negiz N. , 2008).

“United Cities and Local Governments” ın yaptığı Dünya ülkeleri yerel meclislerde kadın oranı ve belediye başkanı kadın oranı istatistiklerine göre Türkiye sıralamanın altlarında yer almıştır (Yıldırım H. , 2013).

Avrupa’da yer alan diğer ülkelerin yerel meclislerindeki kadın oranı ve belediye başkanı kadın oranlarının Türkiye’den fazla olduğu görülmektedir. Hatta bu ülkeler arasında demokrasi anlayışını Türkiye’den daha sonra benimseyen çeşitli politik sorunları olan ülkelerde vardır.

Örneğin, yerel meclislerde günümüzde %18,8 kadın temsilcisi bulunan Ürdün, 1917 yılına kadar Osmanlı Devletinin sömürgesi altında kalmış, bu tarihten sonra ise İngilizler sömürgesi altına girmiştir. İngiltere 1946’da Londra Antlaşması ile Ürdün’ün bağımsız bir ülke olduğunu kabul etmiştir. Fakat ülkede yaşanan iç karışıklık kazanılan bu özgürlük sonrasında da devam etmiştir. Yine aynı şekilde Malta’da günümüz itibariyle yerel meclislerdeki kadın oranı %14,5 dir. Ülke uzun yıllar İngiliz ve Fransızların sömürgesi olmuş, 1964 de bağımsızlığını elde etmiş fakat iç karışıklıklar devam etmiştir (Yıldırım H. , 2013).

Bu olumsuz şartlar düşünüldüğünde, Türkiye bağımsız ve demokratik bir ülke olarak bu ülkelerin çok ilerisinde olmasına rağmen kadın temsilci oranı ile dünya ülkeleri sıralamasının çok gerisinde kalmıştır.

Yine farklı bir bakış açısı ile değerlendirdiğimizde Türkiye’ de kadınların yerel politikaya katılmalarında Dünya Ülkelerinden daha farklı bir durum ortaya çıkmıştır. Dünyadaki pek çok ülkede yerel siyasete kadınların katılımı meclisteki ulusal temsil oranından fazladır. Fakat Türkiye’de yerel siyasete kadınların katılımı meclisteki temsil sayısından daha azdır. Yerel siyasetteki kadın ortalaması Orta Amerika’da %24, Latin Amerika’da %26, Avrupa’da %24, Afrika’da %30 olup, Türkiye’de ise %2,5 dir (Tuncer, 2003). Türkiye’de

yerel siyasette kadın temsiline az olmasının nedenlerinden bir tanesi, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki etkisi ve yerel siyasetin ulusal siyasete bağımlı olarak görülmesidir. Ayrıca küçük yerleşim birimlerinde kadının geleneksel rolünün daha etkin olduğu ve ataerkil zihniyetin kadınların siyasete katılımında bir engel oluşturduğu söylenebilir. Türkiye’de yerel yönetimlerde kadın temsil oranları sadece kadının siyasal alandaki yokluğunu değil, aynı zamanda yerel yönetimlerin kadınların mevcut ihtiyaçlarını yeterli düzeyde karşılayamadıklarını da göstermektedir (Cerit, 2008). Yerel siyasette kadının tecrübe kazanması kadının cesaretlenmesini ve kendine olan güveninin artmasını sağlayacak, dolayısıyla Ulusal siyasette var olmasında kadının daha istekli olması sağlanacaktır.

VI. SİYASETTE KADIN KATILIMINI ARTIRMAYA YÖNELİK KOTA UYGULAMALARI

Dünya genelinde ülkelerin çağdaşlığının ve demokrasiyi algılama düzeyinin en önemli kanıtı kadın-erkek eşitliğidir. Kadınların politikaya katılımı, kadınların sorunlarını çözmek için gereklidir. Kadınların siyasette yeterli düzeyde temsil edilebilmesi için siyasal ve kamusal alanda kadınların sayısı artırılmalı ve yaşam şartları değiştirilmelidir. Siyasi partilerde eşitlikçi bir anlayışın benimsenmesi ile Devlet, toplumun sosyal, kültürel ve siyasal değişimini etkileyecek kadın erkek eşitliğini hayata geçirecek yasal düzenlemeleri daha kolay yapabilecektir. Siyasi partilerde bu eşitlikçi anlayışın var olabilmesi için cinsiyet kotası konulması daha uygun görülmektedir (Çağlar, 2011).

Kadın kotası; Seçimlerde kadınlara ayrılan bir oranı ifade etmek için kullanılır. Burada amaç kadınlara daha fazla pay sağlayabilmektir. Onun için “cinsiyet kotası” ifadesi de kullanılabilir. Cinsiyet kotasında kadın ve erkek için ayrılmış olan en az oran ifade edilmiştir. Örneğin cinsiyet kotası % 40 ise erkek veya kadın (genelde kadınlar) %40’dan daha az bir pay alamayacaklar demektir (Sitembölükbaşı, 2007).

Son yıllarda kadın erkek eşitliğini sağlamak ve kadın temsilci sayısını arttırmak amacıyla en çok gündeme gelen konu kota uygulamasıdır. Kota uygulaması ile kadın temsilci sayısını arttırmaya yönelik çalışmalar cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve demokratikleşme açısından son derece önemlidir. Toplumda kadın sayısı fazla olmasına rağmen kadın temsili yeterli değildir. Kadınların ülke yönetimindeki temsil sorunu, kadın hakları açısından önemli bir sorun olmakla birlikte daha da önemlisi demokratikleşme açısından büyük bir sorundur (Kılıç, 2000).

Kotada asıl amaç; kadın açısından siyasette pozitif bir ayrımcılık yaratmaktır. Yani mecliste kadın parlamenter oranını % 30 veya % 40'a çıkarabilmektedir (Dahrelup, 2005) (Esen & Memişoğlu, 2007).

Kota uygulamalarına çoğunlukla ataerkil geleneklerin uygulandığı toplumlarda karşı çıkmaktadır. Bu uygulamaya karşı çıkanlar kotanın erkeklerin aleyhinde bir ayrımcılığa neden olduğunu düşünmektedirler. Bu durumda erkek egemen ataerkil toplumlarda kadın lehine olan kota uygulamasına olumsuz bir yaklaşım söz konusudur (Sitembölükbaşı, 2007).

Türkiye'de büyük partilerin buldukları konumu kaybetmemek için kota uygulamalarına pek sıcak bakmadıkları, diğer küçük partilerin ise yeni sosyal grupları parti tabanına dahil etmek için daha olumlu baktıkları gözlenmiştir (Sitembölükbaşı, 2007).

Kadının siyasette var olabilmesi için sadece kota uygulamaları yeterli değildir. Gerçek anlamda eşitliği sağlayacak hukuksal altyapı oluşturulmalıdır. Siyasi partilere destek amaçlı verilen Hazine yardımı tahsis edilirken kadın kollarının örgütlenebilmesi için bu yardımdan onlar da faydalanmalıdırlar. Kadınların erkeklerle eşit şartlarda politik ve toplumsal hayatta var olabilmesi için sadece siyasi temsil değil, iş hayatında da erkeklerle eşit ekonomik düzeyde olmaları gerekir. Ataerkil toplum yapısından ziyade daha demokratik bir toplum yapısı oluşturulmalı, kadınlar kamuda ve özel sektörde de yönetici olarak görev almalıdır (Eser, 2009).

VII. YEREL YÖNETİM SEÇİMLERİNDE KADIN TEMSİLCİLİK DURUMUNUN LİTERATÜRDE İNCELENMESİ

Yerel yönetimlerde kadın temsili konusunda özellikle çalışmanın kapsadığı dönemleri de içerecek şekilde literatür incelemesi yapıldığında aşağıda açıklandığı şekilde benzer sonuçlar elde edilmektedir.

Bulut ve Tanıyıcı'nın 2008 yılında yaptıkları çalışmalarında 1999 yılı Türkiye geneli meclis üyelerinin cinsiyet profiline dikkat çekerek, erkek egemenliğinin ön plana çıktığı tespitine varmışlardır. İlgili dönemde Türkiye genelinde 34.084 üyeden sadece 541'inin kadın üye olduğunu, oran olarak da % 1,58'e denk geldiğini belirtmiş, bu açıdan değerlendirildiğinde özellikle Belediye meclislerinde kadın temsilcilerin yeteri kadar temsil edilemediğini ifade etmişlerdir. Meclis üyesi olarak seçilen kadınların da çoğunlukla Türkiye'nin batı bölgelerindeki belediyelerde bulunan üyeler olduğunu açıklamışlardır. (Bulut & Tanıyıcı, 2008). Aynı çalışmada Nazilli ili için 1994 döneminde 3, 1999 döneminde ise 1 kadın üyenin olduğu ifade edilmiştir.

2011 yılında Yıldırım ve diğerlerinin Kahramanmaraş ve Sivas illerini konu alan “Belediye Meclislerinde Temsilcilik ve Yerel Yönetime Katılma” başlıklı çalışmalarında, Türkiye’de birçok Belediye Meclisinde kadın üye bulunmadığı düşünüldüğünde hem Kahramanmaraş Belediye Meclisi hem de Sivas Belediye Meclisi kadın temsilci bakımından iyi durumda olduklarını belirtmişlerdir. Aynı çalışmada, Sivas ili Belediye Meclis üyelerinin (4/22) %18’i; Kahramanmaraş Belediye Meclis üyelerin ise (5/21) % 24’ünün Kadın üyeden oluştuğunu ortaya koymuşlardır (Yıldırım, Öner, Aksu, & Tatlı, 2011, s. 517).

Bozatay ve Kutlu 2014 yılındaki çalışmalarında 30 Mart 2014 tarihinde Çanakkale yerel seçim sonuçları üzerinden yaptığı analiz ile kadın adayların yerel siyasette yeteri kadar temsil edilmediğini dolayısıyla kadınların siyasetteki yerinin sembolik bir değer taşıdığını belirtmişlerdir. Çanakkale örneğinin de Türkiye geneli için benzer olduğunu ifade eden Bozatay ve Kutlu 1999, 2004 ve 2009 yıllarına ait yerel yönetim seçimlerinde kadın temsili Tablo 3’de özetlemiştir.

Tablo 3. Türkiye’de Yerel Yönetimlerde Kadınların Temsili

	1999		2004		2009	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Belediye Başkanı	20	0,6	18	0,56	26	0,88
Belediye Meclis Üyesi	541	1,6	817	2,37	1.340	4,2
İl Genel Meclis Üyesi	44	1,4	57	1,78	110	3,25

Kaynak: Bozatay, Şaban A, Salih Z. Kutlu. (2014) “Siyasette Kadın Temsili Açısından 30 Mart 2014 Yerel Seçimi Sonuçlarının Çanakkale İli Örneğinde Değerlendirilmesi” Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Yıl:12, Sayı:16, s.139

VIII. ÇORUM İLİ YEREL YÖNETİMLERİNDE YAPILAN SEÇİMLERDE KADIN SEÇMEN VE TEMSİLCİ PROFİLİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

A. Çorum İli Hakkında Genel Bilgi

Çorum ili; Orta Karadeniz Bölgesi’nin iç tarafında bulunmaktadır. Doğusunda Amasya, güneyinde Yozgat, batısında Çankırı, kuzeyinde Sinop, kuzeydoğusunda Samsun, güneybatısında Kırıkkale, Kuzey batısında da Kastamonu illeri ile komşudur. Yüzölçümü 12.820 km² dir (Çorum Belediyesi, 2014).

2013 yılı nüfus sayımında Çorum’un nüfusu 532.080 kişi olarak belirlenmiştir. Bu nüfusun 263.906’sı erkek nüfustan ve 268.174’ü de kadın nüfustan oluşmaktadır. Merkez ilçe de dahil 14 ilçesi vardır. İlçeler Alaca,

Bayat, Boğazkale, Dodurga, İskilip, Kargı, Laçın, Mecitözü, Oğuzlar, Ortaköy, Osmancık, Sungurlu ve Uğurludağ'dır. Bu ilçelerden Merkez ilçe toplam 270.864 kişilik nüfus ile en yoğun yer iken ardından, 54.099 kişilik nüfusu ile Sungurlu ilçesi gelmektedir (TÜİK, 2014).

Günümüzde Çorum sanayisi, yem, gıda, oto radyatörü, toprak sanayisi, kağıt sanayi, oluklu mukavva, steril şırınga, çelik döküm, seramik, makina, bilgisayar parçaları, çivi ve mobilya gibi birçok alanda sürekli gelişme içerisinde. Çorum ayrıca kiremit-tuğla, un-ırmik ve yem fabrikalarının komple ekipmanlarını imal ederek anahtar teslimi kurduğu fabrikaları ile de söz sahibidir (Çorum İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2014).

Hititler Antik Çağ'da Anadolu coğrafyasında devlet kurmuş önemli uygarlıklardan biridir. Günümüzden 7 bin yıl öncesine ait kültürel verilere rastlanan ve Anadolu'da ilk organize devleti kuran Hititlerin Başkenti Hattuşa Çorum sınırları içerisinde. Hitit Uygarlığının başkenti olan Çorum'da siyasette kadın olgusu incelendiğinde; devlet yönetiminde önemli görevler almış, Hitit hükümdarı III. Hattuşili'nin karısı ve Hitit İmparatorluğu'nun kraliçesi olan Puduhepa, MÖ 13. yüzyılda yaşamış önemli bir kişiliktir. Hitit Kralı 3'üncü Hattuşili'nin eşi olan Kraliçe Puduhepa, eski adı "Kizzuwatna" olan Adana'da yaşayan rahip Kummanni'nin kızı olarak bilinmektedir. Puduhepa'nın ülkesindeki toplumsal olaylara yaklaşımı ve kadın erkek eşitliğindeki çabaları dikkat çekerken, ülkelerarası barışın korunması konusunda da aktif rol aldığı bilinmekteydi. Devlet idaresini bilen, yıllarca babasıyla birlikte en büyük tanrıçanın tapınağını yönetmiş olan Puduhepa, devlet yönetiminde etkili olmuştur. Puduhepa'nın en dikkat çekici özelliklerinden birisi, Hattuşa'da kralın üzerinde kurduğu siyasi otoritedir. 16 yıl sonra bir devlet anlaşmasına mühür basan tek kraliçe de Puduhepa'dır. Puduhepa'nın imza attığı bu antlaşma Kadeş antlaşmasıdır. Ayrıca, Puduhepa'nın kraliçeliği döneminde birçok kraliyet hediyesi veya mührü kralın adını taşıdığı gibi Puduhepa'nın adını da taşımaktaydı. Bu durum ise Puduhepa'nın kadın olmasına rağmen devlet yönetiminde ne kadar etkili olduğunu göstermektedir (Çorum İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2014) (Wikipedia, 2014). Ayrıca Kraliçe Puduhepa'nın I. Firavun II Ramses ile mektuplaşma örnekleri tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Mektuplar o zamanın diplomatik dili olan Akadça yazılmış, Mısır ve Hatti ülkeleri arasındaki birlik ve beraberlik bağlarının güçlendirilmesine ilişkin konuları içermektedir (Ünal, 2014).

Çorum ili için yapılan bu çalışmada, Hitit Uygarlığının kraliçesi olan Puduhepa'nın bir kadın olarak siyasette ne kadar etkin bir rolünün olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

B. Araştırmanın Amacı

Çalışmada Çorum ili, ilçeleri ve beldelerinde 2009 ve 2014 yıllarında yapılan mahalli idareler seçim sonuçlarına göre aday ve kazananlar açısından kadın temsil oranı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulgular ile Bozaday ve Kutlu'nun (2014) çalışmasında öne sürülen, “*Türkiye’de Kadınların Yerel Siyasette Temsilinin Yeterli Düzeyde Olup Olmadığı*” hipotezi sınanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Seçmen sayısı itibarıyla erkeklerden daha fazla olan kadınların hem aday olma hem de kazanma oranları da incelenmiştir. 2009 ve 2014 yılları itibarıyla kadın temsiline bir değişme olup olmadığı da ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca benzer dönemlerde bazı illere ait veriler ile çalışmada yer alan veriler kıyaslanarak, Çorum ili ve İlçelerinde siyasette kadın temsil durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

C. Kapsam ve Sınırlılık

Çalışmada sadece Çorum iline ait 2009 yılı ile 2014 yılına ait yerel yönetim seçimleri incelemeye alınmıştır. Seçmen profili, adaylar ve kazananlar olarak İl Genel Seçimleri, Belediye Başkanlığı ve Belediye Meclis Üyeliği seçimleri incelemeye alınmıştır. Çorum ilinin ilçe belediye sonuçları ile Belde başkanlıkları sonuçları da çalışmada incelemeye alınmıştır. Ancak sonuçlar genel toplam olarak ifade edilmiş ve siyasi partiler açısından bir inceleme yapılmamıştır. Çalışmanın konusu olan kadın temsili öne çıkarılarak siyasette kadının ne kadar temsil edilebildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

D. Kullanılan Yöntem

Bozaday ve Kutlu (2014)'de belirtilen “*Türkiye’de Kadınların Yerel Siyasette Temsilinin Yeterli Düzeyde Olup Olmadığı*” hipotezinin Çorum ilinde sınanabilmesi için Örnek Olay (Case Study) yöntemi kullanılmıştır. Özellikle Çorum ilinde gerçekleştirilen 2009 ve 2014 yıllarındaki yerel yönetim seçimleri aday ve kazananlar dikkate alınmıştır. Kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu resmi web sayfası ile Yüksek Seçim Kurulu resmi web sayfalarından alınarak bu çalışmanın amacına göre yeniden derlenmiş, sınıflandırılmış ve tabloya dönüştürülmüştür. Veriler yayıncı kurumların resmi sayfalarında ham veri olarak ve sadece frekans şeklinde ifade edildiği için, çalışmaya konu olan yerel yönetimlerde kadın temsili için ayrıca karşılaştırma ve seçilme oranı hesaplanmıştır. Bu amaçla, öncelikle seçmen yapısı incelenmiş ve cinsiyete göre ilçeler bazında ayrıştırılmıştır. Burada potansiyel seçmenin cinsiyet açısından oranlarına vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda seçmen profilinin yaş grupları açısından dağılımları da incelenerek; seçmenlerin

hangi yaş düzeyinde yoğunlaştığı da ifade edilmiştir. Bu aşamada yaşlara ve cinsiyetlerine göre okuma yazma bilmeyenler de ayrıca tablolar halinde her iki yerel yönetim seçimi dönemi için ifade edilmiştir. Kullanılan yöntem ile 2009 ve 2014 yılları seçim sonuçları siyasette kadının rolü üzerinden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

E.Bulgular

2009 ve 2014 yılı yerel yönetim seçimlerinde öne çıkan genel seçimler, Belediye Başkanlığı Seçimleri ve İl Genel Meclisi Üyeliği Seçimi açısından Çorum ili incelenmiş olup Tablo 4’de detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 4: Çorum İli İlçelerine Ait Cinsiyetine Göre Seçmen Profili (2009 Yılı Yerel Yönetim Seçimi)

İlçe	Erkek	Kadın	Genel Toplam	İlçe içindeki Erkek %	İlçe içindeki Kadın %
Alaca	13.588	14.009	27.597	49,24%	50,76%
Bayat	8.301	9.086	17.387	47,74%	52,26%
Boğazkale	1.887	1.884	3.771	50,04%	49,96%
Dodurga	2.879	3.087	5.966	48,26%	51,74%
İskilip	14.457	15.299	29.756	48,59%	51,41%
Kargı	6.307	6.956	13.263	47,55%	52,45%
Laçın	2.356	2.407	4.763	49,46%	50,54%
Mecitözü	7.206	7.447	14.653	49,18%	50,82%
Merkez	84.315	88.220	172.535	48,87%	51,13%
Oğuzlar	2.758	2.947	5.705	48,34%	51,66%
Ortaköy	3.964	3.879	7.843	50,54%	49,46%
Osmancık	15.795	16.559	32.354	48,82%	51,18%
Sungurlu	21.088	21.596	42.684	49,40%	50,60%
Uğurludağ	2.786	2.815	5.601	49,74%	50,26%
Genel Toplam	187.687	196.191	383.878	48,89%	51,11%

Kaynak : TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Mahalli İdareler Seçim Profili ve Sonuçları, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi : 14.05.2015

Tablo 4’de Çorum iline ait İlçelere ilişkin Seçmen Profili cinsiyete göre tablo halinde gösterilmiştir. 2009 yılı Mahalli İdareler seçiminde toplam seçmen sayısı 383.878 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu seçmen sayısının 187.687 kişisi Erkek seçmenden oluşurken; 196.191 kişi ise Kadın seçmenden oluşmaktadır. Cinsiyetlerin toplam seçmene göre oranlarına bakıldığında ise %51,11 ile Kadın seçmenin daha fazla olduğu açıkça görülmektedir.

Çorum ilinde 2009 yılında yaşlarına göre eğitim durumları da incelendiğinde özellikle okuma yazma bilmeyenlerin durumu Türkiye İstatistik Kurumundan alınarak Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5 : Çorum İli 2009 Yılına Ait Okuma Yazma Bilmeyenlerin Yaşlara ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Genel Toplam	% Erkek	% Kadın	% Genel Toplam
18-21	87	172	259	33,59%	66,41%	100,00%
22-24	73	194	267	27,34%	72,66%	100,00%
25-29	153	387	540	28,33%	71,67%	100,00%
30-34	214	453	667	32,08%	67,92%	100,00%
35-39	231	925	1.156	19,98%	80,02%	100,00%
40-44	284	1.302	1.586	17,91%	82,09%	100,00%
45-49	415	2.043	2.458	16,88%	83,12%	100,00%
50-54	570	3.002	3.572	15,96%	84,04%	100,00%
55-59	832	4.411	5.243	15,87%	84,13%	100,00%
60-64	1.275	5.823	7.098	17,96%	82,04%	100,00%
65 +	8.341	20.320	28.661	29,10%	70,90%	100,00%
Genel Toplam	12.475	39.032	51.507	24,22%	75,78%	100,00%

Kaynak : TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Eğitim İstatistikleri <http://tuikapp.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi : 14.05.2015

Tablo 5'de görüldüğü üzere, 2009 yılında Çorum ili genelinde okuma yazma bilmeyenlerin dağılımları cinsiyet ve yaşlarına göre incelendiğinde kadınların toplam okuma yazma bilmeyenler içindeki oranı % 75,78 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 6: Çorum İli İlçelerine Ait Cinsiyetine Göre Seçmen Profili (2014 Yılı Yerel Yönetim Seçimi)

İlçe	Erkek	Kadın	Genel Toplam	İlçe İçindeki	
				Erkek %	Kadın %
Alaca	12.476	12.950	25.426	49,07%	50,93%
Bayat	7.020	7.731	14.751	47,59%	52,41%
Boğazkale	1.610	1.664	3.274	49,18%	50,82%
Dodurga	2.561	2.726	5.287	48,44%	51,56%
İskilip	13.281	14.368	27.649	48,03%	51,97%
Kargı	6.279	6.956	13.235	47,44%	52,56%
Laçın	1.992	2.044	4.036	49,36%	50,64%
Mecitözü	6.520	6.763	13.283	49,09%	50,91%
Merkez	93.615	98.052	191.667	48,84%	51,16%
Oğuzlar	2.417	2.556	4.973	48,60%	51,40%
Ortaköy	3.219	3.212	6.431	50,05%	49,95%
Osmancık	15.976	16.975	32.951	48,48%	51,52%
Sungurlu	18.991	19.968	38.959	48,75%	51,25%
Uğurludağ	2.765	2.873	5.638	49,04%	50,96%
Genel Toplam	188.722	198.838	387.560	48,69%	51,31%

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Mahalli İdareler Seçim Profili ve Sonuçları <http://tuikapp.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi : 24.10.2014

Tablo 6'de ise 2014 yerel yönetim seçimine ilişkin seçmen profili cinsiyete göre tablo halinde gösterilmiştir. 2014 yılı Mahalli İdareler seçiminde toplam seçmen sayısı 387.560 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu seçmen sayısının 188.772 kişisi Erkek seçmenden oluşurken; 198.838 kişi ise Kadın seçmenden oluşmaktadır. Cinsiyetlerin toplam seçmene göre oranlarına bakıldığında ise %51,31 ile Kadın seçmenin daha fazla olduğu açıkça görülmektedir.

Kadın seçmenler sadece Ortaköy ilçesinde erkek seçmenden az iken; diğer bütün ilçelerde erkek seçmen oranını geçmiş durumdadır.

2009 yılı seçmen profili ile karşılaştırıldığında Kadın seçmenin her iki seçim döneminde de Erkek seçmenden fazla olduğu görülmektedir. Kadınların göreceli sayıca üstünlükleri yerel seçimlerde aday olma ve seçilme performansları açısından da incelenmiş ve ilerideki tablolarda sunulmuştur.

Grafik 2’de, 2014 yılında da yerel yönetimlerde kadın seçmen sayısının erkek seçmen sayısından fazla olduğu gösterilmektedir.

Tablo 7 : Çorum İli 2014 Yılına Ait Okuma Yazma Bilmeyenlerin Yaşlara ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Erkek	Kadın	Genel Toplam	% Erkek	% Kadın	% Genel Toplam
18-21	27	41	68	39,71%	60,29%	100,00%
22-24	38	78	116	32,76%	67,24%	100,00%
25-29	131	180	311	42,12%	57,88%	100,00%
30-34	132	192	324	40,74%	59,26%	100,00%
35-39	105	188	293	35,84%	64,16%	100,00%
40-44	93	295	388	23,97%	76,03%	100,00%
45-49	133	517	650	20,46%	79,54%	100,00%
50-54	183	1.065	1.248	14,66%	85,34%	100,00%
55-59	275	1.901	2.176	12,64%	87,36%	100,00%
60-64	495	2.967	3.462	14,30%	85,70%	100,00%
65 +	4.276	14.658	18.934	22,58%	77,42%	100,00%
Genel Toplam	5.888	22.082	27.970	21,05%	78,95%	100,00%

Kaynak: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Eğitim İstatistikleri <http://tuikapp.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 14.05.2015

Tablo 7’de görüldüğü üzere, 2014 yılına ait okuma yazma bilmeyenlerin oranları cinsiyet ve yaşlarına göre karşılaştırıldığında kadınların oranının (% 78,95) ile erkeklerin oranından (%21,05) oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca Tablo 5’de 2009 yılı için ifade edilen oranlara bakıldığında da kadınların toplam okuma yazma bilmeyenler içindeki oranının 75,78% olduğu düşünüldüğünde oransal bazda azalma beklenirken, 2014 yılına gelindiğinde kadınların oranında artış olduğu görülmüştür.

2009 Yılı İl Genel Seçimleri yaş aralıklarına göre aday ve kazanan profilini ortaya koyacak şekilde Tablo 8’ de belirtilmiştir.

Tablo 8: 2009 Yılı İl Genel Seçimleri Aday ve Kazanan Profili

Yaş Grubu	Adaylar			Kazananlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
25-29	30	4	34	2	-	2
30-34	30	5	35	1	-	1
35-39	40	3	43	6	-	6
40-44	48	3	51	5	-	5
45-49	58	3	61	9	-	9
50-54	47	2	49	10	1	11
55-59	30	2	32	1	-	1
60-64	15	1	16	2	-	2
65-69	8	-	8	1	-	1
70-74	3	-	3	0	0	0
Toplam	309	23	332	37	1	38

Tablo 8'de de görüldüğü üzere 2009 yılı İl Genel Seçimlerine toplam 332 Aday başvurmuş ancak toplamda 38 adedi seçilebilmiştir. 38 toplam kazanan adaydan sadece 1 tanesinin Kadın cinsiyetinde olması da dikkat çekicidir. Ayrıca toplam 23 Kadın adayın içinden sadece 1 Kadın aday kazanabilmiştir.

Tablo 9: 2014 Yılı İl Genel Seçimleri Aday ve Kazanan Profili

Yaş Grubu	Adaylar			Kazananlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
25-29	11	1	12	1	-	1
30-34	11	2	13	1	1	2
35-39	19	1	20	5	-	5
40-44	27	2	29	3	-	3
45-49	28	1	29	10	1	11
50-54	34	2	36	6	-	6
55-59	30	4	34	7	1	8
60-64	12	-	12	1	-	1
65-69	11	-	11	1	-	1
70-74	2	-	2	-	-	-
75+	1	-	1	-	-	-
Toplam	186	13	199	35	3	38

Tablo 9'da ise 2014 yılındaki İl Genel Seçimleri sonuçları görülmektedir. Bu sonuçlara göre toplam 199 adayın 186'sı Erkek ve 13'ü Kadın adaydır. Seçim sonuçlarına göre ise sadece 3 Kadın aday kazanabilmiştir. 13 Kadın adayın 3 tanesinin kazanabilmiş olması 2009 yılı seçimleri ile kıyaslandığında önemli bir artış olarak görülebilmektedir.

Tablo 10: 2009 Yılı Belediye Başkanlığı Aday ve Kazanan Profili

Yaş Grubu	Adaylar			Kazananlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
25-29	30	4	34	2	-	2
30-34	30	5	35	1	-	1
35-39	40	3	43	6	-	6
40-44	48	3	51	5	-	5
45-49	58	3	61	9	-	9
50-54	47	2	49	10	1	11
55-59	30	2	32	1	-	1
60-64	15	1	16	2	-	2
65-69	8	-	8	1	-	1
70-74	3	-	3	-	-	-
Toplam	309	23	332	37	1	38

Tablo 10'da 2009 yılı Belediye Başkanlığı aday ve kazanan profili görülmektedir. Belediye başkanlığı seçiminde 23 adaydan sadece 1 Kadın aday kazanabilmiş; 309 Erkek adaydan da sadece 37 adedi başkan olarak seçilmiştir.

Tablo 11: 2014 Yılı Belediye Başkanlığı Aday ve Kazanan Profili

Yaş Grubu	Adaylar			Kazananlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
25-29	3	0	3	-	-	-
30-34	4	0	4	-	-	-
35-39	7	0	7	1	0	1
40-44	18	0	18	4	0	4
45-49	11	0	11	5	0	5
50-54	18	0	18	5	0	5
55-59	15	0	15	1	0	1
60-64	8	0	8	-	-	-
65-69	1	0	1	-	-	-
Toplam	85	0	85	16	0	16

2014 yılında yapılan Belediye Başkanlığı seçimlerine ilişkin aday ve kazananların yaşlara göre dağılımı Tablo 11'de verilmiştir. Seçim sonuçlarına göre kazanan kadın aday olmamıştır. Bu durum bize Erkeklerin siyasete ne kadar egemen olduklarını göstermektedir. 2009 yılında ise sadece 1 adet Kadın aday Belediye Başkanlığını kazanmıştır.

Tablo 12: 2009 Yılı Belediye Meclis Üyeliği Aday ve Kazanan Profili

Yaş Grubu	Adaylar			Kazananlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
25-29	30	4	34	2	-	2
30-34	30	5	35	1	-	1
35-39	40	3	43	6	-	6
40-44	48	3	51	5	-	5
45-49	58	3	61	9	-	9
50-54	47	2	49	10	1	11
55-59	30	2	32	1	-	1
60-64	15	1	16	2	-	2
65-69	8	-	8	1	-	1
70-74	3	-	3	-	-	-
Toplam	309	23	332	37	1	38

Tablo 12’de 2009 yılına ait Belediye Meclis Üyeliği Aday ve Kazananları görülmektedir. 23 adet Kadın adaydan sadece 1 adedi belediye meclisinde görev alabilmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise bu oranın arttığı Tablo 13’de görülmektedir.

Tablo 13: 2014 Yılı Belediye Meclis Üyeliği Aday ve Kazanan Profili

Yaş Grubu	Adaylar			Kazananlar		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
25-29	82	8	90	5	1	6
30-34	113	5	118	8	1	9
35-39	104	10	114	19	5	24
40-44	100	9	109	22	-	22
45-49	110	5	115	35	-	35
50-54	108	8	116	28	1	29
55-59	106	5	111	32	2	34
60-64	72	1	73	20	-	20
65-69	22	-	22	7	-	7
70-74	11	-	11	4	-	4
75+	1	-	1	-	-	-
Toplam	829	51	880	180	10	190

Tablo 13'de 2014 yılı Belediye Meclis Üyeliği Aday ve Kazananları görülmektedir. Bu tabloya göre 51 adet Kadın aday arasından 10 adedi seçilerek, 2009 yılıyla karşılaştırıldığında büyük bir artış olduğu görülmüştür. Kadın adayların kazanma oranı 2009 yılında yaklaşık % 4 oranından (23 Aday ve 1 Kazanan Kadın) 2014 yılında % ise yaklaşık % 20 oranına (51 Aday ve 10 Kazanan Kadın) ulaşmıştır.

X. SONUÇ

Çağdaş yaşam biçimiyle birlikte hukuksal ve siyasal alanda birçok değişiklik yapılmış, özellikle seçme ve seçilme haklarında yapılan düzenlemeler ile kadının siyasal hayata katılımında önemli adımlar atılmış fakat erkekle eşit seviyeye gelememiştir.

Bireylerin aktif siyasette yer alabilmesi için gerekli olan tecrübe, bilgi, para, güç, siyasi bağlantılar gibi faktörlere kadınların sahip olması Türkiye şartlarında daha zor olmaktadır. Kadın adaylara partilerinde yer veren birçok siyasi partilerin de asıl hedefi kadınlardan oy alabilmektir. Kimi zaman da yenilik ve demokrasi kavramlarının uygulanmasının bir sonucu olarak kadınlara siyasal hayatta yer verilmektedir. Kadınların siyasal hayatta yeteri kadar yer alamadığını gören kadın örgütlenmeleri de kadınların bu sorunlarının çözümünü ulusal düzeyde aramış ve dolayısıyla yerel yönetim birimlerine gereken önemi verememişlerdir.

Kadının özel hayatındaki görevleri ve toplum tarafından kendisine verilen geleneksel rolleri sebebiyle çoğu zaman siyasetten uzak kalmak zorunda kalmıştır. Kadının biyolojik olarak farklı olmasından ziyade kendisine yüklenen misyon, bu rolünün sınırlarını belirlemektedir.

Türkiye'de diğer dünya ülkelerinden farklı olarak politik hayatta kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması aşamasında değişik bir süreçten geçmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasıyla birlikte yapılan yeniliklerle Türk Toplumunu büyük ölçüde yenilenmiş ve bununla birlikte kadının vatandaşlık hakkı kazanması sağlanmıştır.

Yerel siyasette Türkiye önemli ölçüde ilerlemiş olsa da dünya ülkelerine baktığımız zaman yerel siyasette kadının yeterli derecede temsil edilemediği görülmektedir. Farklı ülkelerin yerel meclislerindeki kadın oranı ve belediye başkanı kadın oranlarının Türkiye'den fazla olduğu görülmektedir. Hatta bu ülkeler arasında demokrasi anlayışını Türkiye'den daha sonra benimseyen çeşitli politik sorunları olan ülkelerde vardır.

Son yıllarda kadın erkek eşitliğini sağlamak ve kadın temsilci sayısını arttırmak amacıyla en çok gündeme gelen konu kota uygulamasıdır. Kota uygulaması ile kadın temsilci sayısını arttırmaya yönelik çalışmalar cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve demokratikleşme açısından son derece önemlidir. Toplumda kadın sayısı fazla olmasına rağmen kadın temsili yeterli değildir. Kadınların ülke yönetimindeki temsil sorunu, kadın hakları açısından önemli bir sorun olmakla birlikte daha da önemlisi Demokratikleşme açısından büyük bir sorundur.

Kadınların siyasette hangi oranda temsil edildiğinin tespit edilebilmesi için Çorum ili örneğinde seçimler incelenmiştir. Ortaya çıkan sonuçlar, kadınlara yerel siyasette yeteri kadar yer verilmediğini göstermektedir.

Çalışmanın analizinde 2009 ve 2014 yılları yerel yönetim seçimlerine ilişkin seçmen profili, adaylar ve sonuçlar detaylı incelenmiştir. Özellikle kadın seçmen, kadın aday ve kazanan kadınların temsil oranları ilgili yıllar için ortaya konulmuştur. Kadının siyasette hangi düzeyde temsil edildiği de diğer illerle karşılaştırılmıştır. Tüm veriler ham halinde ve sadece frekans şeklinde Türkiye İstatistik Kurumu ve Yüksek Seçim Kurulu'nun resmi web sayfalarından alınmıştır. Çorum ili seçmenlerinin %51'inin kadın olmasına rağmen İl genel seçimlerinde 2009 yılında 23 kadın adaydan sadece 1 tanesi kazanmıştır. 2014 yılındaki il genel seçimlerinde ise 13 adaydan sadece 3 tanesi kazanabilmiştir. Belediye başkanlığı seçimlerinde 2009 yılında 23 adaydan sadece 1 kadın aday kazanırken 2014 yılında aday çıkmamıştır. Belediye Meclis Üyeliği seçimlerinde ise 2009 yılında 23 kadın adaydan sadece 1 tanesi kazanırken; 2014 yılında 51 adaydan sadece 10 kadın aday kazanabilmiştir. Sonuç olarak Bozatay ve Kutlu'nun (2014) çalışmasında öne sürülen "*Türkiye'de Kadınların Yerel Siyasette Temsilinin Yeterli Düzeyde Olup Olmadığı*" hipotezi Çorum ilinde sınıandığında; Çorum ilinde de kadınların yerel siyasette yeteri kadar temsil edilmediği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, A. (2014). *Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli?* 10 24, 2014 tarihinde http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/03/ayten-h.yerel_siyaset_kadınlar_icin_neden_önemli.pdf adresinden alındı
- ARIKBOĞA, E. (2009, Haziran/Eylül). Yerel Yönetimlerde Temsil ve Kadın Üyeler: Kadın Adayların Önündeki Görünmez Engeller. *Türk İdare Dergisi*, 81(463-464).
- BERKTAY, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye. *Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları*. 7. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.
- BOZATAY, Ş. A., & Kutlu, S. Z. (2014). Siyasette Kadın Temsili Açısından 30 Mart 2014 Yerel Seçimi Sonuçlarının Çanakkale İli Örneğinde Değerlendirilmesi. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 12(16), 131-156.
- BULUT, Y., & Tanıyıcı, Ş. (2008). Türkiye’de Belediye Meclis Üyelerinin Temsil Ediciliği: Erzincan Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), 171-193.
- CERİT, M. S. (2008). *Kadınlara ve Kadınlar İçin Yerel Yönetim* (1. Baskı b.). İstanbul: KA-DER Yayınları .
- ÇAĞLAR, N. (2011). Kadının Siyasal Yaşama Katılımı ve Kota Uygulamaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi*, 3(4), s. 56-79.
- ÇİTÇİ, O. (1989). *Yerel Yönetimlerde Temsil:Belediye Örneği*. Ankara: TODAİE yayınları.
- ÇORUM BELEDİYESİ. (2014). www.corum.bel.tr adresinden alındı
- ÇORUM İL KÜLTÜR TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ. (2014). <http://www.corumkulturturizm.gov.tr> adresinden alındı
- DAHRELUP, D. (2005). *Increasing Woman’s Political Representation: New Trend in Gender Quotas* . Stockholm, Sweden: International IDEA Handbook Series .
- DOLTAŞ, D. (1991). Feminizm Açısında Sekizinci Günah ve Bir Cinayet Romanı. *Toplum ve Bilim*(53), 82-84.
- EROĞLU, C. (1991). *Devlet Yönetimine Katılma Hakkı*. İmge yay.
- ESEN, A. T., & Memişoğlu, O. (2007). Siyasetin Cinsiyeti. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Yayınları*(231). <http://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/231> adresinden alındı
- ESER, H. B. (2009). Kadınların Siyasal Katılımını Artırmaya Yönelik Bir Yöntem Olarak Kota Uygulamaları. 1. *Davraz Kongresi (Küresel Diyalog)*, (s. 20). Isparta.

- GİDDENS, A. (2000). *Sosyoloji*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- GÖKÇİMEN, S. (2008). Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılma Mücadelesi. *Yaşama Dergisi*(10), s. 5-60.
- GÜÇ, A. (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), 649-673.
- KILIÇ, Z. (2000). *Eşitlik İçin Kota Politikaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- KÜMBETOĞLU, B. (2005). *Sosyoloji ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- MENTEŞE, S. (2014). Siyasette Kadının Yeri ve Önemine İlişkin Bir Araştırma: Tunceli İli Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), s. 83-113.
- MICHELL, A. (1995). *Feminizm*. (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- NEGİZ, N. (2008). *Türkiyede Yerel Siyasette Kadının Konumu: Siyasetçi Kadınlar Gözüyle Eleştirel Bir Değerlendirme*. İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- NEGİZ, N., & Üçer, N. (2012). Yerel siyasette Seçil(e)meyen Kadın: 2004-2009 Mart Seçimleri Düzleminde Analitik Bir İnceleme. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 21(2), s. 1-23.
- PARLA, T. (1993). *Türkiyenin Siyasal Rejimi 1980-1989*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SANCAR, S. (2003). Üniversitede Feminizm? Bağlam, Gündem ve Olanaklar. *Toplum ve Bilim Dergisi*(97), 164-182.
- SCHROEDER, S. K. (2007). *Popüler Feminizm*. İstanbul: Bağlam.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Ş. (2007). Kadınların Siyasal Hayata Etkin Katılımının Bir Aracı Olarak Seçimlerde KOTA Uygulaması. *SDÜ İİBF Dergisi*, 12(1).
- SİTEMBÖLÜMBAŞI, Ş. (2001). *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler*. Ankara: Nobel Yayınları.
- TUNCER, E. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler, 1877-1999* (2. Baskı b.). TESAV, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı.
- TÜİK. (2014). <http://tuikapp.tuik.gov.tr/> adresinden alındı
- TÜRELİ, N., & Çağlar, N. (2010). Yerel Yönetimde Kadın Temsili, Isparta İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, C.2, S.1, s.16-40.

- TÜRKİYEDE KADININ DURUMU*. (2009). Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü: <http://www.kadininstatusu.gov.tr/> adresinden alındı
- UYSAL, B. (1984). Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 17(4). http://www.todaie.edu.tr/yayinlar/dergi_goster.php?kod=923 adresinden alındı
- ÜNAL, A. (2014). *Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Puduhepa ve Zamanı*. Ankara: Salmat Basım Yayım.
- ÜŞÜR, S. (1998). Siyasal Alanda Cinsiyetçilik ve Kadınların Söylemsel Kuşatılması. (O. Çitçi, Dü.) *TODAİE Yayınları*(285).
- WİKİPEDIA*. (2014). <http://tr.wikipedia.org> adresinden alındı
- YETKİ VE KARAR ALMA SÜRECİNDE KADIN*. (2008). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü: <http://www.kadininstatusu.gov.tr/yayinlar/kitaplar> adresinden alındı
- YILDIRIM, H. (2013). Yerel Yönetimlerde Kadın Siyasi Temsil Yetersizliği. *Akademik Perspektif*.
- YILDIRIM, U., Öner, Ş., Aksu, H., & Tatlı, M. (2011). Yerel Temsil ve Katılım Bağlamında Belediye Meclisleri: Kahramanmaraş ve Sivas Örnekleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 507-530.

RAWLSIAN THEORY OF JUSTICE AS FAIRNESS: A MARXIST CRITIQUE

Mehmet KANATLI¹

Any distribution whatever of the means of consumption is only a consequence of the distribution of the conditions of production themselves. The latter distribution, however, is a feature of the mode of production itself.

Karl Marx

(Critique Of The Gotha Programme)

Citation/©: Kanatli, Mehmet, (2015). *Rawlsian Theory of Justice as Fairness: A Marxist Critique*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 301-318

Abstract: *Inspired by many philosophers such as John Locke, Jean Jacques Rousseau, Karl Marx, and John Stuart Mill, Rawls in his famous book called A Theory of Justice puts forward theoretical arguments regarding the notion of social justice. These arguments, based on Rawlsian approach, basically aim to make social justice possible by emphasising on how economic and political institutions that alleviate unfair distribution of rights and income in a given society should be organised. In this regard, this paper, based on Marx's view of social justice, mainly seeks an answer to the simple question: "Is it possible to construct a just society in the way Rawls puts forward?" Basing arguments on Marx's view of justice, the paper concludes that Rawls' theory of justice fails to construct a just society. Rather, it is concluded that Rawls' theory of justice legitimises economic and political inequalities in a capitalist society.*

Keywords: *Social Contract, Original Position, Difference Principle, Historical Materialism, Modes of Production, Surplus Value*

Rawls'un Adalet Teorisi Üzerine Marksist Bir Eleştiri

Atıf/©: Kanatlı, Mehmet, (2015). *Rawls'un Adalet Teorisi Üzerine Marksist Bir Eleştiri*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 301-318

Özet: John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Karl Marx ve John Stuart Mill gibi birçok filozofın esinlenen Rawls, *A Theory of Justice* adlı ünlü kitabında sosyal adalet ilkesiyle alakalı teorik argümanlar öne sürmektedir. Rawls'un geliştirmiş olduğu bu argümanların temel amacı; toplumdaki siyasi ve ekonomik eşitsizlikleri azaltmak için ekonomik ve siyasi kurumların nasıl düzenlenmesi gerektiğini sağlamaktır. Marksist sosyal adalet anlayışından yola çıkan bu çalışma kısaca 'Rawls'un ortaya atmış olduğu argümanlar doğrultusunda adil bir toplum oluşturulabilir mi? sorusuna cevap aramaktadır. Genelde Marksist felsefeden, özelde ise Marks'ın sosyal adalet ilkesinden hareket eden bu çalışmanın temel tezi; Rawls'un ortaya atmış olduğu teorik argümanların adil bir toplum yaratmada neden yetersiz kaldığını açıklamak ve her şeyden önemlisi de Rawls'çu adalet anlayışının kapitalist bir toplumda ekonomik ve siyasi eşitsizlikleri nasıl meşrulaştırdığını açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Toplum Sözleşmesi, Başlangıç Pozisyonu, Fark İlkesi, Üretim Tarzı, Artı Değer.

I. INTRODUCTION

As it is not possible to study communism without referencing to Marx, it is said that it is impractical to study theory of justice in 21th century without mentioning Rawls' *Theory of Justice*. As Nozick argues that political philosophers are entitled to study within the theory of Rawls or if they don't then they need to explain why they do not care about Rawls' theory of justice (Nozick, 1974: 241). Freeman (1999) similarly argues that during the 1950s, before Rawls wrote his theory, most philosophers accepted the death of political philosophy. Especially positivist political philosophers, in this respect, have reduced philosophy to just a conceptual analysis claiming that any moral arguments are outmoded.

Emphasising importance of Rawls' theory of Justice, many scholars from different intellectual terrains have published hundreds of articles dealing with issues Rawls raised in his theory. It is generally argued that Rawls' main aim is to give new meaning to political philosophy, since he claims that the task of

political philosophy is reconciliation: “to calm our frustration and rage against our society and its history by showing us the way in which its institutions... are rational, and developed over time as they did to attain their present, rational form” (Rawls, 1971: 3). Defining the role of political philosophy, Rawls basically argues that it is possible to construct a just society in which people realize their good life. In order to construct a just society, Rawls puts forward a theory which he claims can best provide a just society. While many intellectuals criticize Rawlsian understanding of justice in order to heal its flaws, many critics, especially leftists, radically criticize his theory of justice on the grounds that it is nothing but legitimising unjust capitalist society. This paper, in this sense, seeks an answer to the simple question ‘Is it possible to construct a just society in the way Rawls puts forward? To this aim, the paper, first, descriptively points out main dimensions and premises of Theory of Justice, in the first part of the study. The study, then, based on Marxist paradigms, argues that why each premises of Theory of Justice works as a tool to legitimate capitalist system in which economic inequalities are the main obstacle to realize a just society in the second section of the study. Lastly, the paper concludes that, as Marx argues, without eliminating private property and private ownership which are the conditions of exploitation, just distribution cannot be theoretically and practically realized.

II. JUSTICE AS FAIRNESS

Inspired by many philosophers such as Locke, Rousseau, Hobbes, Kant, Marx, and Mill, Rawls tries to make justice possible emphasising on societal and political institutions that cure unfair distribution of rights and income in a given society. In other words, inspired by Kant, Hobbes, and Locke, Rawls maintains social contract tradition on which he bases main propositions of his theory. His theory of social contract basically seeks an answer to the question “What terms of collaboration would free and equal citizens agree to under fair circumstances?” (Rawls, 1971: 4) Rawls claims that his theory presents an ideal of a just society that accommodates all reasonable ideas of a good life by legitimizing political and economic institutions (Rawls, In Hunt, 2013: 49). Regarding Justice as the first virtue of social institutions, Rawls believes a just order can only be realized by means of just social, political, and economic institutions (Rawls, 1971: 13). Rawls describes a just society by emphasising on the notion of fairness: “social institutions are to be fair to all cooperating members of society, regardless of their race, gender, religion, class of origin,

reasonable conception of the good life, and so on (Ibid). In this respect, Justice as Fairness aims to portray a just arrangement of the foremost political and social institutions, which, for Rawls, form a basic structure of a society: the political constitution, the legal system, the economy, the family, and so on. To this aim, Rawls develops some concepts which lie at the root of his theory. Original Position and Two Principles of Justice are key arguments of his theory each of which also forms basic premises of Rawls' other propositions collected in his other books. Since Rawls bases his entire theory on these two main arguments under the context of ideal theory, it is necessary to point out how Rawls use these arguments in theorising his notion of Justice by outlining his distinction between Ideal Theory and Non-Ideal Theory. This part, in this sense, aims, firstly to summarise Rawls distinction between Ideal and non-ideal theories and then to point out Rawls' critical arguments that enable readers to grasp core dimensions of Justice as Fairness.

A. Ideal and Non-Ideal Theory

Before theorising the notion of Justice Rawls makes a clear distinction between ideal theory and non-ideal theory wherein he puts forward his theory as an ideal theory. An ideal theory, for Rawls, must provide two assumptions. First, an ideal theory should provide a legal base wherein all actors and citizens comply with the core principles of the theory. That is, it must be binding that all actors and citizens are generally willing to obey the rules of legal institutions which organized according to ideal theory's core principles (Rawls, 1971: 11). Ideal theory, secondly, must assume reasonably favourable social conditions wherein citizens do not easily face with famine, and failure of their states (Ibid). In order to legitimate and realize this ideal theory, Rawls describes non-ideal theory by emphasising on how to reform our non-ideal world, and fix what the best that can be hoped for is. To this aim, Rawls claims that non-ideal theory should be disproved according to right principles of ideal theory, since it is not able to make citizens productive members of society in realizing their happy life (Ibid). Similarly, Rawls claims that international system must also be organized based on core principles of ideal theory. That is, if any unjust international war stems from the principles of non-ideal theory it must be formulated according to ideal theory.

Making distinction between ideal theory and non-ideal theory, Rawls theorises his notion of justice under the name of Justice as Fairness. The main reason why Rawls called his concept of justice as Justice as Fairness is based on the idea that a fair society can merely be set up by the principles of Justice

as Fairness. Justice as Fairness, for Rawls, thus, aims “to describe a just arrangement of the major political and social institutions of a society: the political constitution, the legal system, the economy, the family, and so on” (Ibid: 13). The arrangement of these institutions is a society’s *basic structure* which provides main benefits and burdens of social life. In other words, it is basic structure that determines who receive basic rights, who have social opportunities, what the distribution of income and wealth is (Ibid: 15). Therefore, Rawls argues that the basic structure of a society consisting of institutions needs *justification*. In order to justify his theory Rawls uses some social contractivist arguments. Original Position and Two Principles of Justice are core arguments of Rawls’ theory.

B. Original Position

Rawls use Original Position, which is a hypothetical envision, as a device in order to seek an answer to the question: “What terms of cooperation would free and equal citizens agree to under fair conditions?” (Ibid: 15). Continuing social contract tradition of other Liberals such as Locke, Rousseau, and Hobbes, Rawls points out how and why parties in the original position select principles of Justice as Fairness which provide basic structure of a just society. Rawls argues that ‘behind the veil of ignorance’¹ parties select principles, since each citizen is represented as free and equal citizen who fairly respect to other citizen. More importantly, Rawls claim that “principle of mutual benefit” enables parties to select principles of just as fairness, because both the best off class and worse-off class obtain their well-being by way of social cooperation, as he writes:

“To begin with, it is clear that the well-being of each depends on a scheme of social cooperation without which no one could have a satisfactory life. Secondly, we can ask for the willing cooperation of everyone only if the terms of the scheme are reasonable. The difference principle (*discussed below, [my emphasis]*) then seems to be a fair basis on which those better endowed, or more fortunate in their social circumstances, could expect others to collaborate with them when some workable arrangement is a necessary condition of the good of all” (Ibid: 103).

Pointing out the main reasons of why parties select two principles of Justice as Fairness, Rawls clarifies that behind the veil of ignorance, the informational position of the parties that symbolize real citizens is as follows:

Parties do not know:

i-) “the race, ethnicity, gender, age, income, wealth, natural endowments, comprehensive doctrine, etc. of any of the citizens in society, or to which

generation in the history of the society these citizens belong

ii-) the political system of the society, its class structure, economic system, or level of economic development” (Ibid: 17)

Parties do know:

i-) “that citizens in the society have different comprehensive doctrines² and plans of life; that all citizens have interests in more ‘primary goods’³

ii-) that the society is under conditions of moderate scarcity: there is enough to go around, but not enough for everyone to get what they want,

iii-) general facts about human social life; facts of common sense; general conclusions of science that are uncontroversial” (Ibid).

The main reason why Rawls uses Veil of Ignorance as a metaphor is based on the idea that since no party knows specific position of the citizen they represent, they select fair principles of justice by replacing themselves with others. In other words, each party agrees on principles that will be best for them, since they do not know what their place in society is. Therefore, Rawls claims that the parties are not supposed to be either risk seeking or risk-averse that is why the agreement they arrive at will be fair to all real citizens.

With the Original Position Rawls claims that parties, behind the veil of ignorance, select principles of justice, since those principles are selected regardless of whether citizens are born into a rich or a poor family, are born as female or male, are born as a member of particular race, and so on (Ibid: 22). Such a method, according to Rawls, also legitimises to riddle arbitrary social positions in the sense that any citizen who is rich, black, white, male, gay, religious etc. provides no grounds in itself for him/her to either advantaged or disadvantaged. Since Rawls aims to synthesise the notion of *equality* and *freedom* based on taking citizens as equal and free into consideration, justifying and reasoning the notion of justice should stem from the basic premise that all communally- produced goods should be equally divided (Ibid). Therefore, Rawls provocative claim of justice is based on the idea that ‘*any inequalities must benefit all citizens and especially must provide an advantage to those who have the least*’ [My Emphasis] (Ibid).

C. Two Principles of Justice as Fairness

Two principles of Justice as Fairness, for Rawls, are chief determinants of the notion of Justice. By means of first principle of Justice as Fairness Rawls aims to provide a just design of political constitution, while second principle with its

sub-derivations in Rawls theory targets to regulate fair economic institutions. Rawls defines these two principles as follows:

1st Principle: “Each person has the same infeasible claim to a fully adequate scheme of equal basic liberties, which scheme is compatible with the same scheme of liberties for all;

2nd Principle: Social and economic inequalities are to satisfy two conditions:

- a. They are to be attached to offices and positions open to all under conditions of *fair equality of opportunity*;
- b. They are to be to the greatest benefit of the least-advantaged members of society” (**the difference principle**) (Ibid: 42–43).

The correlation between first and second principle provides a theoretical framework which reflects how political and economic institutions should be arranged. Rawls, in this sense, arranges the principles ‘in lexical priority’. That is, while first principle takes priority over second principle, the sub-principle (a) in Second Principle, namely, equality of opportunity takes priority over the sub-principle of (b), namely, over the difference principle (Ibid). The first principle assures basic rights and liberties⁴ for all citizens providing that unequal rights will never benefit those who have a lesser share of rights. This kind of definition of first principle enables Rawls to claim that a just contribution of rights must include equal rights for everyone in any circumstances as Rawls argues “the basic rights and liberties must not be traded off against other social goods” (Ibid).

As far as Rawls’s second principle of justice is concerned it is apparent to say that Rawls, by means of fair equality of opportunity, aims to justify that each citizens who have same talents and willingness should have right to use educational opportunities regardless of their socio-economic position, as he writes: “In all parts of society there are to be roughly the same prospects of culture and achievement for those similarly motivated and endowed” (Ibid: 44). Accordingly, Rawls, by means of different principle, argues that social and economic inequalities can be justified only if these inequalities benefit for least-advantaged members of society. Different principle can simply be elucidated by the *Table 1* below.

Think about four imaginary cost-effective structures A-D, and three groups with a different possible income presented by the table below:

Economy	Least-Advantaged Group	Middle Group	Most-Advantaged Group
A	5,000	5,000	5,000
B	7,000	25,000	40,000
C	15,000	45,000	75,000
D	4,000	50,000	250,000

Table 1

According to Table 1, Economy C is best convenient to difference principle, owing to two main reasons:

i-) that it justifies the distribution where relatively disadvantaged group holds its best income position.

ii-) that inequalities in Economy C benefits for each group comparing to Economy A. More importantly, it is unjust, according to different principle, to select Economy D, since it is not allowed for rich to get richer at the cost of the poor. Therefore, it can be claimed that Rawls' second principle basically aims to arrange inequalities where they benefit for all, especially for the least-advantaged members of a society.

III. RAWLS AND SOCIAL JUSTICE: A MARXIST CRITIQUE

Summarising main premises of Justice as Fairness, it is discussed in this section of the study that Rawls Theory of Justice does not provide a just society in the way Marx argues. In other words, this part of the study mainly outlines a Marxist critique of Rawlsian understanding of Justice.

Marxists generally argue that any argument put forwarded about justice in a capitalist system just aims to serve for the interest of dominant class. In other words, it is argued that since Marxism regard the notion of Justice as a product belonging to superstructure, any conceptualization and theorising of justice is entirely ideological and seeks nothing but legitimating social inequalities, as Christie argues : “by the claim that conceptions of justice are ideological, a Marxist can mean that conceptions of justice are “bodies of ideas characteristic of a particular social group or class” or “ideas that help to legitimate a dominant political power” (Christie, 2015: 3). If the notion of Justice, for Marx, is nothing but an ideological vehicle of dominant class how it is, then, possible to claim that Marx does not care about any notion of justice,

since after communist revolution all notions belong to the superstructure of a society will disappear. This part, firstly, argues that Marx, contrary to common belief, has a notion of justice which enables us to better analyse Justice as Fairness.

A. Marx and Social Justice

Marx's main argument about justice can simply be derived from his famous motto "from each according to his ability, to each according to his need" (Marx, 2008: 17). Many arguments have been put forwarded in explaining what Marx means by this motto. Some liberals such as Nozick and Hayek argue that Marx's view of justice can only be a *good wish*, since the needs of human beings are infinite. Those who criticize Marx in this way base their arguments on the assumption that scarcity is reality of the world that is why it is impossible to equally distribute material goods among human beings taking infinite needs of human beings into consideration. Capitalist system based on free-market and laissez-fair principle is generally justified by scholars, including Rawls, emphasising on characteristic features of moderate scarcity of material goods. Similarly, liberals claim that Marx cannot have a view of the justice of capitalism at all, since he regards ideas of justice as ideological apparatus which prevents him from making an objective analysis about the notion of justice (Wood, 1972; 246).

What does justice mean in a capitalist system? Is it really only an ideological apparatus of dominant class, namely bourgeoisie class? Marxists, based their arguments on Marx's classic texts, argue that capitalist system is unjust, because it is nothing but an exploitative system. Some Marxists, on the other hand, claim that Marx does not say much about justice and besides in some passages he regards capitalism as a just system (Geras, 1992: 44). Such an interpretation of Marx works if it aims to eliminate Marxism. Marx in fact claims that capitalism is just on its own terms but unjust under an implicit higher conception of justice. In other words, justice, for Marx, develops through taking different forms in different societies. Basing his justice argument on modes of production Marx suggests that "justice simply reflects the social relations of production of a society, and differs when they differ" (Marx, 1981: 460). The main reason why Marx accentuates on production as a replacement for distribution principally stems from his argument of historical materialism. The notion of justice in feudal age is different than that of primitive age and similarly it is different in capitalist system than in communist system, since the mode of production in all societies are different than each other. Therefore,

as far as capitalist system is concerned, it is apparent to say that the relations of production constitute the justice structure of society, as Marx argues “the sum total of these relations of production constitutes the economic structure of society, the real foundation, on which rises a legal and political superstructure and to which corresponds definite forms of social consciousness” (Marx, In Tucker, 1978: 4). This is an outcome of Marx’s scrutiny of the function of ideas of justice from within historical materialism. That is, juridical institutions are parts of the superstructure, and ideas of justice are ideological, and the role of both the superstructure and ideology is to protect and maintain the economic structure. Accordingly, to declare that something is just in any capitalist system is purely a judgement applied to those elements of the system that will tend to have the effect of advancing capitalism.

Marx, on the other hand, claims that the principle of real justice which is “from each according to his ability, to each according to his needs” can only be applied in the higher stage of communism, where society goes beyond “the narrow horizon of bourgeoisie right” (Marx, and Engels, 1976: 119). Marx implies that capitalism is unfair, as he likens exploitation to robbery, and domination to forged imprisonment (Marx, In Hunt, 2013: 51). In a capitalist society thus, for Marx, it is impossible to realize justice because of its exploitative nature of relations of production. From the Marx point of view, private ownership of the means of production is the cause of capitalist exploitation. More importantly, Marx never thinks that distributive justice could be achieved under the conditions of the capitalist system. Grounded on his theory of labour of value Marx claims that it does not matter how capital originates, through violent or idyllic processes, its profit cannot be justified (Marx, In Wei, 2008 : 476). Marx, therefore, regards capital as the first outcome of the other’s alienated labour (Marx, In Peffer, 1990: 172). According to his argument of Surplus Value, “the workers are paid wages that are not equal to the price of the force of labour expended in their work. The missing value, which is not paid for by the capitalists, is the profit of capital” (Ibid). According to Marx’s labour theory of value, products, therefore, should belong to their producers, and those (i.e. capitalists) who occupy the means of production could be more occupying the labour of others (workers), which results in exploitation and should be regarded as injustice (Ibid). Any system which works under the conditions of relations of capitalist production, for Marx, therefore, never realizes or achieves the principle of real justice, ‘from each according to his ability, to each according to his needs’, since employees do not themselves own the means of production. Those who possess the means

of production not only rule the work of others, but also dominate the surplus labour of others. In short, for Marx, simply public ownership of the means of production can assure distributive social justice which will be realized by way of historical materialism. By this way public ownership of the means of production not only transforms surplus labour, but also transforms owners as employees and employers who then become equal. In this way both the managers and workers theoretically and practically become the owners of the means of production which make them real equal under the context of real social justice.

B. Critique of Original Position

Liberal rights and ideas of justice are premised on the idea that each human being needs protection from other human beings. In order to realize this premise it is a common method which liberals apply to their theories about rights and justice derived of social contract (Kai, 1988: 215). As far as development of social contract theory is concerned, it is apparent to claim that social contractivists approaches were raised especially during the development of capitalism out of feudalism. As an imaginary argument the aim of social contract was to balance between disinterested equals, namely first capitalists, in a capitalist market in order to enable bargainers to form reasonable circumstances in which bourgeoisie class eliminates privileges of divine authority (Ibid). Abstract isolated man or atomistic individuals were the main subjects of social contract where *absolute free will* of individuals guaranteed freedom of individuals regardless of their society in which they live.

Rawls' Theory of Justice also shares same social constructivist tradition in which liberty and equality of human beings hypothetically formulated. Rawls' Original Position, as an imaginary position, is thus a supra-historical method in which correct principles of justice is logically deduced. Excluding history out of his theoretical base, Rawls formulation of Original Position is not adequate to form a theoretical base for the notion of justice because of three main reasons.

First of all, abstract isolated man is the condition which Marx, in the Economic and Philosophical Manuscripts, condemns as alienation of man from his species being, and alienation of man from other man (Marx, and Engels, 1976: 26). Freedom of individuals in Rawlsian view reflects the idea of freedom from interference. What this view overlooks is the possibility, for Marx, "that real freedom is to be found positively in our relations with other people. It is

to be found in human community, not in isolation” (Ibid: 27). Since people cannot be regarded as real free who make rational and reasonable choices, the argument of veil of ignorance also isolates each party from history and societal circumstances in which they live. In order to accept parties equal and free it must be drawn a historical circumstances which human beings can realize his/her being and his/her reason. Rawls says that parties are free, equal, rational, and disinterested in original position, so then the question of “how do they rationally select principles if they are mutually disinterested and they are hypothetically free?” remains unresolved.

Secondly, ‘mutual disinterest, and moderate scarcity’ are Rawls’ two elements which enable human cooperation possible and necessary (Rawls, 1971: 128). Then, if human cooperation is a necessity how is it possible for atomistic or isolated individuals to be completely uninterested in each others’ interests? Similarly, if human cooperation is a necessity then how do parties in the original position respect disinterested people’s life and social position and vice- a- versa. Suppose a society in which someone depends for his or her existence, on someone else’s labour, then is it rational to be apathetic as to their outcome? If Rawls use the word competition instead of disinterestedness, in case of moderate scarcity, the parties would best be described as capitalists where they need to behave according to principles of free-market in which they are not care about societal consequences.

Thirdly, Rawls argues that parties behind the veil of ignorance in the original position know some basic information about world. He argues parties know that i-) “the society is under conditions of moderate scarcity: there is enough to go around, but not enough for everyone to get what they want”, and they also know that ii-) general facts about human social life; facts of common sense; general conclusions of science that are uncontroversial” (Ibid: 17). Such information given to the parties in the original position indicates how Rawls implicitly impose liberal principles of justice without giving any chance to other theories. The distinction between Ideal Theory and Non-Ideal Theory put forwarded by Rawls cannot legitimize liberal impose on parties. Suppose parties know and accept Marx’s theory of Surplus Value so then “are there any reasons for parties to select Economy C in Table 1? If parties, even they are identified as isolated people in the way Rawls argues, know Marx’s theory of Surplus Value then it will be nothing but silliness for parties to select any economy presented in Table 1.

C. Critique of Two Principles of Justice as Fairness

Rawls argues that a fair society can be constructed by means of two principles of Justice as Fairness, since these principles suggests a progressive tendency to equality transcending dichotomy of freedom and economic equality (Freeman, 1999: 62). Even though it can be argued that Rawls tries to alleviate economic inequalities in a society, his two principles do nothing but providing a permanent inequality among different groups where bourgeoisie class benefits for. In other words, they are these principles that give rise to emerge main flaws of Justice as Fairness which indicate how Rawls theory of Justice itself legitimise injustice. More importantly, what makes Rawls' Theory of Justice unjust is based on his argument that social and economic inequalities are a-priori and inevitable. That is, Rawls claims that economic and social inequalities are natural and a theory of justice should deal with to ease these inherent inequalities without swerving liberty (Rawls, 1971: 7).

As mentioned above, by means of first principle of Justice as Fairness Rawls aims to provide a just design of political constitution, while second principle with its sub-derivations in Rawls theory targets to regulate economic institutions. Yet, when it is analysed it is apparent to notice that these principles with a lexical order cannot realize a just society. As far as first principle, which, for Rawls, guarantees basic political liberties is concerned; it is plain that Rawls in last instance regards political liberties as independent from economic structure. This kind of interpretation of political liberty is clearly power-blinded. That is, it is impossible to talk about political liberties without taking power matrices into consideration. Even though rich and poor have equal political and legal rights they are not equal in doing politics. It is not difficult to imagine that a dustman and a boss are not equal in a society in doing politics in the same society. Rawls, indeed, is aware of this paradox and tries to meet it, as he writes:

“The inability to take advantage of one’s rights and opportunities as a result of poverty and ignorance, and a lack of means generally is sometimes counted among the constraints definitive of liberty. I shall not, however, say this, but rather I shall think of these thing⁴as affecting the worth of liberty, the value to individuals of the rights that the first principle defines ... Freedom and equal liberty is the same for all ... but the worth of liberty is not the same for everyone” (Ibid: 204).

Yet, what prevents Rawls from eliminating this paradox is his false assumption that is; ‘separating the mode of distribution from the mode of production’ can

help achieve just society. Insisting on political equality without eliminating capitalist mode of production does not justify any capitalist society in the way Rawls puts forward, since, as Cohen argues, some capitalist societies offer political equality, as if they are very equal and just by nature (Cohen, 2008: 385). Rawls, in this respect, fatally overlooks the linear equation between political legal rights and mode of production in a given society. Therefore, Rawlsian appeal to justice in the sense of realizing first principle is superficial and unacceptable in that it suggests that important social change can be achieved by political and legislative institutions.

As far as second principle of Justice as Fairness is concerned, it can be claimed that Rawls justifies inequalities in a capitalist system. In other words, by second principle, especially with difference principle, Rawls legitimises injustice. His main argument, mentioned above, is based on the idea that social and economic inequalities are to satisfy two conditions: i-) "They are to be attached to offices and positions open to all under conditions of *fair equality of opportunity*; and ii-) they are to be to the greatest benefit of the least-advantaged members of society (the *difference principle*)" (Rawls, 1971: 42-43). Contradictions of these principles with a lexical order lie at the root of Rawls' understanding of basic structure of a society. Fair equality of opportunity, which is first sub-principle of Two Principles of Justice as Fairness, is, for liberals including Rawls, as if something magical and holy argument that provides a just society. It is in fact nothing but still legitimising economic inequalities. In other words, as Cohen claims, that fair equality of opportunity cannot rule out capitalism, since the great inequalities of capitalism are consistent with it (Cohen, 2008: 385, Demartino, 2004: 21). Suppose the principles work at the time each disadvantaged group benefits for from the economic activities as follows: In their first distributive justice mechanism, X, as a disadvantaged group, earns 1000 dollars with selecting Economy 1, while Y, as an advantaged group, earns 200000 dollars in same Economic activity. In their second activity to say in Economy 2, suppose X increases his income from 1000 dollars to 1200 dollars, as Y does so by increasing from 200000 to 240000 dollars. Then, is there any mathematical proportion that justifies the notion of fair equality of opportunity? The answer is surely 'no'. Before Economy 1 there were Ferrari and Murat 124 (a moderate car) which were racing in a car race. Now after Economy 2 they are Ferrari and Doğan Slx (slightly moderate car than Murat 124) but the car race is still going on under the context of liberal formal and political institutions which justify capitalist system by masking the motto of "fair equality of opportunity". Rawls therefore does not challenge the social

class structure. What concerns him is equality of opportunity, although he acknowledges that, for those in different economic positions, the first step on the path to a career cannot be equal (Rawls, 1971: 78).

The second or difference principle is another complicated proposition. Even though it is called by Rawls as an egalitarian principle, it also functions to justify inequality. After all, it is the standard justification for inequalities everywhere that they benefit for the least advantaged. Such a Rawlsian paradox stems from his exclusive emphasis on distribution rather than production, as well. As he regards the notion of free market as a crucial element of the basic structure of a just society (at least he does not strictly object it), his theory of Justice as Fairness implicitly or explicitly accepts class divisions. He writes;

“The infinitive notion here is that (the basic) structure contains various social positions and that men born into different positions have different expectations of life determined, in part, by the political system as well as by social and economic circumstances. In this way the institutions of society favour certain starting places over others. These are especially deep inequalities. Not only are they pervasive, but they affect men’s initial chances in life; yet they cannot possibly be justified by an appeal to the notions of merit or desert. It is these inequalities, presumably inevitable in the basic structure of any society, to which the principles of social justice must in the first instance apply” (Ibid: 8).

Even though Rawls outlines class division as something should be eliminated, he does not deal with mode of production of a given society. In other words, what Rawls overlooks is the idea that “unequal distribution is not the outcome of any of conscious decision taken by individuals or by society in accordance with one principle or another, but of unequal relations of production” (DiQuattro, 1983: 55). Yet, the entire area of production, from Rawls point of view, remains a dim and virtually unexplored continent in terms of realising justice. As Wei writes;

“Although Rawls knows the effects of social class structure, he never questions the relations of production and their rules nor does he at any time question the existence of private property” (Wei, 2008: 477).

More importantly, difference principle directly works in order to realize needs of capitalism. It basically paves the way for welfare state. That is, state as a political organization should take role in arranging economic issues. By healing conditions of worst-off, different principle gives rise to enlarge market in the way worst-off people also become *good buyers*. Similarly, exploitative

dimension of capitalist system, no matter it is a part of a Welfarian or part of other type of state, maintains by means of difference principle. Suppose you are a worker and your income is getting higher thanks to Rawls' different principle. You were paid 50 dollars before Rawls' different principles, but your income after different principles goes up to 70 dollars. Does different principle of Rawls justify your labour if you accept Marx' theory of Surplus Value? Of course it does not justify, since you are still the main producer of economic cake no matter what your purchasing power is unless you get your labour value that you deserve. Therefore, while on the one side Rawls different principle gives rise to realize capitalists' needs in free market in terms of providing customers, it, on the other side, enforces disadvantaged groups stay as worst-off until they die by excluding them from equally sharing the economic cake. In other words, while best-off people still gets the huge part of the cake, the worst-off group, even it is the real owners of the cake, never gets his merited labour. Rawls' different principle, in this sense, does not work as a hush money in preventing Marxists from shouting the slogan: 'We don't want a larger share of the cake we want the whole damn bakery'!

IV. CONCLUSION

Attempting to vitalize social contract tradition, Rawls' theory of Justice as Fairness calls for the agreement of the oppressed minorities, that is "the least advantaged groups". Yet, flaws of his theory give rise to injustice society. Original Position, and Two Principles of Justice as Fairness which are key arguments of Rawls theory play an important role in justifying inequalities in a capitalist society.

More importantly, a theory of justice cannot be derived from pure reason divorced from society and history under the context of original position. In other words, since society is not based on a contract, a social contractivist approach to justice is nothing but economic-structure and power matrices-blinded. Original Position, as a hypothetical argument, also reflects the idea of freedom from interference which prevents parties from freely and rationally selecting principles of justice. What Rawls in Original Position overlooks is, as Marx argues, that real freedom is to be found positively in our relations with other people. It is to be found in human community, not in isolation.

Accordingly, a theory of justice cannot be derived without dealing with mode of production in a given society. Focusing exclusively on distribution rather than production, Rawls' theorising of justice can merely work for the benefits of advantaged groups, namely, for dominant class. As Marx writes; 'any

distribution whatever of the means of consumption is only a consequence of the distribution of the conditions of production themselves. The latter distribution, however, is a feature of the mode of production itself” (Marx, In Wolf, 1977: 210). Similarly, in capitalist modes of production if class division is seen as natural and inevitable as Rawls sees, social and economic inequalities can never be eliminated regardless of taking mode of production into consideration. Even though Rawls seems to spend much time in dealing with just distribution of economic income, the difference between the distributive justice of liberalism and Rawls’ justice as fairness is that both accept the basic system and the rules of capitalism, while the latter justifies its natural result from the stance of the disadvantaged and readjusts it with redistribution (Wei, 2008: 477, Miller, 1974: 182). A radical change of a basic structure of a society in terms of constructing a just society can only be achieved through change of owners of the means of production which only enable anyone caring about just society not to regard justice as something except ideology of a dominant class where Rawls fails to understand.

REFERENCES

- CHRISTIE, Isham. (2015). ‘A Marxist Critique of John Rawls’ Theory of Justice’, [on 21. 01. 2015 accessed by] <http://tr.scribd.com/doc/137100966/Marxist-Critique-of-Rawls#scribd>
- COHEN, A., Gerald. (2008). *Rescuing Equality and Justice*, Cambridge Press: London.
- DEMARTINO, George. (2004). ‘Realising Class Justice’, *Rethinking Marxism*, (15).(1): 1-31.
- DIQUATTROO, Arthur. (1983). ‘Rawls and Left Criticism’, *Political Theory*, (11).(1): 53-78.
- FREEMAN, Samuel. (1999). *Collected Papers*, Harvard University Press: Cambridge.
- GERAS, Norman. (1992). ‘Bringing Marx to Justice: An Addendum and Rejoinder’, *New Left Review*, Vol. 195: 27-56.
- HUNT, Ian. (2013). ‘Marx and Rawls on the Justice of Capitalism: A Possible Synthesis?’ *Value Inquiry*, (Vol) 47 : 49-65.
- KAI, Nielsen. (1988). ‘Arguing About Justice: Marxist Immoralism and Marxist Moralism’, *Philosophy and Public Affairs*, (17). (3): 212-238.
- MARX, Karl, Engels, Friedrich. (1976). *Collected Works. Vol 5*. Progress Press: Moscow.
- MARX, Karl (1981). *Capital, Volume III*, Penguin Books Press: Harmondsworth.
- MARX, Karl. (2008). *Critique of The Gotha Programme*, Wildside Press: Rockville, USA.
- MILLER, Richard (1974). ‘Rawls and Marxism’, *Philosophy and Public Affairs*, (3). (2): 167-191.
- NOZICK, Robert. (1974), *Anarchy, State, and Utopia*, Basic Books Press: NewYork.

- PEFFER, G., Rodney (1990). *Marxism, Morality and Social Justice*, Princeton University Press: Princeton, New Jersey.
- RAWLS, John. (1971). *A theory of Justice*, Harvard University Press: Cambridge.
- TUCKER, Robert. (1978). *The Marx-Engels Reader*, Second Edition, Norton Press: New York.
- WEI, Xiapoing. (2008). 'From Principle to Context: Marx versus Nozick and Rawls on Distributive Justice', *Rethinking Marxism*, (20). (3): 472-486.
- WOLF, R. Paul. (1977) *Understanding Rawls*, Princeton University Press: Princeton, New Jersey.
- WOOD, W. Allan. (1972). 'The Marxian Critique of Justice', *Philosophy and Public Affairs* Vol. (1): 244-282.

Endnotes:

1 *Veil of Ignorance prevents other arbitrary facts about citizens from influencing the agreement among their representatives. Each party in the original position, by means of veil of ignorance, is deprived of knowledge of their race, class, gender, social position and etc in society. See John, Rawls. (1971). A theory of Justice, Harvard University Press: Cambridge, pp. 17, 21, 25, 36, 184, 252.*

2 *Comprehensive doctrine is used by Rawls to refer a system of moral beliefs which enable parties to determine and realize what the right thing for their life in the way they determine political and economic institutions. In other words, comprehensive doctrine is people's world view. Communism, utilitarianism, Religions, Liberalism, and etc are examples of any comprehensive doctrine. See, Rawls John, Rawls. (1971). A theory of Justice, Harvard University Press: Cambridge, pp. 19, 35, 42, 194.*

3 *Primary goods are described by Rawls as "things that every rational man is presumed to want". Rawls classifies primary goods into two categories: Natural Primary Goods which are 'intelligence', 'imagination', 'health' and etc., and Social Primary Goods which are civil and political rights, liberties, wealth and income etc. See. John, Rawls. (1971). A theory of Justice, Harvard University Press: Cambridge, pp. 21, 25, 37, 116, 182, 256.*

4 *Basic rights and liberties are formulated by Rawls as follows: "liberty of conscience and freedom of association, freedom of speech and liberty of the person, the rights to vote, to hold public office, to be treated in accordance with the rule of law, and so on". See. John, Rawls. (1971). A theory of Justice, Harvard University Press: Cambridge, pp. 19, 55, 76, 94.*

TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE YENİDEN YAPILANDIRMA ÇALIŞMALARININ BİREYSELÇİ VE KURUMSALCI YAKLAŞIMLAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Salih Özgür SARICA¹

Atıf/©: Sarıca, Salih Özgür, (2015). Türk Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılandırma Çalışmalarının Bireyselci ve Kurumsalcı Yaklaşımlar Açısından İncelenmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 319-338

Özet: Sosyal olguların analizinde birçok yaklaşım örgütlerin doğasını, muhtemel etkilerini, aralarındaki etkileşimi ve güç ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini tartışmaktadır. Tarihsel olarak bu tartışmalar çıkış noktasını birey, örgüt ya da sosyal ilişkileri bağımsız değişken şeklinde belirlemiş ve sosyal gerçekliği bu yönde tanımlama eğilimine girmişlerdir. Kamu yönetimini kurumsallaştırmakta dört temel gelenek göze çarpmaktadır. Birincisi bireyin eylemleri ve kararlarıyla bağımsız olduğu ve öz saikleriyle sosyal yapıyı şekillendirdiğini öne süren, klasik iktisat teorilerinden etkilenmiş bireyselci yaklaşımdır. İkincisi ise bu yaklaşıma antitez niteliğinde olan, sadece bireysel etkileşimlerin değil bunun ötesinde etkileşimlerin örgütsel karakter kazandığı, yapı ve normlarla bireyi değerler ve inanışlar çerçevesinde kategorize edip sınırlandığını ileri süren kurumsallaşma perspektifidir. Son iki gelenek olan post-modern, Marxist-eleştirel yaklaşım ise bu çalışmanın dışında tutulacaktır. Çalışmanın amacı son yıllarda birçok ülkede ve Türkiye’de de gözlemlenen kurumsal reform çabalarının hangi yaklaşım çerçevesinde gerçekleştiğini tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsallaşma, Bireyselci Akım, Reform Çalışmaları, Yeni Kamu Yönetimi Ve İşletmeciliği, Kamu Tercih.

A Study of Reform in Turkish Public Administration in Terms of Individualism and Institutionalism

Citation/©: Sarica, Salih Özgür, 2015). *A Study of Reform in Turkish Public Administration in Terms of Individualism and Institutionalism, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 319-338*

Abstract: *Many approaches discuss the nature of institutions, their possible impacts, interactions and power relations among them in the analysis of social realm. Historically, these arguments determine the focal point as individual, institution or social relations, and tend to define social reality based upon it. In theorizing public administration, four traditions stand out. The first is individualist perspective that puts forward individuals to be independent in their decisions and actions, and so to shape social structure by their self-determination. The second tradition is institutionalist approach that asserts not only individual interactions but also institutions and institutionalized interactions affect the individuals by categorizing and limiting their actions. The last two traditions which are Marxist and post-modern approaches will be excluded in the analysis. This study aims to address under what perspectives recent institutional reforms are performed in Turkey.*

Keywords: *Institutionalism, Individüalist Approach, Reform Practices, New Public Administration And Management, Public Choice.*

I. GİRİŞ

Sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmelere paralel olarak karmaşıklaşan, örgütlü bir yapı haline gelen toplumsal ilişkilerin ve değişimlerin doğasını sorgulayan çalışmalar, farklı yaklaşımlar ortaya koymuştur. Öyle ki bu yaklaşımlar günümüz siyasal toplumlarında farklı ölçüde vücut bulmuş; devlet sistemleri, örgütsel yapılar ve ilişkiler, kaynak dağılımı ve ekonomik ilişkiler buna göre şekillenmiştir. Bireysel refahı sağlamada ekonomik, ortak ihtiyaçları karşılama, sorunlara çözüm bulma noktasında ise kamusal faaliyetler arasındaki denge, bireye veya örgütlü yapıya atfedilen öneme göre şekillenmiş kuramsal olarak da desteklenmiştir. Bir yanda örgütlü toplumun bireysel fayda temelli rasyonel eylemlerin bir sonucu olduğunu ileri süren, toplumsal refahın bireysel faydaların net toplamı olduğunu ve dolayısıyla ekonomik ilişkilerin etkinliğine vurgu yapan bireyselci (individualist) yaklaşım göze çarpmaktadır. Bir yandan da bireysel eylemin ve ilişkilerin örgütsel

norm ve yapılar çerçevesinde meşruiyet kazandığını, örgütlü toplumun net bireysel fayda toplamının ötesinde farklı değer ve anlam kazandırdığı, örgütsel değişim ve ilişkilerin sosyal realiteyi oluşturduğunu savunan kurumsallaşma (managerial) perspektifi ön plana çıkmaktadır (Alford ve Friedland, 1985). Bu yaklaşımlar sosyal olguları kavramada, değişimleri sorgulamada ve yeni politikalar oluşturmada kuramsal ve metodolojik olarak iki farklı modeli temel aldığını görmekteyiz. İlki ağırlıklı olarak ekonomik ilişkileri temel alan piyasa modeli (market), ikincisi ise siyasal ve sosyal ilişkileri öne çıkaran siyasal toplum (polis) modelidir (Stone, 2012). Dolayısıyla son yıllarda ortaya çıkan kamusal reform çalışmalarının doğasını anlamak için bu farklı perspektifleri ve modelleri karşılaştırmalı olarak incelemek gerekmektedir.

Bunun dışında bireyselci ve kurumsalcı yaklaşımların kamu yönetimi disiplini içerisinde de yansımalarını görmekteyiz. Kamu yönetiminin örgütsel yapı ve işleyişi ile ilgili bu farklı modeller çerçevesinde formüle edilen Yeni Kamu Yönetimi ile Yeni Kamu İşletmeciliği yaklaşımlarının net farkı ortaya konmalı, daha özelden incelenecek olan reform çabalarının hangi modelin ağırlıklı bir çıktısı olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Böylece reform çalışmalarının kurumsallaşma ile bağıntısı açık bir şekilde ortaya koyulabilecektir.

Bu çalışma, iki farklı paradigmanın kamu yönetimi disiplinine ve özelden yeniden yapılandırma çalışmalarına nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Özellikle ülkemizdeki son yıllarda gerçekleşen yeniden yapılandırma çalışmalarını gözlemlediğimizde 80'li yıllardan itibaren bireyselleşme yaklaşımının neo-liberal politikalarla paralel bir şekilde sınırlı bir şekilde etkili olduğu, kurumsallaşma yaklaşımının ise refah devleti ve 2000 sonrası AB uyum sürecinde nispeten hâkim olduğu görülmektedir. Bununla birlikte yeniden yapılandırma çalışmaları, kurumsallaşma perspektifinin de öngördüğü şekilde örgütlü yapıyı daha rasyonel ve eşbiçimli hale getirerek kurumsal yapı içerisinde çözüm bulmakta, dolayısıyla kurumsallaşmaya katkıda bulunmaktadır.

II. KURUMSALLAŞMA (INSTITUTIONALISM) YAKLAŞIMI

Modern toplumların kaderi daha çok sivil toplum kuruluşlarından devlet kurumlarına kadar uzanan bir dizi örgütsel yapılanmalara bağlıdır. Böylece örgütün yapısı, işleyiş ve hedefleri ile örgütler arası ilişkiler toplumu anlamada temeldir (Kleinberg, 1994; 54-55). Kurumsallaşma yaklaşımı toplumun yapıtaşını örgütlerin oluşturduğunu ileri sürmektedir. Toplumsal yapıyı anlama noktasında örgütlerin gerek yapı, norm ve işleyişleri, çevre ile etkileşimi, gerek bireyler üzerinde sınırlı eylem kapasitesi sunması açısından değerlendirildiğinde bu yargı daha güçlü hale gelmektedir. Dolayısıyla bireyin eylemi, diğer bireylerle etkileşimi, statüsü veya konumu kurumsallaşmış, sosyal ilişkilerden ve örgütlü yapıdan bağımsız şekillenmemiştir (Meyer and Rowan, 1977).

Örgütler, örgütü oluşturan unsurların ötesinde sembolik ve diğer aktörleri harekete geçirici özelliğe sahiptirler. Kurumsallaşmış (bir ölçüde kemikleşmiş) politikalar, hizmetler, yöntemler, eylem modelleri güçlü birer mit haline gelmiş ve birçok örgüt bunları gayri ihtiyari benimsemişlerdir. Kurumsallaşma, sosyal sürecin, zorunlulukların ve eylemlerin toplumsal biliş üzerinde düzenleyici bir statü haline geldiği süreci ifade etmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Dolayısıyla bütün, parçalarını oluşturan unsurların net toplamından daha fazla bir anlam ve etkiye sahip olduğu vurgulanmaktadır (Stone, 2012).

Meyer ve Rowan'a göre geleneksel teoriler, örgütsel faaliyetlerin tanımı, kontrolü ve koordinasyonu gibi tek düze rasyonel değerlendirmelerin kurumsal başarıda kritik bir etkiye sahip olduğunu ileri sürerek büyük resmi görmekte yetersiz kalmıştır. Fakat örgütsel analizlerde gözlemlenmektedir ki bu unsurlar çoğu kez göz ardı edilmekte, faaliyetler tanımlandığı gibi uygulanmamakta, kurallara uyulmamaktadır. Bunun ötesinde örgütün temel yapı taşları ile gerçekleşen örgütsel faaliyetler arasında çok zayıf bir bağ bulunmaktadır (March and Olsen 1976; Weick 1976).

Bu yaklaşımın temelinde M.Weber'in bürokrasi modeli ve toplumun nasıl formel yapıyla iç içe geçtiğini formüle etmesi bulunmaktadır. Weber'e göre (1968) rasyonel ruhun kurumsal bir manifestosu olan bürokrasi, bireyleri güçlü ve etkili bir şekilde kontrol etme aracıdır. Bir kez oluştuğunda bürokratikleşme ivmesi kaçınılmazdır (DiMaggio ve Powell, 1983). Dolayısıyla meşruiyeti, demokratik toplum teorisinin temel unsuru olan hukuksal rasyonelliğe dayanan bürokrasinin, basit bir örgütsel yapı olmasından öte sosyo-ekonomik yapı ve ilişkileri şekillendiren, düzen getiren bir özelliği olduğu vurgulanır (Henderson ve Parsons, 1948: 56). Modern örgütlerde mevkiiler, politikalar, programlar ve prosedürler, daha çok kamuoyu, önemli aktörlerin görüşleri, meşru bilgi, sosyal prestij ve yasalar tarafından pekiştirilmektedir. Formel yapılarda bu unsurlar, örgütsel normların güçlü manifestolarıdır. Bu normlar bazı örgütler üzerinde bağlayıcı nitelikte rasyonel mitler haline gelmiştir (Meyer ve Rowan, 1977).

Toplumda rasyonelleştirilmiş kurumsal yapıların büyümesi formel örgütleri daha yaygın ve karmaşık hale getirmektedir. Bu yapılar, formel örgütleri hem kolayca oluşan hem de daha gerekli duruma getiren mitlerdir. Bu kurumsal mitler faaliyetler dizisinde çoğaldıkça mevcut örgütler, formel yapılarını genişletmekte ve böylece bu mitlerle eşbiçimli (izomorfik) hale gelmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Rasyonel niteliği ön kabul görmüş formel örgütlerin yapısı, faaliyetleri, etkinliği ve değişimi yeterince sorgulanmamaktadır. İyi bir amaç için oluşturulduğu varsayılmakta ve kolay kolay geri dönüşler (de-institutionalism) yaşanmamaktadır.

Örgütler kurumsal çevre ile etkileşim halindedir. Bir örgütsel faaliyet yalnızca onun sistem ile olan ilişkisi vasıtasıyla anlaşılabilir (Bell, 1976). Dolayısıyla örgütsel başarı, üretken faaliyetlerin etkili koordinasyon ve kontrolünden daha farklı faktörlere dayalı olmaktadır. Üretken etkinliklerinden bağımsız olarak örgütler, oldukça karmaşık kurumsal çevrede var oldukça, bu çevreyle eşyapılı (izomorfik) hale geldikçe meşruiyet kazanmakta ve hayatta kalmasını sağlayan kaynaklar elde etmektedir (Meyer ve Rowan, 1977). Günümüzde piyasa modelinin öngördüğünün aksine örgütlerde yapısal değişim daha az rekabete ya da verimlilik ihtiyacına göre gerçekleşmektedir. Bürokratikleşme ve örgütsel değişim formları, örgütleri birbirine benzeyen yapılar haline getiren sürecin bir sonucu vesilesiyle oluşmaktadır. Bu örgütleri homojen yapılar hale getiren süreç izomorfizm olarak tanımlanmaktadır. Hawley izomorfizmi aynı çevresel koşullar içerisinde bir yapıyı diğer yapılara benzeme eğilimine zorlayan kısıtlayıcı bir süreç olarak tanımlamaktadır (DiMaggio ve Powell, 1983).

DiMaggio ve Powell (1983) kurumsal izomorfizmin gerçekleştiği mekanizmaları üç farklı şekilde sınıflandırmaktadır: politik etki ve meşruiyet sorunundan kaynaklanan zorlayıcı izomorfizm; belirsizliğe karşı standart tepkilerden doğan taklitçi izomorfizm; profesyonellik ile ilgili olan normatif izomorfizm. Çevrede yer alan örgütlerle olan izomorfizm örgüt için bazı önemli sonuçlar doğurmaktadır: örgüt, verimlilikten ziyade dışa yönelik meşruiyet kazandıracak unsurları bir araya getirir; örgüt, yapısal elementlerin değerini tanımlamak için dışa yönelik resmi değerlendirme kriteri kullanır; dışa yönelik düzenlenmiş örgütlere bağlılık türbülansı azaltır ve istikrar sağlar. Dolayısıyla kurumsal izomorfizm örgütlerin hayatta kalmasını ve başarısını sağlar (Meyer ve Rowan, 1977).

Giddens hem bireyi hem de toplumu yorumlayan ve birleştiren yapısal dualite (structuration) kavramını ileri sürmüştür (Alford ve Friedland, 1985; 161-174). Kurumsal tanım süreci olarak yapısal dualite dört kısımdan oluşmaktadır: örgütler arası etkileşim boyutunun artması; örgütler arası güç yapısı ve koalisyon örneklerinin ortaya çıkışı; örgütler için hayati önem taşıyan bilginin gün geçtikçe artması; ve örgütlerin birlikte var olabildiklerinin farkına varmaya başlaması (DiMaggio, 1982). Burada yapı-birey (structure-agency) belirleyicilik tartışmalarına karşılıklı bağımlılık tezinin eklendiğini görüyoruz. Siyasal toplumdan örnek verecek olursak her ne kadar devlet başkanı kurumsal yapı (rejim) çerçevesinde politika izlese ve ondan etkilense de bazı durumlarda (özellikle kriz zamanlarında) devlet başkanı kurumsal yapıyı etkileyebilmektedir. Bu formülasyon yeni kurumsalcılık düşüncesinin temelini oluşturmaktadır.

Yeni kurumsallaşma bir önceki yaklaşımın ana fikrinin daha geniş bir tanımını yapmakta (resmi yapı ve kurallar çerçevesinde gayri resmi eğilimler dâhil), bu yaklaşımda bireyler ve kurumların karşılıklı belirleyiciliği kabul edilmektedir. Yeni kurumsalcılar kurumsal tasarım üzerindeki sınırlamaların spesifik doğasını tanımlayabilmektedirler; mevcut kurumsal düzenin doğasında olan güç ilişkileri ve değer yargıları, ve siyasal kurumların gizli doğası. Dolayısıyla yeni kurumsallaşmanın ilgi alanına giren, kurum mimarları, kurumsallaşmış özneler ve kurumsal çevre arasındaki karmaşık ilişkiler yumağıdır (Lowndes, 2009; 191-195). Örgütsel analizde yeni kurumsallaşma, çıkış noktası olarak kurumsal faaliyet ve düzenlemelerdeki çarpıcı homojenleşme eğilimini kabul etmektedir. Kurumsal yaşamın istikrarı, kendini tekrarlayan, verildiği gibi kabul edilen, kendi kendini sürdüren pratikler dizisi tarafından şekillendiği vurgulanır (Powell ve Di Maggio, 1991: 9). Gerçekten P. Peterson “City Limits” eserinde Amerikan kentlerinin yapısının, sosyal politikalardan (redistributive) ziyade geliştirmeci (developmental) politikaları sistemsel olarak izin verebileceğini ortaya koymuştur (1981). Amerikan kent yapılarının sermaye ve yatırım çekme rekabeti içerisinde olması, demografik yapının kamu harcamalarına göre değişebilmesi kentsel politikaları daha çok ekonomik kalkınma odaklı olmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla kentteki kurumsal çevre, sosyal politikaları başarısız uygulamalar olarak kodlamıştır. Geliri yeniden dağıtıcı politikalar bu yüzden daha çok federal hükümetin yapabileceği uygulamalardır. Gerçekten HOPE VI, Section 8 gibi konut politikaları, gıda yardımı (food stamps), kira yardımı (vouchering), sağlık sigortası (general health care) gibi refah politikaları federal hükümetler tarafından gündeme alınabilmiş veya uygulamaya koyulabilmiştir (Kleinberg, 1994).

Bir diğer üzerinde önemle durulması gereken konu ise kurumsallaşmanın aksi istikamette gidebileceği yönündeki tez olan anti-kurumsallaşmadır (deinstitutionalism). Şimdiye kadar anlatılanların temel argümanı, kurumsallaşmış sistemin ilgili yapı ve faaliyetlerinin zamanla kurumsallaşacağı ve homojenleşme eğilimine gideceği üzerinedir. Anti-kurumsallaşma ise nadir ve tesadüfen gerçekleşen bir olgu olduğu bildirilmektedir (Powell ve DiMaggio, 1991: 105). Bireysel faaliyetlere önem atfeden bireyselci akım, toplumsal ilişkilerin, politikaların, ekonomik faaliyetlerin daha müreffeh bir çerçevede gerçekleşmesi için bu anti-kurumsallaşma eğiliminin gerekli olduğunu düşünmektedir. Toplumdaki kurumsal örtü bireyin kararlarını, yaratıcılığını, faaliyetlerini sınırlandırmaktadır ve dolayısıyla yapı yerine eylemin önemi ortaya çıkarılmalıdır. Bir sorun için kurumsal düzenleme yerine sonuç odaklı proje geliştirmek gibi.

III. BİREYSELLEŞME (INDIVIDUALISM) AKIMI

Bireyselleşme yaklaşımına göre sosyal olguyu belirlemede çıkış noktası bireylerin tercihleri olmalıdır. Daha demokratik bir sistem için bireysel kararlara otonomi verilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşımın varsayımı; iyi bilgiye sahip bireyler kendi faydaları için içgüdüsel olarak daha iyi kararlar vermeye meyillidir ve bu kararların net toplamı toplumsal refahı sağlamaktadır. Dolayısıyla her birey toplumsal çevrede belirleyici bir unsurdur. Bu yaklaşımın kaynağı T. Hobbes'un bireyin doğasına yönelik düşüncelerine kadar uzanmaktadır. Hobbes'a göre bireyler daima birbirleri ile rekabet içerisindeyler. Bu, bireyin çıkarını sınırlayabilen toplumsal birlik ve sınırlayıcı kurallara rağmen geçerlidir. Dolayısıyla birey, kendi kişisel isteklerinden ödün vermeden yeni koşullara kendini adapte edebilecektir (Alford ve Friedland, 1985:35-40).

Bireyler kendi ilgileri çerçevesinde sosyal grup oluşturmakta ve ortak hedefleri diğer gruplarla rekabet edecek şekilde belirlemektedirler. Ancak toplumsal bir sorun ortaya çıktığında bu, sosyal grubu bir bütün olarak değil esasında bireyleri etkilemektedir. Bu yaklaşıma göre örgütler, örgütü oluşturan bireylerin toplamından daha fazla bir olgu değildir. Dolayısıyla bu örgütler daha demokratik bir toplum oluşturmak için değerleri, tercih özgürlüğünü ve bireysel iradeyi korumalıdır (Keating, 1995: 123).

Etkileşim sistemi içerisinde fonksiyona sahip bir ünite büyük oranda bu üniteye dâhil olan bireylerin motivasyonlarına bağlı olmaktadır. Genel olarak çoğulcu (plüralist) dünya görüşü modern toplumun kendi kendini düzenleyen (self-regulating) doğasına vurgu yapmaktadır. Bu olgu bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi ve diğer bireylerin eylemlerine karşı kendilerini uyumlaştırmasına bağlı olmaktadır. Örgütler, çıkar gruplarının değişen koalisyonları olarak görülmektedir. Bu koalisyonlar, kendi çıkarları doğrultusunda diğer örgütleri şekillendirebilecek etki için pazarlık yapma halindedir. Paylaşılmış değerler etkileşimlerine yön vermektedir. Çoğulcu teorisyenler devletten ziyade siyasal topluma önem atfetmektedir. Devlet, toplumun kararlarını uygulayan mikro karar organıdır. Toplumunu yönlendiren bir iletişim mekanizmasıdır (Alford ve Friedland, 1985:35-40).

Genel olarak bazı sosyal kategori ve sınıfa dâhil bireyler belirli ölçüde çıkara sahip olduğunda ve ortak çıkar üzerinde uzlaştığında, o sosyal grup bir ölçüde kendi çıkar ya da grup çıkarı doğrultusunda hareket edecektir. Öyle ki söz konusu sosyal grupta görevler ve çıkarlar ortak hale geldiğinde gerçeklik, bireyin bu ortak çıkar için göstereceği fedakârlık karşılığında tüm üyelerin belirli bir amaç doğrultusunda elde edeceği kazanımlarıyla alakalıdır (Olson, 1965: 211-216).

Daha genel sosyal olgulara yönelik açıklamalar, eylem-teorik mekanizmaları detaylandıran mikro bulgularla desteklenmelidir. Sosyolojik açıklamalarda bireysel eylemi ayrıcalıklı hale getirmekteki gerekçe, eylemin yalnızca öznel bir şekilde anlaşılır olmasıdır. Eylem-teorik açıklamalar sosyal bilimlerde temeldir çünkü bireylerin neyi niçin yaptığını bilmeden bireylerin oluşturabileceği daha büyük ölçüdeki oluşumları anlayamayız. Yalnızca bireyler kasıtlı eylemlere sahiptir ve eylemlerin metodolojik ayrıcalığı, bireylerin metodolojik ayrıcalığını gerektirir (Heath, 2005).

Bireyselleşme yaklaşımının kamu yönetimi disiplinindeki en belirgin yansıması kamu tercihi teorisidir. Kamu tercihinin temel argümanları bireyselci söylemlere ve faydacı (utilitarian) felsefeye dayanmaktadır. Çalışma alanı kişisel çıkarıya dayalı hareket eden bireydir ve kamu yararı bireysel isteklerin net toplamından daha fazlası değildir. Kamu tercihi teorisi, piyasa mekanizmasına ve dolayısıyla, bireylerin hizmet, vergi ve diğer politikalarla ilgili tercihlerine en yakın yapı olarak yerel yönetimleri ön plana çıkarmaktadır (Keating, 1995).

Yaklaşık 60 yıl öncesinde R. Musgrave ve C. Tiebout arasında başlayan etkin kamusal mal ve hizmet sunumu tartışması günümüzde de devam etmektedir. R. Musgrave geleneksel merkezi yönetim sistemlerinde tıpkı piyasa ekonomisindeki gibi kusursuz etkinliğin kamu sektöründe uygulanamayacağını belirtmiştir. Kamusal mal ve hizmet sunumunda optimum karar verebilmek için bireysel talepleri öğrenmenin en etkili çözümünü çok merkezli yerel yönetimlerin varlığı ile açıklayan C. Tiebout (1956) ise bireylerin kusursuz bilgiye sahip, mobil ve kararlarında rasyonel davrandığını, böylece benzer tercihlere sahip olanların bir arada yaşaması gerektiğini savunarak piyasa modelini kamuda uygulamak istemiştir.

Öncelikle R. Musgrave'in piyasa çözümünün kamu sektöründe gerçekleşmeyeceği yönündeki haklılığını şu metafor ile açıklayabiliriz. Merkezi yönetimler karar verirken toplumun kamusal mal ve hizmet talebini kavrama noktasında sınırlıdır. Belirli bir mali yıl için bireylerden toplanan vergi (kamusal mal ve hizmetin fiyatı) peşin olarak alınır ve o yıl içerisinde bir mal ve hizmet sepeti oluşturulur. Oluşan bu tek tip kamusal mal ve hizmet sepeti herkes için ideal değildir. Tıpkı bir başkasının bizim yerimize süpermarket alışverişi yapması gibi. Karar vericiler ellerindeki bütçenin verdiği imkân ve politik destek doğrultusunda orta seçmenin (median-voter) talebini tahmin etmeye çalışır. Dolayısıyla her birey bu kamusal politikalara maliyetini peşin ödemek suretiyle kabullenmek durumundadır. Bu noktada C. Tiebout merkezi yönetimin herkes için tek bir politika havuzu oluşturması yerine benzer talebe

sahip bireylerin bir araya gelerek kendi politika havuzlarını oluşturmasını ister. Dolayısıyla aralarında heterojen, kendi içinde homojen kamusal mal ve hizmet sunumuna sahip birden çok yerel yönetim arasında birey, kendi faydasını maksimize edecek seçimi yapacaktır (Tibeout, 1956).

IV. YENİ KAMU YÖNETİMİ VE İŞLETMECİLİĞİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Kamu yönetiminde dönüşümü konu edinen, bir dizi öneriler sunan ve kamusal yapı ve faaliyetleri nasıl anlamamız gerektiği noktasında yol gösteren yeni kamu yönetimi ve yeni kamu işletmeciliği yaklaşımları temelini yukarıda bahsedilen perspektiflerden almaktadır. Çözümü, kurumsal çevre içerisinde kalarak bürokratik patolojileri iyileştirmek olan yeni kamu yönetimi kurumsallaşma temelinde şekillenirken; piyasa modelini uygulayan, mevcut bürokratik sorunların kaçınılmaz olduğunu savunan, toplum (community) temelli yerel yönetimlerin teşvik edilerek bürokratikleşme eğiliminden geri adım atılabileceğini öngören yeni kamu işletmeciliği yaklaşımı ise bireyselleşme temelinde formüle edilmektedir.

Yeni kamu yönetimi (New public administration) yaklaşımı ilk olarak Syracuse Üniversitesi'nde 1968 yılında düzenlenen Minnowbrook Konferansı'nda ele alındı. Bazı görüşler yeni kamu yönetiminin geleneksel anlayışa kapsamlı bir alternatif getirdiğini ileri sürerken, kimi görüşler de yeni kamu yönetiminin mevcut yaklaşım içerisinde belli başlı sorunların çözümüne odaklı olduğunu ortaya koymuşlardır. R. Denhardt' a göre yeni kamu yönetimi, radikal bir değişim ve yepyeni bir akım oluşturmaktan ziyade bazı konu ve kavramlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yaklaşımın temel hedef noktası, geleneksel yaklaşımın açıklamakta eksik kaldığı, sıkıntılar yaşadığı sorunlardır (anomalies) (Denhardt, 2011: 106-114).

Minnowbrook perspektifi yeni kamu yönetimini formüle ederken bazı noktalar üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki siyaset-yönetim ayrımı tartışmalarına yöneliktir. Yeni kamu yönetimi (YKY) yaklaşımı siyaset-yönetim ayrımına karşı çıkmakta, davranışçı akımın bu ayrımın gerçekçi olmadığına yönelik yaklaşımına ek olarak yönetimin bizzat politika oluşturma sürecinde yer alması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada kurumsal yapı ve teknik konular üzerinde yoğunlaşmaktan ziyade toplumsal ihtiyaçlar ve sorunlar üzerinde odaklanılması yönetimi daha tutarlı (relevance) bir ivmeye sokacaktır. Kamu kurumları politikanın çevresinde bir unsur değil bizzat içindedir. Çalışma alanı sadece yönetsel prosedürlerin işlendiği dar bir alandan çıkarılmalı; demokratik toplumlarda politikaların şekillendiği, yönetildiği geniş bir alana doğru yol almalıdır (Denhardt, 2011: 107-108).

Bir diğer uzlaşma noktası ise gerçekler-değerler ikilemi üzerinedir. Yeni kamu yönetimine göre pozitivizm sosyal bilimlere deneysel çalışmalarla, veri toplama ve istatistiksel değerlendirmelerle sınırlı tutmuştur. Ekonomik rasyonellik, bilimsel yönetim üzerinde ısrarla durulması ile pekişmiştir. Artık değerler de bilgi üretiminde rol almalıdır. Sorun çözmede değer yargılarının dikkate alınması tutarlılığı sağlayacaktır. Bilim adamının veya bürokratin belirli toplumsal sorunlara yönelik ilgisi ve duyarlılığı, sorun tespiti ve etkili çözümünde rol oynayabilir. Değerler üzerinde hassasiyet normatifiği getirir. Araştırma süreci bilimselliğini koruyabilir ancak çıkarılacak sonuçların değer yargısı içermesi kaçınılmazdır ve zaten gereklidir (Denhardt, 2011: 109).

Yeni kamu yönetiminin verimlilik kriterine karşı sosyal eşitliği ön plana çıkardığını görmekteyiz. Kaynakların, sosyal ve politik değerlerin dağılımında mevcut dengesizliklerin giderilmesi olarak sosyal eşitlik değeri yalnızca yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinde değil, politika üreticisi olarak kamu yönetimlerinde de ele alınmalıdır. J. Rawls'ın sosyal adalet teorisine de atıf yapılarak tarafsız yönetimin aslında bir görmezden gelme örtüsü (veil of ignorance) oluşturduğu öne sürülmektedir. Dolayısıyla sosyo-ekonomik statü de göz önünde bulundurularak toplumda dezavantajlı konumdaki bireylere ve topluluklara yönelik taraflı bir politika izlenmesi daha tutarlı bir kamu yönetimi anlayışı doğuracaktır (Denhardt, 2011: 110-111).

Son olarak yeni kamu yönetiminde uzlaşılan bir başka değer kriteri ise yönetime katılımdır. Gerek uygulanacak politikadan etkilenen kişi ve grupların katılımı, gerekse yönetim kademesinde çalışanların kurumsal karar verme sürecine katılımı ön plana çıkarılmaktadır. Dışa kapalı, katı hiyerarşik yapıya sahip bürokratik yapılanmanın daha açık bir sistem haline gelmesi yönünde yapısal dönüşümler vurgulanmaktadır. Özellikle 60lı yılların vatandaş katılımına yönelik çabalarıyla tutarlı olan bu düşünce, yeni kamu yönetimi yaklaşımının ikinci kuşak davranışçılar olarak görülmesiyle sonuçlanmıştır (Denhardt, 2011: 111-113).

Yeni kamu işletmeciliği (new public management) 70li yılların mali krizleri, kamu sektörünün görece büyümesi ve devletin müdahaleci politikalarına karşı oluşturulmuş, ekonomik rasyonalite temelinde çözüm önerileri sunan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözleşmecilik, özelleştirme, küçültülmüş kamu sektörü, karar vermenin dağıtımı (yerleşme), fayda-maliyet analizi, özel yönetim tekniklerinin uygulanması gibi yöntemlerle kamusal etkinlik sorunu ortadan kaldırılmaya çalışılmakta, kamu tercihi teorisinde olduğu gibi piyasa modelinin kamu yönetiminde uygulanması

istenilmektedir. Yeni sağ (neo-liberal) politikaların ışığında formüle edilen bu yaklaşımla ilgili kavramsal çalışma Osborne ve Gaebler (1992) tarafından “Devletin Yeniden Keşfi” (Reinventing Government) adlı eser ile yapılmıştır (Denhardt, 2011: 142-143).

Osborne ve Gaebler (1992) devletin yeniden keşfi ile ilgili 10 temel ilkeyi şu şekilde sıralamıştır (aktaran Denhardt, 2011: 142-143);

Katalitik yönetim: “Kürek çekmek yerine dümen tutmak”. Kamu girişimcisi birçok olasılığı göz önünde bulunduran, kaynak ve ihtiyaçlar arasında denge gözeten faaliyetlerde bulunmalıdır. Yalnızca kurumsal görevler üzerinde yoğunlaşmak gereksiz bir kürek çekme eylemidir.

Topluma ait yönetim: “Hizmet götürmek yerine yetkilendirmek”. Kamusal girişimler daha çok topluma (community) bırakılmalıdır. Vatandaşlar, yerel gruplar, dernekler vb. güçlendirilmeli, kendi çözümlerinin kaynağı yine bu gruplar olmalıdır (enabling government).

Rekabetçi yönetim: “Kamu hizmetlerinde rekabeti sağlamak”. Kamu girişimcileri kamu, özel ve kar gütmeyen kuruluşlar arasında rekabeti teşvik ederek verimli ve etkili bir kamu çıktısı sağlamalıdır. Buradaki amaç kamu hizmetlerini tek bir merkezden gördürmek yerine, piyasada o hizmeti rekabet ederek sözleşme vasıtasıyla sağlayacak birçok kuruluşun mevcut bulunması ve böylece daha uygun maliyetli ve kaliteli bir hizmet çıktısının sağlanmasıdır.

Hedef odaklı yönetim: “Kural odaklı yönetimleri dönüştürmek”. Kamu girişimcisi öncelikle iç ve dış örgüt hedeflerine odaklanır ve daha sonra bütçe, insan kaynakları ve diğer sistemleri bu nihai hedefleri yansıtabilecek şekilde dizayn eder.

Sonuç-çıktı odaklı yönetim: “Girdiler yerine çıktıları fonlamak”. Kamu girişimcisinin temel motivasyonu örgütsel çıktının sağlanıp sağlanmaması üzerine olmalıdır. Bütçenin artırılması, kadro genişlemesi, kurumsal yapı vb. girdi mekanizmalarının nihai hedefe etkisi iyi analiz edilmeli, gereksiz israftan kaçınılmalıdır.

Müşteri odaklı yönetim: “Bürokrasi yerine müşteri ihtiyaçlarını karşılamak”. Kamu girişimcisi tüketici-seçmenlerin (consumer-voter) ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır. Tıpkı piyasa ekonomisindeki gibi talebi karşılamada yetersiz organizasyonlar başarılı bir çıktı elde edemezler.

Girişimci yönetim: “Harcama yerine gelir elde etme”. Kamusal mal ve hizmet maliyetlerinin, yine kamu girişimcileri tarafından fırsatların değerlendirilerek

kar elde edilmesiyle finanse edilmesi öngörülmektedir. Girişimci yönetim ile böylece vatandaş üzerindeki ağır vergi baskısı hafifletilmiş olacaktır. Özellikle ülkemizde belediye işletmelerinin bu kapsamda bir yönetim anlayışı içerisinde olduğu söylenebilir.

Öngörülü yönetim: “Tedavi yerine önlem almak”. Kamu girişimcileri sorun ortaya çıkmadan önce o sorunu öngörmeli ve ona göre önlem almalıdır. Sorunların çözümü önlemini almaktan daha maliyetli olabilmektedir.

Adem-i merkezîyetçi yönetim: “Hiyerarşiden katılım ve takım çalışmasına”. Topluma ait yönetim ilkesi ile de paralel olarak kamu kurumları daha çok karar verme mekanizmalarını tek merkezden daha geniş bir çevreye dağıtmalı; gerek çalışanların uzmanlığından yararlanmak gerekse paydaşların istekleri doğrultusunda hareket etmek için mümkün olduğu kadar hiyerarşiyi esnetmek ve yerleşmek gerekmektedir.

Piyasa odaklı yönetim: “Piyasa mekanizması ile değişimi gerçekleştirmek”. Kamu girişimcileri piyasanın etkinliğine inanmalı ve bu doğrultuda stratejiler geliştirmelidir.

Sonuç olarak bir yandan yeni kamu yönetiminin mevcut sistem üzerinde kurumsal değişikliklerle (reformlarla) geleneksel kamu yönetimi anlayışından uzaklaştığını görmekteyiz. Temel hedefin aslında bürokratik yapıyı daha tutarlı hale getirmek olduğu gözlemlenmektedir. Yeni kamu yönetimi düşüncesi kamu işletmeciliğinden farklı olarak kurumsal yapının geriye sarılmasını (roll back) benimsememektedir. Diğer yandan yeni kamu işletmeciliğinde ise tam tersine özelleştirme, piyasa modeli ve özel sektör tekniklerinin uygulanması ile mevcut bürokratik yapıdan geri adımlar atılmasını ve ekonomik rasyonellik temelinde yeniden düzenlenmesini öngörmektedir. Yeni kamu işletmeciliği, yeni kamu yönetimine göre daha radikal bir paradigma değişimi ortaya koymaktadır. Yeni kamu yönetimi anlayışı çözümleri kurumsal düzeyde görürken, yeni kamu işletmeciliği daha bireysel ve piyasa odaklı yaklaşmaktadır. Kamu yönetiminde gerçekleşen reform çalışmalarını bu doğrultuda değerlendirmek, bu girişimlerin doğasını kavramak açısından önem taşımaktadır.

V. YENİDEN YAPILANDIRMA ÇALIŞMALARINA YANSIMALAR

Kamu yönetiminde yeniden yapılandırma son yıllarda birçok araştırmaya konu olmuştur. Kurumsal ve yasal değişiklikler ile sistemin aksayan yönleri yeniden gözden geçirilmekte, değişen şartlara göre örgütsel yapı ve faaliyetler daha işler hale getirilmektedir. Ancak teorik çerçevede yeniden yapılandırmanın doğası yeterince sorgulanmamaktadır. Kurumsallaşma ve

bireyselcilik yaklaşımları ve bunların kamu yönetimindeki türevleri ışığında yeniden yapılandırma çalışmalarını sınıflandırmak ve bu yaklaşımların hangi unsurlarını barındırdığını gün yüzüne çıkarmak gerekmektedir. Dolayısıyla kamu yönetiminde yeniden yapılandırma çalışmalarının hangi dinamiklerle gerçekleştiğini incelemek gerekir. Bu sınıflandırmayı yaparken de kurumsallaşma yaklaşımının yukarıda bahsedilen argümanlarına ne ölçüde temas ettiklerini daha net bir şekilde görebiliriz. Bürokratik patolojilerin giderilmesi (iyi bürokrasi), kamusal etkinliğin sağlanması ve verimlilik, küreselleşme gibi değişen sosyal-ekonomik ihtiyaçların karşılanması, piyasa olumsuzluklarının giderilmesi, demokratik yönetim ilkesinin hayata geçirilmesi gibi dinamikler kamu yönetiminde reform çalışmalarına hız kazandırmaktadır. Bu dinamikler arasında keskin bir çizgi bulunmamakla birlikte, kimi yeniden yapılandırma çalışmaları birden fazla dinamik ile gerçekleşebilmektedir.

A. Bürokratik olumsuzluklara yönelik yeniden yapılandırma

Refah devleti politikalarıyla birlikte devlet birçok alanda (özellikle sosyal politika) yeni fonksiyonlar üstlenmiş, piyasa mekanizmasının toplumsal refahı sağlamada yetersiz kaldığı noktalarda müdahaleci politikalar izlemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası devletin toplam üretim içindeki payının hacimce artması, bürokratik yapının da oldukça genişlemesine yol açmıştır. Örneğin İngiltere’de kamusal faaliyetlerin payı yüzde 50’nin üzerine çıkmıştır. Bu genişleme, rasyonel bir model olarak formüle edilen bürokratik yönetim yapısından sapmaları da beraberinde getirmiştir. Başta kamusal etkinlik sorunu olmak üzere rüşvet, yolsuzluk, kırtasiyecilik, hantallık, çevreye duyarsızlık, katı hiyerarşi vb. sorunlar literatüre girmiştir. Buna ek olarak özellikle 70li yıllarda ortaya çıkan mali krizler kamuya olan güvenin iyice azalmasına neden olmuş, bürokrasi kavramına olumsuz anlamlar yüklenmeye başlanmıştır. (Özdemir, 2007).

Türkiye’de planlı döneme geçiş ile birlikte günümüze kadar bu sorunlara yönelik birtakım reform girişimlerinde bulunulmuştur. Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP), İdari Reform Danışma Kurulu Raporu, İç-düzen, Kamu Yönetimi Araştırma Projesi (KAYA), 5227 sayılı Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması hakkında kanun ve birtakım mikro düzenlemeler, bürokratik sorunları ortadan kaldırmaya yönelik çabalara örnek teşkil etmektedir (Coşkun, 2005).

Kamusal etkinlik sorununa yönelik örgütsel yapının düzenliliği, mali disiplinin sağlanması ve idarenin gereksiz işlemlerden arındırılması gibi bir dizi tedbirler öngörülmüştür. Burada temel hedef kaynakların gereksiz israf

edilmemesi ve bütçe açığı sorunun bertaraf edilmesidir (Coşkun, 2005). Kurumsallaşma yaklaşımının kamusal etkinliğe yönelik düşüncesi piyasa modelinin beklentilerinden daha farklıdır. Kurumsal çözüme göre daha çok bütçe açığının yaşanmaması ve denk bütçenin sağlanması yeterli olurken, piyasa modeline göre bunun ötesinde denk bütçenin, piyasanın işleyişi üzerinde ağır bir külfet olmaması gerekmektedir.

Aynı şekilde 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamusal etkinlik sorunu çözülmeye çalışılmaktadır. Bu kanun ile kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans değerlendirme yetkilerinin verilmesi ile denetim kapsamının genişletilmesi amaçlanmaktadır. Denetim mekanizmalarının artırılması çabası ile görülmektedir ki kurumsal sorunlara yönelik çözüm yine kurumsal nitelikte olmaktadır. Nicel olarak mevcut bürokratik değişimlerden ziyade nitel değişikliklere gidilmektedir. Hatta kanun ile birlikte genişleyen bu denetim olgusu iç denetim, denetim koordinasyon kurulu gibi yeni yapıları da ortaya çıkarmaktadır.

Weber bürokrasi modelinden sapmalar olarak nitelenebilecek rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma, partizanlık vb. kamu çalışanı odaklı sorunlara yönelik reform çalışmaları ise ilk etapta 1990 yılında yürürlüğe giren Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzlukla Mücadele Kanunu ile söz konusu hale gelmiştir. Daha sonra Doğu Avrupa ülkeleri ile paralel olarak Avrupa Birliği uyum süreci çerçevesinde bir dizi yenilikler yapıldığı görülmektedir. Türkiye’de Saydamlığın Artırılması ve Kamuda Etkin Denetimin Geliştirilmesi Eylem Planı, Kamu Etik Kurulu, Bilgi Edinme Hakkı, Kamu Denetçiliği Kurumu vb. girişimler ile bu sorun minimum hale getirilerek daha şeffaf, açık, dürüst bir bürokratik tarzın benimsenmesi öngörülmüştür.

Kamusal faaliyetlerin çoğu hukuksal rasyonelliğin bir gereği olarak yasal düzenlemeler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Basit bir idari işlem dahi mevzuata uygun olmalı ve gerektiğinde resmi yazı ile gerçekleştirilmelidir. Bu özellik, kamusal işlerin ağır ve gereksiz prosedürlerle gerçekleşmesine neden olmaktadır. Reform çalışmaları, bu sorunu ortadan kaldırma noktasında kamusal faaliyetleri hızlandırıcı düzenlemeler gerçekleştirilmektedir (Coşkun, 2005). Bu sorunla mücadele noktasında atılan en radikal adım, teknolojinin de gelişmesiyle paralel olarak e-devlet çalışmaları olmaktadır. E-devlet düzenlemeleri ile birlikte Weberyen bürokrasi, rasyonellik sürecini günümüzde de sürdürmektedir (Şat, 2009).

Son olarak bürokratik yapının kapalı bir sistem olması ve katı hiyerarşi ile mekanikleşmesine yönelik eleştiriler üzerine reform çalışmaları, daha açık bir sistem ile iç ve dış katılım mekanizmalarının geliştirilmesini hedeflemiştir. Özellikle 60lı yıllarda vatandaş katılımına yönelik talepler ile düşünsel alanda katılıma atfedilen önem (yeni kamu yönetimi) kamu yönetimini bu denli bir değişime zorlamıştır (Denhardt, 2011). Türkiye’de bu çabalara ilk örnek 1960-1970 arası deneyimlenen idari danışma merkezleridir (Mihçioğlu, 1986). Kısa süren bu açık sistem aracı daha sonraları oluşturulan basın-enformasyon birimleri, beyaz masa, Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER), kent konseyleri vb. mekanizmalar ile yeniden hayata geçmiş, vatandaştan gelen talepleri yönetime aktarma görevi üstlenmişlerdir. Özellikle son yıllarda kamu politikaları oluşturma sürecinde sivil toplum kuruluşlarının da karar mekanizmalarında yer alması, iyi bir yönetim adına kurumsal bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bürokratik olumsuzluklara yönelik gerçekleştirilen reform çalışmaları aslında bürokraziye olan güvenin halen devam ettiğinin bir kanıtıdır. Sadece iyileştirmeler yapılarak yeni kamu yönetimi yaklaşımının da öngördüğü gibi bürokraziye tutarlılık sağlanmaktadır. Bir diğer üzerinde durulması gereken konu ise reform çalışmalarının kurumsallaşmama (de-institutionalism) olgusu yaratmamasıdır. Aksine bürokratik yapı ve düzenlemelere yenileri eklenmektedir. Burada Weber’in bir kez oluştuğunda bürokratikleşme ivmesinin kaçınılmaz olduğu yönündeki öngörüsü, L. Zucker’in meşruiyet salgını (contagion of legitimacy) kavramı ile savunduğu kurumun ilgili yeni yapı ve faaliyetlerinin zamanla kurumsallaşacağı savı doğrulanmaktadır (Powell ve DiMaggio, 1991: 63,105).

B. Piyasa etkinliğine yönelik yeniden yapılandırma

Refah devleti politikalarıyla bürokrasinin hacimce büyümesi, ortaya çıkan mali krizler ve yapısal olumsuzluklar, eleştiri ivmesini piyasa başarısızlığından devletin başarısızlığına doğru çevirmiştir. 1980li yıllardan itibaren yeni sağ düşüncesi, piyasa etkinliğine vurgu yaparak kamu yönetimindeki dönüşümü, kurumsal çözümlerden ziyade işletme tarzı yöntemlerle çizmiştir. Bu yaklaşıma göre kamu yönetimindeki olumsuzluklar devletin oldukça müdahaleci olmasından kaynaklanmakta, bürokratik genişleme ve artan regülasyonların piyasa etkinliğine ve toplumsal refaha olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu sorunlar, yukarıda bahsedilen kurumsal reform çalışmaları ile değil daha kökten değişikliklerle ortadan kaldırılabılır. Bir öncekinin aksine burada bürokraziye güven duyulmamaktadır (Denhardt, 2011).

En belirgin ve uygulanabilirliği daha kolay olan bürokratik yapının geri sarılması (roll back) yöntemi, 80li yıllardan itibaren gerçekleştirilen özelleştirme çabalarıdır. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'nın rakamlarına göre 1986 yılından itibaren 270 kuruluşteki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 788 taşınmaz, 8 otoyol, 2 boğaz köprüsü, 104 tesis, 6 liman, şans oyunları lisans hakkı özelleştirme kapsamına alınmıştır. Halen özelleştirme kapsam ve programında 19 kuruluş bulunmaktadır (ÖİB, 2014). Türkiye'de özelleştirme çabaları büyük ölçüde kamu iktisadi teşebbüsleri ile sınırlı kalmıştır. Sağlık ve eğitim gibi refah devletinin dinamo yapı ve politikaları özelleştirme kapsamına alınamamıştır.

Ayrıca kamu hizmet ve politikalarının sözleşme ile özel sektöre gördürülmesi (contracting out) ve bu hizmetlerde rekabetçiliğin teşvik edilmesi bir başka yöntem olarak göze çarpmaktadır. Günümüzde elektrik ve doğalgaz dağıtımı, toplu taşıma hizmeti, çevre düzenleme ve temizlik işleri, konut ihtiyacının karşılanması gibi faaliyetler özel sektöre gördürülebilmektedir. Rekabet olgusunun yaygınlaştırılmasındaki amaç, bu hizmetleri gerçekleştirebilecek birçok işletmenin mevcut olması ve kendi aralarındaki rekabet ile daha uygun fiyata daha kaliteli hizmet sunumu gerçekleştirmesidir. Ayrıca bu tarz hizmetler için kamu kurumları ayrı bir yapılanmaya, personel istihdamına, araç-gereç teminine ve düzenlemeye girmeyerek kurumsal yapı dar tutulmaktadır (Güler, 2003).

Kamusal talebi öğrenme noktasında piyasa modeli, kurumsallaşma yaklaşımından farklı olarak yerelleşme (adem-i merkezîyet) odaklı kurumsal dönüşümü benimsemektedir. Kurumsallaşma yaklaşımında kamusal talebi dinleme karar verme sürecine çıkar gruplarının dâhil edilmesiyle gerçekleştirilebileceğini öngörmektedir. Piyasa modelinde coğrafi temelli örgütlenme (community) ile talep belirlenebilirken, kurumsalcı yaklaşımda ortak fayda temelli örgütlenme (sivil toplum kuruluşları) ve yönetime dâhil olması ile belirlenebilmektedir. Türkiye'de yerel yönetimlere kaynak ve yetki aktarımı oldukça sınırlı kalmıştır. 80li yıllarda Kamu Yönetimi Araştırma Projesi ile adem-i merkezîyetçilik vurgulanmış ve hatta aynı dönem bazı maddelere çekince konularak Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı imzalanmıştır. 2000 sonrası yerel yönetimler yasaları (belediye, il özel idare kanunları) ile yerel yönetimlere önemli ölçüde yetki aktarıldığı belirtilmektedir. Ancak eğitim, sağlık, kolluk, tarım vb. politikalar halen merkezi yönetimin yetki alanına girmekte, yerel yönetimlerin toplam kamusal faaliyetler içerisindeki payı diğer ülkelere nazaran oldukça düşük seviyede kalmaktadır (Güler, 2003). Türkiye'de yerel yönetimler birbiriyle rekabet

edecek ekonomik oluşumlar olarak görülmemekte, merkezi yönetimin bir uzantısı olarak idari oluşumlar şeklinde kabul edilmektedir. Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımının da benimsediği gibi yerel yönetimler kamusal talebi öğrenmede en etkili kuruluşlardır. Ortak ihtiyaçları ve sorunları karşılama ve çözme noktasında toplum ile iç içe geçebilmekte, benzer talepleri mekânsal olarak kümelendebilmektedir.

Ekonomik faaliyetlerin küreselleşmesi, kamu yönetiminde bazı dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Ulus-ötesi (supra-national) ve yerelleşme (glocalization) temelinde yapısal dönüşümler küresel ekonomi içerisinde gerçekleşmektedir. Ulus-ötesi yapılanmaya en bariz örnek Avrupa Birliği olarak gösterilebilir. Ekonomik entegrasyon ve akabinde siyasal-idari entegrasyon ile yapı ve düzenlemeler standartlaştırılmaktadır (Brenner, 2009). Türkiye'nin adaylık süreci içerisinde Katılım Ortaklığı Belgesi ve ilerleme raporlarıyla bu idari standartlaştırma gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda kurumsallaşma yaklaşımının yapının öne sürdüğü homojenleşme eğilimi doğrulanmaktadır. Küresel aktör olarak yerel yönetimlerin dönüşümü ise yerel birleşmeler (consolidation) olarak karşımıza çıkmaktadır. Amerika'da yerel yönetim birleşmeleri (city-county consolidation) ekonomik kalkınma ve küresel ekonomide yer alabilme güdüleriyle gerçekleşmektedir. Örneğin 2003 yılında referandumla birleşmeye giden Louisville şehri ile Jefferson ilçe yönetimi tek bir metropol yönetimi oluşturarak ekonomik kalkınmayı ve küresel yatırımları çekmeyi hedeflemiştir (Savitch and Vogel, 2004).

Son olarak Türkiye'de ekonomik gelişmeler ve piyasa olumsuzluklarına yönelik bir takım yapı ve düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Kamu Rekabet Kurumu, Sermaye Piyasası Kurumu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu gibi düzenleyici ve denetleyici kurullar ekonomik ilişkilerden kaynaklanan aksamaları ortadan kaldırmaya yönelik girişimlere örnek teşkil etmektedir. Neo-liberal yaklaşımın da öngördüğü gibi kamu sektörü, mal ve hizmet üretim sürecine dâhil olmaksızın (rowing), ekonomik gidişatı doğru rotaya sokma (steering) görevi üstlenmelidir.

VI. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kamu yönetiminde reform çalışmaları ile ortaya çıkan yeni yapı ve düzenlemelerin kurumsallaşma sürecinin bir parçası olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Toplumdan, uluslararası kuruluşlardan, akademik camiadan, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörden gelen bu dönüşüm taleplerini görmezden gelmek kurumun meşruiyetini sorgulatabilecektir. Kamu kurumlarının çevresi ile olan bu karşılıklı bağımlılığı ve böylece meşruiyetinin

sürekliliği sonucu bir takım reform girişimlerinde bulunmasına sevk etmektedir. Ortaya çıkan sonuç ise örgütsel yapıların birbirine benzeyen unsurları barındırmasıdır. Örneğin denetim noktasında Norveç'te uygulama alanı bulan ombudsmanlık artık birçok ülkede de uygulanmaktadır. Ayrıca ülkemizde AB uyum çerçevesi içerisinde birçok yapısal reformlar ile tekdüze bir kurumsal yapı idealize edilmektedir. Aslında birçok kurumsal yeniden yapılandırma çalışmaları farklı bir şey yapma değil, aynı şeyi farklı biçimde yapma durumudur (Savitch and Vogel, 2004). Örneğin bir kamu hizmeti daha önce kamu bürokrasisi altında gerçekleşirken şimdi özel sektör vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Reform taleplerine gerek akademik yazınlarda gerekse uygulamalarda iki temel yaklaşımın rol aldığını görmekteyiz. Bireyselci yaklaşımın etkisinde formüle edilen kamu işletmeciliği modeli, Türk kamu yönetiminde refah devleti politikalarının izlerini silmekte yetersiz kalmaktadır. Bu radikal değişimin önündeki engellerin başında politik uygulanabilirlik sorunsalı gelmektedir. Örneğin devlet hastanelerini ve eğitim kurumlarını özelleştirmek toplumda büyük bir infiale neden olacak, hükümete bir sonraki seçimi kaybettirebilecektir. Devlet geleneği ışığında kurumsal kültürü kök salmış ülkemiz kamu yönetiminde en güvenli ve uygulanabilir değişim modeli bürokratik reformlardır. Kurumsal sorun yine kurumsal mekanizmalarla çözülmekte, farklı uygulama örneklerinden de esinlenilerek tek bir ideal örgüt modeli oluşturulmaktadır.

Türkiye'de yeniden yapılandırma çalışmalarının kurumsallaşma üzerindeki etkisini daha net bir şekilde görmek için ampirik bir çalışmaya ihtiyaç vardır. Bu çabalar ile birlikte yapı, personel, düzenleme ve kamu harcamalarında ne ölçüde değişimler meydana geldiğini sayısal olarak göstererek bir noktada kurumsallaşmanın boyutları ortaya konulabilir. Ayrıca eşbiçimlilik etkisini de ülke uygulamaları arasındaki benzerliği ölçen bir (similarity) indeks yardımı ile ortaya koyabilir, zaman içerisinde nasıl değiştiğini gözlemleyebiliriz.

KAYNAKÇA

ALFORD, Robert R., and R. Friedland (1985), *Powers of Theory: Capitalism, the State, and Democracy*, Cambridge University Press.

BELL, D. (1976), *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York: Basic Books.

BRENNER, N. (1999), "Globalisation as Reterritorialization: The Rescaling of Urban Governance in the European Union", *Urban Studies*, cilt.36, S.3, ss. 431-451.

- COŞKUN, B. (2005), "Türkiye'de Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Tarihsel Geçmiş ve Genel Bir Değerlendirme", *Türk İdare Dergisi*, S.448, ss. 13-47.
- DENHARDT, R. (2011), *Theories of Public Organization*, Wadsworth/Cengage Learning.
- DİMAGGİO, P.J. (1982), "The Structure of Organizational Fields: An Analytical Approach and Policy Implications", Paper prepared for SUNY-Albany Conference on Organizational Theory and Public Policy, April 1st and 2nd.
- DİMAGGİO, P.J., and W.W. Powell (1983), "Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields", *American Sociology Review*, S.48, ss. 147-160.
- DİMAGGİO, P.J., and W.W. Powell (1991), "Introduction", In W.W. Powell and P.J. DiMaggio (Eds) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, ss. 1-38, Chicago: University of Chicago Press.
- GÜLER, B.A. (2003), "Devlette Reform", *Mimarlık Dergisi*, Mart, ss. 1-26.
- HEATH, J. (2005), "Methodological Individualism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Summer Edition.
- HENDERSON, A.M., and T. Parsons (1948), *Max Weber: The Theory of Social and Economic Organizations*, New York: Oxford University Press.
- KEATING, M (1995), "Size, Efficiency and Democracy: Consolidation, Fragmentation and Public Choice", In D. Judge, G. Stoker, and H. Wolman (Eds) *Theories of Urban Politics*, SAGE Publications.
- KLEİNBERG, B. (1994), *Urban America in Transformation: Perspectives on Urban Policy and Development*, Sage Publications.
- LOWNDES, V. (2009), "New Institutionalism and Urban Politics", In J. Davies, and D. Imbroscio (Eds) *Theories of Urban Politics*, London: SAGE Publications.
- MARCH, J.G., and J.P. Olsen (1976) *Ambiguity and Choice in Organizations*, Bergen: Universitetsforlaget.
- MEYER, J., and B. Rowan (1977), "Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony", *American Journal of Sociology*, S. 83, ss. 340-363.
- MIHÇIOĞLU, C. (1986), *Bir Yönetim Deneyi: İdari Danışma Merkezi Kırtasiyecilikle Savaş*, Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayınları: 7.
- OLSON, M (1965), *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Harvard University Press.
- OSBORNE, D. and T. Gaebler (1992), *Reinventing Government: How the Entrepreneurial*

- Spirit is Transforming the Public Sector, Addison-Wesley Publishing Company.
- ÖZDEMİR, S. (2007), Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (2014), Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni, ÖİB Basın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı.
- SAVİTCH, H. and R.K. Vogel (2004), “Suburbs without a City: Power and City-County Consolidation”, *Urban Affairs Review*, S. 39, ss. 758-790.
- STONE, D. (2012), *Policy Paradox: The Art of Political Decision Making*, W.W. Norton & Company.
- ŞAT, N. (2009), “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı: Weber Bürokrasisinin Sonu Mu?”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt.2, S.1, ss. 93-108.
- TİBEOUT, C. (1956), “A Pure Theory of Local Expenditures”, *Journal of Political Economy*, The University of Chicago Press, S. 64, ss. 416-424.
- PETERSON, P. (1981), *City Limits*, Chicago: University of Chicago Press.
- WEBER, M. (1968), *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Three Volumes, New York: Bedminster.
- WEİCK, Karl E. (1976), “Educational Organizations as Loosely Coupled Systems”, *Administrative Science Quarterly*, S.21, ss. 1-19.

TÜRKİYE’DE ÇOCUK YOKSULLUĞU: GAZİANTEP ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Fatih KAHRAMAN²
Songül SALLAN GÜL³

“Yoksulluk şiddetin en kötü halidir...”
Mahatma Gandh

“Öyle bir aç kalsam, öyle bir aç
kalsam çocuklar, size hiç açlık
kalmaz...”
Aziz Nesin

Atıf/©: Kahraman, Fatih; Sallan Gül, Songül, (2015). Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Gaziantep Üzerine Bir Araştırma, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 339-366

Özet: Çocuklar hanede var olan yoksulluktan en fazla etkilenen gruplar arasındadır. Yoksulluk içinde büyüyen çocuklar, sağlık, beslenme, eğitim gibi haklarını tam olarak kullanamamakta, sömürü şiddet ve ayrımcılıklara uğramaktadır. Çocuğun yaşadığı yoksulluk, çocuk işçiliği, çocuk gelinler, çocuk suçluluğu gibi ciddi toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Bu konuda Türkiye’nin olumsuz karnesi ve sahip olduğu yüksek genç nüfus, sorunun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde göçmenler için çekim merkezilerinden olan ve bölgenin en gelişmiş ili Gaziantep’te, göçmen hanelerin ve çocuklarının yaşadığı çok boyutlu yoksulluğun görünüşleri ortaya konulmaktadır. 11-17 yaş aralığında bulunan 20 çocuk ve 20 ebeveyn ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve elde edilen veriler nicel ve nitel araştırma teknikleri ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk Yoksulluğu, Yeni Yoksulluk, Gaziantep

Makale Geliş Tarihi: 14.04.2015/ Makale Kabul Tarihi: 30. 04. 2015

¹ Bu çalışma, saha süreci son iki yıldır devam eden ve danışmanlığı Songül Sallan Gül tarafından yapılan, Fatih Kahraman’ın doktora tez çalışmasına dayanmaktadır. Çalışma Gaziantep ilinde yürütülmektedir. Bu araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinasyon Birimi tarafından 3431-D1-13 proje kodu ile desteklenmektedir.

² Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: fatihkahraman@sdu.edu.tr.

³ Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, e-posta: songulsallangul@yahoo.com.

Child Poverty in Turkey: A Research on Gaziantep

Citation/©: Kahraman, Fatih; Sallan Gül, Songül, (2015). *Child Poverty in Turkey: A Research on Gaziantep*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 339-366

Abstract: *Children are among the groups the most affected by the household poverty. Children growing up in poverty are significantly deprived of the rights to health, nutrition and education and face the risks of exploitation, violence and discrimination. Poverty experienced by children causes very serious problems such as child labor, child brides and juvenile delinquency. The high ratio of young population and the poor report of Turkey in the area of child poverty once again show the severity of the problem. In this study, the perspective of multi-dimensional deprivation of migrant households' children has been presented in Gaziantep, which is the center of attraction for immigrants and the most developed province in the Southeastern Anatolia Region. In-depth interviews were conducted with 20 children in the 11-17 age range and their 20 parents and the collected data were assessed by quantitative and qualitative research techniques.*

Keywords: *Child, Child Poverty, New Poverty, Gaziantep*

1. GİRİŞ

Türkiye'deki yoksulluğa ilişkin veriler mutlak yoksulluk düzeyinde oranın oldukça düşük olduğunu göstermekle birlikte, hane düzeyindeki yoksulluğun kaygı verici oranlara yükseldiğini göstermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2013 Yoksulluk Çalışmasında, orta gelirli ülkeler için temel alınan ve Türkiye'nin de dahil olduğu kabul edilen 2,15 doların altında kalan yoksulluk oranı 2012 yılında kentsel alanlarda %0,02, kırsal alan %0,14'dir. 2013 yılında ise, kentlerde mutlak yoksullun aynı kaldığı ve kırsalda ise, çok az bir iyileşme göstererek % 0,13 olmuştur (TÜİK, 2013a; Işık-Ataç, 2012). Ancak hane düzeyinde nüfusun %17'sinin ve ülke nüfusun da %20'sinin, yani yaklaşık 15-20 milyon kişinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı ve sosyal yardımlara muhtaç hale geldiği de görülmektedir (Econoscale, 2014; TÜİK, 2013a). Dolayısıyla Türkiye açısından yoksulluğun ne kadar önemli bir sorun olduğu, yoksulluk profilinde ise, son yıllarda artan oranda kadınlarla çocukların yoksulluk riskinin daha da arttığı görülmektedir. Bu anlamda hane nüfusu arttıkça yoksulluk riski de artmaktadır. Geniş ailede yoksulluk riski %21,43 ile Türkiye ortalaması olan %14,54'ün üzerinde yer alırken, özellikle kadın ve çocuktan oluşan aile tiplerinin yoksulluk riskini daha yoğun yaşadığı görülmektedir. En az bir çocuğu ile yaşayan tek ebeveynli ailelerde yoksulluk

oranı %33,4 gibi yüksek bir rakamdır. Oranın karşılığı olan 1.897.125 kişi bu tür hanelerde yaşamakla birlikte bu hanelerin üçte biri de yoksul olup, sosyal yardımlarla yaşamını sürdürmektedir. Ayrıca bu tür hanelerin %80’inde hane reisinin kadın ve 15 yaşından küçük çocukların yer aldığı %52’lik yoksul hane profili içinde yer aldığı da bilinmektedir. Bu veriler çok çocuklu hanelerin dezavantajlı grupların başında geldiği ve yoksullukla karşı karşıya kaldığı çarpıcı yoksulluk deneyimi örneklerini oluşturmaktadır (TAYA, 2011; Işık ve Ataç, 2012).

Çocuklar hanede var olan yoksulluk halinden ve yoksul hanelerin hane içi güç ve kaynak paylaşımından en olumsuz etkilenen kesimler arasındadır. UNICEF’in 2014 yılında yayınladığı, *Children Of The Recession: The Impact Of The Economic Crisis On Child Well-Being in Rich Countries* isimli raporda Türkiye, 2008-2012 yılları arasında çocuk yoksulluğunda görece olarak iyileşmeler yaşanan ülkeler arasında bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de halen görece yoksulluk riski altındaki 16 yaş altı nüfus oranı % 30,2 ile AB ve OECD ülkeleri arasında, çocuk yoksulluğunun en yoğun yaşandığı ülkeler arasındadır. Bu verilerin ışığında, çocuk yoksulluğunun Türkiye’de sosyal politika ve toplumsal sorunlar alanındaki en ciddi sorunlardan biri olduğunu söylemek mümkündür (UNICEF, 2014: 8). Birçok ülkede sosyo-ekonomik farklılıklar eşitsizliği yansıtan faktörlerdendir. Kırdan kente devam eden göç, önleyici sosyal politikaların yetersizliği, eşitsiz büyümenin neden olduğu adil olmayan gelir dağılımı gibi nedenler çocuk yoksulluğunu tetikleyen nedenler arasındadır.

Bu çalışmada çocuk yoksulluğunun kavramsal tartışmaları ile birlikte, yeni yoksulluk, göç ve çocuk yoksulluğu arasındaki ilişkinin yanı sıra çocuk yoksulluğunun dünyada ve Türkiye’deki görünümü ele alınmaktadır. Çalışma Gaziantep’te yaşayan göçmen, yoksul ve çocuklu ailelerle gerçekleştirilmiştir. Gaziantep, Türkiye gelişmişlik endeksinde otuzuncu sırada yer alırken, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde yer alan iller arasında ise, ilk sıradadır. İthalat ve ihracat rakamlarında Türkiye altıncısı olan Gaziantep’in istihdam yaratma oranı (%43,6) Türkiye ortalaması olan %45,0’in altında yer alması ise, sosyal yardımların önemini ortaya koymaktadır. Yine Gaziantep bulunduğu bölge ve çevresinin göç çekim merkezi olması (net göç hızı 1,1 ile Türkiye’nin en fazla göç alan on üçüncü bölgesinin ise birinci kentidir) hem de sosyal yardım uygulamalarının yoğun bir şekilde uygulandığı kent olması da kentin çalışma için seçilmesinde rol oynamıştır (TÜİK, 2013). Bu bağlamda araştırmanın konusunu, Gaziantep ili Şahinbey ilçesi sınırları içerisinde, yoksulluk yardımlarından yararlanan haneler ve çocukların profili dışında,

çocukların maddi yoksunluğun ötesinde yoksulluğu gündelik hayatlarında deneyimleme biçimleri oluşturmaktadır. Ayrıca yoksulluk nedeniyle çocukların eğitim, sağlık, beslenme sürecinde karşılaştıkları zorlukların hane profiline yansıma biçimleri de bu çalışmada ele alınmaktadır.

II. YENİ YOKSULLUK ÜZERİNDEN ÇOCUK YOKSULLUĞUNU OKUMAK

Sosyal bilimlerde yoksulluğu bütüncül yaklaşımlar ekseninde değerlendirme çabası, yoksulluktan etkilenen farklı grupların kadınlar, çocuklar, engelliler gibi, yoksulluğu nasıl deneyimledikleri ve gündelik hayatta yoksulluğun hangi noktalarda tekrar inşa edildiğini gözden kaçırılmasına neden olabilmektedir. Yoksulluk daha çok, görece ve değişken bir kavram olmakla birlikte, yoksulluğun tanımını düzenleyen yapıların belirli bir toplumda var olan ihtiyaçlar ve değerlerden oluşması, söz konusu soruna ilişkin tanımlamalarda dikkatli olmayı gerektirmektedir (Jütte, 2011: 61). Yoksulluğun yetişkinlerin çalışma ve tüketim alışkanlıkları ve beklentileri üzerinden tanımlanması, çoğu kez çocuk yoksulluğunun göz ardı edilmesine de yol açabilmektedir. Kuşkusuz bunda küresel istihdam ve göç politikalarının rolü büyüktür.

Yeni liberal politikaların 1980 sonrasında tüm dünyada etkisini iyiden iyiye hissettirmesiyle birlikte yoksulluğun; risk, güvencesizlik ve belirsizlik ile sarmalanmış yeni hali, özellikle kentlerde daha da görünür olmaya başlamıştır. Yoksulluk, tüm bireyler için daha tehditkâr ve riskli bir yoksulluk rejimini de gündeme getirmiştir. Yeni kentsel yoksulluk bu anlamda, nüfusun küçük bir kısmını etkileyen ya da düşük sanayileşme ve hızlı kentleşmeyle ilişkili olarak açıklanan bir yoksulluk değildir. Yeni kentsel yoksulluk yeni liberal politikalar sonucu enformel sektörün ve güvencesiz çalışmanın ön plana çıktığı esnek istihdam rejimi altında ekonomideki daha da yaygınlaştırmıştır. Bunun kronikleşmesiyle birlikte kadınlar, çocuklar, göçmenler gibi daha geniş kitleler yoksullara arasında daha fazla öne çıkmıştır (Kaygalak, 2001; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001; Wacquant, 2013). Bir başka ifadeyle, Fordist üretim biçiminden Post-Fordist üretim biçimine geçişle, sanayisizleşme, işsizlik, ya da yarı zamanlı ve güvencesiz iş ortamlarında çalışma ve özelleştirme politikalarına bağlı olarak Keynesçi refah politikalarının terk edilmesi, gelişmiş ülkelerin kentlerinde yoksulluğun yoğunlaşması ile sonuçlanmıştır. (Wacquant, 2013; Mingione, 2013; Sallan Gül, 2006). Kentsel yoksulluk gelişmiş kapitalist kentlerin yapısal bir özelliği olarak görülürken az gelişmiş ülkelerde ise tarımdaki yapısal değişmelere bağlı olarak kente yönelen göç dalgasının oluşturduğu hızlı kentleşme ve düşük sanayi koşulları içerisinde tartışılmaktaydı. Kırdan kentlere gelen bu kitle, kentin ekonomik alt yapısının yetersizliği ve plansızlık

nedeniyle formal işlerin dışında kalırken, toplumsal risklere de açık hale gelmiştir (Jütte,2011; Cheal, 1996; Şengül ve Ersoy, 2002).

21. Yüzyılda kent yoksulluğunun yapısı Batı toplumlarında büyük ölçüde dönüşmektedir. Gelişmiş ekonomilerin yeni teknoloji yoğun meta üretimi ile işgücünde uluslararası sınıfların ortaya çıkışı ve emeğin daha da ucuzlamasıyla toplumsal olanı parçalayan güvencesizlik ve risk yoğunlaşırken, sefaletin modernleşmesi ile karşılaşmıştır (Wacquant, 2013; Mingione, 2013). Yoksulluğun kökeninde yaşanan bu değişimlerle beraber yaşlılar, yoksullar, gençler, kadınlar ve çocuklar da yoksulluğun yeni toplumsal risk grubuna dahil olmuşlardır. Mingione, yaşanan bu dönüşümde, nüfus aile, ev idaresi ve kadına ilişkin bölümlere dikkat çekmektedir. İstihdamın yapısında post-fordist dönemde meydana gelen değişimlerin kadının iş yaşamında artan ama, hala yeterli olmayan eşitsiz katılımının devam ettiğini belirtmektedir (2013: 22).

Mingione (2013), yoksulluk riski taşıyan iki farklı nüfus ve aile ilişki modelinin ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Ona göre, Amerikan ve Güney İtalya modelinde haneler için farklı biçimlerde ama artan aynı yoğunlukta yoksulluk riski görülmektedir. Amerikan modelinde bu riski bireyselleşme sürecinde ve bekar annelerin sayısının artışında görülürken, Güney İtalya modelinde aileler çocuklarını, işsiz genç hane üyelerini ya da bakmakla yükümlü oldukları aile bireylerini geçindirmeleri gerektiğinde yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmaktadır (Mingione, 2013: 42-43). Yoksulluğun aileselleşmesi olarak tanımlanan bu durum, yalnızca Güney Avrupa kentleri ile sınırlı değildir. Göçmen ve azınlıkların yer aldığı Avrupa ülkeleri ve ABD’de de oldukça yaygınlaşmakla birlikte Türkiye için de geçerlidir. Sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlere erişememe konusunda yaşanan dezavantajlılık halinin sonuçları, kadın ve çocuklar üzerinde daha da yoğunlaşmaktadır. Türkiye’de bu durum 2000’li krizlerle birlikte ağırlıklı olarak kamusal sosyal yardımlarla, özellikle aile odaklı gelir destek programlarıyla hafifletilmeye çalışılmaktadır.

Yeni yoksulluk üzerinden çocuğun yoksulluk hallerini okumak, hem yoksulluğun çocukların diğer aile bireylerinden farklı olarak nasıl etkilediğinin anlaşılması, hem de çocuğu merkeze alan politikaların geliştirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Çocuk ve yoksulluk kavramlarının melez hali olarak ortaya çıkan çocuk yoksulluğu UNICEF’in 2005 yılında yayınladığı Dünya Çocuklarının Durumu isimli raporda şöyle tanımlanmıştır;

“Çocuğun; yaşama, büyüme ve gelişmesi açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun olmasıdır. Yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddi, manevi ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde yaşamakta, böylece haklarından yararlanamamakta, potansiyellerini tam olarak gerçekleştirememekte ve topluma tam ve eşit üyeler olarak katılmamaktadırlar” (UNICEF, 2005: 18).

Günümüzde daha çok çocuğun temel haklarına erişememesiyle ele alınan yoksulluk, tek başına gelir-tüketim dikotomisinin ötesinde, farklı yoksunluk türleri ile birlikte ve çocuk odaklı politikalar ekseninde değerlendirilmesi gereken bir sorundur. Roelen ve Notten’in Çocuk Yoksulluğunun Belirtileri (2011) adlı çalışmasında, yoksulluğun sadece parasal boyutları ile ilişkilendirilmesinin yetersiz ve sınırlı bir görüş olduğu belirtilmektedir. Yoksulluk sadece gıda sepetini doldurma kapasitesiyle ilgili olmadığı gibi, erişimde eksiklik ve çeşitli alanlardan dışlanma süreçlerini de içermektedir. Kente yerleşen yoksul göçmen haneler, düşük kaliteli evlerde ya da yerleşim alanlarında düzensiz alt-yapı nedeniyle hastalıklardan ve iklim/mevsim değişikliklerinden dolayı veya dolaysız etkilenmektedir. Çocuklar için alt yapı yetersizliği, suya erişim noktalarına olan mesafe, kalabalık odaların, ev ve güvenli oyun alanlarının yokluğu, evde gösterilen yetersiz ilgi hane ile ilişkiyi olumsuz etkilemektedir. Çocuğun yaşadığı bu çok boyutlu yoksunluk halinin Türkiye sosyal bilim literatüründe gereken ilgiyi henüz görmediğini söylemek de yanlış olmayacaktır.

Türkiye yoksulluk literatüründe yapılan çalışmalarda genellikle yoksulluk yetişkinler ve hanelerin ekonomik yoksunlukları ve deneyimleri üzerinden temellendirilen bir sorun alanı olarak ele alınırken, özellikle çocuklar arka planda kalmakta ya da gündeme gelmemektedir. Bazı çalışmalarda (Buğra ve Keyder, 2003; Yılmaz, 2010; Kaygalak, 2009; Işık ve Ataç, 2012, Yılmaz, 2012) konu yeni yoksulluk tartışmaları içinde ele alınmakla beraber, çocuk yoksulluğu odağı yetersiz kalmaktadır. Oysa yoksulluğun yeni aktörlerinden olan çocuklar, göçmenler, engelliler ve yaşlıların yoksulluğu deneyimleme biçimlerinin ve stratejilerinin, hem sorunun anlaşılabilmesi ve hem de daha sonra yapılacak olan çalışmalara yardımcı olması bakımından önem taşımaktadır.

A. Hane Yoksulluğundan Bakarak Çocuk Yoksulluğu Ne Kadar Anlaşılabilir?

Çocuk yoksulluğunu sadece hane yoksulluğu içerisinde değerlendirmek bazı önemli sorunları beraberinde getirmektedir. İlk olarak hane yoksulluğu

içerisinde çocuk yoksulluğu daha düşük görülmektedir. Öyle ki haneler arasında çocuk yoksulluğunun %10 olması aynı şekilde çocuklar içinde yoksulluk riskinin aynı olacağı anlamına gelmemektedir. İkinci olarak demografik gruplar (örneğin yaşlılar ve engelliler gibi) içerisinde yoksulluk oranlarında düşme yaşanmasına rağmen çocuk yoksulluğunda aynı şekilde azalmanın olmaması çocuk yoksulluğu ile hane yoksulluğunun farklı düzelmelerde değerlendirilmesi gereken bir başka noktadır. Son olarak hane içerisinde kırılğan gruplardan olan çocukların yoksulluğu diğer hane üyelerinden daha yoğun/sert biçimde yaşayabilmeleri çocukların günlük olarak aldıkları harçlıktan, yetersiz beslenmeye kadar geniş bir alanda ortaya çıkmaktadır (Dayıoğlu, 2007: 83-84). Bu nedenlerden ötürü çocuk yoksulluğu kavramsallaştırılmalı ve hane yoksulluğundan farklı bir şekilde değerlendirilmelidir. Çocuk yoksulluğunu anlamada hanenin refahı ve özellikleri dikkate alınmakla birlikte, çocuk odaklı bir bakış açısına da ihtiyaç söz konusudur.

Hanede artan yoksulluk beraberinde hane içerisindeki kaynakların azalmasına neden olmakta, azalan kaynaklar ise en çok anneler ve bebekleri zor durumda bırakmaktadır. Yine yoksulluk çocukların hem bedensel hem de zihinsel gelişimlerine zarar verdiği gibi yoksulluğun daha sonraki kuşaklara aktarımına neden olan bir kısır döngüye dönüşmektedir. Yoksulluk içinde büyüyen çocukların yoksul olma riskleri daha fazla olmakta ve yoksulluk daha ağır tecrübe etmektedirler (Corak, 2006; Roelen ve Gassman, 2008; Toran, 2010; UNICEF, 2001).

Yoksulluk içerisinde büyüyen çocuklar; düşük eğitim durumu, psiko-bilişsel sorunlar, sağlık sorunları, küçük yaşta evlilik ve hamilelik, madde bağımlılığı, suç işleme ve anti sosyal davranış, işsizlik ve düşük gelir gibi riskler ile karşı karşıya kalmaktadırlar (UNICEF, 2006: 2). Yine çocuk yoksulluğu, toplumun tam ve eşit üyeleri olarak onların topluma katılmalarını engellemektedir. Bu bağlamda yoksulluk içinde yaşayan çocuklar, yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim, katılım haklarıyla birlikte, sömürü, şiddet ve ayrımcılıktan korunma haklarından da büyük ölçüde mahrum kalmaktadırlar. Oysa çocukluk döneminde insan yeteneklerinin gelişmesi, büyük ölçüde ailenin ve devletin çocukları yoksunluktan koruyabilme gücüne bağlıdır (UNICEF, 2005: 24). Unutulmamadır ki, çocuklar hem yaşadıkları toplumların, hem de dünyanın geleceğidir.

III. DÜNYADA ÇOCUĞUN DURUMU VE YOKSULLUĞU

Çocuk yoksulluğu her geçen gün daha fazla önem kazanan evrensel bir sorundur. Uluslararası birçok kuruluş tarafından yapılan araştırmalarda, gelişmiş ülkelerde ve bölgelerde de çocuk yoksulluğunun arttığı görülmektedir. UNICEF'in 2005 yılında 1.45 milyon çocuğu kapsayan çalışmasında, görüşülen çocukların %51'lik kısmının temel ihtiyaçlarının en az iki ve daha fazlasının yoksunluğuna maruz kaldığı belirlenmiştir. Aynı raporda gelişmekte olan ülkelerde doğan her on çocuktan biri yoksul olarak dünyaya geldiği ve gelişmiş ülkelerde de refah artışına rağmen, yoksul çocuk sorununa kalıcı çözümlerin üretilmediği görülmektedir. Örneğin İngiltere'de ulusal ortalama hane gelirinin %50'sinden daha düşük gelire sahip çocuklarda yoksulluk, 1979 -2000 yılları arasında üç kattan fazla artmıştır. (Durgun, 2011; Minoff, 2006; UNICEF, 2005; Kurukulasuriya ve Engilbertsdottir, 2012). ABD'de her 5 çocuktan 1'i yoksulken (%18,5), İsviçre'de bu oran %1,6, Lüksemburg'da %1,1'dir. Kuzey Avrupa ve İskandinav ülkelerinde göreceli çocuk yoksulluğu ABD sınırına göre daha düşüktür. İsveç'te çocuk yoksulluğu %3,7 ve Belçika'da %7.9'dur. İtalya, İrlanda ve İspanya'da ise bu oranlara göre oldukça yüksektir.

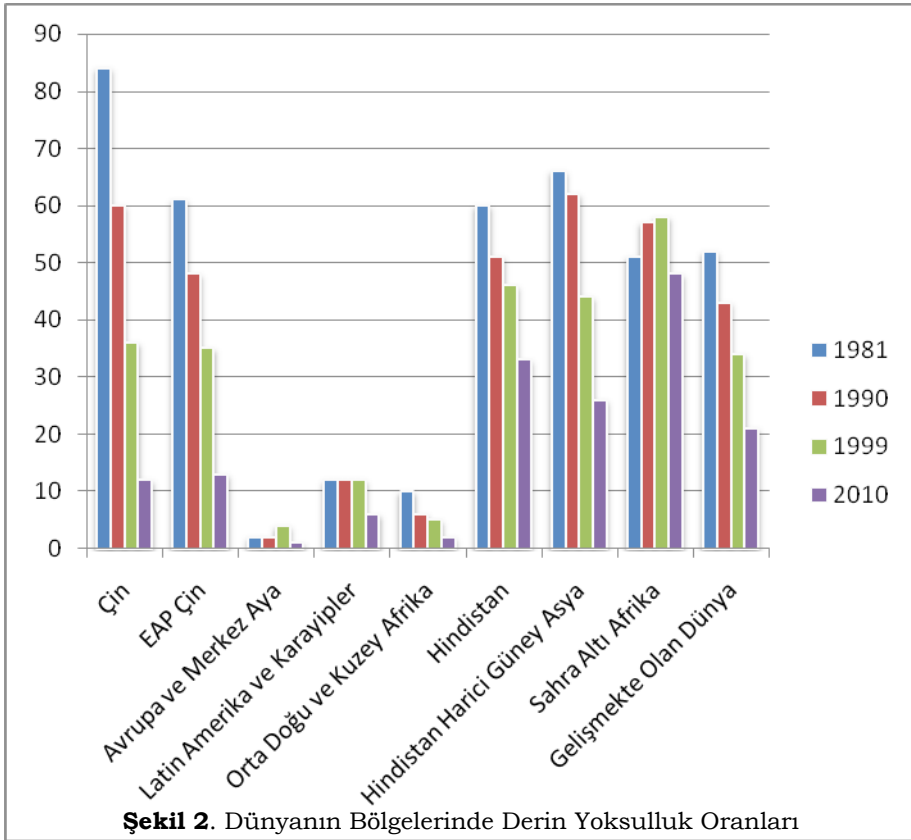
Avrupa Birliği'nde çocuk yoksulluğunun nedenleri üzerine bakıldığında, ebeveyn işsizliğinin yanında, istihdam katıldıklarında düşük ücretlerle karşılaşmaları, gelir desteğinden mahrum olmaları ve tek ebeveynli ya da kalabalık hanelerde çocuğun yoksulluk riskinin arttığı görülmektedir (Gauther, 1999; Bradbury vd., 2001; TASKI, 2010). Yoksul çocuklar, yoksul olmayan çocuklara oranla yoksunluğa maruz kalma riskleri daha yüksektir. Ayrıca yaşanan yoksunlukta aile yapısından, ebeveynlerin eğitim ve istihdam piyasasındaki durumu da önemli rol oynamaktadır. Aile yapısının çocuğun ekonomik ve öznel yoksulluğu üzerindeki etkisi, tek ebeveynli olmasından, kalabalık hane olmasına kadar farklı aralıkta belirlediği görülmektedir (Gauther, 1999: 255-257). 2011 yılında AB ülkelerini kapsayan yoksulluk ve sosyal dışlanma arasındaki ilişkiyi belirlemeye ilişkin yapılan bir başka çalışmada ise, yoksulluk riski ve sosyal dışlanma arasındaki ilişki AB ülkeleri temelinde belirli değişkenler çerçevesinde ele alınmıştır. Bu değişkenler Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Çocuk Yoksulluğu Risk Kriterleri

Kaynak: EUROSTAT, Children were the age group at the highest risk of poverty or social exclusion in 2011, 2013, p.1.

0-17 yaş aralığındaki çocukların % 27,0'si, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski ile karşı karşıya kalırken, bu oran yetişkinlerde (18-64 yaş) % 24,3, yaşlılarda ise (65+ yaş) % 20,5'tir. Düşük nitelikli işlerde çalışılan hanelerde ise çocukların yoksulluğa düşme riski % 45,0'den fazladır. İstihdama katılmak yoksulluktan kurtulmaya yetmediği gibi, işin tam zamanlı olmaması, bir yıl sürecinden çalışılan gün sayısının düşük olması vb. nedenler bu süreci olumsuz etkilemektedir. Tam zamanlı istihdama katılmayan ve hanesinde çocuk olan hanelerin yoksulluğu yaşama riski % 67,9'dur. Ebeveynlerin eğitim seviyesinin yükselmesiyle çocukların yoksulluğa düşme oranı azalmaktadır. Aynı zamanda göçmen olan hanelerin çocukları, göçmen olmayan hanelerin çocuklarına oranla yoksulluk riskini daha yoğun yaşamaktadırlar. Tek ebeveynli hanelerin maddi yoksunluk yaşama riski (% 18,2) diğer çocuklu hanelere (%9,6) göre daha yüksektir (EUROSTAT, 2013: 1-4).

Kaynak: World Bank, The State of the World's Poor: Where are the Poor and where are they the Poorest, 17 April 2013, p.1.

Dünyada yoksulluğun ve kaçınılmaz olarak da çocuk yoksulluğunun en yoğun yaşandığı kıta Afrika'dır. Dünyanın en yoksul ülkelerinin % 75,0'i Afrika kıtasında yer almakla birlikte 414 milyon insan derin yoksulluk sınırı (1.25\$) altında yaşamaktadır. Bu ise bölge nüfusunun % 48,5'ine karşılık gelmektedir. 2010 yılı verilerinden hareketle Sahra-Altı Afrika'sı, dünyada derin yoksulluğun en fazla yaşandığı bölge konumundadır (Şekil 2). Nüfusun %40,0'ından fazlası her gün 1 öğüne dahi ulaşamamakta ve nüfusunun üçte birlik kesimi yetersiz beslenmektedir. Kentlerde yaşayan nüfusun % 60,0'i kötü konut stoklarında yaşamakta, Sahra-Altı Afrika'sında 589 milyon kişi elektriksiz yaşamakta, 273 milyon kişi temiz içme suyuna ulaşamamakta, nüfusun yarısı ise temiz suya erişememeye bağlı hastalıklar yaşamaktadır. Örneğin Sahra-Altı ülkesi olan Etiyopya'da 18 yaş altında olan çocukların %44'ü yoksulluk sınırında ve %39'u da açlık düzeyindeki yoksullukla yaşamaktadır. Yoksulluk çocukları okulu bırakmaya ve çocuk işçiliğine zorlamaktadır (UN,2010; UNDP, 2013; WB, 2013; Woldehanna vd., 2008; UNICEF, 2014).

IV. TÜRKİYE’DE ÇOCUĞUN DURUMU VE YOKSULLUĞU

Türkiye’nin en önemli toplumsal sorunlarından biri yoksulluktur. Yoksulluğu yaşamak zorunda kalan milyonların olması, yoksulluğun toplumsal yapıdaki görünürlüğünü kaçınılmaz kılmaktadır. Bu kesimler arasında göçmenler, kadınlar, yaşlılar ve çocuklar ise yoksulluktan en fazla etkilenen grupların başında gelmektedir. Göçmen haneler ve üyeleri yoksulluk riskini yoğun bir şekilde deneyimlemektedir.

Gelir eşitsizliğinin artması ve devamında kalıcı hale gelmesi, çocuk yoksulluğunun döngüleşmesine neden olan eşitsizliğin nesiller arası aktarımını ortaya çıkarmaktadır. Dünya Bankası (2010)’nın yayınladığı, Türkiye: Gelecek Nesiller için Fırsatların Çoğaltılması: Yaşam Fırsatları Konulu Raporunda görüldüğü gibi, Nesiller Arası Düşük Fırsat Grubundaki (NADFG)⁴ çocuk yoksulluğu oranı % 78 iken, Nesiller Arası Yüksek Fırsat Grubundaki (NAYFG)⁵ % 5 olarak neredeyse 16 kat fazlası olmuştur. Düşük fırsat grubunda olan çocukların, yüksek fırsat grubundaki çocuklara oranla yoksulluğu gelecekte deneyimleme ihtimalleri oldukça yüksektir. Bu eşitsizliğin bir başka boyutu ise cinsiyet temelinde ortaya çıkmaktadır. 7-15 yaş arasındaki kızların okula gitme oranı % 68 iken, bu oran erkekler arasında neredeyse % 90’dır. Düşük fırsat grubunda yer alan kızlar için sorunun ne kadar ciddi olduğu görülmektedir. Hem küçük (0-5 yaş), hem ileri yaş grubundaki çocuklar (6-14 yaş), tüm yaş grupları arasındaki çocuklar arasında yoksulluğu en yoğun yaşayan grup olarak öne çıkmaktadır. 2006 yılı itibarıyla Türkiye’deki tüm yoksulların % 40’ından (veya beş milyondan) fazlasını on dört yaşından küçük çocuklar oluşturmaktadır. Bunların 1,8 milyonunu bebek veya 5 yaş altındaki küçük çocuklar oluştururken, genel yoksulluk oranı düşmesine rağmen çocuklar bu iyileşmeden en az faydalanan grup olmuştur (Candaş, 2010; Işık ve Ataç, 2012; DB, 2010).

Çocuğun gelişiminde yoksulluğun etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği iki temel alan sağlık ve eğitimidir. Çocuklara ilişkin sağlık verilerinde halen Türkiye’nin kat etmesi gereken önemli bir mesafe bulunmaktadır. Türkiye bu konuda son yıllarda gelişim kaydetmesine rağmen, önemli sorunlara sahip olan ülkelerdendir. Yoksul çocuklar yetersiz beslenme temelli birçok risk (ishal, solunum yolu hastalıklar, gelişim bozukluğu vb.) ile karşılaşabilmektedir. Beş yaş altı çocuk ölüm oranlarına bakıldığında 1990’dan 2011 yılına kadar bir azalma görülmüştür. Dünya genelinde 1990 yılında beş yaş altı ölen çocuk

4 Türkiye’nin en alttaki %20’lik gelir dilimine karşılık gelmektedir (y.n.).

5 Türkiye’nin en üstteki %20’lik gelir dilimine karşılık gelmektedir (y.n.).

sayısı 12 milyon iken, 2011 yılında bu sayı 6.9 milyona gerilemiştir (UNICEF, 2012: 7). Türkiye’de ise bebek ölüm oranı (her bin canlı doğum başına) 2012 yılında % 11,6 gibi yüksek bir oranda seyretmektedir. Çalışmanın yapıldığı Gaziantep ilinde ise bebek ölüm oranı %17,2 ile Türkiye’de bebek ölümünün en fazla yaşandığı kentler arasındadır (TÜİK, 2013a; TÜİK 2013b).

Hamilelik döneminde yaşanan yoksulluğun olumsuz sonuçlarından biri ise çocukların düşük kilolu olarak dünyaya gelmesidir. Doğumda 2,5 kilogramdan daha az bir ağırlığa sahip olan, çok küçük ya da ortalamadan küçük olarak belirtilen çocuklar, erken çocukluk döneminde ortalamadan daha yüksek ölüm riski altındadırlar. Doğum kilosuna belirtilen çocuklardan % 10’u düşük doğum ağırlıklıdır. Türkiye’deki coğrafi bölgeler arasında, düşük doğum ağırlıklı bebeklerin % 15 ve çok küçük olan bebeklerin % 11 oranı ile en yüksek olan yer Doğu Anadolu bölgesidir. İki buçuk kilogramdan daha az doğum ağırlığına sahip bebeklerin oranı ise Batı Anadolu’da % 8 ve Kuzeydoğu Anadolu’da % 18 arasında değişmektedir. Düşük doğum ağırlığının %20’si özellikle hane halkı refah düzeyi en düşük kadınlar arasında yaygındır (TNS, 2013:172).

Yoksulluğun çocukları etkilediği bir diğer alan ise eğitimidir. Ülkemizde okul öncesi eğitimde okullaşma oranınının 4 yaş çocukları için %44,04 ve 5 yaş çocukları için ise % 65,69’dur. Ancak bu istenilen düzeyde olmamakla birlikte bölgeler arasında da okullaşma oranı bakımından ciddi farklılıklar görülmektedir. En yüksek oran 4-5 yaş grubu için % 86,6 ve 3-5 yaş grubu için % 59,2 olmak üzere Amasya’da (Karadeniz Bölgesi), en düşük oran ise 4-5 yaş grubu için % 18,5 ve 3-5 yaş grubu için % 12,9 olmak üzere Hakkâri’dedir. 3-5 yaş arası okullaşma oranlarına il bazında bakıldığında ise, Türkiye’nin Batısında kalan illerden olan İzmir’de % 41,75, Denizli’de % 39,84 iken, ülkenin Doğusunda bulunan illerden olan Ağrı’da %15,30, Hakkari’de % 12,09 ve Gaziantep’te ise % 20,84’tür. Gaziantep ili Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin en gelişmiş ili olmasına karşın okul öncesi eğitimde okullaşma oranında Türkiye ortalaması olan % 44,04’ün altında yer almaktadır. İlköğretimde okullaşma oranına bakıldığında 2013 yılı itibariyle oranın % 98,86 olduğu, bu oran erkeklerde %98,81, kadınlarda ise % 98,92’dir. Ortaöğretimde okullaşma oranı % 70,06 iken bu oran kadınlarda % 69,31, erkeklerde ise % 70,77’dir. Yetişkinlerin (25-64 yaş) eğitim düzey oranlarına bakıldığında ise ortaöğretim dışındaki alanlarda OECD ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Türkiye’de yetişkin eğitim oranınının ortaöğretim altında % 68,0, ortaöğretimde % 18,0, yükseköğretimde ise % 14,0 olduğu görülmektedir. OECD ortalamaları, ortaöğretim altında % 25, ortaöğretim de %

44 ve yükseköğretimde ise % 32’dir. Bu oranlarla birlikte çocuk yoksulluğunun önemli göstergelerinden diğer ise okulu erken terk etmedir. Türkiye’de okulu erken terk etme oranı kız öğrencilerde %40 iken, erkek öğrencilerde ise % 35 gibi oldukça yüksek bir orandır (MEB, 2013; TED, 2013; TİSK, 2015).

Türkiye’nin yoksulluk profilinin değişmeye başlamasıyla beraber, yoksulluk profiline yeni gruplar dahil olmuştur⁶. Bu profil içerisinde ise tek ebeveynli hanelerden, çalışan yoksullara, yoksul çocuklardan, eğitilmiş gençlere kadar farklı gruplar bulunmaktadır. Bu gruplar arasında ise çocukların oranı dikkat çekicidir. Küçük yaşlarda yoksulluk ile tanışan ve yoksulluğu yaşayan kitlelerin toplumsal görünürlüğü’nün günden güne artması ise sorunun çok boyutlu (eğitim, sağlık, sosyal yardım, istihdam vb.) olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

V. ARAŞTIRMA BULGULARI: GAZİANTEP’TE YOKSULLUĞU YAŞAYAN ÇOCUKLAR

Bu çalışma Aralık 2013 - Aralık 2014 yılları arasında Gaziantep Şahinbey ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada amaçlı örneklem tekniğine göre⁷ seçilen 20 hane üyesi, her haneden 1 kişi ve her haneden 11-17 yaş arasında görüşmek için gönüllü katılımın sağlandığı 1 çocuk ile toplamda 40 kişiyle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Gaziantep Şahinbey Sosyal Yardımlaşma Vakfı’ndan elde edilen veriler ve mahalle muhtarları ile yapılan görüşmeler sonucunda 20 hane belirlenmiştir. Hanelerin yoksulluk profilleri ile refah/yoksulluk düzeylerinin yanında çocukların yaşadığı yoksunlukların belirlenmesinde UNICEF’in Child Deprevention Index (CDI) temel alınmış ve çocukların yoksulluk deneyimleri kategorik içerik analizi tekniği ile değerlendirilmiştir.

B. Yoksul Hanelerin Profilleri

1. Yoksul Hanelerin Demografik Profilleri

Görüşülen yoksul hanelerin hane büyüklükleri Türkiye ortalamasının üstündedir. Araştırmada 5-10 arasında değişen kişi sayısının oluşturduğu hanelerin oranı %90’dır. Görüşülen 20 hanenin ortalaması da 6,7 gibi Türkiye hane halkı ortalaması olan 3,6’nın ve Gaziantep hane halkı ortalaması olan

⁶ Türkiye’nin değişen yoksulluk rejimiyle ilgili güncel bir tartışma için bkz. Oğuz Işık-Ela Ataç, Türkiye’de Yoksulluk Profilleri, Türkiye Sosyal Politikalarını Tartışıyor, Koç Üniversitesi, İstanbul / 15 Haziran 2012, spmk.ku.edu.tr/sunumlar/oguzisik.pptx (2.1.2015).

⁷ Amaçlı örneklem seçiminde oluşturulan kriterler: Görüşmecilerin göçmen haneler olması, çocuklu olmaları, görüşmecilerin yoksulluk yardımına başvurmaları ya da yararlanmaları, ailede eğitime katılabilme yaşına gelmiş çocukların bulunması, kayıt dışı ve geçici işlerde çalışanlar ve bunun sonucunda da düzenli bir gelire sahip olamayan haneler olması, örgün eğitim alamamış ya da çok az eğitim almış, çoğu zaman vasıfsız olan ve ortalamanın altında para kazanan anne-babaların çocukları.

4,5'in oldukça üzerindedir (TÜİK, 2013c). Hanede yaşayan nüfusun artması özellikle göçmen haneler için yoksulluk riskini daha da arttırmaktadır. Nitekim Yıldız (2013)'in Şahinbey ilçesinde yaptığı çalışmada, yoksul hanelerde yaşayan bireylerin %52'sinin 4-6 kişilik haneler arasında olduğu, %21,1'inin ise 7-10 kişi aralığında yer aldığı görülmektedir. Yine Gaziantep'te yaşayan yoksul hanelerin dörtte üçü kalabalık hanelerden oluşmaktadır (Yıldız, 2013: 15).

Bu araştırma kapsamında görüşülen 20 hanenin çocuk sayısının ortalamasına bakıldığında ise 4,15 gibi oldukça yüksek bir oran bulunmuştur. Bir başka ifadeyle yoksul haneler çok çocukludur.

Tablo 1. Görüşülen Hane Profili

Hanede Birlikte Yaşayan Kişi Sayısı	Frekans	Yüzde
2-4	2	10,0
5-7	9	45,0
8-10	9	45,0
Toplam	20	100,0
Hanede Birlikte Yaşayan Akraba Varlığı	Frekans	Yüzde
Evet	8	40,0
Hayır	12	60,0
Toplam	20	100,0
Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde
Okumaz-Yazmaz	2	10,0
Okur-Yazar	2	10,0
İlkokul Terk	2	10,0
İlkokul Mezunu	10	50,0
Ortaokul Terk	1	5,0
Lise Terk	2	10,0
Lise Mezunu	1	5,0
Toplam	20	100,0
Görüşülenlerin Yaşları	Frekans	Yüzde
24-29	3	15,0
30-34	4	20,0
35-39	4	20,0
40-44	4	20,0
45-49	4	20,0
50-54	1	5,0
Toplam	20	100,0
Göç Edilen Yer	Frekans	Yüzde
Gaziantep (ilçeler)	3	15,0
Kilis	9	45,0
Urfa	2	10,0
Van	2	10,0
Mardin	1	5,0

İstanbul	2	10,0
Kahramanmaraş	1	5,0
Toplam	20	100,0
Göç Edilen Tarih	Frekans	Yüzde
6-10 Yıl Önce	9	45,0
11-15 Yıl Önce	8	40,0
16-20 Yıl Önce	3	15,0
Toplam	20	100,0
Mahalleyi Seçme Nedenleri	Frekans	Yüzde
Kiralar Ucuz Olduğu İçin	16	80,0
Akrabalar Olduğu İçin	4	20,0
Toplam	20	100,0

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, görüşülen yoksul hanelerin yaklaşık yarısında (%40’ında) başka bir akrabayla birlikte yaşanmaktadır. Yoksul hanelerde bir yandan çok çocuklu çekirdek aile profili korunmakla birlikte, geleneksel aile ilişkilerinin de varlığını koruduğu görülmektedir. Çalışmada elde edilen bu bulgu, görüşülen hanelerin geleneksel kalabalık hane profiline uygun olduğu, Türkiye’de yapılan yoksulluk çalışmalarında (Sallan Gül vd., 2008; Buğra ve Keyder, 2002; Ocak, 2007) karşılaşılan bir hane profili olduğunu göstermektedir. Birlikte yaşayan akrabaların kimler olduğuna bakıldığında ise kayınvalide-kayınpederin görüşülen hanelerdeki oranı %50 ile ilk sırada yer almakta, diğerlerinde görünce, yeğen, hale gibi ataerkil aile yapısının akrabalık zincirinde olan yakınlar oluşturmaktadır.

Tablo 2. Nitel Araştırmaya Katılan Görüşmecilerin Özellikleri

Ebeveyn Görüşmeci				
Cinsiyet	Kodlanan Harfler	Yaş	Eğitim	Doğum Yeri
K	T.S.	27	İlkokul Terk	Muş
E	S.T.	35	İlkokul Mezunu	Van
K	F.T.	25	İlkokul Mezunu	Gaziantep (Nizip)
E	S.Y.	41	İlkokul Mezunu	Mardin
K	Z.B.	32	Okur-Yazar	Şanlıurfa
K	S.N.	38	Okumaz-Yazma	Kahramanmaraş
K	Ş.H.	25	İlkokul Terk	Kilis
K	H.Y.	40	Okumaz-Yazmaz	Kilis
K	E.Y.	37	İlkokul Terk	Kilis
Çocuk Görüşmeci				
Cinsiyet	Kodlanan Harfler	Yaş	Eğitim	Doğum Yeri
E	N.C.	11	İlköğretim	Gaziantep
E	R.N.	11	İlköğretim	Gaziantep
E	S.T.	11	İlköğretim	Gaziantep
K	S.Y.	12	İlköğretim	Gaziantep
E	S.N.	11	İlköğretim	Gaziantep

Çalışmaya katılan yoksul hanelerdeki ebeveynlerin dörtte üçünü (15 kişi) kadınlar oluşturmuştur. Kadın ebeveynlerin örneklem içerisinde daha fazla olmasının temel nedeni toplumsal cinsiyet rolleridir. Kadınların ev kadını olarak görülmesi, ev dışında çalış(a)mamaları ve çocukların eğitim çağında olmalarıdır. Erkek görüşmeciler ise, görüşmelerin yapıldığı gündüz saatlerinde iş aramak ya da kahveye gitmek gibi farklı nedenlerde dolayı evden uzakta olmayı tercih etmektedirler. Bu nedenle görüşmelerde daha çok kadın ebeveyn yer almıştır.

Ebeveynlerin cinsiyet temelinde yaş aralığına bakıldığında ise benzeşme görülmektedir. Kadınlar ile erkeklerin en yoğun yaş aralığının 30-49 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Okul çağında çocuğu olan hanelerin araştırmada tercih edilmesinden dolayı ebeveyn yaş ortalaması görece olarak 30'lu yaşlarda olmuştur.

Görüşülen ebeveynler arasında eğitim durumu ilkökul mezuniyeti ve altında olanların oranı % 80' iken, herhangi bir temel kurumdan mezun olamayanların oranı ise % 30'dur. Eğitim durumunun cinsiyet temelinde farklılaşmasına bakıldığında Türkiye'de yoksul kadınların eğitim seviyesine paralel sonuçlara ulaşılmıştır. İlkokul mezunluğu ve altı eğitim düzeyinde olanların oranı kadınlarda % 60' iken, erkeklerde bu oranın % 20 olduğu görülmektedir. Türkiye'de yoksul hanelerin önemli karakteristik özelliklerinden kadının düşük eğitim düzeyine sahip olması bu çalışmada bir kez daha ortaya çıkmıştır (Sallan Gül vd., 2008; Bircan, 2002). Özellikle yoksul kadınların kültürel ve ekonomik nedenlerden dolayı eğitime erişim sorunu beraberinde, düşük istihdamı getirmektedir. Yoksul kadınların istihdama katılabilme durumunda da, kayıt dışı ve eve iş almanın ötesine geçemediği görülmektedir (Sallan Gül, 2008; Hoşgör, 2011; Bora, 2007). Erkek çocukları için ise, hanenin ekonomik yetersizlikleri ve kırsal alandaki eğitim olanaklarının sınırlığı eğitime erişimindeki temel sorunlar olarak öne çıkmaktadır.

Örneğin araştırmaya katılan kadın görüşmeci 27 yaşındaki T.S. okuldan alınmasını şu şekilde ifade etmiştir;

“Ben okuyamadım beni okutmadılar. İlkokul 4'te beni aldılar okul önünde çok ağladım. Kız çocukları çok okumaz dediler sonra evlendik.”

35 yaşındaki Erkek görüşmeci S.T. ise eğitime devam edememesini şu cümleler ile açıklamaktadır;

“7 kardeş olunca nasıl okuyacaksın, en büyüğü bendim, biz çalıştık tarlaya gittik, bahçeye gittik hep çalıştık.”

Görüşülenlerin toplumsal kökeni ve doğum yerleri ele alındığında Gaziantep’e çevre illerden geldikleri görülmektedir. Yapılan görüşmelerde Kilis’ten gelen görüşmecilerin % 45’lik oranla en çok göçmenin geldiği kent olurken, Gaziantep merkezin, Gaziantep’in ilçelerinden gelen göçmenler tarafından tercih edildiğini söylemek mümkündür. Gaziantep göçmenler için özellikle istihdam alanında çekim merkezi olma özelliğini sürdürmekle birlikte, göçün temel nedeni iş bulma arayışıdır (%80,0). Ayrıca görüşülenlerin %85’inin 6-15 yıl aralığında Gaziantep’e göç ettikleri görülmektedir. 25 yaşındaki kadın görüşmeci F.T. bu durumu şu cümlelerle ifade etmektedir;

“Nizip’ten göç ettim 1997 yılında. 13 yaşında Evlenince eşim iş bulmak için Antep’e gidelim dedi başta biraz iş yaptı triko da çalıştı yine sonra işsiz kaldı yine...”

Görüşmecilerin %80’i ise oturdukları mahallenin ucuz olması nedeniyle mahalleyi tercih ettiklerini ifade etmiştir. Bu durum yoksullar için barınılacak konutların niteliğinde çok fiyatının uygun olması gerekliliğini bir kez daha ortaya çıkarmıştır. Akrabalık ilişkilerinin ise yerleşilecek yerin seçiminde sınırlı da olsa önemini koruduğu %20’lik bir nedenle akrabaların varlığından dolayı mahalleyi seçenlerde ortaya çıkmıştır. 41 yaşındaki erkek görüşmeci S.Y. bu durumu şu cümlelerle açıklamaktadır.

“Buralarda konut ucuzdu o yüzden geldik hem merkeze de yakın yürüyerek gidersin her yere biz 250 lira kira veriyorduk önceden ama şimdi Suriyeliler geldi çok fiyatlandı ev sahibi 500 lira dedi kira nasıl verelim?”

2. Yoksul Hanelerin Refah ya da Yoksulluk Durumları

Tablo 3. Yoksul Hanelerin Refah/Yoksulluk Durumları

Hane Toplam Geliri	Frekans	Yüzde
Asgari Ücret ¹ Altı	14	70,0
Asgari Ücret ve Üzeri	3	15,0
Geliri Yok	3	15,0
Toplam	20	100,0
Meslek Dağılımı	Frekans	Yüzde
İşsiz	11	55,0
İşçi, Konfeksiyon, İnşaat, Ayakkabıcı	5	25,0
Memur	1	5,0
Taksi Şoförü	1	5,0
Tezgahtar	1	5,0
Malulen Emekli	1	5,0
Toplam	20	100,0

Sosyal Güvence Durumu	Frekans	Yüzde
Var	4	20,0
Yok (GSS)	16	80,0
Toplam	20	100,0
Yardım Alma Süresi		
1 Yıldan Az	4	31,3
1 yıl ve Üzeri	12	68,7
Toplam	16	100,0
ŞNT Yardımı Alma Durumu	Frekans	Yüzde
Evet	16	80,0
Hayır	4	20,0
Toplam	20	100,0

Görüşülen hanelerin %70'inde haneye giren toplam gelir asgari ücretin altında kalmaktadır. Hanelerde temel çalışan erkek ebeveyn olurken, çocuklar da firm ve lokanta gibi geçici işlerde çalışarak katkı sağlamaktadırlar. Yoksul hanelerde erkek ebeveynin işsizliği temel sorunlardan biridir. İş bulup, istihdama katılmaları halinde geçici işçilik, ayakkabı tamirciliği, taksi şoförlüğü gibi ücretlerin düşüklüğü işler olması nedeniyle kazançları asgari ücretin altında kalmakta, yoksulluk döngüsünü kırmalarına yeterli olmamaktadır. Görüşülen kadın ebeveynlerin ücretli istihdamda görünürlüğü yoktur. Kendilerini ev kadını olarak tanımlayan yoksul kadınların ücretli istihdamlarını sağlayacak bir meslekleri yoktur. Geniş (2011)'in Gaziantep'e göç eden hanelere ilişkin yaptığı çalışmada da belirttiği gibi, çoğunluğu nitelsiz işçi olan yeni ve yerleşik göçmenlerin işsizliği yaşama oranı %65 gibi oldukça yüksek düzeydedir (Geniş, 2011: 355). Bu çalışmada görüşülen kadın görüşmeciler, kocaları üzerinden işsizlik sorununu gündeme getirmişlerdir. Örneğin 32 yaşındaki kadın görüşmeci Z.B. kocasının yaşadığı işsizlik süreci sonrasında bulunduğu işin geçinmelerine yetmediğini şu cümlelerle anlatmaktadır:

“Kocam 2 yıl işsiz kaldı bir türlü dikiş tutturamadı, büyük oğlan da çalışmaya başlamıştı o zaman o baktı bize şimdi kocam çalışıyor ama sigortası yok. 600 lira para alıyor 6 boğaza nasıl yetsin?”

Ülkemizde çocuk yoksulluğuna ilişkin Öztürk (2008: 89)'ün yaptığı çalışmada da belirtildiği gibi hanelerin çok büyük kısmının (% 98,4'ünün) herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada görüşülen hanelerin %80'inin herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Yalnızca % 20'lik bir kesimin SSK ve Bağ-Kur'lu olduğu ve sosyal güvencesinin bulunduğu belirlenmiştir. Yoksul haneler yoksulluk karşısında oldukça savunmasız durumdadırlar. Formel sosyal güvence ağlarının dışında kalan haneler

ve çocuklar için yoksulluk kaçınılmaz bir hal almaktadır. 38 yaşındaki kadın görüşmeci S.N herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmamalarını ve sorunlarını şu şekilde anlatmaktadır;

“Eşim 10 yıl aralıklarla hep inşaatta çalıştı başka bir iş yapmadı hiçbir sosyal güvencesi yok. Köyde bir şey yok çıkıp geldik buraya ne yapacaksın orada eşim gidelim dedi Antep’te iş tutarız dedi ama olmadı işte cezaevine girdi ben 8 yıl iki çocukla kaldım...”

Düşük eğitim durumu ile işsizlik arasındaki ilişki, 25 yaşındaki kadın görüşmeci Ş.H.’nin cümlelerinde açığa çıkmaktadır;

“İlkokul mezunu eşim. Yarı çalışıyor yarı oturuyor. Sosyal güvencesi yok yapmıyorlar zaten senede çalıştığı 4-5 ay tekstilde iş olunca çağırıyorlar. Buraya Van’dan geldik. 2000 yılında geldik.”

Görüşülenler arasında yardım alanların oranı %80,0 iken, bir yıldan az süreyle yardım alanların oranı %31,3, 1 yıl ve üzerinde yardım alanların oranı ise %68,7’dir. Bu yardımlar gıda yardımı, kömür yardımı, engelli aylığı, 2022 yaşlı aylığı ile birlikte ŞNT yardımlarından oluşmaktadır. Yoksul hanelere yönelik gelir destekleri oldukça sınırlıdır. Ülkemizde 2001 ekonomik krizinden sonra Dünya Bankası aracılığıyla başlatılan ve son birkaç yıldır da Türkiye’nin olanaklarıyla devam ettirilen Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) uygulaması, yoksul çocukların eğitime devamı koşuluyla verilen bir gelir destek programıdır. ŞNT’nin çocukları eğitim sürecinde tutabilmelerinde önemli katkısı olan yardımı aldıkları görülmektedir. Bu programdan yararlanan görüşmeci hanelerin oranı %75’dir. ŞNT, yoksulluğun nesiller arası aktarımının sosyo-genetik bir faktör olmasının engellenmesini, ayrıca insan sermayesi potansiyelinin geliştirilmesi ile etkin sosyal koruma ve güvenlik ağları sağlanmasına yönelik özellikleriyle etkili bir sosyal ve ekonomik araç olarak kabul edilmektedir. Çocukların eğitim süreci içerisinde kalmalarına yardımcı olan ve halk arasında eğitim parası olarak bilinen ŞNT yardımları görüşmelerde çocukların eğitim sürecinde kalabilmeleri için temel yardım türü olarak görülmüştür⁸. Görüşmecilerden S.N. isimli kadın ŞNT’nin çocuğunun okul sürecinde kalabilmesine olan etkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“Çocukların okul ihtiyacını kıt kanaat karşılıyoruz. ŞNT her çocuk için aylık 30 TL alıyor. İki çocuğum öğrenci aylık 60 TL üç ayda bir 180 TL alıyor. Yardım almasak okutamayız nasıl okutacaksınız.”

⁸ 2012 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı yardımlarından yararlanan kişi sayısı 6 milyonken, bu sayı 2015 yılında 20 milyona yaklaşmıştır. 2013 yılı Aile ve Sosyal Bakanlığı Faaliyet Raporu 2013 verilerine göre Türkiye’de 1.099.183 hane düzenli sosyal yardımlardan yararlanmaktadır. Buna karşın 837.755 hane de, süreli yardımları almaktadır. Hem süreli hem düzenli yardımları alan hane sayısı ise 1.159.551’dir. Sosyal yardım yararlanıcı ailelerinin %50’si hane halkı 5 ve üzeri olan kişilerden oluşmaktadır. Türkiye’de aile ortalaması 3,7 olduğu düşünüldüğünde sosyal yardımlardan yararlanan yoksul hanelerin %85’i çocuklu ve ortalama hane büyüklüğünün üzerindeki ailelerdir (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013; Sallan Gül ve Gül 2006; UNICEF, 2014b).

Bir başka görüşmeci kadın H.Y. ise durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“Eğitim parası alıyorum (ŞNT) çocuk başına 3 ayda bir 120 lira alıyorum. Olmaz mı ya faydası, ihtiyaçlarını şeylerini alıyorum devlet verse daha da okuturum.”

C. Çocuk Yoksulluğu Göstergeleri Işığında Antep’li Çocukların Yoksulluğu Deneyimlemeleri

Çalışmanın bu kısmında çocukların genel profili ile birlikte yoksulluğu deneyimledikleri beslenme, eğitim ve gündelik hayat olarak sınıflandırdığımız ve anlamlandırdıkları alanlar ele alınmıştır. Çocuk yoksulluğunun belirlenmesinde⁹; beslenme, eğitim ve gündelik hayat başlıklarında toplam 14 gösterge üzerinden analizi yapılmıştır.

Görüşülen çocukların cinsiyetleri arasında cinsiyet eşitliğini sağlayabilmek adına yaşları 11-17 yaş aralığında olan 10 kız ve 10 erkek çocuk ile görüşmeler yürütülmüştür. Görüşülen çocukların yaş dağılımına bakıldığında ise 11 yaşındaki çocukların dağılım içindeki oranı % 35 ile ilk sırada yer almaktadır. 13 yaşındaki çocuklar ise %30 ile en kalabalık ikinci grubu oluşturmaktadır. 12 yaşındaki çocukların oranı % 20 olurken, 14 yaşındaki çocukların oranı ise %15’tir.

Tablo 4: Çocuk Yoksunluğu Göstergeleri

BESLENME		
Günde 3 Öğün Yemek	Frekans	Yüzde
Yiyebiliyor	0	0,0
Yiyemiyor	20	100,0
Toplam	20	100,0
Günde 1 öğün/Defa Et/Tavuk/Balık	Frekans	Yüzde
Yiyebiliyor	0	0
Yiyemiyor	20	100,0
Toplam	20	100,0
Her gün taze meyve-sebze yiyebilmek	Frekans	Yüzde
Yiyebiliyor	0	0,0
Yiyemiyor	20	100,0
Toplam	20	100,0
EĞİTİM		

⁹ Bu indeks AB ve OECD ülkeleri için çok kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilirken, bu çalışmada mikro bir grup özelinde göstergelerin örneklem grubumuzdaki karşılıklarını anlayabilmek için kullanılmıştır. Çocukların maddi yoksunluk düzeylerinin daha geniş düzlemde belirlenebilmesi için daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır (y.n.).

Bilgi Düzeyi Ve Yaşına Uygun Kitaplar (Okul Kitapları Hariç)	Frekans	Yüzde
Var	5	20,0
Yok	15	80,0
Toplam	20	100,0
İnternet Bağlantısı	Frekans	Yüzde
Var	1	5,0
Yok	19	95,0
Toplam	20	100,0
Ev Ödevlerini Yapabilecek Aydınlik Ve Sessiz Çalışma Mekanı	Frekans	Yüzde
Var	0	0,0
Yok	20	100,0
Toplam	20	100,0
GÜNDELİK HAYAT		
Son 1 Yıl Kıyafet Alımı (İkinci El Değil)	Frekans	Yüzde
Alındı	4	20,0
Alınmadı	16	80,0
Toplam	20	100,0
2 Çift Ayakkabı (1’i Dört Mevsim Giyilebilecek Ayakkabı)		
Var	3	15,0
Yok	17	85,0
Toplam	20	100,0
Okul Gezilerine Katılmak İçin Para Alabilmek		
Alabiliyor	2	10,0
Alamıyor	18	90,0
Toplam	20	100,0
Arkadaşları Eve Davet Edip Oyun Oynamak ve Beraber Bıseyler Yemek vb.	Frekans	Yüzde
Davet Edebiliyor	0	0,0
Davet Edemiyor	20	100,0
Toplam	20	100,0
Özel Bir Gün Doğum Günü vb. Kutlamak	Frekans	Yüzde
Kutlayabiliyor	2	10,0
Kutlayamıyor	18	90,0
Toplam	20	100,0
Düzenli Gündelik Aktiviteler (Yüzme, Bir Enstrüman Çalma, Gençlik Organizasyonlarına Katılma)	Frekans	Yüzde
Yapabiliyor	2	10,0
Yapamıyor	18	90,0
Toplam	20	100,0
Hane İçi Oynayabilecek Oyunlar (Her Çocuk Başına Eğitici Bebek Oyuncakları, Legolar, Tahta Üzerinde Oynanan Oyunlar)	Frekans	Yüzde
Var	1	5,0

Yok	19	95,0
Toplam	20	100,0
Dışarı Ekipmanları (Bisiklet, Paten vb.)	Frekans	Yüzde
Var	1	5,0
Yok	19	95,0
Toplam	20	100,0

Tablo 4’de görüldüğü gibi çocukların yaşadığı yoksunluklar farklı göstergelerle belirlenebilmektedir. Yoksulluğun çocuklar açısından en önemli ölçütlerinden biri beslenme ya da yeterli beslenememeleridir. Özellikle okul çağındaki çocuklarda yetersiz beslenme okul başarılarını etkilediği gibi, bağışıklık sistemlerinin zayıflaması bedensel gelişememe riskinin yanında gelecek yaşantılarını da olumsuz etkilemektedir. Çalışma kapsamında kadın ebeveynler ve çocuklarla yapılan görüşmelerde çocukların maddi yoksunluğu şiddetli düzeylerde yaşadıkları görülmektedir. Görüşülen çocukların tamamı 3 öğün yemek yemediklerini, en az 1 öğünde herhangi bir et türünü (et, tavuk, balık) ayrıca her gün sebze-meyve yiyemediklerini belirtmişlerdir. Bu durumu gerek ebeveynler gerekse çocuklar görüşmelerde sıklıkla dile getirmişlerdir. 37 yaşındaki kadın görüşmeci E.Y. bu durumu şu cümlelerle ifadelendirmektedir;

“Kendim için değil bazen çocuklarıma bakamıyorum gıda eksikliğinde ağlıyorlar alamıyorum bazen. Çocukların yiyeceği olsun başka bir şey istemiyorum. Zaten ben ona (3 yaşındaki çocuğunu göstererek) bakamadığım için o böyle kaldı herkes bana diyor sen neden ona bakamadın diye zayıf kaldı yürüyemiyor bu daha.”

Çocukların temel ihtiyaçlar, özellikle yiyecek ve giysilere yönelik söylemleri yoksunluğun ne kadar derin yaşandığının anlaşılması bakımından oldukça önemlidir. Benzer biçimde son bir yıllık süre içerisinde kıyafet alınan çocukların oranı %20’dir. Yine çocukların yalnızca %15’i yeni ayakkabıya sahip olduklarını belirtmiştir. Görüşmecilerden 11 yaşındaki erkek çocuk, N.C. ekonomik yoksunluğunu şöyle ifade etmiştir;

“Bir tane televizyon olsa, bir de kitaplarımızı koyacak yerimiz çalışacak yerimiz olsa. Bir de ayakkabım olsa iyi olurdu terlikle gidiyorum okula...”

Örneğin 11 yaşındaki erkek görüşmeci R. N. ‘de bunu şöyle dile getirmiştir;

“Ev için yiyecek almak isterdim, çeşit çeşit, evin ihtiyacını yiyecek elbise almak isterdim. Ev terliği almak isterdim anneme...”

Çocuğun yoksunluğuna dair olan bir diğer önemli gösterge eğitimidir. Görüşülen çocuklar, okul kitaplarının ücretsiz olması nedeniyle sorun yaşamadıklarını, ama yardımcı kitapları alamadıklarını belirtmişlerdir.

Okul başarıları bakımından kendilerine ait odaları olmayan yoksul çocuklarının en önemli istek alanlarından biri çalışma odasıdır. Görüşülen çocukların tamamının kendisine ait bir odası bulunmamaktadır. Özellikle okul çağında olan çocuklar için bu durum görüşmelerde sıklıkla dile getirilen ve şikayet edilen konulardan biri olmuştur. 11 yaşındaki erkek görüşmecilerden S.T. odasının olmamasını şu cümlelerle anlatmaktadır;

“Kendime ait bir odam yok annem ve kardeşlerim ile birlikte 5 kişi kalıyoruz. Çok soğuk olunca soba var hep beraber burada yatıyoruz. Bazen soğuk oluyor. Sıcak suyumuz yok olsaydı iyi olurdu, kendi odam olsaydı iyi olurdu. Sessiz çalışırdım, kitaplarımı koyardım.”

Günümüz eğitim sisteminde vazgeçilmek talep alanlarından biri internettir. Görüşülen Gaziantep’li yoksul çocukların %95’inde böyle bir olanak yoktur. Bu durum özellikle ebeveynler tarafından da dile getirilen bir konu olmuştur. Öğrencilere verilen ödevlerin internet üzerinden yapılabilmesi, ailelere çocukların internet kafelere gitmesi ve çıktı alınması gibi ek maliyetler yüklemektedir. Bu durumu bir veli şöyle ifade etmiştir;

“Hoca internet ödevi veriyor ben nasıl bulam 24 saat içinde interneti de ödev yapak? Usandım artık, kendi boğazımdan kesiyom, çocukların boğazından kesiyom internete veriyok. Bunaldım artık.”

12 yaşındaki kız görüşmeci S.Y. ise, yoksulluğunun okula yansımaları şöyle anlatmıştır.

“Evide eksik çok keşke okul ihtiyaçlarımı alabilseydim, elbiselerim ayakkabılarım olsun istiyorum, yiyeceğimiz daha fazla olsun istiyorum ama olmuyor yarısı oluyor o zamanda ben mutsuz oluyorum üzüliyorum...”

Ekonomik yoksulluğun okula yansıdığı en önemli alanlarından biri okul etkinlikleridir. Okul gezilerine katılabilen yoksul çocuk oranı ise yalnızca %10’dur. 11 yaşındaki erkek görüşmecilerden S.N. katılmadığı etkinlikleri şu cümlelerle açıklamaktadır;

“Okul sinemaya götürdü ben ona gidemedim ama okula tiyatro geldi o parasızdı ona gittim çok güzeldi...”

Görüşülen çocuklar arasında arkadaşlarını evine davet edip oyun oynayabilen ve yemek yiyebilen herhangi bir görüşmeciye rastlanmamıştır. Yoksul çocukların ev dışında katılabildikleri tek etkinlik alanı belediyenin düzenlediği ücretsiz gençlik organizasyonlarıdır. Şahinbey belediyesinin bünyesinde bulundurduğu gençlik merkezlerinin ücretsiz kurslarına katılabilen görüşmeci çocuk oranı da sadece %10’dur.

IV. SONUÇ

Çocuk yoksulluğu, çocukların çok yönlü gelişimlerinin sağlanabilmesi açısından gerekli olan kaynak ve olanaklardan yoksun olmalarını ifade eder. Çocukların yoksulluk sarmalı içerisinde büyümesi yoksul yetişkin olma risklerini de artırmaktadır. AB ve OECD ortalamalarının üzerinde olan çocuk yoksulluğu, Türkiye’de %30’lardadır. Yoksulluk çocuklar için çocuk evliliği, çocuk işçiliği ve çocuk suçluluğu gibi riskleri toplumsallaştırırken, yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır.

Yoksulluk çocukların yetersiz beslenmelerine, eğitime erişememelerine ya da eğitim dışına itilmelerine yol açarken, küçük yaşlarda başlayan ucuz emek süreci çocukları yetişkin olduğunda ekonomik ve toplumsal risklere açık hale getirmektedir. Gaziantep’te yürütülen bu çalışmada da belirlendiği gibi, çocukların yetersiz beslenmeleri, en temel barınma, gıda ve yaşam olanaklarından uzak bir yaşam sürmeleri, çocukların yoksulluğu ne kadar derinden yaşadıklarının görülmesi bakımından oldukça önemlidir. Özellikle eğitime yönelik gelir destek programları Türkiye açısından çocukların eğitime erişimlerini için belirleyici durumdadır. Yoksul hanelerin çocukları eğitim süreci içerisinde tutabilmeleri için en önemli mekanizmalardan biri eğitim destek programı olan ŞNT’dir (Sallan Gül ve Gül, 2006). ŞNT tarzı programlar ve aile gelir destek programları uzun vadede uygulanarak çocuk yoksulluğunu önleyici sosyal politikalara dönüştürülmelidir. UNICEF (2005)’in de vurguladığı gibi, çocuk yoksulluğu politik öncelik haline getirilmeli ve politika yapıcılar en savunmasız toplumsal kesimlere destek ve koruma sağlamalıdır. Bunun sadece Türkiye’nin geleceğine değil, aynı zamanda ülkenin bugününe de yatırım olduğunun unutulmaması gerekmektedir.

Son olarak, çocuk yoksulluğunun önlenmesi için aile içinde kadınların güçlendirilmesi de oldukça önemlidir. Yetişkin kadınların %8’inin halen okuma yazma bilmediği ve önemli bir kısmının da düşük eğitim seviyesine sahip olduğu Türkiye’de, kadınların eğitime erişimlerinin önündeki engellerin kaldırılması aynı zamanda çocukların eğitimde kalmalarına ve yoksulluk döngülerinin aşılmasına da olanak sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- BİRCAN, İsmail, (2002), “Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar”, iç. *Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları*, Ed. Yasemin Özdek, TODAİE Yayınları, Ankara, ss.129-142.
- BORA, Aksu. (2007), “Kadınlar ve Hane: Olmayanın Nesini İdare Edeceksin”, iç. *Yoksulluk Halleri: Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Ed: Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.97-132.
- BRADBURY, B., JENKINS, S.P., MICKLEWRIGHT J., (2001), *The Dynamics of Child Poverty in Industrialized Countries*. Cambridge University Press, Cambridge.
- BUĞRA, A., KEYDER, Ç. (2003), *Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi*, Birleşmiş Milletler için Hazırlanan Gelişme Raporu, UNDP.
- CANDAŞ, Ayşen. (2010), “Türkiye’de Eşitsizlikler: Kalıcı Eşitsizliklere Genel Bir Bakış”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Formu, İstanbul.
- CASTELLS, Manuel. (1997), *Kent, Sınıf, İktidar*, Çev. Asuman Erendil, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- CHEAL, David. (1996), *New Poverty: Families in Postmodern Society*, Praeger Publishers, London.
- DAYIOĞLU, Meltem. (2007), “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu: Ölçüm Yöntemleri ve Yoksulluğun Belirleyicileri”, *TİSK*, S.2. ss.82-105.
- DURGUN, Özlem. (2011), “Türkiye’de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, cilt.6, S.1, ss. 143-154.
- EUROSTAT. (2013), “Children were the age group at the highest risk of poverty or social exclusion in 2011”, (*erişim adresi: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion*), (*erişim tarihi: 1 Mart 2015*).
- HOŞGÖR, G., Ayşe. (2011), Kadın İstihdamı Üzerinden Marka Şehir Gaziantep’i Yeniden Okumak, iç. *Ta Ezelden Taşkındır Antep*, Ed: Mehmet N. Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.491-512.
- IŞIK, O., ATAÇ, E., (2012), “Türkiye’de Yoksulluk Profilleri”, (*erişim adresi: spmk.ku.edu.tr/sunumlar/oguzisik.pptx*), (*erişim tarihi: 22 Eylül 2014*).
- JÜTTE, Robert. (2011), *Erken Modern Avrupa’da Yoksulluk ve Sapkınlık*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- KAYGALAK, Sevilay. (2001), “Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği”, *Praksis Dergisi*, S.2, ss.124-172.
- KAYGALAK, Sevilay. (2009), *Kentin Mültecileri: Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*, Dipnot Yayınevi, Ankara.
- KURUKULASURİYA, S., ENGİLBERTSDÓTTİR, S., (2012), “A Multidimensional Approach to Measuring Child Poverty”, in. *Child Poverty and New Inequality: New Perspectives*, Ed: Isabel Örtiz, Louise Moreira Daniels and Sólrún Engilbertsdóttir, UNICEF, New York, pp.23-34.

- MINGIONE, Enzo. (2013), *İleri Endüstriyel Dünya'da Kentsel Yoksulluk: Kavramlar, Analizler ve Tartışmalar*, (iç). Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek, Ed: Ömer Aytaç-Süleyman İlhan, Birleşik Yayınları, İstanbul, ss.3-62.
- OCAK, Ersan. (2007), Yoksulun Evi, iç. Yoksulluk Halleri: *Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Ed: Necmi Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.133-174.
- ÖZTÜRK, A. Burcu. (2008), "Kentteki Çocuk Yoksulluğu: Keçiören Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- PINARCIOĞLU, M., IŞIK, O. (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ROELEN, K., G., FRANZİSKA. (2008), "Measuring Child Poverty and Well-Being: a literature review", Working Paper: MGSOG/2008/WP001, Maastricht University Maastricht Graduate School of Governance, (erişim adresi: file:///C:/Users/User/Downloads/SSRN-id1105652.pdf), (erişim tarihi: 10 Kasım 2012).
- SALLAN GÜL, Songül. (2006), *Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa*, Etik Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- SALLAN GÜL, S., GÜL, H. (2006), Eğitim Destek Programı Olarak ŞNT ve Yoksullukla Mücadele, *Yeniden İmece*, S.12, ss.87-89.
- SALLAN GÜL, S., ALICAN, A., DINEK, A. (2008), "Problematic of Adult Women Education: the Determination of Sultanbeyli's Poor Women for Education", *AID Today's Review of Public Administration*, Vol. 2, N.1, pp.85-109.
- ŞENGÜL, T., ERSOY, M. (2002), *Kentsel Yoksulluk ve Geçinme Stratejileri Ankara Örneği*, ODTÜ Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı Yayını, Ankara.
- TORAN, Mehmet. (2010), *Yoksul Çocukların Kaderi*, iç. Türkiye'de Çocuk Emegi, Ed: Kemal İnal, Ütopya Yayınevi Ankara, ss.290-313.
- WACQUANT, Loic. (2013), *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- WOLDEHANNA, T., NICOLA, J., BEKELE T. (2008), The invisibility of Children's Paid and Unpaid Work. Implications for Ethiopia's national poverty reduction policy, *Childhood*, vol. 15 no.2, pp.177-201.
- YILDIZ, Özkan. (2013), *Şahinbey'de Göç, Kentleşme ve Toplumsal Sorunlar*, Gaziantep.
- YILMAZ, Cevdet. (2010), *Risk Kapıyı Kırınca: Kentlerde Yoksulluk, Dayanışma, Güven ve Güvenlik*, Libra Yayınevi, İzmir.
- YILMAZ, Zafer. (2012), *Yoksullar Ne Yapmalı: Sosyal Sorunun Yönetimi, Belirsizliğin Keşfi ve Yaransızlık*, Dipnot Yayınevi, Ankara.

Açık Erişim Kaynakları

- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2012), “Türkiye’de Uygulanan Şartlı Nakit Transferi Programının Fayda Sahipleri Üzerindeki Etkisinin Nitel Ve Nicel Olarak Ölçülmesi Projesi Final Raporu” (erişim adresi: http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/5429198a369dc32358ee29b9/Turkiyede_Uygulanan_SNT_Programinin_Etkisinin_Olculmesi_Projesi_Final_Raporu_-_TR.pdf), (erişim tarihi: 5 Ocak 2015).
- CORAK, Miles. (2006), “Do Poor Children Become Poor Adults? Lessons from a Cross Country Comparison of Generational Earnings Mobility”, (erişim adresi: <http://ftp.iza.org/dp1993.pdf>), (erişim tarihi: 3 Şubat 2014).
- ECONSCALE, (2014), “Engineering Turkey’s Middle Class And Maslowian Politics”, (erişim adresi: <http://econoscale.com/2014/03/23/engineering-turkeys-middle-class-and-maslowian-politics/>), erişim tarihi: 27 Mart 2014).
- DB, (2010), “Türkiye: Gelecek Nesiller İçin Fırsatların Çoğaltılması “Yaşam Fırsatları” KonuluRapor”,(erişimtarihi:<http://siteresources.worldbank.org/TURKEYEXTN/Resources/361711-1270026284729/ExpandingOpportunitiesForTheNextGenerati-on-tr.pdf>),(erişim tarihi: 14 Nisan 2013).
- HOŞGÖR, G., Ayşe. (2013), “Türkiye’de Çocuk Yoksulluğunun Tezahürü, Mevsimlik Tarım Göçündeki Kız ve Oğlan Çocuklarının Eğitim(sizlik) Profili”, (erişim adresi: http://ec.europa.eu/enlargement/taix/dyn/create_speech.jsp?speechID=28485&key=1b059c24fc3da9b9cf38988e0b9156d0), (erişim tarihi: 1 Nisan 2015).
- MEB. (2013), “Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2013/14”, (erişim tarihi: http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/meb_istatistikleri_organ_egitim_2013_2014.pdf), (erişim adresi: 13 Ocak 2015)
- MINOFF, Elisa. (2006), “The UK commitment: ending child poverty by 2020”, Center for Law and Policy (CLASP) Working Paper, Washington DC, (erişim adresi: <http://www.clasp.org/resources-and-publications/files/0272.pdf>), (erişim tarihi: 25 Eylül 2012).
- ROELEN, K., NOTTEN G. (2011), “Child poverty in the EU: The breadth of poverty and cumulative deprivation”, (erişim adresi: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp_2011_04.pdf), (erişim tarihi: 1 Şubat 2015).
- TAYA, (2011), “Türkiye Aile Yapısı Araştırması”, (erişim adresi: <http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/544f6ddd369dc328a057d01c/taya2011.pdf>), (erişim tarihi: 12 Haziran 2013).
- TED. (2013), “Türkiye Eğitim Atlası”, (erişim adresi: http://portal.ted.org.tr/genel/yayinlar/ted_egitim_atlasi.pdf), (erişim tarihi: 2 Ocak 2015).
- TİSK. (2015), “Kızlarımız Eğitimde Fırsat Eşitliği Bakımından Dezavantajlı”, (erişim adresi: http://www.tisk.org.tr/upload_duyuru_ek/2015/22032015105642-tiskhaberbulteni.pdf), (erişim tarihi: 14 Mart 2015).
- TNSA. (2013), “Nüfus ve Sağlık Araştırması”, (erişim adresi: http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TNSA_2013_ana_rapor.pdf), (erişim tarihi: 14 Mayıs 2014).

- TÜİK. (2013a), “Yoksulluk Çalışması”, (erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16204>), (erişim tarihi: 25 Aralık 2014).
- TÜİK. (2013b), “Ölüm İstatistikleri”, (erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16050>), (erişim tarihi: 12 Ocak 2015).
- TÜİK (2013c), “İstatistiklerle Aile”, (erişim adresi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13662>), (erişim tarihi: 14 Mayıs 2014).
- UN. (2010), “Rethinking Poverty: Report on the World Social Situation”, (erişim adresi: <http://www.un.org/esa/socdev/rwss/docs/2010/fullreport.pdf>), (erişim tarihi: 22 Mart 2014).
- UNDP. (2013), “The Millennium Development Goals Report 2013”, (erişim adresi: <http://www.un.org/millenniumgoals/pdf/report-2013/mdg-report-2013-english.pdf>), (erişim tarihi: 22 Mart 2014).
- UNICEF. (2001), “Dünya Çocuklarının Durumu Raporu”, (erişim adresi: <http://www.unicef.org/sowc/archive/ENGLISH/The%20State%20of%20the%20World%27s%20Children%202001.pdf>), (erişim tarihi: 11 Ekim 2012).
- UNICEF. (2005), “Dünya Çocuklarının Durumu Raporu”, (erişim adresi: http://www.unicef.org/turkey/pdf/_dcd05.pdf), (erişim tarihi: 11 Ekim 2012).
- UNICEF. (2006), “Çocuk Yoksulluğu'nun Önlenmesi”, (erişim adresi: http://www.unicef.org/turkey/pdf/_cp28c.pdf), (erişim tarihi: 11 Ekim 2012).
- UNICEF. (2012a), “The State of World Children”, (erişim adresi: http://www.unicef.org/sowc2012/pdfs/SOWC%202012Main%20Report_EN_13Mar2012.pdf), (erişim yok: 12 Haziran 2014).
- UNICEF. (2012b), Measuring Child Poverty: New League Tables of Child Poverty in the World's Rich Countries, (erişim adresi: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc10_eng.pdf), (erişim tarihi: 15 Ocak 2014).
- UNICEF. (2014a), “Children Of The Recession: The Impact Of The Economic Crisis On Child Well-Being in Rich Countries”, (erişim adresi: <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc12-eng-web.pdf>), (erişim tarihi: 1 Mart 2015).
- UNICEF. (2014b), “Türkiye’de Şartlı Nakit Transferinin İyileştirilmesine Yönelik Politika Belgesi”, (erişim adresi: <http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/CCT%20Report%20-%20TR%20-.pdf>), (erişim tarihi: 2 Haziran 2014).
- WB, (2013), “The State of the World’s Poor: Where are the Poor and where are they the Poorest”, (erişim adresi: http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/State_of_the_poor_paper_April17.pdf), (erişim adresi: 22 Mayıs 2014).

(Footnotes)

1 Çalışmanın yapıldığı dönem içerisinde asgari ücret (1.7.2014-31.12.2014 tarihleri arasında) 891 TL olarak alınmıştır (y.n.).

HAREZM DÖNEMİ TÜRKÇESİ VE ESERLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Erol KUYMA¹

Atıf/©: *Kuyma, Erol, (2015). Harezmi Dönemi Türkçesi ve Eserlerine Genel Bir Bakış, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 367-383*

Özet: *Günümüzde Özbekistan ve Türkmenistan sınırları içinde kalan Harezmi, 12. yüzyıldan itibaren kültür merkezi olarak sivrilen bir bölgedir. Aynı zamanda burada yaşayan halk da bu isimle anılmıştır. Çeşitli siyasi olaylara tanık olan bölgeye Türkçe ile verilen eserler damgasını vurmuştur. Öyle ki bu bölgede Türkçe, edebi açıdan, Harzemşahlar devletinin yıkılışından sonra bile 15. yüzyıla kadar etkisini sürdürmüştür. Karahanlı Türkçesinden Çağatay Türkçesine geçiş dili olarak nitelendirilen Harezmi Türkçesi, sınıflandırmada Orta Türkçe dönemi içerisinde gösterilmektedir. Harezmi dönemi, "Müşterek Orta Asya Türkçesi" olarak da isimlendirilmektedir. Bu dönemde verilen eserlerin çoğu Arap alfabesi ile yazılmıştır. Bu makalede, Orta Türkçe döneminin ilk yazı dili olan Harezmi Türkçesi ile Harezmi dönemi eserleri ve dil özellikleri değerlendirilmiştir.*

Anahtar Sözcükler: *Harezmi Dönemi Eserleri, Harezmi Türkçesi.*

A General Look Into Khwarazm Turkish And Its Texts

Citation/©: *Kuyma, Erol, (2015). A General Look Into Khwarazm Turkic And Its Texts, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 367-383*

Abstract: *Today Khwarazm which is in the borders of Uzbekistan and Turkmenistan is a region which has raised as a culture centre since 12 th century. The residents are also called with the same name. Literature Works in Turkish language have affected the region which has witnessed variety of political events. What is more Turkish language continued its effect in the region until the 15 th century from Harzemşahlar state's collapse Khwarazm Turkish which is identified as transition language from Karahanlı Turkish to Çağatay Turkish is shown in the age of milde Turkish. Khwarazm age is also called Collective Middle Asia Turkish. Most of the Works written in this age were written in Arabia alphabet. In this article, Khwarazm Turkish with Khwarazm period works and language characteristic which is the first written language in middle Turkish period have been examined.*

Keywords: *Khwarazm Age Works, Khwarazm Turkish.*

I. GİRİŞ

Harezm, Aral Gölü'nün güneyinde Ceyhun (Amuderya) nehrinin Aral'a döküldüğü deltanın çevresinde yer alan ve Harzemşahlar adıyla anılan devletin kurulduğu bölgedir. Urgenç ve Hıvye gibi şehirleriyle tanınmıştır. Fuat Köprülü, İslamiyet'ten önce bu bölgede "âri" olan ve İranlılarla ırk olarak yakınlığı bulunan "Harizmliler" adındaki bir topluluktan bahseder. İbn-i Batuta, Harezm'de konuşulan Türkçe ile ilgili bilgiler vererek Harezm'i dünyanın en zengin memleketi olarak nitelendirir (Bayat, 2003: 128). İslamiyet'ten sonra da bu bölgede hâkimiyet teşkil eden hükümdarlara "Harizmşah" denilmiştir (Köprülü, 1986: 198). 11. yüzyılda Gazneliler'e bağlı olan bu bölgeye atanan yöneticiye de "Harzemşah" adı verilmekteydi. Selçuklu zamanında da valiler tarafından yönetilen Harezm, Sultan Sancar'ın ölümünden sonra bağımsız olmuştur. 1156-1172 yılları arasında, sırasıyla Kütbiddin Muhammet, Atsız ve İl Arslan, Harezm'i yönetir. Harzemşahlar sülalesi Oğuzlar'ın Beydili boyundan Anuş Tigin ile başlar. Bazı halklar, Moğol istilalarına maruz kalan bu bölgeden göç etmeye başlar. Harezm devletine fiilen son verenler ise Çengizliler (Cengiz Han) olmuştur (Ercilasun, 2012: 369). Sonrasında Celaleddin Harzemşah,

Moğolları ve Gürcüleri birkaç kez daha yenilgiye uğratsa da devleti eski gücüne kavuşturamaz. Anadolu Selçuklularına karşı da mücadele veren Celaeddin Harzemşah'ın, paralı bir asker tarafından öldürülmesiyle Harzemşahlar devleti resmen ortadan kalkmıştır (Bayat, 2003: 127).

Birbirini takip eden siyasi gelişmeler sonunda Harezmi Türkleşerek 12. yüzyılda kültür merkezi hâline gelmiştir. Bu durum Çengizliler ve Altın Ordu döneminde de devam etmiştir (Ercilasun, 2012: 369). Janos Eckmann da Harezmi Kaşgar'ın yanında ikinci bir edebiyat merkezi olarak tanımlar ve bu bölgenin 11 ve 12. yüzyıllarda Oğuz ve Kıpçak boyları tarafından Türkleştirildiğini ifade eder (Eckmann, 2011:1). Harzemşahlar devletinin ortadan kalkması Harezmi Türkçesinin gelişimine bir engel teşkil etmemiştir. "Harzemşahların dil etkinlikleri 15. yüzyıla kadar gelir (Bayat, 2003:128). "

Moğol akınlarına rağmen bu bölgedeki edebi hareketlilik devam etmiş ve başta *Nehcü'l Feradis* olmak üzere Türk dili açısından önemli eserler verilmiştir. Eserler içerik olarak genelde sözlük çalışması dâhil dinî, tasavvufî ve didaktik unsurlar barındırmaktadır.

Çalışmamızda, eserler tanıtılırken Harezmi Türkçesi ve Harezmi-Altınordu Türkçesi şeklinde ele alınmıştır. Eserlere ait nüshalarla ilgili bilgiler *Harezmi-Altınordu Türkçesi*² ve *Tarihi Türk Lehçeleri*³ adlı eserlerden alınmıştır.

II. HAREZM TÜRKÇESİNİN TEŞEKKÜLÜ VE GENEL ÖZELLİKLERİ

A. Harezmi Türkçesinin teşekkülü

Ercilasun, Harezmi Türkçesini bir yazı dili olarak Kuzey Doğu Türkçesi içerisinde değerlendirir (Ercilasun, 2012: 369). Harezmi Türkçesi, Karahanlı Türkçesine dayalı olarak batıda Aral ve Hazal arasında kurulup gelişmiştir. 13. yüzyılda Oğuz ve Kıpçak Türkçelerinin de etkisi ile gelişen Orta Asya İslâmî Türk yazı dilinin ikinci aşamasıdır (Gülensoy, 2000: 113). Harezmi, asıl itibarıyla Türk olmayıp sonradan Türk unsurlarının göçü neticesinde Türkleşmiştir. Kanglı, Kıpçak ve Oğuz boylarının bölgeye yerleşmesi ile Harezmi Türkçesi şekillenmiştir. Harezmi sözünün Türk diline ait bir dönemi temsil etmesi Ali Şir Nevai'nin *Mecalisü'n-Nefâis* adlı eserinde, bilgin Hüseyin Harezmi'den bahsetmesi ile ortaya çıkmıştır (Ata, 2002:13).

Köprülü, 5. yüzyılda Oğuzlar'la onlara yakın Türkmenler'in ve yine Oğuzlar'a dil bakımından yakınlığı bulunan Kıpçak unsurlarının Harezmi Türkçesinin

² ATA, Aysu (2002). *Harezmi-Altınordu Türkçesi*, İstanbul

³ ARGUNŞAH, M –SAĞOL YÜKSEKKAYA, G. (2013). *Tarihi Türk Lehçeleri (Karahanlıca, Harezmi, Kıpçakça dersleri)*, Kesit yay. İstanbul

oluşumunda rol oynadığını söyler. Hatta Kalaçlar, Kimaklar, Bayavutlar, Kanglılar'dan oluşan Türk unsurları hem bölgenin Türkleşmesinde hem de bu sahada Türkçenin gelişmesinde etkili olmuşlardır. “Harezmdeki edebî Türkçenin teşekkülünde, Kanglı Lehçesinden başka Selçuklular devrindeki Oğuzca ve Hakaniye Türkçesi de tesir etmiştir (Köprülü, 1986: 201-202).”

A. Caferoğlu, Müşterek Orta Asya Türkçesinin içinde yer alan Harezm Türkçesinin oluşum şekli hakkında benzer bilgileri verir. Harezm Türkçesinin teşekkülünde bölgedeki Türk boyları doğrudan etkili olmuştur. Kanglılar, Harezm'de devlet idaresinde, diğer Türk boylarından daha hâkim bir noktada yer almışlardır. Cengiz Han'la olan savaş sırasında bu boya ait kimselerin şehir valileri olarak anıldığı bilinmektedir. Harezm'in Türkleşmesinde etkin rolleri bulunan Yimek ve Bayavut'lar da yine Kanglı Boyuna dâhildir (Caferoğlu, 1984:109-110).

Orta Türkçe devresine dâhil edilen Harezm Türkçesi Altın Ordu bölgesini de içine alan bir yazı dilidir. Harezm dilinde Moğolcadan Arapça ve Farsçaya uzanan ve gittikçe artan bir kelime dağarcığı da etkisini göstermiştir. Bu dillerin tesirine rağmen milli kültüre ve Türk diline olan bağlılık eserlerde kendini belli etmektedir (Gülensoy, 2000: 112-113).

Harezm Türkçesinin Orta Asya Türk edebiyat dillerinin tarihi içinde özel bir devre olduğunu ilk kez A. N. Samoyloviç ortaya atmıştır. Bir geçiş dili vasfı ile Harezm Türkçesi, Karahanlı Türkçesi ile Çağatayca arasında yer almıştır (Eckmann, 2011: 2). Aysu Ata V. Bartold' un Harezm ile Çağatay Türkçesine dair tespitlerinden bahsederek bir geçiş devresi olduğu fikrini yineler (Ata, 2002:14).

Harezm'de, 13. yüzyıldan itibaren gelişen İslâmi Türk Edebiyatına, Moğol istilasından sonra 14. yüzyılda Altın Ordu sahası da dâhil olmuştur. Harezm'den Altın Ordu'ya gelen şair ve yazarlar burada Türk yazı dilini yaymışlar, Kıpçak sahasında yeni bir yazı dili oluşturmuşlardır. Bu kadar geniş bir sahada varlık gösteren ve farklı Türk lehçeleri ile de karışmış olan Harezm Türkçesi sınıflandırmada değişik adlandırmalara maruz kalmıştır. Araştırmacılar, eserleri bazen Karahanlı ya da Çağatay Türkçesi içerisinde değerlendirirken bazen de bu döneme ait eserlerin dili için Oğuz-Kıpçak Türkçesi ifadesini kullanmışlardır. Janos Eckmann'a göre (*Nehcû'l-Feradis* hariç) eserlerin telif tarihinden daha sonra istinsah edilmiş olmaları bu metinlerin dil yönünden değerlendirilmelerini zorlaştırmaktadır (Eckmann, 1988: 175). Henüz Harezm Türkçesi ile Harezm-Altınordu Türkçesi arasındaki farkı gösteren ölçütler ortaya konulamamıştır (Ata, 2002: 17).

B. Harezmi Türkçesinin Başlıca Özellikleri

1- İlk hecedeki kapalı /è/ ünlüsünün korunması: bër-, èkki, kéçe, vb. Eckmann, Harezmi Türkçesindeki /è/ ve /i/ nin durmadan değişip durduğunu belirtir ve sadece *Nehcü'l Feradis*'te /è/ ünlüsünün hakim olduğunu aktarır (Eckmann, 1988: 179). Togan bu duruma sebep olarak /è/ nin edebi lehçede ̣ ile yazılmasına mahalli ağızda ise üstün ile gösterilmesine bağlar (Togan, 1928: 344) Bazı araştırmacılar /è/ ünlüsünün Eski Türkçeden beri var olduğunu görüşündedir.

2- Çift dudak /w/ foneminin korunması: yawlak “kötü, fena”, yawız “kötü”, tewe “deve”, suw “su” vb.

3- / / foneminin korunması: a ak “ayak”, a□ır- “ayır-“, e□gü “iyi” vb.

4-Yuvarlaklaşmalar:

a) Sözcük tabanında: soğık>soğuk, yawız>yavuz

b) iyelik eklerinde: evüm “evim”, nefsumüz “nefsimiz”

c) İlgili durum ekinde: İslamnun “İslamın”,

d) Zarf-fil eki -p'den önce: tapup “bulup”, evüp “acele edip”.

e)Yapım eklerinde: edepsüz, “edepsiz”, hisabsuz “sayısız”, sevüg “sevi, sevgi” vb.

5-Çıkma durum ekinin korunması: börüdin “kurttan”, saçındın “saçından”, yüzündin “yüzünden”

6- Harezmi Türkçesinde büyük ünlü uyumu korunmuştur.

7- İkizleşme olayı vardır: iki > èkki, tokuz > tokkuz, sekiz > sekkiz

8- /ğ/ sesi boğaz /h/'sine dönüşür: oğşa > ohşa, yağşı > yahşı

9- Ön seste /y/ korunmuştur: yıra□ “uzak”, yıgaç “ağaç”,

III. HAREZMI TÜRKÇESİ ESERLERİ

A. Mukaddimetü'l-Edeb

Mahmud bin Ömer ez Zemahşeri tarafından yazılan eser bir sözlük olup Harezmsah Atsız bin Muhammed bin Anuş Tigin'e sunulmuştur. Eserin nüshalarında yazılış tarihi kayıtlı değildir. Ancak Atsız'ın hüküm sürdüğü yıllardan yola çıkılarak eserin yazılış tarihinin 1128-1144 yılları arasında

olduğu düşünölmektedir (Ata, 2002:31).

Eserde Harezmi Türkçesi, Farsça, Moğolca, Çağatayca, Osmanlıca gibi dillerde satır altı tercümeleer bulunmaktadır. Beş bölümden oluşmaktadır: 1- Fiiller, 2- İsimler, 3- Harfler, 4- İsim çekimi, 5- Fiil çekimi

Eserin istinsah edilmiş nüshaları olmakla beraber Zemaşeri'nin elinden çıkan nüsha kayıptır. Bilinen en eski nüshalar Harezmi Türkçesi ve Farsça tercümele örneklerdir (Argunşah-Sağol, 2013: 165).

a) Eserin Nüshaları

1-Yozgat Kütüphanesi 2- Berlin Devlet Kütüphanesi 3- Paris Supplement turc., 4- Şuster Nüshası 5- İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi 6- Topkapı Sarayı (3 ayrı nüsha), 7- Millet Kütüphanesi 8- Rampur Sarayı, 9- İstanbul'da Beşir Ağa Kütüphanesi 10- Nevşehir'de Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi 11- İstanbul'da Atıf Efendi Kütüphanesi 12- İstanbul, Yeni Cami Kütüphanesi 13- Manisa Kütüphanesi 14- British Museum (Add 7429) 15- Kastamonu Kütüphanesi (2487) 16- Özbekistan-Hive nüshası (1338) 17- Özbekistan-Taşkent nüshası

b) Eser hakkında yapılan bazı çalışmalar

1- Barthold,W. (1926). "Eine Zamahsari Handschrift mit alttürkischen Glossen", *İslamica* 2, Leipzig, s. 1-4

2- Benzing, J. (1968). "Das Chwaresmische Sprachmaterial der *Muqaddimat al Adab*" von Zamahsari. I. Text Wiesbaden

3- İshak Hocası Ahmed Efendi, *Aksa'l-ereb fi tercemeti Mukadimeti'l edeb*, I-II İstanbul 1313/1895

4- Yüce, Nuri (1993). *Ebul Kasım Carullah Mahmud bin Omar bin Muhammed bin Ahmed ez-Zamahşeri el-Hvarizmi, Mukaddimetü'l Edeb: Harizmi Türkçesi ile Tercümele Şuster Nüshası: Giriş, Dil özellikleri, Metin, İndeks*, TDK yayınları, Ankara

5- Ülkütaşır, M. Şakir (1949). "XI. Yüzyıldan Günümüze Kadar Yazılmış Başlıca Sözlüklerimiz", *Türk Dili-Belleten*, Seri: III (Ocak-Aralık 1948), S. 12-13, İstanbul

6-Özkan, Sezen (2009). *Mukaddimetü'l-Edeb'in Yozgat nüshasında İsimler, Giriş-Metin-Dizin* (1a-60a), Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi

B. *Kıyasü'l-Enbiya*

Nasirü'd-din bin Burhanü'd-din Rabguzî tarafından yazılmış ve Nasirü'd-din Tok Buğa'ya sunulmuştur. 1310 (h.710) yılında yazılan ve peygamber kıssalarından oluşan eser aynı zamanda bir "siyer" özelliği taşımaktadır. Eserde Arapça ve Türkçe şiirler de bulunmaktadır. Toplamda 484 dizeden ibaret 43 Türkçe şiir mevcuttur. Peygamberlere ve din büyüklerine yazılan kasidelerden başka tabiat, aşk ve burçlarla ilgili gazellere de yer verilmiştir (Ata, 2002: 17-18).

Fuat Köprülü'ye göre eser konusu ve yazılışı bakımından İslâmiyet'i yeni kabul etmiş basit zihniyetlerin ihtiyacını karşılayacak niteliktedir. Eserde, Hz. Muhammed'in, Çâr-Yâr'ın, Hasan ve Hüseyin'in menkıbeleri, Anak, Harut, ve Marut, Ashab-ı Kehf kıssaları gibi birçok anlatım bulunmaktadır. Köprülü, ayrıca bu anlatılanların Rabguzî tarafından kendinden önceki Arapça kaynaklardan alındığını söyler (Köprülü, 1986: 287).

Ahmet Caferoğlu, eseri Kaşgar şivesinin en karakteristik örneklerinden biri ve Kutadgu Bilig'e en yakın dil ürünü olarak kabul eder. Eser ilk kez İlminskiy tarafından Petersburg ve Kazan'daki nüshalarla şahısların elinde bulunan nüshalar üzerine yapılan karşılaştırmalardan sonra 1859'da yayımlanmıştır (Caferoğlu, 1984: II-86).

a) *Eserin Nüshaları*

1- Londra British Museum'da bulunan nüshası en eski nüshasıdır. İstinsah tarihi bilinmemekle birlikte farklı müstensihlerin elinden çıktığı varsayılmaktadır.

2- Leningrad Nüshaları: Altı ayrı nüsha vardır.

3- İsveç Nüshaları: University Library of Uppsala'da iki ayrı nüsha bulunmaktadır.

4- Paris Nüshası: Bibliotheque Nationale

5- Bakü Nüshası: Azerbaycan İlimler Akademisi Yazma Eserler Enstitüsü

b) *Eser Hakkında Yapılan Bazı Çalışmalar*

1- İlminskiy, N.I.(1859). *Kıyas-ı Rabguzi*, Kazan.

2-Ostroumov, N.P.(1874). *Kritičeskiy Razbor Muhammedanskogo Uçeniya Prorokax*, Kazan.

3- Katanov, N. F. (1875). "Tatarskie Skazaniya o Semi Spiyaşçih Otrokah", ZVO, VIII 242-245

4- Ata, Aysu (1997). *Nâsirü'd-dîn bin Burhânü'd-dîn Rabguzî, Kıyasü'l-Enbiyâ* (Peygamber

Kıssaları): Giriş-Metin-Tıpkıbasım, Dizin-II, Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara.

5- Cin, Ali (2010). “Rabguzi'nin Kıyasu'l-Enbiyasının Tahran Nüshası”, *Turkish Studies*, Volume 5/1 Winter

C. Muînü'l-Mürîd

1313-1314 (h.713) yıllarında Şeyh Şeref Hoca tarafından dinî bilgileri öğretmek maksadı ile yazılmıştır. Eserin müellifi konusunda Janos Eckmann, “İslam” ismini verirken F. Köprülü ve Zeki. V. Togan kararsız kalmışlardır. Ebu'l Gazi Bahâdır Han'ın, *Şecere-i Terâkime* adlı eserinde belirtildiği üzere, Arapça yazılmış bazı dinî meselelerin daha rahat anlaşılması için Şeyh Şeref Hoca'dan Türkçeye çevrilmesi istenmiştir (Argunşah-Sağol, 2013: 168).

Eserin bulunduğu mecmuanın kenarlarında *Cevahirü'l-Esrar* adlı bir kitaptan alınmış altı kıta bulunmaktadır. Fuat Köprülü bu konuda, eserin öğretici mahiyette sufiyane manzum bir eser olduğunu, kimin tarafından ne zaman, nerede yazıldığının bilinmediğini belirtir. Ancak kıtalardan birinin son dizesinde “Hitay, Hind, Moğol, Çerkes, Rus'lardan bahsedilmesinin Harezmi'de ya da Altınordu'da yazıldığına delil olabileceğini söyler (Köprülü, 1986: 292).

Ahmet Caferoğlu, eserin vezin bakımından *Kutadgu Bilig* ve *Atabetü'l-Hakayık*la benzerliğinden, şive bakımından da *Nehcü'l-Feradis*'e yakın olduğundan bahseder (Caferoğlu, 1984: II-117).

Eserin dili hakkında Fuat Köprülü, etraflı bir inceleme sonunda eserde Oğuz, Kıpçak ve Kanglı lehçelerine has şekillerin tespit edilebileceğini lakin eserin Doğu Türkçesine dâhil edilmesi gerektiğini söyler (Köprülü, 1986: 291).

Eser, şu bölümleri ihtiva eder: İman, Marifetü'l-Hakk ve Resulihî Muhammed, Vaaz-Nasihât, Zekat, İrâdât, Âdap, İktida, Beyânü's Sohbet, Meslû's Şeriat ve't Tarikat ve'l Hakikat, Beyânü'l-Kalp ve'n Nefs, Sülûk, Şükrü'l-Hakk, Zikrû'l-Ebrâr

a) Eserin Nüshaları

Eserin bilinen tek yazma nüshası, Bursa Yazma ve Basma Eski Eserler Kütüphanesi, No: 1605'te bulunmaktadır.

b) Eser hakkında yapılan bazı çalışmalar

1- Toparlı, Recep (1988). *Muînü'l-Mürîd*, Atatürk Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum.

2- Şih İslâm Şeref Hoca Horezmi (1955). *Muînü'l-Mürîd*, (Çapa tayarlayanlar: Nazar Halimov, Çebbarmemmet Göklenov, Miratgeldi Söyegov'un redaksiyası

bilen), Aşgabat.

3- Karamanlıoğlu, Ali Fehmi (2006). *Şeyh Şeref Hâce, Mu'înü'l-Mürîd, Transkripsiyonlu Metin-Dizin-Tıpkıbasım*, Beşir Kitabevi, İstanbul.(Bu çalışmayı tamamlayamadan 1973 yılında vefat eden Karamanlıoğlu'nun ardından Osman F. Sertkaya malzemeyi olduğu gibi yayımlamıştır.)

4-Toparlı, Recep, Mustafa Argunşah (2008). *Mu'înü'l-Mürîd*, TDK, Ankara.

D. Nehcü'l-Ferâdis (Uştmaahlarnın Açuk Yolu)

Kerderli Mahmud bin Ali tarafından yazılmış dinî ve didaktik bir esedir. Eserin yazılış tarihi konusunda Aysu Ata, "Mercani Nüşhasındaki 1358 ve Yeni Cami nüshasındaki 1360 istinsah tarihleri "termus anti quem" olarak kabul edilmelidir" diyerek eserin bu tarihlerden önce yazıldığını söyler (Ata, 2002: 24).

Mustafa Argunşah ve Gülden Sağol ise bu konuda, "İstanbul nüshasında bulunan hatimedeki kayda göre eserin müstensihî, eseri yazmayı müellifin ölümünden üç gün sonra, 6 Cemaziye'l-Evvel 761 (1360)'de tamamlamıştır, bu duruma göre, eser 759'da veya 759'dan önce yazılmıştır." şeklinde görüş bildirirler (Argunşah-Sağol, 2013: 171).

Eser dört "bâb"dan ve her "bâb" onar "fasıl"dan oluşur. Her fasıl bir hadisle başlamaktadır. Birinci bölümde, Hz. Muhammed'in hayatı, ailesi, vahiy gelmesi, Mekke'den Medine'ye göç, mucizeleri, çektiği zorluklar, savaşları ve vefatı anlatılır. İkinci bölüm, Hulefâ-i Râşidin, Ehl-i Beyt, Dört İmamın faziletlerini içerir. Üçüncü bölümde Allah'a yaklaştıran ameller; dördüncü bölümde ise Allah'tan uzaklaştıran ameller ele alınmaktadır.

N. Sami Banarlı, eserin İslam edebiyatlarında bir dinî edebiyat çeşidi olan "40 hadis izahı" amacı ile yazıldığını belirtir (Banarlı, 1987: I-356). Eser, özetle dünya ve ahirette mutlu olmanın yollarını anlatan bilgileri içermektedir. Kerderli Mahmud, hadis ve ayetlerle desteklediği bilgileri hikâyelerle de süslemiştir.

Janos Eckman, *Nehcü'l-Feradis* için Harezmi Türkçesinin en önemli kaynağı diye bahseder. Açık ve basit bir üslupla yazıldığından dil değerlendirmeleri için uygun olduğunu söyler. (Eckmann, 1988: 177).

Fuat Köprülü de *Nehcü'l-Feradis*'i 14. asırda Hakaniye Türkçesinden Çağatay Türkçesine doğru gidişte tekâmül silsilesinin en mühim eseri olarak görür ve dil tarihi konusunda eldeki eski nüshadan hareketle mahalli şiveye bağlı kalınmasını eserin önemini bir kat daha artırdığını ifade eder. Ayrıca sadece fonetik ve morfolojik açıdan değil aynı zamanda içindeki lügatler itibarıyla de çok zengin olduğunu ekler (Köprülü, 1986: 294).

a) Eserin Nüshaları:

- 1- İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami kısmı, 879
- 2- Şihabettin Mercani Nüshası. Bu nüsha sonradan kaybolmuştur.
- 3- Paris Bibliotheque Nationale, 1020. Başı ve sonu eksiktir.
- 4- Yatla Nüshası. Bu nüsha sonradan kaybolmuştur.
- 5- Kazan Nüshaları: Kazan Devlet Üniversitesi'nde 2, Kazan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde 1 nüsha vardır.
- 6- Leningrad Nüshaları: İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nde 2 ayrı nüsha bulunur.

b) Eser hakkında yapılan bazı çalışmalar:

- 1- Kalsın, Şirvan (1996). *Nehcü'l-Feradis'te Sözcük Yapımı*, Mersin Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- 2- Tuna, Osman Nedim (1968). "Studies on Nahju'l-Farâdis: A Method for Turkic Historical Dialectology", Ph.D. thesis University of Washington.
- 3- Eckmann, Janos (2014). *Nehcü'l-Feradis, Cennetlerin Açık Yolu, (yayımlayanlar: H. Zülfikar, S. Tezcan), (dizin-sözlük: A. Ata)*, TDK, Ankara
- 4- Ata, Aysu (1998). *Nehcü'l-Feradis. Uştmahlarnın Açık Yolu (Cennetlerin Açık Yolu), III. Dizin-Sözlük*, TDK, Ankara

E. Satır Arası Kur'an Tercümelere

Dil çalışmaları açısından büyük önem taşıyan Kur'an tercümelere, semantik araştırmalar ve sözlükçülük konusunda başvuru kaynaklarıdır. Türkçe sözcüklerin o devirlerdeki anlamlarının Arapça yardımı ile tespitinde önemli rol oynamaktadırlar (Sağol, 1997: 380)

a) Eserin Nüshaları:

1- Süleymaniye nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Cami 2 numarada muhafaza edilen Kur'an çevirisidir. İstinsah tarihi 764 Rebiülahir ayı (Ocak-Şubat 1363) dir. Nüshada Farsça, Kur'an ayetleri ile nasıl fal bakılacağı ve Kur'an-ı Kerim kıraatinde dikkat edilmesi gereken hususlardan bahsedilmektedir. Her sayfasında 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe çeviri bulunmaktadır (Argunşah-Sağol, 2013: 172).

A. Ata, Harezmi Türkçesi ile tercümesi yapılmış bu eserin dil bakımından çok önemli olduğunu vurgular. Dini terminolojinin halkın anlayacağı şekilde olmasından dolayı Türkçe kelimelerin ağırlıkta olduğunu altını çizer (Ata, 2002: 37).

Tek kapsamlı Çalışma;

Sağol [Yüksekkaya], Gülden (1996-1999): *An Inter-linear Tran Translation of the Qur'an Into Khwarazm Turkish = Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi: Facsimile Section One: 1b-300b*. III Sources of Oriental Languages and Literatures 36, Turkish Sources XXXIII, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1996, Sections Two: 301a-587b. III, Sources of Oriental Languages and Literatures 46, Turkish Sources XXXIX. Harvard University, 1999.

2- Taşkent nüshası: Özbekistan İlimler Akademisi Ebu Reyhan el Birûni adlı Şarkınalık Enstitüsünde 2008 numarada kayıtlı Kur'an tercümesidir. Satır arası Farsça ve Türkçe tercüme içerir. Nerede ve kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir. İlk olarak A.A. Semenov tanıtmıştır.

Tek kapsamlı Çalışma;

Üşenmez, Emek (2010): *Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi: Giriş, İnceleme, Metin, sözlük, Ekler Dizini*, İstanbul Üniv. Sosyal Bilim. Enst. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul

IV. HAREZM-ALTINORDU TÜRKÇESİ ESERLERİ

A. Hüsrev ü Şirin

Altınordu şairi Kutb tarafından 1341 veya 1342 'de Altınordu hükümdarı Tını Beg ile eşi Melike Hatun adına yazılmış bir mesnevidir.

Altınordu sahasının en eski Türk eseri olarak kabul edilen eser, Kutb'un hürmet beslediği Nizami'den çeviridir. Kutb eseri aynı vezinle çevirmiş fakat küçük bir na't te *Kutadgu Bilig* veznini kullanmıştır. Ayrıca, Nizami'nin metnini aynen çevirmeye çalışan şair, tasvirî ifadelerde kendi maharetini göstermiştir (Köprülü, 1986: 304).

Eser Harezmi-Altınordu sahasının ilk din dışı eseridir. Tamamen edebi bir gaye güdülerek yazılan Hüsrev ü Şirin, Aysun Ata'nın ifadesi ile Türk Edebiyatında bugüne kadar bilinen yirmi bir *Hüsrev ü Şirin* veya *Ferhad ü Şirin* mesnevisinin ilkidir.

Dil hususiyetleri bakımından Uygurca-Kıpçakça olarak değerlendirilmesinin yanında Harezmi Türkçesinin ve Çağatayca'nın özelliklerini de barındırdığı kabul edilmektedir.

a) Eserin Nüshası:

Eserin tek nüshası, Bibliotheque Nationale’de 312 numarada bulunmaktadır. Bu nüsha eserin kaleme alınışından yıllar sonra 1383-1384’te Berke Fakih tarafından Altın Buga adına İskenderiye’de istinsah edilmiştir.

b) Eser hakkında yapılan bazı çalışmalar

1- Zajaczkowski, Ananiasz (1958-1961). *Najstarsza Wersja Turecka Husräv u Şîrîn Qutba=La Plus Ancienne Version Turque du Husräv u Şîrîn de Qutb :Tekst,Facsimile,Slownik, I-III*, Warszawa.

2- Hacıeminoğlu, Necmettin (1968). *Kutb’un Hüsrev ü Şirin’i ve Dil Hususiyetleri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları

3- İnan, A (1951) ”Kutb’un Hüsrev ü Şirin’inden Örnekler”, *Türk Dili-Belleten III*, No:14-15, Ankara s. 5-21

B. Muhabbet-Nâme

Harezmi tarafından 1353 (h.754)’te Muhammed Hoca Bey’in isteği üzerine yazılmış manzum bir eserdir.

Harezmî, Harezm, Altın Ordu ve Mısır’da, Farsça ve Türkçe şiirleriyle tanınmış bir şairdir (Banarlı, 1987: I-358).

Altın Ordu sahası içerisinde değerlendirilen eser mesnevi tarzında 11 küçük “nâme”den oluşur. İçinde “kıta” adı verilen gazeller de bulunmaktadır. Fuat Köprülü, eserin dilinden bahsederken Arapça, Farsça kelimeler biraz fazla olmasına rağmen eserin çok akıcı bir lisanla yazıldığını ve Harezmi’nin Türkçeyi çok başarılı bir şekilde kullandığını ifade eder. Köprülü’ye göre eser 15. yüzyıl Çağataycasına en yakın eser olarak değerlendirir (Köprülü, 1986: 306).

Janos Eckmann, *Muhabbetnâme’nin* dilini Oğuzca-Kıpçakça olarak değerlendiren Samoyloviç’in tespitini doğru bulmazken Arap harfleri ile yazılmış Londra yazmasının Çağataycanın tesirinde kaldığını söyler (Eckmann, 1988: 177).

a) Eserin Nüshaları:

1- British Museum, Or. 8193’te Uygur harfli mecmuanın 160a-173b yaprakları arasındaki nüsha

2- British Museum, Add. 7914’te Arap harfli mecmuanın 290b-313b yaprakları arasındaki nüsha

3- İstanbul Millet Kütüphanesi, Arabî, nr. 86'da Arapça tefsirin haşiyesindeki nüsha

4- İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emîri, Manzum, nr. 949'da muhafaza edilen nüsha

b) Eser hakkında yapılan bazı çalışmalar:

1- Nadjib, E. N. (1961). *Horezmi, Muhabbetname, İzdanie, Teksta, Transkripsiya, Perevodi İssledovanie*, Moskova. (Bu çalışma Arap harfli nüsha esas alınarak yapılan transkripsiyonlu metnini, çevirisini, dil özelliklerini, sözlüğünü, yer ve şahıs isimlerini, Arap harfli nüshanın tıpkıbasımını içermektedir.)

2- Clauson, Gerard (1962). "The Muhabbat-nâme of Xwârazmî", CAJ, VII 241-255. Çev: Ayşe Gül Sertkaya (2007). "Hvârezmî'nin Muhabbet-nâme'si", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, XXXVII, 191-207.

3- Sertkaya, Osman F. (1972). "Horezmi'nin Muhabbet-nâme'sinin İki Yeni Yazma Nüshası Üzerine", *Türkiyat Mecmuası*, XVII, 185-207. (Burada İstanbul Millet Kütüphanesi, Arabî, nr.86'da muhafaza edilen nüsha esas alınarak diğer nüshalarla arasındaki farklar gösterilmiş, ayrıca söz konusu nüsha ile İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emîri, Munzum, nr. 949'da muhafaza edilen nüshanın tıpkıbasımları da verilmiştir.)

C. Dâsitân-ı Cümcüme (Cümcüme-Nâme)

Hüsâm Katip tarafından Altın Ordu'da 1368 -1369 (h.770) yılında mesnevi şeklinde yazılmış dinî bir eserdir. Lirik bir hikâyesi olan eser, şekil, içerik ve vezin olarak Feridüddin Attar'dan tercümedir (Ata, 2002:43).

Kuru kafa anlamına gelen cümcüme, İlyas Peygamber zamanında yaşamış Cümcüme Sultan'ın hikâyesidir. İlyas Peygambere inanmadığı için Allah'ın gazabına uğrayarak asırlarca kuru kafa olarak yaşar. Hz. İsa'nın şefaatine mazhar olur ve dirilir. İman eder, ömrünü ibadetle geçirir ve cennete gider (Banarlı, 1987: 1-359).

Fuat Köprülü, eserin Kıpçak sahası ürünlerinden olduğunu söyleyerek asırlarca halk arasında unutulmadığını, meşhur Kırım hanı Sahib Giray bin Hacı Giray'ın, eseri Anadolu Türkçesine tercüme ettirdiğini belirtir (Köprülü, 1986: 307).

a) Eserin Nüshaları:

Samoyloviç'e göre Leningrad Asya müzesinde iki nüshası bulunmaktadır. Ayrıca 18. yüzyıl Çağataycasına aktarılan nüshası Paris Bibliotheque Nationale'de yer almaktadır. Kazan'da tam olmayan bir metni neşredilmiştir.

D. *Mirac-Nâme*

Mirac olayını anlatan mensur bir eserdir. Paris Bibliotheque Nationale'de muhafaza edilen Uygur harfleri ile yazılmış tek nüshası Malik Bahşı tarafından 1436'da istinsah edilmiştir (Ercilasun, 2012: 379), (Argunşah-Sağol, 2013:175).

Benzerliğinden dolayı eserin Farsça yazılmış bir *Nehcül- Feradis*'ten tercüme olup olmadığı konusunda tartışma vardır.

Mirac-Nâme'nin Arap harfleri ile Çağatayca'ya aktarılmış nüshası İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir. Bu nüsha 1511'de Nureddin Ali bin Kikçine Seyyid Ali et Talikanî tarafından Mısırda istinsah edilmiştir.

Eser hakkında yapılan bazı çalışmalar:

1- Courteille, A.Pavet de (1882). *Mirâdj-Nâme*, Le Manuscript Ouigour de la Bibliothèque Nationale, Paris.

2- Sertkaya, Osman Fikri (1968). *Miracnâme: Metin, İndeks*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezuniyet tezi.

E. Yarlık ve Bitikler

“Yarlık”, ferman; “bitik” ise mektup demektir. Ahmet B. Ercilasun 14. yüzyılın sonu ve 15. yüzyılın başında yazılmış iki yarlık ve bir bitiği Harezmi Türkçesi metinleri olarak kabul edebileceğimizi söyler. Açıklamasında birden fazla heceli /g/ ünsüzünün tonsuzlaşmaması, 3. şahıs iyelikten sonra -ngA biçiminde görülen yönelme hâl eki gibi özelliklerden dolayı bu metinleri Harezmi Türkçesinin son metinleri sayabileceğimizi ifade eder (Ercilasun, 2012: 380).

a) Toktamış Han Yarlığı: 1393 yılında Uygur harfleri ile yazılmıştır. Lehistan-Litvanya kralı Lagayla'ya gönderilmiştir. İlim âlemine kazandıran M. Obolensky'dir. 25 satırdan oluşan Yarlık, Varşova Merkez Arşivi'ndedir (Özyetgin, 1996:105).

b) Temir Kutluk Yarlığı: 1397 yılında Muhammed adlı kişiyi Tarhan yapmak için Temür Kutluk Han tarafından verilen yarlık iki alfabe ile yazılmıştır. Orijinal metni, Uygur harfli olup altında Arap harfleri ile olan karşılıkları verilmiştir. Hammer, 55 satırdan oluşan bu yarlığın Almanca çevirisini ve Arap harfleri ile metnini yayımlamıştır. Yarlığın Uygur matbu harfleri ile yazılı nüshası İstanbul'dadır (Özyetgin, 1996:105).

c) Uluğ Muhammed Han Bitiği: 1428'de Altınordu hanı Uluğ Muhammed Han tarafından II. Murad'a gönderilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde kayıtlıdır (Özyetgin, 1996:108).

d) Mahmud Han Bitiği: 1466'da Altınordu hanı Mahmut Han tarafından Fatih Sultan Mehmet'e gönderilen bitik Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde kayıtlıdır (Özyetgin, 1996:109).

e) Ahmed Han Bitiği: 1477'de Ahmed Han tarafından Fatih Sultan Mehmet'e gönderilmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde kayıtlıdır (Özyetgin, 1996:110).

V. HAREZM TÜRKÇESİ SAHASINDA ADI GEÇEN DİĞER ESERLER

Tarihi Türk Lehçeleri (M. Argunşah ve G. Sağol) ile Türk Dili Tarihi (A. B. Ercilasun) adlı kaynaklarda, Siracü'l-Kulüb ve *Hilyetü'l- Lisan ve Hulbetü'l-Beyân (İbni Muhennâ Lüğati)* adlı eserlerden de bahsedilmektedir. Bu eserler de Harezmi Dönemi Türkçesinin örnekleri arasına alınmaktadır.

A. Siracü'l-Kulüb

Dinî, tasavvufî konulu, didaktik, mensur bir eserdir. Eserin Harezmi Türkçesi ile yazılmış birkaç nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Moskova Devlet Arşivi Eski Eserler Bölümünde kayıtlıdır. Nüsha 1554 'te istinsah edilmiştir. Bu nüshada Çağatayca özellikler daha belirgindir (Argunşah-Sağol, 2013: 175).

Eser hakkında yapılan bazı çalışmalar:

1-Nadijb, E. N. (1960). "Datirovannaya Tyurkoyazıcnaya Rukopis' XVI. Veka Siracü'l-Kulüb İz Tsentral'nogo Gosudarstvennego Arhiva SSR v Moskva", İzdatel'stvo Vostosniy Literaturı, Moskva.

2- Nadijb, E.N (1989). "Tyurkoyazıcnıy pamyatnik, datirovannıy seredinoy XVI. V. "Sirac al-kulub", Opisanıye pamyatnika, O transkripsıya", İssledovaniya Po İstorii Tyurkskih Yazıkov XI-XVI vv., Moskva, 151-224.

3- Sertkaya, Ayşe Gül (2010). *Horezm Türkçesi İle Yazılan Siracü'l-Kulüb: Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Tıpkıbasım*, Çantay, İstanbul

B. Hilyetü'l Lisan ve Hulbetü'l Beyân (İbni Muhennâ Lüğati)

İbni Muhenna tarafından 14. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen Farsça-Moğolca-Türkçe bir sözlüktür. Sözcüklerin karşılıkları Arapça olarak açıklanmaktadır. İlim alemine kazandıran P.M. Melioransky'dir. Kilisli Rifat Bilge tarafından bulunan nüshası Harezmi Türkçesi ürünlerindedir (Argunşah-Sağol, 2013:176).

Abdullah B. Taymas, Melioransky tarafından karşılaştırılan beş nüshanın haricinde İstanbul'da bulunan altıncı nüshası üzerine fihrist çalışması yapmıştır. Battal, Melioransky'nin incelediği beş nüshadan farklı olarak

İstanbul nüshasında müellifin “Cemalüddin İbnülmühenna” şeklinde isminin geçtiğini, hareke ve harf işaretlerinin bulunduğunu iletir (Taymas, 1988:2).

Bülent Gül, eserde önemli gramer bilgileri bulunduğunu belirtir. Lehçe farklarının da gösterildiği eserin Türk dili ile ilgili bölümünde ses, yazım, şekil ve sözcük bilgisi alanlarında önemli tespitler bulunmaktadır (Gül, 2010:89).

Eser hakkında yapılan bazı çalışmalar

1-Melioranskiy, P.M. (1900). *Arab-Filolog o Turetskom Yazıke*, St. Petersburg.

2-Kilisli Muallim Rifat (1340).*Kitâbu Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân*, İstanbul.

3-Malov, S.E.(1928). *İbn Muhanna o turetskom yazıke*, Zapiski Kollegii Vostokevedov Pri Aziatskom Muzeje Akademii Nauk SSSR, Leningrad, III/2.

4- Battal, Aptullah, (1988). *İbn-i Mühenâ Lûgati*, TDK, Ankara

VI. SONUÇ

Yukarıda tanıtılan eserler hem içerikleri hem de dil özellikleri ile Türk dilinin yazılı tarihinde birer kilometre taşı olmuşlardır. Karahanlı Türkçesi ile Çağatayca arasında geçiş özelliği taşıyan bu kaynakların araştırmacıların da üzerinde tartıştıkları Türk dilinin dönem ve sınıflandırılması meselesinde sıklıkla adları geçer.

Bu eserler, Harezmi bölgesinden Altın Ordu'ya uzanan tarihsel süreçte Türk dilinin gelişimi açısından da büyük öneme sahiptirler. Eserlerin nüshaları ve dilleri üzerinde yapılan çalışmalar Harezmi Türkçesini, Çağatay Türkçesi ve Kıpçak Türkçesi ile yan yana bir çizgide göstermektedir. Dönemin özelliği gereği bu durum Harezmi Türkçesine ve Çağataycaya ait özelliklerin dönem eserlerinde birlikte gözlemlenmesini mümkün kılmaktadır.

Eserlerin içerikleri değerlendirildiğinde genelde didaktik mahiyette dini konuların ele alındığı söylenebilir. Bu da bize dönemin sosyo-kültürel yapısı hakkında ipuçları vermektedir. Moğol istilasından sonra da bölgedeki kültürel gelişme durmamış, Harezmi'den Altın Ordu'ya kadar uzanan coğrafyada ilmi ve sanatsal tekamül devam etmiştir. Eserler İslami kültürün yanında Türk kültürünün de geleneksel olarak yaşatıldığını ve korunduğunu bize göstermektedir. Ayrıca Arapça ve Farsçanın da Türk dili üzerinde etkisinin giderek arttığını gözlemleyebilmekteyiz.

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, M - SAĞOL YÜKSEKKAYA, G, (2013). *Tarihi Türk Leçeleri (Karahanlıca, Harezmiçe, Kıpçakça dersleri)*, Kesit yay. İstanbul
- ATA, Aysu (2002). *Harezmi-Altınordu Türkçesi*, İstanbul
- BANARLI, N. Sami (1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C.I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- TAYMAS, Aptullah Battal. (1988). *İbni-Mühenna Lügati, (İstanbul Nüshasının Türkçe Bölüğünün İndeksi)*, TDK, Ankara, 2. Baskı
- BAYAT, Fuzuli (2003). *Türk Dili Tarihi*, Ankara
- CAFEROĞLU, Ahmet (1984). *Türk Dili Tarihi, C.II*, Enderun Kitabevi, İstanbul
- ECKMANN, Janos (1988). "Harezmi Türkçesi", (Çev. Mehmet AKALIN), *Tarihi Türk Şiveleri*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara
- ECKMANN, Janos (2011). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (hızl. Osman Fikri Sertkaya), TDK, Ankara
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2012). *Türk Dili Tarihi*, Akçağ Yay. Ankara, 12. basım
- GÜL, Bülent (2010). "İbni Mühenna Lügati'nin Türk ve Moğol Dil Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Türkbilgi* 19: 87-95.
- GÜLENSOY, Tuncer (2000). *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yay. Ankara
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1986). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul
- ÖZYETGİN, Melek (1996). *Altınordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarıklık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*, TDK, Ankara
- SAĞOL, Gülden (1997). "Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar", *Türklük Araştırmaları Dergisi, (Mehmet Akalın Armağanı)*, İstanbul, say. 8, sayfa 379-396
- TEKİN, T - ÖLMEZ, M (2014). *Türk Dilleri*, Bilgesu Yay. Ankara
- TOGAN, A. Z. Velidi (1928). "Harezmi'de Yazılmış Eski Türkçe Eserler", *Türkiyat Mecmuası*, c. 2, İstanbul
- ÜŞENMEZ, Emek (2013). "Doğu Türkçesi İle Yapılmış Kuran Tercüme Üzerine", (erişim adresi: <http://www.emekusenmez.com>) (erişim tarihi: 25. 12. 2014)

ENGELLİ ÇOCUĞU OLAN ANNE – BABALARIN PSİKOPATOLOJİK SEMPTOMLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA (AMASYA İLİ ÖRNEĞİ)

Şenay ŞEKER¹

Atıf/©: Şeker, Şenay, (2015). Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Psikopatolojik Semptomların Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 8, Sayı 1, Haziran 2015, ss. 385-419

Özet: Bu araştırmada tarama yöntemi kullanılarak engelli çocuğa sahip anne babaların bazı değişkenler açısından psikopatolojik semptomlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Amasya Özel Umutcan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'ne devam eden 110 öğrencinin anne babaları oluşturmaktadır. Engelli çocuğa sahip anne babaların psikopatolojik semptomlarını belirlemek amacıyla "Kısa Semptom Envanteri" ve "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Verilerin analizinde cinsiyet, yaşanan yer ve çalışma durumu değişkenlerinde t testi; eğitim durumu ve ekonomik durumu değişkenlerinde ANOVA kullanılmıştır. Verilerin analizinde psikopatolojik semptomların görülmesi ile cinsiyet, eğitim durumu, yaşadığı yer, ekonomik durum ve çalışma durumu aralarında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Semptom, Engelli Çocuk, Anne-Babalar.

A Study for Determination of Psychopathologic Symptoms of the Parents Who Have Disabled Child

Citation/©: Şeker, Şenay, (2015). *A Study for Determination of Psychopathologic Symptoms of the Parents Who Have Disabled Child*, Hitit University Journal of Social Sciences Institute, Year 8, Issue 1, June 2015, pp. 385-419

Abstract: *In this search, it is aimed to define in in terms of some variables psychopathologic symptoms of parents who have a disabled child by using scanning method. Working group of the research Amasya Special Umutcan Special Education and Rehabilitation Center is continuing to create 110 student parents. Parents of children with disabilities in order to determine their psychopathological symptoms "Brief Symptom Inventory" and "Personal Information Form" is used. In data analysis gender, place of living and working conditions in the variable t test; ANOVA was used in education and economic status variables. In the analysis of data by gender and the presence of psychopathological symptoms, level of education, place of residence, economic status and work status showed no significant relationship.*

Keywords: *Symptom, A Disabled Child, Parents*

I. GİRİŞ

Çocuk sahibi olmak insanlarda bir içgüdüdür. Bu içgüdü'nün hayvanlarda da var olduğunu gözlemlemek bu duygunun ne kadar kuvvetli olduğu konusunda bize bilgi vermektedir.

Varoluşçu Psikologlar insanların ölüm korkularını yenmede çocuk sahibi olmanın etkili bir yöntem olduğunu ve böylece kendilerini sonsuzluğa ulaştırma hissine ulaştıkları görüşündedir(Yalom I.2000). Yaşlılık çağında etrafında kendine benzeyen bireyler (çocuklar ve torunlar) görmenin insanın yalnızlığını ve ölüm korkusunu azaltacağı muhakkaktır.

Bu temel kaygıları düşündüğümüz zaman çocuk sahibi olma ve çocukların gelişim sürecindeki sıkıntılar ebeveynler için son derece anlamlı sıkıntılardır. Çocukların gelişim süreci normal işlediği sürece çocuk yetiştirmede yaşanan sorunlar ebeveynler için çözümü haz veren engellere dönüşebilir. Ancak bazı çocuklarda doğuştan gelen ya da sonradan çeşitli yollarla çocukta engel teşkil edebilecek gelişimsel bozukluklar olabilmektedir. Bu gelişimsel bozuklukların çeşitli nedenleri olabilir. Söz konusu gelişimsel bozukluğa sahip(engelli) çocuklar olunca ebeveynlerinin yaşamlarında önemli kırılmalar olmaktadır. Engelli bir çocuğa sahip olduğunda anne-babalar ilk olarak hayal kırıklıkları yaşamaktadırlar. Bu durumun başına gelmiş olabileceğine

inanmak istememe durumu yanında inkar duygusunu getirmektedir. Engelli çocuğa sahip ebeveynler çocuğun engelli olduğunu kabul etmezler. Sonrasında bunun bulaşıcı bir hastalık gibi tedavi ve ilaçlarla ya da eğitimle tamamen geçebileceğini düşünürler. Bu durumunun kendi başlarına gelmesine neden olarak yaptıkları hataları, davranışları, kendilerindeki eksiklikleri vs. düşünmeye başlarlar. Ebeveynler için nedenler ve niçinler birbirlerini izlemektedir. Olmaması gereken bir şey olmuştur. Çocuklarına ne olduğunu bilemediklerinden aile büyük bir endişe yaşamaktadır.

Birçok ebeveyn, belirli bir gelişimsel bozukluğu şok ya da yadsımayla karşılar. Ebeveynlerin karşılaştıkları bu durum karşısında bazı psikolojik sorunlarla karşılaşmaları olası bir durumdur. Ebeveynlerin karşılaştıkları bu psikolojik rahatsızlıkları irdelemek için çeşitli formlarla araştırmalar yapılmaktadır. İlk olarak psikopatoloji ve semptom kavramlarının anlamları üzerinde durulacaktır.

Psikopatoloji, ruhsal rahatsızlıkların incelendiği ve hastalıklar için geçerli genel yasalar ortaya koyan bir psikoloji dalıdır.

Semptom tanımı; Sadece hasta tarafından hissedilen herhangi bir hastalık belirtisi veya göstergesi(URL1).

Psikopatolojik semptomların alt skalalarının tanımı:

Somatizasyon için kullanılan ortak ifade, bedensel bir hastalıkla açıklanamayan fiziksel yakınmaların varlığıdır(Ford CV 1986). Somatizasyon kişinin acı çekmesine, ailesiyle ilişkilerinin, sosyal ve mesleki görevlerini yerine getirmelerinde bozukluklara neden olur. Çalışmalarda depresif hastaların depresif olmayanlara göre somatik belirtilerin görülmesi oranı daha fazladır (Özen ve ark. 2010).

Obsesif Kompulsif bozukluk; fobilerden ayırmak bazı durumlarda çok güç olabilir. Fobik bireyler, kendilerinde fobi oluşturan nesne ve durumlardan uzaklaşarak kendilerini korurlar. Oysa obsesif-kompulsif bozuklukta birey anksiyete oluşturan durumla aşırı bir uğraşı içindedir. Obsesif-kompulsif bozukluk gösteren bireyde “aşırı sorumluluk” duygusu, bu bireyin kendisine veya yakınlarına zarar gelmemesi düşüncesiyle, anksiyete oluşturan durumlarla aşırı uğraşmalarına neden olur. Her iki bozukluk aynı anda aynı hastada olabilir. Çocuklar ve ergenler obsesif kompulsif bozukluklar çoğunlukla gülünç olma veya alaya alınma endişesi ile uzun süre saklanmakta, obsesif kompulsif belirtilerinden söz etmemeleri nedeniyle depresyon ya da kaygı bozukluğu tanısı konabilmektedir (Swedo ve ark. 1992 Alıntı: Türkbay ve ark. 2010).

Kişiler arası duyarlılık; bireyin yetersizlik ve kendini aşağılama duygusundan kaynaklanan zorlanmalardır (Astı ve ark. 2003).

Depresyon; depresif hastalardaki ilgi kaybı ve zevk almama durumu sosyal çevrelerindeki eylemlerden uzak kalmalarına neden olabilir. Bu isteksizlik, fobilerde görülen kaçınma davranışları ile karışabilir ve hasta sosyal fobi veya agorafobi tanısı alabilir. Ancak hem agorafobi hem de sosyal fobi yanında depresyon görülmesi sıklıkla görülür. Depresyon ve anksiyete çeşitli somatik belirtilere yol açarak bireyin hissettiği acıyı arttırarak zevk almasını önler ve somatizasyonda depresyon süresinin artmasına neden olur.

Anksiyete(Kaygı); Latince’de “ango” ve “anxio” sözcükleriyle ifade edilir. Angor, “bedensel olma” anlamını vurgulamakta olup “angina” sözcüğünün de kökenini oluşturur. Anksiyete, kişinin sağlığıyla ilgili olumsuz değerlendirmelere yol açar. Bedensel belirtilerin daha tehlikeli, uyarıcı, uğursuz olarak değerlendirilmesine sebep olur.

Anksiyete, aynı zamanda kişinin kendisine olan ilgisini ve dikkatini arttırarak daha önce de var olan belirtilerin abartılmasına veya daha önce farkında olmadığı durumları dışa vurmasına sebep olur (Özen ve ark. 2010).

Hostilite (Öfke ve Düşmanlık); öfke ve düşmanca duyguların sürekli olarak yaşanması durumudur. Özellikle öfkenin belirgin olması durumudur. Hostilite ve saldırganlığın birbirine çok benzediği ifade edilir. Ayrıca ülkemizde de öfke ve saldırganlık farklı kavramlar olsa da birbiri yerine sıklıkla kullanılan kavramlardandır. Öfkeye eşlik eden fizyolojik belirtiler, kas geriliminin artması, kaşların çatılması, dişlerin gıcırdatılması, ters ters bakma, yumrukları sıkma, yüzün kızarması, titreme hissi, uyuşma hissi, nefes almakta zorluk, vücudun çeşitli bölgelerinde seyirmeler olması, terleme, kontrol kaybı, sıcaklık hissi, burundan soluma, dudakları ısırma, beynin zonklaması, baş ağrısı ve hareketlerin hızlanması gibi tepkilerdir (Tavris 1989 Alıntı:Balkaya ve Şahin 2003).

Fobik Anksiyete; uzmanlar, fobik anksiyete bozukluklarını, ‘Agorafobi, sosyal fobi ve özgül fobi’ olarak üçe ayırıyor. Agorafobi, ‘sokağa çıkma, cadde geçme korkusu ve evde yalnız kalamama’ gibi durumları nitelendirirken; Sosyal Fobi, “kalabalık önünde konuşmaktan ve topluluk içine girmekten korkma, topluma karışmanın korku sebebiyle kısıtlanması” durumu ve Özgül Fobi ise “Hayvan (köpek, kedi, fare, örümcek, yılan, tırtıl, böcek vb.) korkuları, karanlık, uçak, bir nesneye, bir duruma has korkular” ın olduğu durumlarını nitelendirir (Zungur 1997).

Paranoid Düşünce; yansıtıcı, kuşkucu ve düşmanca duygularla bağımsız karar verememe ve sabit bir fikre bağlı olarak ortaya çıkmasıyla deneyimlenen zorlanmadır (Astı ve ark. 2003). Paranoid düşünce belirtilerini gösteren kimseler kendinde kabul etmediği, beğenmediği duygu ve düşüncelerini diğerlerinde varmış gibi göstermesidir. Bu durumda inkar duygularını çoğunlukla yaşarlar. Hasta, kendisini yöneten ve gözleyen bir gücün etkisi altındadır ve bu gücü itham edici bir ses veya halisünasyon biçiminde algılayabilir(Savaşır ve ark. 2010).

Psikotizm; sosyal çevreden uzaklaşma, arkadaşlık kuramama, sabit bir fikre bağlanma ve aksi yönde ikna edilememe durumunun belirginleşmesi(Astı ve ark. 2003).

Bu araştırmada, engelli bireylerin anne-babalarının bazı değişkenler açısından psikopatolojik semptomlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

-Psikopatolojik semptomlar anne-babanın;

Cinsiyetine,

Eğitim durumuna,

Yaşadığı yere,

Ekonomik durumuna,

Çalışma durumuna göre farklılık göstermekte midir?

II. YÖNTEM

Bu çalışmanın evrenini Amasya ili merkezinde bulunan Umutcan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezine devam eden 110 engelli çocuğun anne ve babaları oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşılması amaçlandığından örneklem alınmasına gereksinim duyulmamıştır.

Araştırmada anne-babalarla ilgili bilgi toplamak amacıyla iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; anne-babanın cinsiyeti, eğitim durumu, yaşadıkları yer, ekonomik durum ve çalışma durumlarına ilişkin beş sorudan oluşan kişisel bilgi formu, ikinci bölümde ise; strese bağlı semptomların belirlenmesine yönelik elli üç maddeden oluşan Kısa Semptom Envanteri (KSE) kullanılmıştır.

III. KISA SEMPTOM ENVANTERİ

Kısa semptom envanteri, 1992 yılında L.R.Derogatis tarafından strese bağlı semptomların belirlenmesi amacıyla geliştirilen ölçek, Türkçeye Nesrin Hisli Şahin ve Ayşegül Durak (1994) tarafından uyarlanmıştır.

KSE'nin 9 alt ölçeği için elde edilen Cronbach Alfa Güvenirlik katsayılarının 0.71 ile 0.85 arasında değiştiği bulunmuştur(Derogotis 1992 Alıntı: Şahin ve Durak 1994).

Araştırma bulguları SPSS 18 programında değerlendirilmiş ve sonuçlar tablolar halinde sunulmuştur. Tablolar hazırlanırken t testi ve ANOVA kullanılmıştır.

Kısa semptom envanteri, bireylerde strese bağlı olarak oluşan; Somatizasyon, Obsesif Kompulsif Belirtiler, Kişilerarası Duyarlılık, Depresyon, Anksiyete, Hostilite, Fobik anksiyete, Paranoid Düşünceler ve Psikotizm rahatsızlıklarını ölçen bir envanterdir.

Envanter 53 cümleden meydana gelen, likert tipi ölçekle puanlanan bir testtir. Eğitim kurumlarında öğrencilerde, ruh sağlığı bozulmuş insanlara uygulanabilir.

Grupla uygulanıyorsa anlaşılmayacak cümlelerin baştan açıklaması yapılmalıdır. Cümledeki rahatsızlıkların, huzursuzluk, tedirginlik, rahatsızlık derecelerini göz önünde tutarak cevaplandırması istenir.

Kısa Semptom Envanteri 10 alt testten oluşur. Her bir soru bir alt skalaya aittir. Örneğin 2,7,23 soruları somatizasyon skalasına aittir. Sorulara verilen yanıtlar toplanıp soru sayısına bölünerek alt skalaların puanı bulunur.

Alt skalalar ve açıklamaları aşağıdaki gibidir.

1-Somatizasyon (Som): 7 maddelik (2,7,23,29,30,33,37) bu test, vücudun kalp, damar, mide, bağırsak, solunum ve diğer sistemlerdeki fonksiyon bozukluklarıyla ilgili sıkıntıları yansıtır. Çözümlemeyen engelleme veya çatışma sonucu ortaya çıkan işlevsel ve fiziksel bozuklukları da tespit eder.

2-Obsesif-Kompulsif (O-C): 6 maddelik (5,15,26,27,32,36) bu alt test aynı adla anılan belirtileri yansıtır. Bunlar bireylere yaşanılması arzu edilmeyen ancak sürekli ve karşı konulmaz bir biçimde yaşanan düşüncelerdir. Tekrar eden düşünceler ve suçlamayla karakterize edilen obsesif kompulsif sendromların tespitinde yardımcı olur.

3-Kişiler Arası Duyarlılık (Int): 4 maddelik (20,21,22,42) bu alt test bireyin kendini başkalarıyla karşılaştığında, kişisel yetersizlik ve küçüklük duygularına kapılarak, kişiler arası ilişkilerinde kendisini küçük görmesi, bu ilişkilerde zorluk çekmesi, rahatsızlık hissetmesi gibi olumsuz düşünce ve duyguları yansıtır.

4-*Depresyon (Dep)*: 6 maddelik (9,16,17,18,35,50) bu alt test, genel karamsarlık, ümitsizlik, güdülenme eksikliği, intihar düşünceleri, bilişsel ve somatik belirtileri içeren yaşantı duyumsamalarını yansıtır.

5-*Kaygı (Anx)*: 6 maddelik (1,12,19,38,45,49) bu alt test, klinik kaygının içerdiği belirti ve davranışları (rahatsızlık, sinirlilik, gerginlik, yorgunluk) gösterir. Kaygı kişinin sürekli kötü bir haber alacakmış gibi hissetmesidir. Nesnesi ve nedeni belli değildir. Kişi adeta uyanıkken kabuslar görür.

6-*Öfke-Düşmanlık (Hos)*: 5 maddelik (6,13,40,41,46) bu alt test, kızma, huzursuz olma, karşı koyma, düşmanlık, saldırganlık, sinirlilik, öfke hali, küskünlük gibi özellikleri ölçer.

7-*Fobik Anksiyete (Phob)*: 5 maddelik (8,28,31,43,47) bu alt test, bireyin belirli bir nesneye, duruma karşı ısrarlı korku tepkisini yansıtır.

8-*Paranoid Düşünce (Par)*: 5 maddelik (4,10,24,48,51)bu alt test, yansıtıcı düşünceleri, düşmanlık, şüpheli, büyüklük ve merkezietçi düşünceleri, bağımsızlığı kaybetme korkusu ve sanrılar gibi düşünceleri yansıtır.

9-*Psikotizm (Psy)*: 5 maddelik (3,14,34,44,53)bu alt test, içe kapanmayı, kendini yalnızlığa bırakmayı, tek başına sürdürülen hayat stilini yansıtır.

10- *Ek Maddeler*: 4 maddelik (11,25,39,52)bu alt test, uyku bozuklukları, iştah bozuklukları, ölüm düşüncesi ve suçluluk ile ilgili belirtileri yansıtır.

A.Çalışma Grubu

Örnekleme Özel Umutkan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde destek eğitim alan öğrencilerin anne-babaları oluşturmaktadır. 44 kadın veli ve 65 erkek veli olmak üzere toplam 110 kişi anketi cevaplandırmıştır. Örneklemin yaşadıkları yer ve cinsiyete göre dağılımı Tablo.1'de verilmiştir. Ancak velilerden biri cinsiyet değişkenini işaretlemediğinden tabloda toplam kişi sayısı 109 olarak görülmektedir.

Tablo 1. Örneklemin Yaşanılan Yer ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yaşanılan yer		Cinsiyet		Toplam
		Erkek		
kadın	kırsal	12	14	26
	şehir	32	51	83
Toplam		44	65	109

B.Araştırma Deseni

Engelli çocuğa sahip anne babaların psikopatolojik semptomlarının belirlendiği bu çalışma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Tarama modeli geçmişte ya da o anda var olan bir durumu var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan her neyse onları değiştirme ve etkileme çabası yoktur bu modelde. Bilinmek istenen şey meydandadır. Amaç o şeyi doğru bir şekilde gözlemleyip belirleyebilmektir. Asıl amaç değiştirmeye kalkmadan gözlemektir. (Karasar,1984,79) Tarama modelinde bilimin gözleme kaydetme, olaylar arasındaki ilişkileri tespit etme, kontrol edilen değişmez ilişkiler üzerinde genellemelere varma vardır. Yani bilimin tasvir fonksiyonu ön plandadır (Yıldırım,1966,67).

C.Veri Toplama Araçları

Araştırmanın amacına uygun olarak demografik bulguların bulunduğu Kişisel Bilgi Formu ve Kısa Semptom Envanteri kullanılmıştır.

D.Verilerin Analizi

Engelli çocuğu olan anne-babaların psikopatolojik semptomlarının belirlenmesi amacıyla yapılan Kısa Semptom Envanterinin değerlendirilmesinde Kısa Semptom Envanteri Kişisel Puanlama Tablosu kullanılmıştır. Engelli çocuğa sahip anne babaların psikopatolojik semptomlarının değişkenlere göre belirlenmesinde bağımsız gruplar t-testi ve ANOVA kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 18 paketi kullanılmıştır.

IV. BULGULAR VE YORUMLAR

A. Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Psikopatolojik Semptomlarının Dağılımı

Tablo 2. Engelli Çocuğu olan Anne Babaların Psikopatolojik Semptomlarının Ortalamaları

	N	Minimum	Maksimum	ort	ss
somatizasyon	110	,00	3,33	,9424	,70438
obsesif kompülsif	110	,00	3,17	1,1985	,70077
kişilerarası duyarlılık	110	,00	2,75	,9136	,68606
depresyon	110	,00	3,17	1,0324	,72584
anksiyete	110	,00	3,00	,9212	,66885
Hostilite	110	,00	3,40	,9618	,75686
fobik anksiyete	110	,00	2,20	,4927	,46268
paranoid düşünce	110	,00	4,60	,9873	,83777
Psikotizm	110	,00	3,20	,4964	,52513
ek maddeler	110	,00	2,75	,9773	,69529
genel semptom	110	,06	2,38	,9027	,42730
N	110				

Tablo2'de gösterildiği üzere engelli çocuğa sahip anne-babaların psikopatolojik semptomları incelendiğinde en yüksek ortalamalara sahip semptomların; 1,19 ortalama ile obsesif kompülsif ve 1,03 ortalama ile depresyon olduğu görülmektedir. En az ortalamaya sahip semptomlar ise; 0,492 ortalama ile fobik anksiyete ve 0,496 ortalama ile psikotizmdir.

B. Cinsiyete Göre Kısa Semptom Envanteri Alt Ölçeklerine İlişkin Bulgular

Tablo 3. Somatizasyon Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	Cinsiyet	N	Ort	ss	sd	t	p
somatizasyon	Kız	44	,8258	,64294	107	-1,455	,148
	erkek	65	1,0256	,74140			

Tablo3 incelendiğinde kadınların somatizasyon alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=0,82$), erkeklerin somatizasyon alt ölçeği puan ortalamalarından ($X_{ort}=1,02$) daha düşüktür. Engelli çocuğa sahip anne-babaların somatizasyon alt ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{107}=1,455$, $p>0,05$).

Bu bulgular somatizasyon alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4. Obsesif Kompülsif Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	cinsiyet	N	Ort	Ss	sd	t	p
obsesif kompülsif	Kız	44	1,2273	,67733	107	,237	,813
	erkek	65	1,1949	,71478			

Tablo4 incelendiğinde kadınların obsesif kompülsif alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=1,22$), erkeklerin obsesif kompülsif alt ölçeği puan ortalamalarından ($X_{ort}=1,19$) daha yüksektir. Engelli çocuğa anne-babaların obsesif kompülsif alt ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{107}=.237$, $p>0,05$).

Bu bulgular obsesif kompülsif alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5. Kişilerarası Duyarlılık Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	Cinsiyet	N	Ort	Ss	sd	t	p
Kişilerarası duyarlılık	Kız	44	1,0625	,69493	107	1,783	,077
	Erkek	65	,8269	,66427			

Tablo5 incelendiğinde kadınların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=1,06$), erkeklerin kişilerarası duyarlılık alt ölçeği puan ortalamalarından ($X_{ort}=0,82$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{107}=1,78$, $p>0,05$).

Bu bulgular kişilerarası duyarlılık alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 6. Depresyon Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	cinsiyet	N	ort	Ss	Sd	t	p
depresyon	kız	44	1,0205	,74658	107	-,217	,829
	erkek	65	1,0513	,71742			

Tablo6 incelendiğinde kadınların depresyon alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=1,02$), erkeklerin depresyon alt ölçeği puan ortalamalarından($X_{ort}=1,05$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların depresyon alt ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{107}=,217$, $p>0,05$).

Bu bulgular depresyon alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 7. Anksiyete Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	cinsiyet	N	ort	Ss	Sd	t	p
anksiyete	kız	44	1,0038	,65146	107	,956	,341
	erkek	65	,8795	,67605			

Tablo7 incelendiğinde kadınların anksiyete alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=1,00$), erkeklerin anksiyete alt ölçeği puan ortalamalarından($X_{ort}=0,87$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların anksiyete alt ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{107}=,956$, $p>0,05$).

Bu bulgular anksiyete alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 8. Hostilite Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	cinsiyet	N	ort	Ss	Sd	t	p
hostilite	kız	44	1,0909	,70408	107	1,375	,172
	erkek	65	,8892	,78185			

Tablo8 incelendiğinde kadınların hostilite alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=1,09$), erkeklerin depresyon alt ölçeği puan ortalamalarından($X_{ort}=0,88$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların hostilite alt ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{107}=1,375$, $p>0,05$).

Bu bulgular hostilite alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 9. Fobik Anksiyete Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	cinsiyet	N	ort	Ss	sd	t	p
Fobik anksiyete	kız	44	,5909	,48022	107	1,854	,067
	erkek	65	,4246	,44512			

Tablo9 incelendiğinde kadınların fobik anksiyete alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=0,59$), erkeklerin fobik anksiyete alt ölçeği puan ortalamalarından($X_{ort}=0,42$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların fobik anksiyete alt ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{107}=1,854$, $p>0,05$).

Bu bulgular fobik anksiyete alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 10. Paranoid Düşünce Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	cinsiyet	N	ort	Ss	sd	t	p
Paranoid düşünce	kız	44	1,0182	,63512	107	,242	,809
	erkek	65	,9785	,95598			

Tablo10 incelendiğinde kadınların paranoid düşünce alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=1,01$), erkeklerin paranoid düşünce alt ölçeği puan ortalamalarından($X_{ort}=0,97$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların paranoid düşünce alt ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{107}=,242$, $p>0,05$).

Bu bulgular paranoid düşünce alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 11. Psikotizm Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	cinsiyet	N	ort	Ss	Sd	t	p
psikotizm	kız	44	,7409	,59545	107	3,920	,000
	erkek	65	,3385	,40144			

Tablo11 incelendiğinde kadınların psikotizm alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=0,74$), erkeklerin psikotizm alt ölçeği puan ortalamalarından ($X_{ort}=0,33$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların psikotizm alt ölçeği ile cinsiyet arasında kadınların lehinde anlamlı bir ilişki vardır ($t_{107}=3,92$, $p<0,05$).

Bu bulgular psikotizm alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 12. Ek Maddeler Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	cinsiyet	N	ort	Ss	sd	t	p
Ek maddeler	kız	44	1,0511	,75015	107	,804	,423
	erkek	65	,9423	,65217			

Tablo12 incelendiğinde kadınların ek maddeler alt ölçeği puan ortalamaları ($X_{ort}=1,05$), erkeklerin ek maddeler alt ölçeği puan ortalamalarından ($X_{ort}=0,94$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların ek maddeler alt ölçeği ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107}=,804$, $p>0,05$)

Bu bulgular ek maddeler alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 13. Genel Semptom Alt Ölçeği İle Cinsiyet İlişkisi

	cinsiyet	N	ort	Ss	sd	t	p
Genel semptom	kız	44	,9668	,49955	107	1,172	,244
	erkek	65	,8700	,36309			

Tablo13 incelendiğinde kadınların genel semptom alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,96$), erkeklerin genel semptom alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=0,87$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların genel semptom alt ölçeği ortalamaları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107}=1,172$, $p>0,05$).

Bu bulgular genel semptom alt ölçeği üzerinde cinsiyet değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

C. Eğitim Durumuna Göre Kısa Semptom Envanteri Alt Ölçeklerine İlişkin Bulgular

Tablo 14. Somatizasyon Alt Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Somatizasyon	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
okuryazar değil	3	,5556	,41944	G.Arası	2,375	4	,594	1,196	,317
ilköğretim mezunu	47	,8298	,57577	G.İçi	51,628	104	,496		
ortaöğretim mezunu	36	1,1343	,87089	Toplam	54,003	108			
yüksek öğretim mezunu	22	,9318	,67192						
42,00	1	1,0000	.						
Toplam	109	,9450	,70713						

Tablo14 incelendiğinde ortaöğretim mezunu olanların somatizasyon alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=1,13$) en yüksek ve okur yazar olmayanların somatizasyon alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,55$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların somatizasyon alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=1,196$, $p>0,05$).

Bu bulgular somatizasyon alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 15. Obsesif Kompulsif Alt Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Obsesif kompulsif	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
okuryazar değil	3	1,0556	,41944	G.Arası	1,292	4	,323	,657	,624
ilköğretim mezunu	47	1,1312	,61280	G.İçi	51,161	104	,492		
ortaöğretim mezunu	36	1,2269	,84811	Toplam	52,453	108			
yüksek öğretim mezunu	22	1,3258	,63094						
42,00	1	2,0000	.						
Total	109	1,2080	,69691						

Tablo15 incelendiğinde yükseköğretim mezunu olanların obsesif kompulsif alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=1,32$) en yüksek ve okur yazar olmayanların obsesif kompulsif alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=1,05$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların obsesif kompulsif alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=,657$, $p>0,05$).

Bu bulgular obsesif kompulsif alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 16. Kişilerarası Duyarlılık Alt Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Kişilerarası Duyarlılık	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
				G.Arası	2,364	4	,591	1,278	,284
okuryazar değil	3	,5833	,57735	G.İçi	48,099	104	,462		
ilköğretim mezunu	47	1,0106	,66749	Toplam	50,462	108			
ortaöğretim mezunu	36	,8056	,63558						
yüksek öğretim mezunu	22	,9205	,78067						
42,00	1	2,0000	.						
Total	109	,9220	,68355						

Tablo15 incelendiğinde ilköğretim mezunu olanların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,01$) en yüksek ve okur yazar olmayanların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,58$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=1,278$, $p>0,05$)

Bu bulgular kişilerarası duyarlılık alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 17. Depresyon Alt Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Depresyon	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
				G.Arası	3,682	4	,921	1,798	,135
okuryazar değil	3	,4444	,63099	G.İçi	53,250	104	,512		
ilköğretim mezunu	47	1,1113	,73578	Toplam	56,932	108			
ortaöğretim mezunu	36	1,0648	,72624						
yüksek öğretim mezunu	22	,8636	,65795						
42,00	1	2,3333	.						
Total	109	1,0388	,72605						

Tablo17 incelendiğinde ilköğretim mezunu olanların depresyon alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,11$) en yüksek ve okur yazar olmayanların depresyon alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,44$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların depresyon alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=1,789$, $p>0,05$)

Bu bulgular depresyon alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 18. Anksiyete Alt Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Anksiyete	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
				G.Arası	1,029	4	,257	,571	,685
okuryazar değil	3	,6667	,33333	G.İçi	46,876	104	,451		
ilköğretim mezunu	47	,9468	,69774	Toplam	47,905	108			
ortaöğretim mezunu	36	1,0046	,65403						
yüksek öğretim mezunu	22	,7879	,66504						
42,00	1	1,3333	.						
Total	109	,9297	,66601						

Tablo18 incelendiğinde ortaöğretim mezunu olanların anksiyete alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,00$) en yüksek ve okur yazar olmayanların anksiyete alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,66$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların anksiyete alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=,571$, $p>0,05$)

Bu bulgular anksiyete alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 19. Hostilite Alt Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Hostilite	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
				G.Arası	,997	4	,249	,428	,788
okuryazar değil	3	1,0667	,90185	G.İçi	60,509	104	,582		
ilköğretim mezunu	47	,9957	,69092	Toplam	61,506	108			
ortaöğretim mezunu	36	,9722	,86870						
yüksek öğretim mezunu	22	,8636	,70747						
42,00	1	1,8000	.						
Total	109	,9706	,75465						

Tablo19 incelendiğinde ilköğretim mezunu olanların hostilite alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,06$) en yüksek ve yükseköğretim mezunu hostilite alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,86$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların hostilite alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=,428$, $p>0,05$)

Bu bulgular hostilite alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 20. Fobik Anksiyete Alt Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Fobik Anksiyete	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
				G.Arası	,909	4	,227	1,055	,383
okuryazar değil	3	,4667	,64291	G.İçi	22,413	104	,216		
ilköğretim mezunu	47	,5830	,42698	Toplam	23,323	108			
ortaöğretim mezunu	36	,4611	,52333						
yüksek öğretim mezunu	22	,3455	,41487						
42,00	1	,6000	.						
Total	109	,4917	,46470						

Tablo 20 incelendiğinde ilköğretim mezunu olanların fobik anksiyete alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,58$) en yüksek ve yükseköğretim mezunu fobik anksiyete alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,34$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların fobik anksiyete alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=1,055$, $p>0,05$)

Bu bulgular fobik anksiyete alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 21. Paranoid Düşünce Alt Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Paranoid Düşünce	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
				G.Arası	,964	4	,241	,335	,854
okuryazar değil	3	1,0000	,60000	G.İçi	74,913	104	,720		
ilköğretim mezunu	47	,9532	,68805	Toplam	75,877	108			
ortaöğretim mezunu	36	1,0889	,91144						
yüksek öğretim mezunu	22	,9000	1,05424						
42,00	1	1,6000	.						
Total	109	,9945	,83819						

Tablo21 incelendiğinde ortaöğretim mezunu olanların paranoid düşünce alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,08$) en yüksek ve yükseköğretim mezunu paranoid düşünce alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,90$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların paranoid düşünce alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=,335$, $p>0,05$)

Bu bulgular paranoid düşünce alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 22. Psikotizm Alt Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Psikotizm	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
				G.Arası	9,581	4	2,395	12,315	,060
okuryazar değil	3	,4667	,23094	G.İçi	20,229	104	,195		
ilköğretim mezunu	47	,6298	,42319	Toplam	29,810	108			
ortaöğretim mezunu	36	,4000	,52154						
yüksek öğretim mezunu	22	,2727	,33549						
42,00	1	3,2000	.						
Total	109	,5009	,52537						

Tablo 22 incelendiğinde ilköğretim mezunu olanların psikotizm alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,62$) en yüksek ve yükseköğretim mezunu psikotizm alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,27$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların psikotizm alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($F=12,315$, $p>0,05$).

Bu bulgular psikotizm alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 23. Ek Maddeler Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Ek Maddeler	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
				G.Arası	3,328	4	,832	1,788	,137
okuryazar değil	3	,9167	,52042	G.İçi	48,401	104	,465		
ilköğretim mezunu	47	1,0745	,68943	Toplam	51,729	108			
ortaöğretim mezunu	36	,9931	,70327						
yüksek öğretim mezunu	22	,7386	,64308						
42,00	1	2,2500	.						
Total	109	,9862	,69208						

Tablo 23 incelendiğinde ilköğretim mezunu olanların ek maddeler alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,07$) en yüksek ve yükseköğretim mezunu ek maddeler alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,73$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların ek maddeler alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=1,788$, $p>0,05$)

Bu bulgular ek maddeler alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 24. Genel Semptom Ölçeği İle Eğitim Durumu İlişkisi

Genel Semptom	N	ort	ss		KT	sd	KO	F	p
				G.Arası	1,096	4	,274	1,556	,192
okuryazar değil	3	,7107	,48851	G.İçi	18,318	104	,176		
ilköğretim mezunu	47	,9324	,41907	Toplam	19,414	108			
ortaöğretim mezunu	36	,9324	,43151						
yüksek öğretim mezunu	22	,8096	,39311						
42,00	1	1,7547	.						
Total	109	,9091	,42398						

Tablo 24 incelendiğinde ilköğretim mezunu olanların ve ortaöğretim mezunu olanların genel semptom alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=,93$) en yüksek ve okur yazar olmayanların genel semptom alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=,71$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların genel semptom alt ölçeği ile eğitim durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($F=1,556$, $p>0,05$).

Bu bulgular genel semptom alt ölçeği üzerinde eğitim durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

D.Yaşadığı Yere Göre Kısa Semptom Envanteri Alt Ölçeklerine İlişkin Bulgular

Tablo 25. Somatizasyon Alt Ölçeği İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	ort	ss	sd	t	p
somatizasyon	kırsal	26	,9295	,68666	108	,107	,905
	şehir	84	,9464	,71378			

Tablo 25 incelendiğinde kırsalda yaşayanların somatizasyon alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,92$), şehirde yaşayanların somatizasyon alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=0,94$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların somatizasyon alt ölçeği ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{108}=-,107$, $p>0,05$).

Bu bulgular somatizasyon alt ölçeği üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 26. Obsesif Kompulsif Alt Ölçeğı İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	Ort	ss	sd	t	p
obsesif kompulsif	kırsal	26	,9359	,56190	108	-2,226	,028
	şehir	84	1,2798	,72217			

Tablo 26 incelendiğinde kırsalda yaşayanların obsesif kompulsif alt ölçeğı ortalamaları ($X_{ort}=0,93$), şehirde yaşayanların obsesif kompulsif alt ölçeğı ortalamalarından ($X_{ort}=1,27$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların obsesif kompulsif alt ölçeğı ortalamalarına bakıldığında kırsalda yaşayanlara göre şehirde yaşayanların lehine bir ilişki vardır ($t_{108}=2,22$, $p<0,05$).

Bu bulgular obsesif kompulsif alt ölçeğı üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 27. Kişilerarası Duyarlılık Alt Ölçeğı İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	Ort	ss	sd	t	p
Kişilerarası duyarlılık	kırsal	26	,9231	,67368	108	,080	,936
	Şehir	84	,9107	,69382			

Tablo 27 incelendiğinde kırsalda yaşayanların kişilerarası duyarlılık alt ölçeğı ortalamaları ($X_{ort}=0,92$), şehirde yaşayanların kişilerarası duyarlılık alt ölçeğı ortalamalarından ($X_{ort}=,91$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların kişilerarası duyarlılık alt ölçeğı ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{108}=-,080$, $p>0,05$).

Bu bulgular kişilerarası duyarlılık alt ölçeğı üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 28. Depresyon Alt Ölçeğı İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	Ort	ss	sd	t	P
depresyon	kırsal	26	,8603	,78014	108	-1,390	,167
	Şehir	84	1,0857	,70455			

Tablo 28 incelendiğinde kırsalda yaşayanların depresyon alt ölçeğı ortalamaları ($X_{ort}=0,86$), şehirde yaşayanların depresyon alt ölçeğı ortalamalarından ($X_{ort}=1,08$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların depresyon alt ölçeğı ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{108}=1,39$, $p>0,05$).

Bu bulgular depresyon alt ölçeğı üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 29. Anksiyete Alt Ölçeği İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	Ort	ss	sd	T	P
anksiyete	Kırsal	26	,7756	,58678	108	-1,274	,206
	Şehir	84	,9663	,68927			

Tablo 29 incelendiğinde kırsalda yaşayanların anksiyete alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,77$), şehirde yaşayanların anksiyete alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=,96$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların anksiyete alt ölçeği ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{108}=1,27$, $p>0,05$).

Bu bulgular anksiyete alt ölçeği üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 30. Hostilite Alt Ölçeği İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	Ort	ss	sd	t	P
hostilite	Kırsal	26	,9923	,81089	108	,234	,815
	Şehir	84	,9524	,74421			

Tablo 30 incelendiğinde kırsalda yaşayanların hostilite alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,99$), şehirde yaşayanların hostilite alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=,95$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların hostilite alt ölçeği ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{108}=-,234$, $p>0,05$).

Bu bulgular hostilite alt ölçeği üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 31. Fobik Anksiyete Alt Ölçeği İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	Ort	ss	sd	T	p
Fobik anksiyete	Kırsal	26	,4923	,38463	108	-,005	,996
	Şehir	84	,4929	,48639			

Tablo 31 incelendiğinde kırsalda yaşayanların fobik anksiyete alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,4923$), şehirde yaşayanların fobik anksiyete alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=,4929$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların fobik anksiyete alt ölçeği ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{108}=,005$, $p>0,05$).

Bu bulgular fobik anksiyete alt ölçeği üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 32. Paranoid Düşünce Alt Ölçeğı İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	Ort	ss	sd	t	P
Paranoid düşünce	kırsal	26	1,0462	,77626	108	,409	,684
	şehir	84	,9690	,85953			

Tablo 32 incelendiğinde kırsalda yaşayanların paranoid düşünce alt ölçeğı ortalamaları ($X_{ort}=1,04$), şehirde yaşayanların paranoid düşünce alt ölçeğı ortalamalarından ($X_{ort}=.96$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların paranoid düşünce alt ölçeğı ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{108}=-,409$, $p>0,05$).

Bu bulgular paranoid düşünce alt ölçeğı üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo33. Psikotizm Alt Ölçeğı İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	Ort	Ss	sd	t	P
psikotizm	Kırsal	26	,5000	,38884	108	,080	,968
	şehir	84	,4952	,56268			

Tablo 33 incelendiğinde kırsalda yaşayanların psikotizm alt ölçeğı ortalamaları ($X_{ort}=.50$), şehirde yaşayanların psikotizm alt ölçeğı ortalamalarından ($X_{ort}=.49$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların psikotizm alt ölçeğı ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{108}=-,080$, $p>0,05$).

Bu bulgular psikotizm alt ölçeğı üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 34. Ek Maddeler Ölçeğı İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	yaşanılan yer	N	Ort	Ss	sd	t	p
ek maddeler	Kırsal	26	,8365	,59976	108	-1,183	,239
	Şehir	84	1,0208	,71999			

Tablo 34 incelendiğinde kırsalda yaşayanların ek maddeler alt ölçeğı ortalamaları ($X_{ort}=.83$), şehirde yaşayanların ek maddeler alt ölçeğı ortalamalarından ($X_{ort}=1,02$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların ek maddeler alt ölçeğı ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{108}=1,18$, $p>0,05$).

Bu bulgular ek maddeler alt ölçeğı üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 35. Genel Semptom Ölçeği İle Yaşadığı Yer İlişkisi

	Yaşanılan yer	N	Ort	ss	sd	t	p
Genel semptom	Kırsal	26	,8325	,38304	108	-,958	,340
	Şehir	84	,9244	,43996			

Tablo 35 incelendiğinde kırsalda yaşayanların genel semptom alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=,83$), şehirde yaşayanların genel semptom alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=,92$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların genel semptom alt ölçeği ortalamaları ile yaşadıkları yer arasında anlamlı bir farklılık yoktur($t_{108}=,958$, $p>0,05$).

Bu bulgular genel semptom alt ölçeği üzerinde yaşadığı yer değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

E. Ekonomik Durum Göre Kısa Semptom Envanteri Alt Ölçeklerine İlişkin Bulgular

Tablo 36. Somatizasyon Alt Ölçeği İle Ekonomik Durum İlişkisi

somatizasyon	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	2,175	4	,544	1,093	,364
0-250 TL	8	,7083	,68863	G.İçi	51,217	103	,497		
250-500 TL	12	,8056	,43712	Toplam	53,392	107			
500-750 TL	26	,8397	,68228						
750-1000 TL	18	1,1852	,74071						
1000 TL ve üstü	44	1,0076	,75991						
Toplam	108	,9522	,70639						

Tablo 36 incelendiğinde 1000₺ üstü gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların somatizasyon alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,18$) en yüksek ve 0-250 ₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların somatizasyon alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,70$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların somatizasyon alt ölçeği ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=1,093$, $p>0,05$).

Bu bulgular somatizasyon alt ölçeği üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 37. Obsesif Kompülsif Alt Ölçeği İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	2,924	4	,731	1,527	,200
0-250 TL	8	,8750	,54006	G.İçi	49,316	103	,479		
250-500 TL	12	,9444	,46782	Toplam	52,241	107			
500-750 TL	26	1,1154	,70201						
750-1000 TL	18	1,3148	,67613						
1000 TL ve üstü	44	1,3409	,75906						
Toplam	108	1,2037	,69874						

Tablo 37 incelendiğinde 1000t üstü gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların obsesif kompülsif alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,34$) en yüksek ve 0-250t gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların obsesif kompülsif alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,87$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların obsesif kompülsif alt ölçeği ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=1,527$, $p>0,05$).

Bu bulgular obsesif kompülsif alt ölçeği üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 38. Kişilerarası Duyarlılık Alt Ölçeği İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	,459	4	,115	,240	,915
0-250 TL	8	,7500	,65465	G.İçi	49,311	103	,479		
250-500 TL	12	1,0000	,67420	Toplam	49,770	107			
500-750 TL	26	,9808	,56975						
750-1000 TL	18	,8750	,77293						
1000 TL ve üstü	44	,8977	,73199						
Toplam	108	,9144	,68201						

Tablo 38 incelendiğinde 250-500t gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,00$) en yüksek ve 0-250t gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,75$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=,240$, $p>0,05$).

Bu bulgular kişilerarası duyarlılık alt ölçeği üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 39. Depresyon Alt Ölçeği İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	1,423	4	,356	,681	,607
0-250 TL	8	,6667	,55635	G.İçi	53,818	103	,523		
250-500 TL	12	,9444	,66032	Toplam	55,241	107			
500-750 TL	26	1,0795	,72462						
750-1000 TL	18	1,1389	,62426						
1000 TL ve üstü	44	1,0379	,79392						
Toplam	108	1,0269	,71852						

Tablo 39 incelendiğinde 750-1000₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların depresyon alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,13$) en yüksek ve 0-250 ₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların depresyon alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,66$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların depresyon alt ölçeği ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=,681$, $p>0,05$).

Bu bulgular depresyon alt ölçeği üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 40. Anksiyete Alt Ölçeği İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	,902	4	,226	,503	,733
0-250 TL	8	,6875	,41248	G.İçi	46,179	103	,448		
250-500 TL	12	,8194	,50482	Toplam	47,081	107			
500-750 TL	26	1,0128	,64105						
750-1000 TL	18	1,0000	,75190						
1000 TL ve üstü	44	,9053	,72014						
Toplam	108	,9213	,66333						

Tablo 40 incelendiğinde 500-750₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların anksiyete alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,01$) en yüksek ve 0-250₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların anksiyete alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,68$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların anksiyete alt ölçeği ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=,503$, $p>0,05$).

Bu bulgular anksiyete alt ölçeği üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 41. Hostilite Alt Ölçeğı İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	,737	4	,184	,320	,864
0-250 TL	8	,8250	,80312	G.İçi	59,244	103	,575		
250-500 TL	12	,9667	,53824	Toplam	59,981	107			
500-750 TL	26	1,0923	,73806						
750-1000 TL	18	,9556	,76252						
1000 TL ve üstü	44	,9045	,80751						
Toplam	108	,9593	,74871						

Tablo 41 incelendiğinde 500-750₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların hostilite alt ölçeğı ortalamaları ($X_{ort}=1,09$) en yüksek ve 0-250 ₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların hostilite alt ölçeğı ortalamaları($X_{ort}=0,82$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların hostilite alt ölçeğı ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=,320$, $p>0,05$).

Bu bulgular hostilite alt ölçeğı üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 42. Fobik Anksiyete Alt Ölçeğı İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	1,072	4	,268	1,241	,298
0-250 TL	8	,3000	,28284	G.İçi	22,242	103	,216		
250-500 TL	12	,4667	,32287	Toplam	23,314	107			
500-750 TL	26	,6077	,50748						
750-1000 TL	18	,6000	,43925						
1000 TL ve üstü	44	,4227	,50156						
Toplam	108	,4926	,46679						

Tablo 42 incelendiğinde 500-750₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların fobik anksiyete alt ölçeğı ortalamaları ($X_{ort}=,607$) en yüksek ve 0-250 ₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların fobik anksiyete alt ölçeğı ortalamaları($X_{ort}=0,30$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların fobik anksiyete alt ölçeğı ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=1,241$, $p>0,05$).

Bu bulgular fobik anksiyete alt ölçeğı üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 43. Paranoid Düşünce Alt Ölçeği İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	,524	4	,131	,180	,948
0-250 TL	8	,8250	,59940	G.İçi	74,983	103	,728		
250-500 TL	12	,9167	,78374	Toplam	75,507	107			
500-750 TL	26	1,0154	,65464						
750-1000 TL	18	1,1000	,80950						
1000 TL ve üstü	44	,9773	1,00992						
Toplam	108	,9889	,84004						

Tablo 43 incelendiğinde 750-1000₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların paranoid düşünce alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,10$) en yüksek ve 0-250₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların paranoid düşünce alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,82$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların paranoid düşünce alt ölçeği ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($F=,180$, $p>0,05$).

Bu bulgular paranoid düşünce alt ölçeği üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 44. Psikotizm Alt Ölçeği İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	1,080	4	,270	,971	,427
0-250 TL	8	,2750	,26049	G.İçi	28,640	103	,278		
250-500 TL	12	,6167	,41304	Toplam	29,720	107			
500-750 TL	26	,5385	,41864						
750-1000 TL	18	,6222	,50823						
1000 TL ve üstü	44	,4318	,63823						
Toplam	108	,4981	,52702						

Tablo 44 incelendiğinde 750-1000₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların psikotizm alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=,62$) en yüksek ve 0-250₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların psikotizm alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,27$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların psikotizm alt ölçeği ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($F=,971$, $p>0,05$).

Bu bulgular psikotizm alt ölçeği üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 45. Ek Maddeler Ölçeği İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	4,010	4	1,003	2,164	,078
0-250 TL	8	,5625	,25877	G.İçi	47,719	103	,463		
250-500 TL	12	1,0208	,62576	Toplam	51,729	107			
500-750 TL	26	1,2308	,61206						
750-1000 TL	18	1,1111	,80997						
1000 TL ve üstü	44	,8580	,72215						
Toplam	108	,9861	,69531						

Tablo 45 incelendiğinde 500-750₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların ek maddeler alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,23$) en yüksek ve 0-250 ₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların ek maddeler alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,56$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların ek maddeler alt ölçeği ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=2,164$, $p>0,05$).

Bu bulgular ek maddeler alt ölçeği üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 46. Genel Semptom Ölçeği İle Ekonomik Durum İlişkisi

	N	Ort	ss		KT	sd	KO	F	P
				G.Arası	,779	4	,195	1,090	,366
0-250 TL	8	,6509	,28275	G.İçi	18,414	103	,179		
250-500 TL	12	,8538	,29595	Toplam	19,193	107			
500-750 TL	26	,9511	,43939						
750-1000 TL	18	1,0031	,37759						
1000 TL ve üstü	44	,8971	,47348						
Toplam	108	,9047	,42352						

Tablo 46 incelendiğinde 750-1000₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların genel semptom alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,00$) en yüksek ve 0-250 ₺ gelire sahip engelli çocuğa sahip anne-babaların genel semptom alt ölçeği ortalamaları($X_{ort}=0,65$) en düşüktür. Engelli çocuğu olan anne-babaların genel semptom alt ölçeği ile gelir durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur($F=1,090$, $p>0,05$).

Bu bulgular genel semptom alt ölçeği üzerinde ekonomik durum değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

F. Çalışma Durumuna Göre Kısa Semptom Envanteri Alt Ölçeklerine İlişkin Bulgular

Tablo 47. Somatizasyon Alt Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	Ort	ss	sd	T	P
somatizasyon	çalışıyor	56	1,0238	,75037	107	1,119	,233
	çalışmıyor	53	,8616	,65514			

Tablo 47 incelendiğinde çalışanların somatizasyon alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort} = 1,02$), çalışmayanların somatizasyon alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort} = ,86$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların somatizasyon alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107} = -1,119$, $p > 0,05$).

Bu bulgular somatizasyon alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 48. Obsesif Kompulsif Alt Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	Ort	ss	sd	t	p
Obsesif kompulsif	çalışıyor	56	1,1786	,71975	107	-,451	,653
	çalışmıyor	53	1,2390	,67741			

Tablo48 incelendiğinde çalışanların obsesif kompulsif alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort} = 1,17$), çalışmayanların obsesif kompulsif alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort} = 1,23$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların obsesif kompulsif alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107} = ,451$, $p > 0,05$).

Bu bulgular obsesif kompulsif alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 49. Kişilerarası Duyarlılık Alt Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	Ort	ss	sd	t	p
Kişilerarası duyarlılık	çalışıyor	56	,8571	,69553	107	-1,079	,311
	çalışmıyor	53	,9906	,67039			

Tablo 49 incelendiğinde çalışanların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort} = 0,85$), çalışmayanların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort} = 0,99$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların kişilerarası duyarlılık alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107} = 1,079$, $p > 0,05$).

Bu bulgular kişilerarası duyarlılık alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 50. Depresyon Alt Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	Ort	ss	sd	t	p
depresyon	Çalışıyor	56	1,0446	,74093	107	,085	,932
	Çalışmıyor	53	1,0327	,71702			

Tablo 50 incelendiğinde çalışanların depresyon alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=1,04$), çalışmayanların depresyon alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=1,03$) daha yüksektir. Engelli anne-babaların depresyon alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107}=-,085$, $p>0,05$).

Bu bulgular depresyon alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 51. Anksiyete Alt Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	ort	Ss	sd	t	p
anksiyete	Çalışıyor	56	,9018	,70121	107	-,448	,655
	Çalışmıyor	53	,9591	,63204			

Tablo 51 incelendiğinde çalışanların anksiyete alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,90$), çalışmayanların anksiyete alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=0,95$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların anksiyete alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107}=,448$, $p>0,05$).

Bu bulgular anksiyete alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 52. Hostilite Alt Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	ort	Ss	sd	t	p
hostilite	Çalışıyor	56	,9321	,78835	107	-,546	,586
	Çalışmıyor	53	1,0113	,72262			

Tablo 52 incelendiğinde çalışanların hostilite alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,93$), çalışmayanların hostilite alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=1,01$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların hostilite alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107}=,546$, $p>0,05$).

Bu bulgular hostilite alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 53. Fobik Anksiyete Alt Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	ort	ss	sd	t	p
Fobik anksiyete	Çalışıyor	56	,4143	,44617	107	-1,807	,074
	Çalışmıyor	53	,5736	,47400			

Tablo 53 incelendiğinde çalışanların fobik anksiyete alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,41$), çalışmayanların fobik anksiyete alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=0,57$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların fobik anksiyete alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107}=1,807$, $p>0,05$).

Bu bulgular fobik anksiyete alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 54. Paranoid Düşünce Alt Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	Ort	ss	sd	t	p
Paranoid düşünce	Çalışıyor	56	,9929	,99815	107	-,021	,983
	çalışmıyor	53	,9962	,63669			

Tablo 54 incelendiğinde çalışanların paranoid düşünce alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,992$), çalışmayanların paranoid düşünce alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=0,996$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların paranoid düşünce alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107}=,021$, $p>0,05$).

Bu bulgular paranoid düşünce alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 55. Psicotizm Alt Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	Ort	ss	sd	t	p
psicotizm	Çalışıyor	56	,3357	,40201	107	-3,551	,0001
	çalışmıyor	53	,6755	,58471			

Tablo 55 incelendiğinde çalışanların psicotizm alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,33$), çalışmayanların psicotizm alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=0,67$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların psicotizm alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında çalışmayan anne-babaların lehine anlamlı bir farklılık vardır ($t_{107}=3,551$, $p<0,05$).

Bu bulgular psicotizm alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 56. Ek Maddeler Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	ort	ss	sd	t	P
Ek maddeler	Çalışıyor	56	,9643	,67324	107	-,339	,735
	Çalışmıyor	53	1,0094	,71717			

Tablo 56 incelendiğinde çalışanların ek maddeler alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,96$), çalışmayanların ek maddeler alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=1,00$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların ek maddeler alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur ($t_{107}=,339$, $p>0,05$).

Bu bulgular ek maddeler alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 57. Genel Semptom Ölçeği İle Çalışma Durumu İlişkisi

	Çalışma durumu	N	Ort	ss	sd	t	P
Genel semptom	Çalışıyor	56	,8767	,37421	107	-,818	,415
	çalışmıyor	53	,9433	,47214			

Tablo 57 incelendiğinde çalışanların genel semptom alt ölçeği ortalamaları ($X_{ort}=0,87$), çalışmayanların genel semptom alt ölçeği ortalamalarından ($X_{ort}=0,94$) daha düşüktür. Engelli anne-babaların genel semptom alt ölçeği ortalamaları ile çalışma durumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. ($t_{107}=,818$, $p>0,05$).

Bu bulgular genel semptom alt ölçeği üzerinde çalışma durumu değişkeninin etkili olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, engelli çocuğa sahip anne babaların psikopatolojik belirtilerinin; cinsiyete, eğitim durumuna, yaşadığı yere, ekonomik durumuna, çalışma durumuna göre farklılık olup olmadığını araştırmak amacıyla yapılmıştır. Psikopatolojik belirtilerin engelli çocuğa sahip anne babalarda görülen etkileri ve semptomların çeşitli değişkenlerle olan ilişkileri irdelenmiştir. Bulgulardan elde edilen sonuçlarda en yüksek ortalamaya sahip semptomlar obsesif kompulsif ve depresyon olarak görülmüştür; en az ortalamaya sahip semptomlar ise fobik anksiyete ve psikotizmdir. İnceer ve Özbey (1990), çalışmasında engelli çocuğu bulunan annelerin depresyon ve kaygı düzeylerinin sağlıklı çocuğa sahip annelerden daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Engelli çocuğa sahip anne babaların depresyon düzeylerinin yüksek olması bu araştırmayla da görülmüştür. Ayrıca Sayinalp Alataş (1993) çalışmasında, annelerde depresyon semptomlarının yüksek oranlarda görüldüğünü belirtmiştir. Akçakın ve Erden (1995), otistik ve normal gelişim gösteren çocukların anne-babalarının depresyon düzeylerini karşılaştırmışlar

ve otistik çocuğa sahip olan annelerin depresyon puan ortalamalarını normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerinkinden yüksek bulmuşlardır. Fakat bu araştırma da Akçakın ve Erden(1995)'in araştırmasıyla aynı sonuçlar elde edilmemiş; cinsiyet değişkenine göre yapılan yordama da babaların annelere oranla depresyon düzeyleri ortalamaları daha yüksek bulunmuştur. Toros (2002), Akçakın ve Erden(2001), Fırat (2000)'in araştırmalarında da annelerin depresyon puanlarının yüksek olduğu belirtilmektedir. Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşamlarında sosyal aktivitelere katılamamaları, sosyal çevreden alınana tepkiler bundan dolayı yaşanan stres, hayal kırıklığı, geleceğe yönelik beklentilerin düşmesi, suçluluk duygusu vb. durumlar depresyon semptomunun artmasına neden olduğu görülmektedir. Bu bulgular ve öncesinde yapılan araştırmalar göz önüne alındığında engelli çocuğa sahip anne babalarda depresyon oluşumunu görmek olası bir durumdur. Engelli çocuğa sahip annelerin semptom ortalamaları engelli çocuğa sahip babaların ortalamalarından daha yüksektir. Ancak engelli çocuğa sahip babaların somatizasyon, depresyon ve anksiyete semptomlarının ortalamaları annelerinkinden daha yüksektir. Cinsiyet ve psikotizm alt ölçeği irdelendiğinde aralarında anlamlı bir ilişki bulunmuş ve psikotizm semptomunun kadınlarda daha fazla görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Eğitim durumu değişkeni ele alındığında bulgular sonucunda anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ancak psikopatolojik semptom alt ölçeği ortalamaları genellikle orta öğretim ve yüksek öğretim mezunlarında daha yüksekken okuma-yazma bilmeyenlerde daha düşük olduğu görülmüştür.

Yaşanılan yer değişkeni ele alındığında obsesif kompulsif alt ölçeği hariç diğer semptomlarla anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Obsesif kompulsif alt ölçeği ile yaşanılan yer irdelendiğinde şehirde yaşayan anne babaların obsesif kompulsif alt ölçeği ortalamaları daha yüksek olduğu görülmüştür. Obsesif kompulsif semptomunun şehirde yaşayanlar üzerinde daha fazla etkisi olduğu söylenebilir. Kırsalda yaşayanların şehirde yaşayanlara oranla ortalaması daha yüksek olan semptomlar; kişilerarası duyarlılık, hostilite, paranoid düşünce ve psikotizmdir. Diğer semptomlarda şehirde yaşayanların ortalamaları daha yüksektir. Ortalaması en yüksek iki semptom olan obsesif kompulsif ve depresyon semptomları ortalamaları şehirde yaşayanlarda daha yüksek olduğu bulgularda görülmektedir.

Ekonomik durum ele alındığında gelir düzeyi düşük ebeveynlerin semptom ortalamaları genellikle daha düşüktür. Gelir düzeyi arttıkça semptom ortalamalarının da arttığı görülüyor. En çok ortalamaya sahip obsesif

kompulsif alt ölçeği ele alındığında bu durum görülebilir düzeydedir. Depresyon semptomunda ise çoğunlukla bu durum geçerlidir. Yalnızca 1000 ₺ üstü gelire sahip olanların depresyon ortalamaları 750-1000₺ gelire sahip olandan daha düşük olduğu görülmektedir.

Çalışma durumu değişkeni incelendiğinde psikotizm semptomu hariç diğer psikopatolojik semptomlarla anlamlı bir farklılık görülmemektedir. En yüksek ortalamaya sahip depresyon ve obsesif kompulsif semptomlarında çalışmayan ebeveynlerin ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. Psikotizm semptomu ve çalışma durumları irdelendiğinde çalışmayan anne-babalarda psikotizm semptomunun görölme oranı daha fazladır.

Sonuç olarak; psikotizm semptomu ile cinsiyet değişkeni arasında kadınlar lehine, obsesif kompulsif semptomu ile yaşanan yer arasında şehirde yaşayanlar lehine ve psikotizm semptomu ile çalışma durumu değişkeni arasında çalışmayanların lehine bir farklılık görülmüştür. Ancak diğer semptomlar ve değişkenler arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Engelli çocuğa sahip anne babalarda hiç beklemedikleri bu olayla karşılaşmaları yaşamlarını yeni duruma göre şekillendirme sürecine uyum sağlarken karşılaştıkları güçlükler sonrasında bu psikopatolojik semptomların görülmesi olağan bir durumdur. Yapılan araştırmalarda ve bu araştırmanın sonucunda ulaşılan bulgular bu durumu doğrular niteliktedir.

ÖNERİLER

Engelli çocuğa sahip anne babaların hayatlarındaki bu farklılığı kabul etmeleri sürecindeki yaşadıkları zorluklarla baş edebilmelerinin yolları olduğunu bilmeliler. Psikopatolojik semptomların kişiler üzerindeki fiziksel belirtiler onların hasta olduklarını sanıp doktora başvurma yoluna itebilir. Ama esas nedenin yaşadıkları psikopatolojik durum olduğunun farkına varmaları için bu konularda uzmanlardan yardım alınıp bireylerin bu durumun psikolojik olduğu farkındalığı yaratılabilir. Engelli çocuğa sahip bireylere yönelik seminerler, paneller düzenlenebilir. Böylece ailelerde yalnız olmadıklarının bu durumun diğer kişilerde de görülebildiği ve psikolojik yardımla bu durumun aşılabileceği mesajı iletilebilir. Psikolojik sıkıntılarında kaynaklı bedensel belirtilerini sağlık hizmetlerine başvurmak yerine psikolojik yardımla aşılabileceğinin farkına varır.

Psikopatolojik semptomlar görülen bireylerin psikososyal sıkıntılarını paylaşma eğilimi oldukça yaygındır. Tıbben açıklanamayan bedensel belirtilere sahip kişilerin psikiyatrik tedavi için doğru tanı ve zamanında tedavinin yararının göz ardı edilmemesi gerekir.

Ailelerin bu sıkıntılarında kurtulmak için grupla psikolojik danışma uygulanabilir. bu durumda hem yalnız olmadıklarını bilirler hem de sorunlarını paylaştıkları için rahatlama yaşadıkları için bu psikopatolojik semptomlardan kurtulma için ilk adımı atmış olacaktadırlar. Araştırmalardan da anlaşıldığı üzere bu semptomların görülmesinden değişkenlerle arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Herkesin yaşabileceği bu semptomlardan kurtulmak için psikolojik danışmanın yararı olacağı bilinci ailelerin fikirlerine yerleştirilmelidir.

Özel eğitim kurumlarında engelli çocuğa sahip ebeveynlere yönelik verilebilecek sunumlar ailelerin sosyal hayatlarında sağlıklı ilişkiler kurmalarını kolaylaştıracaktır. Ebeveynlerin yaşadıkları bu olumsuz duygulardan birlikte birbirlerine destek vererek sağlayabileceklerini, çocuklarının engelini kabullenip yaşama uyum sağlamak için desteğe ihtiyaçları vardır. Bunun aile içindeki iletişimi artıracak eğitimler verilerek bu durum sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- AKÇAKIN, M. ve Erden, G. (2001). "Otizm Tanısı Konmuş Çocukların Anne Babalarındaki Ruhsal Belirtiler", Çocuk Ruh Sağlığı Dergisi.
- ASTI, N., Acar, G., Bağcı, H., & Bağcı İ. (2005). Sağlık bakım profesyoneli olarak yetişecek öğrencilerin ruhsal durumları ve yaklaşımlar. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- BALKAYA, F., Şahin, N. (2003) Çok Boyutlu Öfke Ölçeği. Türk Psikiyatri Dergisi; 14(3):192-202
- BARSKY AJ. Amplification, somatization and the somatoform disorders. Psychosomatics 1992. alıntı: Oğuzhanoğlu, N.K., Çulha, F. ve Ülkeröglü, F.(1995) *Somatiform Bozukluk Tanısı Alan Hastalarda Anksiyete ve Depresyon. Düşünen Adam Dergisi.*
- DEROGATİS LR , Lazarus L (1994) SCL 90-R Brief Symptom Inventory and matching clinical rating scales. The Use of Psychological Testing for Treatment Planning and Outcome Assessment (Ed. Maruish M.E.), Lawrence Erlbaum Associates. Alıntı: Şahin N.H., Durak A (1994) Kısa Semptom Envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. Türk Psikoloji Dergisi.
- ERBEN, G.(2010) Ülker Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi
- FIRAT, S. (2007). "Otistik ve Zihinsel Özürlü Çocukların Annelerinde Kaygı, Depresyon, Aleksitimi ve Genel Psikolojik Değerlendirme" Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- FORD CV. The somatizing disorders. Psychosomatics 1986;27:335-337. Alıntı: Özen, M., Aküzüm Serhatlı, N., Türkcan, S.(2010) Depresyon ve Anksiyete Bozukluklarında Somatizasyon. Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, Cilt 23, Sayı 1:60-64
- John W. Cresswell, Research Design. Araştırma Deseni, Çeviri Editörü: Selçuk Beşir Demir Ekim,2013. Ankara: Eğiten Kitap
- KARASAR, N.(1984). Bilimsel Araştırma Metodu. Ankara: Hacetepe Taş Kitapçılık.
- LİPOWSKI ZJ: Somatization and depression. Pschosomatics. Alıntı Oğuzhanoğlu, N.K., Çulha, F. ve Ülkeröglü, F.(1995) *Somatiform Bozukluk Tanısı Alan Hastalarda*

Anksiyete ve Depresyon

- ÖZEN, M., Aküzüm Serhatlı, N., Türkcan, S.(2010) Depresyon ve Anksiyete Bozukluklarında Somatizasyon. Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, Mart 2010.
- SAVAŞIR, I., Boyacıoğlu, G. ve Kab, E. (1998) Bilimsel Davranışçı Terapiler. İstanbul TPD Yayınları.
- SAYINALP Alataş, C. (1993). “Beyin Özürlü Çocukların Anne Babalarının Uyum ve Depresyon Düzeylerinin Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- SWEDO SE, Leonard HL, Rapoport JL (1992) Childhood-onset obsessive compulsive disorder. Psychiatr Clin North Am. alıntı: Türkbay T., Doruk A. ve Erman H. (2000) Obsesif Kompulsif Bozukluğun Belirti Dağılımının ve Kombiditesinin Çocuk ve Ergenler ile Erişkinler Arasında Karşılaştırılması Klinik Psikiyatri Sayfa:89-90
- SUNGUR M. (1997) Fobik Bozukluklar. Psikiyatri Dünyası, Ankara.
- Şahin N.H., Durak A. (1994) Kısa Semptom Envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. Türk Psikoloji Dergisi.
- ŞİMŞEK, E. (2010) Akademik Başarıyı Yordamada Psikosomatik Belirtilerin Rolü. International Conference on New Trends in Education and Their Implications. Antalya-Turkey
- TAVRİS C (1989) Anger: Misunderstood Emotion. New York, Simon&Schuster. Alıntı: Balkaya, F., Şahin, N. (2003) Çok boyutlu Öfke Ölçeği. Türk Psikiyatri Dergisi Sayfa:193
- TERRE L, Poston WS, Foreyt J, St Jeor ST. Do somatic complaints predict subsequent symptoms of depression Psychother Psychosom 2003. Alıntı: Özen, M., Aküzüm Serhatlı, N., Türkcan, S.(2010) Depresyon ve Anksiyete Bozukluklarında Somatizasyon. Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, Mart 2010.
- TOROS, F. (2002). “Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Evlilik Uyumunun ve Çocuğu Algılama Seklinin Değerlendirilmesi”, Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi
- TUNÇ, S., Tanrıku, L., Özcan, H., Yenicesu, O., Akın SU, F., Subaşı, B. (2013) Hirsütizmi Olan Ergenlerde Psikopatolojik Belirtiler. The Journal of Gynecology - Obstetrics and Neonatology.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.548d5af71783d7.89578372(erişim tarihi: 23 Kasım 2014)
- YALOM I. (2000), Kabalıcı yayınevi, Varoluşçu Psikoterapi s.278
- YILDIRIM, C.(1966). Eğitimde Araştırma Metotları. Ankara: Akyıldız Matbaası.
- ZUNGUR, M.Z.(1997), Fobik Bozukluklar Psikiyatri Dünyası 1;6-7.

TANITIM VE DEĞERLENDİRME YAZILARI

DİPLOMAT BİR YAZARIN KALEMİNDEN: İZMİRLİ

Fırat SUNEL, İzmirli, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015, 504s. (ISBN: 9759966706).

Meral DEMİRÜREK¹

Fırat Sunel ismine ilk kez Hitit Üniversitesi tarafından Ahıska Türklerinin sürgün edilmişlerinin 70. yılı nedeniyle düzenlenen uluslararası sempozyumun hazırlıkları esnasında rastladım. Kendisi diplomat ve aynı zamanda roman yazarıydı. Türk edebiyatı tarihine bakıldığında Yahya Kemal Beyatlı, Memduh Şevket Esendal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın, Ahmet

¹ Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-posta: meraldemiryurek@hitit.edu.tr

Hikmet Müftüoğlu, Abdülhak Hamid Tarhan gibi çok sayıda şair ve yazarımızın çeşitli düzeylerde dışişleri temsilciliklerinde ülkemizi temsil ettiklerini, diplomat olarak çalıştıklarını görürüz. Ancak bu isimlerin ortak özelliği edipliklerine ilaveten diplomat olarak görev yapmalarındır. Bir başka deyişle, diplomatlık aslı işleri değildir. Hâlbuki Fırat Sunel'in meslekî formasyonu dışişleri üzerinedir. Kariyeri boyunca Bangkok, Bonn, Essen ve Tiflis'te çeşitli mevkilerde çalışmıştır. Halen Asmara büyükelçisi olarak Eritre'de bulunmaktadır. Mesleğinin ağırlığına ve yoğun mesaisine rağmen edebiyatla ilgisini de kesintisiz sürdüren Sunel, günümüzün seçkin romancılarından biri olma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir.

Salkım Söğütlerin Gölgesinde (2011) Fırat Sunel'in ilk romanı ve Türkiye'de Ahıska Türkleri üzerine kaleme alınmış, muhtemelen, ilk roman olma özelliğini taşıyor. *Salkım Söğütlerin Gölgesinde*, insanî özü ön plana çıkararak Ahıska Türklerinin sürgüne gönderilmesinin hemen öncesinde Türk, Rum, Rus, Ermeni ve Gürcülerin nasıl uyum içinde aynı hayatı paylaşarak yaşadıklarını anlatan hümanist özellikler taşıyan bir roman. Ömer ve Nika adlarındaki biri Türk diğeri Gürcü iki çocuğun gözünden insan ilişkilerini, kültürel alışverişleri, dostlukları ve çatışmaları okuyucuyu yormayan sakin ve barışçıl bir üslupla anlatan Fırat Sunel, şahsî üslubunda da aynı olumlu nitelikleri tespit edebildiğimiz değerli bir diplomat ve ümit vadeden bir yazar.

Çorum'daki etkinlik esnasında öğrencilerimle birlikte, yazara *Salkım Söğütlerin Gölgesinde* romanına dair sorularımızı ve yorumlarımızı yönelttikten sonra yeni bir roman hazırlığı olup olmadığını da sormuş ve Ocak 2015'te İzmirli adını taşıyan yeni bir romanının yayımlanacağı müjdesini almıştık. İzmirli kısa bir süre önce yayımlandı. *Salkım Söğütlerin Gölgesinde* gibi İzmirli de yine Profil yayıncılık tarafından okuyucuya ulaştırıldı. Roman 502 sayfadan oluşan hacimli bir eser. Ancak ilk sayfasından son sayfasına kadar sürükleyici bir biçimde oluşturulmuş olay örgüsü sayesinde bitirmeden elinizden bırakamıyorsunuz. Fırat Sunel, İzmirli'de birinci romanından her yönüyle farklı bir işe imza atmış. Psikolojik detaylar, mektup türünün romanla harmanlanması, erkek yazarın kadın anlatıcının gerçekliğini oluşturmadaki başarısı, anlatıcının hem olayı hikâye eden hem yaşayan fonksiyonları, olay zamanının geçmişten bugüne sarmal bir biçimde kurgulanması, düğüm ve imaların metin boyunca birer birer çözüme kavuşması İzmirli'yi başarılı ve orijinal kılan özelliklerden öne çıkarlar. Bir edebî metni kalıcı ve farklı kılan vazgeçilmez unsurlardan biri de elbette üsluptur. Fırat Sunel, her iki romanında da Türkçenin kullanımı ve roman dilinin niteliklerini kavrayış açısından kurgu dünyasının başarılı bir uygulayıcısı olmuştur. Yazdığı

romanlarda gerçeklik duygusu yüksek olduğundan okuyucu kolaylıkla kurgunun evreninde kendine yer bulabilmektedir. Ancak ikinci romanında bu başarı çok daha gelişmiş görünüyor. Bilhassa metin halkaları arasındaki güçlü bağlar, ritmin hiç aksamadan devam etmesi ve insan psikolojisine dair tespitlerdeki veciz söyleyişler okuyucuyu cezbeden özelliklerdir. Aforizma niteliği taşıyan cümlelerden bazılarını paylaşacak olursak:

“Hani hep, ‘ilk aşk unutulmaz’ derler ya. Şiirlerin en güzeli, filmlerin en romantigi hep ilk aşklar içindir. Aslında hepsi ne kadar anlamsızmış... Asıl unutulmayan son aşk oluyormuş meğer. İnsanın hayatının aşkı son aşkıymış. Son nefes gibi, ondan ötesi yok ki...” (s. 16)

“Evet, dar anlarda ölümü düşlemek herhalde insanın kendi kendine itiraf edemediği en bencil duygularının sinsice hayal âlemine sızmasından başka bir şey değil...” (s. 108)

“Ölüm korkusunu da ölümle aşmaya çalışır insan.” (s. 179)

“Eğer âşıkсан, sen artık sen değilsindir. Aşk insanın içine başkasını katar. Dünyayı onunla yaşamaya başlarsın, onun gözleriyle görür, onun kulaklarıyla duyarsın. O hep içindedir, onunla paylaşırsın her şeyi. Tabii paylaşmak dediysek, hakça bir paylaşım değildir bu. Çoğu zaman hiç almadan sen verirsın, bedenın ve ruhun artık onun olur.” (s. 424)

“Gerçek aşk birine sahip olmak değil, ona ait olmaktır.” (s. 441)

“İnsanın tüm hayatında vazgeçemediği yalnızca tek bir aşkı olur, işte o gerçek aşktır, hayatının aşkıdır. Böyle bir aşkı yaşadktan sonra karşına başkaları çıksa da onun yeri ayrıdır, çünkü o son aşktır ve bunu ancak son nefesinde anlar insan.” (s. 441)

“Bazıları daha yaşarken ıskalıyorlar hayatı, bazılarıysa öldükten sonra da yaşıyorlar.” (s. 502)

Bu örnek satırlardan da kolayca anlaşılacağı üzere İzmirli aşka, hayata ve ölüme dair bir roman. Fırat Sunel, yine insanı insan yapan en önemli değerler üzerine odaklanmış ve lirik bir aşk hikâyesini bütün acıları, güzellikleri, imkânsızlıkları ve vazgeçilmezliğiyle birlikte anlatmayı başarmış. Hiçbir insan yoktur ki hayatının belli bir döneminde aşk acısı çekmemiş olsun. Sevgiliye kavuşamayan nice isimlerle doludur insanlık tarihi ve dünya edebiyatı... Bu kadar bilindik bir duygu etrafında kalem oynatmak hem çok kolay hem de bir o kadar tehlikelidir. Fırat Sunel romanında kolaya kaçmadan farklı ve orijinal bir bakış açısı yakalayarak söz konusu tehlikeyi büyük bir başarıyla

savuşturmayı bilmiştir. Üstelik psikolojik tahlillerin çokluğuna rağmen romanın temposu hiç düşmeden sonuna kadar devam ediyor.

İzmirli sıradan bir aşk hikâyesini anlatmıyor. Yağmur ve İzmirli arasındaki ölümsüz aşkın Yağmur'un hafızasını yitirmesine rağmen onun ruhunu derinden etkilemeye devam ettiğini, içinde sürekli taze kalıp çoğalan bu aşkı mektuplara dökerek geçici rahatlamalarla ama özlemle hayatını sürdürmeye nasıl gayret ettiğini anlatıyor. Belli bir noktadan sonra artık içindeki aşkın kavuruculuğuna dayanamayıp ölümlü buluşan Yağmur'un yerini kızı Eylül alıyor ve böylece romandaki ruhsal derinlik aksiyonla birleşerek hareket ve gizem kazanıyor. Eylül annesinin mektuplarının izini sürerken bulunan her mektupla birlikte okuyucudaki merak duygusu daha da artıyor. Eylül'ün İzmirli'yi bulduğu andan itibaren yaşananlar ise olay örgüsünün içine ustalikle yerleştirilmiş bir iç hikâye niteliği taşıyor ve sürpriz sonuyla eserin bütününe hizmet açısından çok önemli.

Dayanılmaz acılarına ve içinden çıkılmaz çözümsüzlüklerine rağmen aşkın ölümsüzlüğüne gönderme yapan lirik bir roman İzmirli. Okur, yüreğinin bam teline dokunan her dem taze ve canlı kalan bir aşk hikâyesini soluksuz takip ederken aynı zamanda kendi iç dünyasına doğru bir yolculuğa da çıkıyor.

İzmirli, İzmir'in meşhur imbat rüzgârları gibi... Hayatın bütün imkânsızlıklarına rağmen aşkla güzelleştiğini, anlam kazandığını insanın yüzüne değen bir nefes ılıklığında hatırlatıyor.

TÜRKİYE'DE DEVLET KİMLİĞİ VE DIŞ POLİTİKA

Erman AKILLI, *Türkiye'de Devlet Kimliği ve Dış Politika*, Nobel Akademik Yayın Evi, Ankara, 2013, 190s. (ISBN: 978-605-133-591-9)

Hacı Mehmet BOYRAZ¹

Çift kutuplu Soğuk Savaş dönemi, “biz” ve “diğerleri” üzerinden dış politika inşa sürecinde devletleri statükocu politikalar izlemeye sürüklemiştir. Dönem boyunca bu iki metaforun belirli kalıpları dayatmasından ötürü devletlerin dış politika inşa süreçlerine tesir etmiş ancak devlet kimliklerinin inşasına çok fazla tesir edememiştir. Ancak Soğuk Savaşın nihayetlendiği 1990’ların başından itibaren Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde İnşacı kuramın da etkisiyle bu iki metafor bu sefer devlet kimliği inşasına da tesir etmeye başlamıştır. Devletler artık statükocu Soğuk Savaş döneminin dayatmalarına nazaran yeni dönemde kendilerine belirli değer ve normlara dayanan kimlikler inşa etmeye başlamışlar ve inşa ettikleri bu

devlet kimliği ile paralellik arz eden dış politika üretmişlerdir.

Dr. Erman Akilli’nin Doktora tezinden yola çıkarak hazırladığı ve 2013 yılında yayımladığı “*Türkiye’de Devlet Kimliği ve Dış Politika*” isimli kitap, “kimlik” ve “devlet kimliği” kavramlarını teorik açılarından açıklamakla birlikte Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye’nin yeni kimlik arayışlarını ve yakın dönemde tanıştığı “yumuşak güç” olgusunu irdelemektedir. Yazarın açık bir üslupla belirttiği üzere, çalışmanın hipotezi, son dönem Türk Dış Politikasına etki

¹ Gediz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Öğrencisi, e-posta: boyrazhacimehmet@gmail.com

eden kimlik tasavvurunun yumuşak güç enstrümanları çerperinde inşa edildiği ve bu kimlik inşası gerçekleştirilirken de herhangi bir eksen kaymasının yaşanmadığı bilakis, Türkiye'nin kendi eksenini kendi çizdiği varsayımı üzerinedir. Yani, çalışmanın temel varsayımı kimlik ve dış politika arasında organik bir bağ olduğu yönündedir. Hakeza, yine yazarın belirttiği üzere, çalışmada 2002-2013 yılları arasında dış politikaya tesir eden devlet kimliği hangi enstrümanlar ile nasıl inşa edildiği sorusuna cevap aranmıştır.

Yazarın kitabın birçok bölümünde doğrudan ve dolaylı olarak ifade ettiği gibi, Soğuk Savaş'ın nihayetlenmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması Türkiye'yi 1990'lara kadar benimsemiş olduğu Batıcılık devlet kimliği çerperinde revizyona zorlamıştır. Zira Soğuk Savaş dönemi içerisinde Batı Bloğu ile kader birliği yapan Türkiye, Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla birlikte göreceli olarak Batı dünyasında değer kaybetmiş ve bu bağlamda kurulduğu günden itibaren benimsemiş olduğu "her şeye rağmen Batı" anlayışının artık geçerliliğini yitirdiğini anlamıştır. Bunun yanı sıra, Soğuk Savaş dönemi boyunca Batı yanlısı politikalar izlemesinden ötürü devlet kimliğini bir "öteki" üzerinden inşa eden Türkiye, bu dönemin sona ermesiyle birlikte kendi içerisinde uzun süre kimlik arayışı içerisinde de olmuştur. 1991-2002 arasında iktidara gelen siyasi partilerin çeşitli ideolojileri Türkiye'nin sabit bir devlet kimliği oluşturmaya engel olmuştur. Bu dönem içerisinde Avrasyacılık, Neo-Osmanlılık ve İslamcılık gibi muhtemel devlet kimlikleri hem teorik hem de pratik olarak temellendirilemediği için başarılı olamamıştır. Ancak 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti Hükümetinin devamlı iktidarı Türkiye'nin uzun zamandır aradığı stabil devlet kimliğinin oluşmasına ön ayak olmuştur. Bilhassa 2009 yılında Dışişleri Bakanı olan Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu'nun akademik kimliğinin etkisiyle Türkiye, dış politika yapımında yeni enstrümanlarla tanışmıştır. Bu dönemde Harvard Üniversitesi Öğretim Üyesi Joseph Nye'in Uluslararası İlişkiler literatürüne kazandırdığı "yumuşak güç" (soft power) ya da Doç. Dr. İbrahim Kalın'ın çevirisiyle "ince güç" kavramıyla tanışan Türkiye; Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü (KDK), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlar başta olmak üzere birçok yeni enstrüman aracılığıyla dış politika yapımında bu kavramı (yumuşak güç) teoriden pratiğe geçirmiştir.

Kitap ana ekseriyette üç bölüme ayrılmıştır. Yazar, "*Uluslararası İlişkiler Kuramları Bağlamında Kimlik-Dış Politika İlişkisi*" başlıklı ilk kısımda öncelikle "kimlik" ve "dış politika" kavramlarını etimolojik olarak ayrı ayrı ele almış, sonrasında bu kavramların epistemolojilerine değinmiştir. Aynı kısmın ilerleyen sayfalarında yazar bu sefer temel Uluslararası İlişkiler kuramları (Liberalizm,

Realizm ve İnşacılık) bağlamında kimlik mefhumu ve dış politika ilişkisini açıklamaya çalışmıştır. Yazarın kimlik olgusunun dış politika yapımına etkisini incelemesinden ötürü çalışmada İnşacı kuram tercih edilmiştir. Bu dâhilde, yazar bu kuramın öncülerinden Alexander Went’in “aktörler önce kimliklerini tanımlarlar sonra da tanımladıkları bu kimliğe göre hedef, amaç ve eylemlerini tayin ederler, daha doğru bir deyişle, ulusal çıkarlarını belirlerler.” ifadesinden yola çıkarak bu kısımda kimlik mefhumu ile dış politika eylemleri arasındaki organik bağı açıklamıştır.

“Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Dış Politikasında Kimlik Arayışı (1991-2003)” başlıklı ikinci kısımda 1991-2002 yılları arasında Sovyet tehdidinin olmadığı bir dünyada Türkiye’nin batılı kimliğinin hem kendi tarafından hem de Batı tarafından nasıl sorgulandığı açıklanmaktadır. Soğuk Savaş dönemi boyunca statükocu tavrını koruyan ve kendisini Batı’nın “ileri karakolu” olarak gören Türkiye, bu dönemin sona ermesiyle bu sefer yeni kimlik arayış(lar) ı içerisine girmiştir. Bu noktada yazar önce Yusuf Akçura, Ziya Gökalp ve Mehmet Akif Ersoy gibi “Türk Millet Kimliği” üzerine çalışmalarda bulunan isimlere referanslar da bulunmuş, sonrasında Soğuk Savaşın nihayetlendiği dönemi takip eden süreçte Avrasyacılık, Neo-Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi potansiyel kimlik arayışlarını irdelemiştir.

“11 Eylül Sonrası Dönem (2003-2013)” başlıklı üçüncü kısımda ise 2003-2013 arası dönemde önceki dönemlere nazaran farklı bir devlet kimliği yapısının, özellikle yumuşak güç unsurları çerperinde inşa edilmeye gayret edildiği ortaya konulmuştur. Bu kısımda ilk olarak 11 Eylül sonrası dönemde Türk Dış Politikasının mevcut durumu incelenmiş, sonrasında ise 2002 yılında iktidara gelen Ak Parti Hükümeti ile Türk Dış Politikasındaki paradigma değişimlerine yer verilmiştir. Bu dâhilde bilhassa “Stratejik Derinlik, Ritmik Diplomasi, Sıfır Sorun, Pro-Aktif Dış Politika” gibi kavramlar çok boyutlu olarak analiz edilmiş ve devamında Türkiye’nin yumuşak güç kapasitesi örneklerle incelenmiştir.

Çalışmanın sonuç kısmında ise önceki kısımlarda derinlemesine analiz edilen Türk devlet kimliği mefhumunun değişimi özetlenmiş ve “yumuşak güç, kültürel diplomasi, kamu diplomasisi” gibi yeni enstrümanların Türk Dış Politikasına etkileri özetlenmiştir.

Özetle, “kimlik ve dış politika arasında organik bir bağ olduğu” hipoteziyle yola çıkan yazar, çalışmanın ilk kısmında etimolojik, epistemolojik ve teorik altyapıyı aktarmış; ikinci kısmında 1991-2003 arası dönemde Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrasındaki kimlik arayışlarını incelemiş; üçüncü kısmında ise Ak Parti Hükümetinin iktidara gelmesiyle oluşturulmaya çalışılan yeni

devlet kimliği ve bu devlet kimliği paralelinde oluşturulan yeni dış politika anlayışında yumuşak güç olgusunu analiz etmiştir. Sonuç kısmında da ilk üç bölümdeki bilgileri toparlayarak yeni dönem Türk devlet kimliği ve bu kimliğin amentüsü olan dış politika anlayışını harmanlamıştır. Ayrıca, yazar çalışmanın başında vermiş olduğu hipotezi çalışma boyunca ortaya koyduğu argümanlarla doğrulamayı başarmıştır.

Kitabın olumlu eleştirileri olumsuz eleştirilerine ağır basmaktadır. Uzun süreli Doktora çalışmasının ürünü olmasından ötürü teorik yönünün belirgin olması, duru bir üslupla herkesin anlayabileceği bir dille yazılması, geçmiş ve güncel örneklerle zenginleştirilmesi, literatürün hemen hemen tamamının taranmış olması, konuyla bağlantılı kurum ve kuruluşların yetkilileriyle röportaj yapılarak hipotezin sahadaki pratiğinin test edilmiş olması, kendi içinde tekrar etmemesi ve en önemlisi hipotezin başarıyla doğrulanması kitabın olumlu eleştirilerini oluşturmaktadır. Kitapla ilgili yapılabilecek belki tek olumsuz eleştiri ise yumuşak güç unsurlarına dair verilen örneklerin tamamının devlet kurumları olmasına rağmen Başbakanlığa bağlı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı yaklaşık 15 ülkede faaliyet gösteren 70'e yakın okulların tesirinden bahsedilmemesidir. Çalışmanın bir sonraki baskısında bu hususun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu dâhilde, görülebileceği gibi birçok olumlu eleştiriye rağmen bir olumsuz eleştiri bulunması çalışmanın özenle hazırlandığının göstergesidir.

Doktora tezinin sadeleştirilmesiyle meydana gelen bu çalışma (1) Türk devlet kimliğinin temel dinamiklerini, (2) yeni dış politika yapımında “yumuşak güç” olgusunu ve (3) kimlik ve dış politika arasındaki organik bağı anlamak isteyen bilhassa Lisansüstü öğrencileri için başvuru niteliğinde bir kitap...

IV. ULUSLARARASI TÜRK DÜNYASI EKONOMİ FORUMU DÜZENLENDİ

Şahin YETİK¹

Uluslararası Türk Dünyası Ekonomi Forumu dizisinin dördüncüsü 7-9 Mayıs 2015 tarihleri arasında Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi ve Hitit Üniversitesi işbirliğinde Çorum'da Hitit Üniversitesinin ev sahipliğinde gerçekleştirildi.

Foruma Türk dünyası başta olmak üzere birçok ülkeden 200'den fazla akademisyenin yanı sıra Kazakistan Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sabri Hizmetli, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Sabahattin Balcı, İslami İlimler Araştırma Vakfı Başkanı Prof. Dr. Ali Özek, Kazakistan eski Dinişleri Başkanı Abdüssettar Derviş Aliyev, Pamukkale Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hüseyin Bağcı, Sinop Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Recep Bircan, sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri, işadamları, sanayiciler ile ülkemizden ve Türk Cumhuriyetlerinden akademisyenler ve Çorum Valisi Ahmet Kara katıldı.

Üç gün boyunca devam eden Forumda toplam 39 oturum yapıldı. Forumda Türk Dünyası özelinde ekonomi, ticaret, kalkınma, kültür ve turizm konuları ele alınmakla beraber, pek çok akademisyen ve bilim adamı da kendi alanları ile ilgili sunum yapmıştır. Bu açıdan da Forum “ekonomi” üst başlığında olsa

¹ Arş. Gör, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi e-posta: sahinyetik@hitit.edu.tr

da genel itibariyle bir sosyal bilimler bilgi şöleni şeklinde gerçekleşmiştir. Bilimsel veriler ışığında ekonomiden turizme kadar muhtelif pek çok konuda çözüm önerileri sunan ve yol haritaları çizen akademisyenlerin büyük bir çoğunluğunun Türk Dünyasının geleceği noktasında Türkiye'nin oynadığı rolün önemine vurgu yapmaları dikkat çekici olmuştur. Ekonomisi ile güçlenmeye ve büyümeye devam eden Türkiye'nin yalnız Türk Dünyası için değil küreselleşmenin sonucu olarak tüm dünya için büyük bir stratejik öneme sahip olduğu vurgulandı. Dolayısı ile Türk Dünyası ülkelerinin Türkiye ile olan ilişkilerini ekonomi, ticaret, kalkınma, turizm ve diğer pek çok öncelikli alanlarda geliştirmesi gerekliliğinin altı çizildi.

Genel olarak ifade edilecek olursa, Türk Dünyasının bilim, düşünce ve ekonomi alanında çalışan ve sorunların çözümü için çaba harcayan davetlilerin katılımları ile 7-9 Mayıs 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen etkinliğin verimli bir şekilde tamamlandığı söylenebilir.

Etkinlikte en temel nokta olarak, Türk Dünyası aydınları, uzmanları ve akademisyenlerin buluşması sağlanmış, eğitim, ekonomi, kültür başta olmak üzere Türk Dünyasının çeşitli alanlarındaki problemleri ele alınmış ve çözüm yolları aranmıştır.

Forumun son günü Çorum Müzesi ve Çorum'un Boğazkale ilçesinde yer alan Hitit Medeniyetinin başkenti olan Hattuşa'ya gezi düzenlenmiş ve Hitit medeniyeti hakkında bilgilendirme turları yapılmıştır.

Etkinlikte sunulan tüm bildirilerin özetleri etkinlik internet sayfasında (tdef.hitit.edu.tr) pdf dosyası olarak yayınlanmış ve erişime açılmıştır.

Ayrıca etkinlikte sunulan bildirilerden tam metinleri gözden geçirilip son şekli verildikten sonra yazıldıkları dile göre iki ayrı dergide basılacaktır. Türkçe ve İngilizce bildiriler, hakemlendikten sonra, başta TÜBİTAK-ULAKBİM olmak üzere 7 ayrı indeks tarafından taranan Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin "Türk Dünyası Özel Sayısı"nda makale olarak yayımlanacaktır.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Yayın İlkeleri

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (HÜSBED), yılda iki defa (Haziran-Aralık) yayımlanan, hakemli bir dergidir.

Derginin yayım dili Türkçe'dir. Yayın Kurulu'nun kararı ile diğer dillerde de çalışmalar kabul edilir ve yayınlanabilir.

Dergiye gönderilen yazılar, başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazılar yayınlanmak üzere kabul edildiği takdirde, HÜSBE Dergisi, bütün yayın haklarına sahip olur. Yayınlanan yazılardan alıntı yapılması durumunda, kaynak belirtilmesi zorunludur. Yayınlanan yazılardaki düşünceler yazara ait olup, hukuken ve bilim etiği açısından sorumluluk tamamen yazara aittir. Gönderilen makaleler, Hakem Kurulunun değerlendirmesinden sonra yayın sürecine alınır. Gönderilen makaleler, yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez. Yazıları yayımlanan yazarlara telif ücreti ödenmez.

Yayın Süreci

Yayımlanması isteğiyle Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne göndereceğiniz makale, çeviri, tanıtım ve değerlendirme yazılarınızı <http://www.sbedergi.hitit.edu.tr/> adresinden Açık Dergi Sistemi'ne ücretsiz üye olarak kendi hesabınız üzerinden gönderebilirsiniz.

Sistemle ilgili gerekli soru ve sorunlarınızla ilgili olarak "hititsbedergi@gmail.com" e-mail adresine ve 0 364 227 79 10 (4057) numaralı telefona ulaşabilirsiniz.

Yazılar, yayın kuruluna gelmeden önce kurallara uygun yazılıp yazılmadığı editör tarafından kontrol edilir; bir eksik ve/veya yanlış belirlendiğinde, düzeltilmesi için bir ön değerlendirme formu ile yazara iade edilir. Yazar tarafından düzeltilerek geri gönderilen ya da kurallara uygun olarak yazıldığı saptanan yazılar için yayın kurulu tarafından yazının içerdiği alanlarla ilgili üç hakem belirlenir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda; yazının yayın portföyüne alınmasına, alınmamasına ya da düzeltme istenmesine karar verilir. Durum yazara en kısa sürede bildirilir. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 30 gün içinde yapılarak dergiye ulaştırılması gerekmektedir.

Yazım Kuralları

- 1- Makalelere 150 kelimeyi geçmeyecek şekilde İngilizce ve Türkçe özeti metnin başına eklenmeli, İngilizce özet verilirken ayrıca makalenin İngilizce tam başlığı da İngilizce özetin üstünde belirtilmelidir. Ayrıca 5 kelimeyi geçmeyecek şekilde anahtar kelimeler hem İngilizce hem de Türkçe olarak ifade edilmelidir.
- 2- Makale yazarı veya çevirmenin unvanı, görev yaptığı kuruluş ve kendisine ulaşılabilecek olan mail adresi çalışmanın başında yıldızlı dipnotta ifade edilmelidir.

Yazılar, Microsoft Word Programında Yazılmalı ve Sayfa Marjları Şu Şekilde Ayarlanmalıdır:

Kağıt Boyutu	Dikey A4
Üst Kenar Boşluk	5.5 cm
Alt Kenar Boşluk	5.5 cm
Sol Kenar Boşluk	4.5 cm
Sağ Kenar Boşluk	4.5 cm
Yazı tipi	Bookman Old Style
Yazı tipi Stili	Normal
Ana başlık	20 punto/ Büyük Harflerle/ Sola hizalı
Özetler	9 punto / italik
İngilizce Özet Başlığı	10 Punto/ italik / sola hizalı
Boyutu (normal metin)	10 punto
Satır Aralığı	Tam Önce 0 nk, Sonra 6 nk, değer 14 nk Girinti yok.

Makalelerde sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi kullanılmayacaktır

- 1- Makale içerisindeki "giriş" kısmı ve ana başlıklar "roma rakamıyla" numaralandırılacak ve büyük harflerde olacak;
Alt başlıklar A, B, C, D ... şeklinde devam edecek ve sadece ilk harfleri büyük olacak; bir kademe alt başlık var ise 1, 2, 3, 4 ... şeklinde devam edecek ve yine sadece ilk harfleri büyük olacaktır ayrıca başka bir stil uygulanmayacaktır.
- 2- Kaynak gösterme konusunda APA sistemi uygulanacaktır.
- 3- Makale sonunda mutlaka yazıda kullanılan kaynaklar KAYNAKÇA başlığı altında ifade edilmeli ve aşağıdaki ilkelere uyulmalıdır.

Kitaplarda:

ATAKAN, Kemal. (2003), Çevre Sorunları ve Türkiye, Gazi Kitabevi, Ankara, 3. Baskı.

[Makale sonunda Kaynakça'da bu şekilde yazılmalıdır]

(Atakan, 2003: 20) [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Makalelerde:

NİŞANCI, Murat. (2003), "Hanehalkı Harcamalarının Engel Eğrisi Analizi: 1994 Türkiye Kentsel Kesim Örneği", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, cilt.8, S.23, ss. 155-166. [Makale sonunda Kaynakça'da bu şekilde yazılmalıdır]

(Nişancı, 2003: 158). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Tezlerde:

BULUT, Erol. (1998), Turizmin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Ekonomik Etkileri, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara. [Makale sonunda Kaynakça'da bu şekilde yazılmalıdır]

(Bulut, 1998: 13). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

Kongre-Sempozyum Bildirileri:

Gündoğdu, C. (2005). "Pâdişah-Tarîkat Şeyhi Münasebetleri Açısından Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Çağdaşı Abdülmecid-i Sivâsî" [Bildiri]. H.K. Yılmaz (Ed.). Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 20-22 Mayıs 2007, (ss. 179-195). İstanbul: Üsküdar Belediye Başkanlığı. [Makale sonunda Kaynakça'da bu şekilde yazılmalıdır]

(Gündoğdu, 2005: 185). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

İnternet Siteleri:

HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI. (2000), "Aylık İstatistikleri", (erişim adresi: <http://www.hazine.gov.tr/yayin.htm>), (erişim tarihi: 23 Mart 2008). [Makale sonunda Kaynakça'da bu şekilde yazılmalıdır]

(Hazine Müsteşarlığı, 2000). [Metin içinde bu şekilde yazılmalıdır]

HİTİT

ÜNİVERSİTESİ

HİTİT UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

